Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL X

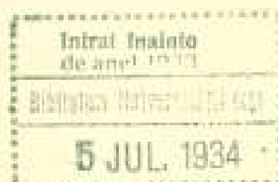
ANUL III

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1908

„Călătorului îi șade bine cu drumul"

Prietenului meu Ioan A. Rădulescu-Pogoneanu.

Băutura l'a prăpădit pe Pitache Cojescu, că altfel unde ajungea el pînă acuma, să-și fi văzut el de treburi cum se cade și să-și fi păstrat banii care i-au trecut prin mînă?... Că de noroc nu se poate plînge; pe ce-a pus mîna i-a mers. Dacă a ținut moșie cu arendă, cînd era anul mai rău, de se văitau toți vecinii, lui Pitache îi mergea de-ți era mai mare dragul. Numai din tăierea pădurii după Nuceseanca putea să cîștige, să aibă până la adînci bătrîneţe. Mă rog: nouă sute de pogoane de pădure de construcţie, stejari să fi luat numai pe trunchiul unuia doi poli, bez stînjenii de ars și crăcile.—Dar cine era să facă chefurile rămase de pomină, care se începeau azi și țineau cu săptăminile? Pitache. Cine pleca întovărășit de alți cinci-șase prieteni în trăsuri, cu patru cai înaintași și cu lăutarii după ei la Brașov? Pitache. In vremea asta logofeții și contabilii nu stau cu mînile în sin. Lumea zice că unul dintre ei, d'acolo, din jaful dela Nuceseanca și-a făcut starea de azi.

Ei! dar acum s'a sfîrșit. Pitache s'a cuminţit. S'a isprăvit cu viaţa de pînă acum;—i-a pus cruce. Toate merg pînă la un timp. De aceia s'a jurat împreună cu prietenul său Naiță Dinculescu, că de aci în colo intră în rîndul oamenilor cuminți.

Sînt zece zile de cînd se păzesc unul pe altul; și n'au băgat în gură nici o lacrimă de băutură. Apă, că e sănătoasă și e lăsată dela dumnezeu.

S'a mai jurat el și altă dată și nu s'a ținut. Ei! dar acum e altceva. Toate merg pînă la o vreme. A dat omul cu capul de pragul de sus. Ce? e om de aproape cincizeci de ani. Nevasta s'a luat de gînduri; copiii încep să se mărească... Pînă cînd? De rîndul ăsta s'a isprăvit, s'a mîntuit.

Cu cele cîteva mii de franci ce i-au mai rămas, s'a hotărît să ia în arendă moșia statului Drugăneștii, al căruia contract expiră la toamnă, moșie frumoasă la care s'au pricopsit cîți au

ținut'o. Deputatul de la colegiul al doilea, căruia și-a dat votul, și pentru care a alergat de a dat pe brînci la alegerile din urmă, i-a făgăduit formal c'o să facă să i se dea lui moșia. Și fiindcă Pitache cînd spune o vorbă—e vorbă, a și început să-și pue in lucrare hotărîrea. Moșia fiind la o poștă și jumătate dela oraș, și-a cumpărat un cal buestraș «de mănîncă nori nu altceva», și-a luat jambiere roșii de piele, o șapcă frumoasă—și pleacă chiar acum la Drugănești, împreună cu prietenul Năiță, să vază mai bine moșia.

Năiță n'are cal, dar a inchiriat unul dela Tașcu, care ține birji și poștalioane.

Pitache s'a sculat dela cinci și-și așteaptă cu nerăbdare prietenul care intîrzie, cu toate că i-a spus deslușit aseară, să vie cît de devreme ca să nu-i apuce căldura pe drum, aducindu-i aminte și de vorba rominului: călătorului îi șade bine cu drumul. Cind colo poftim! cinci și jumătate, și el nu vine—șase, și el tot nu vine.

Din cînd in cînd se duce la poartă și se uită'n lungul drumului, să-l vază venind.

In sfirșit, aproape de șapte, Năiță se ivește. Vine la trap. Pitache il zorește, răsucindu-și șapca cu mina, ca acarii dela drumul de fier, și strigind cît poate:

— Hai! nene, păcatele mele, hai odată!

A fost o încurcătură. Băiatul lui Tașcu uitase de vorba lui de aseară și inhămase la un poștalion, care pleca la Găești, calul închiriat de el, singurul cal care merge bine la călărie. A trebuit să-l pornească cu alt cal după poștalion.

— Ințelegi—explică Năiță, făcindu-și vînt cu pălăria—pînă să-l ajungă, pînă să deshame pe unul, să pue p'ălălalt, până să vie îndărăt....

— Tiii! păcat,—răspunde Pitache încălecind—ne apucă zăduful pe drum!

Dar Năiță a descălicat și se zbate să găsească chinga, s'o mai strîngă nițel, că s'a cam slăbit.

— Haide, Năiță; dă mai iute—îl silește Pitache;—ți-am mai spus'o de o mie de ori: călătorului îi șade bine cu drumul....

Acum au pornit-o.

N'are aface calul lui Năiță, slab, nețesălat, ros de ham în toate părțile, cu bidiviul lui Pitache, gras ca pepenele și lucios la păr, parcă e uns cu untdelemn; precum n'are aface nici costumul lui,—șapcă nu, jambiere nu,—cu costumul lui Pitache. Nici înfățișarea unuia n'are aface cu a celuilalt. Pe cît de gros

și de voinic e Pitache, pe atît de uscat și de pipernicit e Năiță....

Dar merg în pas, la țăcăneală.

Au eșit din oraș și acum țin șoseaua drept.

E o dimineață frumoasă de Iunie, plină de mirezme de flori de tei, de sulfină și de levănțică. La dreapta drumului, în vale, se țin lanț zăvoaele Ialomiții, printre care cînd și cînd se vede apa sclipind în bătaia soarelui; la stînga, pînă în poalele dealurilor, grîne de toată frumusețea: lanuri galbene de grîu copt cu chenare roșii de maci înfloriți,—lanuri de ovăz de un verde brumăriu,—lanuri de porumb de un verde închis și lucitor; iar pe dealurile care închid zarea, vii cu răzoare de viță paralele și drepte, parcă sînt trase cu condeiul, printre care se zăresc ici și colo puncte albe: muncitori la plevilă.

Răsună lunca de cînticile pitpalacilor și de hîrîitul cîrsteilor.

Frumusețea firii umple de mulțumire inimile călăreților. Se vede din bunăvoința zîmbetului cu care răspund saluturilor țărancelor, care trec spre oraș ducînd cobilițe de pui și de boboci de rață, spînzurați de picioare,—băsmăluțe cu ouă,—oale mari cu lapte și cu smîntînă,—coșuri de cireși ori donicioare de fragi, toate bunătățile prăsite, adunate, ori păstrate pentru gura orășenilor.

Femeile moțăe din cap a «bună-dimineața»; iar ei le răspund cu dragoste:

— Mulțumim dumitale. Vînzare bună....

Să fie un ceas dela plecare, cînd ajung la capul podului de peste Ialomița. Aici e răspîntie de trei drumuri, și la răspîntie, drept în fața podului, e hanul, vestitul han al lui Manolache Ciolănescu. Naintea hanului o polată încăpătoare învelită cu șindrilă, pe acoperișul căreia e firmă mare cu numele proprietarului; iar între *Manolache* și între *Ciolănescu* un rotocol albastru, în care sînt zugrăvite două ciolane încrucișate. Pe o sîrmă, care leagă doi stîlpi, stau spînzurați covrigi rumeni, iar pe alta perechi-perechi de cîrnați proaspeți, acoperiți cu un tulpan, în ciuda viespelor care le dau tîrcoale bîzîind. In fereastra circiumei, rînduri de sticle cu băuturi de toate culorile pietrelor nestimate. Nici un mușteriu;—oamenii sînt duși la muncă.

Scularea de dimineață, aerul curat și călăria și soarele, care a început să dogoare, le-a deschis o poftă de mîncare și o sete, mai ales o sete grozavă. De aceia, fără vre-o prealabilă înțelegere, au oprit amîndoi în dreptul hanului și bat cu friștile în stîlpii polatei, fără să se uite unul la altul și strigînd într'un glas:

— Hei! stabiliment!

Băiatul, care moțăia la tișghea, se tîrăște alene în ușa prăvăliei, frecîndu-se la ochi.

— Mă,—întreabă Pitache, —ai ceva rece de băutură, un pelin cu sifon ceva?

— Este,—răspunde băiatul, silindu-se să nu caște.

— Dă-ne două pelinașe cu sifon.

— Ori cu borvis,—adaugă Năiță.

Băiatul pleacă agale.

— Mișcă-te mai repede, băete! —îl silește Pitache,—aaa! mișcă-te, băețaș.

Și nu-l slăbește de loc, strigîndu-i din cînd în cînd: dă zor, mă neicuță, că sîntem grăbiți și știi, vorba romînului: călătorului îi șade bine cu drumul.

Băiatul se întoarce aducînd pe o tavă verde două pahare de vin cu sifon. E rece: Se cunoaște după abureala paharului.

Pitache bea jumătate paharul, își plesnește limba de cerul gurii și, întorcîndu-se spre Năiță, se uită în ochii lui, ridicînd sprincenile în semn de întrebare, adică: «ce zici»?

Năiță, care și-a băut paharul pînă'n fund, zice: «phiiii! strașnic!»

— Unde-l țineți, mă,—întreabă Pitache pe băiat,—de e așa rece?

— La ghiață.

— Dar de unde aveți ghiață?

— Păi n'are jupînu ghețărie în curte?

— Ce vorbești, domnule!? se miră Pitache și Năiță într'un glas și tot într'un glas poruncesc: «ia mai adu două»; iar Pitache adaugă: «dar nu fi mocăit, umblă repede, că sîntem grăbiți.»

Al doilea pahar se bea pe nerăsuflate; tocmai al treilea, care s'a adus acum, se bea mai pe'ndelete, cu întrebări puse băiatului:

— Cum te chiamă, mă?

— Tilică.

— De unde ești tu?

— De la Priseaca.

— Al cui ești de la Priseaca?

— Al lui Tache Drăgoi.

— Și de mult ești aici?

— De patru luni.

— Dar stăpîn'tu unde e, mă?

— E dus colea la nițel trifoi.

Pitache scoate o rublă, o dă băiatului și-l zorește să-i aducă restul, cînd se aude alături în livada cu pruni: lip-lip! lip-lip! Vine Manolache Ciolănescu pe poteca dintre pruni, cu papucii lipăind.

El cunoaște bine atît pe Pitache cît și pe Năiță,—și nu i-a văzut de mult. Cînd dă cu ochii de ei nu mai poate de bucurie.

— Bună ziua, dom'le Pitache. Uite și domnu Năiță! da'ncotro?

— Incoa la vale; dar mă, Manolache, grozav pelin ai. Mă băete, să mai aduci un rînd! trei pahare! de unde-l ai?

— Așa e că e grozav? De la frati-meu Ilie.

— Strașnic! dar știi? un lucru nu-mi place mie: băiatul. Nu face. Aici la han în drum, la răspintie, trebue un băiat iute, spirt. Să umble ca sfîrleaza. Omul vine, bea, pleacă repede. Vorba romînului: călătorului îi șade bine cu drumul.

Cînd se'ntoarce băiatul, hangiul zice:

— Dar de ce nu descălicați nițel? Mai răsuflă și caii o leacă.

Iar Pitache și Năiță găsesc că are dreptate: mai răsuflă și caii o leacă. De aceea se scoboară, leagă dirlogii cailor de cîte un stîlp și se așează la masă sub polată.

— Ei, noroc să dea dumnezeu și bine te-am găsit!

— Noroc! Bine ați venit sănătoși!

— Strașnic pelin! Dar de cînd ți-ai făcut ghețărie?

— Acu un an. M'am gîndit: gîrla colea; ghiața de pomană, boii tot stau degeaba iarna. Ia să-mi torn eu o ghețărie,—și am făcut-o. M'a ținut o sută și mai bine de lei,—da 'ncai am făcut un lucru bun.

Și văzînd că Năiță se uită de cîtăva vreme cu stăruință la cîrnații spînzurați pe sîrmă:

— Sînt proaspeți, dom'le Năiță; aseară i-am făcut,—pe viața mea! Mă Tilică, ia dă jos o pereche de cîrnați.

— Așa e, sînt proaspeți, se vede cît de colo.

— Păi să vezi ce-am pățit: —explică Manolache—am un blestemat de taur, dar'ar lupu'n cornu lui! c'o să plec cu el Joi la tîrg să-l vînz, să mă scap de el, că numai buclucuri îmi face. Mai deunăzi nu era să-mi omoare un copil? Eri dimineață, nu știu, ori că din joacă, ori de-ai dracului ce e, îmi împunge o fru-

museţe de purcea drept în burtă. Noroc c'am fost aici. Dac'am văzut că e impunsă rău, a trebuit s'o taiu. Am avut Ignat eri pe negîndite. Aseară tot se ducea frati-meu la tîrg, i-am dat carnea s'o vinză la un măcelar şi am oprit şi eu ceva dintr'însa. Mi-a prins bine gheţăria. Să pue să frigă o pereche?

Pitache, după ce răspunde hotărît: «Să pue!» ia şi avizul lui Năiţă: «hai? ce zici Năiţă?» Iar Năiţă nu poate să strice gustul lui Pitache, dar recomandă băiatului, cu blîndeţe şi cu duioşie:

— Dar, mă Tilică, umblă mai repejor, mă băeţaş.

Până să frigă cîrnaţii, nu e de refuzat propunerea hangiului de a merge să le arate gheţăria. Se duc deci să vadă gheţăria sistematică, învelită cu stuf de o frumuseţe; apoi intră în grădina din fund. Cum în vremea asta soarele s'a ridicat sus şi a început o vipie de căldură care frige, nu altceva, ce plăcere fără seamăn simte Pitache şi prietenul său, cînd ajung în grădină, sub bolta de umbră a unor nuci uriaşi! Cel din mijloc mai cu seamă trebue să fie de mai bine de două sute de ani. De geaba, nici o umbră ca umbra de nuc.

E răcoare!... Şi vine de undeva un miros de sulfină şi de levănţică...

— Ia auzi, mă Năiţă!

Şi citeşi trei tac, să audă cum cîntă pitpalacile. Una, aici, aproape, chiar lîngă gardul grădinii zice deluşit: «pitpalac!» Altele mai departe îi răspund: «petpedec! petpedec!» iar lor le răspund altele şi mai dedeparte, tocmai de colo, din poalele viilor: «pitpidic! pitpidic! pitpidic!»

— Şi 'ncotro ziceţi că mergeţi dumneavoastră?

— La Drugăneşti.

— A! păi v'a apucat zăduful pe drum. Eu ştiţi ce-aşi face în locul dumneavoastră? aşi rămîne să mînînc aici, că tot e aproape de nimez. După prînz vă spui eu c'o să tragă o sfîntă de ploae de un ceas, să rupă pămîntu. Şi aşi pleca după ploae pe răcoare: praf nu, căldură nu.

Nu e pe tot cerul, senin ca sticla, pic de norişor, nici măcar cît un bob de meiu; dar dacă spune Manolache c'o să plouă... Şi Pitache ştie ca ăştia dela ţară se pricep la ale vremii lucru mare. N-a păţit-o el odată, cînd ţinea Merenii? Tot aşa de senin ca acuma. El, în loc să asculte pe unul care-i spunea să plece cu trăsura cu coviltir, a plecat cu o brişcă ne 'nvelită; şi peste un ceas l'a apucat o ploae cu piatră, să-l omoare şi mai multe nu. Tot aşa a păţit odată şi Năiţa.

— Ce zici, mă Năiţă?

Ce să zică Năiţă, mai ales după ce hangiul le pomeneşte de nişte pastramă bună de capră şi de nişte uger de purcică?

— Nu mă 'nnebuni! ai oprit ugerul dela purcică?

— E pus la gheţărie.

— E! dă poruncă să bage caii undeva la umbră, frate Manolache, şi regulează de ale mîncării.

Hangiul, om în toată firea, care ştie că călătorului îi şade bine cu drumul, pleacă zorit să dea porunci; iar Pitache îi strigă din urmă:

— Şi până una-alta, trimete-ne o velinţă-ceva şi o baterie de pelin cu sifon... . . . .

. . . .

Ce masă înfricoşată! Ce pastramă fragedă ca roua! Dar ugerul ăla de purcică de se topea 'n gură!... Dar ceapa verde!. Nu se mai puteau sătura.

— Mă Năiţă, dacă mă iubeşti, ia de ici bucăţica asta grasă.

— Mă Pitache, să mă 'ngropi, gustă colea, să zici că n'ai mîncat de cînd eşti.

Dar pelinul cu sifon ţinut la răcitoare!

Un singur lucru nu i-a plăcut şi nu-i place lui Pitache: băiatul. A spus'o hangiului de cîte-va ori şi i-o spune şi acuma, cu limba împiedicată, parcă ar avea cleiu în gură şi sughiţînd la răstimpuri:

— Nu face, 'scultă-mă pă 'ine... hic!... aici e han mare... 'a răspintie... Va un băiat spirt. Omu se grăbeşte la drum, donie. Vine, cere, bea şi pleacă... n'are vreme de pierdut şi că'ătorului i şade bine cu dru'u...

Acum soarele scapătă înapoi spre oraş. În grădina din spatele hanului, Pitache şi Năiţă dorm duşi cu faţa 'n sus şi sforăe, să zici că umblă ferestrăul; iar hangiul, care-i cunoaşte de mult, a pregătit pentru diseară o ciorbă cu ardei grozavă,—nişte pui de pus la frigare apelpisiţi,—o salată de ţiri bătăioasă,—a pus clondirele la ghiaţă şi a trimis pe Tilică'n sat să caute pe Dima lăutarul. Ştie el că domnu Pitache şi domnu Năiţă nu se 'ntorc curînd acasă, că sînt călători, şi călătorului îi şade bine cu drumul.

Ioan Al. Brătescu-Voineşti.

Scrisorile iubitei.

Scrisorile iubitei
Le-adună la un loc
Şi fără de sfială,
Copile, dă-le foc:

Eu am într'o lăcriţă
Un vraf de-aşa scrisori...
Arar mă uit la ele
Şi plîng adeseori

Polemica

Da, cu Byron sameni tare—
Diferenţă doar un pic:
Un picior avea mai mic...
Şi-un talent mai mare!

Gh. din Moldova

De ce cîntă păsările?

Ne luasem de vorbă privind canarul care ne desfăta la masă, de două ori pe zi, în birtul tăcut al unui mic oraşel de provincie.

Eram exilat acolo pentru un an de zile; şi cum singurul prieten pe care mi-l găsisem era profesorul de naturale, băeat bun altfel, şi foarte priceput în meseria lui, dar de o neştiinţă barbară cu privire la *umanităţi;* şi cum pe mine aşa m'a lăsat Dumnezeu, să vîntur idei cel puţin trei ceasuri pe zi, sub pedeapsa de a mă îmbolnăvi—de aceia eram nevoit să vorbesc cu prietenul meu despre viaţa naturii. Şi găseam destul interes în aceste convorbiri, fiindcă deşi vechiul meu profesor de ştiinţe din liceu îşi dăduse osteneală — ajutat fiind şi de un manual potrivit — ca să înăbuşe în mine prin nomenclaturi şi descrieri moarte curiozitatea pentru natură, totuşi nu fusese în stare să-mi stingă plăcerea pe care am simţit-o totdeauna de a observa vietăţile din jurul meu. Cîte ceasuri nu mi-am perdut în copilărie, uitîndu-mă la furnici, albine, ţînţari şi păiajeni... Mai cu samă păiajenii îi urmăream cu mare interes. Şi acuma îmi aduc aminte de ziua în care mi-am perdut cartea de ştiinţe, uitată în vre-un tufiş din grădina publică unde mergeam noi băeţii de liceu să ne preparăm în ajunul examenului. Nici până în ziua de azi n'am mai găsit cartea ceia încîlcită, cu specii, clase şi ordine fără sfîrşit; dar nu-mi părea rău, căci reuşisăm să-mi clasific eu păiajenii de toate neamurile pe care-i găsisem în ziua aceea.

Unii, mari, burtoşi, îşi întindeau pînza, deasă şi fină, ca o plasă pe tufişuri, şi omorau prada fără a o înfăşura, numai prin inţepături repetate, repezindu-se şi retrăgîndu-se cu iuţeala fulgerului; alţii coloraţi, în forme curioase, îşi aşezau reţeaua deasupra unui pîrîiaş, pe buruenele de pe mal, pentru a prinde musculiţele ce plutesc vecinic în aer deasupra apei,—şi ca să nu cadă, ori ca să nu sperie prada, prea uşoară pentru a se încîlci, ce mişcări alunecoase şi agere....; unii, aşa de mici, abea vizibili, îşi întindeau păinjenişul în unghere, şi reuşau să învălue o muscă de douăzeci de ori mai mare decît dînşii, legîndu-i picioarele, unul după altul, cu mare trudă, prin nişte fire pe care se

tot duceau să le lege de puncte tari; alții, mari și cu picioare foarte lungi, nu făceau pînză, ci-și fugăreau prada,—dar de se întîmpla să simtă sbîrnîind musca în pînza altui păiajen, se repezau într'acolo, și cu ce stîngăcie, și totuși cu ce îndemînare o învăluiau, îndoindu-și picioarele cele lungi....; mai mult decît toți aceștia îmi plăceau păiajenii roșii, mici cît o gămălie de ac, care trăesc în colonii cu miile, întinzînd de sus în jos o rețea de fire pe care se tot urcă și coboară întocmai ca marinarii pe frînghiile unui vas cu pînze....

Odată am urmărit lupta între doi păiajeni care s'au întîlnit în aceiași pînză. Îndată s'au simțit după umblet de departe și au început a se apropria unul de altul, încet, ușor, cu mișcări chibzuite și pînditoare, pipăind mereu pînza, și gata de a prinde pe adversar de un picior pentru a-l înfășura într'o clipă; apoi s'au oprit, și fiecare a zguduit repede pînza pentru a cunoaște greutatea și deci mărimea și puterea celuilalt—și deodată unul, simțindu-se mai slab, fuge la marginea pînzei și-și dă drumul pe un fir ca un acrobat de circ; celălalt îl urmărește, și ajungînd în același punct, apucă firul, și începe a-l trage cu o iuțală grozavă, depănînd din picioare așa cum trag copiii cu mînele sfoara unui smeu; și cît pe ce era să-l apuce dacă fugarul, simțindu-se ridicat cu așa iuțeală, n'ar fi tăiat firul luînd-o la fugă...

* * *

....Și după cum spuneam, ne luasem de vorbă de la canar. Eu mă miram cum o fi scoțînd el acele sunete așa de pline, iar prietenul meu, naturalistul, mă lămuri, că nu le scoate din gît, ci din fundul traheii, acolo unde tracheia, care servește astfel ca tub de rezonanță, se ramifică în plămîni.—Dar oare păsările, au ele intenția de a face muzică, de a plăcea urechii păsărești, ori poate emit fără voia lor sunete așa de armonioase?—Ba nu, mă îndreptăiu tot eu, cîntă cu intenție, fiindcă sunetele prezintă evident acea simetrie variată de fraze, acea *unitate în varietate*, care după Fechner formează fondul artei muzicale.

„Cîntecul privighitorii, de pildă,—îmi povesti prietenul meu (după Naumann și Brehm)—este așa de perfect și așa de original, sunetele așa de pline, variațiunea atît de plăcută și armonia atît de fermecătoare, încît cu adevărat ne umple de mirare; cu o grație nespusă strofele dulci fluerate se alternează cu strofe răsunătoare, strofele plîngătoare cu strofe vesele; și pe cînd cîntecul uneia începe dulce, crește cu încetul în putere și moare în suspine, cîntecul alteia preludează cu note repezi și de o plăcută duritate, trece la note melancolice, asemănătoare cu cele mai curate sunete de flaut, și pe acestea le schimbă iarăși pe nesimțite în sunete vesele.... Un tempo moderat și pauzele dintre strofe măresc efectul acestor melodii fermecătoare.... Cîntecul unei privighitori, ca să fie bun, trebue să cuprindă 20, până la 24 de strofe diferite; la mulți cîntăreți variațiunea este mai mică. În această privință, localitatea are o influență însemnată; căci de oarece privighitorile tinere fac întotdeauna școală la cele mai bătrîne din aceiaș localitate, se înțelege ușor de ce într'o regiune se aud aproape excluziv cîntăreți excelenți, pe cînd în altă regiune se aud numai cîntăreți mai puțin înzestrați. Masculii bătrîni întrec în totdeauna pe cei tineri; căci și la păsări «arta nobilă cere să fie exercitată».—În purtarea ei, privighitoarea vădește o fire prevăzătoare, liniștită, serioasă. Mișcările îi sînt pline de cumințenie și demnitate; atitudinele trădează mîndrie, iar gesturile par a arăta conștiința unei superiorități recunoscute".—Prin urmare nu încape nici o îndoială, încheiă prietenul meu, că păsările cîntătoare se desfată ele înse-le cu cîntul lor, și-și dau foarte bine samă de talentul cu care sînt înzestrate.

— Ei, dar de ce cîntă păsările?—Selecțiunea sexuală, îmi răspunse prietenul meu,—după Darwin. Acele păsări de sex masculin care au impresionat plăcut urechia femelei, au fost preferate, s'au reprodus și au transmis urmașilor această însușire a lor. Naturaliștii au stabilit de mult că masculii, singuri înzestrați cu talent muzical, se inspiră mai ales în timpul rutului, cînd se întrec între ei în fața femelii, provocînd-o prin chemări și cîntece aprinse, prin sărituri drăgălașe, prin jocuri în zbor, și sfîrșind întrecerea printr'o luptă adesea ucigătoare. Cîntecul privighitorii, de pildă, nu răsună nici odată așa de aprins, ca atuncea cînd intră în joc gelozia, și cînd fiecare dintre concurenți întrebuințează talentul muzical ca o armă pe care caută să o mînuească pecît se poate mai bine. Tot selecțiunea sexuală a produs la păsări și culorile așa de frumoase și variate ale penișului. Ba la o întreagă serie de păsări tropicale, masculii îmbracă anumite podoabe numai în timpul rutului; această „haină de nuntă", cum o numesc naturaliștii, pe lîngă culori frumoase mai are de obiceiu și o coadă foarte lungă pe care paserea o leapădă apoi, fiindcă în viața obicinuită o atare greutate i-ar fi vătămătoare în lupta pentru existență.

— Bine, dar de ce nu cîntă și celelalte animale? De ce selecțiunea n'a luat și la ele aceiași cale? Fiindcă știm doară că la alte ființe viețuitoare, selecțiunea a produs alte însușiri—de pildă vigoarea și mărimea masculului. Va să zică, dacă la păsări selecțiunea a luat *această* cale—a sunetelor muzicale—pricina nu poate fi alta, decît că păsările au o asemenea predispoziție. Și atunci ajungem tot de unde am plecat: Care-i pricina acestei înclinațiuni? De ce cîntă păsările?

Prietenul meu, naturalistul, n'a fost în stare să găsască explicarea, și nici eu n'am găsit'o în numeroasele cărți și enciclopedii pe unde am căutat-o. Am găsit-o însă pe urmă, pe calea reflecțiunei, și iată prin care raționament.

Dacă un animal—sau o plantă—are un caracter *excepțional*, adică un caracter pe care nu-l mai regăsim în toată seria din care face parte acest animal, e cît se poate de probabil, ținînd samă de *legea corelației*, că un atare caracter se află în strînsă

legătură cu celelalte caractere excepționale ale aceluiași animal. Și din toate aceste caractere excepționale, unul va fi cauza generatrice a celorlalte. Așa de pildă: de ce are elefantul trompă și colți așa de lungi? Care-i pricina acestor caractere, excepționale în toată clasa mamiferelor? Pricina trebue căutată în locul excepțional pe care-l ocupă elefantul între mamifere: că este cel mai mare și cel mai greu, deci cel mai puțin mlădios; că de aceia are picioarele ca niște coloane și gîtul scurt și țeapăn; că nu poate prinde cu gura ca tigrul, și nici svîrli cu picioarele cum svîrle calul—iată de ce i-a dat natura trompa puternică și mlădioasă, cu care apucă și lovește, și colții amenințători, care-i iesă din gură înaintea dușmanului. Particularitățile analoage la celelalte mamifere din ordinul *multungulatelor*—trompa tapirului, cornul rinocerului, colții ipopotamului, rîtul și colții extraordinari de groși ai unei anumite specii de mistreț—nu sînt decît aplicațiuni diferite și pe o scară mai mică, ale aceluiaș principiu general.

După această metodă, care se numește în logică *metoda diferențelor specifice*, cercetez clasa păsărilor și constat o mulțime de caractere distinctive, precum: temperatura ridicată a sîngelui, corpul acoperit de fulgi, lipsa intestinului gros, aripile, oasele goale, sacii de aer, coastele legate una de alta prin cîrlige, osul pieptului în formă de scut și avînd *carena* perpendiculară pe dînsul, și altele. Toate aceste caractere au evident ca pricină generatoare și în acelaș timp ca scop, zborul; temperatura înaltă e produsă de cheltuiala îndelungată de energie musculară și nervoasă; intestinul gros lipsește, pentru a nu îngreuea pasărea în plutirea ei: osul pieptului e format să despice aerul și să servească aripilor ca punct de razăm; și așa mai departe. Și atunci, observînd alături de celelalte caractere distinctive, caracterul excepțional al înclinațiunii muzicale, conchid *a priori: Zborul a produs și acest caracter*.

* * *

Sugestionat de verosimilitatea presupunerii mele, mă întreb: ce înrîurire a putut avea zborul asupra sistemului nervos al păsărilor? Și iată ce găsesc:

Zborul a trebuit de sigur să accelereze foarte mult curentul nervos, mișcarea repede a aripilor presupunînd putința de a trimete și întrerupe curentul, alternativ la două serii de mușchi, de mai multe ori pe secundă. Ori, fiziologia ne arată că *iuțeala de reacțiune* merge paralel cu *impresionabilitatea* sistemului nervos, pricinuite fiind amîndouă de ușurința de descompunere a materiilor instabile din nerv, nervul fiind asemănător unui fitil Bicklort în care explosia se comunică printr'o serie de grămăgioare de praf de pușcă. Este evident că numai atunci explozia se va comunica repede, cînd praful de pușcă va fi de felul lui ușor explozibil, și în acest caz prima grămăgioară de praf—

corespunzînd periferiei nervului adică *simțurilor*—va exploda și ea foarte lesne.

Cu alte cuvinte zborul, cerînd o reacțiune repede a sistemului nervos, a trebuit să crească ușurința lui de funcționare, să mărească „explosibilitatea" materiei nervoase, se afineze organizația nervoasă, afinînd bine înțeles și simțurile. Un simț fin este tocmai acela care se pune în mișcare la cea mai ușoară excitație; care prin urmare este simțitor la *nuanțe*—și cu aceasta, pregătit pentru plăcerile estetice.

Cititorul se poate referi în această privință la propriile lui observațiuni. Să compare mișcările unui om „nervos" cu acelea ale unui om flegmatic, și impresionabilitatea, sensibilitatea pentru sunete și culori, a unuia cu a celuilalt. Să compare pe un țăran cu un aristocrat. Să compare, în privința vioiciunei mișcărilor și a inclinației pentru plăcerile vizuale și auditoare, și în genere pentru plăcerile simțurilor, pe omul meridional cu omul flegmatic de nord. Să pue în legătură patima negrilor pentru muzică—țiganii sînt un amestec de negri „dravidieni" din sudul Asiei cu alte rase,—cu dragostea lor pentru culori în îmbrăcăminte, și cu dansul lor de sandale de un ritm așa de repede....

Dacă însă observăm păsările, mai ales pe cele mici, care mișcă mai repede aripile, le vedem sărind, cînd vor să meargă, tresărind mereu, și mișcîndu-și capul repede și neliniștit. Despre văzul și auzul lor, zoologia ne spune anume că sînt foarte dezvoltate, însușire la care trebue să fi contribuit de sigur și mișcarea în spații mari, mai ales la păsările de pradă.

Deci, condiția cea mai însemnată a aptitudinei muzicale, finețea auzului, păsările o datoresc zborului.

Dar zborul, cerînd o cheltuială puternică și îndelungată de energie musculară și nervoasă, are nevoe și de o respirație mai activă; de aceia păsările, în afară de plămîni, au saci de aer, celule de aer, oasele pline de aer, în sfîrșit tot corpul ca un rezervoriu de aer. Respirația vie a mărit oxigenarea sîngelui, combustia, și deci temperatura, și întreaga funcționare a organizmului. La păsări, mușchii inimii sînt relativ mai tari, vinele și arterele mai rezistente, sîngele mai roș și cu globule mai multe decît la mamifere. Iar puterea de mistuire a stomacului este mărită în mod corespunzător. Mucoasa stomacului e învîrtoșată, și în stare, la păsările de pradă, să macine oase bătrîne. Păsările mănîncă relativ mai mult ca mamiferele, consumînd uneori o cantitate de hrană de două, și de trei ori mai grea decît însuș corpul lor. Cele mai multe din ele, atîta timp cît nu dorm, mănîncă.

De aceia și energia de care dispun este cu adevărat nesecată. In cîteva zile sînt în stare să parcurgă mai multe mii de chilometri; cele călătoare trec marea Mediterană într'o noapte, și la nevoe plutesc în văzduh cîteva zile de-a rîndul fără a se odihni și fără a lua hrană. Dacă nici o altă clasă de animale nu are un schimb organic așa de viu, dar și nici o altă ființă nu trăește atît de intens, nu desfășoară atîta activitate, nu-și

face drumul vieţii cu atîta veselie şi bună dispoziţie—ca pasărea vecinic trează, vorbareţă şi zburdalnică.

Iar prisosul de energie, este a doua condiţie a sentimentului muzical, şi în genere estetic. Căci plăcerea estetică constă, cum arată foarte bine Herbert Spencer în *Psichologia* lui, dintr'o cheltuială moderată a unui prisos de energie. Cu cît animalul e mai superior, zice Spencer, cu atîta are mai multe facultăţi, adică mai multe feluri de activitate, mai multe căi de revărsare a energiei nervoase; şi fiind nevoit să le exerciteze alternativ, adică să lucreze cu fiecare numai la intervale mari de timp, iar aceste facultăţi fiind bine hrănite şi în restul timpului, se naşte în ele un prisos de energie, care se descarcă de obiceiu prin simularea activităţilor speciale obicinuite.

Aşa dar fineţea nervoasă şi supra energia nervoasă—aceasta din urmă corespunzînd materiei de combinaţie instabilă, explosivă, sorbită de nervul bine hrănit din sîngele bogat—amîndouă datorite zborului, iată cele două condiţii ale inclinaţiunii *estetice* aşa de accentuate la păsări. *Această inclinaţiune s'a întipărit, prin ajutorul selecţiunii sexuale, în chiar fiinţa lor.* Cine n'a auzit modulaţiile pline de armonie, de o savantă simetrie şi variaţiune, ale sublimei privighetori? Ce se poate compara cu splendidul colorit al păunului sau păsării paradisului, ori cu infinita gamă de nuanţe suave, care mi-a desfătat privirea în pavilionul de păsări ale grădinei zoologice din Berlin? O doamnă din cea mai înaltă şi veritabilă aristocraţie, prezintă oare o siluetă mai elegantă, se mişcă mai graţios, cochetează mai tandru decît un porumbel? Şi broderia delicată şi nuanţată a unei harnice demoazele, denotă oare o nervozitate cu mult mai fină decît cuibul acelui piţigoiu african, construit cu multă artă în formă de pungă, dintr'o adevărată pînză ţesută din lînă, bumbac, păr de cai şi alte materii, şi atîrnat cu fire lungi de vîrful unei ramuri? Cît despre darul de a imita, de a reproduce vorbele altora, aptitudine artistică inferioară datorită de asemenea nervozităţii. Întrucît cutare filfison care papagaliceşte părerile literare ale altora, este superior graurului, corbului sau bietului papagal „cu drept cuvînt poreclit astfel pentru mania lui de a... maimuţări pe alţii?“

Păsările formează un adevărat *high-life* (ca să nu zic *haute volée*) între dobitoace. Pasarea paradisului, şi alte păsări cu pene frumoase, au obiceiu de se scaldă de două ori pe zi, şi apoi îşi netezesc cu grijă fie-care pană în parte; iar multe dintre păsările cîntătoare, închipuite şi ele de cîntecul lor, aleg totdeauna o ramură liberă din vîrful copacului, cînd vor să-şi arăte talentul muzical. Unele merg până acolo cu rafinamentul, că-şi fac cuib cu două încăperi; în contrast cu acestea, vrabia, cioara, şi alte păsări „plebeiene“, îşi construesc un cuib mizerabil în care se refugiază numai pe vreme rea, preferind pentru restul timpului petrecerea sub cerul liber. Dar aceste păsări sînt şi prost îmbrăcate, au şi voce desagreabilă, cum e firesc pentru nişte fiinţi cari trăesc toată iarna din cerşit.

* * *

Văd ridicîndu-se două obiecţiuni în mintea cititorului:

1) Culori şi forme frumoase, deşi nu aşa de frumoase ca la păsări, se găsesc şi la alte animale, nezburătoare, de pildă la girafă, la zebră, la tigru, la jaguar, la gazelă....

2) De ce nu cîntă şi aceste animale?

Lăsînd deocamdată la o parte prima obiecţiune, voiu răspunde la a doua.

Cu privire la fineţea nervoasă, prima condiţie a sentimentului estetic, observ că se cere mai multă impresionabilitate pentru a înţelege o melodie de cît pentru a admira o combinaţie de culori; mulţi oameni n'au ureche muzicală, dar toţi se bucură de culori frumoase; şi prin urmare se poate ca nişte animale destul de nervoase pentru a se bucura de culori, să nu fie destul de nervoase, pentru a resimţi plăcerile estetice ale urechii.

Această deosebire între văz şi auz ne-o explică Psichologia: muzica se desfăşoară succesiv în timp, pe cînd culorile sînt simultane; afară de aceasta, ochiul este un organ *cu mult mai întrebuinţat,* mai complex şi mai perfecţionat de cît urechea.

Cu privire la supraenergia nervoasă, a doua condiţie a sentimentului estetic, am arătat că păsările,—din pricina înaltei temperaturi a organismului lor,—o au într'un grad mult mai mare ca celelalte animale. Această energie a trebuit să se reverse prin ajutorul coardelor vocale, ştiut fiind că energia care se revarsă de la sine, *de pildă cu prilejul emoţiunilor,* fără a fi îndreptată de voinţă pe o anumită cale, alege drumul cel mai lesnicios, adică muşchii cei mai delicaţi, aceia care se pot mai uşor pune în mişcare (Spencer); şi cari muşchi sînt mai delicaţi de cît coardele vocale? Omul cel mai prefăcut, perfect stăpîn pe faţa şi ţinuta sa, îndată ce va fi emoţionat vocea tot îl va trăda printr'o imperceptibilă disonanţă.

Păsările însă, sînt înzestrate cu o sentimentalitate mult mai puternică şi mai adîncă de cît mamiferele. Fiind mai nervoase, adică primind mereu prin simţurile lor afinate impresiuni vii din afară, au trebuit să devie şi mai expansive, şi anume să-şi exprime emoţiunile prin mlădierele glasului. Iar vioiciunea şi expansivitatea simţirii au trebuit să strîngă legăturile afective între păsări, să întărească emoţiunile lor altruiste (Spencer). Proverbială este la păsări tandreţa lor pentru pui, dragostea dintre mascul şi femelă, sentimentul de prietenie şi solidaritate care leagă stoluri întregi. Naturaliştii şi păsărarii se întrec în povestiri despre păsări cari mor când le moare perechea; cari se sinucid frecîndu-şi capul de gratii, în desnădejdea de a fi perdut libertatea; cari tac triste în lipsa stăpînului de acasă, iar la întoarcere îl primesc cu cîntece exuberante; cari cresc puii rămaşi orfani ai altor păsări—şi multe de acestea; iar la marea varietate a sentimentelor acestor fiinţi înaripate, corespunde o varietate tot aşa de mare în modu-

laţiile cari le exprimă. Iată de ce chiar păsările cari nu cîntă ciripesc într'una.

* * *

Dacă însă de la teoria generală că zborul a afinat sistemul nervos al păsărilor înzestrîndu-le cu inclinaţiunea estetică ce culminează în sentimentul muzical, trecem la cazuri particulare, să nu ne mirăm de vom găsi excepţii, produse, fie prin aplicaţiuni deosebite ale legii generale, fie prin lucrarea altei legi sau altei selecţiuni.

Aşa vedem că privighitoarea, al cărei viers sublim se potriveşte aşa de bine cu seninătatea măreaţă a nopţilor de vară, e îmbrăcată într'o haină cenuşie-cafenie, ab.ia *rehaussată* de roşul ruginiu al cozii; ast-fel o doamnă nobilă cu aparenţa modestă şi sufletul bogat!...

Tot ast-fel mierloiul cu ciocul galben şi penişul negru, ca un tenor în frac şi cravată albă, îşi flueră cu brio ariile sale dulci şi puternice.

Din contra păunul, în splendida, dar prea încărcata lui toaletă de bal cu trenă lungă, ai crede că vrea să umple lumea cu urîciosul lui ţipăt de parvenit pretenţios; iar pasărea paradisului, care ca şi păunul e neobosită în a-şi admira cu îngîmfare penişul ei—ce-i drept o capo d'operă a naturii ca strălucire de culori—ce neplăcut ne surprinde cu vocea ei cîrîitoare; singur papagalul, concurîndu-le pe amîndouă aceste păsări cu strălucirea metalică-aurie a penişului său multicolor, îşi compensează în acelaşi timp şi vocea lui straşnic de răguşită, de mîncător de alune, prin talentul de bun acrobat şi bun *diseur*.

Să fi potrivit natura lucrurile într'adins ast-fel pentru a furnisa poeţilor subiectul unei fabule? Vor fi avînd dreptate teologii teleologi cari au susţinut în totdeauna că D-zeu a creat celelalte vieţuitoare spre folosul şi învăţătura omului?

Eu sînt de altă părere şi văd lucrurile mai simplu: natura îşi economiseşte şi dînsa mijloacele; cînd şi-a ajuns ţinta pe o cale, le neglijează pe celelalte.

Alte păsări, mai puţin favorizate de soartă, n'au nici voce plăcută şi nici penele frumoase. Aşa e cioara, această pasere plebeiană—după cum o arată şi vocea ei groasă de agent electoral,—care are toate însuşirile şi toate cusururile omului de jos: nu iubeşte singurătatea, ca aristocratica privighetoare, ci trăeşte mai de obicei în pîlcuri mari, adesea uriaşe; se luptă greu pentru existenţă, hrănindu-se cu ce poate, fără consideraţii de estetică ori higienă; e vecinic în ceartă cu semenii ei, şi totuşi profund solidară cu neamul cioresc,—căci vai de acela cari s'ar apropia de un cuib cu intenţii duşmănoase; cioroimea se ridică toată împotrivă-i ca un singur om şi ceasuri întregi se roteşte prin aer deasupra duşmanului, umplînd văzduhul cu croncănitul ei ameninţător.

Tot aşa vrăbiile, aceşti *gavroche* adînc cunoscători de oameni, aceşti găinari de stradă ai păsărimii, cari se bat şi se tăvălesc în praful de pe drum, şi ni se vîră în suflet cu obrăznicie pentru o fărămitură de pîine.

Ei bine, de ce păsările acestea, şi altele, au fost cu atîta sgîrcenie înzestrate de natură?

Cauzele sînt multe. Realitatea e totdeauna produsul încrucişării unor legi generale multiple; zicătoarea ironică a lui Goethe: *„jede Sache hat mehrere Ursachen"* nu este de cît un simplu adevăr şi încă foarte însemnat.

În cazul nostru, una din legile cari s'ar putea abstrage din observarea realităţii, ar fi că păsările mari, cu zborul greoiu, şi cu atît mai mult cele de curte, cari nu zboară de loc, sînt chiar după teorie mai puţin rafinate; de aceia nu cîntă.

O altă lege ar fi, că anumite păsări care, ca vrabia şi cioara, trăesc pe lîngă locuinţele oamenilor, sau ca uliul, vulturul şi altele, trăesc din furat, au tot interesul să se îmbrace modest pentru ca să nu bată la ochi; chiar corbul, aşa de simţitor la plăcerile vederii—ceia ce-l face să fure şi să ascundă pietre preţioase întocmai cum fură unele cucoane dantele din bazaruri—are pene frumoase dar de culoare întunecată.

În sfîrşit o altă lege, cu mult mai însemnată decît celelalte, ar fi că păsările călătoare, şi cele care trăesc întregul an în ţările călduroase, sînt în deobşte cu mult mai bine înzestrate decît cele care petrec iarna prin părţile noastre. Privighetoarea, mierla, şi imensa majoritate a păsărilor cîntătoare dela noi, sînt şi păsări călătoare; stigleţul, scatiul, ciocîrlia, sînt dintre rarele excepţiuni la această regulă. Faptul se explică pe de o parte prin cunoscuta înrîurire aţîţătoare a căldurii asupra sistemului nervos, şi pe de altă parte prin inferioritatea pe care o dă fineţea nervoasă în lupta pentru existenţă într'o climă aspră.

De aceia şi între mamifere, acele a căror înfăţişare prezintă caractere estetice—girafa, zebra, leul, tigrul, gazela—aparţin climelor calde; însă nu căldura trebue privită ca pricină hotărîtoare: dacă elefantul, tapirul, rinocerul, ipopotamul, hiena, şi atîtea alte mamifere de climă caldă, nu au nimic estetic în ele, pe cînd girafa, gazela, zebra, tigrul, leul, pantera, sînt de o admirabilă eleganţă în toată fiinţa lor, pricina trebue cautată într'o notă care le e comună acestora din urmă: *iuţeala de alergare—notă care corespunde tocmai zborului la păsări.* Dacă la feline nervozitatea îşi are originea în viclenia pîndirii şi iuţeala atacului, pentru girafă, gazelă, căprioară, iuţeala de alergare este singura armă de apărare; de aici acea fineţe nervoasă care prin mijlocirea selecţiunii sexuale a produs la gazelă de pildă, botul fin, ochii mari, frumoşi şi blînzi, gîtul lung şi mlădios, formele onduloase, culoarea plăcută, picioarele extrem de delicate şi mersul nespus de graţios. Gazela în deosebi este cu adevărat o capodoperă a naturii; vechii egipteni o consacraseră zeiţei Isis, şi generaţii nenumărate de poeţi arabi nu găseau cuvinte s'o descrie; ba chiar

pentru farmecele femeii iubite nu găseau o laudă mai mare decît aceia de a le asemăna cu ale gazelei... In fugă, sprintena gazelă pare a nu atinge pămîntul, şi nici vestitul cal arab n'ar putea s'o ajungă, dacă n'ar fi şoimul de vinătoare ca s'o ţie în loc atăcind-o cu ghiarele...

* * *

Bănuesc că în mintea cetitorului a apărut de mult o întrebare: „dar insectele? şi ele zboară. Au şi ele sentiment estetic?...

Fără îndoială că da—deşi sistemul lor nervos este atît de rudimentar faţă de acela al păsărilor. In adevăr, în privinţa strălucirii şi variaţiunii culorilor, zoologia ne spune anume că insectele sînt singurele vietăţi ce se pot asemăna cu păsările; şi că această variaţiune de culori se datoreşte sentimentului estetic manifestat prin mijlocirea selecţiunii sexuale, ne-o arată faptul că la multe insecte găsim diverse ornamente rezervate numai masculului. Aşa la bondarul cu coarne ramificate (Lucamis cervus) sau „cerbul sburător" cum îi zic francezii, la cărăbuşul cu corn în frunte (oryctes nasicornis), la cărăbuşul uriaş cu coarne dinţate din America de Sud (Dynastes Hercules) etc., masculii, singurii înzestraţi cu această podoabă,—şi armă în acelaş timp,—o întrebuinţează în timpul rutului în lupta pentru femelă, luptă care este aşa de aprinsă, încît concurenţii se aleg adesea-ori cu coarnele rupte, cu aripile stricate sau chiar cu corpul strivit. Tot aşa la acel bondar cu coarne foarte lungi şi elastice întoarse dealungul corpului, care trăeşte pe stejarii bătrîni (ergates faber, în nemţeşte *tîmplarul*, în romîneşte *răgăoacele)*, masculul are coarnele de două ori mai lungi decît femela, şi pe lîngă aceasta, mai are nişte frumoase încrustaţiuni pe gît ca podoabă specială a sexului său... Exemplele s'ar putea fireşte înmulţi după voe.

Este de asemenea cunoscut că variatele culori ale florilor s'au produs prin selecţiune naturală pentru a atrage insectele în vederea fecundării. Cercetări recente au dovedit însă că mirosul florilor atrage insectele mai mult chiar decît culorile strălucitoare ale corolei.

Iată dar două simţuri, văzul şi mirosul, foarte afinate la insecte, din pricina nervozităţii datorite zborului.

Aşa dar o selecţiune sexuală făcută sub înrîurirea sentimentului estetic vizual—selecţiune în care ochiul reţea al insectelor, compus dintr'un mare număr de ochi (în mijlociu 2000—6000) a trebuit să joace şi el un rol însemnat—găsim şi la insecte.

Nimeni n'ar putea însă bănui la insecte existenţa unei selecţiuni sexuale făcute sub înrîurirea sentimentului estetic auditiv. Ca forme şi culori insectele nu lasă nimic de dorit; dar cine le-ar putea pretinde să cînte? Ar fi o ciudată pretenţiune—nu-i aşa—faţă de aceste mici vietăţi surdomute, care nu respiră prin plămîni, ba n'au nici urechi!

Şi cu toate acestea—admiraţi minunatele înrîuriri ale zborului asupra sistemului nervos—*unele insecte cîntă!*...

In adevăr, lăsînd la o parte sunetul produs de aripile subţiri şi străvezii prin prodigioasa iuţeală a vibraţiunii lor în zbor,—sunet care după unii naturalişti exprimă şi el, până la un oarecare punct, emoţiunile insectei—avem sunetul relativ muzical pe care lăcustele îl emit prin frecarea unor dungi dinţate dela picioarele dinapoi cu nervura proeminentă a aripei, sau acela pe care-l emit greerii prin frecarea nervurilor celor două aripi între ele, frecare prin care se pune în vibrare pieliţa extrem de fină a aripei, întocmai după cum cutia vioarei e pusă în vibraţiune prin frecarea arcuşului pe coarde. Sunetul acesta, dacă pentru noi nu-i tocmai muzical,—deşi i-a inspirat lui Dickens o admirabilă nuvelă: *Greerul din vatră*—în intenţia insectei însă, este cu siguranţă muzical, şi datorit selecţiunii sexuale, dovadă că la aceste insecte cîntătoare *nu cîntă decît masculul.*—(In punguliţa cu lichid acoperită de o subţire membrană, pe spatele lăcustei, naturaliştii au recunoscut—*urechea* insectei).

Mai mult decît atîta. Sînt un fel de greeri care trăesc mai ales prin ţările calde, şi sînt numiţi în ştiinţă *cicade*; aceştia nu mai cîntă cu piciorul sau cu aripile ci au voce cu totdinadinsul; şi iată cum. Se ştie că insectele au în torace şi în abdomen nişte pungi de aer, în comunicaţie directă cu exteriorul, şi ramificate la interior în ţevi nenumărate, astfel că aerul să vie în atingere directă cu sîngele. Aceste pungi se pot mări şi micşura întocmai ca plămînul la vertebrate; iar la muşte, la albine, la viespi, la ţînţari, una sau două din aceste pungi se pot şi la gură îngusta şi lărgi după voia insectei, şi au acolo nişte membrane pe care aerul expirat le pune în vibrare, producînd un sunet diferit şi mai înalt decît sunetul datorit vibraţiunii aripilor. Ei bine *cicadele*, au în locul acestor membrane nişte adevărate coarde vocale, şi afară de aceasta, pe pîntece, un întreg aparat de rezonanţă, prea complicat ca să-l descriu aci. In schimb nu s'a descoperit încă urechea acestor greeri.

De cicade se vorbeşte adesea în literatura Greciei antice.—După o legendă, doi muzicanţi, Eunomus şi Ariston, se luaseră la întrecere. O cicadă zbură la cel dintăi, se aşeză pe harfă în locul unei coarde plesnite, şi-i aduse victoria. De aceia la Greci, cicada pe harfă era considerată ca simbolul muzicei.—Pentru cîntecul ei, această mică vietate era ţinută în colivii. Oratorii lui Homer, cei cu vorba dulce ca mierea, erau asemănaţi cicadelor. Xenarchos din Rodos, făcînd aluzie la faptul că numai masculii cîntă, zice: „Fericite trăesc cicadele, căci femeile lor sînt mute." Iar Anakreon le cîntă în următoarele versuri:

Ferice te socotesc, cicado!
Că entuziasmată de puţină rouă
Cînţi pe cei mai înalţi pomi
Asemănătoare unei regine.
Al tău este tot ce vezi în cîmpii

Și tot ce aduc anotimpurile;
Locuitorii cîmpului îți sînt prieteni
Fiindcă nu trăești în paguba nimănui,
Și muritorii te cinstesc, pe tine
Plăcută vestitoare a verii.
Și te iubesc muzele.
Și te iubește însuși Apolon;
El ți-a dat glasul cel limpede;—
Și nici bătrînețea nu te ajunge,
Pe tine cea fără suferinți și fără sînge în trup—
Aproape asemănătoare zeilor!

* * *

Legea cea mai generală la care ne conduce excursiunea pe care am făcut-o în lumea animală, este că inclinațiunile estetice ale animalelor stau în strînsă legătură cu doi factori mai însemnați: cu iuțeala de locomoțiune și cu căldura mediului ambiant.

H. Sanielevici.

Pînea albă

— Băete, plata!

Vecinul meu bătu nervos în masă cu o piesă de cinci lei; dar în zingănitul tacîmurilor, în larma mesenilor, în strigătele cari se încrucișau dela un capăt al sălii la celalt capăt, nu era chip să mai pui mîna pe chelnerii grăbiți, asudați, zăpăciți.

Unul trecu pe lîngă noi cu pași de struț, cu farfurii înșirate pe braț până la gît.

— Iordane! plata, că plec.

— 'ndatăăă...

Iordan dispăru în fumul de țigări, pe cînd vecinul meu, adresîndu-se tovarășului său de masă, un tînăr oacheș, spilcuit, cu mișcări sacadate parcă l'ar fi strîns hainele la încheeturi:

— Hotărît, nu mai e posibil să fii bine servit nicăiri, în Bucureștiul ăsta infect.

Se uită la ceas.

— Am întîrziat cu trei sferturi de oră.

— Te-o mai fi așteptînd?

— O, de asta sînt sigur. Nu-ți închipuești cum mă iubește biata fată. Alaltăeri m'a așteptat în ploae vre-o două ceasuri. Margareta mă oprise la masă, bărbatu-său era dus în provincie și cînd mă întorceam spre casă, fără grabă, cu țigara în colțul gurii, am găsit'o în stradă, leoarcă de ploae, cu ochii plini de mustrări. Dar pricepi și tu dacă din brațele Margaretei mai poți avea chef de dragoste. I-am îndrugat cîteva minciuni, afaceri, un unchiu de pe la Severin de pe undeva, și-am scăpat numai cu sărutări.

— Tu, să te mulțumești cu atît!...

— Nu mai spune dragă, am început să mă fac cuminte.

Și'și răsuci o musteață rară sub doi ochi de-o albăstrime spălăcită, naivă sau proastă.

Dar atunci își aduse iar aminte, trînti piesa de cinci lei în masă și strigă nerăbdător:

— Plata, băete!

Însfîrșit un chelner veni, luă socoteala și dădu restul.

Prietenii își strînseră mînele.

— La revedere, pe mîni.

— La revedere... dar apropos, dacă vezi pe Aglaia să nu-i spui că am prînzit împreună. Mă crede la băi...

— Ce!... ai rupt-o cu dinsa?

— Nu încă... da ştii cum îs femeile, până să te dezbari de ele, te trec toate năduşelile.

— Craiule!

Celălalt, zîmbind mulţumit, îi făcu un semn vag cu mîna la gură: „tăcere".

Abia plecat, un alt tînăr, dela o masă vecină, se sculă şi luă locul celui dus.

— Ce mai nou, Iorgule?

— Nimic, *caro mio*, doar că am luat leafa pe luna viitoare....

— Asta'i poveste veche!... Cu cine erai la masă?

— Zi'i un pîrlit oare-care şi'i destul. M'a pisat ca totdeauna cu femeile lui. Dar tu cu cine eşti?

— Zi-le mai mulţi pîrliţi, cari fac politică. Învîrtim un poker, după masă, la Nae. Vii şi tu?

— Sînt de-ai noştri?

— Desigur. Numai de-ar mîntui odată cu politica lor.

Într'adevăr, dela colţul acela al sălii, o discuţie furtunoasă se ridica şi copleşea larma obişnuită a birtului.

— Te'nşeli domnule, ţi-o spun eu că mergem spre pieire. Un partid care nu'şi îngrijeşte partizanii, e pentru mine un partid mort. Unde's făgăduelile din opoziţie, cîţi au pus în slujbe, oamenii ăştia înşelaţi crezi d-ta că's nebuni să mai lupte pentru noi? Nu vorbesc de mine, slavă Domnului, am cu ce trăi; dar sînt ceilalţi, grosul partidului, cei cari au alergat prin mahalale, cari au aplaudat la întruniri, singurii, domnule, cari au muncit şi sătui şi flăminzi, şi pe vreme bună şi pe vreme rea. Cu aceştia ce facem? Să nu le dăm nimic?... e uşor. Dar să se gîndească bine guvernul că va mai da ochii cu dînşii, că va mai avea nevoe de votul lor, şi-atunci să nu ne spună că nu l'am prevestit. Eu fac politică, domnule, de 18 ani. Şi-ascultă-mă pe mine, cu ăştia se cîştigă alegerile, nu cu proiecte de legi, nu cu programe, nu cu gogoriţe.

— Bine, ştiu, ai şi d-ta dreptate, dar ce să facă şi guvernul, cum să-i împace pe toţi, nu's zece, două zeci, o sută; sînt zece mii...

— Să'i dea afară pe toţi cei din opoziţie. Nici unul să nu rămîe. Să nu ne mai rîdă în nas, ca acum, în biurourile ministerelor. Să'ţi spun numai un caz, domnule. Umblu de două luni să fac controlor la băncile populare pe un nepot al meu. Din ziua întâi am avut făgădueala ministrului. Şi de-atunci am bătut pela toate ministerele, m'au trimes unul dela altul, m'au tot purtat cu vorba, până cînd astăzi, exasperat, după ce i-am strîns cu uşa, ştii ce mi-au răspuns d-le? Ţi-o dau într'o mie! N'o să ghiceşti! Mi-au răspuns dulceag că ţin să n'amestece politica la băncile populare!! Parcă ce sîntem noi, copii, să ne ungă ochii cu tirade de astea? Nu fac politică? Ba or fi muncind acolo, aşa, numai de dragul ţăranilor. Că de ţarani le arde lor inima; nu'mi cunosc eu oamenii!... Dar le-am spus-o şi eu pe deantregul, m'am răsuflat încaltea: aşa ne trebue, bine ne faceţi, şi cine o mai face ca noi, ca noi să păţească.

Un domn scurt, gros, cu lanţ de aur greu peste rotunzimea pieptului, sosit atunci, exclamă lîngă mine:

— Coane Costache!... la Bucureşti pe căldurile astea?

Domnul dela masa de-alături, nalt, bine făcut, puţin cărunt pe la tîmple, îmbrăcat aproape cu eleganţă, se sculă cu o amabilitate exagerată:

— A, ce plăcere neaşteptată să ne întîlnim aici!...

Pe cînd îi oferea un scaun, se întrebau de sănătate, de familie, de recolta moşiilor. Toate mergeau strună. Ceea ce mergea mai prost era politica locală. Certuri, dezbinări, povestea veche a luptelor şi intrigilor pentru şefie.

— Şi ceea ce e mai grav, e că guvernul nu ne dă nici un sprijin. Săptămîna asta e a doua oară că viu în Bucureşti. Le-am spus-o eri lămurit în consiliu: ori ne satisfac cererile, ori alminteri nu mai răspundem de rezultatul alegerilor comunale. Şi ce le pretindem boerule? nimica toată. Două-trei schimbări în magistratură, premenirea poliţiei şi permutarea unui învăţător. Cunoşti pe X, procurorul. Face pe cinstitul, lucrează cu uşile închise, şi zilele trecute a dat rechizitor de urmărire pentru omor contra celui mai devotat om de încredere al meu. Opoziţia jubilează. Dar dacă d-lor cred că politica se face zvîrlind în închisori pe toţi cei cari muncesc pentru partid, n'au decît s'o facă şi pe asta, eu mă spăl pe mîni.

Domnul sosit de curînd, îşi încreţi fruntea:

— Da, am auzit şi eu ceva de afacerea asta. Mi se pare că un Evreu ar fi fost omorît..

— Nimica toată, boerule, nimica toată; un pîrlit de Jidan, beat, rachitic, făcea zgomot în stradă. Comisarul i-a tras o palmă. Şi Jidanul n'a găsit altceva mai bun de făcut decît să moară, tocmai acum, în ajunul alegerilor. L'am certat eu pe Alecu îndestul, l'am ameninţat, dar iarăşi nu pot consimţi să-l bage în puşcărie. Vor să'l bage cu ori ce preţ? Eu le-am spus-o: nu dau afară pe procuror, perdem patruzeci de voturi ca o para. Mi-am făcut datoria, d-lor n'au decît să aleagă.

Şi'i vorbea mai departe, aproape şoptind, înfuriat, amărît, revoltat. De membrul de şedinţă care, într'un proces de revendicare al lui cu nişte ţărani, se dăduse de partea ţăranilor; de primarul comunii depe moşie, care se lasă moale cu executarea tocmelelor agricole, de învăţător care agită printre săteni să ia ei cu arendă moşia Statului.

— Dacă mergem aşa, să lăsăm pe toţi desculţii să'şi facă mendrele, cum vor crede de cuviinţă, te întreb pe d-ta, unde o să ajungem? Azi rîvnesc la moşiile noastre, mîne or să ne dea nouă la cap. Dar miniştrii dorm, ori se ceartă între dînşii. Pri-

mejdia bate la ușă, și d-lor nu vor s'o audă. Aș vrea să fiu profet mincinos, însă mi-e teamă că zile răle așteaptă țara asta.

Boerul scurt și gros goli un pahar, se uită în dreapta și în stînga, și punîndu'și coatele pe masă, se aplecă la urechea domnului cu aer distins:

— Eu v'am spus-o: nu merge cucoane cu libertățile, cu socialismul. După revoltele din 88 le-ați dat pămînturi, le-ați deschis poftele. Ia să se fi împușcat atunci cîteva sute de derbedei mai mult,—n'am mai avea azi o chestie țărănească! Cînd v'am vorbit în cameră, nu m'ați ascultat. D-tră v'ați așternut,—să vă vedem cum o să dormiți...

Domnul cu aer distins, ridică brațele în văzduh, cu desnădejde.

Un maior ciocănea cu cuțitul în farfurie:

— Imbecilule, am spus o porție de struguri, de azi dimineață.

— Vineeee...

Chelnerul pieri și maiorul urmă convorbirea întreruptă:

— Înaintări ìs astea, dreptate e asta, hal de armată! Muncești de cu ziuă și până seara, îți scuipi sufletul cu toți stropșiții, cu chiu cu vai ajungi la vechime, și atunci, cu mîna la chipiu, smirna, te uiți cum alții îți iau înainte. Unul e rudă cu ministrul, altul cu nu știu care deputat și în jurul ministrului e un stat major de căpătuiți și de înfumurați cari tae și spînzură cum le vine la socoteală. Noi ne supunem, răbdăm în tăcere, dar încet, încet și sigur, se seamănă în rîndurile oștirii dezbinarea, invidia, dezgustul. Astăzi nu se simte nimic; să nu dea Dumnezeu însă un războî și vom vedea atunci cum pot să-și apere țara cei cari au fost nedreptățiți, și cum știu s'o apere generalii cari își perd capul și la manevre.

Intră apoi în amănunte: cutare colonel, care nu comandase în viața lui o companie, strecurat cine știe cum în misiuni, prin biurourile ministerului, pe la palat, și care fusese de-odată înaintat general de brigadă. La manevrele regale își aruncase brigada întreagă, pe flanc, în focurile artileriei vrăjmașe. Și altele: generali înaintați prin protecție, dușmănindu-se între dînșii, desfăcînd ce făcuseră ceilalți, trecîndu'și nopțile la cărți și zilele la moșii. O slujbă rutinară, biurocratică. Armata țării lăsată pe mînele nevolnicilor, fără muniții, fără instrucție, fără disciplină. Pe cînd cei buni, cei destoinici, rămași în umbră, striviți în îmbrînceala după trese și după lefuri mari.

Vorbea acum amar, inveninat de ură neputincioasă:

— Pe mine m'au sărit de două ori. Liberalii fără motiv, conservatorii pentrucă am un frate care face politică liberală. Nu'i nimic. Mîni, poimîni, o să ies la pensie; și-un singur gînd mă mai ține în viață: să fac politică, să lovesc în dreapta și'n stînga, să mă răzbun cu-aceiași armă cu care m'au lovit ei pe mine.

Un cetățan fără musteți, cu privirea provocătoare, probabil un student, strigă în stînga mea:

— Pîne! băete....

Cu impetuozitatea guralivă a tinereții, povestea unor prietini, strînși roată împrejurul lui, cum se trec examenele la facultate, cîte scrisori împărțise în ajunul licenței, cît luptase pentru guvern la întrunirile studențești.

— Măi, le-am ținut un discurs la Dacia, de m'au purtat băeții pe brațe, ca în triumf. Cînd le-am strigat: „Voi, creerul acestui popor, urmașii Romei, ai lui Mihai și-ai lui Ștefan cel mare, vă veți lăsa ademeniți de clevetirile opoziției"..., a fost un adevărat delir în sală, nu altăceva. Păcat că n'ați fost și voi. Sara m'a poftit șeful la masă, m'a strîns în brațe și mi-a spus că viitorul e al meu.

Unul îl întrebă:

— Și-acum ce ai de gînd să faci?

— Nu știu încă, deocamdată îmi fac socotelile. Șeful ar vrea să rămîn aici, în București. Vor să mă numească șef de biurou la finanțe. Cred, mai curînd, c'o să'mi aleg o provincie. Să vă spun drept; Capitala nu prea îmi surîde, sînt prea mulți, răzbați cu greu. În provincie e altceva. Oameni puțini; ca magistrat ești deodată în rîndul întîi. Substitut în Ploești, în Craiova, într'un centru comercial oare-care.

Zîmbea sub umbra vagă a musteților:

— Știți, oameni chiaburi, vre-un negustor eșit din afaceri, cu o singură fată, proastă, pretențioasă, și zestre, cîteva sute de mii de lei. Mă cunoașteți, aș ști să mă învîrt.

Se răsturna pe speteaza scaunului, făcea rotocoale de fum și haz de prostia omenească.

— Vizite la colegiul întâi și-al doilea; gogoși patriotice, interes nevoilor locale, ploconeli celor puternici, dispreț aristocratic celor mici, victimă în opoziție și deputat guvernamental.

Dar un preot, care de cîtva timp umbla aiurit printre mese, întrebînd ceva pe toți chelnerii, deodată dădu cu ochii de dînșii și veni glonț înspre noi, cu mînecele antereului fîlfîind în aer:

— Costică!....

Costică, studentul cu discursul de la Dacia, se sculă într'un avînt de dragoste, potolit într'o clipă. Cu ochii în lături, se supuse resemnat îmbrățișărilor bătrînului preot. Îi șopti în barbă:

— Ce cați în București?

— De azi dimineață alerg după tine. Pe-acasă, pe la școala voastră, pe unde nu te-am căutat!

Îi vorbea răpede, întinerit, cu ochii umezi de fericire negrăită. Îl găsea mai slab, se plîngea că le scrie rar și, cu un zîmbet bun, numai cînd avea nevoe de parale. Că pînea fusese proastă, viile așa și-așa, oamenii tot mai dîrji și mai răi. Preoteasa muncise trei zile la bucătărie să'i pregătească merinde și soră-sa îl dorea din inimă.

Prietenii ceilalți tăceau, ca înghețați. Unul, mai înțepat într'un guler de-o șchioapă, se sculă, înclină puțin capul în fața bătrînului și întinse mîna, prietenului, cu răceală.

— Cînd ne vedem, George?

— Nu știu sigur.... zilele astea foarte ocupat..... poate duminică, la curse....

Dar preotul n'avea ochi de cît pentru fecioru-său.

— Ce mare te-ai făcut, și ce frumos !...

Ceilalți, unul cîte unul, cereau socoteala, plăteau, plecau tăcuți, zîmbind ironic.

Un gînd posomorît umbrea fruntea îngustă a feciorului de preot.

Cînd rămaseră ei singuri la masă, îl întrebă:

— Nu iai nimic, tată.

— Ba aș lua ceva, că n'am mîncat de azi dimineață,— privi însă în jur, la bogăția oglinzilor aurite, la lumina îmbelșugată a globurilor electrice, la bogăția mesenilor și adăogă:

— Da o fi scump tare aici.

Atunci feciorul preotului, băgînd de seamă că'l observ, răspunse cu nepăsare:

— Nu face nimic, plătesc eu.

Însă preotul avea mișcări comune, sorbea zgomotos din ciorbă, se slujea mai mult cu mîna de cît cu furculița, și se ștergea pe barbă cu colțul feței de masă. Feciorul lui, tot mai stingherit, vorbea puțin, răspundea vag, privea aiurea, parcă ar fi fost la masă cu un străin.

Un tînăr trecu pe lîngă dînșii, îl salută și el se sculă, îi vorbi îndelung. Glumeau nu știu de ce, rîzînd și preotul uitase friptura, privindu'l cu admirație.

— Ce multă lume cunoști tu aici! De aceea nu te înduri să vii pe la noi. În sat, cînd ne stringem toți fruntașii la un loc, ne umbrește bine pe toți cireșul din poarta bisericii. Anul ăsta să'l fi văzut, se încovoea de rod. Preoteasa și Măndica nici nu m'au lăsat să gust dintr'însul; te-așteptau să vii și le păstrau pentru tine. Cînd au văzut că trece și sînt Petru, le-au pus la uscat pe casă. Ți-am adus o buccea întreagă.

Îi spunea de toate: de juncanul care murise în postul mare, de sărbătorile Paștelui cu lumea de pe lume, de fata lui Gavrilă Pîslarul care se măritase în primăvară. Cînd i-a pomenit numele fetei, ochii preotului zîmbeau cu dragoste iertătoare, așteptînd o lumină de veselie pe fața feciorului. Dar feciorul sta nemișcat, tăcut, cu-aceiași brazdă posomorîtă de-a curmezișul frunții.

— Tu nu ești în toate apele tale; la ce te gîndești tată?

El răspunse cu nepăsare, printre dinți:

— Că viața e grea și că printre sorții de nereușită trebue să socotești și cu dragostea părinților....

Un domn de la masa de alături strigă:

— Pîne, băete, ți-am spus de-un ceas!...

Domnul era mic, slab, aproape chel și cu musteții p• oală. Lăsă ziarul din mîni și se adresă tovarășului de masă:

— S'a adjudecat asupra lui Blum.

— Nu se poate!

— Citește.

Îi arătă cele două rînduri cu știrea imposibilă:

— Vezi, ți-am spus-o eu; ne-am străgănit degeaba.

— Bine, dar asta nu se poate, o fi o greșală, ar fi ceva nemai pomenit, furt ziua 'n amiază mare.

— Nimica toată! De zece ani de cînd sînt sivicultor am văzut multe.

— Dar răzeșii or să se revolte, or să puie foc pădurilor.

— Fii fără grijă. Lor li-e tot una, ori d-ta, ori Blum; ei n'aveau nimic de cîștigat.

— Nu'i așa! Eu le făgăduisem oarecari înlesniri. Le-aș fi dat voe să'și coboare lemnele pe apă, le-aș fi plătit mai bine la cherestea, Blum o să'i exploateze fără milă.

— Ce să'i faci? Prefectul e bine văzut la centru și nu ne putem pune împotriva lui. Era avocatul lui Blum și a luat în afacerea asta cel puțin 40 de mii de lei.

— Și mie îmi făgăduise ministrul, personal. O să'l întreb hotărît cum rămîne cu cuvîntul dat. Vrea să'și bată joc de mine,— am și eu ac de cojoc. O să'i pregătesc o interpelare la toamnă să nu mai știe pe unde să scoată cămașa. Dar până atunci trebue agitat, trebuesc ațițați răzeșii. Să le-arătăm pericolul evreesc, primejdia despăduririlor fără socoteală. D-ta, personal, ești interesat în cauză. Nu poți privi nepăsător cum se tae pădurile noastre bătrînești. Un Romîn, calea-valea; dar sindicatele astea jidovești, cari acaparează totul, cari trec ca lăcustele... ei, dragul meu, nu mai e vorba de-o afacere bănească, ci de o chestie națională.

Strigă exasperat:

—Pîne băete, că n'o să mănînc cu apă!

—Iordaaane.... pîine la domnul!

În larma birtului, în cîntecele lăutarilor, încruntat, înădușit, punea la cale o mișcare sănătoasă din partea țăranilor. Să iscălească o petiție către rege, să ceară tăerea pădurilor pe seama lor, s'amenințe pe Jidan cu moartea.

— Înțălegi, pentru mine nu mai e vorba de cîștig; e chestie de ambiție, de patriotism. Cînd cu taxa pe prune, în opoziție, le-am făcut o revoluție s'o ție minte. Vor să mai aibă încă una? Or s'o aibă!...

Chemă plata și plecă bufnind, trăsnind, strîngînd nervos brațul domnului mic și chel, silvicultorul.

Locurile goale le ocupară doi domni cu cheotorile înflorite, cu fețile zîmbitoare, cu mișcări flexibile de oameni deprinși să se strecoare printre scaune și printre întîmplări. Se uitară în jurul lor cu ochi mici, salutînd prietinește cu vîrful degetelor. Un chelner se grăbi să le șteargă masa, cu intenție vădită să'i servească „prompt", pe cînd ei își aruncau privirile nepăsătoare pe lista de mîncări.

— Am o maioneză faină!

— Fie pentru maioneză.

— Și pîne.

Și concediindu'l cu un gest, urmară în șoapte conversația întreruptă:

— Şi crezi că o să dea?

— Parcă ursul joacă de voe! Aseară, cind am eşit de la redacţie, mă aştepta in stradă. S'a ţinut de mine un ceas intreg. Mai intăi m'a luat pe coarda sentimentală, ameţindumă cu „sanctuarul familiei", cu „morala publică", cu „menirea moralizătoare a presei". L'am ascultat cu-o răbdare de inger; mi-am şters o lacrimă pe furiş şi i-am răspuns, fringindu'mi minele: aşa e, dragă doctore, ca om, compătimesc din suflet, dar ca ziarist nu'mi pot face de cit datoria. Soţia d-tale a fost surprinsă in imprejurări oxtraordinare. Dacă d-ta ai iertat'o, şi dacă noi n'am pomeni nimic in ziar, celelalte ziare ne-ar lua-o inainte şi ne-ar aduce o pagubă incalculabilă. Gindeşte-te şi d-ta, cu-o ştire ca asta, ziarul s'ar vinde ca pinea caldă.......

— Cheltuelile le-aş suporta eu.....

— Oh, dragă doctore, să nu vorbim de asta, sint mii de franci in joc...

Doctorul plecă fruntea in pămint şi după o pauză ca la teatru, şopti:

— .... O mie, aş putea da....

Era prins. Am discutat până tirziu. Pentru dinsul, şi numai pentru dinsul, puteam să jertfim interesele superioare ale presei, pentru două-trei mii de lei. Ne-am strins minile cu căldură. Diseară, cel mai tirziu, aşteptăm răspunsul...

— Şi-o să dea oare?

— Ca popa!... I-am pus dinaintea ochilor spectrul „opiniei publice". Şi'l ştii. E un spectru care nu se tirgueşte...

— Ce canalie eşti!

— Face o sticlă infundată, nu'i aşa?

Comandară veseli:

— O sticlă infundată, băete!

— Şi piine!

Apoi ziaristul se aplecă peste masă cu-o mişcare felină şi'l privi intrebător in ochi:

— Dar tu?

Celălalt intinse braţele.

— Nimic?

— Ceva mai mult de cit atit...... Sint pe pragul celebrităţii.

— Tu?...

— Cum mă vezi in carne şi oase. Dacă nu te-aş şti tare de inger, aşi intirzia să'ţi mărturisesc, cu modestia orgolioasă a unui apostol, că de eri dimineaţă sint naţionalist.

— Cine?... glumeşti!... Tu şi naţionalist?

— Da dragul meu... şi naţionalistul cel mai intransigent din cîţi au văzut lumina zilei in scumpa noastră patrie. Toată noaptea am cetit istoria Rominilor. Din paginele „Vulturului romînesc" mi-am dat seama că neamul nostru are de toate, numai adevăraţi patrioţi n'are.... şi săptămîna viitoare plec in Transilvania să ţin un ciclu de conferinţe...

— Cu intrare?

— Fireşte... Poporul trebue obişnuit să facă jertfe pentru marea cauză a rominismului...

— Băete!... o sticlă infundată....... ori ce alte cuvinte de admiraţie ar fi meschine....

Prietinii ciocneau paharele cu veselia invingătorilor. In larma clocotitoare a sălii, cuvintele mari: „a patra putere in stat", „naţionalismul mintuitor", „rolul opiniei publice"... se impreunau adesea, se inlănţuiau ca un leit-motiv, cu strigătele ridicindu-se aproape de pretutindeni:

— Pine!...

— Pine, băete!...

— Adă pine!...

Şi cind ultimele picături de vin străluciră ca rubinele in fundul paharelor, filozofia, care vine totdeauna la sfirşitul mesei, aprinse in ochii lor o rază de ironie supremă.

— Ah, opinia asta publică!...

— Ce adevăr evanghelic!...

Ziaristul işi intinse un braţ alene pe speteaza unui scaun:

— Cind mă gindesc, iubite, că toţi cîţi suntem, trăim de pe urma acestei gogoriţe sociale. Nimic nu se mişcă in lumea asta fără ştirea ei. Priveşte-o bine. Pentru dinsa, oamenii cei mai inteligenţi, ca şi cei mai mărginiţi, işi chinuesc zilele, işi vind liniştea, işi amanetează fericirea. Privind-o mai profund, vei vedea că talentele, aurul, gloria sint slugile ei plecate. Ea e motorul civilizaţiilor, temniţa mediocrităţilor, trambulina inteligenţelor pămintul mănos, ingrăşat cu băligaruri, pe care creşte hrana de toate zilele a ziariştilor, a politicianilor, a patrioţilor, a tuturor marilor exploatatori ai marei şi infinitei prostii omeneşti. Ah, dragul meu, eu, care trăesc dintr'insa, imi vine citeodată, in ceasurile mele de cinste revoltată, să'mi bat joc de ea cu cruzime, asemenea acelor traficatori ai babelor sentimentale, cari-şi răsbună vinzarea lor zilnică, terfelindu-le numele in cloacele cafenelelor de răspintie....

Cu uşurinţa obicinuinţii, făcea teorii pardoxale, presărate cu piperul sarcasmului dezamăgit, Glumea, făcind calcule, şi amesteca spiritul practic al omului gonit de nevoile vieţii, cu lustrul specific vieţii de ziarist.

Şi urma astfel, cind, doi tineri, gravi, imbrăcaţi cu eleganţă, veniră inspre noi salutind in dreapta şi'n stinga cu-o politeţă excesivă. In dreptul mesei dealături, amindoi strinseră mina prieteneşte unuia din cei doi prietini, celuia car, din convorbirea deadinioarea, inţălesesem că era ziarist.

— Ce mai nou, d-le Glodeanu?

Mai nimica... Pe căldurile astea şi ştirile de sensaţie stau la umbră... Dar d-tră, d-le Neagu?

— Foarte bine, mulţumesc, tot cu vechea indeletnicire: cărţile şi scrisul.

— Scrieţi ceva important?

— Da, tocmai; dacă ai citeva rinduri la indămină, anunță te rog in ziar că pregătesc o lucrare vastă pentru la toamnă.

— Cum nu, cu cea mai mare plăcere. Asupra?

— Asupra art. 151 din procedura civilă. O problemă juridică din cele mai interesante. Dacă aveți nevoe de citeva lămuriri, vi le pot da eu insumi.

— Minunat!... ne-ați face un adevărat serviciu. Și dați'mi voe să vă mulțumesc de pe acum in numele cetitorilor ziarului.

Își stringeau minile cu cordialitate, spunindu'și amabilități. Apoi ocupară două scaune, la o masă din fața mea.

— Cine sint?—intrebă in șoapte naționalistul.

— Cum, nu'i cunoști? Frații Neagu. Cel mai in vristă, avocat, deputat, profesor universitar. Cel de-al doilea, doctor in drept dela Paris, din anul ăsta. Candidează acum pentru un loc la universitate. Elemente de valoare, cu vederi inaintate. Intr'o discuție la Capșa, au declarat categoric că sint pentru acordarea de drepturi cetățenești străinilor născuți in țară.

Pe cind dădea aceste lămuriri, un zgomot infernal izbucni lingă ușa, din stradă. Zingănit de farfurii sparte, de tacimuri căzute la pămint, probabil, vre-o masă răsturnată. Toată lumea, sculată in picioare, se uita intr'acolo. Chelnerii se adunaseră grămadă in jurul cuiva, și-un domn cu monoclu striga in gura mare:

— Dați-o afară!... s'o ducă la poliție!...

O doamnă se ștergea pe rochie cu șervetul și un roiu de tineri se invirtiau in jurul ei, silindu-se să'i ajute. Cițiva exclamau...

— Bine, dar asta'i imposibil!...

— Curată bătae de joc!

— In mijlocul Bucureștilor!...

— Și poliția care doarme!...

Peste imbulzeala chelnerilor se ridică un cap despletit, vinăt, cu privirele rătăcite.

— Lasați-mă... dați-mi florile... că merg singură!...

Un vardist se arătă in cadrul ușii. Urmă o explicație scurtă și alaiul eși in stradă, in amenințările domnului cu monoclu. Mesenii iși ocupară locurile și un băeat povestea la o masă alăturată cum florăreasa, trecind cu flori printre scaune și crezind că n'o vede nimeni, a pus mina pe un colț de pine. Dar din răpezeală a răsturnat un pahar cu vin peste rochia unei cucoane: un domn, vrind să pue mina pe hoață, a răsturnat masa, și de-aici toată larma. Chelnerii se intorceau cu trandafiri la ureche, veseli ca dela nuntă. Lăutarii cintau să rupă coardele, naiul iși făcea de cap, strigătele se inmulțeau, creșteau, umpleau sala:

— Pine, băete!...

— Adă pine!...

— Pine!...

Domnul, care era candidat de profesor la universitate, se intoarse către frate-său:

— Nu ințăleg cum nu se iau măsuri radicale să se stirpească odată cerșitorimea asta care ne apropie de orient. In centrele mari ale apusului mizeria e mult mai groaznică și totuși nu se vede spectacolul ăsta, trist și dezgustător, al cerșitoriei. Ar trebui să veniți cu o lege in parlament, in acest senz; ar trebui să se scrie o operă asupra acestei stări sociale morbide.

— Legile și volumele nu's de nici un folos. Ne trebue mai curind o magistratură conștientă de datoriile ei și-o administrație care s'o secondeze cu energie. Citeva pedepse salutare celor vinovați de delictul de vagabondaj și-o execuție răpede, fără tărăgăniri, ar fi indeajuns. Dar magistrații noștri incep să vorbească de milă, sint atinși de vintul pierzător al socialismului; și administrația e moale, preocupată de politică sau de gheșefturi, fără o linie de conduită hotărită, fără ideal.

Preotul bătrin intrebă:

— Dar ce-a făcut de-o duc la inchisoare?

— N-ai auzit?... A vrut să fure o bucată de pine.

— Insă dacă i-o fi fost foame, tată?

— Trebuea să ceară; nu trebuea să fure!

— Să ceară?.... nu i-ar fi dat nimeni.

— I-ar fi dat cineva cinci parale, pe-o floare. Dar toate zdrențuroasele astea sint vițioase. Nu vor să mai mănince pine neagră... le cere inima pine albă.

— Și vor condamna-o?

— Art. 306 și 308 sint categorice. Oricine iși insușește pe nedrept lucrul altuia, are drept dela 15 zile până la doi ani de inchisoare.

— Ce bine cunoști tu legea!

Și fruntea bătrinului preot se plecă in farfurie, ingindurată sau fericită.

Iar viitorul profesor, dela masa din față, urma:

— Va trebui o muncă incordată, o luptă de toate clipele, ca să scoatem țara asta din mocirla impasibilității, a lincezirii, in care au aruncat'o libertăți nepotrivite cu starea inapoiată a poporului. Utopiile socialiste nu sint pentru noi. Necunoscind valoarea libertății, ne jucăm cu ea cum se joacă copiii cu focul și ne obișnuim să nu mai respectăm și să nu ne mai temem de nimic. De aceea crimele și delictele se inmulțesc pe zi ce trece, și fie-care se crede in drept să intindă mina spre bunul altuia.

— Sint adevăruri astea cari trebuesc spuse și cari iți vor deschide mai răpede porțile universității.

— Dacă ași scrie un articol in acest senz, pentru „La Nation?".

— O idee nimerită. Să citezi intr'însul din discursurile lui M. și G.; am colecția „Monitorului" acasă. Vom răsfoi-o diseară impreună, și o să găsim ceva care să se potrivească...

După o clipă de gindire...

— Strecoară in treacăt și citeva rinduri in sprijinul marei proprietăți, singura putere civilizătoare a Statelor moderne. Din principiu, in toate articolele tale, să nu uiți nici odată marea pro-

prietate.—Zimbea ușor :—În politica noastră, e cuvîntul magic, iarba de fier, care înduioșează toate inimile guvernamentale. E, dacă vrei, demagogismul aristrocratic.

— Dar crezi că M. și G. îl vor citi ?

— Un prieten al meu le va atrage atenția asupra lui. Asează, la club, M. mi-a vorbit de ultimul tău articol. Mi-a cerut lămuriri asupra studiilor tale și mi-a spus că ai vederi sănătoase și rare, cu atît mai meritorii cu cît tineretul de astăzi se lasă tîrît spre umanitarismul vag al cîtorva șarlatani. Lucrează în aceiași direcție, fără să te pripești. Zilele astea, cred, cu oarecare probabilitate, că-mi va cere să i te prezint. Va căuta să te descoase. Să nu'i ceri nimic. Să ai aerul că lupți numai pentru convingerile tale personale, că toată mulțumirea ta ar fi să știi că'ți împărtășește și el vederile, și să'i arăți, fără să insisti, că'i cunoști opera legislativă și oratorică și că numai datorită acestei opere, gîndurile tale au luat calea pe care o urmezi astăzi. Oamenii cei mai puternici și mai inteligenți, vor să fie tămîiați.

— Mi-am dat seama de mult de adevărul ăsta. Cu-aceiași sinceritate însă trebue să-ți mărturisesc că adeseori îmi vine peste mînă. Cînd aduc cuiva o laudă nemeritată, ori cînd îi spun tocmai ceea ce nu cred despre dînsul, simt bine că roșesc și mi-e teamă vecinic că individul o să mă înțăleagă, că o să mă pătrundă cu privirea până în fundul sufletului. În loc să mi-l fac binevoitor, mi-e în grijă să nu mă disprețuiască.

Fratele mai mare zimbi :

— Ești tînăr încă. Mai tîrziu o să te convingi că oamenii primesc laudele cele mai exagerate, fără să clipească din ochi, ca un tribut de admirație ce li se datorește pe sfînta dreptate. Am cunoscut imbecili și oameni inteligenți, cu situații sociale mediocre sau strălucite, toți deopotrivă de vanitoși și de ușor de prins de nas cu undița admirației. Fii fără cea mai mică grijă. Spune-le toate enormitățile, minunează-te, rămîi cu gura căscată în fața unui cuvînt de duh sau a unei teorii stupide, compară-i cu cine socoți tu din oamenii de geniu că le-ar fi mai plăcut să semene, cîntă-le osanale, măgulește-i mai ales până și în slăbiciunile lor și fii sigur că nici odată spusele tale nu vor fi mai prejos de părerea pe care ei înșiși o au despre dînșii. Oamenii, în unanimitatea lor, sînt asemenea poeților. Le place să le vorbești mereu de ei și să le slăvești opera. Chiar cei rari, cari își vor da seama că nu ești sincer, ori că-i lauzi din interes, se vor feri să-și arate bănuelile și vor căuta să-ți fie folositori. Organizația socială e astfel alcătuită, încît cu cît cineva e mai sus pus, cu atît are nevoe de-un concert mai numeros de laude, ca să poată zvîrli cu pulberea clientelei în ochii potrivnicilor, fără să se sinchisească dacă laudele sînt meritate și pornite din convingere, sau nu. Jumătate din situațiile înfloritoare de astăzi, ale acelora pe cari o să-i cunoști la universitate, în parlament, în fruntea instituțiilor mari ale țării, ori pe banca ministerială, sînt datorite acestei filosofii a vieții, cunoscută de toți, pusă în practică de cîțiva numai. Intransigenții, firile rigide și supuse orbește adevărului strîmt, incapabile să recunoască meritele altora, au drept la dragostea noastră, dacă-ți place, însă sînt menite veșnic să rămîe la jumătatea drumului. Mi-aduc aminte, cînd eram în liceu, că profesorul nostru de romînă, care era șchiop, scoțîndu-mă într'o zi la tablă, mi-a spus între altele să-i dau un exemplu de superstiție populară. Eu, fără să mă gîndesc, am scris cu literile cursive cele mai frumoase: „Să te ferești de omul însemnat". Profesorul a încruntat numai din sprîncene, n'a zis nimic, dar de atunci, în ora lui stăteam mai mult în genunchi de cît în bancă și la examen m'a lăsat corigent. Profită de pățania mea. Cînd îi vorbi cu un șchiop, admiră pe Vulcan, ca pe cel mai frumos dintre zei și aruncă vestmîntul frumos al laudei peste toate urîciunile oamenilor. Șchiopul, inteligentul și prostul, te vor crede totdeauna pe cuvînt.

— Dar ceea ce mă sfătuești tu să fac, are mare asemănare cu lingușirea !

— Cuvintele nu importă și nu trebue să te sperie. Ceea ce te interesează e cunoașterea exactă a vieții fără înfloriturile pe cari i le dăruesc artiștii și adolescenții. În viață, ca să răzbești, una din forțele de căpetenie e lingușirea. Recunoaște-o fără încunjur și folosește-te de ea dacă te simți în stare. Dacă nu, declară-te mai bine învins de la început.

Au mai vorbit mult, dar prea încet, astfel că nu i-am mai auzit ce spun. Curînd păreau înțăleși și și-au strîns mînile. Un chelner trecu pe lîngă dînșii și amîndoi îi cerură pîne.

Gazetarul de lîngă mine strigă și el :

— Pîne, băeți !...

Apoi, cu un gest discret, arătă naționalistului pe-un domn mărunt, uscățiv și chel, care vorbea cu aprindere la o masă apropiată :

— Îl cunoașteți ?... E T., directorul bibliotecii naționale... un om extraordinar. Acum vre-o optsprezece ani, se spune că ar fi pus bazele unei biblioteci, prin subscripție publică. Imediat a fost numit director, i s'a alocat o leafă princiară, a făcut să i se voteze bugete nesfîrșite, s'a menținut sub toate guvernele și te desfid să-i descoperi biblioteca în tot Bucureștiul. Pentru noi, ziariștii, deprinși să iscodim toate crimele, viața lui, ca și instituția fundată de el, sînt taine nepătrunse. Ziarele l'au atacat, deputații au anunțat interpelări în cameră, s'au iscălit petiții kilometrice, studenții i-au cerut capul,—o lună nu se mai știea nimic de dînsul, până ce se potolea furtuna și'n urmă îl vedeai iarăși apărînd în ante-camerile autorităților, pe scările ministerului de instrucție, furișîndu-se fără să supere pe nimeni, cu surîsul gata pe buze, cu ochii incolori de vicleșug. Cum se învîrte, cine'l sprijină,—mister !

D. T. vorbea acum ceva mai tare. Ziaristul adăogă încet :

— Să'l ascultăm ce spune. Pun gîtul c'a dat încă de-un manuscris rarisim și foarte scump.

În adevăr d. T. vorbea cu căldură dar, vădit, cu-o dezinteresare de artist:

— 130 de pagini, in folio, pe pergament, minunat păstrate. Trei şnururi groase, cu peceţi negre, imposibil de descifrat. Caracterele din cea mai frumoasă epocă slavă. Anticariul care mi le-a adus, un Ovreu, le-a cumpărat, desigur, pe-un preţ de nimic, de la nişte răzeşi din Putna. Mă sileşte să-i dau răspuns, până peste-o săptămînă, altfel le vinde unui frate, din Moscva. Gîndiţi-vă, ar fi un dezastru. Avem aşa de puţine izvoare istorice! Să le pierdem şi pe cele cite se mai găsesc ici şi colo.... Dar un manuscris poate revoluţiona toată ştiinţa! Un manuscris... ştiţi d-tră ce poate însemna un manuscris pentru istoria întunecată a poporului nostru? Ah, dacă aş avea eu bani; dacă m'aş putea împrumuta măcar... să ştiu bine că aş lua pînea din gura copiilor!... Gîndiţi-vă d-lor, sînt ocazii cari nu se mai întîlnesc.

— Ştim, d-le T.... dar dă, ştiţi şi d-tră..., ministrul se opune... deputaţii i'au făcut zile amare.... ar vrea să vadă odată deschizindu-se biblioteca asta..., De-atîţia ani de cînd tot ne făgăduiţi!....

— Fireşte, fireşte... aveţi şi d-tră foarte multă dreptate. Ziarele de scandal nu scapă niciodată prilejul să vă supere şi să asmuţe publicul. Dar publicul nostru e incult, nu ştie cît de scump se plătesc cărţile şi manuscrisele. El nu-şi dă seama că cele citeva zeci de mii de franci pe an abia ajung să cumpărăm volumele strict trebuincioase. Deschiderea bibliotecii presupune paznici, lumină, încălzit, atîtea cheltueli accesorii pe cari nu le acordă nimeni. E uşor să spui: deschideţi biblioteca; dar numai eu ştiu cît lupt ca să smulg sumele ridicole cu care întîmpin nevoile cele mai grabnice. Nu zic, o voi deschide. La anul, de sigur la anul. O să cer să mi se sporească bugetul. Dar până atunci sînt manuscrisele astea d-lor... gîndiţi-vă... o săptămînă şi se vînd aiurea. Ar fi o lipsă de patriotism strigătoare la cer!..

— Şi cît cere Ovreiul?

— Nimica toată, d-lor, nimica toată. Vre-o două mii şi ceva de lei... Ei, băete!... nu serveşte nimeni aici?... Am spus nişte lichioruri... D-tră ce luaţi?... Vă rog, sînteţi invitaţii mei... Cum vă spuneam, o sumă ridicolă...

Dar două glasuri tinere strigară lîngă mine:

— Pîne băete!

Birtul gemea acum de lume. Lăutarii cîntau pe întrecutele, chelnerii strigau comenzile în fund, rîsetele pluteau în larma neîntreruptă a sălii; de pretutindeni se auzea:

— Pîne, pîne...

Domnul T. vorbea ca mai înainte, fără să-l mai aud. Tinerii, noi-veniţi, vorbeau prea tare:

— Roman e ăsta, literatură e asta? Unde mergem? E destul să îmbraci un erou cu suman şi să-l încalţi cu opinci, ca să fii consacrat poet. Barbarie şi sălbătăcie!

— Ai văzut cum a fost primit volumul meu? Criticii mari—tăcuţi; publicul—nepăsător; numai mîriitul gazetăraşilor. N'au putut să'mi găsească nici o imperfecţie şi s'au legat de erotismul cîtorva strofe. Auzi, eu decadent! Vra să zică să nu mai pomeneşti de dragoste, să alungi comparaţiile rare, să nu mai fii sufleteşte ca o senzitivă, ci să'ţi pui cuşma pe-o ureche şi să sudui ca surugii. Dar pot ei să se izbească cu talentul lor de pămînt cît or vrea, n'or să scrie ei versuri ca ale mele.

Recita cu tremur divin în glas:

În ochii tăi, o mare de moarte şi 'ntuneric,
Alunec ca o navă, cu pînzele umflate
De uraganul sumbru al dorului himeric,
Spre dragostea suavă, cu frunţi nesărutate...

Aproape cînta, înainte, dar prietenul lui, fără să'l asculte, îi vorbea:

— Cu versurile tale, încă n'ar fi nimic. Poeziile nu se mai citesc în vremea de azi. Recunoaşte şi tu că rima îşi trage sufletul. Dar proza, dragă, proza, maturitatea civilizaţiilor, epopea modernă, haina largă în care cugetarea nu se dezarmează!... Nuvelele mele, într'o limbă cum nu s'a scris până acum în ţara asta, cu fraze plesnind de gînduri profunde, cu subiecte de-o varietate şi de-o bogăţie neîntrecută....

— Dar încă cealaltă, „Inelul de opal". Cu cîtă măestrie am asemănat dragostea pierzătoare a femeei, cu piatra nefastă, opalul. Ţi-aduci aminte versul acela minunat:

Cînd rîzi, pe dinţii tăi, petale de opale,
Respir durerea lumii şi viaţa mea pierdută;
Pe gura ta, clavir cu clape de opale
Apăs gura mea arsă de pofte animale·
Şi....

— Am pus în nuvelele mele psihologie, filosofie, nemulţumirea sufletelor moderne, săturate de ştiinţă şi însetate de necunoscut...

— De pildă: „petale de opale", l'ar fi găsit dumnealor?

— Arta nu se poate mulţumi cu sentimente trecătoare, îi trebue patimi ori gînduri eterne....

— Ce evocatoare e gura, din care sărutul scoate, ca dintr' un clavir, profunzimea simfoniilor sufleteşt...

— Filosofia vieţii, într'o frază!

— Frumosul, un vers impecabil...

N'am cum să transcriu, căci vorbeau amîndoi de-odată.

— Şi totuşi, îmi voi prezinta volumul la Academie.

— Voi concura pentru premiul cel mare...

— Şi voi fi bătut de autorul cutărui roman,..

— De poetul chiotelor ardeleneşti!...

Ura, îi făcu să se asculte. Vorbeau acum pe rînd:

— În toamna trecută, premiul cel mare, ei l'au luat. Şi-au

împărţit toate premiile. Editori sunt numai pentru dinşii. Slujbele cele mai bune, tot lor.

— Şi dacă încaltea ar lucra ceva prost, dar original. Nici atît. Plagiază, fură, de sting pămîntul. În romanul lui R. am găsit pagini întregi, luate de-a gata, din Gogol. L'am pus pe două coloane.... o să apară în „Tot Romînul sireacul" de Duminecă.

Prietenii îşi frecau mînele.

— Să le mai dea ministerul comenzi şi bani cu nemiluita.

— A venit desculţ din Ardeal, şi-acum nu'şi mai încape în piele.

Împărţeau un fel de mîncare, frăţeşte şi sfîrşindu-li-se pînea, strigară :

— Pîne, băete.

Din toate colţurile sălii se ridicau glasuri :

— Pîne !...

— Pîne !...

Vioarele ţipau, basul gemea, naiul sfredelea aerul opac de fumul ţigărilor; chelnerii, aiuriţi, alergau cu paşi de struţ, mesenii băteau cu cuţitele în farfurii şi strigau :

— Pîne !...

— Pîne !...

Glasuri revoltate scrîşneau din toate părţile :

— Politică e asta !...

— Pe fiiu-meu l'au lăsat fără slujbă !...

— M'au sărit la înaintare !...

— O să'mi scot paguba la poker...

— Magistrat în provincie...

— Pe miniştri îi am în buzunar !...

— Numai aşa vei ajunge profesor la universitate !...

— Două mii de lei manuscrisul d-lor, ne-am înţeles...

— Nuvelele mele !...

— Versurile mele !...

— Oh ! dacă ne-ar plăti şi nouă ministerul !...

— Pîne !...

— Pîne !...

Sala imensă, gamurile, zidurile, clădirea întreagă, strigau, gemeau, clocoteau cerînd pîne.... Vioarele nu se mai auzeau, basul nu se mai auzea, nimica parcă nu se mai auzea în lume ; naiul singur ţipa ca o nebunie despletită, ţipa peste gurile deschise, peste ochii înfriguraţi, peste poftele dezlănţuite, ţipa...

— Pîne !... Pîne !...

N. D. Cocea.

CRUCE DE SIDEF MĂRIMEA 32/19 REPREZENTÎND : BOTEZUL DOMNULUI, CEI PATRU EVANGHELIŞTI ŞI PE SF. ECATERINA.

CRUCE DE SIDEF MĂRIMEA 22/13
REPREZENTÎND: BOTEZUL
DOMNULUI, BUNA-VESTIRE,
SF. PETRU ȘI UN VLĂDICĂ.

„Viața Romînească".

CRUCE DE SIDEF MĂRIMEA 23/11
REPREZENTÎND: RĂSTIGNIREA

„Viața Romînească"

CRUCE DE SIDEF MĂRIMEA 30/23
REPREZENTÎND: RĂSTIGNIREA

„Viața Romînească"

Patru Cruci

Contribuțiuni la studiul reliefurilor bizantine.

Mai rar se întîmplă ca artiștii bizantini să reprezinte în sculptură imagini cari să se apropie, în ceeace privește technica, de aceia ce se numește un „haut-relief", adecă un relief care să fi depășit planul obicinuit de proeminare a figurilor ce, în baso-reliefurile cunoscute, e ușor ridicat deasupra fondului pe care se sapă sau se gravează. Aceasta pentrucă Biserica ortodoxă s'a ținut totdeauna la distanță de figurile sculptate, (rond-basse) spre deosebire de cea catolică care aproape că nu are imagini zugrăvite ci numai sculpturi, și asta mai rar.

Totuși, la început, sculptura imaginilor a fost în mare cinste la Părinții Bisericii cari nici nu s'au gîndit în Concilii să le interzică. Mai tîrziu însă, pe vremea lui Leon Isauricul, atunci cînd se deslănțuise furtuna iconoclastă, un înalt prelat, patriarhul Ghermano, a găsit că singură pictura e mai sfîntă. Și așa s'a putut ca odată cu dispariția celor din urmă iconoclaști, să se folosească numai imaginile zugrăvite. In biserica catolică un episcop a declarat odată cardinalului din Horena „că tradițiunea interzicea adorațiunea imaginilor sculptate" și de atunci, în afară de crucifixul în complect relief, biserica catolică nu mai reprezintă figura sculptată, în afară bine'nțeles de arta profană. Toate aceste considerațiuni mă fac să mă opresc cu oarecare surprindere în fața a două cruci din cele patru pe care le descriu, și a căror descoperire nu cred că ar fi lăsat rece pe ori și care iconolog, necum pe cel ce scrie aceste rînduri, atît de doritor de a deștepta interesul tuturor pentru iconologia romînească.

Am dinainte aceste patru cruci, de sidef, dintre cari două posedă astfel de reliefuri, aproape în rondo-basse, fapt ce înlesnește oarecum datarea lor. Reliefurile sînt făcute din bucăți de sidef adaptate prin ajutorul unei substanțe cleioase, lucru ce se ghicește atunci cînd apare lemnul gol, acolo unde a căzut vre-o bucată de sidef. Convins de însemnătatea nu atît arheologică cît iconologică a acestor patru cruci pe cari le prețuesc îndestul pentru technica lor uneori naivă, alteori savantă,—îmi îndeplinesc

o plăcută sarcină să fac o descriere a lor, care nu poate fi lipsită de interes, întru cît cazul se prezintă pentru prima oară, neavind în muzeele noastre nici un specimen din aceste reliefuri.

Încep cu cea mai mare dintre cruci. Pe prima faţă—să se ştie că toate aceste cruci au reliefuri pe amîndouă feţele—avem ca imagini: în centru, Botezul Domnului, strejuit de figurile celor patru evanghelişti în cele patru extremităţi ale imaginii Botezului; iar jos, într'un frumos costum bizantin, deşi naiv redat, s-ta Ecaterina. Scena Botezului din centru e bine împărţită pentru locul unde e situată: intersecţia braţelor crucii; în centru, dealungul braţului perpendicular al crucii, figura Mîntuitorului într'o atitudine umilă, cu genunchii lipiţi şi puţin aduşi înnăuntru, ceeace exprimă un sentiment de jenă, ca pentru goliciunea trupului; braţele împreunate pe piept, ca şi capul, de un desen puţin îngrijit şi care s'a cam şters, complectează o figură ce din cauza uzajului reprezintă aproape o siluetă. Aureola Mîntuitorului e numai gravată, ceace denotă că artistul a scăpat din vedere să o scoată în relief ca şi la celelalte cruci. Imediat deasupra, şi aproape de aureolă, un porumbel, sfîntul Duh, coboară harul său reprezintat printr'un mănunchiu de raze—cum nu odată se'ntîmplă să vedem în icoanele bizantine—peste alesul lui Dumnezeu. În dreapta, un înger întinde un giulgiu, în stînga o figură de ascet, probabil sf. Ioan, întinde o mînă extraordinar de disproporţionată—pe capul lui Crist, ca pentru binecuvîntare. Repet încă odată: întreaga scenă ca şi toate figurile de pe această faţă a crucii sînt foarte naiv redate. Primul evanghelist din cei patru e la capătul de sus al crucii; el reprezintă pe Matei cu o carte în mîna stîngă; simbolul, un înger—lipseşte de oarece decorul de pe chenarul crucii a căzut în această parte; în dreapta se vede evanghelistul Luca, al cărui simbol e boul, care e arătat în mod destul de naiv, ca îndreptîndu-şi botul spre figura evanghelistului. E aceasta o curioasă intenţie a sculptorului athonit. În fine, în josul scenei Botezului este evanghelistul Marcu, alături cu leul, simbolul acestui sfînt. Figura leului, atît cît apare, aduce mult cu aceea a sfinxului egiptean sau grec; să fie o reminiscenţă din arta păgînă, sau numai o întîmplare cauzată de naivitatea desenului? Şi ca o complectare a compoziţiunilor, destul de bine distribuite pe suprafaţa crucii, în jos, către sfîrşitul braţului perpendicular, sculptorul a reprezintat o sfîntă, probabil s-ta Ecaterina, în costum de împărăteasă bizantină, cu cunună şi haină lungă străbătută de umărar; gulerul hainei larg, resfrînt până peste umeri, e acelaş din costumul împărăteselor bizantine. În mînă, sfînta ţine o ramură indicată foarte rudimentar. Lipseşte însă atributul acestei sfinte, instrumentul de tortură de care a pierit; se poate să fi lipsit spaţiul pentru aceasta.

Pe cealaltă faţă a crucii, ca şi cum intenţiunea artistului a fost de a continua poemul vieţii Mîntuitorului, e reprezintat, urmînd aceloraşi dispoziţiuni de compunere, în centru: Răstignirea, unde nu se vede decît locul unde să fi fost aşezată figura Mîntuitorului, care din nenorocire a căzut, pierzîndu-se; totuşi se zăreşte forma crucii, indicată prin liniuţe sgîriate cu burinul şi, către capătul de jos al crucii, chiar un cap de mort, nu însă în relief. În dreapta şi în stînga Răstignirii, Maria din Magdala şi Maica Domnului, cu vălul ţinut în dreptul ochilor, au aerul că plîng. Mai jos, doi apostoli cu figuri îndurerate, iar sus de tot, Dumnezeu Tatăl, cu capul profilat pe fondul simbolicului triunghiu, veghează la toată acestă scenă dureroasă trimiţînd prin sfîntul Duh—porumbelul—raze de mîngîiere înspre sacrificatul său Fiu. După cum se vede, compozitorul a fost foarte abil în alegerea subiectelor şi coordonarea lor. Pe faţă Botezul, pe dosul crucii Răstignirea, cele două momente însemnate ale vieţii celui mai mare Martir; în jurul Botezului evangheliştii, cei cari propăvăduiau cuvîntul celui ce se boteza în apele Iordanului, iar dincolo, în jurul Răstignirii, cele două Marii, fiinţele cele mai aproape sufleteşte de Omul care murea de dragul celei mai mari idei, ideia creştină. Nici că se putea o alegere a subiectelor, cît şi o distribuire alta a lor, pentru o cruce cu o suprafaţă atît de puţin prielnică compoziţiunilor. Vom vedea şi în celelalte cruci cum sculptorul ortodox se foloseşte de ştiinţa compoziţiunii pentru a reda un tot armonios, într'o suprafaţă cu dimensiuni hotărîte chiar prin natura obiectului.

A doua cruce, cea mai complectă şi mai bine păstrată, este de o factură superioară celei dintâi; aceasta are pe amîndouă feţele figuri şi compoziţiuni rînduite cu o ştiinţă deosebită, cum şi de o execuţie minuţioasă, delicată ceace dă crucii o înfăţişare de giuvaer.

Pe prima faţă compoziţiunile sînt distribuite astfel: în centru Botezul, în dreapta şi stînga: sf-ta Fecioară îngenunchiată dinaintea unui scaun de rugăciune, şi îngerul cu ramura de crin, ceace constitue laolaltă scena Bunei Vestiri; sus, Dumnezeu Tatăl cu sf. Duh şi jos în două compartimente suprapuse, în primul sf. Petre cel cu sabia *) şi dedesupt un vlădică în costum arhieresc, cu camilafcă. Scena centrală, mai complectă şi mai îngrijită decît la prima cruce, reprezintă Botezul: Crist în Iordan înconjurat de sf. Ioan Botezătorul, o figură bine desinată şi expresivă, şi de un înger care întinde un giulgiu ca şi la prima cruce. Scena are şi unele detalii studiate, cît se poate studia pe sidef. Aşa, sf. Ioan poartă în mîna stîngă o cruce de care e aninat un prapur, îngerul are aripi cu penele studiate oarecum. „Buna vestire", scena care se desfăşoară în dreapta şi în stînga

*) Desigur că artistul a făcut aluzie la scena din grădina Ghetsimani, aceea care e reprezintată pe partea opusă, exact în dreptul imaginii sf-tului Petru. Sf. Petru e unul dintre cei patru apostoli iubiţi ai lui Cristos, cu cari El a petrecut noaptea în grădina Maslinilor. Se ştie că atunci cînd soldaţii au pus mîna pe Cristos, Petru a scos sabia ca să apere pe Mîntuitorul. Altfel, iconografia reprezintă pe sf. Petre cu cheile, făcînd aluzie la cuvintele spuse de Mîntuitorul sf-lui Petre „...Iar ţie, îţi voi da cheea împărăţiei cerurilor, pentruca ceace legi tu pre pămînt sa fie legat şi în ceruri, iar ceace tu deslegi pe pămînt, să fie dezlegat şi în ceruri".

Botezului, este deasemeni o scenă bine studiată, cu figurile bine proporționate: Maica Domnului, de o execuție fină, e îngenunchiată în fața unui scaun de rugăciune, pe care e o carte deschisă; fondul e înprejmuit de o draperie care e un lux de detaliu pentru o scenă ce se desfășoară într'un spațiu atît de mic, și pentru greutatea technicii sidefului. Ingerul care e așezat tocmai la capătul opus al brațului orizontal al crucii e bine proporționat și studiat, el poartă aripi îngrijit studiate și vine pe nori ridicați în rotocoale. Dedesuptul scenei Botezului e sf. Petre. Bine proporționat, sfîntul are aerul că e în căutarea cuiva, poate e gata să apere pe iubitul său „Invățător", pentru care „a scos sabia" odată, atunci cînd în Ghetsimani oamenii lui Pilat puseseră mîna pe dînsul. Sfîntul e de profil, ceeace e puțin obișnuit în iconologie, unde mai toate figurile sînt prezintate de față, tocmai pentru a putea reda în întregime expresiunea,—o preocupare de căpitenie a artiștilor athoniți. Intr'un cuvînt, interesanta prezintare a sfîntului Petre cel cu sabia, face o notă deosebită în această cruce, prin aceea că e lipsită de rigiditatea mișcărilor particulare sfinților bizantini. In josul sfîntului Petre e un Vlădică în costum de arhereu, ținînd în mîna stîngă o carte, iar cu dreapta binecuvintează. Bisericoasa figură e desigur a vreunui mitropolit al vremurilor de atunci, cea ce e dovedit prin portul camilafcei la potcap, fără de care personajul putea trece drept sfîntul Nicolae. Vestmîntul acestui înalt Părinte e bogat decorat cu desemnuri de ramuri, așa cum e la orice vestmînt bizantin, cum se vede și la vestmintele ctitorilor dela Curtea-de-Argeș. Peste frumoasa odajdie, prelatul are un patrafir brăzdat de patru cruci. Figura în întregime e îngrijit studiată și are chiar oarecare caracter. Sus de tot, în capul crucii, e Dumnezeu Tatăl, cu capul profilat pe un triunghiu, iar mai jos, un cerc de raze pornite din jurul sfîntului Duh, simbolizat ca 'ntotdeauna printr'un porumbel. Figura Tatălui e drapată și draperia studiată.

Pe cealaltă față a acestei a doua cruci e reprezintată, în centru, Răstignirea, din care au rămas săpate în relief numai aureola, care se vede a fi fost foarte frumoasă—dovadă acel mănunchiu de raze care se mai zărește puțin,—și, către capătul de jos al crucii de răstignire, un cap de mort și două femure. In dreapta și în stînga Răstignirii se văd cele două Marii, cari plîng ștergîndu-și lacrimile cu colțul vălului. Foarte înduioșătoare atitudinea sfintelor femei. In josul Răstignirii e o scenă care reprezintă pe „Isus în grădina Maslinilor". Mîntuitorul se roagă în genunchi, cu capul plecat semn de resemnare, particular în iconologia noastră la figurile cari se roagă. Insfîrșit jos, la extremitatea brațului vertical al crucii, e reprezintată sf-ta Ecaterina în costum de împărăteasă, altfel decît la prima cruce, cu o diademă mică, o aureolă, cum și o haină cu mîneci largi. Sf-ta poartă în dreapta o ramură, iar în stînga, adusă pe genunchi, o sabie, instrumentul cu care a îndurat martirul. De admirabilă execuție, această figură e neîntrecut de frumoasă față de celelalte figuri, și e chiar poate una dintre puținele figuri frumoase bizantine. Capul aduce cu acela al Madonelor lui Rafael; pieptănătură linsă și în două părți, căzînd cu acel calm particular pe o frunte puțin bombată și curată; obrazul rotund, cu puțină proeminință în dreptul bărbiei, semn de nobleță ca și gîtul subțire și ușor ondulat. E o sf. Caterină cum puține se vor fi reprezintat în sculptura bizantină. În total luată, crucea reprezintă pe amîndouă fețele poemul Noului Testament în scene alese, potrivite spațiului care le primește. Îndemănaticul compozitor bizantin ne-a povestit mai întăi Botezul Domnului, la care a asistat în afară de sf. Ioan Botezătorul și Dumnezeu Tatăl, de oarece sfintele cărți o spun că în momentul Botezului s'ar fi deschis cerul și s'a auzit o voce grăind aceste cuvinte: „Acesta e Fiul meu cel iubit, intru care bine am voit".—Și ce putea să așeze artistul la cele două capete ale crucii, în direcția Botezului? O scenă, cea dintăi, de unde istoricește au decurs celelalte: Buna Vestire. Îngerul Domnului vestește sfintei Fecioare nașterea Mesiei. Pe partea opusă Răstignirea, lîngă care plîng cele două femei sfinte. Mai jos, ca o scenă care a precedat Răstignirea, artistul a pus pe Crist în grădina Maslinilor, de care se leagă în mod neîndoios figura sfîntului Petre cel cu sabia, de pe partea opusă, conrespunzătoare a crucii. Se știe că sf. Petre, aci în grădina Maslinilor, a scos sabia pentru a apăra pe Mîntuitorul, Invățătorul său. Și ca figură decorativă, artistul a ales pe sfînta Ecaterina, femeia care cu fapta și mai ales cu cuvîntul a apărat ideia creștină în fața lumii păgîne. Un Vlădică, care trebue să fi fost și acesta vreun voitor de bine, vreun pravoslavnic iubitor al crucii, complectează numărul figurilor cu cari artistul ortodox s'a gîndit să ilustreze poema evangelică.

De o factură deosebită ca celelalte, această cruce poartă urma unei mîni dibace obișnuită cu greul desemnului, pe care îl stăpînește tot așa de bine și în technica sidefului, atît de greu de săpat. E desigur un alt artist, superior acelora cari au lucrat la celelalte cruci.

Mai rămîn de descris alte două cruci, cele ale căror reliefuri, prin proeminența lor neobișnuit de pronunțată, ne-au atras atenția în deosebi. Dintre aceste două cruci foarte deterioritate, una singură are mai multe figuri; cealaltă păstrează numai pe Crist răstignit.

De o execuție mai greoaie, cea dintăi prezintă în centru pe Mîntuitorul răstignit, în complect relief. Nu mai e aci vorba de baso-relief ca în crucile descrise pân'acum. E desigur acesta unul din rarile cazuri, după cum am mai spus, în iconologia ortodoxă, unde se evită pecît se poate figurile în relief; aceasta e și cauza pentru care odată cu stabilirea cultului icoanelor, iconografia a putut lua avîntul pe care l-a avut și îl are astăzi în biserica ortodoxă. În lipsă de figura sculptată, figura zugrăvită a fost folosită de orișice creștin închinător la icoane. Crucea de

care vorbim, are ca particularitate că figurile formează corp aparte de restul crucii, pe care sînt prinse cu cuie de alamă. Din această cauză, din punct de vedere technic, aceste două cruci nu au valoarea celorlalte, unde figurile sînt săpate în sideful cu care e îmbrăcată crucea.

In jurul Răstignirii sînt, ca şi la celelalte două, sfînta Maria şi Maria Magdala, iar sus Dumnezeu Tatăl, pe pieptul căruia se vede Sfîntul Duh. La picioarele lui Crist, un cap de mort şi două oase, cioplite grosolan. Infine, pe ultima cruce s'a păstrat numai figura Mîntuitorului răstignit. Pe dosul acestei din urmă cruci sînt cîteva gravări, mai mult nişte sgirieturi, cari reprezintă o cruce cu două suliţi, înfipte într'o tidvă încunjurată de aureolă în josul căreia e o sabie; în stînga e „năframa sfîntă", care în legătură cu acea cruce gravată, proptită în cele două suliţi, instrumentele de tortură, aminteşte drumul spre Golgotha. In adevăr, cărţile sfinte spun că atunci cînd Crist suia Calvarul, obosit peste măsură, sudoarea îi picura dealungul obrajilor. O femee din popor cu numele Veronica, care urmărea tristul convoiu, a dat Mîntuitorului o năframă cu care să-şi şteargă fruntea asudată. Ca prin minune, pe această năframă s'a luat figura Mîntuitorului. Alţii spun că năframa aceasta e aceeaşi pe care a dăruit-o Mîntuitorul regelui Abgarus sau Argarus, care numai privind această năframă s'a vindecat de o uricioasă boală de piele. Oricum ar fi, imaginea năframei sfinte face parte din iconografia ortodoxă şi artistul care a gravat-o pe crucea de care ne ocupăm, nu a greşit cînd a pus-o alături de crucea cea cu două suliţi, ceace vine mai repede în sprijinul primei origini a Năframei, anume a aceleia care ne-o arată ca apărînd întâiaşi dată în drumul spre Golgota. Tot spre înţelegerea acestei idei este şi acea sabie culcată la picioarele crucii, care trebue să fie sabia sfîntlui Petre cel care în grădina maslinilor, apărînd pe Domnul său, a tăiat urechea unui soldat din trupa ce însoţea pe Iuda.

Sînt în Muzeul de Antichităţi două măreţe cruci, dintre care una de sidef, în mozaic, de o execuţie admirabilă. Aceste cruci nu au însă nici un relief; figurile sînt numai gravate. Deci, nu în această şcoală şi epocă s'ar putea clasa crucile de cari vorbim. Multă vreme, în Egipt, anume în Alexandria, au existat adevărate fabrici de imagini sfinte în relief, de oarece acolo artiştii aveau la îndămînă şi materialul brut, fildeşul, sideful, porfirul etc. Multe din obiectele religioase de factură bizantină, cari populează muzeele străine, sînt de această provenienţă. Urmînd acestei şcoale, Ruşii îşi formaseră şi ei mici aşezăminte industriale, în cari, după modelul de la sf. Munte, se fabricau obiecte religioase, ca: icoane, cruci talismane etc, din cari o bună parte treceau şi pe la noi, aduse de vechii boieri pentru jupinesele lor, cari parte le-au păstrat şi le-au lăsat urmaşilor, parte le-au făcut danie mănăstirilor. Nu e un lucru rar azi, la noi, în unele familii vechi, să intîlneşti obiecte de aceste în cari odată cu arta tre-

cutului, întrevezi şi felul de viaţă petrecut de jupînesele vechilor boeri. Am convingerea că aceste patru cruci au fost aduse din Rusia, cu care ortodoxismul nostru cît şi slavismul de odinioară ne va fi pus în legături comerciale în ceeace priveşte imaginile sfinte. Şi astăzi noi aducem icoane din Rusia. În ceeace priveşte datarea lor, nu prea veche, ea trebue restrînsă în limitele ultimelor două secole trecute, cam pe la începutul secolului XVIII-lea, cînd încă soseau pe la noi produsele industriei orientului asiatic, aduse de neguţători din Veneţia sau Constantinopol, cît şi acelea ale industriei ruseşti, care în cea ce priveşte obiectele cultului avea un însemnat debuşeu în ţările Romîneşti. În tot cazul, oricare ar fi provenienţa acestor cruci, ea nu poate porni din altă ţară decît una de ritul ortodox greco-oriental. Şi printre acestea, cea mai sigură e Rusia, singura care, în afară de orientul creştin, era în stare să fabrice astfel de obiecte, în legătură cu arta religioasă *)—O deosebire de factură mă face să o arăt pe una dintre cruci, pe cea mai complectă, ca făcînd parte din şcoala helenistică, pe cînd toate celelalte trei, din cauza lipsei de proporţii, amintesc stîngăcia şcoalei bizantine. Se poate ca în aceeaşi fabrică, obiectele să fi eşit din mîni deosebite; nici că se explică altfel, factura aproape clasică din cea de a doua cruce şi factura rigidă, naivă oarecum, din celelalte.

A. Baltazar.

---

*) Sînt în posesiunea acestui mic tezaur iconologic mulţumită unei bunici evlavioase, care, din nefericire, nu a trăit mai mult, pentru ca cu o desluşire, să mă fi ferit de a face conjecturi pe care îmi place totuşi să le cred că sînt aproape de adevar.

Homer travestit [1]

— Parodie în patru scene —

SCENA I.

În circiuma *„La Bacus cel vesel"*. Vulcan singur la o masă bea paharele, unele după altele. La o altă masă, în dosul unui stilp, Helios, fără a fi văzut, cetește *„Curierul Olimpului"*, trăgînd însă cu urechea la cuvintele lui Vulcan.

Vulcan. Ei, Pinostes, circiumar nemernic, rușinea breslei tale, vînzător de vin prefăcut, pentruce nu-ți grăbești pasul? Ți-au legat oare zeii picioarele de te miști atît de încet? Mîna ta leneșă nu umple cu sîrg pocalele rotunde. Ce înseamnă această rea voință, pe care o zăresc în trăsăturile feței tale? Ei, Pinostes, vorbește repede, căci, pe Styx, simt o mare mîncărime în palme și să nu mă faci să vin după tejghea. Nici Bacus, zeul tău ocrotitor, nu te-ar putea scoate din brațele mele vînjoase.

Pinostes (sosind cu cana plină). Nu pierde răbdarea, Vulcan, căci sînt deapururea în slujba ta. Iată cana plină cu un vin parfumat și puternic. Nici Euryal, nici Proles, nici Ocyal nici Amphial n'au un vin mai delicios: îți curge prin vine, îți încălzește sîngele și te învălue într'o aromeală plăcută oamenilor și zeilor... (cu melancolie și cu subînțeles). Dar vasul e pe sfîrșite; abia pe fund mai licăresc picăturile galbene ca chihlimbarul. Încurînd se va isprăvi cu totul... Ei, Vulcan, harnic zeu al focului, meșter dibaciu în lucrarea metalelor, tu, căruia i se închină Lemnosul și Samotrace, prin grele timpuri trecem... O insectă nelegiuită, blestem

1) Subiectul, în liniile lui generale, e luat din cîntul al VIII din Odiseia.

al zeilor nemuritori, a căzut asupra butucilor de viță și le roade frunza. Pe unde trece nu rămîne decît pustiul; strugurii nu se mai fac. Toate jertfele aduse lui Esculap au fost zădarnice; preoții lui din Epidaur ne-au spus că zeul nu se îngrijește de cît de boalele omenești. Durerea noastră nu-l atinge de loc... Vinul se scumpește astfel, iar mușterei nu vor să ne plătească toți...

Vulcan (înfuriat). Cine cu figura de om, cămătar murdar, lacom agonisător de oboli, nu știu ce mă oprește să nu te zdrobesc. Circiumar cu inima pitică, cine ți-a turnat în vine atîta îndrăzneală, pentru a mă înfrunta pe mine, zeul cu brațele vînjoase, ilustru prin lucrările lui minunate? Ia cana, și toarnă în pocale vinul tău acru, care nu e vrednic de gîtlejul zeilor nemuritori... Ce-mi vorbești de plată? Cînd Vulcan îți face cinstea de a se pune la masa ta săracă, și de a bea din vinul tău netrebnic, pentru ce te gîndești la plată?...

Pinostes. Pe zeii nemuritori, crede-mă că-s pătruns de cinstea ce-mi faci (mai turnînd un pahar și privindu-l). Privește-l ce limpede e!... Să mă crezi, o Vulcan, că e un vin de Cipru adevărat, pe care tatăl meu Sostenes l'a moștenit și el dela tatăl lui... Stă ascuns în fundul pivniței; lumina albă a zilei nu-i vede fața decît cînd am cîte un mușteriu ilustru prin naștere, sau cîte un zeu. Bacus, trecînd pe aici în carul tras de pantere, s'a oprit și l-a băut pe jumătate. Pentru a se urca apoi în car, am trebuit să-l ajut cu toți băeții din prăvălie. (Trist) Și plecînd, a uitat să-mi plătească... Treburile merg rău, o Vulcan. În zădar am înjunghiat o juncă neagră în cinstea lui Mercur, zeul nu m'a ascultat. Guvernul a încărcat de taxe nobila noastră meserie. Într'un ziar de dimineață am cetit că ar voi chiar să introducă monopolul dulcelui dar al zeilor... Dar pe Hecate cu trei capete, această nelegiuire nu se va întîmpla. Vom merge cu toții la eclesie, la arhonți și la pritani, și vom amenința cu răscoala, iar dacă nu vom fi ascultați, la alegerile viitoare, vom vota împotriva celor ce caută să ne prigonească; da, le vom arăta noi acestor nelegiuiți, cînd îi vom alunga din cetate printr'un ostracism ce are să servească de pildă veacurilor viitoare...

Vulcan (din ce în ce mai încălzit). Nu mă amestec în treburile muritorilor, o Pinostes. Zeii nu cunosc astfel de grije. Dar iată frumoasa Kritia, care intră pe ușă ca o arătare divină. Ce mers impunător! ce privire mîndră! (Pentru sine) Pe Jupiter, simt că mă furnică ceva prin vine! (Tare) Dar pe Styx, Pinostes, pentruce stai înfipt lîngă mine? Nu vezi că vinul s'a isprăvit, și setea nu mi s'a stîmpărat încă. Aleargă, sboară cu aripi iuți în fundul negru al pivniței; vei găsi acolo în burduful neatins un vin mărinimos, care mă va face să uit de nectarul zeilor. Pleacă!

Pinostes (ieșind nemulțumit, șoptește la urechea Kritiei). Învălue-l în farmecele tale, o Kritia, și nu-l lăsa să plece, înainte de a fi plătit.

Kritia Fii fără grijă...

Vulcan. Dulce Kritia, nu cobori ochii tăi rușinoși; privește-mă în față, și îndrăznește să te apropii... Nu căta că sînt un zeu nemuritor. naintea unei femei atît de frumoasă ca tine, zeii devin blînzi; puterea lor se îndulcește. Tu știi cum mărinimosul Hercul a ajuns să toarcă caerul cu lînă, la picioarele Omfalei.

Kritia (cu viclenie). Nu îndrăznesc să te privesc în față, o Vulcan. Din ochii tăi scapără o căldură, ce ar putea să mă dogorească...

Vulcan (măgulit). Glasul tău e o armonie dumnezeiască, care îmi sună în urechi ca... (zîmbindu-se, deodată galant). Nu pot să-l aseamăn decît cu muzica foilor, ce suflă în focul năprasnic, îmbujorîndu-l. Atelierul răsună de dulcea lor răsuflare; flacările pîlpîe și scînteile se ridică cu un pocnet ușor; ciocanele cad pe nicovală cu o armonie cum nici Apollo n'ar scoate din lira lui.

Kritia. Nu ești numai meșter prin mînile tale vînjoase, ci și prin cuvînt. Laudele tale, o zeule temut, mă fac să roșesc— ca și cum ași sta înaintea vetrei de foc a atelierului tău.

Vulcan (răsucindu-și mustața). Ei, Charitele la naștere nu mi-au fost neprielnice: mi-au dat și darurile spiritului. Nu, zău, sînt cîțiva nătîngi cari mă disprețuesc pentrucă-s meșter în aur și în fer, cași cum n'aș putea străluci, și prin farmecele minții.

Kritia. Cei ce spun așa, nu știu ce vorbesc.

Vulcan. Cît despre cumnatu-meu Apollo... Nu voesc să vorbesc rău de rude, dar crede-mă, o Kritia, că el n'ar fi putut lucra armura eroului Achille, pe cînd...

Kritia (așezîndu-se la masă). Și eu, drept să-ți spun, nu pun nici un preț pe spirit și pe complimentele ușoare, pe care toți bărbații le fac femeilor. N'aș da pe ele nici un obol găurit. Ce înseamnă toate aceste nimicuri, nevrednice de un bărbat serios, căruia i s'ar cădea mai bine să se facă cunoscut prin isprăvi vitejești, ori prin lucrări minunate de aur, de argint sau de arama cea roșcată ca tine.

Vulcan. Știi, o frumoasă Kritia, că pentru o femee ai multă minte! (suspinînd) Vai, însă, pentru ce nu toate femeile și chiar zeițele nemuritoare nu gîndesc ca tine! Corupția a intrat în sufletul lor; urechea li se lasă ademenită de șoapte mincinoase de dragoste, de poezii de laudă, de galanterii nevrednice de un bărbat.

Kritia (sentențios). Barbații se pun la încercare prin fapte și nu prin vorbe.

Vulcan. Vorbești ca și cum ai avea înțelepciunea Minervei, o Kritia... La ce bun să știi cînta din liră, să știi suspina în versuri, sau să faci jocuri de cuvinte? Aceste sînt arte fără nici o însemnătate. Femeile se lasă totuși fermecate de astfel de lucruri mărunte și vrednice de dispreț. Sînt chiar soții, cari după o îndelungată căsnicie credincioasă, își părăsesc bărbatul, fugind după vre-un cîntăreț din flaut, (cu fatuitate)... cel puțin dacă ar fugi

după vre-un meșter iscusit în nobila artă a făuririi metalelor prețioase!

Kritia. Nu-mi vine să cred că s'ar putea o astfel de nelegiuire. O femeie să se lase ademenită de tinerii închinători ai Muzelor și ai lui Apollo! Cu neputință... Ce ar putea găsi la ei? Sărăcie lucie. Ei nu i-ar putea da ca dar nici măcar un inel frumos, lucrat în aurul cel galben (Vulcan, mîndru, își desface mîna, arătîndu-și inelele). Dar ce văd, o zeule măestru, rubinuri, topazuri, smaralde, diamante... Și ce artă în tăiarea lor! ce iscusință în incrustarea lor în aur! ce sculpturi fine și bogate! Ah, cît de frumos e ăsta: o sărbătoare mare desigur?

Vulcan: E nunta lui Peleu și a Tetidei...

Kritia. Îmi închipuiam.

Vulcan. E lucrul mînii mele iscusite: Iată Peleu, iată Tetida, iată zeii, iată nimfele...

Kritia S'o acopere undele Styxului pe femeia ce s'ar putea îndrăgosti de un cîntăreț din liră, pentru care boabele de rouă sînt diamante, iar razele soarelui sînt de aur. Foarte mulțumesc de așa juvaeruri! Ei vorbesc în versurile lor seci numai de pietre nestimate, și mă prind că în viața lor n'au văzut atîtea pietre cîte licăresc pe un singur deget al tău.

Vulcan. Din ce în ce bag de samă, o Kritia, că ești foarte înțeleaptă și că știi prețui ceeace merită cu adevărat să fie prețuit.

Kritia (tristă). Ce folos că nu m'au făcut zeii frumoasă...

Vulcan (îngîmfat, aparte). Merge repede fata! Sînt teribil. (Tare) O Kritia, ce cuvinte nelegiuite ieșiră de pe buzele tale de carmin, dintre dinții tăi de mărgean, de pe limba ta de... hm! de... Nu găsesc un cuvînt potrivit. Dar, crede-mă că ești frumoasă, cu gîtul alb ca marmura de Pentelic, cu ochii negri ca apele Cocytului, cu părul des ca brazii de pe culmea muntelui Olimp... (Tăind) Spune drept, Kritia, nu e așa că, dacă ași voi, ași putea fi și eu poet?

Kritia. O Vulcan, în această clipă ești mai poet de cît toți poeții,—dar, vai, poeții sînt niște mincinoși. Ei nu știu de cît a măguli deșărtăciunea noastră.

Vulcan. Mă jur pe cea mai mare nicovală din atelierul meu că ești frumoasă.

Kritia (mușcată de gelozie). Cuvinte, cuvinte, Vulcan. Ce poți găsi la mine, sărmana circiumăreasă „*La Bacus cel vesel*", cînd tu ai în culcușul tău pe cea mai frumoasă dintre zeițele nemuritoare?

Vulcan (cu un aer degajat). A, voești să vorbești de Venus,... da... da... e drăguță, nu zic nu. Chiar frumușică și curățică. Dar, nu se poate asemăna cu tine.

Kritia. Vai, trebue să-mi acopăr fața, dinaintea unei astfel de...

Vulcan. Adecă vezi tu, Kritia, ea e blondă... Pentru ce e blondă, cu părul galbăn ca spicul, și cu ochii albaștri ca apa mării? Pentru ce, cînd mie nu-mi plac blondele? Iubesc însă

brunele; și cînd te văd pe tine, cu ochii negri ca undele Cocytului și cu părul negru ca brazii de pe culmea Olimpului, simt toate nebuniile în sînge, ca și cum aș fi mîncat elebor... (vrea s'o sărute).

Kritia (lovindu-l peste mînă). Fii cuminte, căci te-ar putea vedea Venus și atunci vai de mine nenorocita! Ar implora pe Jupiter să-și trimeată fulgerile peste capul meu... Și apoi, știu că tu ești cel mai credincios dintre zei; căsnicia voastră este albastră ca cerul în ameaza unei zile de Iulie. Nu ți-ai îngăduit niciodată să săruți măcar vre-o însoțitoare a Venerii, sau vre-o nimfă. Și Venus îți poartă aceiași credință...

Vulcan. A, pfui!... nu zic nu. Dar vezi, tu, o Kritia, mi s'a urît de atîta credință. Să te culci în fiecare seară cu aceiași femeie, ori cît de frumoasă ar fi, nu e o fericire prea mare. Și pe urmă, după cum ți-am spus, pentru ce e blondă?

Kritia. Cu toate aceste „blondul" se poartă anul ăsta. Toate femeile își fac părul ca spicul copt al griului.

Vulcan. Dacă mie nu-mi place! (Cu satisfacție) Altminteri e bună de inimă și cuminte (lovind din degete). Totuși prea se ține de om; prea mă iubește. Nu zic să nu mă iubească, dar ea trece măsura; îmi face ochi dulci în toate colțurile. Nu mă lasă să lucrez la cuptorul meu, liniștit; intră în atelier pe furiș și mă cuprinde pe la spate cu mînile ei de trandafiri. Trebue să părăsesc lucrul, pentru a o ținea pe genunchi... Ei, ei e prea mult! Și pe lîngă asta, nu poate suferi un alt bărbat; îi urăște pe toți; face viață amară ucenicilor mei, iscusiți în arta făuririi. Fuge de bărbați și pizmuește pe femei. Se teme ca nu cumva să-mi placă vreuna; oricît de frumoasă e, nu e sigură totuși pe farmecele ei. Sînt sătul de atîta iubire, de atîtea scene, și de atîta credință!... Nu, pe Jupiter, nu mai voesc.... (strîngînd în brațe pe Kritia). Te iubesc pe tine, Kritia, o jur pe stelele nemuritoare, pe Styx, pe Cerberul cu trei capete, te iubesc mai mult de cît muntele Etna, sau insula Lemnos... (o sărută). Lasă-mă să te sărut pe gîtul tău frumos, subțire și lung ca coșul cuptorului meu...

Kritia (lăsîndu-se în brațele lui). O Zeule puternic, fă din mine ce voești. Focul tău mă dogorește, mă arde... Patima mă coprinde și mă topește...

Vulcan. Dă mîna încoace, frumoasă Kritia. Strînge! Ne-am înțeles — nu e așa?

Kritia. Sînt sclava ta supusă. (Luîndu-i mîna) Ce frumoase inele! (de-făcîndu-i pardesiul). Da ce înseamnă hainele astea?

Vulcan. Mi-am pus hainele negre, Kritia, pentrucă merg astă seară la socru-meu Jupiter, adunătorul nourilor și stăpînitorul fulgerelor; ne-a chemat la un ospăț măreț în palatul lui. Toți zeii și toate zeițele vor veni îmbrăcați în hainele cele mai scumpe și cu juvaerurile cele mai prețioase. După miezul nopții, va fi și recepție în sala cea mare a tronului, la care vor veni toate nimfele, toți semizeii și toți eroii, ce nu pot sta cu noi la masa zeilor nemuritori. Se va juca pyrrhica, până la venirea Aurorei cu

degetele de trandafiri, în sunetul unei muzici pe care o va conduce însuși Apollo cel frumos... Eu însă după masă voi dispărea din mulțime și nimeni nu va băga de samă lipsa mea. Voiu veni la tine, o frumoasă Kritia, și voi bate în geam. Tu pregătește o băutură adormitoare pentru Pinostes, pe care dă-i-o înainte de culcare. După ce va fi ațipit, așteaptă-mă.

Kritia. Voi face cum poruncești, Zeule, stăpînul inimii mele.

Vulcan. Venus iubește dansul; o voi lăsa deci să joace cu Terpsichore, care se pricepe atît de bine, căci cu un zeu n'ar îndrăsni să joace. Ce vrai, e rușinoasă!

(In timpul acesta Helios ce ascultase cu nerăbdare toată convorbirea dintre Vulcan și Kritia, fierbe... Aruncă ziarul, iesă de după coloană și se apropie de masă, cu mînile în șolduri.)

Helios (Furios). Pe Jupiter, o Vulcan, mare neghiob mai ești! — Iar tu Kritia, femee nevrednică, îți vei lua pedeapsa înșălăciunii tale! Aste sînt jurămintele, pe cari mi le făceai, plîngînd, în genunchi? Asta e credința ta! A fost deajuns să vezi cîteva inele frumoase, pe niște degete înegrite de fum, pentru a uita jurămintele pe zeii nemuritori și pe cei infernali! O, cea din urmă dintre femei, rușinea sexului tău, cum ai putut să te lași ademenită de cel mai urît dintre zei, pe care soția îl înșală fără nici o temere? Da, da Vulcan, rîde Olimpul de tine.. Pe frunte ți-au crescut două coarne, ce n'au să mai încapă pe ușa palatului tău aurit.

Vulcan (furios, sculîndu-se în picioare). Pe Styx, pe Cerber, pe Hades, pe Hecate, cine ești tu îndrăznețule? Spune repede, căci altminteri îți zdrobesc țeasta ta obraznică! Mii de fulgere, vorbește, nu aștepta să cunoști muncile focului și loviturile barosului!.....

Helios. Liniștește-te Vulcan, căci și eu sînt zeu ca și tine, Mînia ta e deci zădarnică. Eu sînt cel ce știe toate. Nimic din ce e pe lume nu-mi scapă. Privirea mea pătrunde întunericul cel mai adînc; ea străbate fundul mării; și e atît de iscusită încît a văzut și coarnele tale...

Vulcan. Spune-mi repede cine ești, pe Tartar!

Helios. Sînt Helios.

Vulcan. Helios?

Helios. Da, și-ți dau un sfat, zeule meșter în aur și în fer: în loc de-a umbla după drăguțele altora, păzește-ți nevasta, pe care o socotești atît de credincioasă. Te înșală.

Vulcan. O, Helios, dacă n'ai fi zeu nemuritor și dacă n'ai fi a tot știutor, privind toate în mersul tău liniștit pe bolta cerului albastru, te-aș fi zdrobit ca pe un nerușinat mincinos. Spune-mi, o Helios, mă înșală ea, ea cea mai blîndă dintre zeițe?

Helios. Te înșală, o Vulcan, și în fie-care zi. Abia pleci la atelier, și ea se desfată în brațele altuia.

Vulcan. Ale cui?

Helios. Ale lui Marte.

Vulcan. Ah, cinele, are să-mi plătească scump această trădare! Aşi fi înţeles să mă înşele cu Apollo, care e frumos şi cîntă din liră atît de duce, dar cu Marte nu mi-aşi fi închipuit niciodată. Ce are Marte mai mult de cît mine? Un zeu atît de fioros şi de aspru, cum de poate plăcea unei zeiţe atît de dulce şi de blîndă?... Marte, ah! ştii tu Helios, că niciodată nu'şi scoate tunica de oţel de pe trup? Se culcă cu ea (*se primblă mişcat*) Nu, Helios, nu se poate: mă minţi... Venus nu mă poate înşela cu Marte!

Helios. O Vulcan, zeu ilustru prin arta făuririi metalelor, uiţi oare că toate femeile se îndrăgostesc de răsboinici. Ele iubesc uniforma strălucită, casca de bronz cu coada de cal ce fîlfie în vînt, sabia lată şi strălucitoare, pintenii de argint. Femeile iubesc să te porţi aspru cu dînsele, să le înspăimînţi cu razele privirii tale fioroase, să le subjugi şi să le zdrobeşti dintr'o lovitură de pumn; ele iubesc povestirile de război, unde sîngele curge în valuri iuţi ca undele rîului Alfeu. Nu uita, o Vulcan, că dacă şi tu ai plăcut odinioară Venerii, ai plăcut prin aceleaşi însuşiri; firea ta aspră, chipul tău plin de fum şi de funingine, braţele tale vînjoase i-au cîştigat inima. Ea vede în tine zeul ce ştie mîngîia dureros, dar ştie şi frînge. Vai, însă, ai fost blînd cu dînsa şi Marte ţi-a luat locul.

Vulcan. Nu, nu, o Helios, zeu ce vede totul, nu te voi crede niciodată, dacă nu-mi vei da o dovadă...

Helios. E cel mai uşor lucru.

Vulcan. Vorbeşte, pe Styx!

Helios. Astă seară înainte de a te duce la ospăţul pe care ni-l dă Jupiter, adunătorul de nouri, treci pe la palatul tău aurit şi spune-i Venerii, că o veste grabnică te chiamă în atelierele tale de la Lemnos. Roag-o să meargă singură la petrecere, iar tu te ascunde undeva şi aşteaptă până la miezul nopţii, cînd Venus furişîndu-se cu Marte, va veni în palatul tău, înşălîndu-te în propriul tău pat...

Vulcan. Opopoi, opopoi!... Pregătesc o răzbunare fioroasă, ce va sluji de pildă zeilor şi oamenilor. Voi face pe dată o pînză de metal atît de subţire în cît nimeni n'ar putea-o vedea, afară doar de tine. O voi pune în jurul patului, şi cînd Venus şi Marte se vor culca, se vor simţi deodată strînşi în laţuri de fier peste tot corpul. Voi sosi atunci şi eu pe neaşteptate, găsindu-i la un loc... Ah, Helios, văd roş dinaintea ochilor. Văd sînge, sînge.... Mă voi răzbuna.

Helios. Linişteşte-te, o Vulcan! Cum voi vedea că Venus iesă din sala ospăţului, voi veni şi eu încetişor cu Mercur, în dosul palatului tău. (*A parte*) Trebue să-l păzim, căci nebunul e furios.

Vulcan (*fierbînd*). Acum, Helios, să plecăm repede; mă arde locul; nu pot sta; trebue să mă răzbun; opopoi, opopoi! (*ia de braţ pe Helios şi se îndreaptă spre uşă*).

Pinostes (*intrînd cu o cană de vin*). Ei, Vulcan, eheu!... Iată vinul de Cipru! Unde te duci? Stăi! Ai uitat să plăteşti! (*Vulcan şi Helios au ieşit din cîrciumă. Pinostes către Kritia*) Nu, pe Hecate, pe Cerber şi pe Cocyt, zeii ăştia sînt nişte hoţi! Încă unul care n'a plătit. N'o să-i mai primesc în prăvălie. O să-i dau afară! Şi cine-i de vină? Tu, nenorocită creatură, care nu nu ştii cum să le furi minţile! (*o ia la bătaie*).

SCENA II

În palatul lui Vulcan. Venus, ajutată de însoţitoarele ei, se pregăteşte pentru serbarea lui Jupiter. Cupidon îşi face şi el de lucru.

Cupidon. Frumoasă zeiţă, stăpîna mea iubită, o Venus, primeşte acest dar de la mine.

Venus. Ce e, Cupidon, copil şăgalnic?

Cupidon. Nu e decît un mic punct negru. Ai crede că e o muscă. Da, da: e o musculiţă de dragoste, pe care s'o pui pe sînul tău strălucit cu peliţă supţire şi frumoasă! Pe albeaţa lui de crin, această musculiţă va ţintui luminile tuturor. Toţi zeii te vor privi cu ochi de foc.

Venus (*punînd musculiţa pe sîn*). O Cupidon, meşteşugurile tale sînt fără număr; mintea ta e plină de iscodiri de dragoste, fără pildă. Kallimene, nimfă cu ochii negri, ce zici tu?

Kallimene. Te prinde de minune, o zeiţă a iubirii. Şi eu, cunosc un zeu a cărui inimă se va stinge de dor, văzîndu-te atît de frumoasă...

Venus: Tăcere, Kallimene! Păstrează-ţi limba şi arată că, deşi femeie, poţi ţinea pentru tine o taină...

Kallimene. Taina nu va ieşi niciodată din sufletul meu. Ţi-am jurat cel mai adînc devotament şi mă voi ţinea de jurămînt.

Venus (*privindu-se într'o oglindă de argint*). Cum mă găsiţi, însoţitoarele mele credincioase?

Însoţitoarele (*în cor*). Eşti frumoasă ca un vis de Mai, strălucita noastră stăpînă. Glorie ţie, cea mai scînteietoare, cea mai dulce, cea mai fermecătoare dintre zeiţe! Glorie ţie, împărţitoarea tuturor bunurilor ce gustăm în Olimp şi pe pămînt!

Venus (*visătoare*). Şi cu toate aceste! Împărţesc fericirea altora, şi nu ştiu dacă o voi găsi pentru mine. Ce zici Cupidon, îi voi plăcea în astăsară?

Cupidon (*cu aer de cunoscător*). Întoarce-te puţin, aşa, aşa, (*îi îndreaptă cîteva cute*). De partea asta, blondă zeiţă, te prinde de minune. Întoarce-te şi de cealaltă. Hm! pe săgeţile arcului meu, tăetura nu e bună. Peplosul nu cade drept. Fă un pas înainte... încă unul... Trebue prins aci cu o agrafă de aur... Cuta trebue să fie dreaptă... Aşa, aşa; nu e rău.

Venus. O copile ce ştii toate, crezi că-i voi plăcea?

Însoţitoarele (*în cor*). Îi vei plăcea, o minunată zeiţă a dragostei.

Venus. Nu vă întreb pe voi. Răspunde, Cupidon.

Cupidon (cu bună voință rezervată). Cred că-i vei plăcea, dar trebue să te ții mai bine. Ține-te mai dreaptă, mai mindră. Nu te legăna in mers, căci pari ca o femeie ce nu așteaptă de cit să se supună bărbatului. O, frumoasă Venus, învață arta meștesugită a prefacerii. Nu te arăta umilită și tremurătoare. Înalță-ți fruntea, pune un foc răzvrătitor și de dușmănie in ochii tăi, care să depărteze de la tine pe toți bărbații, căci cu cit ii va depărta mai mult, cu atit ii va lega mai strins la carul tău. Fii poruncitoare, încruntă cit mai des frumoasa ta sprinceană; privirea ta trebue să fie grea ca un lanț de oțel, căci numai c'un astfel de lanț se pot ține mult timp bărbații...

Venus. O, copil priceput, Cupidon, aspre sint povețele tale... Cum să mă arăt nemiloasă, cind tremur de dragoste dinaintea lui? Ajunge să-l văd, pentru ca să mă simt slabă, ca cea mai slabă dintre muritoare. Nu, o Cupidon, față de *dînsul* nu pot fi poruncitoare; o privire a *lui* mă face umilită. Sint ca o sclavă...

Cupidon. Aceasta va fi pieirea ta, o Venus.

(Se aude sgomot in sală)

Kallimene. Se aud pași in sală!

Insoțitoarele. Se aud pași grei in sală.

Venus. Cine e?

Cupidon. Sint pașii lui Vulcan.

Însoțitoarele (tremurind). E Vulcan.

(Vulcan intră cu privirea întunecată)

Însoțitoarele. Glorie ție, cel mai fericit dintre soți!

Cupidon. Glorie ție, o Vulcan, in puterea căruia e cea mai frumoasă și mai credincioasă dintre soții.

Vulcan (luind de o aripă pe Cupidon). Nu ți-i frică c'o să-ți fring aripa, o copil nebunatec?.

Cupidon (fuge scincind). Opopoi, opopoi, mi-ai rupt aripa, crunt zeu al foilor și al barosului...

Vulcan (privind floros in jur). Ieșiți!

(Insoțitoarele și Cupidon se inchină ieșind).

Venus (cade pe tron, fringindu-și minile și cu lacrimi in ochi). Nu nu, Vulcan, e de nesuferit cum te porți cu lumea. Ce ți-au făcut aceste frumoase nimfe, ce ți-a făcut dulcele Cupidon, pentru a te purta atit de aspru?

Vulcan (privind-o cu luare aminte de sus și până jos). Ești frumoasă, blondă Venus; ești gătită. Și pentru cine ai pus cel mai mindru peplos de purpură?

Venus. Tu știi, nobilul meu stăpin, că pentru tine. Dacă voesc să fiu frumoasă, e numai să-ți plac ție, ce te arăți atit de crud cu mine, căci nu mă mai iubești.

Vulcan (cu vocea sinistră). Te iubesc mai mult decit crezi, o zeiță a tuturor farmecelor iubirii.

Venus. Așa am fost eu nenorocită; nimeni nu mă iubește, deși toți iubesc prin mine. Dar pentru ce pari atit de mihnit și atit de încordat?

Vulcan. Am o veste tristă.

Venus. Vorbește, o Vulcan; varsă-ți inima in sinul soției tale supuse!

Vulcan. Trebue să plec departe.

Venus. Ce spui, nobilul meu soț? Nu se poate; nu te voi lăsa eu. Unde trebue să pleci?

Vulcan. O veste mi-a venit chiar acum cum că atelierele mele din insula Lemnos s'au aprins. O mină nelegiuită le-a dat foc și, dacă nu mă voi duce să ajut la stingere, vor arde până în temelii. Trebue să plec chiar acum.

Venus (stăpinindu-și bucuria). Nu, o Vulcan, voești să scapi numai de mine, cea mai iubitoare dintre soții. Nu mă mai iubești (șterge citeva false lacrimi).

Vulcan. Pe Styx, femeie, iți spun că te iubesc; dar trebue să plec.

Venus. Ce va zice, tată-meu, Jupiter, cind va vedea că lipsești dela banchet? Gindește-te, zeule puternic, la supărarea lui, gindește-te la răutățile ce vor spune ceilalți zei... Nu, nu, Olimpul intreg știe că nu mă iubești și că voești să scapi de mine; unde mă duc, imi rid zeițele in colțuri, arătindu-mă cu degetul, ca pe cea mai părăsită dintre femei. Acum se va cutremura palatul de risul lor.

Vulcan. Spune lui socru-meu Jupiter să mă ierte că nu pot veni. Treburi grabnice mă chiamă in Lemnos. Și acum grăbește-te (scoate ciasornicul). Nouă și jumătate; la zece zeii mărinimoși se pun la masă. Nu trebue să faci ca parveniții, ce sosesc întotdeauna mai tirziu, spre a fi mai bine văzuți.

Venus. Cum o să mă duc singură fără tine, puternice zeu cu brațele vinjoase? (il cuprinde gromazul, și-l sărută). Vino cu mine! Lasă atelierele din Lemnos in grija ucenicilor tăi dibaci, și vino!

Vulcan. Nu. Du-te singură; așază trandafirii in părul tău blond, și fii cea mai frumoasă dintre zeițele nemuritoare, o Veneră cu sinii mici. (Deschizind ușa budoarului) Veniți insoțitoare, cuiburi de dragoste și de patimă; vino și tu, istețule Cupidon.

(Insoțitoarele și Cupidon intră)

Vulcan. O voi nimfe, pregătiți carul in formă de scoică al ilustrei Venere, cu care trebue să meargă la palatul mărinimosului Jupiter, adunătorul de nouri. Puneți-i pe umăr himationul de purpură brodat cu stele de aur, iar tu Cupidon, frumosule copil, ia-ți arcul pe spate, și ține coada himationului celei mai strălucite dintre zeițe.

(Insoțitoarele îi pun himationul, Cupidon se pregătește)

Venus. O, tu cel mai iubit dintre zei, pentru ce-mi umpli sufletul de o durere atit de crincenă? Străbate văzduhul cu sănătate, spintecă marea, cea cu unda amară, stinge focul din insula Lemnos, și te întoarce apoi in brațele Venerei celei părăsite, gindindu-te că ai de stins aici un foc mai mare... Iar eu mă duc la banchetul tatălui meu Jupiter, stăpinitorul fulgerelor, cu mihnirea in inimă. Nici nu voi atinge ambrozia cea dulce și buzele mele de trandafir nu se vor muia in nectarul divin. Stingheră, voi sta

intr'un colț, vrednică de a fi plinsă de toți zeii nemuritori, și nici nu voi juca pyrrhica. Ca o sărmană turturică, cu ciocul cenușiu, mă voi gindi la tine, nobile făuritor al metalelor prețioase....

Vulcan. Cuvintul tău e dulce ca mierea albinelor de pe Himet, frumoasă Venera. Nu te intrista insă. In citeva zile voi fi indărăt și voi face o cunună parfumată in jurul gitului meu, din brațele tale de crin.

Însoțitoarele. Glorie zeiței dragostei, cu ochii de peruzea, cu părul de aur și cu sinii mici !

Cupidon. Glorie zeiței mindre, cu privirea aspră ce inlănțueşte pe toți zeii in lanțuri de nefrint.

Kallimene (intrind). Carul in formă de scoică, impodobit cu trandafiri, te așteată, stăpină a iubirii.

Venus. Du-te cu bine, nobilul meu soț, și păstrează-mi credința ce mi-ai jurat-o la altarul lui Jupiter. Nu te lăsa ademenit de ochii frumoși pe cari ii vei intilni in cale.

Vulcan. Du-te cu bine, impărțitoare a dragostei. Risipește farmecele tale in sala zeilor și fă să plutească pretutindeni impăcarea și mulțumirea de sine.

Venus (ieșind). Adio, nobile soț.

Vulcan. Adio, nobilă soție.

Însoțitoarele (ieșind și ele cu Venus). Zeii să-ți dea un drum fericit și vinturi bune, nobilul nostru stăpin !

Cupidon (ieșind). Grațiile să-ți dea, o Vulcan, ințelegerea tuturor frumusețelor firii : să iubești florile, poeziile și gingășia surisului unei femei.

Vulcan. Copilul ăsta desigur că ride de mine...

(Vulcan rămine singur, ocolește patul nupțial)

Vulcan. O zei mărinimoși, și in deosebi tu Jupiter, stăpinul nostru al tuturor, spuneți-mi dăcă mă inșeală blonda Venus ? Spuneți-mi dacă acest pat, in care am gustat atita fericire și dulceață, a fost martorul unei atit de grozave inșălăciuni ? Opopoi ! Opopoi ! Imi simt inima mușcată de cea mai neagră indoială ; și dacă o voi prinde-o aici cu Mart, o voi stringe in aceste brațe, până ce suflul ușor al vieții ii va sbura din gitlejul ei alb ca marmura. Iar voi zei, veți fi martori ai răzbunării mele !..... (Gindindu-se cu capul intre mini). Nu se poate. A fost cu mine atit de bună, atit de drăgostoasă ! M'a rugat atit de mult să nu plec la Lemnos, ci să rămin cu ea astă noapte, in desfătările dulci ale iubirii, incit nu e cu putință să mă inșăle. Brațele ei de crin au inconjurat grumazul meu, cu atita implorare, ochii ei albaștri au lăcrimat cu atita duioșie...

O voace din văzduh : *Femina dum plorat decipere laborat*.

Vulcan. Ce spui, o voace tainică ? Vorbește in limba mea, căci nu te ințeleg.

Voacea. O Zeule, tu strălucești numai prin brațele tale vinjoase și prin iscusința meșteșugului tău, nu insă și prin priceperea minții tale ! O femeie cind plinge, caută un nou mijloc de in-

șălăciune, și cu cit e mai dulce și mai drăgostoasă, cu atit să știi că a păcătuit mai mult, sau că are de gind să păcătuiască, o clipă după ce te va fi părăsit. Află de la mine aceasta, zeule adorat la Lemnos...

Vulcan. Nenorocire ei, dacă spui adevărul, o, umbră tainică !

(Scoate o pinză de sirmă nevăzută, pe care o intinde in jurul patului)

Vulcan. Nenorocire ție, Veneră, dacă mă inșăli... Corpul tău fraged și plăpind va fi zdrobit in acest laț de oțel, ce te va inconjura, te va stringe, și nimeni altul decit mine nu-l va putea rupe sau desface din jurul trupului tău insingerat ! Răsbunarea mea va fi cruntă și va sluji de pildă zeilor și oamenilor. Nenorocire ție soție necredincioasă ! Nenorocire ție ! Opopoi ! Opopoi ! (Pleacă).

(va urma)

Paris April 1908.

E. Lovinescu.

Cum era pe vremuri la noi în Bucovina

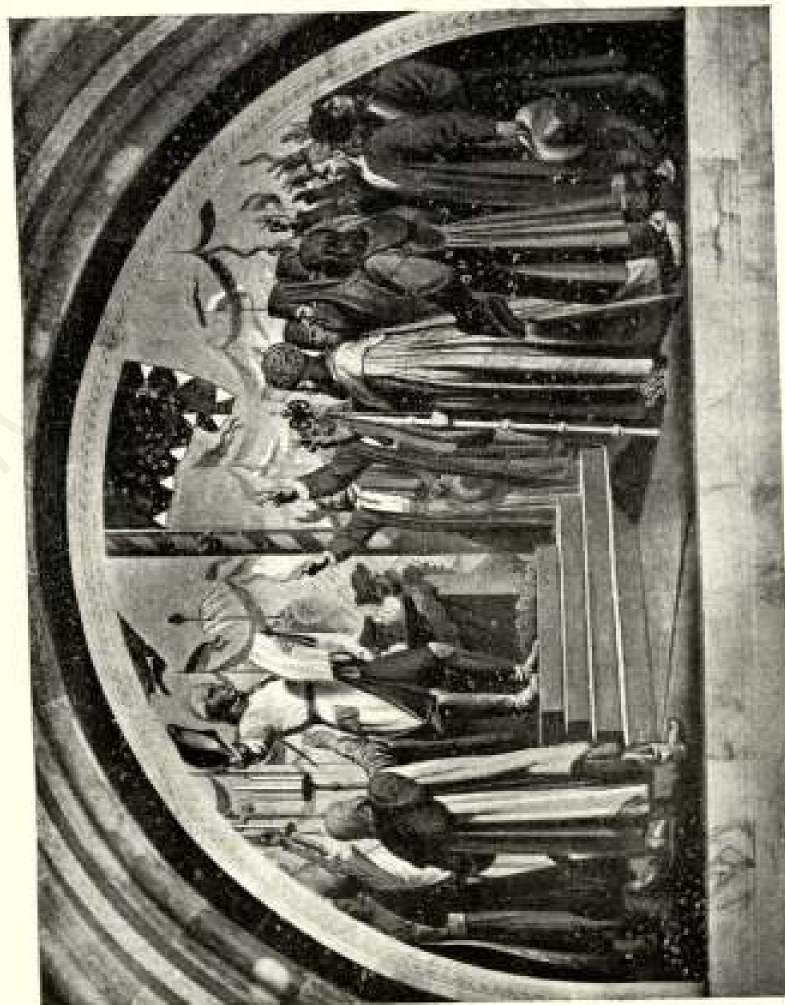
(Jurămintul țării la 1777 [1]).

...Trecuse vreme de doi ani la mijloc de cind *Iosif II*, împăratul Austriei, trimesese oștile sale să înfigă pajurile cu două capete in pămintul țării noastre scumpe. Și iată că dela miazănoapte, de pe lingă neadormitele ape ale Nistrului, până la *Pietrele Roșii*, unde se'ntilnesc granițele celor trei țări romînești: Ardealul, Moldova și Bucovina, țara gemea acuma de cătane împărătești, tot Nemți inalți și bine legați, cari erau îmbrăcați in tunice albe, roșii și albastre și purtau cozi și tricornuri pe cap.

Băștinașii începură să mai răsufle oleacă și să se simtă mai siguri, căci legile și dreptățile nu mai atirnau de virful săbiei ca pe vremea stăpinirii Turcului. Dar totuși se mai arătau făcători de rele ce ațineau calea bieților drumeți, căci pe unele locuri țara era pustie; de multe ori ți se intimpla să mergi zile intregi, fără să dai de țipenie de om, sau măcar de vr'un han mai acătării. De drumuri bătute nici pomina, numai ici colo cite un drumeac plin de hirtopi și mincat de ploi, iar cale de citeva poște intilniai doar vr'un bordei săpat în pămint, in virful căruia atirna pe-o prăjină un jup de paie sau de strujeni: semn că aici era un fel de conac. Satele se aflau prin ripi și pe la marginile codrilor pustii și nepătrunși, indosite de frica Tătarilor și a altor legi spurcate. Moldovenii se împăcară îndată cu stăpinirea cea nouă, deși nu puteau pricepe cum de au venit sub cirma împărăției austriecești, căci nici învălmășală de oști n'au văzut, nici singe să curgă ori măcar pirjolul să se primble ca alte dăți pustiitor prin țară...

---

1) După următoarele izvoare: 1) *Wienerisches Diarium* No. 91, a. 1777; 2) Copia raportului cap. de cavalerie *de Linken* către generalul conte *de Siskowics*, comandantul armatei din Galiția, cu data din Zaleszyki, 15 Oct. 1777. Acest act, scris intr'un stil militar scurt și sec, a fost publicat de Dr. Daniil Verenca în Romänische Revue. an. V, 1889. pg. 690. Cel mai însemnat și mai detailat act e Rapotul Baronului *Gabriel de Spleny* către comanda generală *c. r.* din Galiția, resp. cons. de răsboiu i. r. din Viena, dto 31 Oct. 1777. Originalul se află în Archiva i. r. de răsboiu Sign. X, 19 și a fost publ. de Dr. I. Polek în Jahrb. d. Landesmuseums. Cernăuți, 1902.

Jurămintul Bucovinei la 1777.
(După un tablou din sala sinodală din Cernăuți)

Cei de la cîrma împărăţiei nu erau mulţămiţi numai cu cucerirea ţării, şi de aceea încă prin 28 Iulie 1777 hotărî consiliul i. r. de răsboiu al curţii din Viena, ca ţara întreagă să aducă într'o zi anumită omagiile sale dinastiei domnitoare, ca să vadă Moldovenii, că ei nu sînt supuşi unei stăpîniri vremelnice, ci sînt legaţi pe veci de norocul şi nenorocul împărăţiei Austriei. Locul, unde avea să se facă jurămîntul, s'a ales în Cernăuţi, pentru că aici era scaunul guvernatorului militar al ţării, precum şi cele mai multe gazde pentru numeroşii oaspeţi ce aveau să sosească la Cernăuţi pe ziua de 12 Oct. 1777. S'a ales de aceea o lună de toamnă, pentru că pe atunci avea să fie strînsă pînea de pe cîmp, iar boierimea, clerul şi ţăranii aveau timp destul pentru zăbavă, şi afară de asta şi vremea era încă frumoasă, încît soldaţii puteau să doarmă şi afară de tîrg pe pămîntul gol, cu cerul deasupra. Boerilor din ţară, chiar şi celor din Moldova, cari aveau moşii întinse în Cordon, tot aşa mazililor, răzeşilor, şliahciţilor şi clerului înalt li s'au trimis anume invitări, ca să vie la Cernăuţi mai înainte, pe ziua de 10 Oct. Clerul înalt din Moldova, cu pămînturi în ţară, a fost înştiinţat de contele *Siskowics*, comandantul armatei din Galiţia, că este deslegat de jurămînt şi că nu trebuie să se trudească în zădar până la Cernăuţi. Lunile lui Iulie, August şi Septemvrie au fost menite pregătirilor pentru marea serbare, al cărei iscoditor şi conducător era singur generalul de *Spleny*. În Bucovina întreagă era mare nevoe chiar şi de lucrurile cele mai trebuincioase. În Cernăuţi, precum şi în celelalte părţi ale ţării, se aflau numai bolţi şi nici un birt sau han mai mare; de aceea *Spleny* îngriji de conace, de mîncare şi de băutură îmbielşugată pentru oaspeţii aşteptaţi. Necontenit sosiau în tîrg care încărcate cu fîn şi ovăs pentru cai. Pentru ca oaspeţii să fie pe deplin mulţămiţi cu ospăţul dat de împărăţie, s'au trimis ofiţeri în Galiţia până la Iaroslau, Brody şi Leov, ca să cumpere farfurii, serviete, pahare, cuţite şi alte tacîmuri trebuincioase. Locotenentul *Rolling* avea să cumpere în Leov tacîmuri de zinc, vinuri străine şi alte băuturi spirtuoase; *Räuschel* a tîrguit în Brody pahare, lămpi şi druci de fier. Colonelul *Fürstenberg* a trimis scaune cu spătare din Stanislau, un croitor şi un cismar al regimentului său; tot aşa *Spleny* a adus cu sine din Horodenca bucătarul şi toate tacîmurile sale fabricate în Danzig, furculiţe, sfeşnice, policandre, un cal pentru tambur şi gornişti. Un sergent major din Hussiatin a trimis soţia sa ca bucătăreasă, ba chiar din tabăra din Czortkow a sosit în Cernăuţi bucătarul colonelului *Fernier* dimpreună cu cele mai bune tacîmuri din bucătărie. Ofiţerii statului major au adus tocmai din Leov covoare, candelabre şi scaune cu spătar. Mănăstirea din Horodenca a împrumutat baldachinul, trîmbiţele şi muzicanţii săi. Un alt baldachin a fost adus din Leov, precum şi o mulţime de dulgheri, măsari şi bodnari, cari aveau destul lucru pentru toată vara.

Ca să nu se tulbure liniştea sfintelor lăcaşe, fiecare mă-

năstire de călugări şi maice—pe atunci se aflau 26 de mănăstiri în ţară—primi, odată cu invitarea la serbare, manifestul împărătesc şi jurămîntul scris în *limba moldovenească*, pe care aveau să-l cetească stareţii şi stareţele în soborul mănăstiresc, apoi să-l jure şi să-l iscălească fiecare, de la stareţ până la portar. Mănăstirile de călugări trebuiau să-şi trimită la Cernăuţi pe ziua de 10 Oct. egumenul dimpreună cu alţi doi călugări aleşi de sobor, şi aceşti trei aveau să depuie în numele mănăstirii lor jurămîntul de credinţă înaintea guvernatorului ţării. Maicele aveau să fie reprezintate la Cernăuţi printr'un mandatar, om de încredere al mănăstirii. Tîrgoveţii, ţăranii şi Jidovii aveau să fie cu totul altfel juraţi, anume în localităţile lor, prin ofiţeri împărăteşti. De aceea s'au ales şi s'au trimis încă din 27 Septemvrie, 17 ofiţeri în provincie: anume, doi din regimentul 2 de garnizoană, cinci din regimentul *Nugent* de pedestraşi, 4 din regimentul *Hadik* şi şese din regimentul *Esterhazy*: aceste din urmă amîndouă de huzari. Fiecare ofiţer avea o listă a opt până la zece sate, date în sama lui, vr'o cîţiva ostaşi călări şi un mazil, ce vorbea limba nemţască şi moldovenească, care avea să fie tălmaciu şi să cetească sătenilor şi tîrgoveţilor jurămîntul. Mazilul însă trebuia să fi jurat dinainte la Cernăuţi. Ofiţerii mai primiră şi o enciclică a episcopului *Dosilei*, către toţi protopopii şi preoţii, cari trebuiau să îndemne pe păstoriţii lor la ascultare şi supunere către împărăţie. Cum ajungea un ofiţer într'un sat, preotul punea să tragă clopotele, ca să se strîngă oamenii la biserică, iar vornicul trimetea vătăjei după cei ce trăiau în munţi, pe la stîni şi pe la hodăi, ca să se înfăţişeze şi ei la jurămînt. După ce se adunau cu toţii în biserică, mazilul cetea încet jurămîntul, iar poporănii rostiau cuvînt de cuvînt după mazil, ţinînd cele trei degete de la mîna dreaptă ridicate în sus. La urmă, preotul şi vornicul precum şi ceilalţi săteni iscăleau jurămîntul dacă ştiau scrie, de nu, puneau numai degetul sau făceau o cruciţă, iar mazilul le scria numele întreg. Fiecare sat trebuia să întărească încă odată jurămîntul crăienilor şi să trimită pentru aceasta pe vornicul lor dimpreună cu doi sfetnici la Cernăuţi. Episcopul avea să apară în persoană, iar protopopii dimpreună cu doi preoţi din decanatul lor. Oraşele trimeteau doi cetăţeni, breslele starostii, iar Jidovii cîte doi delegaţi aleşi de *cahal* (comunitate). Pretutindeni s'a făcut jurămîntul în linişte, numai în Uideşti, un sat de lîngă Suceava, s'a răsculat popa *Andrei* şi a aţîţat poporul împotriva stăpînirii [1]). Locotenentul *Johan Dorfmeister* povesteşte că adunîndu-se poporul din Uideşti în ograda bisericii, popa *Andrei* n'a voit să intre în biserică, şi de aceea a fost dus pe sus în lăuntru de către un huzar. Poporul tulburat tare, intră în sfîntul locaş, ca să vadă ce se va întîmpla cu popa *Andrei*, care stătea acuma lîngă altar cu mînile împreunate. Deodată se făcu tăcere

1) Raportul loc. Dorfmeister către generalul Spleny, dito St. Ilie 4 Oct. 1777. Originalul se află în registratura guvernului ţării Bucovina.

adîncă în biserică şi tălmaciul începu să cetească jurămîntul. Poporul asculta dus pe gînduri, în vreme ce popa *Andrei*, cuprins de-o întristare mare, pleca mereu capul, mai jos, tot mai jos, ca şi cum l'ar apăsa o greutate uriaşă. Cînd era să depuie jurămîntul, ridică capul în sus, păşi încet în sfîntul altar, de unde se întoarse cu sfînta scriptură în mînă, pe care o arătă ofiţerului împărătesc, zicînd cu glas puternic, că el nu cunoaşte alt jurămînt, de cît acela care stă în cartea lui şi pe care a trebuit să-l jure ca preot pentru întâia şi cea din urmă dată. Mulţimea se pregătea să iasă din biserică, dar la uşă stăteau huzarii. Spre a o reţine, ofiţerul porunci poporului să nu-l bage în samă pe popa *Andrei* şi să jure singuri, zicînd că-l va trage pentru aceasta la răspundere pe popa. Şi oamenii au jurat, însă „foarte necuviincios şi de silă". Popa *Andrei* se îndîrji, şi atunci cînd îl chiemă ofiţerul după jurămînt, şi-l întrebă care-i pricina purtării sale necuviincioase, el răspunse că cuvîntul „*Padanik*" (supus, vasal) din jurămînt nu-i place, şi că tare se teme că poporul nu va ţinea jurămîntul, ci va fugi din ţară. Chemat să-şi dee sama înaintea Dichiului din Suceava, care era vicarul Mitropolitului din Iaşi, popa *Andrei* a trecut a doua zi graniţa în Moldova dimpreună cu mai mulţi Uideşteni. Astfel scrie locotenentul *Dorfmeister*, însă în Uideşti s'a păstrat şi acuma tradiţia despre vestitul popa *Andrei*, unicul Romîn de atuncea care s'ar fi răsvrătit împotriva stăpînirii, punîndu-se în fruntea Uideştenilor înarmaţi cu furci, coase şi topoare...

Cernăuţul era pe vremea aceea mai mult un sat decît un oraş, tăiat în două de uliţa jidovească, unde se aflău bordee din lut şi nuele, cari pe timp de ploaie năprasnică erau în primejdie să se prefacă în noroiu şi să fie spălate de pe faţa pămîntului de apele Prutului. Nicăiri nu aflai o locuinţă mai acătării, iar în băcănii se vindea marfa cea mai de lipsă. De oarece oraşelul n'avea piaţă potrivită, s'a ales înaintea reşedinţii legatului împărătesc o bucată de loc, care s'a netezit şi s'a năsipit pe o suprafaţă de 36 stînjeni lungime şi 18 lăţime. Înaintea locuinţii guvernatorului se ridică un arc de triumf de 6 m. lărgime şi tot atîţia înălţime, ţinut de patru stîlpi dorici. Deasupra arcului se afla un balcon, împodobit cu vase şi pajure împărăteşti. În dreapta şi în stînga arcului de triumf se înălţau cîte două piramide de cîte cinci stînjeni înălţime, pe vîrful cărora stăteau chipuri de vulturi cu aripile gata de sbor. În firidele celor patru stîlpi dorici se aflau statuile *Dreptăţii* şi *Bunătăţii*, cari arătau cu degetul numele împăratului Iosif II şi al maicii sale, ale căror chipuri, încunjurate de nouri, erau zugrăvite deasupra statuilor. *Dreptatea* era închipuită pe înţelesul Moldovenilor ca o mamă, care ocroteşte pe un copil de Moldovean. În alte două colţuri ale pieţii menite pentru serbare, se ridica cîte un portal de 8 stînjeni lăţime şi 3 înălţime, constînd din o poartă mai largă şi alte 4 arcade mai mici.

Ca să se poată adăposti şi ospăta musafirii, s-au pus la în-

dămîna lor cele 20 de case mai de doamne-ajută din Cernăuţi, precum şi casele din Sadagura; afară de aceasta s-au zidit galerii pe ambele părţi ale locuinţii guvernatorului, avînd fiecare galerie cîte 4 arcade împodobite cu vase şi arme.

Printr'o poartă de aceste şi printr'o tindă dădeai intr'o sală lungă de 24 metri şi lată de 6 metri, împodobită cu crengi de brad şi candelabre. În locuinţa guvernatorului militar se afla o bucătărie pentru oaspeţii cei mai aleşi. Afară de aceasta erau zidite în locul cel mai potrivit şi îndămânos încă 8 bucătării mici şi una mai mare pentru prostime, în cari se puteau frige şi trei boi deodată.

În toată ţara n'ai fi aflat o sală mai largă, cu atît mai puţin în Cernăuţi, în care să se ţie o adunare mai numeroasă. Ca să nu se aducă omagiile afară sub cerul deschis, se alese de nevoie, spre scopul acesta, un magazin, ce se clădea tocmai atunci, şi care fu împodobit în pripă cu frunzare şi crengi de brad. În Cernăuţi se afla pe vremea aceea numai 4 bisericuţe *„moldoveneşti"*: Sf. Nicolai, Sf. Paraschiva, Sf. Treime şi Adormirna Maicii Domnului. Pentru slujba dumnezeiască a fost aleasă de episcopul *Dositei Herescu* bisericuţa Sf. Treimi, zidită în anul 1774 de dînsul şi fratele său, boierul *Ilie Herescu*, care era mare medelnicer. Ca să aibă lumea adăpost pe vreme rea, s-a ridicat o galerie largă prinprejurul bisericii, iar pe lîngă păreţii galeriei s-au pus bănci şi scaune de şezut. Şi pentru prostime s-au făcut pregătiri: pe patru schele înalte aştepta cîte un poloboc de cîte 150 vedre ca să fie desfundat, apoi boi fripţi în frigare, dar cari s-au fost stricat din pricina vremii celei umede. Piaţa menită pentru serbare era încunjurată cu bănci, masalale şi brazi înalţi de 7 stînjeni, pe cari avea să se acaţere mulţimea.

Pentru ca să nu se întimple vr-o nenorocire în decursul serbării, s-a dat poruncă straşnică, ca fiecare casă să aibă o bute cu apă, două cofe, o cange şi scări de'ndămînă la vreme de primejdie. Tîrgoveţii şi oaspeţii trebuiau să iee sama cum umblă cu focul, luminarea şi fumatul. Din Stanislau s-a adus o tulumbă, care s-a încredinţat, dimpreună cu alte unelte pentru foc, locotenentului *Schmiedebauer*, fost şef de birou. Acesta mai avea să iee şi sama ca poporul să nu facă zarvă la aruncatul banilor în mulţime, să nu se sfădească şi să se bată la împărţitul pînii, vinului şi al cărnii. Pentru ca serbarea să se facă în toată liniştea şi libertatea, şi pentrucă toţi boierii şi clerul din ţară, precum şi magnaţii poloni şi cei din Ardeal să fie găzduiţi cum se cade, s-au ales maestri de ceremonii doi Nemţi şi doi Moldoveni.

Iată că în toiul pregătirilor sosiră una cîte una şi lucrurile comandate: *Räuschel* cu trei chervane grele din Brody, bucătarii cu tacîmurile lor, cumpărătorii de marfă precum şi căruţele din Lvov, Stanislau, Czortkow, Horodenca şi din toată Galiţia răsăriteană.

Pe la 10 Oct. se iviră cei dintăi oaspeţi: magnaţii poloni şi ardeleni, muiaţi în aur, veneau în caleşte trase de cai împodobiţi

cu panglice, boierii din ţară dimpreună cu jupînesele lor în butci moschiceşti, căptuşite cu postav verde, iar prinprejurul trăsurilor călăreau odraslele boiereşti pe cai buieci, ce săltau în mers. Fiecare boier era însoţit de un taraf de lăutari, robi ai săi, cari începură să cînte îndată ce intrară în Cernăuţi. Dela munte şi de prin văi veneau călări pe cai mărunţi, preoţi bătrîni îmbrăcaţi ţărăneşte, cu desagii pe şea, vornicii şi sfetnicii lor, precum şi o mulţime de ţărani şi ţărance, cari voeau să vadă pe noii stăpîni dela Beci, precum şi veselia ţării cumpărată pe bani. Zi şi noapte se auzea scîrţîitul trăsurilor boiereşti, ale tîrgoveţilor şi egumenilor de pe la mănăstări. În fruntea tuturora sosiră boierul *Vasile Balş*, *vornicul Anghelachi* şi marele medelnicer *Ilie Herescu*; dintre clerici erau sosiţi episcopul *Dositei Herescu*, arhimandriţii *Ioasaf*, *Calistrat* şi învăţatul arhimandrit *Vartolomei Măzăreanul*, „mădular academiceştii teologii Chievului şi îndreptător şcoalelor domneşti", precum şi cinci protopopi. Îndată ce soseau în Cernăuţi, se anunţau la Cancelaria ţării, unde-şi iscăleau numele, li se arăta conacul, tovarăşul la convoiul omagiului, masa şi numărul la masă. Şi fost-a numărul oaspeţilor moldoveni: 23 boieri din Cordon şi 2 din Moldova; 88 de mazili din ţară şi 10 din Moldova; 109 ruptaşi şi 142 şliahciţi, toţi din ţară; tot astfel 9 mădulari ai clerului înalt şi o mulţime de preoţi dela sate. Mulţi au lipsit dintre mazili şi boieri, între cari jupînesele *Maria Balşoaia* şi *Roxanda Ştirbăzoaia*, dar au fost reprezintaţi la serbare prin mandatarii lor. Numărul tuturor oaspeţilor mai de seamă, Moldoveni şi străini, a fost de 800.

În aceeaşi zi sosiră şi trupele împrăştiate prin ţară şi, aşezîndu-se în şir afară de tîrg, au intrat în Cernăuţi cu muzică răsunătoare: un despărţimînt de huzari ai lui *Esterhazy*, unul din reg. *Thierheim* din Sniatin şi o trupă de infanterişti din reg. *Durlach*. Cele 4 tunuri din Suceava fură unite cu celelalte din Cernăuţi şi garnizoana întărită încă cu 400 de oameni. Soldaţii tăbărîră apoi afară de oraş în corturi, sub comanda colonelului conte *Lombardi*, a unui maior, a unui căpitan de cavalerie şi a altor trei de infanterie, anume *Iohann Steinert*, *Schönborn* şi *Fechner*. Pe ambele aripi ale lagărului se afla un escadron de călăreţi împărţiţi în distanţe egale; lîngă dînşii se afla o companie de pedestraşi, iar mai departe cîte 4 tunuri, şi în fine trei companii de pedestrime. În mijlocul taberii, întocmită după planul căpitanului *Granisler*, se desfăşura o uliţă de steaguri.

Ceva mai tîrziu intră şi fanfara reg. *Nugent* din Sniatin cu gorniştii lui *Esterhazy*, cari se împreunară cu ai lui *Hadik*.

Pe la amiazăzi se postă o ceată de 100 ostaşi sub comanda unui căpitan înaintea reşedinţei generalului baron *Spleny*. Aceştia formau garda principală şi aveau să schimbe sentinelele de la reşedinţa guvernatorului, dela cancelaria administrativă şi dela sala festivă. La cele 4 intrări în orăşel se aflau cîte un ofiţer şi 24 soldaţi, iar la colţurile tîrguşorului cîte un semi-pluton de pompieri compus dintr'un căprar, un fruntaş şi alţi 6 soldaţi; trei patrule de

cîte un căprar, subcăprar şi 6 huzari părîndau uliţele pe vreme de noapte. În centru vegheau 30 soldaţi sub comanda unui ofiţer, ca să nu se işte din nebăgare de samă vr'un foc în tîrg. Aici era şi punctul de întîlnire al tuturor patrulelor şi străjilor. Dară şi graniţa s-a întărit. Fiecare cerdac a mai primit cîte-un ofiţer, subofiţer şi 12 soldaţi. Pedestraşii şi călăreţii aveau să patruleze în tîrg pe toată vremea serbării fără întrerupere, schimbîndu-se numai în soroace. Sentinelele erau luate din reg. 2 de garnizoană; cealaltă oştire a rămas în tabără afară de orăşel, pentrucă înlăuntru abea era loc pentru oaspeţi.

În ziua următoare (11 Oct.) pe la ceasurile 8 jum., a depus jurămîntul, în reşedinţa guvernatorului, mazilul *Calmuschi*, care a fost numit crainic în faţa celor mai aleşi boieri din ţară şi a multor magnaţi străini. După aceea a ieşit călare pe uliţă avînd pe cap coif împodobit cu pănaş fîlfiitor. Era îmbrăcat în zale strălucitoare, împodobite cu cordele albe de tafet; în stînga ţinea scutul, pe care era zugrăvită pajura împărătească cu două capete, iar în dreapta toiagul de crainic. Înaintea lui călărea un chimvalist, a cărui chimvală purta steag cu emblema împăraţiei; dinapoia crainicului urmau cei doi Moldoveni, măieştri de ceremonii, şese gornişti, un vagmistru şi doisprezece huzari înarmaţi cu arme scumpe şi călărind pe minunaţi cai de soiu. Crainicul călărea pe uliţele Cernăuţului, vestind în sunete de goarne şi chimvale că pe a doua zi se va face jurămîntul ţării. Din cînd în cînd oprea calul şi striga cu glas puternic: „Se dă fiecărui locuitor din ţinutul Bucovinei de ştire, că binevoind Măriile Lor împărăteşti şi crăieşti, prea buna şi milostiva maică a noastră *Maria Theresia* şi prea luminatul împărat şi domn *Iosif* II, să ne iee în prea puternica lor pază ca supuşi credincioşi ai Lor, trebuie pentru aceasta, mîne la oarele 9 dimineaţa, să dăm jurămîntul de credinţă şi supunere către stăpînii ţării noastre. De aceea fiecare din noi să gîndească şi să se pregătească pentru jurămîntul cel vajnic".

În dimineaţa zilei de 12 Oct. la ceasurile 6, s-a ţinut în locuinţa guvernatorului şi în tabără o liturghie pentru credincioşii catolici. Pe la oarele 8 porniră ostaşii şi tîrgoveţii la locurile ce aveau să le ocupe în decursul serbării, iar trupele reg. *Thierheim* şi *Durlach*, dimpreună cu fanfara reg. *Nugent*, se postară pe piaţa şchelelor. Pentru prezintarea armei, conducerea şi încheierea convoiului, se hotărî jumătate de despărţimînt din reg. *Tierheim*, iar cealaltă parte formă o uliţă largă de 12 paşi, cîte doi oameni pe ambele părţi ale drumului, dela sala cea mare până la magazin. Şi huzarii lui *Esterhazy* îşi ocupară posturile. Pe balconul arcului de triumf se aflau gorniştii lui *Esterhazy* dimpreună cu vre-o cîţiva tamburi. Gorniştii lui *Hadik* cu alţi dobaşi se postară la intrarea în magazin. Acolo se aflau—nu departe pe un dîmb—vornicii şi sfetnicii sub conducerea mazilului *Palade*. Orăşenii se aşezară înaintea locuinţei lui *Schmiedebauer*. La dreapta lor stăteau slujbaşii dela judecătorie, apoi breslele, Armenii şi însfîrşit Jidovii. Fiecare stare şi naţie avea steagul său nou şi cîte un taraf de lăutari; Jidovii purtau cele 10 porunci.

În vremea aceasta se rînduiră şi celelalte stări, anume episcopul *Dositei Herescu*, arhimandriţii, egumenii şi ceilalţi călugări; boierii, mazilii, ruptaşii şi şliahciţii se aşezară în sala cea mare, în stînga şi dreapta, aşa cum aveau să meargă cu convoiul. Erau de faţă şi trei generali, patru coloneli, doi locot.-coloneli şi trei maiori, cari după ce se salutară în cerdacul salei, intrară dimpreună cu nobilii cei străini în locuinţa guvernatorului.

La 9 ceasuri se deschiseră uşile dela reşedinţa guvernatorului şi în cîntecul tuturor muzicilor apăru pe prag legatul împărătesc *Gabriel baron de Spleny* în mare ţinută şi însoţit de 12 lachei în livrele strălucitoare, cu cari intră apoi în sala cea mare unde-l aşteptau stările. Înaintea lui păşeau ofiţerii *Hanisch* şi *Dorbat* ca maiestri de ceremonii, iar dindărăt îl urmau magnaţii cei străini. Iată că dela portalul de triumf trîmbiţele şi tobele dădură un semnal, care se auzi în tot Cernăuţul, până departe în valea Prutului, şi convoiul începu să se mişte încet. În frunte călărea reg. de cavalerie *Thierheim*, a cărui fanfară cînta un marş sărbătoresc. Cam 20 de paşi mai în urmă veneau Moldovenii *Dămian* şi *Mihalache*, ceilalţi doi maieştri de ceremonii, iar în mijlocul lor păşea crainicul *Calmuschi*. Aceştia formau fruntea convoiului. Îndărătul lor se'ntindea lanţul cel lung al oaspeţilor, tot de cîte doi oameni: boierinaşii şi ruptaşii, ca cei mici în boierie; după aceştia urmau mazilii, şi însfîrşit boierii cei mari îmbrăcaţi în anteree şi încinşi cu şaluri de mătasă, toţi părechi şi cu capul descoperit. În distanţă mică înapoia boierilor mergeau preuţii, iarăşi cîte doi şi îmbrăcaţi în strălucitoare odăjdii, ca florile de cîmp. După dînşii urmau călugării şi egumenii, mai departe dichiii şi arhimandriţii, iar la urmă bătrînul episcop *Dositei*. După episcop păşeau maieştrii de ceremonii *Hanisch* şi *Dorbat*, apoi *Baronul de Spleny* în straie de gală, urmat de cei 17 ofiţeri, cari au fost trimişi să jure pe tîrgoveţi şi străini. Dinapoia ofiţerilor mergeau magnaţii cei din Galiţia şi din Ardeal. Un despărţimînt de oaste încheia convoiul cel lung. Ca să ţie ordine în mulţimea cea numeroasă, care nu mai văzuse asemene minune, se aşezară soldaţii, tîrgoveţii şi ţăranii pe amîndouă părţi ale drumului cîte doi în şir. Muzicile cîntau, iar steagurile se plecau ca şi înaintea împăratului şi soldaţii prezintau pe rînd arma la apropiarea guvernatorului...

Magazinul, în care avea să se facă jurămîntul, era încunjurat de o mulţime de lume. Pe păreţi atîrnau chipurile împăratului şi împărătesei, iar în mijlocul clădirii, sub un minunat baldachin, se ridica un tron acoperit cu pliş roşu, pe care se puse *Spleny* cu capul acoperit. După ce intrară şi se rînduiră toţi cei invitaţi, crainicul ridică toiagul său, ca să se facă tăcere în mulţime, iar credinciosul boier *Ilie Herescu* luă locul unui logofăt şi ceti cu glas tare şi răspicat manifestul împărătesc şi jurămîntul în *limba moldovenească*, pe care-l ascultă poporul în tăcere. După aceea ţinu episcopul *Dositei* o frumoasă cuvîntare către mulţime, îndemnînd-o la credinţă şi supunere către casa împărătească şi arătînd cît de vajnic e jurămîntul acesta. Încheind

episcopul cuvintarea, frate-său ceti iarăși jurămintul încet, iar poporul repeta fiecare cuvint, ridicind in sus trei degete dela mina dreaptă. Cind isprăvi logofătul de cetit jurămintul, poporul strigă de trei ori: vivat! Ostașii reg. *Thierheim* dădură o salvă intreită, iar tunurile bubuiră de 36 ori după olaltă, anunțind lumii că Bucovina a trecut pe veci în stăpinirea Austriei! Muzicile militare și toate tarafurile de lăutari ale boierilor și mănăstirilor, precum și o meterhanea turcească începură să cinte, valurile mulțimii se clătinară, orășenii și oastea iși schimbară locurile și porniră incet spre biserica sfintei Treimi, formind o îndoită linie pe ambele părți ale drumului pe care mergea convoiul la sf. leturghie.

În ușa bisericii, îl primi pe *Spleny* episcopul *Dositei* imbrăcat in odăjdii și incunjurat de preuți, stropindu-l cu aghiazmă și cadelnițindu-l. În bisericuță încăpură numai oaspeții cei mai aleși, căci locul era de tot strimt. În decursul slujbei dumnezeești, *Spleny* ingenunchiă sub un frumos baldachin pe un scăueș acoperit cu damasc roșu. La inceperea sfintei leturghii impușcă trupa *Thierheim* înaintea bisericii, și 36 de tunuri se descărcară, iar după liturghie se strinse toată boierimea și preuțimea pe piața dinaintea salei, ca să-l salute pe *Spleny* și să i se poclonească. Tot pe piață se afla și o masă cu 2 luminări de ceară, negreală, condeiu, ceară roșie și hirtii pe cari era scris jurămintul. *Spleny* lua din mina celor 17 ofițeri listele cu jurămintul, și chiema pe cei mai aleși dintre boieri și preuți, ca să-l iscălească. Și ceilalți fură chemați in Cancelaria țării pentru acest scop. Pe cind se petreceau aceste, muzica și oastea se intorseseră înapoi in tabără.

Vestea despre omagiu a fost răspindită in toată țara și de aceea au venit o mulțime mare de oameni la Cernăuți. Pentru a îndestula atitea suflete, s-au aruncat de pe balconul arcului de triumf bani noi galițieni de cite 15 cr. in sumă de 760 cor., iar ca să nu se iște scandaluri, fură depărtați Jidovii cei lacomi. După aruncarea banilor, incepu să cinte muzica și să se impartă poporului vin și mincare. Pe dimbul pe care se afla magazinul, se inălțau patru schele cu cite 4 stilpi ascuțiți, impodobiți cu cordele, iar deasupra pe schele erau cele 2 antale mari de cite 150 vedre de vin moldovenesc, cărora li s-a dat cep. Curgea vinul ca dintr'un izvor, iar lumea-l bea cu cofele, cu canele, cu ulcelele și cu pumnii. Tot în vremea asta se impărți de starostele casapilor, *Valentin Marșal* și calfele sale pe celelalte 2 schele, 40 oi fripte, giște, rațe, gobăi și 1500 franzoale, pe cari le aruncau doi aruncători, fără să se intimple vr-o primejdie, după cum povestește raportul. Nu departe de cele 4 schele se aflau trei copaci de cite 5 până la 7 stinjeni înălțime, cojiți de scoarță și unși cu oloiu. În virful lor fluturau panglici de mătasă, năframe in ale căror colțuri erau legați bani, brie moldovenești, etc. Cu toate că unele încercări n'au reușit, totuși cei mai sprinteni din țărani și munteni au izbutit să iee jos toate lucrurile de acolo. Era mare risul și hazul mulțimii de cei ce cădeau. Muzica cinta, poporul minca și bea, juca sau se acățăra pe copaci, in vreme ce străinii, boierii din țară și clericii băteau din palme și incurajau pe mojici, ca să-și arăte iscusința.

Pe la $2^1/_2$ după amează răsunară trompetele și durăiră tobele de pe balconul arcului de triumf, dind de știre boerilor că și pentru dinșii e masa gata. La guvernatorul împărătesc ospătau boierii cei mari, clericii și străinii cei aleși, la un loc 10 mese. În magazia cea nouă, de care se țineau și cele 8 bucătării, se așezară pentru mazili și pentru preuții de rind 17 mese, dintre care una numai cu bucate de post. Pentru fiecare 2 mese servea un stolnic dimpreună cu 6 servitori și 2 ștergătoare. Numărul oaspeților aleși ajungea la 800. Mincarea bună era din bielșug, vinuri moldovenești și unguresti după pofta inimii, iar muzica răsuna in amindouă salele, inveselind inimile. Cind s-a toastat în onoarea familiei împărătești, trimbițară goarnele de trei ori de pe balcon, se dădură salve de sinețe și se descărcară tunurile de 36 ori. Oastea se întoarse apoi cintind in tabără. După masă începură boierii moldoveni, in chiote vesele, să joace pe piață într'un mare cerc bătrine și frumoase jocuri moldovenești, cum nu mai văzuseră străinii prin țările lor...

Seara pe la 6 ceasuri, cind se ingina ziua cu noaptea, începură să licărească cele dintăi lampe și să răsune goarnele de pe foișor: fanfara regimentului *Nugent* cinta un marș, iar afară in tabără, unde ardeau focurile, se deslușeau sunetele înădușite ale meterhanelei. Vinul curgea in bielșug, iar poporului i se împărți din nou carne friptă și pine. Arcul de triumf, cele două intrări din față, copacii pentru acățărat și indoita îngrădire a pieții de serbare, străluceau in lumina orbitoare a 5000 de lampe, iar la locuința lui *Spleny* ardeau 30 de felinare de tinichea văpsite cu roș și alb, și toată strada principală, incepind de la arcul de triumf și până la cele 4 schele, era iluminată cu 60 de felinare și masalale.

Pentru că poporul nu știa scrie și ceti, nici nu s'au făcut inscripții, ci s'au zugrăvit pe firme și pe cele 4 schele tablouri, ca să le priceapă fiecare. S'au ales astfel de simboale, cari tălmăceau poporului binele ce-l va avea el sub stăpinirea cea nouă.

Prima icoană: 1) La poarta unei mănăstiri un călugăr șede pe scaun, incunjurat de băeți și băietani, pe cari îi invață a scrie și a ceti. Această icoană simboliza creșterea poporului prin școală. Educația copilelor era arătată in josul icoanei printr'o invățătoare, care le deprinde a broda și desena.

2) Reprezinta lucrarea pămintului. De după un deal răsare soarele. Într'o holdă de secară se văd secerători harnici și cosași ce-și ascut coasele, taie secara, adună, leagă snopi și fac clăi. Mai jos se zăresc pluguri cu boi și țărani ce grapă.

3) Pe aceasta se vedeau vaci și cai. Jos o stină bine adăpostită.

4) Pe această icoană erau zugrăvite breslele și meșteșugul. Rotarii ciocănesc la roate, foiul suflă și covalii lovesc cu barosul fierul roșu pus pe ilău. Jos se deslușește o fabrică de sticlă.

5) Aici e închipuit negoțul prin marinari ce conduc cora-

bia pe un rîu, fiind încărcată de saci şi pachete; pe drum trece un chervan tras de şese boi şi plin cu marfă. În josul tabloului se vede un neguţitor la teşghea vorbind cu muşteriii.

6) Aceasta-i icoana unei gospodării trainice cu grajd, şură şi puicuri pentru fîn şi altă pîne. Gospodarul tocmeşte căruţa, iar gospodina asvîrle grăunţe la galiţe, în vreme ce două copile torc în din furcă. Jos—ceva ciudat şi de bună samă neinţeles de popor—se vedeau jucători de şah şi o popicărie!

7) Scene din viaţa boierilor: în fund pe un fînaţ se ridică o casă boierească, iar în grădina cu flori se primblă boieri şi cucoane moldovence, în urma cărora păşesc două slugi. În josul icoanei e chipul unui viziteu, care duce pe stăpînii săi într'o butcă trasă de şese cai...

Cernăuţul era împodobit sérbătoreşte. Înaintea caselor se ridicau arcuri, iar deasupra uşilor atîrnau frunzare şi ghirlande de flori, pajuri duble sau inscripţia: „Trăească Maria Theresia şi Iosif II!".

Ceva mai tîrziu începu să curgă lumea spre podurile cu mîncare şi băutură, căci aici se aprinsese un foc de artificii pentru desfătarea mulţimii bete de bucurie, de cîntece şi de vin.

Nici jocul n'a lipsit în sara aceea: în locuinţa guvernatorului împărătesc era bal pentru magnaţii poloni şi ardeleni. Boierii moldoveni, despărţiţi de subţiratecii străini, jucau jocuri de ale lor în sala cea mare, unde puteau să-şi facă cheful după obiceiul ţării, tropotind şi chiuind în voie. Mazilii şi ruptaşii petreceau în magazinul cel nou, iar prostimea afară, pe cînd Jidovii se 'nvîrteau şi ei într'o colibă de crengi făcută anume pentru dînşii. Aici abea li s'au împărţit şi lor bani. Veselia cuprinsese toată lumea, încît nici tâlharii nu s'au atins de avere străină, de oarece şi ei erau ameţiţi de-abinele. Sus pe deal în tabără ardeau focuri, trîmbiţau goarne sau cîntau muzici, iar jos în oraşel se primbla mulţimea pe uliţe cu taraturi de lăutari de la casă la casă. Pe la miezul nopţii se potoli totul: luminile şi masalalele se stinseră, numai felinarele mai ardeau în noapte. Rar unde mai auzeai vălmăşagul mulţimii, căci poporul se culcase prin birturi şi conace, pe drumuri sau în casele tîrgoveţilor cernăuţeni. Numai zingănitul armelor se mai desluşea pe uliţe, căci străjile şi patrulele umblau necontenit încolo şi'ncoace; caii nechezau cîteodată, lovind pămîntul cu copita, şi cîte un cetăţean cheliu mai striga din cînd în cînd să-i trăiască împăratul şi împărăteasa....

A doua zi (în 13 Octomvrie) primi şi oastea (1697 de oameni la număr) carne, vin şi pîne. Ei n'au putut să se veselească ziua trecută, căci au stat subt arme. În aceeaşi zi au predat mazilii guvernatorului o scrisoare de mulţămită şi supunere către casa împărătească, iar în 14 Oct. se goli Cernăuţul de oaste şi de numeroşii săi oaspeţi.

Astfel s'a *veselit* ţara noastră acum o sută treizeci de ani, costînd toată serbarea 20,312 cor. 20 b.

Şi cum s'au schimbat acuma vremurile!!...

Cernăuţi, în Februarie 1908. **Ion Gramadă.**

Invingătorul lui Napoleon

În vara aceea profesorul Caranfil se dusese să-şi petreacă vacanţia la mănăstirea Neamţului, şi în ziua cînd i s'a întîmplat cele ce mi-a povestit, făcuse o escursie cu mai mulţi prieteni şi cunoscuţi prin împrejurimile mănăstirii, până dincolo de schitul Procovului. Cînd a ajuns acasă, la părintele Chiprian, unde-şi avea locuinţa, înnoptase de-albinelea şi Caranfil se gîndi cu plăcere la aşternutul lui moale, unde avea să se odihnească de oboselile zilei. Intrînd înlăuntru, el îşi aruncă ca de obiceiu privirile la gravurile vechi, cari împodobeau păreţii camerei sale. Pe un părete, portretele lui Alexandru II şi al împărătesei Maria Feodorovna, pe care vremea lăsase feldefel de urme, stăteau alăturea de împuşcarea lui Maximilian, iar pe păretele din faţă era Sfînta Agură şi mai încolo chipul lui Napoleon, făcut după o ilustraţie a timpului.

Caranfil se pregăti ca să se culce, gîndindu-se la tot felul de lucruri. Petrecuse bine în ziua aceea, într'o companie veselă şi plăcută.... Aici Caranfil surise. Peste cîteva zile vor face o nouă escursie, la cetatea Neamţului, unde nu mai fusese niciodată. „Săracul Ştefan cel Mare, se gîndi el, mare om!" Şi Caranfil într'un acces de patriotism îşi scoase surtucul, făcînd doi paşi prin odae, oprindu-se în faţa lui Napoleon.

„Teribilă figură" continuă profesorul, fixînd chipul lui Napoleon. „Dar a dat şi el de dracul la Waterloo, gîndi Caranfil, şi ducele de..."

Aici Caranfil se opri, căci nu-i veni repede în minte numele eroului dela Waterloo.

„Să mă culc, se gîndi el, căci trebue să mă scol de dimineaţă... Mîne stau acasă... termin pe Tolstoi... şi-apoi poimine... Cum îi zice ?... ducele de... de..." urmă el mai departe cugetarea de mai adineoarea... „Ei dă-l dracului închee el, şi se vîrî în aşternut.

Caranfil îşi puse mînile sub cap şi închise ochii, hotărît să doarmă, dar ceva îl împiedeca. „Stăi frate, cum îi zice ?"... Şi el îşi fixă toată atenţia, pentru a scoate din mulţimea cunoştinţilor şi a numelor proprii înmagazinate în capul său, numele eroului englez.

„Ce-mi pasă la urma urmii ?"... se gîndi Caranfil, văzînd că acesta refuză să iasă la lumină... „Ia să dorm mai bine"...

Şi făcu o mişcare foarte hotărîtă, care nu mai admitea nici o replică.

„Cu toate acestea, trebue să-mi aduc aminte"... zise peste puţin Caranfil,... „ducele de... ducele de... de..." Şi ducele refuza cu indărătnicie să se arăte...

„Ei de-acu, destul!"... işi zise iar profesorul, intorcindu-se cu faţa la părete. El stătu aşa citva timp, dar apoi deschizind ochii se gindi:... „tot e de vreme. Ducele de... Bal... nu... ducele de Cal... nu... ducele de Ac... parcă nu incepe cu A... ducele de... Ram..." Dar cu tot procedeul acesta mnemotecnic numele generalului rămase ascuns in nişte adincimi insondabile, ceea ce făcu pe Caranfil să esclame tare:

„Sint un prost şi un dobitoc, treaba asta am eu acu?" Şi ca să dee o desminţire categorică acestei păreri defavorabile despre dinsul, el inchise din nou ochii şi se intoarse cu spatele la Napoleon, manifestaţie care arăta lămurit intenţia lui hotărîtă de a rupe orice comunicaţie intelectuală cu dinsul. Dar imediat el se sculă pe jumătate şi fixă un punct in spaţiu, cu o vădită încordare... Eroul englez rămase tot anonim!

Caranfil se trinti in pat, apoi deodată svirli oghialul de pe el, se dădu jos şi începu să se plimbe dela un capăt la celalalt al odăii.

„Ia să vedem, zise el tare... S'o luăm incetişor.. Aşa". Şi începu ca la şcoală punindu-şi intrebări şi dind tot el răspunsurile:

— Unde a fost învins mă rog Napoleon?—La Waterloo.— Foarte bine.—Cine l-a învins?—Ducele de..."

Caranfil se opri la figura lui Napoleon, pe care o fixă cu tenacitate, vroind parcă să cetească in trăsăturile eroului francez, numele duşmanului său. Dar impăratul stătea mindru şi nu voi să se preteze de loc la astfel de manoperă a profesorului. De aceea el începu iarăşi cu intrebările, plimbindu-se prin odaie agitat: „Cine a fost învingătorul lui Napoleon?—Ducele de..."

Întrebarea aceasta a fost pusă cu toată vehemenţa trebuincioasă împrejurării, iar răspunsul fu dat aşa, ca şi cind profesorul ar fi vroit să surprindă pe vr'un duşman nepregătit. Zădarnic însă şi acest artificiu!

Se vedea deci bine că ducele era hotărît, cu tot dinadinsul, ca în noaptea aceasta să petreacă in locuinţa lui aeriană, pe sama amicului nostru.

Caranfil se opri in mijlocul odăii şi-şi zise cu tonul cel mai convingător: „Să fiu raţional... să aştept până mine... nu-i cine ştie cit... Şi voiu afla desigur". Şi profesorul, ca încheere la această judecată, iarăşi fixă un punct in spaţiu. „Şi apoi serios... ce-mi pasă la urma urmii cine l'a învins?!... Dracul să-i iee pe amindoi!... Haide Caranfile... fii om cuminte... La culcare!"..

Intr'adevăr, in urma acestei admonestări aşa de raţionale, el se culcă iarăşi, închise ochii şi işi puse şi o pernă peste cap. Dar nu trecură nici cinci minunte şi Caranfil scoase capul şi zise încetişor: „Kutusoff, Blücher, Schwarzenberg..." Dar nici în tovărăşia soţilor lui de arme, generalul englez nu vroi să iasă la iveală, ceea ce făcu pe Caranfil să-şi vire capul adinc în perne şi să bată din picioare ca un desperat, trimeţind la toţi dracii pe Napoleon, împreună cu toţi duşmanii lui.

El se sculă, udă un prosop cu apă rece, se legă cu el la cap, apoi începu să se plimbe prin casă furios, repetind ca un şcolar bucher: „Napoleon a fost învins la Waterloo de... stăi... stăi... stăi!—Cine a învins pe Napoleon la Waterloo?—Ducele de.."

Cum se plimba astfel prin casă, deodată o licărire fericită îi lumină faţa şi Caranfil se opri pe loc şi zise tare, cu cea mai desăvirşită convingere, uitîndu-se fix în podele: „Toţi oamenii sint muritori... ducele de... e om..., deci ducele de... e muritor".

Să nu creadă cumva cetitorul, că sub influenţa acestei idei fixe, mintea amicului nostru Caranfil, o luase pe cimpii mănăstirii. Nu, de loc!—Ce era? El işi adusese aminte că odată, mai de mult, învăţase la Universitate, intr'un manual de logică al unui Englez, acest exemplu de silogism, în care ducele învingător era subiectul din propoziţia minoră; şi dacă istoria îl trădase în noaptea aceasta, el sperase un moment, că cel puţin filosofia îi va veni in ajutor.

De prisos însă! Noaptea aceasta îi va fi cu neputinţă ca să doarmă. O durere mare de cap îl cuprinse, o durere nervoasă... insuportabilă. Caranfil deschise fereastra şi o răcoare plăcută veni in odaie, răcorindu-i capul înfierbîntat. De pe dealul din faţă, dinspre Ciungi, se auzea fişiitul brazilor. Luna lumina întinderile, şi la lumina ei, chipul lui Napoleon se desluşea lămurit pe păretele opus. Caranfil îl fixă încă odată cu aceeaşi intenţie de mai adineoarea, dar împăratul, cu capul întors în profil, cu mina dreaptă in deschizătura jiletcii şi cu cea stingă la spate, îl înfrunta vădit cu aerul lui rece şi dispreţuitor.

Această chestiune începu să iee pentru Caranfil proporţiile unei adevărate nenorociri. Unde să afle?... Ce să facă?... Cu neputinţă să doarmă!... Şi se plimba prin casă, cu paşi mari, vorbind singur şi gesticulind...

„A fost în Portugalia.... Cine a fost în Potugalia?...... Ducele de Brag... nu... Toţi oamenii sint muritori... Cum de l-am uitat?... Ducele de Rag... lua-l-ar dracu..."

Imposibil!

Un moment el se gindi la popa Chiprian... dar nu.... aceasta era o prostie... o văzu singur Caranfil... căci de unde putea să ştie călugărul numele generalului englez?

Unde să se ducă?.. Cum să afle? Da! se va duce la amicul său Vasiliu.... el singur îl va putea linişti. Până dimineaţă era prea mult. Caranfil se îmbrăcă, se încălţă şi ieşi din casă. Vasiliu stătea tocmai în Vovidenie.... dar n'are a face. Caranfil porni intr'acolo.

Cind să iasă, văzu lumină la Chiprian, care şedea alături, într'o cocioabă veche şi Caranfil ezită un moment. „Nu, desigur, e o prostie..... de unde are să ştie el?"

Dar împins de-o trebuinţă nehotărîtă, el se trezi în lăuntru.

Călugărul, un bătrîn ca de vr'o 80 de ani, se închina, cetind dintr'o carte. Văzîndu-l, el întrebă pe chiriaşul său:

— Nu v'aţi culcat încă?

— Ba da... dar nu mi-i somn. M'am mai uitat la tablourile cele de pe păreţi.

— Iaca acuşi toacă de utrenie, zise călugărul.

— De mult ai tablourile cele, părinţele?

— Le am dela părintele Ioachim.

— Ai şi pe Napoleon. Mare împărat a fost...

— A fi fost, da.

— Dar sfinţia ta, ştii cu cine s'a bătut el?

— S'a fi bătut şi el cu *Hosman-Paşa*.

— Dapoi bine, părinte, zise cu ciudă Caranfil, nu ştii peste ce ţară a domnit Napoleon?

— Cum nu? Peste ţara nemţască.

Caranfil îl lăsă în plata Domnului şi plecă la Vasiliu.

Era o noapte dintre cele mai frumoase. De pe cărarea care duce spre deal în Vovidenie, se vedea o privelişte admirabilă, dar lui Caranfil de altele îi ardea acuma: „A comandat cu Blücher... Prin urmare, cine a comandat cu Blücher la Waterloo?.... Toţi oamenii sînt muritori.... Ducele de... este om...."

De prisos toate procedeele! Noroc că nu mai era mult până la Vasiliu.

Cînd a ajuns la Vovidenie era miezul nopţii. O linişte mare stăpînea toate împrejurimile. Numai toaca mănăstirii se auzea lămurit, cînd mai încet, cînd mai tare, iar din fundul pădurilor, o altă toacă, de la un schit misterios, răspundea cînd mai tare, cînd mai încet....

Caranfil bătu în geamul prietenului său, strigîndu-l pe nume.

— Cine-i acolo? se auzi din lăuntru.

— Eu.

— Tu eşti?

— Da. Dormeai?

— Adormisem, dar ce-i?

— Te rog, cum îi zice generalului englez care a învins pe Napoleon la Waterloo?.. Comandantul luptei...

Urmă o mică pauză, după care Vasiliu întrebă:

— Ai înnebunit?

— Te rog, lasă gluma la o parte, spuse Caranfil, şi răspunde-mi.

Vasiliu nu răspunse, dar se auzi un mic sgomot în casă şi după puţină vreme, uşa sălii se deschise şi o figură îmbrăcată în alb, cu un surtuc între umere, apăru în cerdac.

— Ce ai, bre?

— N'am nimic, răspunse Caranfil, am uitat numele învingătorului lui Napoleon, şi mă chinuesc deaseară să aflu cum îi zice şi nu pot.

— Pentru asta ai venit?

— Pentru asta.

— Nu cumva ai fost azi pe la Casa de nebuni? îl întrebă foarte serios Vasiliu....

— Nu vorbi prostii.... te rog, răspunde-mi.

Vasiliu se gîndi un moment, apoi zise: „Nu-mi aduc aminte."

Caranfil insistă: „Adu-ţi aminte.... te rog... e duce.... duce de..... adă-ţi aminte.... a fost comandantul suprem la Waterloo.... A luptat întâiu în Portugalia. E duce...."

Vasiliu păru că se gîndeşte adînc. Caranfil adăugă:

— El îi care a zis în focul luptei la Waterloo: „să murim pentru bătrîna Anglie." Ţi-aduci aminte?

— Să murim pentru bătrîna Anglie?

— Da, da, da! zise bucuros Caranfil.

Vasiliu se gîndi în urma acestei lămuriri, pe cînd Caranfil îşi ţinea răsuflarea.

— Nu-mi aduc aminte.

— Gîndeşte-te.... te rog, gîndeşte-te.... a fost ministru pe la 1828.

— La 1828?

— Da, în cabinetul lui Robert Peel.

— Metternich?... zise cu oarecare sfială Vasiliu.

Caranfil se înfurià.

— Bine, măi, Metternich e Englez? Atîta istorie ştii tu? Să-ţi fie ruşine să spui aseminea prostii, ce dracu?! — Şi o mare descurajare cuprinse pe Caranfil.

Vasiliu îi răspunse liniştit:

— Ia ascultă, bre, ai venit să-mi faci scandal.... în mijlocul nopţii? Haide pleacă de-aici, căci mi-i şi frig.....

— Te rog, zise Caranfil, schimbînd tonul. Nu te supăra..... mai gîndeşte-te o leacă... Nu-i Metternich.........

Vasiliu se gîndi, ce-i dreptul, dar răspunse:

— Nu... nu-mi aduc aminte.

— Nu-ţi aduci aminte, sau nu ştii?

— Nu-mi aduc aminte.

— Te rog adă-ţi!

— Lasă-mă în pace, mi-ai stricat somnul... nu-mi aduc aminte. Ce dracu eşti nebun, sau îţi baţi joc de mine? Şi Vasiliu intră în lăuntru şi încuiă uşa.

Caranfil rămase un moment pe gînduri. El îşi duse mîna la frunte, după care operaţie urmă apoi o vorbă grozavă, plină de năduh, probabil la adresa ducelui de... căruia, desigur, nici un Englez şi nici vr'o altă naţie nu i-o adresase vre o dată pînă atunci.

El porni încetişor la vale, tot cum venise.

Pe drum se oprea din cînd în cînd: „Nu se poate.... nu se poate.... ducele de.... ducele de Mag.... nu... ducele de Bag.... nu... stăi...." Şi el deslănţui imediat un torent de vorbe grozave, cari învăluiră deopotrivă pe duce, mănăstirea, pe amicul Vasiliu, în

special şi toate trebile omeneşti in general. Apoi intocmai cum ar striga la telefon: „Warterloo!... Ducele de...“

Caranfil ajunse acasă, fără să poată stabili vr'o asociaţie psichologică, etimologică sau cronologică, intre diferitele lucruri scoase de dinsul la lumină in acea noapte şi numele ducelui victorios. Intrind, se asvirli desperat pe pat. El stătu un moment astfel, fără să se mişte, apoi se sculă, deschise geamul, se plimbă prin casă, uitindu-se cu o ură feroce la Napoleon. Împăratul sta rece şi nepăsător!

În urmă, el se desbrăcă şi se viri in aşternut, trăgindu-şi oghealul peste cap.

Dar deodată sări din pat ca muşcat de şerpe şi se asvirli asupra unei lăzi, care stătea in fundul odăii. „Dobitoc ce sint!“ strigă tare Caranfil dindu-şi o tiflă. Apoi, de la ladă alergă la masă, pe care o pipăi pe deasupra, gratificindu-se intru una cu titlul de *dobitoc*, pe urmă dete fuga la geam, unde iar făcu nişte mişcări ca şi cum ar fi cintat pe un instrument cu clăpe, apoi işi inşfăcă hainele şi tremurind de nerăbdare el căută prin buzunare şi negăsind chibriturile, se aruncă iar asupra lăzii incepind să bojbăească inlăuntru prin intuneric, găsi o carte mică şi groasă şi stăpinit de un singur gind se repezi afară, ca un turbat şi o porni la fugă oprindu-se lingă un felinar, care era cam la vr'o două sute de metri de la casa lui. Acolo el deschise dicţionarul şi ceti la cuvintul *Napoleon:*

„Fu invins la Waterloo in ziua de 18 Iunie, de către armatele cualizate, subt comanda ducelui de Wellington şi....“

A, ha! bun! strigă Caranfil uşurat. Ducele de Wellington“. Şi voios, el repetă incă o vorbă rominească, adresată exclusiv Englezului, de astădată de satifacţie insă...

Şi tremurind de frig, temindu-se să nu-l vadă cineva desculţ şi in costumul acela, Caranfil fugi iute innapoi, se culcă liniştit şi adormi indată.

D. D. Pătrăşcanu.

Cucoarele lui Ibicus

după Schiller

La jocul istmic, joc la care
Aleargă 'n strimtele hotare
Cu drag norod peste norod,
Mergea ş-acel vestit rapsod,
Cărui Apolo-i dete harul
De-a revărsa in cint ales
Şi bucuria şi amarul,—
Mergea, din Regium purces.

Acrocorintu 'n zarea sură
Drumeţului privirea-i fură.
Pe subt dumbrăvi de brad, acum,
Increzător işi tae drum.
E pace 'n juru-i, doar cucoare
In cirduri lungi, ce pribegesc
Spre ţări cu mai prielnic soare,
Horind pe sus, il insoţesc.

„Noroace, paseri dragi, voi care
„Tovarăşe mi-aţi fost pe mare,
„Drept semne bune eu vă iau,
„A' noastre căi o ţintă-şi au:
„Din depărtări venim frăţeşte
„Spre-un adăpost al nu ştiu cui;
„Ne aibă Domnul, ce-i fereşte
„Pe toţi de rău,—in paza lui!“

Cu-avînt sporit încet cu 'ncetul
Străbate-acu 'n temeiu brădetul.
Cum trece-așa cu repezi pași,
Asupră-i sar doi ucigași.
În lupt'atunci scăparea-și pune,
Dar brațu-i cade lesne 'nvins,—
Că-i bun de-atins gingașe strune,
Iar nu vînjosul arc de 'ntins.

La frați, la zei el sprijin cere,
Dar glasul lui n'avea putere
Și răcnet chiar de-a fost ajuns,
Tot n'a primit nici-un răspuns.
„Așa mi-i dat să mor, pesemne,
„Aici, în loc străin, uitat,
„De nimeni plîns, de mîni nedemne
„Ucis, rămas nerăzbunat!"

În lac de sînge stă să moară.
Cucorii iar de-asupră-i sboară.
El nu-i zărește, dar un gînd
I-abate cîrdul lor țipînd.
„Prin voi, cucori, căci altul nime
„N'o poate duce, colo sus
„Ajungă vestea astei crime!"
Și ochi 'ndată i-au apus.

Pe trupu-i gol, schilod, în stare
De plîns găsit, doar cela care
Știa plecarea-i în Corint,
Mai află urme ce nu-l mint.
„Așa căzut cruzimii pradă,
„Să dau de tine tocmai cînd
„Privirea mea stătea să vadă
„Pe frunte-ți lauru 'nverzînd!"

La vestea cum sfîrși rapsodul,
O jale prinde 'ntreg norodul;
Mișcați adînc toți Grecii sînt:
Ceva din inimi li s'a frînt.
Se 'ndeasă 'n Pritaneu poporul
De-aprinsa-i furie mînat:
Să se răzbune 'n grab' omorul
Prin moartea celui cu păcat!

De urma lui în ce chip, însă,
Prin valma cea de lume strînsă
De peste țări și mări la joc,
Se poate da mai cu soroc?
E un tâlhar făptașul oare?
Sau la izbînd'un rivnitor?
O știe numai sfîntul soare
Cel ce-i a tot cunoscător.

Cu pași semeți el umblă, poate,
Acuma chiar prin grece gloate
Și-n vreme ce mînia-l vrea,
Ne-atins el stă pe lîngă ea.
Ori, poate 'n casa lor hulește
Pe bunii zei, ori că, mai știi,
Alaiul însuși îl sporește
Spre teatru 'n mers cu pașii vii.

Ci bănci cu bănci mereu se 'ncarcă,
Rotunzii stîlpi se farmă, parcă.
Din lumea 'ntreagă-aici venit,
Norodu-așteapt'acum grăbit.
Cum geme surd potopul mării,
De-atîtea mii de guri gemînd,
Clădirea crește 'n largul zării,
A' sale laturi mari 'nnălțînd.

Ce minte știe număr, nume,
La un atît amar de lume?
Sînt din Focida, sînt Tebani,
Și din Aulida-s, și Spartani,
Din ale Asiei părți multe
Și de prin insule mai sînt,
Veniți cu gîndul să asculte
Al corului de Furii cînt.

El, dup'o datină sfințită,
Cu o mișcare cumpănită,
Din fundul teatrului eșind,
Pășește, scena ocolind;
Nu-i pe pămînt nici o făptură
Asemeni celora din cor:
E uriașă-a lor statură,
Cum nu o are-un muritor.

Pe umeri poartă negre haine,
Și-n semn de nepătrunse taine,
Ard facle 'n brațe numai os.
Obraji de ceară, ochiu hidos,
Și 'n loc de plete 'nvolburate,
Ce-s o podoabă pentru frunți,
Vezi șerpi cu guri înveninate
Că se mlădie leneși, crunți.

Și roat'așa pășind 'nainte,
Încep a' imnului cuvinte
Ce-afund în suflet răzbătind,
Aduc în faț'ascunsul gînd.
Stăpîn pe cuget și simțire,
Răsun'acum grozavul cor
Și-i, fără plînsete de lire,
Tot mai adînc pătrunzător.

„Slăvit cel cărui nici o vină
„Nu-i pleacă fruntea către tină;
„În calea vieții nu-i vom sta:
„N'avem spre dînsul ce căta.
„Dar vai ș' amar de-acela care
„În suflet poartă greu păcat,
„De astă-zi, noi, de-a sa cărare
„Pe-a nopții fiică am legat.

„Să nu socoată c'o să scape:
„Aripi avem, spre-a-i fi aproape,
„Și lanțuri, spre-a-l încinge, sînt,
„Că-i dat să intre în pămînt.
„Căința însăși nu ne 'mpacă:
„Mereu, mereu l'om urmări,
„În lumea umbrelor chiar treacă,
„Noi încă nu ne vom opri!"

Cîntînd așa, rotesc; o pace
Peste zidirea 'ntreagă zace,
O pace-adîncă de mormînt,
Cum e cînd zeii față sînt.
Așa solemn dînd scenei roată,
În felul vechiu, cu pasul rar,
Cu o mișcare măsurată,
Spre fundul teatrului dispar.

Între-adevăr și 'nchipuire
Plutește-acum orice simțire
În rece tremur, preamărind
Puterea din ascuns veghind,
Ce firul soartei stăpînește
Și cugetului ne 'mpăcat
Adeseori i se vădește
Din fapt de sară 'n revărsat.

De-odat' din șirul mai de-afară
De bănci sbucnește-o voce clară:
„Te uită, Timotee, sus:
„Cucoarele lui Ibicus!"
Se 'nchide zarea dup'o clipă,
Iar peste teatru, 'ncet vîslind
Și rar din sura lor aripă,
Se văd cucoare-acum plutind.

„Lui Ibicus!" Iubitul nume
Mihnește iar întreaga lume.
Cum schimbă val cu val izbiri,
Din gură 'n gură trec șoptiri.
„Lui Ibicus? Cel plîns? Cel care
„Muri ucis de cruzi mișei?
„De cine pomenitu-i oare?
„Cu cîrdul de cucoare ce-i?"

Și tot mai mult se 'ntreabă știre.
În inimi naște-o presimțire
La toți. „Vedeți în ce a fost
„Al corului de Furii rost!
„Omoru-și află răzbunare:
„Făptașul însuși s-a trădat;
„Deci fie prins acela care
„Vorbi, și 'ndată judecat!"

Cel cu rostirea-i fără vrere
Ar fi ținut cu drag tăcere,
Dar chipu-i palid, spăimîntat,
Pe față-l dă ne 'ntîrziat.
Îl smulg din loc, îl duc la jude,
Se schimbă scena 'n tribunal,
El spune firul faptei crude
Și 'ndur' al răzbunării val.

C. Teodorescu

Cronica Economică

Mişcarea pentru reforma funciară în Germania

I

Anul trecut a apărut la Constanţa o broşură a d-lui Emil Mihail Brancovici: „Reforma funciară şi problema noastră agrară". Această broşură înfăţişează prelucrarea unor idei, emise de Adolphe Damaschke, preşedintele ligii germane pentru reforma funciară—intr'un chip unilateral însă, cea ce face ca silinţele acestei ligi să nu apară în adevarata lor lumină. Chestiunea e aşa de importantă, încît publicul rominesc are dreptul să fie mai complect şi mai precis informat.

In ultimele decenii s'a putut vedea o creştere extraordinară a rentei funciare, în special la pămînturile din oraşe, cari sînt destinate pentru construcţii. Această creştere extraordinară se săvîrşeşte fără ca proprietarul să fi depus nici cea mai mică muncă. De unde vine atunci această valoare uriaşă a unei bucăţi de pămînt sterp, pe care de multe ori proprietarul nici n'o ştie unde e? Ex nihilo nihil. Cine 'a creat-o? Evident că această valoare o creiază societatea prin progresul, prin munca, pe care ea în totalitatea ei o săvîrşeşte. Societatea are deci dreptul de a-şi rezerva pentru ea această creştere de valoare, şi de a lăsa proprietarului numai un venit egal cu procentele capitalului închis în bucata de pămînt.

Acesta e punctul de plecare şi temelia pe care se sprijină toată mişcarea pentru reforma funciară din Germania şi din lumea întreagă. Analiza ştiinţifică a acestui fenomen a făcut-o pentru prima oară economistul american Henry George în lucrarea lui *Progres şi Sărăcie*.

Să luăm de pildă oraşul Berlin. Curînd după încheerea păcii dela Versailles, pămînturile de construcţie şi-au îndoit, şi-au întreit, şi-au împătrit valoarea; oameni, cari nu însemnau nimic prin munca, prin talentul, ori prin puterea lor de organizare, au ajuns în cîţiva ani la bogăţii neobişnuite. Cui se datoreşte această bogăţie? Negreşit Germaniei întregi, care prin muncă şi vitejie îşi asigurase o victorie ce o făcea

una din cele mai mari puteri ale lumii; negreşit armatelor cari, prin sîngele şi prin ostenelile lor, făcuseră din Berlin capitala imperiului. Această plusvaloare trebue deci să revină pe bună dreptate, şi intr'o formă oarecare, comunităţii, care a produs-o.

Intr'un oraş mort, într'un oraş care lincezeşte, vine statul şi creiază un canal sau o linie ferată, vin industriaşi şi creiază acolo un centru industrial puternic, vin miile de lucrători cu munca lor, vin comercianţii, vin şcolile, profesiunile libere—şi oraşul ia un avînt pe care nu-l avusese niciodată. Valoarea pămîntului se urcă cu o repeziciune uriaşă. Cui se daloreşte această urcare? Evident factorilor cari au produs-o: societăţii care prin munca ei a dat oraşului avîntul, fără de care valoarea pămîntului n'ar fi putut creşte.

Valoarea pămîntului din interiorul oraşului Charlottenburg, lingă Berlin, era de 6 milioane mărci în 1865, de 45 milioane mărci în 1886 şi de 300 milioane în 1896. In interval numai de 6 ani se socoteşte că pămîntul întreg al regatului prusian şi-a mărit valoarea cu 2 miliarde de mărci. Se citează în Berlin cazul unei bucăţi de pămînt, care a fost cumpărată cu 7,000 de mărci pentru a fi revîndută, după un interval de cîteva decenii cu 6,000,000. In centrul oraşelor populate, ca Berlinul, Londra, New-York, se socoteşte preţul metrului pătrat de pămînt de construcţie la citeva mii de mărci.

Fenomenul acesta dă naştere la speculaţiuni, cari au urmări sociale primejdioase. Sînt oameni, cari acaparează terenuri şi încetînd de a se mai ocupa cu altceva, speculează cu ele. De curînd, în Berlin, justiţia dovedeşte că un individ, care nu lucra nimic, care fusese de multe ori închis, avea totuşi un venit de 60.000 mărci anual, care-i venea exclusiv din speculaţiunea pe care o făcea cu pămîntul.

Iată cum se exprimă Brentano, profesor de economie politică la München, asupra acestor speculanţi: „Pe cînd proprietarul doarme, fumează ori bea, în timp ce el îşi vede de alte afaceri ori se desfătează, în timp ce el petrece în închisoare ori în casa de nebuni, creşterea populaţiunii face ca pămîntul pe care el l'a cumpărat, şi pe care poate nici nu l'a plătit decît în parte, să-şi mărească valoarea. Tot ceea ce comunitatea face pentru înbunătăţirea existenţei înlăuntrul marginilor ei, cade în folosul lui, şi atunci cînd el socoteşte c'a venit momentul favorabil, atunci vinde şi-şi încasează valoarea, pe care a creiat-o cheltuiala statului şi a comunei şi creşterea populaţiunii. Valoarea aceasta vrea să fie meritul şi răsplata lui".

In afară de argumentul de ordin teoretic general, care vorbeşte împotriva acestei speculaţiuni, sînt consecinţele ei de ordin social-economic. Industriei i se impune prin această speculaţiune un impozit zdrobitor. Un intreprinzător trebue să imobilizeze, în terenul pe care construeşte, o cotă disproporţionat de mare din capitalul lui de intreprindere. Cînd statul e silit să exproprieze pentru scopuri de utilitate publică, trebue să plătească sume exorbitante. Dar speculaţiunea aceasta

apasă asupra populaţiunii intregi şi cu deosebire asupra păturilor de jos, mai ales in forma lipsei ori scumpetei locuinţii. Familii numeroase trebue să locuească in una ori două incăperi, din pricina imposibilităţii absolute pe care o are un om sărac, ori de condiţie mijlocie, de a-şi construi o casă, şi din pricina chiriei exorbitante pe care trebue s'o plătească. Şi asta nu din cauză că construcţia unei case ar fi scumpă—materialul şi tehnica construcţiilor costă mai puţin decit în trecut—ci din cauză că preţul terenului, rezultat din speculaţiune, inghite o cotă colosală din capital. Familiile de lucrători, cari locuesc intr'una ori două camere sint silite să primească sub acoperişul lor alţi lucrători fără familie, vagabonzi de pe stradă, dela cari mai pot ciştiga un ban pentru plata unei chirii zdrobitor de mare. Faptul acesta are urmările cele mai dezastruoase din punct de vedere moral şi dosarele justiţiei sint pline de exemple înspăimintătoare.

Una din cele mai grele probleme, pe cari trebue să le rezolve Germania de azi, e problema locuinţilor in special în oraşe. Primejdia e aşa de ameninţătoare, incit nu numai economiştii, medicii şi spiritele cu tendinţi umanitare, dar chiar reformatorii practici: legiutorii, oamenii politici, guvernele statelor federate şi administraţiile comunelor, se zbuciumă şi se zbat în cazna de a rezolva problema aceasta.

Până acuma numai partizanii reformei funciare au putut aduce o soluţie, care să fie justificată din punct de vedere al principiilor teoretice şi realizabilă din punct de vedere practic. Aşa se şi explică de ce mişcarea pentru reforma funciară a găsit partizani în cercurile cele mai largi: economişti, oameni de stat, industriaşi, comercianţi, lucrători, funcţionari, fără deosebiri confesionale ori de crez politic.

II

Partizanii reformei funciare alcătuesc în Germania o ligă, care trăeşte de două decenii, care însă s'a imputernicit cu deosebire in ultimii ani. Iată in ce constă ţelul ligii, deci punctul principal din programul ei:

Liga vede în problema funciară partea fundamentală şi cea mai importantă a problemei sociale. Ea luptă pentru ca pămîntul, această temelie a oricărei existenţe naţionale, să fie pus sub puterea unui drept, care să ocrotească întrebuinţarea lui ca loc de lucru şi de locuit, care să excludă ori ce abuz şi speculaţiune cu el, şi ca valoarea, pe care el o ciştigă fără munca individului, să revină pe cit posibil totalităţii sociale.

Ţelul pe care liga îl urmăreşte stă prin urmare între capitalizmul rezultat din abuzul libertăţii individuale şi între postulatul socialist de naţionalizare a solului.

Această pornire moderată, această linie mijlocie, pe care liga o urmăreşte in cel mai larg spirit de împăciuire, şi fără a aţiţa nici o patimă, a făcut succesul neaşteptat al mişcării. In capul ei e o peronalitate, Adolph Damaschke, care pare că întrupează tocmai spiritul acesta de pace ideală, unit cu o putere de convingere care încătuşează, şi cu o iubire de oameni care răsare din fiinţa lui intreagă.

Pentru realizarea ţelului ligii, orice măsură care cadrează cu programul ei e bine venită. In ea se găsesc personalităţi dela cele mai timide până la cei mai intransigenţi reformatori. Mijlocul pentru realizarea acestui ţel e crearea unui curent puternic în opinia publică, care să impună legiutorilor anumite reforme, sau intervenţia directă a ligii pe lingă legiutor.

Ca una din măsurile cele mai eficace pentru ca plusvaloarea pămînturilor să revină societăţii, care apoi s'o întrebuinţeze în înbunătăţiri şi uşurări de folos general, e socotit impozitul progresiv pe creşterea valoarei. Măsura aceasta, pe care liga se sileşte s'o introducă în legislatura imperiului sau a statelor federate, e apărată cu căldură chiar de economişti moderaţi, cu renume universal, cum e de pildă profesorul Adolph Wagner dela universitatea din Berlin.

Adversarii ei aduc împotrivă-i două feluri de argumente: unele de ordin teoretic, celelalte de ordin practic. Din punct de vedere teoretic, măsura se combate cu aceleaşi argumente cu cari se combate acţiunea întreagă a ligii: „Faceţi socialism, atacaţi dreptul de proprietate" şi aşa mai departe. Profesorul Wagner a răspuns în chip strălucit obiecţiunilor de felul acesta. El spune: „Drept de proprietate absolut, adică dreptul de a abuza de proprietate in paguba societăţii, n'a existat niciodată. Noi nu atăcăm proprietatea, ci numai monopolul, care se naşte în anumite împrejurări, specula nesănătoasă, care se îndreaptă în contra societăţii, apăsind-o cu sarcini în schimbul roadelor propriei ei munci. Şi dacă prin socialism se înţeleg măsurile pe cari trebue să le ia statul pentru a feri societatea de speculă, pentru a ocroti interesele cele mai generale pe cari el ca stat trebue să le privighieze, apoi nu mă sfiesc să spun că facem socialism. In felul acesta şi politica protecţionistă şi instituţia asigurării lucrătorilor şi toate reformele spre binele direct al societăţii sint socialiste. In felul acesta interpretat, toate statele au fost şi vor fi din ce în ce mai mult socialiste".

O obiecţiune care vine dela economişti mai serioşi, în contra impozitului progresiv, e aceasta:

— Bine, puneţi un impozit pe valoarea care rezultă din munca societăţii, adică din folosirea conjuncturilor favorabile cu privire la pămînt; dar atunci, de ce nu trataţi în acelaşi fel şi industria de pildă? Oare în industrie nu se măreşte ciştigul întreprinzătorului cu o cotă, care e datorită muncii societăţii? Oare cutare mare industriaş, ar putea face afaceri aşa de strălucite în străinătate, dacă n'ar fi vaza industriei germane, care rezultă din situaţiunea imperiului, pe care societatea întreagă a creat-o?

Observaţia e dreaptă—răspund partizanii reformei funciare—însă nu trebue să uitaţi că în nici un domeniu creşterea nu e aşa de con-

tinuă, de regulată şi de repede, şi că nicăiri nu se înghite aşa de flagrant, aşa de izbitor, de către un individ, care poate fi un parazit,—o valoare la producerea căreia munca lui nu ia parte. Aici sînt urmările sociale şi economice nefaste, deci aici trebuesc luate măsuri de reformă.

Se mai obiectează că există şi alte multe cîştiguri nemeritate, de altă natură, cari ar trebui tratate la fel, cum sînt de pildă moştenirile, cîştigurile la bursă, la loterie, etc? Aceste cîştiguri sînt în parte supuse impozitului, cum sînt moştenirile; celelalte ar necesita un aparat prea complicat pentru a le constata şi, afară de asta, ele sînt datorite unei întîmplări şi nu muncii sociale, deci societatea nu le poate trata ca pe acele cîştiguri, produse direct de ea, cum e plusvaloarea rentei funciare.

Cît priveşte obiecţiunile de ordin practic, apoi greutăţile de cari s'ar izbi statul la introducerea acestui impozit nu sînt mai mari de cît acelea, cari au domnit la introducerea altor impozite. Şi greutatea pe cari ar avea-o o comisie financiară de a stabili care e creşterea nemeritată a valorii unei bucăţi de pămînt, nu poate să fie un argument în contra celui mai drept impozit, care are simpatia celor mai largi pături sociale, într'o vreme cînd societatea are nevoi din ce în ce mai mari, fără ca resursele ei să crească în aceeaşi proporţie. E supusă impozitului munca sub toate formele ei, şi să nu se supună impozitului acest venit nemeritat?

In ceea ce priveşte realizarea acestei reforme, printre membrii ligii însăşi, sînt diferenţe de păreri: unii ar dori ca impozitul să fie perceput în folosul imperiului, alţii în folosul statelor federate ori a comunelor, cei mai mulţi sînt pentru o împărţire între aceşti trei factori, lucru care e legat cu multe greutăţi practice.

De fapt, multe oraşe au şi căpătat ele dreptul de a percepe un astfel de impozit—ca impozit comunal. Astfel sistemul funcţionează cu destul succes în Halle, Kiel, Köln, Frankfurt şi în alte oraşe mai mici,—şi sub forma aceasta pare a şi avea cei mai mulţi sorţi de izbîndă. Guvernul bavarez studiază chestiunea în vederea unei legi cu caracter general.

III

Liga luptă însă şi pe alte căi pentru realizarea ţelului ei. Ea vrea ca statul şi comunele să cumpere din vreme acele terenuri, pe cari se presupune că mai tîrziu se va întinde zona aşezărilor omeneşti, pentru a le conceda apoi fără a-şi însuşi plusvaloarea.

Cînd de pildă statul prusian a făcut proectul canalului Rin-Weser, atunci partizanii reformei funciare au prevăzut cu toată dreptatea că pe malurile canalului se va desvolta o puternică mişcare industrială şi vor răsări numeroase aşezări omeneşti, cari trebue să fie cruţate de viitoarea speculă ce s'ar putea face cu pămîntul. Liga a început deci o vie propagandă pentru ca statul să-şi procure de o parte şi de alta a cana-

lului o fâşie de teren, care să fie cedată mai tîrziu celor ce vor întemeia fabrici, cu îndatorirea de a crea case individuale pentru lucrători, încunjurate fiecare de cîte o grădină şi de o mică bucată de pămînt—spre a evita astfel acea stingere a vieţii familiare şi a mulţămirii de a trăi, care e rezultatul direct al locuirii în casele-cazarme, pe cari le clădeşte industria azi pentru lucrătorii ei. Oraşul-grădină—*die Gartenstadt*—e idealul ligii.

Ea a adunat mii de semnături pe un memoriu, pe care l'a înaintat guvernului. Şi cînd guvernul, convins înfîrşit de binefacerile viitoare ale măsurii, a cerut parlamentului o sumă de 16 milioane mărci pentru realizarea ei, i s'au acordat 20 de milioane.

Liga numără izbînda aceasta printre cele mai frumoase succese ale ei.

Tot prin presiunea şi propaganda ei s'a îndreptat pe o cale mai bună politica funciară în colonii. Fără ca statul să fi luat măsuri, cea mai mare şi cea mai bună parte a pămîntului intrase în stăpînirea unor mari societăţi de acaparare, din cari multe străine. Statul, făcut atent, a răscumpărat prin învoială o întindere de 46.000.000 ha, pentru necesităţile viitoare ale unei politici coloniale sănătoase.

Admiţînd că statul sau comuna au, sau şi-au procurat un stoc de pămînt, pentru a-l ceda mai apoi pe încetul şi fără speculă, se naşte întrebarea, în ce formă îl va ceda şi ce garanţii se iau pentru a împiedica pe acela căruia i s'a dat pămîntul, de a specula în viitor cu el. In privinţa aceasta lucrul ar prezinta greutăţi de oarece după vînzarea unui lucru, vînzătorul încetează de drept de a avea vr'o pretenţiune asupra lucrului cedat. Sistemul aplicat în Bitterfeld, de a zidi case şi de a le închiria împreună cu pămînt cu tot, nu e alegerea cea mai potrivită.

Trebueşte creat un drept de proprietate, care să excludă în acelaş timp însă şi specula. Codul civil german are o dispoziţie fericită, care rezolvă problema. E un articol care prevede că în contractul de vînzare se poate înscrie o clauză care, în împrejurări anumite, formează pentru vînzător un drept. In cazul nostru, comuna înscrie în contract rezerva că, dacă proprietarul ar ceda pămîntul obţinut pe o sumă care să întreacă cu atîtea procente valoarea lui primitivă de cumpărare, atunci comuna are dreptul de a achita proprietarului-vînzător suma obţinută de ea la prima vînzare şi de a-şi lua astfel pămîntul înapoi.

Sistemul acesta al răscumpărării (*Wiederkaufsrecht* sau *Vorkaufsrecht*) funcţionează în oraşul Ulm şi dă, judecînd după raportul primarului acestui oraş—unul dintre partizanii reformei funciare şi un cunoscător recunoscut al problemei locuinţii—cele mai frumoase roade.

Sînt însă alţi membri ai ligii, cum e de pildă profesorul de universitate dr. Ermann din Münster, unul din cei mai buni jurisconsulţi ai Germaniei, cari susţin că sistemul acesta al dreptului de răscumpărare e numai un paliativ, bun atîta vreme cît nu există o măsură radicală

hotărîtoare. El susţine eficacitatea aşa numitului *drept ereditar de a construi (Erbbaurecht)*. Acesta este un adevărat drept de proprietate, alienabil, ipotecabil, inscris în cărţile funduare, şi în virtutea căruia proprietarul poate zidi şi stăpîni o clădire pe pămînt străin. El e cu totul diferit deci de dreptul unui arendaş ori chiriaş, se stabileşte pe un număr lung de ani (70—90) şi se transmite prin moştenire. Dreptul acesta ereditar prezintă faţă de sistemul răscumpărării marele avantaj că asigură o mai mare stabilitate şi continuitate în viaţa economică. Cu sistemul răscumpărării comuna îşi afirmă dreptul ei oricînd, în mod neprevăzut, cea ce dă naştere la conflicte, la greutăţi, mai ales cînd proprietarul are o clădire pe terenul respectiv, pe cînd în cazul dreptului ereditar de a construi, toate greutăţile acestea sînt evitate, iar clădirea are tot timpul să se amortizeze într'o perioadă aşa de lungă, deci ea poate fi fără pagubă dărămată, cea ce prezintă şi alte avantagii. In adevăr, dacă ne referim la locuinţile lucrătorilor, fiindcă aceasta-i faţa cea mai serioasă a problemei, apoi cînd dreptul ereditar de construcţie ar intra în vigoare, nu s'ar mai construi şi n'ar trebui să se mai construească marile clădiri masive, căzărmile de azi ale muncitorimii, cu influenţele lor nefaste, ci locuinţi modeste pentru fiecare familie, cari s'ar amortiza repede şi cari ar redeştepta în pătura aceasta mulţămirea de a trăi.

Comuna sau statul, care cedează pămîntul, rămîne proprietar al acestuia; proprietarul dreptului de a construi plăteşte în schimb o rentă, care trebue interpretată ca o sarcină reală, care apasă asupra acestui drept, nu ca o datorie personală.

Sistemul acesta permite tratarea separată a celor doi factori economici: pămîntul—o formă a naturii—şi clădirea—o formă a capitalului produs de munca omenească.

Elementele lipsite de capital pot pe calea aceasta să-şi construească o locuinţă, întrucît pămîntul nu au nevoe să-l plătească, iar capitalul necesar clădirii îl pot procura pe cale hipotecară, de vreme ce dreptul de a putea construi şi de a poseda casa e hipotecabil.

Comuna are avantajul că-şi pune în valoare, prin renta ce primeşte, un pămînt pe care ea direct n'ar putea construi, şi pe de altă parte îşi menţine pentru viitor dreptul de proprietate, excluzînd specula şi abuzul de până acuma, cînd pămînturile comunale erau vîndute pe preţuri de nimica.

In Londra s'a aplicat cu folos sistemul acesta. In Germania el dă naştere la foarte multe controverse juridice, fără ca până acuma să fi putut fi admis şi regulat în mod definitiv. Oraşul Frankfurt e până acuma singurul care l'a pus în practică.

IV

In legătură cu specula pămîntului şi cu tendinţile ligii, unii ingineri, unele capete luminate, au adus în discuţie şi problema forţei motrice a apelor unei ţări, care va cădea într'un viitor apropiat,—dacă nu se vor lua din vreme măsuri—în mîna particularilor, cea ce va fi o nouă formă de speculare cu o bogăţie naţională, care aparţine prin însăşi natura ei societăţii.

Se ştie, într'adevăr, că în mersul repede al civilizaţiei omeneşti, necesitatea forţei motrice e în creştere continuă. Izvorul principal de forţă în prezent e cărbunele de pămînt. Iar, după calculele celor mai de samă specialişti, depozitele de cărbuni de care dispun diferitele ţări, vor fi într'un viitor, nu prea îndepărtat, săcătuite.

Pe de altă parte, electricitatea ne permite să folosim şi să transportăm la distanţă forţa motrice a apei. Urmează că în viitor această rezervă uriaşă de forţă, pe care o reprezintă rîurile şi căderile de apă, va fi izvorul exclusiv pentru necesităţile civilizaţiei.

Statul însă trebue să se gîndească din vreme a lua măsuri ca bogăţia aceasta să fie spre folosul intereselor generale şi să nu cadă în mîna unor acaparatori, cari speculînd fără rezervă conjuncturile negreşit favorabile, să fie o cauză de mizerie a păturilor largi ale unui popor.

Insfîrşit, printre cele mai radicale măsuri, cerute de anumiţi reprezintanţi ai mişcării pentru reforma funciară, e aplicarea principiilor ei chiar la renta pămînturilor rurale, care în tot cazul nu reprezintă, decît în împrejurări speciale, o creştere de valoarea nemeritată.

In legătură cu această acţiune, întinsă şi asupra pămînturilor rurale, Adolph Damaschke propune ca toate datoriile hipotecare să fie luate pe seama unui institut de stat*), de vreme ce şi în domeniul acesta trebue pus capăt monopolului şi speculei care se face în paguba intereselor generale.

Partea aceasta: aplicarea principiilor ligii la pămînturile rurale şi reforma creditului hipotecar fac obiectul broşurii d-lui Brancovici. Se vede din expunerea de până aici cît e de unilateral a se privi mişcarea pentru reforma funciară numai pe faţa aceasta a ei.—

V.

Liga pentru reforma funciară îşi are sediul în Berlin; acţiunea ei se întinde asupra imperiului întreg, iar biuroul stă în legătură cu mişcarea similară din străinătate.

Ea caută să-şi susţină, să-şi dezvolte şi să-şi realizeze programul prin convocarea de congrese, adunări, prin răspîndirea unei literaturi potrivite ţelului ei şi în general prin lămurirea opiniei publice.

In anul trecut s'au ţinut nu mai puţin de 160 de conferinţe în 130 de localităţi ale imperiului, de către diferiţi membri. Membrii unui ţinut, unei

*) Pămîntul Germaniei e unul din cele mai greu apăsate de datorii, din Europa.

provinci, se pot constitui într'o secțiune, căreia în limitele programului general, i se asigură o oarecare independență, i se îngădue să urmărească și să susțină reforme locale în legătură cu ținta mișcării.

Liga e condusă de un consiliu de directivă, în fruntea căruia stă un președinte.

In fiecare an are loc într'un centru oarecare al imperiului o adunare generală ordinară. Cu acest prilej se face darea de seamă a activității anuale, a progreselor săvîrșite pe terenul reformei funciare și a situațiunii casei.

De obicei, în același timp cu adunarea generală, se convoacă un congres, la care poate azista publicul mare și la care cei mai autorizați membri ai ligii, țin disertațiuni economice și juridice în legătură cu programul ei.

Averea ligii se compune din cotizațiunile membrilor ei și daruri benevole. Orice membru e obligat să plătească anual o sumă de cel puțin 6 mărci. Cel ce achită odată pentru totdeauna 100 mărci e proclamat membru pe viață.

Din aceste cotizațiuni se susțin cheltuelile necesare acțiunii de propagandă a ligii. Ea are un organ special: o revistă economică și lunară: *Bodenreform*, la care colaborează dintre cei mai autorizați economiști ai Germaniei. Revista e în anul al 19-lea al existenței ei și și-a creat un loc de frunte în literatura periodică universală care se ocupă cu problemele sociale.

Afară de asta, în fie-care an apare un Anuar al ligii.

Revista și celelalte publicații se trimit gratuit membrilor ei. Cheltuelile s'au ridicat anul trecut la 27.000 mărci. Următoarea tabelă poate da o idee generală de chipul cum se repartizează această sumă:

	M. Pf.
Publicarea și trimiterea revistei	13,052.75
Hîrtii volante și alte imprimate de propagandă	1,703.80
Salarii personalului administrativ	2,200.00
Salarii membrilor biuroului	3,885.30
Cheltueli de călătorie	344.00
Chirie	800.00
Cheltueli pentru ultimul congres	1,054.20
Corespondențe și lămuriri	2,392.00

Restul până la 27.000 mărci e înghițit de cheltueli mai mărunte.

Biuroul expediază zilnic, în medie, 100 de imprimate și 12 scrisori.

Mișcarea pentru reforma funciară se întinde cu o repeziciune uimitoare. In Aprilie 1908 făceau parte din ligă, în afară de numeroșii membri individuali din toate stratele sociale, 39 comune, 53 societăți de funcționari, 23 societății culturale, 17 asociații pentru ocrotirea sănătății; 29 asociații politice, 166 asociații de lucrători, 24 societăți de construcție, și colonizare, 27 societăți pentru închiriere și 3 societăți de proprietari de case.

In total, mișcarea e sprijinită de un număr de 600.000 de cetățeni.

Se înțelege că o ligă, care se întemeează pe sprijinul a 600.000 de oameni, pe autoritatea științifică a atîtor profesori, juriști și economiști, care are un scop așa de umanitar și de bine precizat, pe care-l urmărește pe căile unei agitațiuni legale,—nu poate să deștepte decît cel mai mare interes din partea autorităților conducătoare, cari sînt ținute să ia în samă orice ajutor și orice lumini pentru rezolvirea problemelor sociale.

La ultimul congres, în Stuttgart, au fost reprezintate oficial toate autoritățile al căror resort putea avea legătură cu acțiunea ligii: din Prusia era reprezintat ministerul de interne; din Würtemberg ministerul de interne, de justiție și de domenii, Centrala pentru agricultură, direcțiunea asigurării lucrătorilor, direcțiunea serviciului sanitar, primăria orașului Stuttgart. Din Bavaria a fost delegat directorul serviciului pentru inspecția locuințiilor, din Berlin directorul serviciului de binefacere; erau de față încă profesori, membri ai parlamentului și primari din diferite orașe.

Presa discută principiile și năzuințile ligii, cari găsesc aprobarea și în reviste a căror specialitate nu e numai decît rezolvirea chestiunilor economice *).

Dealtfel, mișcarea pentru reforma funciară nu există numai în Germania. Ea există încă în Norvegia, în Suedia—la ultimul congres era de față ca delegat profesorul dr. Cassel, dela universitatea din Upsala—în Austro-Ungaria, în Anglia. In Anglia, 79 de membri ai parlamentului sînt partizani ai reformei funciare; însuși fostul premier Henry Campbell Bannerman era un sprijinitor al ei.

Preblema pe care caută a o rezolva mișcarea pentru refoima funciară a deșteptat și deșteaptă cel mai mare interes în lumea științifică. O intreagă literatură de scrieri economice a răsărit din analiza ei, printre cari sînt vrednice de toată atenția studiile lui Adolphe Damaschke, Berthold Otto, dr. Ermann, etc. In ultimele zile a apărut un tratat de economie politică de dr. Pohlman, care e scris cu privire special la reforma funciară.

Socot că mi-am făcut datoria față de publicul nostru cetitor, prin această schiță, fără pretenție, asupra unei mișcări care are atîta răsunet în lumea științifică și în viața publică din Apus.

Hohenheim **G. C. Ionescu-Șișești**

---

*) Articole documentate au apărut, de pildă, în „Gartenflora" și în „Wiener Illustrierte Gartenkunst".

Cronica externă

— Situaţia în Austria. —

A făcut mult sgomot în Austria afacerea Wahrmund. Un simplu incident universitar a luat în cîteva zile proporţiile unui incident naţional, care a zguduit Austria din hotar până în hotar. Afacerea în sine era fără mare însemnătate. Un profesor de teologie făcea la Insbruck un curs ale cărui idei au părut cercurilor eclesiastice prea libere. De unde, intervenţie a nunţiului papal, protestare a ministerului de culte austriac, împărţire în două taberi a studenţilor şi în fine, grevă în toate universităţile şi manifestaţiuni anticlericale în toate oraşele. De ce toate acestea pentru un profesor, care a făcut un curs ce n'a plăcut cîtorva cardinali? Pentrucă această afacere n'a fost decît un pretext. De mult exista în Austria o adîncă nemulţumire împotriva epitropiei clericale, şi această nemulţumire nu aştepta decît un prilej ca să izbucnească. Acest prilej a fost afacerea Wahrmund. De aceea se şi poate spune că ea reprezintă prima încercare serioasă pe care Austria o face ca să scuture jugul clerical. Faptul merită luarea noastră aminte. În veacul al XIX, în care toate statele europene au fost cucerite de spiritul modern, în care ideile noi şi tendinţile de democratizare n'au cruţat nici una din vechile organizaţiuni sociale, Austria păstrase o situaţie deosebită. Ea adoptase formele externe ale civilizaţiunii moderne, dar înăuntrul acestui organizm nou bătea cu putere tot sufletul lumii vechi. Aşezămintele austriace aveau astfel un parfum de vetustate, care se explica prin lunga opoziţie ce Austria făcuse ideilor Marei-Revoluţiuni — căci să nu uităm niciodată că Metternich fusese sufletul Sfintei Alianţe—şi prin temperamentul indolent şi cam adormit al Austriacilor, pe cari Napoleon I i-a zugrăvit atît de bine cînd, exasperat de încetineala mişcărilor lor, a exclamat odată pe un cîmp de bătălie „Austriacii sînt întotdeauna îndărăt cu 5 minute, cu un corp de armată sau cu un secol!"

Cît de scump a costat pe Austriaci această neputinţă de a se adapta spiritului unor vremuri noi, se poate vedea din înfrîngerile ce au suferit în tot decursul veacului al XIX-lea şi din situaţia critică, în mijlo-

cul căreia se zbate şi azi monarhia Habsburgilor. Ceea ce era însă mai curios decît inaptitudinea Austriei de a se adapta civilizaţiunii moderne, era faptul că nu reacţiona de loc împotriva nepăsării, care o costa atît de scump. Preoţii continuau să fie stăpînii situaţiei şi ai spiritelor, iar naţiunea continua a privi cu o conscientă seninătate înfrîngerile repeţite ce se datoreau funestei lor influenţe. Nici o voce puternică nu cutezase să se ridice din masele amuţite, să denunţe pericolul şi să determine în opinia publică curentul mîntuitor. S'ar fi zis că toate izvoarele de viaţă au secat, că tot focul entusiasmului s'a stins în poporul austriac. Cei mai optimişti încetaseră de a mai nădăjdui.

Şi iată, de cîţiva ani Austria s'a trezit. Farmecul ideilor moderne a sedus'o; atrasă de puterea lor vrăjitoare a căzut şi dînsa în mrejile lor. În cîteva luni, fără multă pregătire, ea a introdus sufragiul universal, a rupt zăgazurile ce menţinea într'un fictiv echilibru forţe între cari vremea stabilise alte raporturi reale. Puterea socialismului şi supremaţia ideilor democratice au apărut dominînd diviziunile naţionale şi toate distincţiunile politice ale vieţii de partide. Dintr'o zi într'alta a fost în inapoiata Austrie o explozie de democraţie. Pentruca această democratizare să fi fost însă desăvîrşită, trebuea scuturat un al doilea jug: jugul clerical. Catolicismul nu este numai o doctrină religioasă, el este mai presus de toate un instrument politic. Papii nu au vrut să despartă nici odată puterile lor spirituale de visurile lor de dominaţiune pămînteneascâ. Biserica catolică a avut întotdeauna pretenţia de a fi mai presus de puterile lumeşti, de a conduce ea regi, împăraţi şi popoare. În Austria influenţa catolicismului rămăsese foarte vie şi era deci în primul rînd o influenţă politică, care se exercita într'o direcţie reacţionară şi se înălţa ca o stavilă în faţa tuturor ideilor de progres şi de democratizare. Aşa fiind, cînd Austriacii s'au dezbărat de tirania colegiilor restrînse, ei nu distruseseră de fapt decît jumătate din cercul reacţionar în care viaţa lor publică stătea zugrumată: ca să desăvîrşească opera lor, trebueau să nimicească şi puterea clericalismului. Aci lupta era însă mult mai grea. Sistemele electorale reacţionare sînt ca acele armate, cari sînt concentrate la un loc şi pe cari un general dibaciu le poate zdrobi printr'o singură bătălie fericită. Clericalismul e ca armatele ce poartă răsboaie de guerilla. El e răspîndit pretutindeni, te pîndeşte unde te aştepţi mai puţin să-l întîlneşti, reapare la stînga cînd ai crezut că l'ai distrus la dreapta. Pe urmă, clericalismul are ramificaţiuni foarte întinse. El se întinde până în sînul familiilor, el cucereşte spiritele, robeşte convingerile, fuge acolo unde nu-l poate atinge acţiunea directă a omului, unde nu-l poate dobori decît influenţa lentă a timpului. Înfine clericalismul are pentru el şi haina misticismului. Mulţi lovesc cu uşurinţă în piepturi cari stau deschise, dar, printr'o rămăşiţă de atavism, şovăesc cînd e vorba să izbească în veşminte ce evocă în mintea lor credinţe ce nu s'au stins cu desăvîrşire, sau o teamă de necunoscut de care nu au putut încă să se dezbare.

Afacerea Wahrmund e prima bătălie dată împotriva clericalismului austriac. Ea a dovedit cit de puternică e nemulţumirea împotriva clericalismului în Austria, dar războiul e abia început. Vor trebui încă multe bătălii, şi bătălii crîncene, până ce clericalismul să fie înfrînt în monarhia Habsburgilor. Fazele acestei lupte vor fi desigur interesante de urmărit pentru toţi cei ce urmăresc pas cu pas lupta ce se dă în timpurile moderne între o lume care naşte şi alta care dispare. La dreptul vorbind, ce poate fi mai pasionant decît spectacolul acestei transformări, decît farmecul necunoscutului, ce este la capătul ei? Şi ce este mai ciudat decît de a privi o omenire, care se schimbă în mijlocul unor oameni ce refuză să o înţeleagă şi cari se încăpăţinează să n'o vadă?

Două lucruri se desprind însă de pe acuma luminos din afacerea Wahrmund. Intăi, înfrîngerea catolicismului şi al doilea, neputinţa de a resista astăzi curentului democratic. Degeaba apărătorii catolicismului se încearcă să mai susţie puterea lui. Evident că o forţă ca organizaţia bisericii catolice nu poate să dispară în cîteva decenii, dar nu e mai puţin adevărat că toate ţările catolice luptă pentru a distruge influenţa preoţilor şi că pretutindeni catolicismul este bătut. Nici o ţară nu mai sufere dominaţiunea preoţilor. Sînt cîţiva ani abia decînd Franţa a reuşit să inlăture congregaţiunile, şi iată că două ţări, în cari catolicismul era atotputernic, Austria şi Spania, s'au ridicat împotriva lui şi nu se mai gîndesc decît să păşească pe urmele Franţei. In zădar vorbesc apărătorii catolicismului de admirabilul spirit de adaptare al bisericii catolice şi dau ca dovadă activitatea pe care preoţii catolici o desfăşoară în unele chestiuni sociale. Toate acestea nu pot decît să întîrzie înfrîngerea, dar nu s'o înlăture. Fatalitatea înfrîngerii stă în esenţa însăşi a organizaţiunii catolice, în lupta nesocotită ce duce împotriva spiritului de cercetare, în ironia soartei, care a vrut ca dintr'o doctrină sublimă de iubire şi de iertare, preoţii ei să facă un instrument de tiranie şi de dominaţiune. Dealtminteri, ceeace e mai trist pentru catolicism şi cel mai bun indiciu al decadenţei sale fără de mîntuire, e că societăţile catolice nici nu mai au puterea să se pasioneze pentru cauza lor.

Cînd d. Combes a început în Franţa lupta împotriva clericalismului, se credea că lumea catolică franceză îşi va apăra privilegiile cu cea din urmă energie, că se va ridica ca un singur om ca să respingă mîna nelegiuită ce îndrăznea să se atingă de biserică. Congregaţiunile au fost însă izgonite, bisericile au fost despărţite de stat fără nici o zguduire puternică, nu s'au văzut decît pe ici pe colo manifestaţiuni singuratice, focuri de pae ce s'au stins de îndată ce un reprezintant al forţei publice a suflat mai tare peste dînsele, sau entuziasmuri ce s'a răcit la apariţia celui dintăi subcomisar. Iar astăzi, nimeni nu mai vorbeşte în Franţa de aceste chestiuni. Alte preocupări agită spiritele. Una din cele mai mari schimbări sociale, după ce s'a săvîrşit fără zbuciumare, a căzut în uitare. Cît timp credinţa în biruinţă mai există, o cauză nu e pierdută.

Cînd însă nepăsarea a cuprins pe cei mai convinşi, sfîrşitul este apropiat, şi să nu credem că sfîrşitul atotputerniciei catolice nu va avea asupra mersului întregii lumi o influenţă de cea mai mare însemnătate. Priviţi numai ce au făcut catolicii din ţările pe cari şi-au pus stăpînirea. Vedeţi cum Spania, mîndră şi puternică odinioară, stăpîna mărilor şi a continentelor pe care soarele nu apunea niciodată, stă azi smerită în concertul european, unde sărăcia şi înfrîngerile ei nu-i mai dau dreptul decît la un loc secundar. Luaţi pe vecina ei Portugalia, pe care morala catolică n'a ştiut s'o ferească de cea mai desăvîrşită corupţie politică. Treceţi la Italia care nu se ridică decît în măsura în care înfrînge clericalismul. Nu uitaţi că Bavaria, cu toate virtuţile ei, stă plecată sub sceptrul Prusiei. Vedeţi Polonia sfăşiată, Austria dezbinată şi adăugaţi la acest tablou anarhia republicilor sudamericane, a căror civilizaţiune e toată clădită pe religia catolică, stabiliţi o comparaţie între starea tuturor acestor state şi statele protestante de pildă, şi spuneţi pe urmă dacă omenirea nu are dreptul să pună cele mai frumoase speranţe în înfrîngerea atotputerniciei catolice?

Neputinţa de a rezista curentului democratic nu poate să fie mai bine ilustrată decît prin exemplul Austriei. Dacă şi Austria se democratizează, e fiindcă democraţia e o necesitate a timpurilor, pe care nimic n'o poate înlătura. Şi în Austria democratizarea are o mai mare însemnătate decît aiurea, de oarece ea nu va sluji numai la rezolvarea unui problem de organizare socială internă, ea va sluji la dezlegarea problemului naţionalităţilor. Ceea ce face astăzi din problemul naţionalităţilor un problem insolubil, e că fie Austria, fie Ungaria, nesocotesc principiul naţionalităţilor şi concep monarhia Habsburgilor ca o împărăţie în care unele naţionalităţi trebue să fie stăpîne şi celelalte supuse; pe cînd soluţia stă în respectul tuturor naţionalităţilor deopotrivă şi în unirea lor, nu prin forţa brutală, ci prin solidaritatea de interese şi comunitatea de aspiraţiuni. In ziua în care ideile democratice vor pătrunde în conştiinţa Austriei, în acea zi vor cădea toate piedicile ce stau azi în calea unei federaţiuni, şi monarhia Habsburgilor, care a cunoscut atîtea zbuciumări deşarte, va fi găsit atunci înfine elixirul pe care atîţia alhimişti politici l'au căutat în nişte concepţii învechite, în cari nu putea să fie găsit.

I. G. Duca.

Cronica Ştiinţifică

— Circulaţia materiei şi energiei în natură. —

Se ştie că, în natură, între cele trei regnuri: *mineral*, *vegetal* şi *animal*, există un schimb de substanţă şi energie, schimb încontinuu şi închis, întrucît nu e decît una şi aceeaşi materie, care se transformă încontinuu, atît în laboratorul imens al naturii, cît şi în micul laborator al celulelor animale şi vegetale; aşa că din acest punct de vedere, *repaus absolut*, în înţelesul lipsei de travaliu, putem spune că nu există în univers.

Această materie este unică în natură şi dacă se schimbă, schimbările ei sînt datorite mediului înconjurător.

Sînt vre-o 14 corpuri cari se asociază şi formează combinaţiuni mai mult sau mai puţin instabile, şi cari, uşor pot să treacă sub altă formă. Aceste combinaţiuni se fac prin *sinteză*, însoţite întotdeauna de o acumulare de energie care trece în stare potenţială, iar la cea mai mică acţiune a mediului, acelaşi corp se poate descompune, cînd, pune în libertate şi energia sub formă de energie actuală.

Această teorie a căpătat o bază ştiinţifică prin *legea conservaţiunii materiei* a lui *Lavoisier* şi prin *legea conservaţiunii energiei*, stabilită de către *Robert Mayer* şi *Helmholtz*, legi după cari s'a zis că: „în natură, nici materia nici energia nu pot fi create ori distruse, ci ele sînt cantităţi constante şi invariabile"; însă, cum în concepţiunea monistă a naturii, energia şi materia sînt inseparabile, putem ca aceste două legi să le confundăm în una singură, universală: *legea conservaţiunii substanţei.* [1]).

Materia această universală poate să fie divizată în părticele mici: atomi, între cari există o substanţă foarte uşoară, dacă nu imponderabilă, numită eter şi care umple spaţiurile dintre atomi, precum şi spa-

1) *Ernest Haeckel*.—Le monisme.

ţiurile interplanetare, aşa că din acest punct de vedere, eterul este şi el universal.

Mă simt obligat să reamintesc că aceasta e o ipoteză, însă o ipoteză bună, întrucît ea e de o perfectă concordanţă cu toate faptele stabilite până acum.

* * *

Dacă trecem la *materia organizată*, care formează regnul vegetal şi animal, vedem că această materie este formată din elemente pe cari le găsim şi în materia brută, însă cari diferă prin modul de combinaţiune aşa că în plante găsim compuşi ca hidraţii de carbon, grăsimile, substanţele albuminoide, cari se deosebesc de corpurile simple, fiindcă închid o energie potenţială mare, şi *Verworn* zice că: „ceeace e important în această privinţă, e că un grup din aceste substanţe: albuminoidele, aparţin, fără excepţiune, la toate organismele, şi dacă pe de o parte nu există un singur organism mort sau viu, în care materiile albuminoide să lipsească, pe de altă parte, nu există în natură un singur corp inorganic, în care să se afle o materie asemănătoare sau apropiindu-se prin caracterele sale de substanţa albuminoidă. Posesiunea moleculei complexe de albumină este semnul distinctiv al organismului faţă de toate corpurile inorganice" [1]).

Materia vie posedă însă multe propietăţi prin cari se deosebeşte de materia brută, aşa, materia vie respiră, se nutreşte, simte, se mişcă, se reproduce; şi se mai deosebeşte şi altfel de materia brută, căci, pe cînd aceasta se poate divide până în părticele mici numite atomi, împărţirea substanţei vii nu poate fi împinsă de cît până la *celulă*, care e formată din protoplasmă şi nucleu, aşa că *celula este unitatea morfologică şi biologică* a substanţei vii, contrar teoriei lui *Altmann*, care consideră celula ca fiind formată din granule mici numite *bioblaste*, ce nu pot fi însă considerate ca unităţi biologice, căci nu-s de sine stătătoare.

Altă propietate a materiei vii e că ea este necontenit în o prefacere şi într'un schimb de substanţă şi energie cu mediul ambiant. Din acest punct de vedere, celula organică este un adevărat laboratoriu în care *protoplasma* sintetizează substanţele cele mai diverse; şi în această privinţă putem să facem o deosebire între regnul vegetal şi regnul animal, deosebire care ne va ajuta mult la explicarea modului de circulaţie a materiei în natură.

Plantele iau elementele simple pe cari le găsesc în pămînt sub formă de săruri, le absorb prin perii absorbanţi ai rădăcinii, sub formă de soluţiuni, şi graţie clorofilei, pot ca *utilizînd energia solară* să descompue pe CO_2, pe care il absorb din atmosferă prin frunze, şi să

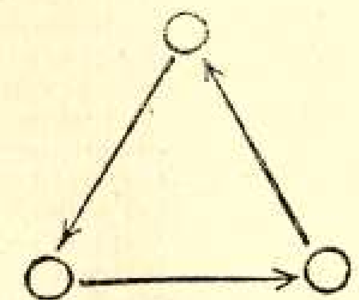
1) *Verworn*: Physiologie générale.

unească C cu O şi H, şi să formeze primul produs de sinteză numit amidonul, care e atît de răspîndit în plante *(sinteza ternară)*.

Plantele dar, plecînd de la CO_2, apă şi cîteva săruri disolvate în ea, pot să constitue toate substanţele organice atît de diverse pe cari le conţin şi cari intră în constituţia substanţei lor. Ele continuă mai departe sinteza ternară, şi, fixînd azotul la molecula compusă din C, H şi Ox., formează astfel substanţele albuminoide *(sinteza quaternară)*. Vedem, deci, că plantele sînt specializate mai mult în vederea *organizării materiei minerale*, prezintîndu-se cu o acţiune de sinteză.

Regnul animal nu poate ca să sintetizeze substanţa sa din corpurile simple inorganice, aşa că toate animalele au nevoe, pentru a trăi, de materii organice sintetizate deja de plante, pe cari le desfac spre a-şi procura energia necesară lor.

Regnul animal nu poate să existe fără regn vegetal şi unele animale, de ex: carnivorele, ce par că ar face excepţie de la regula generală, îşi procură hrana lor tot din vegetale, întrucît şi carnivorele se nutresc cu animale erbivore, cari trăesc numai cu alimente vegetale, astfel că în mod indirect şi carnivorele ţin tot de regnul vegetal; vedem deci o dependinţă a regnului animal de regnul vegetal, aşa că albuminele, hydraţii de carbon, grăsimile, sintetizate de plante, formează apoi baza regnului animal, care are o *acţiune de descompunere*, de analiză.

Circulaţia materiei şi energiei în natură

Am putea să figurăm acste fenomene în o schemă care ne va arata, şi mai bine, circulaţia de materie şi energie în natură, de la regnul mineral la cel vegetal, şi apoi la regnul animal, de unde materia se va întoarce iarăşi la forma primitivă, adică minerală.

În evoluţia ei, substanţa vie, după un timp oarecare se desface iarăşi în corpurile simple, pe cari le găsim în natură, *aşa că găsim un ciclu închis de materie şi energie* între aceste trei regnuri. S'a asemănat cu multă dreptate evoluţia fiinţelor vii cu fenomenul ce-l observăm cînd aruncăm o piatră în aer; aceasta constitue un mobil în mişcare, care va descrie o curbă definită de forţa care i-a dat naştere; tot asemenea şi fiinţa vie descrie în evoluţia sa *o traectorie*, al cărei termen final e întotdeauna moartea, căci fiinţele vii au o existenţă limitată, ele se descompun şi dau loc altor fiinţe: *„materia vie moare şi se naşte fără încetare, în virtutea unei instabilităţi, care e funcţiune a vieţii"*.

Deci necontenit materia vie este într'un echilibru instabil, şi tocmai aceasta e unul din caracterele cele mai însemnate ale substanţei vii: necontenit într'o transformare, într'o prefacere. Şi există două curente cu sens invers: prin unul intră substanţele alimentare, cari vor aduce şi energia necesară funcţionării celulei, prin celălant curent ies produşii acestei desazimilaţii, cari pot fi: vapori de apă, CO_2 sau uree ($COA_2 H_4$)—acest martor al distrucţiunii albuminei vii, a protoplasmei,—şi cari nu sînt de cît simpli principii minerale.

Pretutindenea în natură vedem acest proces de sintetizare şi dezasimilaţiune, dezasimilaţiune care are în totdeauna o tendinţă de mineralizare a substanţei sintetizate de către plantă, restituind astfel lumii înconjurătoare elementele simple cari au suferit atîtea diverse transformări.

Aşa dar, travaliul pe care-l produce lucrătorul de uzină, ca şi lucrătorul intelectual, are ca bază regnul vegetal, care acumulează energie în substanţele sale, energie care după cum am văzut la sinteza ternară, are ca origină *soarele*, care constitue sursa conservatoare a vieţii pe pămînt. Dacă acum am căuta să mergem mai departe şi să ne întrebăm de unde vine energia soarelui?... Linişte.—Vălul întunecat al ignoranţei acopere această fundamentală problemă... Aci dăm de limitele cunoştinţii noastre asupra naturii şi nu putem răspunde de cît că nu ştim.

Ar. Grădinescu.

Cronica Artistică

O timplă de biserică de A. Clavel.—„Darul Romei".—Un cuvint nedrept.—Expoziţia Grotemeyer.—Sculptorul Franasovici.

D-l A. Clavel, architect, expune în hemiciclul Pinacotecii o timplă de biserică executată după desenurile d-sale, desenuri inspirate parte din decoraţiunea religioasă, parte din motivele de industrie casnică romînească, ceace face ca lucrarea aceasta să pară, să fie chiar originală, cît se poate de originală. Intr'adevăr: cui i-a fi trecut prin minte—şi nu a trecut nimărui prin minte—ca să folosească motivele săpate de pe unele case ţărăneşti, cum şi unele procedeuri de sudare a diferitelor piese de lemn, într'o timplă de biserică?—operă cu caracter religios, caracter bine definit, bine conservat şi mai ales mult respectat în tot decursul vremii decînd s'au închegat caracterele diferitelor arte. Deaceea m'am mirat cînd am văzut amestecul acesta de motive luate din domenii deosebite, cari se exclud unul pe altul şi cari dacă se 'ntîlnesc într'un tot armonic, se separă însă pin natura lor bine distinctă, care le şi indică o destinaţie aparte pentru fiecare. Hotărît: d. Clavel a vrut să fie şi original şi naţionalist. Şi pentru una şi pentru alta din aceste două intenţiuni noi nu-l putem decît felicita; şi o facem pentru a-i dovedi chiar dintru început că norma noastră de critică îi este tocmai pentru aceasta favorabilă. Decît, avem şi o datorie faţă de arta în sine, aceea de a respecta caracterul unei opere, ferindu-l cît se va putea mai mult de influenţe străine acelui caracter. Altfel lipsim opera noastră de stil, cădem în *baroc*. Şi cred pe d. Clavel nu numai un artist ca ori şi care altul, dar încă un artist pasionat de arta sa, pentru a 'mi închipui că odată cu timpla dela catedrala din Caracal, d-sa a lăsat deoparte convingerile d-sale de artist şi de om de gust, cu privire la caracterul sau stilul unei opere.—Privesc creasta acestei timple, o vitrantă de ogive cu săgeţile retezate şi decorate cu acel brîu bisericesc destul de cunoscut; îmi zic: e bine, e frumos, e de gust. Imediat dedesubt trei rînduri de ochiuri destinate praznicelor, de mărimi deosebite, echilibrate, se grupează de minune în jurul unui ochiu mai mare, un centru destinat

unui praznic mai însemnat. Urmează apoi un admirabi brîu de un profil îngrijit, decorat cu ciorchine de struguri şi foi de viţă inteligent stilizate după motive similare, zugrăvite însă, cari se mai găsesc la unele din vechile noastre monumente istorice, cum de pildă la paraclisul dela Colţea.

Trec însă la partea inferioară a timplei unde, cu toată crucea aceea de gust dela porţile împărăteşti, parcă am pierdut şirul lucrurilor şi tocmai întru'un tîrziu mă forţez de a recunoaşte că sînt în faţa a două uşi—uşile laterale ale timplei—de casă ţărănească, cu tablii încheiate deacurmezişul, cu săpături mărunte, ochiuri cu steluţe, crestături în cruce, aşa cum e în casa meşterului Antonie Mogoş din muzeul de Artă Naţională. Desigur că *arta naţională* a cîştigat mult din această reînviere a ei într'o timplă de biserică, opera d-lui Clavel. Cît a pierdut însă... timpla de biserică din această apropiere a motivelor de industrie casnică romînească? Şi a pierdut nu numai prin incompatibilitatea caracterului motivelor, dar şi prin valoarea artistică a motivelor, cari, e elementar de a recunoaşte: sînt primitive. Căci ori şi cine care laudă şi admiră aceste motive, laudă şi admiră pe ţăranul nostru care deşi neumblat prin şcoli, sapă şi ciopleşte în lemn figuri ce sînt frumoase pentru că sînt *caracteristice*; departe însă de a crede că sub raportul strict artistic aceste motive pot intra în decoraţiunea modernă fără o prealabilă stilizare, şi aceasta numai în opere cu caracter corespunzător. D-l Grasset, cînd a vorbit în studiul său asupra „Şcoalei decorative Domniţa Maria din Bucureşti" a accentuat această *primitivitate* a decoraţiunilor de artă casnică, „la care—zice decoratorul francez—nu trebue să ne reîntoarcem" 1). Negreşit ar fi şi lesne şi practic totdeodată; voeşti să faci o operă „*în stil romînesc*": iai motive naţionale de pe porţi, de pe covoare, de pe cămăşi—cum face o cunoscută editură din capitală pentru cărţile ce le editează—şi le aşterni în opera ce ai a face, fiind convins că cea ce ai făcut va fi socotit drept o încercare—neizbutită, v'asigur—de artă decorativă romînească. Cît a cîştigat însă în realtate arta decorativă, ce progres de idei în stilistica decoraţiunii? Nici unul. Nu zic totuşi că arta noastră nu trebue să caute în trecut, la arta vremurilor vechi. Dar cînd şi cum? Aci nu ştiu să răspundă cei mai mulţi cari iau la întîmplare motive din arta veche romînească, şi le folosesc anapoda, în lucrări de decoraţiune modernă.

Negreşit că cea ce spun aci, spun mai puţin pentru d. Clavel, care e un arhitect de gust, decît pentru restul decoratorilor în genere, cari n'au priceput niciodată ce înseamnă o operă de stil. In cea ce priveşte pe d. Clavel, ar fi fost mai bine dacă pentru timpla aceasta ar fi cercetat sfeşnicele săpate în flori, stranele, trepiedele cît şi iconostasele cele vechi, aflătoarele unele încă prin biserici vechi, altele în Muzeul

---

1) L'Art décoratif, Mai 1908.

de artă națională dela șosea; însfîrșit tîmplele, frumoasele tîmple dela Cozia, sau aci în capitală, la Scaune și Paraclisul Mitropoliei. E sigur că ar fi întîlnit motive mai potrivite, mai în caracter decît cele pe cari le-a folosit în partea inferioară a tîmplei expuse la Ateneu.

Cu aceste rezerve asupra decorațiunilor din opera d-lui Clavel, ne facem o datorie de a recunoaște că artistul posedă îndeajuns însușirile unui arhitect de gust, căruia i se cuvine toată lauda pentru lucrarea aceasta, de altfel bine echilibrată ca proporțiune și îngrijit studiată în detaliu.

„Darul Romei".—In piața Sf. Gheorghe și Lipscani s'a așezat zilele acestea monumentul „Lupoaicei", dăruit de municipalitatea Romei, comunei București. E o frumoasă lucrare de sculptură, a cărei valoare e cu atît mai mare cu cît e vorba de o operă de stil, unica poate pe piețile noastre publice. Nici nu se putea un mai prețios dar din partea orașului unde arta e o tradiție și cultivată, ca atare, în unele din monumentele sale. Vedeți această lupoaică cu grumaz puternic, cu părul încîrlionțat în rînduri simetrice, cu botul cioplit ca din granit,—ea e din aceeași clasă de animale din plastica clasică: vaca lui Miron, caii din friza Parthenonului și chiar taurul ninivit. Iată de ce e o operă de stil. In părul acela cîrlionțat de pe grumazul lupoaicei, întrevedem un întreg trecut de artă cu felul de a fi și de a înțelege natura a artiștilor din acea epocă, cu intrepretarea lor particulară, neînțeleasă multă vreme, sau înțeleasă atunci cînd s'a ghicit îndărătul unei tecnici în aparență naive, intențiuni de mari stiliști. Să mulțumim și noi dar de la această rubrică donatorilor artiști, inimoșilor Italieni, pentru acest prețios monument de artă.

Un cuvînt nedrept.—In primul număr al „Buletinului Comisiunii monumentelor istorice" a cărui apariție a fost salutată cu bucurie de toți iubitorii noștri de artă veche romînească, în special de acei ce știu prețui operele de caracter, se publică și raportul comisiunii privitor la lucrările de restaurare executate sau în curs de execuție. In acest raport, se spune între altele că „în cea ce privește pictura, comisiunea așteaptă ca atunci cînd vom avea specialiști pentru pictura *al fresco*, să se facă lucrările de pictură" (citez din memorie). E desigur în acest fel de a vedea al Comisiunii monumentelor o deosebită grijă—cum și trebue—pentru ca restaurarea frescurilor să se facă cît mai în caracter și de o mînă cît mai destoinică. Se pare însă că teama comisiunii de a nu da peste artiști nedestoinici e mai puțin justificată astăzi, cînd am întîlnit mai mult de cît un artist care să se simtă „nesocotit" de neîncrederea Comisiunii monumentelor. Și de ce oare nu vor fi și la noi „specialiști"?.. Care să fie cauza acestei lipse din cauza căreia lucrările noastre de restaurare picturală sufăr atîta? O cercetare cît de sumară stabilește tocmai contrariul; și pentru a nu merge mai departe, pictura dela Stavropoleos dovedește că asemenea lucrări se pot face și la noi, fără să fie nevoe pentru aceasta de pictori de la muntele Athos, sau de vre-un

Exner oarecare, cari se vor fi mirînd și ei cum de Romînia își caută decoratorii peste graniță. Adecă nu se muncește și la noi, nu se cercetează, nu se fac releveuri, nu se studiază vechile frescuri, nu se copiază sfinții din vechile monumente? Nu se găsesc tineri cari să fi studiat decorațiunea murală, *frescul*, *tempra*? Nu se găsesc buni desenatori, îndemînateci copiști? Sînt desigur; și pentru toată această muncă de salahori: de a aduna, de a studia, de a migăli pentru a surprinde tainele tecnice ale vechilor decorațiuni, de a'și însuși factura bizantină pentru care trebue o muncă de schimnic, pentru toată această cazna zic,—nu trebue, cel puțin, să le ignorăm munca care și așa nu-i conduce la nici un folos practic.

Dar... ce înseamnă o lucrare *al fresco*, ce greutăți de neînvins pentru un *Romîn* prezintă acest gen de pictură, despre care istoria spune că el e procedeul cu care au lucrat primii pictori apăruți în țările cari posedă, în afară de policromia statuelor, și o decorațiune pictată? Pe o tenculală proaspătă, pictorul zugrăvește, în culori de apă, chipul ce-l are de făcut, cu stricta condițiune de a zugrăvi *numai* pe tencuiala umedă; de aceea chiar pictorul e dator de a pune să i se prepare tencuiala numai cît poate lucra într'o zi. Tot din cauza repeziciunii cu care trebue să se facă execuția, în vederea uscării tencuelii odată cu pictura, pictorul e ținut să vină cu desemnurile gata pe cartoane, sau pe hîrtie groasă, după care, prin ajutorul *panzelor* (înțeparea cu acul a conturului) obține cu ajutorul pulberii de cărbune, un calc pe tencuiala pregătită de zidar. Pe acest calc, un bun desenator, stăpîn pe tecnica frescului—din cele mai simple—așterne nuanțele cît se poate mai cu îndemînare pentru a termina dintr'odată; revenirea tonurilor strică oarecum, chiar dacă e făcută *a tempra*, cum se face cîteodată. La ce se reduce dar frescul cerut de Comisia monumentelor? O copiere a frescului vechiu și o transpunere a acestei copii pe preparațiunea zidarului, pe tencuială. Și pentru aceasta nu se găsește la noi nici un artist îndestul de pregătit, care să corespundă pretențiunilor genului acesta? Lăsăm deoparte specialiști ca Verona sau Baltazar; trebue să se mai găsească destui, sau cel puțin atiți cît ne trebue,—decoratori *al fresco*, cari merită cinstea de a li se încredința lucrări de acest gen. Ne-am obișnuit să credem că dintre noi nu pot ieși elemente destoinice, cari să priceapă rostul atitor lucrări pentru a căror rezolvire visăm cine știe ce artizan, care poartă cu sine ca cea mai prețioasă prerogativă calitatea sa de... străin.

Și în această privință nimic mai simptomatic pentru xenofilia noastră, decît încrederea aproape oarbă cu care ne grăbim a încărca de lucrări pe cei recomandați de împrejurarea că până acum „s'a constatat" —tristă constatare—că dintre noi nu poate ieși alesul sau aleșii cari să merite încrederea cu care cinstim pe alții. Nu vorbesc pentru cazul „monumentelor istorice"; el e numai o manifestare, ca multe altele, a căror repetare trebue să îngrijească pe ori și cine se uită în viitor. Profităm de prilejul acesta pentru a ne exprima mulțumirea pentru lucrările de restaurare întreprinse de comisiune, cari nu numai că au început dar

unele au și luat sfîrșit, fiind conduse de arhitecți de ai noștri, printre cari numile d-lor Gabrielescu N. și Ghica-Budești, spun, cel puțin atît, că pentru lucrările noastre de restaurare, nu trebue să ne uităm mai departe de capul arhitecților romîni. Să fim siguri că Stavropoleos (aci lucrează d. Mincu), Horezul, Golia etc. au încăput pe mîni sigure. Nici o părere de rău pentru *altfel* de restauratori.

Expozițiunea Grotemeyer.—Bine recomandat de gazetele cotidiane, d. Grotemeyer a sperat că va cuceri lesne publicul rominesc cu pinzele d-sale comandate, sau necomandate, de monarhii și oamenii de samă portrecturați de d-sa. Dacă nu aș datora oarecare curtuazie pictorului străin, mi-aș fi spus sincer părerea asupra lucrărilor d-sale, pe cari le doream la înălțimea reclamei ce li s'a făcut. Consiliem pe d. Grotemeyer ca în turneele d-sale prin țări străine să prenumere și țara noastră, printre cele cari au în viața lor publică o viață artistică îndestul de animată de un public rafinat și pretențios. Poate că atunci să ne vie cu cele cîteva lucrări mai bune: „Portretul d-nei" X. „O recrutare", nu în *fotografii* ci în original, pentru a menționa și eventual a-i sărbători trecerea pe la noi.

Sculptorul Franasovici.—In împrejurări cunoscute, sculptorul Franasovici a murit în floarea vristei, tocmai cînd cu toții așteptam dela dînsul opera care să fixeze reputațiunea unui sculptor cu temperament ales. Cele cîteva lucrări—două-trei busturi—expuse acum cîțiva ani în Palatul Artelor, cu ocazia Expozițiunii jubilare, au fost deajuns, pentru noi, pentru a întrevedea în persoana răposatului artist un sculptor de carieră; o factură liberă și originală, unită cu o îndrăzneală a concepțiunii, deosebea operele lui Franasovici de restul lucrărilor de sculptură. Tecnica acestui sculptor, pe care îl regretăm sincer, să asemăna numai cu acea a prințului Trubetzkoi, originalul sculptor rus, care, se știe, excelează în lucrări realiste în genul în care a debutat și Franasovici. O catalogare și o publicațiune a operelor regretatului sculptor se impune.

Spiridon Antonescu.

Cronica financiară

Situația tezaurului public în anul financiar 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907 până la 31 Martie 1908.

Ministerul finanțelor a publicat de curînd o dare de samă de mersul incasărilor și cheltuelilor privitoare pe exercițiul 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907/8—31 Martie 1908, adecă pe timp de 12 luni. După această dare de samă, evaluările bugetare pe exercițiul 1907—8, și incasările dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908, se prezintă ast-fel:

Evaluarea veniturilor pentru întreg exercițiul 1907—1908, adecă 18 luni, dela 1 Aprilie 1907—30 Septembrie 1908 este de:	Lei	252.475.456
Pentru exercițiul 1906—1907 evaluările au fost de	„	236.989.238
De unde un plus de evaluări de	„	15.486.217
Incasările pentru 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907, de cînd a început să se execute budgetul pe 1907/8, până la 31 Martie 1908, cînd s'a încheiat anul financiar 1907—1908 au fost de	„	283.815.981
În 1906—1907, pentru acelaș timp, incasările au fost de.	„	271.379.894
De unde un plus de incasări în 1907—1908 față de 1906—7 de	„	12.436.087

Față de evaluările bugetare, incasările prezintă cifrele următoare:

		1907—1908	*1906—1907*
Evaluări bugetare (18 luni) .	Lei	252.475.456	236.989.238
Incasări (12 luni) . . .	„	283.815.981	271.379.894
Rezultă un plus de incasări față de evaluări de	„	31.340.525	34.390.656

In 12 luni de executare a bugetului pe 1907—1908 incasările au întrecut evaluările cu lei 31.340 525.—Și asupra exercițiului 1907—1908, până ce să se închidă la 30 Septembrie 1908, mai sînt încă 6 luni de executare, cari, după legea contabilității generale, formează perioada complimentară. In această perioadă complimentară se fac incasări pe contul exer-

ciţiului 1907—1908 mai ales asupra veniturilor directe, cum ar fi arenzi de moşii, rate asupra pămînturilor statului vîndute la ţărani, impozite directe: foncieră, patente, impozit personal etc. — Şi incasările în această periodă variază. Ele sînt mai mici sau mai mari, după cum executarea bugetului în cele 12 luni s'a făcut mai lesnicios sau mai greoiu. Dacă situaţia economică, rezultat al unei producţiuni agricole abundente şi a unui comerţ prosper a fost bună, atunci şi incasările în cele 12 luni au mers bine; dacă însă situaţia economică a fost defavorabilă, atunci şi incasările dau cifre mai mici, mai ales din contribuţiuni directe, cari rămîn să se execute în perioada complimentară dela 1 Aprilie la 30 Septembrie.—Astfel în cele 6 luni complimentare incasările celor din urmă 5 exerciţii au atins cifrele următoare:

Incasări in perioda complimentară de 6 luni. Lei	1901-1902	1902-1903	1903-1904	1904-1905	1905-1906	1906-1907
	21.105.556	20.047.441	18.644.274	22.658.185	25.041.401	20.976.313

Ca să vedem care ar fi incasările exerciţiului 1907—1908 la 30 Septembrie 1908, n'am avea decît să adăugăm la incasările de lei 283.815.981 ce s'au realizat în 12 luni, incasările probabile ce se vor realiza în perioada complimentară. Pentru exerciţiul 1907—1908, incasările în această perioadă de 6 luni pot atinge cifra cea mai ridicată din cele ce am dat pentru cele 5 perioade ale exerciţiilor din urmă, din pricină că în 1907 n'am avut o producţiune agricolă abundentă, astfel că mulţi contribuabili n'au fost executaţi la plată în timpul dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908 şi au fost păsuiţi pentru perioada complimentară.— Dar pentru a nu exagera rezultatul, luăm pentru calculul nostru că cifra incasărilor tezaurului în perioada complimentară ar fi cifra mijlocie de 20 milioane, nici cea mai ridicată, nici cea mai scăzută;—atunci incasările exerciţiului 1907—1908 dela 1 Aprilie 1907—30 Septembrie 1908 vor atinge cifra următoare:

Incasări în 12 luni. dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908		Incasări pe 6 luni privitoare pe 1907—1908, de la 1 Aprilie 1908—30 Septembrie 1908		Incasările exerciţiului 1907—1908
Lei 283.815.981	+	Lei 20.000.000	=	Lei 303.815.981

De regulă cheltuelile bugetare nu depăşesc veniturile stabilite prin buget; chiar dacă se întîmplă oarecari prefaceri între creditele acordate la diferite capitole din buget, cum s'a întîmplat şi pentru bugetul pe 1907—1908, aceste prefaceri se petrec înăuntrul creditului bugetar total.—Prin urmare, dacă la cifra evaluărilor veniturilor bugetare pe 1907—1908 raportăm cifra incasărilor ce s'ar obţine la închiderea exerciţiului, la 30 Septembrie 1908, obţinem rezultatul următor:

Incasările exerciţiului 1907—1908, de la 1 Aprilie 1907 la 30 Septembrie 1908	Lei 303.815.981
Evaluările budgetare	„ 252.475.456
Excedent.	„ 51.340.525

Dar creditele stabilite prin bugetul pe 1907—1908 sînt mai mici

decît cifra evaluărilor veniturilor bugetare. Creditele pe 1907—1908 s'au stabilit la cifra de lei 249.275.456, alegîndu-se până la atingerea evaluărilor un excedent de lei 3.200.000.

Excedentul exerciţiului 1907—1908 va întrece dar cifra de 51 milioane lei.

Acest excedent însemnat se obţine într'un an cînd producţiunea noastră agricolă a fost mai puţin decît mijlocie, cînd comerţul nostru exterior, corespunzînd acestei producţiuni, a dat cifre mult mai scăzute, şi cînd cutremurul social ce a isbucnit în primăvara anului 1907, în Martie, a făcut ca multe averi să se peardă şi mulţi contribuabili să-şi peardă rostul de trai.—Producţiunea grîului în anul 1907 a atins cifra de 14.884.307 hectolitri, faţă de 40.126.507 hectolitri în 1906 şi de 36.412.747 hectolitri în 1905.—In 1906 am exportat, numai grîu, de mai bine de 250 milioane lei, aproape jumătate din exportul Rominiei, corespunzător producţiunii celei mai mari de grîu ce am avut, pe cînd în 1907 n'am avut acest export, căci mult mai mică a fost cifra producţiunii.

Rezultatul admirabil cu care se va încheia exerciţiul 1907—1908 dovedeşte pe de o parte tăria sistemului nostru de alcătuire bugetară, iar pe de alta o stare economică prosperă.—In 1901—1902 am statornicit şi continuat sistemul de a alcătui bugetele cu o foarte prudentă evaluare a veniturilor şi o mărginire a cheltuelilor sub cifra evaluărilor. Iar situaţia noastră economică prosperă se datoreşte extensiunii ce a luat agricultura şi industria.—Producţiunea mare agricolă ce am avut în anii din urmă, mai ales în anii 1906 şi 1905, şi dezvoltarea noastră industrială, ce continuu a mers înainte, a făcut ca comerţul exterior al Rominiei să se soldeze în anii din urmă cu balanţe favorabile, să se formeze astfel rezerve economice, cari să înlesnească mersul schimbului şi al incasărilor în anii de restrişte. — Producţiunea de cereale a crescut dela media de 4.116.489 tone, cît a fost în cei 5 ani de la 1896—1900, la media de 4.726.085 tone în anii dela 1901—1905.

Comerţul exterior total al Rominiei a crescut dela 3.469.227 tone, în valoare de lei 646.266.637, cît era în 1901, la 4.947.683 tone în valoare de 913.474.303 lei, cît a fost în 1906.—Şi s'a încheiat cu următoarele cifre în favoarea Rominiei:

Balanţă comercială

1901	Lei	+	61.395.117
1902	„	+	91.474.670
1903	„	+	85.706.597
1904	„	—	49.499.274
1905	„	+	119.563.409
1906	„	+	69.246.053

In 6 ani, comerţul nostru extern s'a încheiat cu un plus în favoarea noastră de lei 377.886,572, ceeace înseamnează că această sumă a rămas în ţară din comerţul nostru, servind să achite şi datoriile noastre în străinătate şi cheltuelile ce le facem acolo.

Din cele de până aci se vede că situaţia noastră economică a ajuns la aşa dezvoltare şi rezerve s'au format atîtea în ţară, că mersul incasărilor tezaurului nu mai atîrnă aşa mult, dela un an la altul, de producţiunea agricolă. Până la 1901—1902, de cînd bugetele noastre se inchee cu excedente, se ştia că era deajuns un an agricol rău ca să facă ca budgetele să se inchee cu deficite mari, cum a fost în 1899, cînd am avut un deficit de 35.404.909 lei, cum a fost, în 1900, cu un deficit de 27.244.017 lei.—Dar această siguranţă, ce mai mult sau mai puţin prezintă bugetele noastre, nu trebue să ne facă să schimbăm baza lor de alcătuire. Cînd în comerţul nostru de export 80 % din total îl ocupă cerealele, un articol nestabil în comerţ, căci producţia lui atîrnă de influenţele atmosferei, şi cînd starea noastră economică e influenţată de acest export, e natural ca în alcătuirea bugetelor să menţinem baza largă ce am adoptat, care să ne dea excedente mari în vremuri de belşug şi să ne ferească de deficite în vremuri de secetă. Trebue să menţinem pe cît cu putinţă creditele bugetare în marginea strînsă ce am adoptat.—E bine să se ştie că cele mai multe cheltueli, mai ales cele de material, pornesc din biurouri, şi ele se fac atîtea cît sînt creditele şi se fac de multe ori fără folos şi fără cea mai mică economie. Am avut ocazia să contribui la lucrările de executare ale bugetului şi multă trudă mi-a trebuit ca să nu se cheltuească tot creditul prevăzut la unele articole bugetare şi să rămînă oarecari economii.—Creditele de materiale trebue să se acorde cu cea mai mare economie, iar executarea lor să se facă cu cea mai mare privighiere, aşa ca cheltuelile nu numai să nu întreacă creditele acordate dar să lase şi economii.

Alcătuirea bugetelor pe bază de excedente, e cerută şi de interesele ţării şi de o bună gospodărie a finanţelor noastre.

Experienţa ne-a arătat cît de periculoase sînt deficitele şi cît de folositoare excedentele. Acestea asigură prosperitatea finanţelor publice şi contribue la bunul mers al afacerilor financiare şi comerciale. Nu odată s'a constatat, şi în 1907 s'a putut vedea bine, că atunci cînd toate pieţele financiare din apusul Europei şi cele din America erau zguduite de o teribilă criză financiară, piaţa noastră n'a avut mult de suferit,—aceasta şi din pricină că situaţia tezaurului public fiind înfloritoare, a înlesnit afacerile şi a animat tîrgul.

Excedentele bugetare mai au de rezultat că repară unele neegalităţi, ce rezultă din aplicarea impozitelor noastre, cu o singură condiţie, ca aceste excedente să fie cheltuite în ţară. Cheltuind aceste excedente pentru lucrări în ţară, statul plăteşte cu ele munca a o sumă de muncitori de tot felul; se întorc astfel în mîna contribuabililor o parte din sumile ce le-au plătit ca impozite.

Bugetele cu excedente ne feresc de a contracta împrumuturi, uneori dăunătoare. Ţara face faţă trebuinţelor sale prin resursele proprii şi nu e forţată a bate la porţile străine. In afară de asta, excedentele pot contribui să se constitue rezerve preţioase.—Lucrul esenţial este însă de a întrebuinţa bine excedentele, cari sînt rodul sforţărilor comune şi a le întrebuinţa pe cît posibil la executarea de lucrări productive, căci o rea întrebuinţare a excedentelor constitue pentru stat o pierdere şi nu o întărire a forţelor economice.

De la 1901—1902 încoace toate bugetele ţării s'au încheiat cu excedente, astfel:

Anii		Incasări din venituri bugetare	Plăţi din credite bugetare	Excedente	Cît la sută reprezintă excedentul din incasări
1901—1902	Lei	237.242.537	216.025.348	21.217.189	8.94
1902—1903	„	248.469.774	216.140.014	32.329.760	13.01
1903—1904	„	246.759.270	218.090.537	28.668.733	11.61
1904—1905	„	231.504.017	225.028.290	6.475.726	2.79
1905—1906	„	278.727.464	233.281.108	45.446.355	16.30
1906—1907	„	292.356.207	239.435.783	52.920.424	18.19

Asupra acestor excedente s'au deschis credite, adică s'au întrebuinţat din ele sume menite să ajute la întărirea noastră culturală, economică şi militară. Tot din excedente s'a prelevat şi suma de lei 13.839.404, care constitue fondul de rezervă al tezaurului, şi a mai rămas disponibil excedentul de lei 40.528.215, asupra căruia nu s'a deschis credit, adică nu i s'a decis întrebuinţarea.—

Cercetate pe natură de venituri, evaluările exerciţiului 1907—1908 şi incasările de la 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908 prezintă, în comparaţie cu evaluările şi incasările din aceeaşi periodă a exerciţiului trecut, cifrele următoare:

Natura veniturilor *)	Exerciţiul 1907—1908		Exerciţiul 1906—1907		Diferinţa de incasări în 1907—1908 faţă de incasările anului financiar 1906—1907.
	Evaluări pentru intreg exerciţiul	Incasările de la 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908	Evaluări pentru intreg exerciţiul	Incasări de la 1 Aprilie 1906—31 Martie 1907	
1	L. 44.200.000	37.260.044.35	47.650.000	38.890.527.23	—1.630 482.88
2	„ 51.960.000	76.539.046.02	39.464.000	61.891.872.72	+14.647.173.30
3	„ 19.650.000	23.796.873.29	18.050.000	23.593.579.26	+203.294.03
4	„ 52.985.000	62.866.611.96	51.735.000	58.264.949.20	+4.601.662.76
5	„ 1.151.000	1.376.964.30	1.114.000	1.037.979.38	+338.984.92
6	„ 32.000.000	33.141.672.99	31.710.000	36.140.850.18	—2.999.177.19
7	„ 28.661.000	27.760.790.81	27.458.210	27.712.477.11	+48.313.70
8	„ 9.837.703.37	9.152.187.11	9.779.864.80	9.086.887.29	+65.299.82
9	„ 12.030.753	11.921.790.91	10.028.164	14.760.711.71	—2.838.980.80
Total	252.475.456.37	283.815.981.74	236.989.238.80	271.379.894.08	+12.436.087.66

*) 1) Impozite directe. 2) Impozite indirecte. 3) Drepturile de timbru şi inregistrare. 4) Monopolurile Statului. 5) Alte taxe. 6) Serviciile publice. 7) Domeniul Statului. 8) Subvenţiuni. 9) Alte venituri.

Impozitele directe. Pentru 1907—1908, impozitele directe s'au evaluat în mai puţin, cu aproape 3½ milioane. Scăderea cea mai mare s'a făcut la taxa asupra salariilor, de la 4.500.000 cît s'au evaluat în 1906—1907, la 2.100.000. In 1907—1908, şi cu incepere de la 1 Aprilie 1907, taxa asupra salariilor s'a redus de la 5%, cît era în trecut, la 3%, iar perceperea ei avea a se face nu de la salarul de 120 lei lunar înainte, ci de la salarul de 200 lei. S'a mai scăzut evaluarea impozitului funciar cu mai bine de jumătate milion, reprezentînd reducerea de ½% de la 5% la 4½%, ce se percepe asupra venitului proprietăţii mai mici de 10 hectare.

Incasările din impozitele directe în 12 luni ale exerciţiului 1907—1908 au scăzut cu mai bine de 1½ milion, faţă de perioda corespunzătoare a exerciţiului trecut, cam în proporţia scăderilor din evaluări.

Evaluările şi incasările din aceste impozite se prezintă astfel:

Natura veniturilor *)		Exerciţiul 1907—1908		Exerciţiul 1906—1907		Diferinţa de incasări în 1907 în raport cu 1906
		Evaluaţiuni pentru exerciţiul intreg	Incasări de la 1 Aprilie 1907 —31 Martie 1908.	Evaluări	Incasări în aceeaşi periodă	
1)	L.	18,500,000	14,701,486,08	19,080,000	14,988,865,06	—287,378,98
2)	„	5,200,000	4,811,655,85	5,220,000	4,543,917,86	+267,737,99
3)	„	3,200,000	3,661,854,02	3,500,000	3,773,347,50	—111,493,48
4)	„	—	—	10,000	7,823,69	—7,823,69
5)	„	2,100,000	2,361,495,38	4,500,000	4,726,913,21	—2,365,417,83
6)	„	5,100,000	3,461,851,52	5,100,000	3,206,084,40	+255,767,12
7)	„	6,400,000	5,290,612,53	6,540,000	5,268,352,61	+22,259,92
8)	„	1,600,000	1,585,042,44	1,600,000	915,657,66	+669,384,78
9)	„	2,100,000	1,386,046,53	2,100,000	1,459,565,24	—73,518,71
Total		44,200,000	37,260,044,35	47,650,000	38,890,527,23	—1,630,482,88

Impozitele directe reprezintă 17 % în totalul evaluărilor pe 1907—1908, iar la incasări 14 %.

Proporţia lor în veniturile totale bugetare nu e prea mare, cu toate acestea nu sînt uşor suportate de contribuabili. In aplicarea şi executarea acestor impozite am ocaziunea să văd cît de greu şi cît de apăsător e pentru unii contribuabili impozitul de patentă bunăoară şi cît de uşor e pentru alţii. O reformă a acestor impozite se impune.

*) 1) Foncieră. 2) Patente. 3) Licenţe de băuturi spirtoase. 4) Amenzi după legea licenţelor. 5) Taxa de 3 % asupra salariilor. 6) Impozitul personal. 7) Zecimi de percepere. 8) Impozitul asupra venitului capitalului mobiliar. 9) Taxa asupra hectarilor de vii şi pruni, conform legii asupra băuturilor spirtoase.

Venitul cel mai însemnat din impozitele directe ni-l dă impozitul funciar. Proprietatea rurală şi urbană reprezintă la noi capitalul cel mai însemnat şi dă cele mai mari venituri, de unde şi cifra ridicată a impozitului ce izbeşte aceste venituri. Incasările din impozitul funciar, cari au atins în 1907—1908 cifra de aproape 15 milioane lei, au mers relativ bine şi n'au fost influenţate mult de recolta slabă din vara anului 1907 şi de mişcarea socială ce ne-a zguduit în primăvara aceluiaşi an. A rămas să se incaseze, pentru a se atinge evaluările, suma de aproape 4 milioane lei; aceasta se va face în perioda complimentară a exerciţiului, de la 1 Aprilie—30 Sept. 1908, şi sigur că cea mai mare parte din acest rest se va incasa.

Un al doilea impozit direct însemnat est impozitul de patentă, adică taxa ce contribuabilii plătesc statului asupra veniturilor ce trag din afaceri. Incasările din patentă au întrecut în 1907 incasările din aceeaşi periodă a anului 1906, dar n'au atins evaluările. Până la închiderea exerciţiului, la 30 Septembrie, cred că evaluările se vor acoperi, avînd în vedere că unii contribuabili, mai ales arendaşii, s'au păsuit a plăti la epoca convenabilă lor, adică la recolta din acest an.

Veniturile din taxa de licenţă de băuturi spirtoase au întrecut evaluările, deasemenea şi cele din zecimi de perceperi.—Un venit care prezintă o creştere simţitoare la incasări, faţă de incasările din aceeaşi periodă a exerciţiului trecut, este acel din taxa de 5 % asupra venitului capitalului mobiliar. Incasările acestui venit au fost în 1907 de 1.585.042 lei, atingînd aproape evaluarea, pe cînd in 1906, venitul acestui impozit a dat abia cifra de 900 mii lei. Acest spor este datorit pe de o parte unei mai temeinice aşezări a lui, iar pe de altă parte unei creşteri a capitalului mobiliar. In 1906 abia s'a aşezat acest impozit şi aplicaţia lui n'a putut să se facă peste tot.

Incasările din acest impozit ne vor da întrucîtva măsura sporirii capitalului mobiliar la noi.

In cei 6 ani din urmă, şi pe timpul de la 1 Aprilie—30 Martie, incasările din impozitele directe au dat cifrele următoare:

	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	38.482.771	33.589.086	36.327.981	38.890.527	37.260.044

Impozitele indirecte.—In evaluarea veniturilor bugetare pe 1907—1908 veniturile din impozitele indirecte iau locul al doilea, căci veniturile din monopoluri au locul întâi. Incasările însă au întrecut cu mult evaluările, astfel că, după incasări, veniturile din impozitele indirecte au primul rang şi dau cea mai mare cifră.

Evaluările şi incasările din aceste impozite sînt arătate prin următoarele cifre:

Natura veniturilor *)		Exerciţiul 1907—1908		Exerciţiul 1906—1907		
		Evaluaţiuni pentru intreg exercit.	Incasări dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908	Evaluări	Incasări	Diferinţa de incasări în 1907 faţă de 1906
1)	Lei	31.000.000	49.193.433.25	17.320.000	39.674.740.86	+9.518.692.39
2)	"	11.000.000	17.024.075.05	11.000.000	10.834.119.86	+6.189.951.19
3)	"	—	—	4.000	4.675.69	—4.675.69
4)	"	60.000	69.311.85	40.000	55.875.25	+13.436.60
5)	"	1.800.000	—	3.000.000	3.502.457.00	—3.502.457.00
6)	"	5.600.000	7.099.031.45	5.600.000	5.080.870.30	+2.018.161.15
7)	"	2.500.000	3.153.195.42	2.500.000	2.739.133.76	+414.061.66
Total		51.960.000	76.539.046.02	39.464.000	61.891.872.72	+14.647.173.30

Impozitele indirecte reprezintă în evaluarea totală pe 1907 a veniturilor bugetare 20%, iar incasările 30%.—Toate aceste impozite sint taxe de consumaţie şi cifra ridicată de incasări, ne dă dovada unei intinse consumaţii; iar o consumaţie mai intinsă este semnul unei stări economice prospere, a unei mai mari bogăţii. Cifrele ridicate, ce dau veniturile din contribuţiile indirecte, intăresc constatarea ce am făcut mai inainte asupra prosperităţii noastre economice. Şi sporul de incasări din veniturile contrib. indirecte se obţine intr'un an cind producţiunea agricolă a fost slabă, cind prin urmare mijloacele noastre de venituri în 1907 au fost mai scăzute. Dacă totuşi consumaţia s'a ridicat faţă de anul precedent, aceasta se datoreşte rezervelor ce se găsesc în ţară, consolidării noastre economice. Rezervele economice, o stare economică prosperă, fac ca impozitele indirecte să-şi mai peardă din caracterul lor nestabil şi să dea în bugetul de venituri cifre pe cari să se poată conta în vremuri de criză, cu mai multă siguranţă.

Dintre veniturile din contribuţii indirecte cel mai insemnat este venitul vămilor. Deşi evaluarea venitului vămilor s'a sporit în 1907 cu mai bine de 13 milioane lei, dela 17 milioane la 31 milioane, incasările au intrecut cu aproape 10 milioane aceste evaluări sporite, ajungind la 49.193.435 lei faţă de 39.674.740, incasaţi în 1906. Acest spor insemnat se datoreşte în cea mai mare parte taxelor mai ridicate, ce prevede noul tarif vamal care s'a aplicat în 1907.

Dacă incasările din vămi dau pentru bugetul din 1907—1908 cifra cea mai insemnată, socotesc că nu mult timp se va mai putea conta în bugetele viitoare pe cifre de venituri tot aşa de ridicate. Cu desvoltarea industriei care, dela punerea în aplicare a noului tarif vamal mai ales, a luat şi va lua un avint considerabil, importul multor articole va scădea, şi cu ele, cifra incasărilor dela vămi. Pentru viitoarele bugete, veniturile vamale trebuiesc evaluate cu multă cumpănire. Un alt venit

*) 1) Venitul vămilor. 2) Taxa băuturilor spirtoase. 3) Amenzi de contravenţiuni la legea spirtoaselor. 4) Taxa asupra alcoolului denaturat. 5) Taxa asupra vinului. 6) Taxa de consumaţie asupra zahărului. (7 Taxa asupra petroleului.

insemnat din contribuţii indirecte este venitul din taxa băuturilor spirtoase. Evaluarea acestui venit a fost de 11 milioane lei, aceeaşi ca şi în anul 1906, incasările însă au intrecut cu mai bine de 6 milioane lei incasările din aceeaşi periodă a exerciţiului precedent. Acest spor de incasări este rezultatul unei mai mari consumaţii. Dar cu noua reformă a monopolului vinzării băuturilor spirtoase, şi veniturile din taxa asupra băuturilor spirtoase va suferi scădere. Prin această reformă s'a impuţinat pe deoparte numărul circiumelor la sate, dela 14.000 cite erau la votarea legii la abia 9000, iar pe de alta, s'a pus obligaţie ca toate circiumile să fie aprovizionate cu vin, adică s'a introdus un concurent serios alcoolului, care va avea de consecinţă să'i impuţineze consumaţia şi prin urmare să impuţineze incasările din taxa ce se percepe asupra lui.

Veniturile din taxa de consumaţie asupra zaharului deasemenea dau un spor de incasări în 1907 de mai bine de 2 milioane. Intinderea consumaţiei zaharului dă măsura instăririi populaţiei şi dovedeşte un progres higienic, căci consumaţia acestui aliment nu numai că ajută la întărirea organismului, dar inlătură consumaţia alcoolului, care în mare măsură deprimă organismul.

Deasemeni un spor apreciabil dau în 1907 şi incasările din taxa asupra petroleului.—Veniturile din taxa asupra vinului, care în bugetul pe 1906—1907 a dat incasări de 3¼ milioane, în 1907 n'a mai dat nici o cifră de incasări, căci pentru acest an taxa s'a desfiinţat. In cei din urmă 5 ani incasările din impozitele indirecte au dat cifrele următoare:

	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	44.432.165	39.705.858	57.377.548	61.891.872	76.539.046

Drepturile de timbru şi inregistrare reprezintă o parte însemnată a veniturilor statului. In evaluarea totală a venitului pe 1907—1908, ele reprezintă 7%, iar incasările 9% din totalul incasărilor pe 12 luni.

Evaluările şi incasările acestei categorii de venituri se repartizează astfel:

Natura veniturilor *)		Exerciţiul 1907—1908		Exerciţiul 1906—1907		
		Evaluaţiuni pe intreg exerciţiul	Incasări dela 1 April 1907 —31 Martie 1908	Evaluări	Incasări	Diferinţa de incasari în 1907 faţă de 1906
1)	L	9.600.000	11.129.764.50	9.100.000	10.329.269.30	+ 800.495.20
2)	"	1.900.000	2.375.080.41	1.600.000	2.761.435.76	— 386.355.35
3)	"	5.000.000	6.452.891.61	4.400.000	7.233.958.09	— 781.066.48
4)	"	3.000.000	3.660.000.50	2.800.000	3.062.239.85	+ 597.760.65
5)	"	150.000	179.136.27	150.000	206.676.26	— 27.539.99
Total		19.650.000	23.796.873.29	18.050.000	23.593.579.26	+ 203.294.03

*) 1) Vinzare de timbre. 2) Vize de timbre. 3) Taxe de inregistrare in genere. 4) Taxe de inregistrare la succesiuni şi donaţiuni. 5) Amenzi de contravenţiuni la legea timbrului.

Evaluarea acestor venituri pentru 1907—1908 s'a făcut cu un plus de 1,600,000, față de evaluarea exercițiului 1906—1907, iar incasările au dat un plus de mai bine de 200 mii lei față de incasările exercițiului 1906—1907, deși n'au atins evaluările.—Un plus insemnat de incasări, de mai bine de 800 mii lei, a dat vinzarea de timbre, deasemenea incasările din taxa de inregistrare la succesiuni și donațiuni au crescut, de la 3,062,239,85 lei in 1906, la 3,660,000 lei in 1907.—Treptat cu sporirea bogăției, veniturile din taxele de succesiuni vor spori și sint menite să dea cifre mari in bugetul statului.—O scădere mare la incasări in 1907, de mai bine de 700 mii lei, se observă la veniturile din taxele de inregistrare in genere. Aceasta dovedește că in 1907 au fost mai puține transacții ca in 1906, iar impuținarea lor se datorește și slabei recolte din 1907, care a impuținat veniturile populației țării, și crizei financiare ce a bintuit in acest an piețile Europei și Americei,—care s'a repercutat și asupra pieții noastre.

Monopolurile statului constitue pentru bugetul statului unul din cele mai mari izvoare de venituri. Evaluarea acestor venituri reprezintă pentru 1907—1908, 20°/₀ din evaluarea totală.

Evaluarea s'a făcut pentru 1907—1908 cu un plus de 1,250,000 lei față de evaluarea exercițiului 1906—1907, anume de la 51,735,000 in 1906, la 52,985,000 in 1907, dar incasările au intrecut și evaluările și incasările anului 1906—1907. Incasările in 1907—1908 s'au ridicat la cifra de 62,866,611 lei, cu aproape 10 milioane lei peste evaluări. Aceste incasări reprezintă 24°/₀ din suma totală a incasărilor pe 1907—1908.

Specificate anume, evaluările și incasările din monopuluri dau cifrele următoare:

Natura veniturilor *)		Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de incasări in 1907 față de 1906
		Evaluațiuni pe intreg exercițiul	Incasări dela 1 April 1907 —31 Martie 1908	Evaluări	Incasări	
1)	L.	38.700.000	46.016.929.40	37.700.000	42.293.212.37	+3.723.717.03
2)	„	4.000.000	5.085.002.60	4.000.000	4.593,664.55	+491.338.05
3)	„	2.900.000	3.582.949.80	2.850.000	3.419.252,15	+163.697.65
4)	„	500.000	783.255.60	500.000	671.449.35	+111.806.25
5)	„	450.000	564.616.06	450.000	496.454.60	+68.161.46
6)	„	6.200.000	6,639.341.15	6.000.000	6.578.812.47	+60.528.68
7)	„	75.000	29.125.00	75.000	74.650.00	—45.525.00
8)	„	160.000	165.392.35	260.000	137.453.71	+27.938.00
Total		52.985.000	62.866.611.96	51.735.000	58.264.949.20	+4.601.662.76

*) 1) Venituri din tutunuri și din vinzarea lor pentru export. 2) Venitul din hirtia de țigarete. 3) Venitul din chibrituri și din vinzarea lor pentru export. 4) Venitul din cărțile de joc. 5) Venitul din explozibile. 6) Vinzarea sării pentru consumația in țară. 7) Contrib. intrepozitarilor pentru distrugerea culturii ilicite. 8) Venituri extraordinare ale Regiei.

Deși veniturile din monopoluri prezintă un spor destul de ridicat la incasări, de mai bine de 4½ milioane față de incasările din 1906, cu toate acestea acest spor e mult mai mic decit sporul de incasări pe care il dau contribuțiile indirecte. Aceasta provine nu numai din faptul că veniturile din monopoluri au un caracter mai stabil in bugetul de venituri al Statului, pentru cuvintul că consumația articolelor ce formează obiectul monopolului au intrat in deprinderea de toată ziua a consumatorilor și nu se pot lipsi de ele chiar in vremuri de criză, dar și pentrucă la creșterea veniturilor din contribuții indirecte a intervenit un element cu totul nou, aplicarea tarifului nou vamal, cu taxe vamale mult mai ridicate. Tocmai acest tarif vamal va fi pricina in viitor a nestabilității venitului din contribuții indirecte, căci sub protecția lui, se vor inființa unele industrii, cari vor face ca importul unor articole să se impuțineze și prin urmare și veniturile vamale.

Cel mai insemnat venit din monopoluri este acel rezultat din monopolul tutunului. Sporul de incasări este de aproape 4 miloane lei față de incasările din 1906, ceace dovedește creșterea consumației acestui articol.—Sporuri de incasări sint cum se vedem ai la toate articolele monopolizate, intre cari mai insemnate sint la incasările din hirtie de țigarete, la chibrituri etc.

Incasările din veniturile monopolurilor, in cei 6 ani din urmă, de la 1 Aprilie—31 Martie, prezintă cifrele următoare:

	1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
L.	50,521,892	51,944,717	54,142,015	55,376,262	58,264,949	62,866,611

Creșterea incasărilor este constantă, ceea ce dovește că consumația acestor articole a intrat așa in deprinderea consumatorilor, incit nu numai că n'a scăzut in vremuri de criză, cum a fost bună oară in 1904—1905, dar chiar a crescut.

Serviciile publice.—O mare sursă de venituri ale statului este și acea provenită din exploatarea de stat a citorva servicii publice. Astfel, statul este proprietarul și exploatatorul căilor ferate, a poștelor, telegrafului și telefoanelor, a serviciului maritim, a serviciului de navigație pe Dunăre, a docurilor de la Brăila și Galați, precum și a șantierului dela Turnu-Severin.—Evaluarea veniturilor din aceste servicii a fost, pentru 1907, de 32,000,000 lei, cam tot atita ca in 1906, ceea ce reprezintă in totalul veniturilor 12°/₀; incasările in 12 luni, de la 1 Aprilie 1907 pină la 31 Martie, au intrecut evaluările, dind 33,141,672 lei, dar au fost cu aproape 3 milioane lei mai mici de cit incasările anului 1906—1907.

Scăderea cea mai mare au dat-o față de anul trecut incasările dela căile ferate, cu o diferență in minus de 4 milioane lei. Această scădere este datorită și mai puținelor transporturi ce s'au făcut in 1907, din cauza recoltei slabe ce a fost, și mai puținelor vărsări ce Direcția căilor ferate a făcut in același interval tezaurului. Complectarea vărsărilor se

va face în perioda complimentară până la 30 Septembrie, şi prin urmare încasările din căi ferate pot fi mai însemnate.

Poştele au dat încasări de 8.437.258 lei, întrecînd cu mai bine de un milion evaluările exerciţiului şi cu mai bine de 2 milioane încasările din anul 1906. Deasemenea veniturile din telegraf au dat încasări de lei 3.360.140, întrecînd şi evaluările şi încasările din anul trecut. Această creştere a încasărilor din poşte şi telegrafe, dovedeşte mişcarea întinsă şi economică şi culturală, care a dat naştere sporului de corespondenţă şi prin urmare sporului de venituri.

Telefoanele şi instalaţiunile telefonice au dat încasări de 1,097.752 lei, cu un plus de mai bine de o sută de mii lei faţă de încasările din 1906.

Serviciul maritim şi cel fluvial nu figurează cu cifre mari în bugetul statului şi aceasta din pricină că sînt la începutul lor de dezvoltare. Dar dezvoltarea lor în viitor este menită să dea şi cifre mari de venituri în casa statului şi impulsie şi sprijin comerţului nostru exterior. Legăturile directe ce serviciul nostru maritim a stabilit cu Turcia şi Egiptul vor face ca pieţile acestor ţări să fie şi mai mult deschise comerţului romînesc. Deasemenea legăturile de comunicaţie ce serviciul maritim a stabilit cu Olanda, Anglia, şi Belgia vor face ca produsele noastre să fie mai lesnicios oferite pieţilor din apus, şi mai bine cunoscute, de unde o desvoltare mai mare în viitor a comerţului Romîniei.

Încasările din veniturile serviciilor publice exploatate de stat, în cei şase ani din urmă, au dat următoarele cifre:

	1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	31,160,416	31,223,181	29,621,929	32,665,871	36,140,850	33,141,612

Domeniul statului.—Statul este un mare proprietar, avînd moşii întinse, păduri, bălţi, mine şi carieri, stabilimente balneare etc. Toată această avere imobiliară, fie că e exploatată direct de stat cum sînt bălţile, staţiunile balneare, fie că e dată în exploatarea particularilor, aduce în casa statului însemnate venituri. Astfel în bugetul pe 1907—1908 evaluarea veniturilor domeniale a fost de lei 28,661,000, cu un plus de mai bine de un milion faţă de evaluarea exerciţiului 1906—1907.

Încasările în 1907—1908 n'au întrecut cu mult încasările din aceeaşi periodă a anului trecut; ele au fost în 1907 de lei 27,760,790 faţă de 27,458,210 în 1906.

Veniturile domeniale reprezintă în evaluarea totală a veniturilor pe 1907, 11%, iar încasările în acelaş an, reprezintă 10% din încasările totale.

Cele mai însemnate venituri domeniale sînt următoarele:

Natura veniturilor *)		Exerciţiul 1907—1908: Evaluări pentru întreg exerciţiul	Exerciţiul 1907—1908: Încasări de la 1 Aprilie—31 Martie 1907	Exerciţiul 1906—1907: Eval. pentru întreg exerciţiul	Exerciţiul 1906—1907: Încasări de la 1 Aprilie—31 Martie 1908	Diferinţa de încasări în 1907 faţă de 1906.
1)	L.	7,200,000	6,246,507	7,000,000	7,132,302	—885,794
2)	„	6,500,000	5,073,693	6,000,000	5,559,811	—486,117
3)	„	1,350,000	1,195,605	1,350,000	1,299,919	—104,314
4)	„	5,700,000	6,435,411	5,500,000	5,962,765	+472,645
5)	„	2,328,000	4,127,554	2,200,000	3,045,310	+1.082,243
6)	„	1,200,000	1,247,586	1,200,000	1,152,088	+95,498
7)	„	200,000	255,745	170,000	227,807	+27,938
Total	„	24,478,000	24.582,101	23,420,000	24,380,002	202,099

Cel mai însemnat venit din această categorie de venituri este acel provenit din arendarea moşiilor şi domeniilor. Deşi evaluarea acestui venit a fost pentru 1907 ceva mai ridicată ca în 1906, încasările însă au fost cu mai bine de 800,000 lei mai scăzute ca în 1906. Cauza acestei scăderi este slaba recoltă din 1907, care a îngreuiat situaţia arendaşilor şi i-a împiedecat de a face faţă angajamentelor. A doua scădere mai însemnată, care deasemenea e legată de starea agricolă, este acea dată de încasările din anuitatea bunurilor vîndute în loturi.

Aceste scăderi, şi altele de mai mică însemnătate, sînt compensate de plusurile de încasări ce dau bălţile, încasări în plus de mai bine de un milion lei, şi pădurile, cari dau un plus de aproape 500 mii lei.—Un spor de mai bine de 100 mii lei mai dau şi minele şi carierile.—Am spus în altă ocazie, şi repet cele ce susţineam, că cu o schimbare în sistemul de exploatare şi administrare, imensele domenii ale statului vor da în buget venituri mult mai ridicate şi mai sigure de cît cele de azi, contribuind să se scadă unele din sarcinile ce apasă asupra contribuabililor. Dar această chestie va mai trebui desvoltată şi nu-şi găseşte locul aci.

În cei 6 ani din urmă, şi în timp de 12 luni, încasările din veniturile domeniale prezintă următoarele cifre:

	1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
L.	24,269,117	27,187,968	21,604,585	25,760,112	27,712,477	27,760,790

Alte venituri. Bugetul statului mai cuprinde încă 2 categorii de venituri de oarecare importanţă, astfel:

1) Subvenţiile plătite de comune, judeţe, şi diverse autorităţi, pentru serviciile ce le face statul.—Aceste venituri s'au evaluat la 9.837.703

*) 1) Arenzi de moşii şi domenii. 2) Anuitatea bunurilor vîndute în loturi. 3) Vînzarea pămînturilor în Dobrogea. 4) Venitul pădurilor. 5) Bălţi şi pescuit. 6) Sarea pentru export. 7) Venitul stabilimentelor balneare.

lei, cu o mică urcare față de evaluarea din 1906, care a fost de 9.779.864 lei. Incasările în cele 12 luni ale anului 1907 s'au ridicat la 9.152.187 lei.

2) Diferite venituri cari nu intră în categoriile de venituri citate până acum, precum: procente dela debitorii statului, dividende dela Banca națională cu incasări de lei 931.975, din excedentul Casei de Depuneri incasări de lei 2.818.535, dela „Monitorul oficial" și imprimeria statului lei 967.668, din rămășițe din exerciții închise incasări de 4.610.841 lei, din venituri intîmplătoare 1.335.860 lei.

Situația generală

In rezumat, din cele de până aci se vede că evaluările bugetare pentru exercițiul 1907—1908 s'au ridicat la lei 252.475.456,57 și că incasările în 12 luni de executare a bugetului, dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908, au atins cifra de lei 283.815.981, ceeace dă, numai pentru 12 luni de executare, un excedent de lei 31.340.525.

Aceste incasări de venituri bugetare se descompun astfel:

Venituri bugetare.—Incasări.

		1907—1908
Impozite directe . . .	Lei	37,260,044.35
Impozite indirecte . . .	„	76,539.046.02
Drepturile de timbru și înregistrare	„	23,796,873.29
Monopolurile statului . .	„	62,866,611.96
Alte taxe	„	1,376,964.30
Serviciile publice . . .	„	33,141,672.99
Domeniul statului . . .	„	27,760,790.81
Subvențiuni	„	9,152,187.11
Alte venituri	„	11,921,790.91
Incasări efectuate în anii trecuți pe sama exercițiului 1907—1908 . .	„	93,501.81
Total.	Lei	283,909,483.55

Asupra acestor incasări și în limita creditelor de lei 249,275,456, cîte s'au deschis prin bugetul pe 1907—1908, s'au făcut cheltueli cari, dela 1 Aprilie 1907 până la 31 Martie 1908, au atins cifra de lei 226,584,847, astfel descompuse:

Cheltueli bugetare.

		1907—1908 Plăți dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908
Datoria publică . .	Lei	74,954,831.37
Dotațiunile . . .	„	9,951,997,00
Ministerul de război . .	„	44,139,949.49
Ministerul de finanțe .	Lei	25,291,030.64
„ „ culte . .	„	27,098,373.95
„ „ interne. .	„	23,286,147.48
„ „ lucrări publice	„	7,844,237.49
„ „ justiție. .	„	6,277,375.83
„ „ domenii .	„	4,451,042.33
„ „ externe :	„	3.248,063.32
Consiliul de miniștri. .	„	41,799.00
Total.	Lei	226,584,847.90

S'a cheltuit până la 31 Martie 1908, în 12 luni, mult mai puțin decît sa încasat, astfel că a rămas în casa tezaurului un excedent de incasăr din venituri bugetare, la 31 Martie 1908, de lei 57,324,635.65. Am spus că până la închiderea exercițiului mai sînt venituri de executat, desemenea sînt și cheltueli de efectuat, cari nu vor întrece marginea creditelor stabilite prin buget. Incasările realizate, sporite cu cele ce se vor realiza în perioda complimentară, iar cheltuelile mărginite în limita creditului bugetar pe 1907—1908, vor da excedentul de peste 51 milioane—ce am ales—cu care se va încheia exercițiul 1907—1908.

Situația finanțelor statului este cum se vede înfloritoare. Această situație a finanțelor va slăbi influența anului agricol mediocru, ce se anunță, și va contribui la animarea vieții noastre economice, iar ca rezultat asupra finanțelor publice, va face lesnicioasă executarea bugetului pe exercițiul 1908—1909.

Dimitrie I. Gheorghiu.

Cronica Veselă

CALEIDOSCOP

Sonete antimusicale

I

Ah, pentru-a suta oară iar „Traviata!"
În dreapta iarăşi Marşul din „Profetul"!
În stînga, „Walzertraum"! Iar, sus, poetul
Cum vreţi să dee manuscrisul gata?!

Dar dac'ar fi să scriu „Mahabarata"?
Eu care nu-mi pot scri măcar sonetul?
Nu mi-ar ajunge nici cît trăi bietul
Bunicu-meu, bunica şi cu tata!

Nu pot să scriu, să dorm, nu-mi aflu loc...
Ah, pentru ce nu sînt un diplodoc:
Ce proaşc'aş da cu coada prin orhestre...

De nu vrei să m'asvîrlu pe ferestre,
Fă, Dumnezeul meu, un hocus-pocus
Şi schimbă-mă pe-un ceas în diplodocus!

II

Pe-un afluent al rîului Iordan
Stetea a Ierichonului cetate
Cu ziduri tari şi turnuri crenelate
Ce-a fost de mulţi asediată 'n van.

Dar nu mi-aduc aminte în ce an
Veni în fruntea unei mari armate
Un şef de-orhestră Josua, sau poate
Un alt ales al neamului jidan

Şi cînd văzu că nu-şi ajunge scopul
Nici cu berbecii, nici cu tîrnăcopul,
A poruncit la toţi: „Strigaţi, măi, ho!

Suflaţi în surle tare, cu avînt!"—
Şi—bîlbîdîc!—cetatea-i la pămînt...
...De n'aş păţi ca tine, Ierichо!

Elegie

În cursul vieţii mele-atît de triste
Am scris atîtea cronice rimate,
Ce dorm acum pierdute prin reviste—
Şi tot nu-s încă o celebritate.

Am scris la „Convorbirile" Junimii
Cu Petre Carp şi Maiorescu Tit—
Dar m'au uitat aşa curînd sublimii
Şi nici la jubileu nu m'au poftit.

Contemporan mi-era 'n „Contemporanul"
V. Gh. Mortzun cu-a lui poeme 'n proză,—
El e ministru azi, iar eu, sărmanul,
Aştept zădarnic o metamorfoză.

Am scris apoi la „Viaţa" lui Vlăhuţă...
Dar „Viaţa" a murit, că n'avea zile
Şi am rămas şi-acolo de căruţă—
Nu 'nvie „Viaţa", e'n zadar, copile!

Am publicat în „Pagini literare"
Cu-Artur Stavri, Gorun şi alţi eroi—
Dar unde-s azi?... O vremuri funerare!
Stavri e deputat de Dorohoi!

Azi scriu c'o mînă la „Sămănătorul",
Cu alta la „Viaţa Romînească"—
Dar orişice-mi rezervă viitorul,
Oricum aceste două să trăiască!

La „Convorbirile" lui Mişu însă
De-ar fi s'ajung cîndva, ori la „Arhiva",
Să ştiţi atunci că steaua mea e stinsă:
Puteţi, o critici, să-mi mîncaţi coliva!

Viziune telegrafică (Reminiscență)

Un turn din zile vechi rămas.
Doi spadasini. Schimb de cuvinte.
Pas înapoi, pas înainte.
Un zingănit, un jalnic glas.

Tumult. O ceată de arcaşi.
Un felinar pe-obrazul pal....
Tîrziu!... Infamul ucigaş?
Departe un galop de cal....

Wagnerism

Azi dimineață Cişmigiul părea un parc de vechiu castel
Şi, ca un rege singuratec, eu singur mă plimbam prin el.

Treceam cu mînile la spate tăcut, pe-aleele pustii,
Copacii moţăiau din creştet ca nişte uriaşi cheflii.

Dar iat'un brad că se deşteaptă şi cu un ram bătînd uşor,
Asemeni unui capelmaistru le dă semnal în *do minor*.

Buimaci de somn se'ntind giganţii trosnind a lor încheieturi
Şi tumultuoşi pornesc să cînte preludiul unei uverturi.

Ca un catarg imterminabil d'asupra negrelor boschete,
Un plop s'alintă 'n neastîmpăr, bătînd din mii de castagnete.

Un teiu stufos ca un Dinicu, s'a deşteptat acum şi el
Şi amoroso plînge 'n umbră cu nota lui de violoncel.

Privindu-se ca 'ntr-o oglindă în luciul apei liniştite,
Din harfe sălciile cîntă ca nişte fete despletite.

Alăturea, ursuz, platanul, mîncat şi găurit de ploi,
Prin scorburile lui respiră cu note grave de oboi.

Tresare ca din altă lume, mişcîndu-şi foile ei late,
Şi, la răstimpuri, sgomotoasă din talgere catalpa bate.

Se întregeşte simfonia şi tot mai veselă devine,
Staccato păsările cîntă din fluere şi piculine....

Divin era concertul, gratis şi fără de compozitor!
Iar eu, ca Ludwig, melomanul, în sală singur spectator,

Şi-o lebădă misterioasă vislea pe ape-aşa de lin....
De ce n'am dispărut ca tine, fantasticule Lohengrin!

A. Mirea.

FĂRÎMITURI.

D'ale Poppeştilor

Pe plajă-i un stol de cucoane...
Poppescu, fiecar, indiscret,
Flirtează şi face fasoane,
Şi ifos îşi dă de poet.

El are la ceafă cărare
Şi'n ochiu un monoclu semeţ,
Şi are la dame cătare
Cum printre copii are Meţ.

O, dulce poete Ovidiu,
Gîndit-ai în tristu-ţi exil
C'odată Poppescu-Guvidiu
Găsi-va la Tomis azil?

«Mai am un singur dor...»

Un cer cu lună,
O barcă bună,
O mandolină,
O mare lină,
O... Lină mică,
Şi alt nimică!

De dragul copiilor

Copii fără ghete 'n picioare
Se joacă pe ţărm în nisip;
Fac cură de mare, de soare,—
Ce pali sînt drăguţii la chip!

Ca flori delicate în sere,
Ei viaţa 'ntre ziduri îşi trec...
N'au sînge!... Iar eu în artere
În plusul de sînge mă'nnec...

Mi-s dragi,—parcă eu le-aş fi moşu;
Ah, sufăr să-i văd străvezii,
Şi-mi vine să-mi tai nasul roşu
Şi... sînge să 'mpart la copii!

Constanța, Iulie. **Tarascon**

Viața romînească în Bucovina

Doi compozitori: Ciprian Porumbescu *) și Tudor cav. de Flondor.

O serbătoare a sufletelor romînești de pretutindeni, cari în timpul din urmă se întilnesc din ce în ce mai des, deși încă tot prea rar, a fost sărbătorirea aniversării de 25 de ani dela moartea compozitorului romîn bucovinean *Ciprian Porumbescu*. In centrele mari de viață romînească, ca București, Craiova, Sibiu, Brașov, Cernăuți, Suceava, cum și în orașele și orășelele de provincie ca Turnu-Severin, Lugoj, Turnu-Măgurele, și-a avut mult regretatul fiu al neamului nostru pomenirea sa. O serbare frumoasă, demnă de marele cîntăreț, a aranjat reuniunea de cîntare „Ciprian Porumbescu" din Suceava,—care cu cinste poartă numele patronului ei—la mormîntul lui Ciprian Porumbescu, în Stupca. A fost o serbare la care au participat toate societățile culturale din Bucovina. Prietenul de studii, și mai tîrziu și de necazuri, al lui Ciprian, păr. Const. Morariu a scris după inviiarea reuniunii o scriere festivă pe înțelesul poporului, care s'a împărțit poporănilor adunați la mormîntul neuitatului Ciprian. Din aniversarea aceasta, care a străbătut Romînimea dela un capăt la altul, arătîndu-ne ca pe *un* popor unit în cugete și în simțiri, vrednic de un viitor mai bun, ne-am ales și cu două fapte ce vor rămînea și vor vorbi și urmașilor de pietatea acestei generațiuni. Reuniunea de cîntare din Suceava a hotărît să împodobească mormîntul lui Ciprian și să se îngrijească de o cruce, iară societatea filarmonică din Craiova a hotărît să deschidă o colecție publică, din venitul căreia să tipărească cele „mai bine de două sute din frumoasele lui compozițiuni muzicale", cari n'au văzut încă lumina tiparului.

Scurta viață a acestui suflet ales, a acestui înțelegător adînc al durerii și bucuriii sufletului romînesc, este plină de evenimente demne de reținut.

1) A se vedea: *Petru-Petrescu*; Ciprian Porumbescu, în călindarul „Amicul poporului". Dr. *Valeriu Branişte*: Ciprian Porumbescu, în Drapelul VIII No. 43 sq. și *Const. Morariu*, Ciprian Porumbescu, scriere poporală, Suceava 1908.

S'a născut în comuna Șipot din munții rusești la 2 Octombrie v. 1854. Părinții săi au fost Iraclie Porumbescu (până la 1881 Golembiowski) paroch în acel sat și Emilia născută Clodnițchi. Iraclie Porumbescu este o figură marcantă din trecutul bucovinean; el a jucat în anii dezrobirii naționale 1848—1849 un rol însemnat. Era un intim al Hurmuzăchenilor și ca atare a avut ocaziunea a face cunoștința refugiaților politici din Moldova și Ardeal ca Alexandri, Cogălniceanu, Negri, Barițiu, Pumnul și alții. Iraclie s'a încercat și pe terenul literar și ne-a lăsat o sumă de amintiri prețioase din acea epocă de redeșteptare națională. O parte din scrierile sale au fost publicate de prof. L. Bodnărescul ¹), altă parte se află în manuscris. A scris și poezii dintre cari cea mai respîndită, care se cîntă și astăzi este: *Lui Iancu*, cu versurile: „Auziți acolo, un bucium răsună".

Iraclie Porumbescu a avut nouă copii, dintre cari au rămas în viață numai trei, adecă doi băeți Ciprian și Ștefan și o fată Mărioara; astăzi trăește numai Mărioara Porumbescu, măritată după d. Liviu Rațiu, în Cîmpina.

In toamna anului 1860 a intrat Ciprian în școala primară din Ilișești (districtul Gura Humorului), deoarece în Șipot era numai școală ruteană. In 1863 trecu examenul de primire în gimnaziul din Suceava, pe care'l sfîrși în 1873, pierzînd un an din cauza unui morb îndelungat. Tatăl lui Ciprian se afla de la 1865 în Stupca, în apropierea Sucevei, care a fost patria adevărată a compozitorului. După absolvirea gimnaziului intră în seminariul teologic din Cernăuți. La 1875 fu înființată în Cernăuți, în amintirea jubileului de o sută de ani dela anexarea Bucovinei la Austria, o universitate; seminarul teologic fu transformat în facultate și alipit universității. Studenții romîni înființară o societate studențească, pe care o numiră „Arboroasa", după numele străvechiu al provinciei numită astăzi Bucovina. Societatea aceasta și-a inaugurat activitatea la 10—22 Decembrie 1875. In această societate Ciprian Porumbescu a desvoltat o activitate rodnică mai întîi ca organizatorul secției muzicale, care a procurat multe plăceri sufletești societății romînești de pe atunci, apoi ca președinte al societății. Societatea a fost disolvată de guvern în 1877, iară membrii comitetului ei—între aceștia Ciprian și păr. Morariu—întemnițați. Două au fost cauzele cari au provocat această catastrofă, care pentru Ciprian a devenit fatală, deoarece aici în temnița umedă a contractat o boală de piept ce l-a pus în floarea vîrstei în mormînt. Tînăra societate se adresase guvernului romîn pentru o subvenție—tocmai atunci votase camera romînă în ședința ei din 17 Ianuarie 1877 suma de 1000 lei pentru sprijinirea societăților romîne din Austria—și primi 200 lei; cu ocazia aniversării tăerii capului domnitorului Grigore Ghica, pe cînd în Cernăuți se aranjau serbări cu caracter anti-romînesc, comitetul Arboroasei trimise comitetului festiv din Iași o telegramă în care se afla și faimosul cuvînt „detrun-

1) Scrierile lui Iraclie Porumbescu, Partea I, Cernăuți 1898.

-chiat". Comitetul a fost arestat şi i s'a făcut proces de înaltă trădare. După zece săptămîni de arest preventiv, la un loc cu criminalii de rînd, s'a judecat procesul, cel mai senzaţional proces ce s'a văzut în paşnica şi răbdătoarea Bucovină. Acuzaţii au fost achitaţi pe baza verdictului negativ dat de juraţi în unanimitate. Acest epizod a zdrobit şi sănătatea fizică şi cariera frumoasă a lui Ciprian. El avea să fie trimis în străinătate ca să se pregătească pentru catedra de muzică bisericească ce urma să se înfiinţeze pe lîngă universitatea din Cernăuţi. Procesul amintit i-a nimicit acest vis frumos, dar n'a fost în stare a disrădăcina din sufletul său dragostea pentru neam. După părăsirea temniţei, Ciprian a urmat cursurile la facultatea filozofică din Cernăuţi, iar în 1880 a trecut la conservatorul din Viena. După absolvirea studiilor este numit profesor de muzică la şcoalele centrale romîne din Braşov şi director al corului dela sf. Nicolae, tot din Braşov. Boala lui însă agravîndu-se din ce în ce tot mai tare, el fu silit să plece după recomandaţia medicilor săi în Italia şi anume la Nervi, pe malul mării Mediterane. Din timpul petrecerii sale aici ne-au rămas cîteva însemnări publicate de el însuşi în „Gazeta Bucovinei" (No. 33 şi 34 din 1892). El ne povesteşte pe larg impresia ce a făcut-o asupra publicului străin, care, fără ştirea lui, asista la executarea unei doine şi insistă apoi asupra întîlnirii sale cu marele componist *Verdi*. Partea aceasta fiind deosebit de interesantă, o reproducem şi noi: „In două oare am fost la Genua, de unde, cu o birjă, în curînd am ajuns la vila lui Verdi. Doi servitori stau la intrare şi al treilea la uşă, pe care o deschise cu o adîncă închinăciune şi cu cuvîntul „aprego"! (adecă poftiţi). Verdi, încă slab, şedea în salon într'un fotoliu, şi de departe îmi zise în limba franţuzească: „Iartă domnule şi june amice că nu mă scol; sînt încă ceva bolnav, dar foarte mă bucur". Şi întinzîndu-mi amîndouă mînile, se uită lung la mine, apoi zise cu bucurie vădită: „Ah, tip romanic, foarte mă bucur,! Am auzit aseară dela dumnealor, foarte mă bucur! Un fecior ni dede şi nouă fotoliuri, iar Verdi, tot cu ochii ţintiţi la mine, mă întrebă mai întăi de unde sînt, ce slujbă am, ce boală m'a adus încoace şi altele. Apoi mă întrebă despre Romîni, despre aflarea lor în toate părţile pe unde locuesc, şi în sfîrşit despre muzica lor. Răspunzîndu-i la toate, el mă întrebă din ce instrumente cînt eu. I-am răspuns că din vioară şi din clavir. „O—zise Verdi—cîntecele romanice, după firea lor, pe vioară se potrivesc. Fii bun, te rog, colo pe pian e şi vioara; cîntă un cîntec romînesc să-l aud". Eram, se înţelege, nu numai mişcat, văzîndu-mă înaintea unui Verdi, dar să şi cînt înaintea lui,—pare că nu mă simţeam în putere. El, cum se vede, pricepu sfieala mea şi zise servitorului ce sta la uşă: „A, apă, dulceţi!" După ce m'am împrospătat şi am prins la curaj, am cîntat doina. M'am uitat de cîteva ori la bătrînul maestru şi l'am văzut cu ochii ţintiţi asupra mea. Cînd am sfîrşit de cîntat, el zise către Boïto: „Mare lucru, cîntecul acesta nu mi-i cunoscut, dar toată gama lui o simţesc şi o pricep!" Mi s'a părut că bătrînul vrea să

se scoale şi să vie la mine. Eu am păşit spre dînsul. El iar mi-a întins amîndouă mînile şi, strîngîndu-le pe ale mele, îmi zise cu suflet mişcat: „Da, fraţi ni sînteţi. Atestatul că ni sînteţi fraţi vi l-am auzit acum."

Dar nici clima Italiei n'a putut să întărească trupul istovit al slăbitului cîntăreţ şi Ciprian se întoarse cuprins de un dor nemărginit de patrie, în 10 Martie 1883, la Stupca şi la 25 Mai muri în vrîstă de 29 ani neîmpliniţi.

Talentul său muzical s'a relevat din cea mai fragedă tinereţă. Parte cu instructor, parte fără ajutor şi îndreptare; ascultînd cîntecele Ţiganilor din Stupca, s'a desvoltat Porumbescu ajungînd un maestru al violinei. Deja ca gimnaziast ajunsese la o dexteritate mare şi era nedespărţit de vioara sa. Era înamorat de cîntecele poporale, de melodioasele hore şi de fermecătoarele doine. Cea dintăi compoziţie a lui este „Dorinţa" (cuvintele de M. Cugler-Poni), apoi „Hora naţională", „Marş festiv". Pe cînd era în seminar se ocupa mult cu muzica bisericească şi a produs şi în direcţia aceasta lucruri neperitoare, cari sînt până astăzi bucăţi de forţă ale repertoriilor corurilor noastre bisericeşti, ori şi unde trăesc credincioşii bisericii noastre.

Ca student în „Arboroasa" a compus vestita „Cislă", piesă hazlie de mare efect, „Sunt Arboros" „Treicolorul". Cîntecele studenţeşti cîntate de tinerimea studioasă la toate întrunirile ei ca: „In Putna, vechea marioră"... energicul imn „Pe al nostru steag" şi multe altele, sînt munca lui Ciprian. El a scris textul celor mai multe şi le-a pus pe note edînd unica cărticică cu cîntece studenţeşti în limba romînă. O activitate muzicală deosebit de rodnică a desvoltat el în timpul cît a fost profesor la Braşov, compunînd şi tipărind cîntece şi aranjînd concerte. Amintesc din compoziţiile lui încă *Candidatul Linte* şi opereta *Craiu nou*. Cel din urmă cîntec al lui, scris pe patul morţii, este *Tempi passati*.

Departe de patria sa, între străini, în sanatoriul din Schlachtensee lîngă Berlin, s'a stins zilele trecute Tudor Flondor, proprietar mare din Rogojeşti, la graniţa Romîniei, în vrîstă de 46 de ani. E născut la 1862 în Storojineţ, avînd de tată pe boerul George Flondor, figură marcantă a aristocraţiei noastre, şi de mamă pe Isabella, care era foarte muzicală. Are doi fraţi: Iancu, proprietar mare la Storojineţ, fruntaş al boerimii romîne din Bucovina, şi Nicu, proprietar mare, care în oarele de recreare se ocupă şi cu muzica. Tudor a fost o fire de poet visător, pierdut în lumea de melodii şi idealuri, şi deaceea a neglijat partea reală a vieţii totdeauna, şi a şi avut şi puţine succese. E drept că a jucat şi în viaţa publică a ţării un rol, însă acesta nici pe departe n'are însemnătatea rolului ce l'a avut în viaţa artistică a ţării. A fost deputat al curiei a cincea în parlamentul vienez până la introducerea sufragiului universal, cînd n'a mai candidat; a fost deputat al proprietăţii mari în camera provincială până la moarte. Specialitatea sa era agricultura. Pe terenul acesta avea cunoştinţe solide şi a şi rostit cîteva discursuri de

samă la dezbaterea de chestiuni economice. A fost președintele consiliului cultural al țării, instituție creată și subvenționată de stat pentru promovarea intereselor economice din țară; a scos și jurnalul economic „Agricultorul". Dar toate aceste dispar în fața meritelor ce și le-a cîștigat pentru muzica națională. Ca băiat și-a făcut orhestră din băieții din Storojineț, ca gimnasiast a condus coruri bisericești și lumești, ca universitar a început a scrie muzică pentru bucăți ușoare. Ca student tînăr, în etate de 19 ani, prin 1882, cînd se înjghebase o mișcare teatrală la noi, îl aflăm pe Flondor capelmaistru al trupei de diletanți care da în fiecare a doua Joi cîte o reprezintare teatrală; în Joia premergătoare reprezentației și în cea următoare,—cîte un concert. In anii ce urmează, Flondor compune muzica pentru multele cînticele, vodeviluri și operete ale lui Alexandri, ca: Rămășagul, Nunta Țărănească, Cinel-cinel, Lița Pescărița, Florin și Florica, Rusaliile. Seria aceasta a încoronat-o mai tîrziu cu opera sa de frunte *Moș Ciocîrlan*.

Cîntecul prin care a devenit cunoscut pretutindeni, și care se cîntă și astăzi foarte adese este serenada, „Somnoroase păsărele". Alte cîntece sînt: Rîndunica, Vin cu mine copiliță, Viorica, Visuri, Traiu vînătoresc etc; are și cîteva cîntece nemțești.

A fost lungă vreme dirigintele societății muzicale „Armonia", apoi președintele ei, în urmă a fost numit diriginte onorific. Pe timpul lui s'au aranjat turneuri artistice prin Bucovina, cari au produs un entuziasm mare și vor rămînea neuitate. Ca diregent de cor și orhestră a fost neîntrecut. Avea și multă simțire poetică și a scris și cîteva poezii, cuplete; a colaborat la textul pentru Moș Ciocîrlan. Nu era însă stăpîn îndeajuns pe limba romînă și din cauza aceasta n'a putut crea ceva durabil. Ca om a fost o fire blîndă și de o bunătate de inimă rară; ca proprietar a fost un sfătuitor și sprijinitor al țăranilor de pe moșia sa. Rămășițile pămîntești ale defunctului au fost transportate la Rogojești și înmormîntate acolo, fără pompă, în cripta familiară.

George Tofan

Scrisori din Ardeal

Partidul moderat.—Legea lui Apponyi.—Mișcări culturale.

Realizarea programului național e pendentă de o împăcare între Romîni și Unguri. Chiar la 1881, cînd s'a formulat programul național, fruntașii romîni au prevăzut și așteptat aceasta. Nici n'a fost vr'odată bărbat politic romîn, care să fi propagat lupta până la cuțite între Romîni și Unguri. Chiar elementele cele mai înaintate ale partidului național romîn au accentuat necesitatea unei împăcări între aceste două neamuri.

Greutatea este însă în *condițiunile* subt cari s'ar putea face apropierea. Nu s'a găsit adică până acum nici un bărbat, ori un partid politic maghiar, care să admită vr'un punct-două din programul național romîn, ci dimpotrivă: de la 1881 și până azi, toate partidele și guvernele maghiare au prigonit cu cea mai mare dușmănie pe toți aderenții sinceri ai programului național și n'au ezitat să declare că, *pe baza acestui program, Ungurii niciodată n'o să stea de vorbă cu Romînii*. Intăi, zic ei, să abandonăm programul național și numai după aceea Ungurii vor sta de vorbă cu noi. Ba, la 1905, Apponyi, conducătorul opoziției parlamentare, împreună cu Kossuth, nici n'au voit s'audă că'n parlament cei zece deputați naționaliști ar reprezinta partidul naționalităților. Intăi să dezarmăm, să abandonăm programul nostru istoric, și numai după aceea Ungurii vor trata cu noi.

Nu e greu de ghicit cam ce condițiuni ar pune Ungurii, în acest caz. Doar toate luptele dovedesc că întotdeauna învingătorii pun condițiuni grele învinșilor. Și nouă ne-ar pune chiar jugul în grumazi, văzîndu-ne umiliți și atît de dezorientați, ca numai de dragul unui taifas, cu vr'o cițiva Unguri, să abandonăm un program istoric, în jurul și pentru realizarea căruia se poartă luptă înverșunată nu numai de la 1881, ci, putem zice, de la redeșteptarea noastră națională încoace.

Au fost, cu toate acestea, și sînt și azi Romîni, unii chiar oameni onorabili, cari propagă *necesitatea unei împăcări*, cu *abandonarea* cîtorva puncte sau chiar a întreg programului național. De un an încoace mai ales, și în deosebi acum, se face mare zgomot în jurul înființării

unui partid politic zis *moderat*. Să fie adică două partide romîneşti: unul mai înaintat, cel naţional adică, şi unul moderat, care să aibă misiunea a-i îndulci pe Unguri, a-i dispune să stea cu noi de vorbă ori să ne facă ici-colea cîte o concesiune.

Ne aducem aminte că deja la 1891, V. Babeş, pe atunci preşedintele partidului naţional, a pus în discuţie în coloanele organului său „Luminătorul" din Timişoara, ideia *înfrăţirii romino-maghiare*. Insăşi lansarea acestei idei a făcut însă între Romîni un resenz atît de mare, încît la prima conferenţă naţională ce s'a ţinut, cu toată autoritatea mare de care se bucura bătrînul Babeş între Romîni, el n'a mai fost reales, ci biruitoare a ieşit politica radicală preconizată de „Tribuna". Şi bine să ne însemnăm: pentru salvarea ideilor de împăcare ale bătrînului Babeş, venise la Sibiu (8/21 Ianuarie, 1892) chiar Alexandru Mocsonyi, care până atunci nu se „coborîse" între popor, ci credea că poate dirige politica romînească din castelul său de la Căpolnaş.

Politica zisă memorandistă, ce s'a inaugurat prin prezentarea Memorandului la Viena, a pus capăt pe mult timp oricăror veleităţi de a întemeia partid moderat. Nici chiar întemniţarea comitetului naţional n'a slăbit în popor curentul radical, ci cu cît prigonirile din partea guvernului s'au inteţit, cu atît rezistenţa Romînilor a crescut şi huiduit a fost orişicine care a îndrăznit să mai vorbească de partid moderat. Iar aceasta nu pentru că n'am fi vrut să facem pace, ci pentrucă nu vedeam din partea Ungurilor nici o bunăvoinţă, nici vr'o garanţie, că acţiunea de împăcare ar putea să ducă la bun sfîrşit. Intăi fiindcă *aşa-zişii „moderaţi" romîni în realitate erau nişte simple unelte ale guvernului*; apoi pentrucă nici între Unguri nu s'a ivit vr'un bărbat de stat, care să-şi fi propus în chip serios rezolvarea chestiunii naţionalităţilor.

Iată de-ce păşirea pe teren a d-lui dr. Emil Babeş a fost desconsiderată, anul trecut, chiar de la început, măcar că d-sa deschisese discuţiunea în coloanele ziarului „Telegraful Romîn" din Sibiu, organul mitropoliei ortodoxe, şi se presupunea, cu drept cuvînt, că *este aprobat şi din partea Inaltului prelat*. D. Babeş scrisese apoi şi o broşură, în care pleda pentru împăcarea cu Ungurii; nimeni nu vedea însă o garanţie ca d. Emil Babeş să ducă la bun sfîrşit ceeace n'a putut să facă părintele său.

Organele naţionale „Tribuna" şi „Lupta" au şi spus-o îndată că d. E. Babeş este: ori un naiv, pîcălit de vr'un politician maghiar, şi cu bună-credinţă porneşte o acţiune, care are să cadă în baltă; ori că ştiind, şi din motive de ordin personal, caută să producă diversiuni în sînul poporului romîn. Faptul că acţiunea d-lui Babeş a fost sprijinită mai ales în coloanele „Ungariei", organul lui Moldován Gergely, în „Lumina", organ kossuthist condus de ovreiul parvenit Saluzsinsky, şi în „Severinul" lui Burdea, a contribuit ca Romînii să fie tot mai rezervaţi faţă de d. Babeş. Astăzi este pe deplin dovedit că întreaga *vorbărie* împrejurul politicii moderate şi a partidului moderat, n-a avut alt rost

decît să producă diversiuni *în afară, partidul naţional să fie adică prezintat ca-şi-cînd nu ar fi singurul depozitar al politicii naţionale romîne*, iar înnăuntru să producă discuţiuni şi certuri cari să aducă folos Ungurilor.

In săptămînile acestea discuţia s'a şi purtat pe două linii: în presa romînă pusă la discreţia guvernului, şi în ziarele maghiare, menite să informeze străinătatea. „Pester Lloyd" i-a dat mereu cu ştirea că e pe cale să se înfiinţeze partid moderat romîn, că, prin urmare, în sînul partidului naţional e o mare debandadă, iar uneltele guvernului, Kupár Reisö (odinioară Radu Cupar) şi Moldován Gergely, în presa maghiară şi în cea romînă moderată, încredinţează (?) lumea că neamul romînesc e pe cale să abandoneze pe naţionalişti şi să îmbrăţişeze politica moderată. Ei au căutat să insinue că îndeosebi clerul romîn unit (gr. cat.) propagă această politică şi puneau în perspectivă o adunare chiar, la Blaj, unde să se proclame înfiinţarea partidului moderat.

Au avut, se înţelege, şi grija să alarmeze străinătatea.

Insuşi Telegraful Romîn şi d. Babeş sînt siliţi însă acum să se lepede de tovarăşii lor, unelte ale guvernului; altminteri ar pierde orice stimă în faţa obştei romîne. Cît despre „Unirea" organul mitropoliei unite din Blaj, iată ce scrie:

„Dacă ne-am putea orienta, după unii articoli, ce apărură prin „Telegraful" din Sibiu, prin „Ungaria" din Cluj, etc. ar trebui să credem că acest pretins partid nu mai stă pe baza programului naţional, ci e bun bucuros, dacă s'ar executa legea de naţionalităţi *întrucît* se poate.

„Ce înseamnă aceasta? Inseamnă că se tinde la aceea, *ca poporul romîn să fie divizat în două tabere*, unii, cari stau pe bază istorică, pe baza programului naţional, alţii cari, în faţa împrejurărilor politice, află primejdioasă lupta rigidă, îşi pleacă capul, ţintind la aceea, ca să scape şi să mîntuie ce poate, bizuindu-se în graţia stăpînitorilor. Ne întrebăm, cu ce scop vrea să se facă această divizare? In folosul cui se face? In folosul poporului romîn de bună seamă că nu.

„Sau poate ne temem?

„Cînd am dat noi ocaziune, ca să creadă cineva, că între împrejurările actuale politice ne temem, ne clătinăm în credinţa biruinţii cauzei noastre şi că în faţa politicii guvernului de astăzi vrem să abzicem de a lupta pentru drepturile poporului romîn, şi că e o necesitate ca să se „modereze" programul naţional după bunăplăcerea guvernului? *Programul politic al unui popor este un lucru sfînt*. Mare să fie acea zguduitură, care să cutremure un popor întreg în credinţa că idealul acela, care a unit către o ţintă generaţii, care a călăuzit un neam întreg în bine şi în rău, acum să fie considerat, cu mintea uşoară, în cîteva clipe, de inutil, absurd, necorespunzător, numai pentrucă în faţa împrejurărilor politice, nu aduce decît suferinţe? Un program politic nu poate fi alterat de împrejurări politice, precum un popor conştient nu poate fi vaccilător, confuz, neîncrezător în credinţa sa politică". . . . .

. . . .

„Nu este nici o trebuinţă să ne moderăm programul politic, *cu toate că poate să ne aşteptăm că vor veni şi zile mai grele pentru noi.* Poate să ne aşteptăm la suferinţe mari, dar este doar un lucru logic, că drepturi nici ciştiga, nici apăra nu se pot fără suferinţe. Maghiarii înşişi, stăpînitorii noştri de astăzi, cari atit de bine îşi înţăleg rolul de stăpîn, au trebuit să treacă prin multe suferinţe până ce şi-au eluptat şi numai atita independenţă. *Vom suferi şi noi, dar nu ne vom vinde sufletul, nu ne vom clătina în credinţa că soarele dreptăţii şi al biruinţii cauzei noastre are să răsară*".

N'are deci guvernul maghiar de unde să recruteze aderenţi pentru un partid moderat romin, ci tot zvonul este menit numai pentru a seduce pe cei de la Viena şi străinătatea. Ungurii vor avea de purtat luptă cu Viena, în chestia pretenţiunilor naţionale în armată. Ar dori dar să prezinte lucrurile aşa, caşi cînd ar avea alături de ei şi un partid rominesc, ceeace ar mai însemna slăbirea elementelor naţionaliste cari până acum au combătut fără rezervă curentul şovinist şi teroristic maghiar.

Nu ne va trebui însă mare trudă pentru a demasca şi la Viena şi în străinătate această manoperă ungurească!

* * *

Legea lui Apponyi (a doua!) privitoare la întregirea salariilor învăţătoreşti, continuă să preocupe cele două confesiuni romîne. In toate părţile poporul se arată bun şi cu simţ de jertfă, încit dă ultimul ban pentru asigurarea şcoalelor sale confesionale. Bărbaţi serioşi însă şi sus puşi în societatea noastră, se întreabă dacă e practic şi mai ales dacă ne poate fi utilă chiar şi cea mai generoasă jertfă?!

Iată de ce: Apponyi a întocmit legea astfel, încît pentru orice lucru de nimic administraţia (guvernul) să dispună de şcoală şi învăţător, aşa că la urmă ne putem trezi cu 2—3000 şcoale susţinute de noi, dar în cari învăţători *maghiari* învaţă pe copiii noştri numai ungureşte.

Cu siguranţă, la *congresul naţional bisericesc* ce se va ţine în 1909 la Sibiu, se va şi pune în discuţie *dacă e bine să urmăm cu jertfa, pentru a-i înlesni guvernului opera sa de maghiarizare, ori să lăsăm ca statul să întreţină el toate şcoalele, asupra cărora de fapt el dispune?*

Chestia aceasta va fi obiect de discuţie şi în sinoadele diferitelor eparhii, în consistoare şi în presa de-aici.

* * *

In vara aceasta *Asociaţiunea*, singura noastră reuniune culturală, îşi va ţine adunarea în *Şimleu*, un mic centru cultural şi economic romin

din părţile sălăgene. Deşi părţile acele sînt mai expuse şi mai primejduite de maghiarizare, totuşi, nu sufere îndoială că adunarea are să reuşească. In Şimleu avem fruntaşi cu multă iubire de neam şi zeloşi, avem şi o foaie săptăminală pentru popor; aceştia, ajutaţi de fruntaşii din Sătmar şi Solnoc-Dobica, desigur vor produce Rominilor de pretutindeni bucuria să aranjeze o serie de serbări culturale dintre cele mai alese. Ar fi de dorit ca la aceste serbări să vină şi fraţi din Rominia.

Nu mai puţin vor reuşi serbările culturale ce vor aranja bravii fraţi de la *Oraviţa* (sudul Banatului) cu prilejul ţinerii acolo a adunării generale a Fondului de teatru. Intre alte lucruri demne de văzut, va fi şi *concertul* (şi concursul) *celor mai bune coruri din Banat.* Se ştie că mai ales bănăţenii sînt cintăreţi buni. La 1906, ei au escelat şi în Bucureşti, la concursul din Arenele Romane. Acasă, se vor dovedi şi mai ceceritori de inimi, fiind şi foarte ospitalieri.

I. Russu-Şirianu

5 Iulie v. 1908.

Miscellanea

REZULTATELE UNEI POLEMICI

Din tonul „răspunsului" ce mi-l dă d. Aurel C. Popovici în No. 28 al „Sămănătorului" trebue să conchid că polemica între noi s'a sfîrşit... aproape înainte de a se fi început.

Păcat...

Sînt însă dator *cetitorilor* să rezumez aici rezultatele la cari am ajuns în această polemică.

Discuţia a urmat între noi,—dacă vom lăsa la o parte toate „artificiile" de polemică în cari, cred fără voe, cădea la fiecare pas d. Popovici,—asupra unui singur punct.

D. Aurel Popovici nu s'a mărginit să critice relele, adevărate sau închipuite, ale regimului democratic, ci a tăgăduit însăşi *existenţa* democratismului, însăşi *posibilitatea* unui regim democratic, altfel decît „eterne trageri pe sfoară".

Am invocat atunci cazul Elveţiei şi, pentru a *descrie* regimul elveţian, am citat cuvintele unui specialist, profesor de drept Constituţional la una din cele mai falnice Universităţi ale lumii, din Oxford,—o carte clasică de A. V. Dicey.

Invăţatul englez arată că poporul elveţian poate interveni direct, prin sufragiul universal, în opera de legislaţie, şi în actele de guvernămînt, *mai mult* decît putea un suveran atît de puternic ca Regina Elisabeta a Angliei (aceasta nu făcea *ea însăşi* legile, cum le poate face poporul elveţian). Şi monarhii engleji pe acea vreme erau *suverani*, în toată puterea cuvîntului, (atunci în ori ce caz nu se putea încă vorbi în Anglia despre suveranitatea naţională), deşi îşi manifestau puterea *în forme constituţionale*,—suveran nu însamnă doar *despot*.

In această privinţă, cuvintele lui Dicey cuprind numai *o descripţie a faptelor*, nu vre-o apreciare personală. Această apreciare intervine numai în afirmarea, pe care o face, cu drept cuvînt, A. V. Dicey că în acest regim dispare *opoziţia între guvern şi popor*.

La acestea ce răspunde d. Popovici?

D-sa insistă mai mult asupra amintitei aprecieri a lui Dicey şi, citînd pe alese, cruciş, fără legătura pe care o au în text, crîmpee de fraze din cartea publicistului american H. D. Lloyd, din cari rezultă vre-o indicaţie asupra *diferenţierii organelor de guvernămînt* în Elveţia, se opreşte în special asupra pasagiului relativ la situaţia Consiliului federal,—organ ce corespunde *ministerului* în regimul parlamentar, dar care este *lipsit de acel rol conducător* pe care îl are ministerul. Şi *tocmai* fiind că e lipsit de acest rol, şi *tocmai* fiind că poporul elveţian „poate impune sau opri orice act de legislaţie sau de guvernămînt mai însemnat", fără să aibă nevoe de mecanismul responsabilităţii ministeriale,—Consiliul federal, cum arată Lloyd, îşi poate „merge drumul său, *considerînd, pregătind şi redactînd măsurile ce trebuiesc recomandate* „*camerelor* [cuvintele subliniate sînt omise în citaţia d-lui Popovici] „fără a ţinea urechea mereu la pămînt [d. Popovici traduce: *la popor*]".

Şi, cum iarăş Lloyd arată foarte bine, această situaţie a membrilor „guvernului" se datoreşte tocmai faptului, că măsurile supuse de el camerelor sînt controlate, în diferite forme, şi de *sufragiul universal al poporului!*

Dar d. Popovici se crede îndreptăţit să exclame:

„Apoi dacă asta se numeşte *democraţie*—atunci şi eu sînt democrat!"....

Şi deci tot se crede în drept să tăgăduiască *existenţa* democraţiei!

Am întrebat atunci pe d. Aurel Popovici *pe cine* vrea să „combată"?

Cînd atîţia oameni „serioşi", cum recunoaşte şi d-sa, învăţaţi, oameni de stat, publicişti, ca Freeman, Dicey, Brice, Lloyd, etc.,—„*asta* numesc democraţie",—poate d-sa să facă abstracţie de noţiunea *lor* a democratismului?

Combate d-sa democratismul pe care îl înţeleg ei (şi *toată lumea*, de altfel),—atunci Elveţia *este* o democraţie, şi democraţia există.

Acceptă d-sa *acest* democratism,—atunci pentru ce îl combate?

Şi spre a înlătura orice echivoc, am arătat ce înţeleg „oamenii serioşi" prin democraţie; şi n'am căutat să fiu original, am reprodus definiţiile din cel dintăiu manual de şcoală ce mi-a căzut în mînă (*A. Esmein*. Éléments de dr. Constitutionnel),—d. Popovici le găseşte chiar prea terre-à-terre.

Totuşi d-sa n'a răspuns *nemic* la toate acestea: există democraţia, pentru ce ne combate?...

Păcat...

* * *

In schimb, d. Popovici prooroceşte din nou toate nenorocirile ce vor cădea pe capul poporului romîn, pe urma ideilor susţinute de mine, cînd noi vom zăcea „sub glia verde" (acest termen de verificare a proorocirii, evident, mă dezarmează), şi repetă din nou aceleaşi două trei

afirmări, pe cari, decînd a luat direcția politică a „Sămănătorului", d-sa le reproduce mereu în diferite combinații și în diferite „variațiuni pe aceiași temă", fără a le dovedi,—și anume:

1) *Poporul atîta așteaptă, propaganda democratică, pentru ca să isbucnească ca un „ocean de pofte și rivniri incalculabile".*

Unde a văzut directorul „Sămănătorului" astfel de lucruri, nu știm.

In țara pe care „oamenii serioși" o califică de *cea mai democratică* în lume, în Elveția, poporul se arată *mai conservativ de cît conducătorii lui*, cum arată Lloyd (op. cit. p. 218 urm.), încît radicalii idealiști se ridică împotriva „referendumului".

Insuși d. Popovici face caz din faptul, că în 32 ani (1874—1906) poporul elvețian a răspins prin *referendum* (din conservatorism, dovedește Lloyd) *două* măsuri, pe care d-sa le găsește utile.

2) *Poporul trebue condus de fruntașii săi „firești" și „patrioți".*

Dar cine sînt fruntașii firești?

O nobilime privilegiată? (Nu îndrăsnesc să afirm, că aceasta este idea d-lui Popovici, dar sînt oarecari indicațiuni în acest sens).

Cum se desemnează acești fruntași? sau de unde să iai o nobilime, cînd nu o ai?

Mister.

Apoi care om de stat, care „politician" cinstit chiar, nu se crede, în toată sinceritatea, *patriot?* Nu din *patriotism* tocmai ține fiecare la ideile lui?

Ii recunoaște, de pildă, de patrioți directorul „Sămănătorului" pe d-nii P. P. Carp sau N. Iorga?

Dar concepția d-lui Carp asupra naționalismului, și a d-lui Iorga asupra democratismului diferă de a d-sale atît de mult! (Despre subsemnatul nu mai vorbesc, findcă, pentru d. Popovici, trebue să întrupez toate „ateismele", „materialismele", „cosmopolitismele", „pacifismele", sau „feminismele" imaginabile.... „abominațiunea pustietății"!...)

3) *Democratismul duce statele și națiunile la pierzare.*

Unde s'a întîmplat acest lucru?

Din cauza democratismului se descompune sub ochii noștri Imperiul glorios de altădată al Osmanliilor?

Din cauza democratismului a ajuns la marginea prăpastiei Imperiul Țarilor, a suferit o înfrîngere rușinoasă și se sbate acum în neputința de a-și așeza viața de stat pe vr'o temelie sănătoasă?

Sau, în vechime, din cauza democratismului au pierit Impărățiile Egiptului, Babilonului, etc., sau chiar Imperiul Roman (trebue să punem la o parte, de pildă, lămuririle în această privință ale unui Mommsen, sau chiar ale unui Liebig, celebrul chimist)?...

Și cum se explică prosperitatea unei țări ca Elveția, care, cu toate condițiunile naturale atît de neprielnice, merge în fruntea progresului chiar material, economic,—fără să mai vorbim de cultura ei, de școalele ei exemplare, etc.,—cum cu atîtea detalii ne arată și Lloyd, citat de d. Popovici? sau pe ce temeiu *de fapt* ar putea vre-o Casandră reacționară să-i prezică Elveției pieirea, chiar pentru vremuri cînd vom fi „sub glia verde"? Oare aici puterea destructivă a democratismului nu e eficace, și pentruce?

Și care democratism? Al „oamenilor serioși", ca Dicey, Freeman, Brice, Lloyd, etc.,—sau „cel ce nu există"?...

Nu știm.

In zădar veți căuta răspuns la aceste întrebări în toate polemicile d-lui Popovici.

Atunci împotriva cui și pentru ce se răsboește d-sa?

Și iată, polemica a luat sfîrșit... Păcat!...

D. Popovici însă, după aproape șese luni de activitate publicistică intensă, ne făgăduește că ne va desvăli mai tîrziu toate aceste taine.

Să așteptăm.

* * *

Dar despărțindu-ne astfel de d. Aurel C. Popovici, cel puțin pentru moment, datorim *cetitorilor*, desigur, o lămurire.

Pentru ce regretăm, și regretăm sincer, sfîrșitul lamentabil al acestei polemici,—cu tot tonul ei gladiatoric, cu toate „artificiile" și cu toate violențele ei excesive și nejustificate de nemic?

Cu oricare altul, evident, n'am sta de vorbă în aceste condiții.

Dar d. Aurel Popovici nu poate fi judecat ca oricare altul.

Sînt polemiști cu cari e o mare plăcere să discuți, fiindcă gîndirea lor originală și bogată, argumentația lor strînsă, luminile neașteptate ce ei aruncă asupra unor fețe ale problemei, nelămurite încă chiar pentru d-ta,—dacă nu te conving, te silesc să-ți limpezești propria-ți cugetare, să o supui unui examen mai serios, dintr'un nou punct de vedere, să o lărgești și să o adîncești.

Intr'o astfel de polemică adversarii, remăind chiar fiecare ireductibil pe punctul său de vedere, simt totuși că n'au discutat în zădar, și n'au răpit, fără folos, timpul cetitorilor; că prin faptul chiar că două concepții antagoniste au fost puse față în față, în contradictoriu, și desvoltate până la ultimele lor consecințe,—au cîștigat nu numai polemiștii ei înși-și și cetitorii, dar s'a netezit calea adevărului. Căci mintea slabă a omului nici nu poate străbate spre adevăr, decît prin cărarea spinoasă a șovăelii, a îndoelii, a criticei și a discuției, întrupate în diferite construcțiuni teoretice, ce par întotdeauna autorilor lor atît de armonioase și solide, și adesea—atît de șubrede urmașilor...

Vigurosul director politic al „Sămănătorului" nu face parte din această categorie de polemiști.

Cu toată erudiția-i vastă și serioasă, cu toată convingerea-i adîncă, ce radiază din fiecare cuvînt și... din fiecare semn de exclamație,—îi lipsește puterea de argumentație și de critică, și acea putere de mlădiere intelectuală, puterea de comprehensiune a ideilor adversarului, și—nu numai ale adversarului.

D. Aurel Popovici,—ca şi acele aparate Marconi cari, din nesfirşitele vibraţiuni ce între taie în toate direcţiile spaţiul, nu sînt sensibile decît la anume fel de ondulaţiuni,—din ce spune adversarul, din tot ce ceteşte, în perfectă bună credinţă, nu înţelege decît ce-i convine şi cum îi convine. 1)

Toată construcţiunea-i teoretică, cum am spus mai sus, se rezumă în două trei formule invariabile.

La toate sforţările de logică şi argumentaţie, d-sa, impasibil şi rigid, răspunde prin aceleaşi două trei afirmaţiuni sacramentale,—agrementate numai prin şiruri mai lungi sau mai scurte de semne de exclamaţie, sau prin varietatea caracterelor tipografice...

Ca o stîncă de granit, pe care nu o pot urni din loc, nici măcar brăzda, toate fulgerile cerului...

In asemenea condiţiuni, dacă discuţiunea cu d. Aurel Popovici nu-ţi poate procura plăcere intelectuală, ea îţi produce un intens sentiment estetic.

In vremurile acestea de neurastenie şi reflexiune, e un deliciu să te opreşti un moment în faţa unui om dintr'o bucată, chiar dacă arhitectonica sa teoretică se reduce numai la cele două trei formule mistice.

Chiar atitudinile duşmănoase şi dispreţuitoare pentru adversar, violenţa de limbaj, tendinţa de a-ţi suspecta buna credinţă şi de a-ţi căuta în toate numai „tertipuri advocăţeşti", — departe de a-ţi displăcea la acest om, îţi complectează impresiunea reconfortantă de caracter întreg.

Fiindcă, nu uitaţi, că atunci chiar cînd polemizează, d. Popovici, în realitate, nu discută, nu argumentează, nu se înjoseşte până la subterfugii de logică (cu voinţă, cel puţin), ci oficiază; prin fiecare rînd scapă neamul şi ţara de pierzanie; chiar prin fiecare ghilemea şi semn de exclamaţie pune cîte o proptea la scaunul Domnului, clătinat de necredinţa veacului, de incursiunile „raţiunii suverane", atît de dispreţuite de d-sa.

In această stare sufletească, sînt explicabile toate violenţele, precum este explicabil că o observaţiune, cît de obiectivă, pare a îndreptăţi o ripostă şi mai vehementă.

1) Incă o pildă, pe lîngă cele ce am dat până acum:
H. D. Lloyd arată, că *în cantonul Glarus* Consiliul—adică „guvernul" — *e dator* să supună votului adunării plenare a cetăţenilor (Landsgemeinde) şi măsurile ce nu isvoresc din iniţiativa lui, a Consiliului, şi *care nu sînt aprobate de el*, şi dacă aceste măsuri sînt votate de adunare, guvernul *e dator* să le inscrie în ordinea zilei *a anului următor*—măsură excelentă, evident. De aci învăţatul american conchide: „Consiliul exercită astfel *un veto limitat*.—(a *limited* veto)", — adică ceea ce e cunoscut în dreptul constituţional prin „veto suspensiv", — în opoziţie cu „veto absolut", care *limitează* drepturile corpurilor legislative,—ca dreptul de veto al Regelui, d. p., în constituţia romînă.
D. Popovici, pe lîngă că citează această frază detaşat, ca o regulă generală, pe care o pune în legătură cu alte restricţiuni ale „suveranităţii populare", o traduce astfel: „Consiliul exercită de fapt un veto *limitativ*",—nu *limitat*, cum spune autorul! Şi aş putea înmulţi aceste pilde de *înţelegere* greşită a d-lui Popovici, (dar conformă felului său de a gîndi) până la infinit, cu toată buna-i credinţă nediscutabilă.

Pentru o fire de prooroc toleranţa e un păcat, „ereticii"—şi eretici sînt toţi „adversarii,"—nu merită decît ură şi dispreţ pe această lume, şi cazne vecinice în cealaltă.

Zilele acestea am cetit în Clemenceau,—care dacă ar fi renunţat la politică, tot ar fi rămas în istoria ţării sale ca o strălucită figură literară,—un fin portret de „prooroc", în tipul unui pastor protestant:

„Pentru Strumpf,—mai e nevoe să spunem?—*eretic* (malpensant) „însemna orice om ce credea alt-fel decît dînsul.... Pentru el era o „inexprimabilă suferinţă ori de cîte-ori întîlnea pe cineva, cu care era în „divergenţă asupra vre unui punct de teologie... Şi acest om, care n'ar fi „putut să strivească un purice, sfîrşia de cele mai multe ori prin con„damnarea interlocutorului său la flacările vecinice. Dacă nu spuneai *a„min* la ori-ce cuvînt îi cădea lui de pe buze, nu puteai isprăvi con„versaţia cu el decît blăstemat pentru erezie"....1).

Şi d. Aurel C. Popovici are o fire de prooroc, ca şi d. N. Iorga, şi chiar mai mult decît d. N. Iorga.

D. Iorga, d. p., la nevoe ştie să-şi menajeze concursul electoral al d-lui Lascar Tărăbuţă, sau poate, cu toată-i susceptibilitatea proverbială, păstra o prudentă tăcere, faţă chiar de d. Aurel Popovici.

Dar acesta nu cunoaşte ast-fel de slăbiciuni,—dă cu toporul....

Nu e de mirare, că d. I. Scurtu—pe care natura l'a făcut „discipol credincios", gata de a primi harul, cum pe ceilalţi i-a făcut prooroci, —a şi părăsit pe d. N. Iorga spre a se alipi de d. Aurel Popovici.

Dar firii de prooroc e inerent, ca să zic aşa, să privească lumea de pe... picioroange...

Ce mi-i Gladstone, Clemenceau sau Jaurès; Schmoller, Wagner sau Sombart; K. Marx sau F. Lassalle?...

Ori-ce om, cît de modest, poate, de sigur, critica *ideile* unui geniu chiar. Care bun şcolar nu ar putea azi să lămurească punctele slabe ale filosofiei lui Kant?

Dar o fire de prooroc nu se poate mărgini la critica ideilor,—îi trebue să arunce în „ghehena de foc" pe însuşi *ereticul*,—şi iată nevoia de a discuta *valoarea* însăşi ştiinţifică, şi chiar de om, a „adversarului."

Te poţi formaliza, dacă eşti privit de pe... picioroange, în „ilustra companie" a atîtor oameni de stat, învăţaţi şi scriitori,—„vestiţi" sau „zăpăciţi"?...

Prin urmare, fără supărare...

C. S.

P.S.—Colaboratorul nostru *A. Mirea*, cu tot talentul lui scînteetor, devine grav,—apare în volum... („*Caleidoscopul* lui A. Mirea, tipărit de D. Anghel şi St. O. Iosif"), editura *Minerva*, preţul 1 leu 50.

Te trezeşti că ajunge *prooroc* şi acesta, cu concursul d-lor *D. Anghel* şi *St. O. Iosif*!...

1) „Les plus belles pages de Clemenceau" (Paris, 1908), p. 32.

Recenzii

Adina Gr. Olănescu. *Cugetări.* „Minerva", Bucureşti, 1908. Preţul lei 1.50.

Adina Olănescu a fost ceea ce se chiamă o „intelectuală", adică o fiinţă omenească, care-şi pune probleme relativ la lucrurile şi împrejurările lumii acestia, care se îndeletniceşte cu *ideile* despre lucruri tot atita cit şi cu lucrurile, dacă nu şi mai mult, şi pentru care, cu un cuvint, *ideile* au tot atita realitate ca şi lumea concretă.

Şi cum asemenea exemplare omeneşti de lux sint rare, mai rare în ţara noastră, şi încă şi mai rare printre femei,—„cugetările" Adinei Olănescu nu pot fi cetite fără interes şi chiar fără pietate,—căci viaţa acestei distinse femei s'a curmat aşa de tragic, aşa de nedrept de tragic.

Mulţi nu au predilecţie pentru acest gen. Şi poate cu oarecare cuvint: Fiind nişte concluzii ale unor argumentări, pe care autorul nu le desfăşoară, nişte generalizări scoase din observaţii, pe care autorul nu ni le face cunoscute,—„cugetările" sint, pentru cetitor, simple afirmări personale.—Un scriitor francez, mai dăunăzi, şi-a luat curioasa îndeletnicire de a reface cugetările lui La-Rochefoucauld, afirmînd contrarul. Depildă La Rochefoucauld zice că femeile, în întaiul amor, iubesc pe bărbaţi, în celelalte amoruri, iubesc *iubirea*, etc. Scriitorul francez, de care vorbesc, schimbă cugetarea aceasta în contrarul ei. Şi Faguet, care analizează aceste cugetări refăcute, găseşte că unele sint tot atit de adevărate caşi corespunzătoarele din La Rochefoucauld, altele mai adevărate, citeva neadevărate. Ca să dovedească *pentru ce* cutare cugetare refăcută e mai adevărată, Faguet *argumentează*...—şi triumfează. Dar ştim noi *care au fost argumentele* lui La Rochefoucauld? Ce ar răspunde el, dacă ar putea discuta cu Faguet? Iată defectul acestui gen.

Dar dacă, din punct de vedere curat ştiinţific, „cugetările" n'au mare însemnătate, în schimb ele sint un admirabil stimulent pentru gîndire. Şi mai ales atunci cind „cugetarea" e relativă la preocupaţiile care te stăpînesc. Se poate, de pildă, ceva mai interesant pentru un om care iubeşte decit „cugetările" relative la iubire, la femei, la gelozie, etc?—Iar cind o „cugetare" este un rezumat fericit al propriilor tale cugetări asupra unui lucru, atunci simţi acea cunoscută bucurie de a te regăsi în „cartea" pe care o ceteşti.

E de prisos să adaog că forma are o importanţă covirşitoare în genul acesta,—caşi în orice gen care are, prin definiţie, ca însuşire scurtimea. Ca şi într'o epigramă, forma trebue să fie concisă,—expresiile pregnante,—cu un

cuvint—*lapidară*. Fără aceasia, o „cugetare" pierde mai mult de jumătate din valoarea ei.

Această însemnătate a formei face pe mulţi să creadă că „cugetarea" ar consta în exprimarea într'o formă nouă a *oricării* idei. Din această cauză o mulţime de idei curente, exprimate printr'o comparaţie nouă, ne sint date drept „cugetări". Aşa, ca să luăm un exemplu chiar din „cugetările" Adinei Olănescu, cind ea zice: „Nu toate pietrele sclipitoare sint scumpe: nu toate vorbele mari sint rodnice",—ea spune un lucru ştiut de toată lumea. Toată „cugetarea" stă, aci, în comparaţie. Cugetarea aci e numai atita: „Nu toate vorbele mari sint rodnice". Dar cine ar îndrăzni să dea această idee drept o „cugetare"?

Şi sint şi „cugetări" cari cuprind banalităţi, fără ca măcar acestea să fie înflorite cu o comparaţie. De pildă, din Adina Olănescu: „Mizeria slăbeşte şi trupul şi sufletul".

O adevărată „cugetare" este o idee nouă, stabilirea unui raport nou între două noţiuni, generalizarea unor observaţii,—concluzia unui studiu, care nu se dezvoltă,—în sfirşit o *idee nouă* pentru cetitorul cult, sau, în orice caz, o idee care nu e curentă şi care pune o problemă. Iată, de pildă, tot din Adina Olănescu: „Ceia ce chemăm rănile inimii noastre, nu sint mai adeseori decit rănile mindriei noastre". Această „cugetare" ne pune probleme. Un exemplu: S'a spus că gelozia stimulează amorul. Femeile o ştiu, şi cind observă că barbatul începe să se răcească, ele încep să cocheteze cu alt bărbat şi adesea reuşesc să aprindă sentimentele aceluia care se elibera. Este evident că cochetăria femeei cu alt bărbat nu e un fapt care să te facă *s'o iubeşti*; din contra. Dar omul sufere în *ambiţia* lui. Mîndria lui de cuceritor e jignită. „Rana" lui, cum zice Adina Olănescu, e o „rană a mîndriei". El crede însă că e o „rană a iubirii"; şi aşa de sincer crede, încit nici prin gînd nu-i trece că *mîndria* îi e exasperată: el e *sigur* că *iubirea* i s'a exasperat, că ea a ajuns la paroxism.—Şi apropo: spuneam mai sus ce interesante sint „cugetările", cind în ele e vorba de o stare sufletească care ne preocupă. Imaginaţi acum pe un gelos cetind „cugetarea" aceasta a Adinei Olănescu. Desigur că el îşi va pune întrebarea: „Nu cumva „rana" *inimii* mele este o „rană" a *mîndriei* mele? E iubire în ceiace simt, ori tocmai contrariul ei, egoism?". Si poate că (iată şi un efect... terapeutic al „cugetărilor"!) acel bărbat gelos, ne mai respectîndu-şi suferinţa, aceasta se va mai micşora.

Iată, dar, o „cugetare" adevărată. Acum că această „cugetare", pe care am ales'o ca exemplu, nu este tocmai originală, că ea rezultă (dacă nu cumva a fost la fel formulată) din autoanalizele ce şi le fac egoiştii lucizi, autoanalize de care e plină literatura contemporană,—aceasta e altă chestie. „Cugetarea" aceasta însă, nu e o banalitate.—Dealtmintrelea azi, în urma atitor „moralişti" (şi „moralişti" nu sint numai autorii de „cugetări" ci şi filozofii, şi romancierii şi autorii de „jurnale" etc.) e greu să mai fii absolut original, afară decit dacă vrai să cazi în paradoxe pretenţioase.

Domeniul acestui gen literar este sufletul omenesc. Marii autori de „cugetări", un La Rochefoucauld, un Chamfort, un Rivarol sint „moralişti", adică observatori *reci* ai sufletului omenesc, aşa cum se poate cunoaşte el din purtarea oamenilor unul cu altul. În viaţa „de salon", în viaţa aceasta complicată şi ipocrită, şi de aceea greu de pătruns, s'a ascuţit spiritul de observaţie al acestor „moralişti".—Şi numai din exploatarea domeniului acestuia poate trăi acest gen.—Acolo un-

de se poate face știință *exactă*, unde sintem datori să facem știință exactă, —acolo nu e teren pentru „cugetări“...

Totuși unii trec sub numele de „cugetări“ și *teorii* asupra vieții și lumii, ba chiar și teorii, ori considerații, asupra domeniului știinților fizice ale naturii.—Și dind și acestui soiu de „cugetări“ forma scurtă și lapidară, fondul și forma se simt rău împreună și ambele sufăr de această imperechiare.

Și unele din „cugetările“ Adinei Olănescu sint *teoretice*. E vorba în ele de matemateci, de timp și spațiu, etc. Această distinsă și cultă femee, curioasă de problemele și teoriile științifice curente, și-a făcut oarecare considerații personale asupra lor, pe care le găsim trecute printre „cugetări“. Multe din aceste „cugetări“ sint mai degrabă „opiniuni“ interesante ale unei diletante inteligente.

In definitiv, prin nobleța sentimentelor ei, prin cunoștințile ei, prin mănuirea îndemănatică a limbii romînești, care nu e a clasei din care face parte autoarea, și, mai presus de toate, prin preocupațiile ei, Adina Olănescu merită un loc onorabil in literatura noastră săracă... Ea merită încă ceva, care, de sigur, i-ar fi făcut și mai multă mulțumire: un loc în inima noastră.

*

Corneliu Moldovanu, *Cintarea Cintărilor*, Prelucrare în versuri după Biblie. „Minerva“, București, 1908. Prețul 1 leu.

Cintarea cintărilor d-lui C. Moldovanu este, cum spune insuși traducătorul, o „*prelucrare* în versuri după biblie“. In adevăr, d. Moldovanu a amplificat și a schimbat. A făcut variații pe o temă dată. Am comparat textul biblic cu traducerea: Traducerea este o amplificare a originalului. In multe locuri, un cuvint, o imagine din textul original a dat traducătorului prilejul de a face două, ori mai multe versuri,—prilejul de a se transforma din traducător în autor.—Și nu-l invinuesc pentru libertatea ce și-a luat'o. Odată ce ne-a declarat ce a avut de gind să facă, nu ne rămine decit să vedem dacă a făcut bine, *artistic*, ceia ce a făcut. Și a făcut, în genere, bine. *Cintarea cintărilor* d-lui Moldovanu e *poezie*, — și d-sa a știut să găsească și forma, oarecum arhaică și... orientală printr'un fel de monotonie a ritmului, ceeace satisface exigențele cetitorului, care vrea să găsească în *Cintarea cintărilor* un suflet *altfel* decit al nostru, un suflet așa cum ni-l închipuim, pe drept sau pe nedrept, în urma lecturilor noastre despre oamenii vechi,—noi oameni moderni, cari avem simțul istoric, ori presupunem că-l avem.

O altă libertate ce și-a luat traducătorul-autor este *innobilarea* oarecăror termeni prea *proprii*, cari, dacă ar fi fost redați aidoma, ar fi fost jignitori pentru noi, care sintem, în vorbe, mult mai „pudici“ decit străvechiul autor al acestui cintec de triumf al iubirii. Oamenii de azi s'au spiritualizat și au desfăcut dragostea în două: dragostea fizică și dragostea sufletească. Cei vechi insă nu cunoșteu această subtilitate. Și, de altmintrelea, și cei noi, dacă sint normali, n'o cunosc *de fapt*. Dar cei noi obișnuesc să considere ca inferioară, și aproape ca o slăbiciune rușinoasă deși fatală, fizicitatea dragostei și unele cuvinte, deci, din *Cintarea cintărilor* ar fi fost jignitoare. D. Moldovanu le-a spiritualizat și innobilat—dar nu face nimic: Ele evocă, totuși, ceia ce vechiul căntăreț exprima fără pic de jenă.

Am convingerea că această traducere este binevenită nu numai pentru publicul iubitor de literatură, dar și pentru tinerii scriitori. Ea poate servi de *îndreptar* pentru tinerii poeți care, sau cintă femeea obiect de plăcere (azi sint puțini; acum zece ani erau majoritate), sau cintă femeea ca inspiratoare de un sentimentalism *intelectual*, dacă mă pot exprima așa. Am impresia că dela Eminescu nu s'a mai cintat femeea în chip *păgîn*, adică în chip complect. Și, de altmintrelea, nici înnainte de Eminescu... Nu e bine cind un poet e „materialist“ ori „spiritualist“ în simțire. El trebue să fie *om*, —și „*om*“ așa, este omul antic ori omul Renașterii. Și farmecul adinc al poeziilor de iubire ale lui Eminescu vine de acolo că el a fost un om de felul acesta. Sint rari poeți care au cintat iubirea cu atita *poezie* ca Eminescu. D. Gherea i-a reproșat că n'a cintat femeea cetățeană. Nu... Concepția iubirii lui Eminescu a fost, pe cit poate fi la un modern, ca a autorului *Cintării cintărilor*... A crede că Eminescu poate fi *clasificat* ușor, între iubitorii femeei-obiect de plăcere, este o greșală, căci Eminescu a fost un păgîn, care nu poate fi închis cu forța într'una din modernele categorii sufletești obișnuite.

G. I.

***

V. Alexandri. *Despot-Vodă. Legendă istorică în versuri*. Cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș. București. Leon Alcalay. (Biblioteca pentru toți Nr. 322—323).

*

C. Negruzzi. *Poesii*. Cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș. București, Leon Alcalay. (Biblioteca pentru toți No. 336).

Nu mă ocup decit de chipul cum au fost editate aceste două cărți. Dl. P. V. H. declară că a vrut să dea o ediție populară și, în prefața celei dintăi, ne spune ce înțelege d-sa prin aceasta: „O ediție populară nu însemnează, cum se face în genere, o ediție de măntueală... O ediție populară are nevoe și de note explicative... Ediția trebue să înlesnească ea singură înțelegerea cit mai în grabă a textului. Cind te obligă să cercetezi dicționare sau enciclopedii, nu se poate spune că-și ajunge scopul“. N-avem nimic de spus împotriva acestor principii, dar păcat că au ramas numai în prefață, căci încolo, edițiile s-au făcut tot „de mintuealä“. Notele sint date fără nici o chibzuială—multe de prisos și multe greșite—pe cind o mulțime de cuvinte, care ar trebui să fie explicate într'o ediție populară, sint lăsate fără nicio lămurire. Astfel, pentru a da citeva exemple. Din *Despot-Vodă*: D. P. V. H. își dă osteneală să lămurească înțelesul cuvintelor *aer* („acoperămîntul mesei din altar“ pg. 28), *soră* (viitoare călugăriță pg. 122), *onor* pg. 100, *angelică* („îngerească“ pg. 55). *eres* („credință greșită“ pg. 114) etc., dar lasă neexplicate cuvinte ca: *hlamidă* (pg. 59), *psalmodie* (114), *talisman* (87), *cinism* (148), *ipocrizie* (149) etc. etc.

Din C. Negruzzi: Explică cuvintul *cătană* (pg. 81), dar lasă fără notă pe aceeași pagină cuvintul *haiduc*, în înțeles de pedestraș ungur și tot așa lasă cuvintele: *ciapchin* (82) *se hereţeşte* (82), *pircalab* (83), *Dărăbani*, *Armași*, *Simeni*, *Panțiri*, *Aprozi*, *Copii* (pg. 86) etc. etc.

Apoi cuvintul *oferire* (infiorare) îl explică: „necaz, suferință“ (Despot-Vodă pg. 59), „*ciudă*“ (D.-V, 149), *a se oțări*=a se nelinişti (Negruzzi pg. 82); *corci*=„vitregi, haini“ (Negruzzi 73); *ponor*=loc ascuns (Negruzzi 84); *zenit* =cer (D.-V. 142)!! etc,etc. Nu lipsesc nici greșelile de tipar din aceste ediții populare, care dovedesc că nu e de ajuns să știi cum trebue să faci un lucru, pentru ca să-l și poți face bine.

C. B.

***

Raymund Netzhammer. — *Axiopolis und Troesmis*. Die Ruinenfelder zweier Verschwundener Städte der Dobrogea. 14 pagini 4.

Aceste cîteva pagini, dintre cari partea întâia privitoare la Axiopolis nu-i de cît o continuare a călătoriei anterioare dealungul Mării Negre, au fost publicate în „Alte und neue Welt". Studii noi, întreprinse de autor asupra acestor două orașe romane, la drept vorbind nu conțin, ci mai mult o sistematizare a diferitelor notiți împrăștiete, ici colo, în diverse publicațiuni. Totuși dragostea autorului pentru trecut și regiunea plină de o melancolică poezie îi inspiră un stil vioiu și expresiv, pe care-l citim cu plăcere, iar numeroasele fotografii ale ruinelor și reconstituirile încercate ne ajută să înțelegem întrucîtva ce erau odată aceste puternice forturi. Am vorbit, cu prilejul recenzării altor publicații ale autorului, despre condemnabila indiferență în care zac și tind să dispară atîtea comori ale trecutului: am putea ridica și acuma aceleași protestări, dar la ce bun? Paginile relative la Troemis ne arată și lipsa de sistem și ignoranța barbară cu care s'au făcut săpăturile pentru desvălirea vechilor ziduri. Cu greu se mai poate recunoaște acum ceva precis: zidurile distruse până în temelie, pietrele, molozul aruncat fără ordine, iar plugul taie neîmpedecat brazda sa.

M. J.

***

Jules de Gaultier. *Dépendance de la Morale et Indépendance des Moeurs.* Societé du Mercure de France, Paris.

Multe prejudecăți ale cugetării moderne vin din aceea că deși ne pretindem emancipați de puterea teologiei, am păstrat totuși metoda și sensibilitatea ei, cari ne-au dus la aceleași erori fundamentale deși pe alte căi. Dintre acestea, cea mai înrădăcinată e aceia de a căuta explicarea existenței într'un principiu exterior ei, sub formă de lege, din îndeplinirea căreia ar rezulta o *sistematizare totală* a existenței. Ori această sistematizare ar însemna nimicirea existenței care, ea fiind o forță în desfășurare, ne apare ca o *infinitate de diversități* în perspectivele nesfîrșite ale timpului și ale spațiului, în jocul complex al cauzalității, și nu poate fi concepută ca realizînd armonia universală. Esențialul ei, realizarea și geneza ei, sînt un fapt de diferențiare ce nu se poate cu nici un preț reduce la unitate, spre a se adapta unui țel metafizic și a realiza astfel finalitatea absolută. Mai mult decît atît, cunoștința însăși, sistematizarea în parte, care e o condițiune indispensabilă existenței, nu se poate realiza dacă nu există elemente cari *prin o opoziție fundamentală să fie deosebite* unele de altele. Raționalismul intelectual conchide în virtutea legilor cugetării, și anume a principiului contradicțiunii că, mai presus de activitatea rațiunii, activitate secundară ce se silește a ordona și a sistematiza, e principiul de creațiune spontanee de sine însăși a existenței, *neraționalul*, pe care niciodată rațiunea nu-l va cuceri, căci dacă aceasta se va întîmpla ea nu va mai ființa. Din această stare de lucruri a scos Gaultier concepția Bovarysmului său ca metodă de cugetare. In adevăr, nu poate fi existență care să nu implice cunoștință de sine, după cum și cunoștința presupune cu necesitate existența, chiar de nu ar fi decît existența cugetării cum o cere idealismul. Dar ce este cunoștința de sine dacă nu o stare analitică, o opoziție între subiect și obiect? Ea implică deci pe de o parte *diversitatea* în această opoziție, iar pe de altă parte *relativitatea* acestei cunoștinți, căci existența trebuind să opue o parte, ca obiect, alteia ca subiect, va trebui cu necesitate ca o parte din ea să nu poată fi prinsă în cunoștință. Cunoștința deci ca și existența *sînt fapte de relațiune* și orice tendință de a depăși limitele relațiunii e o tendință spre

neant, o sforțare deșartă spre *absolut*, adică spre o concepție absurdă și imposibilă. In studiile din acest volum, ceea ce urmărește autorul este dovedirea unei părți de nerațional în existență, a unor elemente incalculabile, cari alături de cele ce se pot sistematiza în rațiune, rămîn în afară de orice calcul, scapă oricării prevederi. Din acestea socoate autorul că fac parte moravurile.

In adevăr, aplicînd în domeniul faptelor morale, cu rigurozitate, metoda pe care Kant o întrebuințează în studiul formelor de cunoștință, el stabilește că faptul etnic elementar, din ale cărui combinațiuni s'au născut cele mai deosebite morale sociale și rafinăriile cele mai subtile ale moralei individuale, e *gustul individului*, care-i indică ceea *ce e bine și ce e rău pentru el*. Din răsfrîngerea acestui gust, a acestei manifestări a sensibilității particulare în puterea de a imagina, de a reflecta și a prevedea a individului, pe de o parte, și pe de alta în legăturile sociale, din conflictul acesta de veacuri, s'a stabilit o erarhie mai mult sau mai puțin stabilă de gusturi. In societate indivizii cei mai tari își satisfac într'o măsură mai largă gusturile decît cei slabi de sub dominațiunea lor. Iar cei slabi, dacă instinctul vieții e mai tare decît orice în ei, sînt nevoiți să sacrifice, de frica de a-și pierde viața, cele mai puternice cerinți ale instinctului, din reflexiune și prevedere. De aci vine că noțiunea de *rău* în morală, printr'o inversiune, este satisfacerea unui gust ce ar putea aduce ca, consecinți îndepărtate, daune instinctului vieții, iar *bine*,— o serie de acte menite a contraria, din prevedere, asemenea gusturi. Judecățile morale ce se nasc din conflictele instinctelor din acelaș individ și conflictele dintre diferitele mecanisme psihice, sînt din ce în ce mai complicate și analiza lor mai anevoioasă, din care cauză realitatea e mascată și se produce acel fenomen psihic numit de Gaultier Bovarysm, și definit ca o facultate de a ne concepe *altfel* de cum sîntem în realitate, sub influența unei sugestii ce-și are obîrșia în interes, amor propriu sau entuziasm, ca mobile ale acțiunilor. Pe această putere de a ne înșela pe noi înșine se întemeiază morala, căci orice individ sau grup de indivizi ce oprimă pe altul, după primul moment de violență, în care și-a dovedit puterea, se adresează puterii acesteia pentru a-și menținea dominațiunea. Astfel, ceea ce e interes, profit pentru învingător, și servitute pentru învins, devine orînduială cîrmuită de o lege superioară, emanată dela divinitate sau din rațiune și din îndeplinirea căreia rezultă fericire. Imperativul pe care-l dă astfel morala e o *utilitate pozitivă* pentru învingători și o *utilitate imaginară* pentru învinși. Pentru ca această ficțiune însă să fie binefăcătoare pentru toți, ea trebue ca grație puterii de a concepe altfel de cum sînt motivele acțiunilor, să fie *crezută* de grupul de indivizi sau individul ce se simte astfel înălțat în ochii lui proprii, adică să socoată de *adevărat* un lucru ce li-e util.

Faptele morale deci sînt stări derivate din fenomene fiziologice primitive iar diferențiarea lor se datorește traiului omului în societate. *Forma* practică a fenomenului moral fiind în judecata individului care-l săvîrșește, el intră în domeniul empirismului, și ca toate fenomenele empirice, e într'o strînsă dependență de fenomenele fiziologice, și fiindcă individul nu se poate concepe decît numai ca făcînd parte dintr'o colectivitate, aceste fenomene fiziologice, gusturile individuale ce fac baza moralității, ele devin prin influențile și constrîngerile reciproce, *moravuri sociale*. De aici conchidem că morala e în dependența

cea mai strinsă faţă de moravuri, pe cind ele sint independente de ea.

Partea originală insă, proprie autorului, e in aceea că el vrea să dovedească că moravurile sint independente nu numai de morală, ceea ce e un lucru generalminte admis in etica contimporană,—dar şi de logică. El socoate că fenomenele etice *nu se pot induce din experienţă* după cum nu se pot deduce nici dintr'un principiu *apriori*, adică sint *aleatorii*, conţin in ele un element de contingenţă ireductibilă. Aceasta se recunoaşte mai intăi in extrema lor nestabilitate, variaţie infinită a sancţiunilor sociale şi individuale in timp şi spaţiu, puterea infinită a individului de a se sustrage de la consecinţile remuşcării, ceea ce face să se opue arbitrarul, in lumea morală, constanţei din lumea fizică şi apoi, mai ales *posibilitatea* de a introduce liberul arbitru, concepţii pur verbale, ce nu se poate proba, dar cari dovedesc nedumerirea spiritului nostru in faţa unor fenomene ce scapă măsurilor sale ştiinţifice.

Ce consecinţi aduce după sine stabilirea acestei independenţi a moravurilor de logică?

O ştiinţă a moravurilor e posibilă chiar după această constatare, insă trebue să recunoaştem in primul loc că trebue inlocuită pretutindeni finalitatea obiectivă cu o serie de finalitaţi subiective, pe cari le formulează sub formă de imperative diferitele gusturi şi dorinţi ce am văzut că fac baza moralităţii şi creiază *realitatea morală*. Această realitate morală insă nu se realizează decit prin *conflict*, ea se impune ca atare unei civilizaţii intregi cind o sensibilitate a avut puterea sau şansa de a invinge pe celelalte. Forma generală prin care se manifestă moralitatea fiind *conflictul*, noi nu o putem proba prin spiritul de deducţiune şi claritate, prin imparţiabilitate şi pasivitate ce sint virtuţile logice ale dialecticii, căci atunci am *confunda* categoriile cunoştinţii cual e actului. In etică deci nu putem stabili, pentru a constitui o morală colectivă, forme prealabile ale binelui şi ale răului, ci ar trebui numai să hotărim dacă colectivitatea pentru care se formulează o morală este constituită din oameni *ce pot* avea acelaş gust, aceleaşi dorinţi. Omul util in materie de moravuri nu e nici savantul, nici logicianul dotat cu virtuţi dialectice, ci acel care inzestrat cu o sensibilitate puternică, evaluind totul după această sensibilitate, ar putea să dea un scop, o ţintă vieţii pentru o clipă, scop ce nu se poate da pe alte căi. Acela ar fi *creatorul de valori* al lui Nietzsche sau *eroul* lui Carlyle. Concepţia aceasta dovedind că totul nu poate cădea sub puterea noastră de sistematizare, vădeşte in acelaş timp că viaţa posedă o putere de improvizare prin care renaşte mereu ca paserea Phoenix; apoi e in acord cu empirismul şi e singura ce se invoeşte şi cu formele indefinite ale cunoştinţii, care in loc de a fi distruse de antinomii, se intăresc dimpotrivă prin ele.

In capitolul Henry Heine et le Romantisme e analizată concepţia moralităţii „in sine" ca o stare de moravuri consacrată de natură, concepţie ideologică a „romantismului raţiunii" ce a inlocuit vechea concepţie a divinităţii din teologie şi şi-a ajuns apogeul cu Rousseau şi Kant. Această concepţie sub forma raţionalismului lui Kant ca şi sub forma romantizmului lui Rousseau se reazimă pe noţiuni falşe. Cel dintăi se reazimă pe o falsă concepţie a realităţii morale considerind ideia binelui ca o entitate obiectivă şi simplă, ce există prin „sine" in natură, pe cind ea e in realitate rezultatul nestabil al conflictului dintre instinctele individului şi infrinările religioase şi sociale. Iar romantismul se razimă pe o falsă concepţiune a realităţii sentimentale, luind ca o entitate simplă şi obiectivă, existind prin ea insăşi, instinctul iubirii aşa cum l'a creat civilizaţia, cum l'a rafinat şi schimbat religia şi infrinările sociale. In realitate, iubirea aşa cum se prezintă la omul medieval şi modern, e o stare foarte complicată, alcătuită dintr'o justă echilibrare de tendinţi contradictorii, o stare in care instinctul primitiv a pierdut mult din violenţa lui, amestecindu-se cu sentimente estetice şi etice. Modalitatea de iubire căreia ii zice Gaultier „le mal de Phèdre", ce pare a-şi lua elementele numai din fiziologie, este acea ce a servit romanticilor ca tip al iubirii omeneşti. Dar ea nu e singura modalitate şi mai ales nu e acea *dominantă*. Grecii vechi dispreţuiau *pasiunea* şi o considerau ca o boală; in evul medio era considerată ca un blestem, ca o urmare a unei vrăji. Alături de această formă a iubirii, creată in om de fiziologie, exista o alta, creată de intervenţia socială, un compromis intre instinctul vechiu al expansiunii şi reproducţiunii şi intre alte tendinţi mai noi, cu cari instinctul vechiu a trebuit să transigeze. Romanticii au confundat planurile eticii cu ale esteticii, luind forma iubirii cea mai estetică prin intensitatea ei ca cea mai nobilă şi mai inaltă din punct de vedere etică. Dar prin faptul că a făcut din patimă un lucru de dorit, in loc de un lucru de spaimă, cum era la cei vechi, i-au răpit tocmai ceea ce-i făcea frumuseţa adică *puterea*. A resimţi pasiunea a devenit o modă care nu a dat ca rezultate decit *parodia* acelor izbucniri de pasiune fatală, ce sint cazuri rari in omenire. Cazul celor doi amanţi celebri Alfred de Musset şi Georges Sand sint o ilustraţie fericită a acestor raţionamente.

Constatind insă erorile acestor concepţiuni nu putem totuşi să le condemnăm cu totul. Idealul unui bine absolut, al unei justiţii absolute, al unei egalităţi universale, nu au realitate obiectivă, dar ele dovedesc că sensibilitatea contimporană nu mai suportă formele vechi ale suferinţii şi că o prea mare deosebire in condiţia socială o revoltă. Iar concepţia romantică a iubirii arată năzuinţa sensibilităţii moderne spre o formă de iubire in care violenţa primitivă a instinctului să fie indulcită de simţiri mai blinde şi să imprumute dela constringerile sociale calităţi de durată şi solidaritate. Aceste concepţii ideologice de drept, justiţie, libertate şi egalitate, sint reflectul in conştiinţă a unei intense activităţi fizice, ele ne arată că a sosit in preajma marii revoluţii momentul de a inlocui vechile ficţiuni teologice prin altele noi, cari să nu fie atit de deosebite de fapt ca cele vechi. Aceste ficţiuni ideologice nu au avut insă niciodată puterea de iluzie a celor teocratice şi din această cauză au ridicat multe contradicţii in sufletul modern, au sfăşiat sensibilitatea şi au condus-o la pesimism şi descurajare. Un exemplu viu ce ar ilustra acestea şi a cărui analiză ar servi la descoperirea viţiului intelectual al acestei nelinişti sufleteşti e sufletul poetului Heine.

Heine e romantic prin importanţa cea mare ce o dă sensibilităţii, care la el e foarte intensă, prin cultul, geniul şi entuziasmul pentru artă, prin primele sale admiraţii literare ce sint pentru Schlegel, Tieck, Novalis, Chamisso, Hoffman. E raţionalist şi mistic, căci pune in raţiune principiul unei noi, religii a viitorului: libertatea. Dar in acelaş timp sufletul lui e stăşiat de antagonismul unor tendinţi contrarii. Heine poartă in el un nazarean şi un hellen, după impărţirea omenirii in două grupe caracterizate ast-fel de Nietzsche. Adică in el e un apără-

tor al drepturilor omului după ritul marii revoluții și un artist cu tendinți aristocratice și cu gustul omului subțire pentru viața împodobită și civilizația rafinate. Intre aceste două dogme: „Există între oameni o erarhie de ordine divină" și „Toți oamenii sînt egali", Henry Heine nu a găsit în sufletul său nici o resursă dialectică, nici o stratagemă logică pentru a realiza o sinteză între două puncte de vedere ce îi erau scumpe și cari se excludeau în ultimele lor consecinți. Și cu toate acestea, între aceste două antinomii, s'a formulat realitatea socială contimporană, care nu tăgăduește neegalitatea între oameni ci caută să înlăture numai unele forme învechite ce nu se mai potrivesc cu starea sensibilității morale actuale. Această sensibilitate ce nu mai putea suferi sclavajul, se acomodează foarte bine cu salariatul. Problema socială nu se putea rezolva prin metoda lui Heine, adică opunînd două dogme ireconciliabile față în față și apoi temîndu-ne și de consecințile uneia și de ale alteia. Dogmele nu pot fi luate ca realități căci ele sînt numai aparente, mijloace pentru a modifica realitatea. Realitatea concretă e starea de sensibilitate ce s'a format în decursul veacurilor prin o serie de conflicte și numai din ea vom putea scoate sensul dreptului justiției și compromisului în care libertatea se combină cu constringerea.

Dar iată că o teorie nouă, a lui Quinton, introduce un nou punct de vedere în filozofie. Pănă acum se credea că viața, sub influența împrejurărilor schimbătoare, se schimbă mereu pentru a se adapta. Teoria lui Quinton ne dovedește că viața, celula vie, *rămîne invariabil asemenea ei însăși*. Iar modificările exterioare, organele, aparatele ce le creiază, sînt anume pentru a se putea izola de mediul exterior și să-și poată astfel conserva toate condițiunile și împrejurările ce-i folosesc la aceasta. Deci viața *nu se adaptează*, ci în cele mai fericite *cazuri își adaptează* fragmente de forțe din cosmos, iar cînd se modifică, nu progresează, degenerează. Din punct de vedere filozofic, concepția aceasta schimbă cu totul sensibilitatea metafizică. Inainte de teoria lui Quinton înceata ascensiune a vieții prin formele animale dela amibă la om, ale cărei cauze nu se explicau, ar fi lăsat oarecum credința într'un scop, care deși nehotărît, ar fi putut totuși provoca visari. Cu teoria lui Quinton, nici o finalitate nu mai e posibilă. Complicarea organismelor, inteligența umană, nu mai duc spre destinuri necunoscute ci sînt condiții pentru a asigura un *statu quo*, și a împiedica disoluția. Apărările pe cari le o pune fiziologia direct amenințărilor din afară, prin dispozițiuni organice și mijloace directe, le creiază și inteligența indirect, și încă nu ne putem pronunța cari mijloace sînt mai eficace.

Inteligența nu mai poate fi privită ca scopul evoluției, nici ca un mijloc al eticii prin care s'ar realiza în conștiinți ritmul moral. Religia morală a solidarității, idealul de justiție și de libertate ce înalță sufletul modernilor, dacă le considerăm în raport cu scopul pe care-l urmăresc și-l comparăm cu scopul spre care ne arată biologia că tinde evoluția, sînt himerice. Dacă dimpotrivă le privim ca mijloace pentru realizarea prosperității celulei vii și vom căuta să determinăm modul cum lucrează ele în acest scop, le vom aprecia la justa lor valoare.

Relațiile sociale ar avea astfel pentru oameni, din punct de vedere biologic, importanța care o au pentru indivizii de altă specie relațiile intercelulare. Astfel starea socială arătîndu-se mai proprie pentru a asigura securitatea și creșterea numerică a indivizilor. urmează că toate convențiile

prejudecățile și credințile, ce au ca efect întărirea ei, concurează la scopul biologic și astfel faptul social capătă un scop definit de scopul biologic. De aci însă nu trebue să ne facem iluzie că sociologia va căpăta un grad mai mare de certitudine.

Imprejurările schimbării cosmice, împotriva cărora trebue să se apere viața, sînt așa de complexe și se referă la perioade de o durată așa de nesigură, încît nu e posibilă o știință care să institue în prevederea lor moduri de apărare. Cunoașterea scopului biologic va contribui numai a face din sociologi niște istorici filosofici și niște interpretatori ai faptelor sociale perimate. Sociologii vor continua desigur să facă deducțiuni și să reazime prezicerile lor pentru viitorul social pe legi după metoda rațională, iar aceste deducțiuni, dacă nu au valoare ca deducțiuni logice, vor exercita totuși o influență asupra evoluției spiritelor, tocmai pentru că conțin în principiul lor ceva nerațional, petiția de principii a unui instinct care, după părerea lui Nietzsche, e la rădăcina filosofiei.

Teoria lui Quinton cu consecințile ei filosofice, este pentru autor, un argument mai mult pentru susținerea tezei sale. Seria de studii din volum se încheie cu un fel de comentariu asupra concluziilor sale din volumul „*Les Raisons de l'Idéalisme*", în care se încearcă autorul a reda o concepție generală a existenței și a determina în această concepție locul ce îl ocupă diferitele categorii de fenomene: cele științifice ce arată mișcările cugetării în cadrul necesităților în care știința își inscrie formulele, și categoria fenomenelor morale în care activitatea cugetării se arată ca o parte de arbitrar sau *alea*. După această concepțiune, existența ar fi activitatea cugetării însăși, diferențiată în subiect și obiect, pentru a da naștere cunoștinții, a cărei expresiune este în formula bovarycă, adică puterea omului de a se imagina alt-fel de cum e. Concluzia cea mai însemnată a acestei explicări a lumii e că s'a dat apoi ca principiu de explicare și de justificare a existenței, în loc de etică, estetica. Finalitatea morală ca principiu de justificare a lumii duce la abolirea existenții. Tinzînd la sistematizarea totală, ea se razimă pe Providența și pe o metafizica religioasă. Dimpotrivă, explicația universului din punctul de vedere estetic nu mai e o ipoteză ci un fapt ce se reazimă pe analiza și observația activității ce se desfășoară în univers. Această activitate este inseparabilă de conștiință și prin aceasta implică cu necesitate și fără excepții un *act spectacular* (adică de reprezentare) În adevăr, orice senzațiune dă naștere unei percepțiuni, dar această percepțiune, germenele prim al sensațiunii estetice, se găsește în toate manifestările activității cugetării. Concepțiunea idealistă dă această percepțiune drept scopul și rațiunea de a fi a sensațiunii, care și-a îndeplinit misiunea din clipa în care a dat naștere obiectului în faptul percepțiunii. S'ar obiecta însă că autorul dramei existenții nu dă importanță părții acesteia spectaculare din actul său, ci dimpotrivă, se pasionează pentru obiectul dorinților sale și întrebuințează percepțiunea ca mijloc în serviciul sensațiunii și al dorinților. Dar la aceasta răspunde autorul că, de vreme ce starea de fericire nu se poate realiza niciodată prin dorinți și sensațiuni, de oarece dorințile ordonate și erarhizate de morală nu sînt capabile a da un senz existenței, am putea admite că ardoarea cu care dorința își urmărește realizarea prin mii și mii de peripeții și sforțări nu e decît un mijloc pentru a da putere spectacolului și material bogat. Teza finalității morale se lo-

veste de imposibilitatea materială de a transforma senzațiunea, ce e durere și plăcere, numai in plăcere, pe cind punctul de vedere estetic le admite pe amindouă, căci și una și alta sint capabile de a da naștere percepțiunii și a-i da ast-fel satisfacere, a-i atinge scopul. Din acest punct de vedere autorul e impins a admite atitudinea estetică in senzul rafinat al cuvintului, ca scop spre care să tindem, in locul virtuții morale propuse de finalitatea etică. Autorul insă nu dă această explicare ca o maximă universală ci ca o construcție logică ce nu lovește intelectul ca cea etică, o construcție ce nu e bazată pe procedeul arbitrar de a universaliza o modalitate proprie a unui temperament, cum e cea etică. Dimpotrivă de la geneza ei e realizată in substanța insăși a faptelor și se manifestă in activitatea normală ca un scop implicat in natura inseși a lucrurilor, și explică existența obiectiv fără să mai fie nevoe să recurgem la o ipoteză exterioară. Acestea sint problemele puse cugetării moderne in noul volum al lui Jules de Gaultier, prezintate cu insuficiențele inerente unor recenzii ce sint silite să prezinte in schițe argumentări ce nu-și au valoarea de cit in plina lor desfășurare.

I. S.

***

Jacques Bardoux. *Essai d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine: Les crises politiques.* Bibliothèque de philosophie contemporaine. 1 Volum in 8. Felix Alcan. Paris, 1907.

In acest volum J. Bardoux expune o parte din evenimentele, care au agitat opinia publică contemporană a Angliei, vorbind despre: *Reacțiunea protecționistă, mișcarea radicală,* și *criza politică.* E mai mult o expunere a faptelor, de cit o cercetare adincită a lucrurilor. Se vede lipsa unei concepții conducătoare, din care cauză privirea acestui scriitor e nesigură, iar diferitele părți, care compun lucrarea, fiind scrise la oarecare intervale una de alta, fac ca unele din aprecierile, pe care el le face cu ocazia săvirșirii unui eveniment, să le desmintă insuși in bucata următoare, cind, după o trecere de vreme, a putut să cunoască lucrurile mai in intimitatea lor. De aici rezultă multe contraziceri neplăcute, cum e cu aprecierile lui asupra mișcării unioniste, aprecieri care variază dela o bucată la alta, in cursul aceleiași cărți. Apoi, se intimplă, că in descrierea unei serii de evenimente, intrepune lucruri, care neavind nici o legătură, intrerup firul gindirii. Cu aceste rezerve, cartea este foarte interesantă, căci descrierea vieții engleze este făcută din experiență, autorul trăind multă vreme in mijlocul poporului englez. Vom expune pe scurt ideile mai importante cuprinse in această operă:

In desvoltarea uriașă a vieții economice engleze, s'a furișat in timpul din urmă un sentiment de indoială, din cauză că au inceput să se ridice rivali amenințători pentru producția poporului englez. Pe cind națiunile europene se sfișiau in războaie singeroase și Statele-Unite singerau de răsboiul de secesiune, Anglia își desvolta industria in salturi uriașe, fără a avea nevoe de sprijinul vre-unui regim protecționist.

Dar iată că imperiul german, imputernicit de miliardele luate de la Francezi, și cucerind depozitele de minereuri din Lorena, își desvoltă producția cu o iuțală fără pereche și superioritatea economică a acestei țări incepe să se deslușească, izvorind din mai multe cauze.

Organizarea perfecționată a producției in Germania și *technica, datorită științei germane,* s'au desvoltat, după cum impuneau cerințele mari: iar mijloacele de producție noi, ce erau puse

in mișcare de un lucrător superior celui englez. Apoi vinele de minereuri noi și bogate puteau să alimenteze cu indestulare nevoile industriei in creștere. In ce privește industria transporturilor maritime, tonajul steamerelor de fer germane creștea intr'o proporție mai mare decit in Anglia.

In fața stagnării industriei engleze care a durat, accentuindu-se tot mai mult pină in anul 1904, tendințele protecționiste au căpătat prilej de desvoltare, dind naștere unui puternic curent imperialist. Cu toate acestea, protecționismul nu e o invenție nouă in Anglia.

In secolul XVIII agricultura și, mai ales, industria engleză s'au putut desvolta in deplinătate sub ocrotirea unui regim protecționist, insă mai tirziu, cind s-a intemeiat statornic producția modernă engleză, acest sistem protecționist a devenit o pedică pentru desvoltarea acelei producții. Inchiderea pieții engleze mai ales pentru cerealele străine menținea un salar ridicat, stinjinind desvoltarea industriei.

Liberul schimb invinse, insă domnia liberalismului economic, sub forma sa clasică, nu rezistă multă vreme. Industria engleză, triumfind sub regimul liber-schimbist, incepu să simtă pentru prima oară jigniri simțitoare in 1874, de cind își găsi prilej de desvoltare imperialismul protecționist.

Acest protecționism, care se impunea tot mai mult opiniei publice, este *un produsul vremurilor de stinjenire a industriei engleze.* Imperialismul țintea *să impedice sfărimarea legăturilor economice,* ce unesc pe Anglia cu coloniile sale, formind din stăpinirea Anglo-Saxonă o uniune vamală—supremația fiind rezervată Angliei. Totuși *radicalii și socialiștii* reușeau să opun o rezistență mare acestor tendinți unioniste, arătind maselor populare că, dacă coloniile vor fi puse la adăpostul taxelor vamale protecționiste, vor vinde substanțele alimentare cu prețuri urcate, atingind buna stare a muncitorilor.

In fața politicei conservatoare și unioniste, care părăsea tot mai mult principiile intervenționismului, partidul liberal lua un caracter tot mai radical, propunindu-și ca activitate in primul loc o legislație socială, care să asigure intervenția statului in raporturile dintre indivizi, să lase loc liber energiilor individuale, și, prin intervenționismul economic, să infrineze subjugarea celor slabi față de neegalitățile sociale. Energiile individuale nu se pot elibera dela sine de subapăsarea raporturilor economice, care sint mai pre sus de puterile oamenilor luați in mod izolat. Acest partid liberal socotește că nu mai sint in deajuns revendicările de ordin pur politic, ci trebue avută in vedere reala imbunătățire economică.

Față de noile orientări intelectuale, individualismul lui Spencer și liberalismul clasic sint amintiri din vremuri trecute. Alături de mișcarea liberalismului reinoit, și de a treia mișcare radicală, se mai distinge o *mișcare socialistă.*

In urma dispariției chartismului, partea muncitorimei cu o mai bună situație materială a fost chemată la viața politică, in urma legei de la *1868.* Dar cu toate că proletariatul a fost chemat, cel puțin in parte, la viață conștientă, nu și-a putut menține o atitudine politică independentă, ci a oscilat intre cele două vechi partide de guvernămint, de oarece mișcarea sa nu se rezăma pe niște principii călăuzitoare in materie politică, nu avea un program politic fixat. Cu vremea insă, in această dezordonată șovăire a puterilor proletariatului, incep să se distingă grupări politice urmărind un scop independent, și organizind puterile muncitorimei pe baza unor programe excluziv de clasă.

Intre diferitele organizații ale muncitorimei engleze, a inceput să se impună *Independent Labour Party*, creat in 1892.

Mișcarea maselor muncitorilor engleji a căpătat un caracter tot mai socialist, deși nu marxist. Socialismul teoretic marxist nu a putut prinde rădăcini viguroase in Anglia, căci caracterul englez se mulțumește, din cauza utilitarismului său, numai cu reformele imediate.

In urma unor crize puternice, proletariatul englez și-a format o organizație politică *Labour Representation Comitee*; deasemenea și proletariatul scoțian și-a format o organizație analogă. Actualul *Labour Party* este o transformare a organizației Labour Representation Comitee, in care intrau numai reprezentanți ai muncitorimei, dar cu diferite concepții politice „Partidul muncitor englez nu voește să fie decit un sindicat politic de interese cooperative „(Jacques Bardoux—Essai etc., pag. 185); el e un conglomerat de elemente socialiste și trade-unioniste.

Cind activitatea economică engleză se trezi din stagnația, in care se afla in anul 1903, se intimplă totodată o schimbare in orientarea politică a multor pături din poporația engleză. Protecționismul și tendințele conservatoare incepură să fie combătute tot mai mult, față de formarea unor noi idealuri. Mai multe alegeri parțiale in 1903, cind guvernul era conservator, au insemnat o primă atingere a unionismului. In aceste lupte electorale, puterile bisericii catolice și anglicane dădură sprijin conservatorilor, și in fața conservatorilor și unioniștilor imperialiști uniți s-au aliat muncitorii și cu radicalii. Alegerea cea mare dela 1906 s'a sfirșit cu victoria liberschimbiștilor și infringerea unioniștilor, in timp ce o redeșteptare a afacerilor, a arătat că taxele vamale protecționiste sint de prisos. Apoi la această infringere a conservatorilor a mai contribuit și faptul, că ei iși instrăinaseră simpatiile muncitorilor, părăsind principiile intervenționismului in raporturile economice, pe care ei le patronaseră in multe imprejurări pentru a smulge voturile muncitorilor. Apoi tot conservatorii iși atraseră dușmănia muncitorimii prin măsurile luate in contra socialismului municipal și contra tradeunionelor.

Datele statistice, de care autorul se servește pentru ilustrarea afirmărilor sale, sint numeroase, luate din izvoare sigure, formind un material prețios.

I. N.

* * *

Dr. Gustave Le Bon. *La Naissance et l'Evanouissement de la Matière.* Paris, 1908. Société du Mercure de France". Prix 0.75.

E o conferența ținută nu de mult la Ostende și in care autorul iși expune pe scurt teoriile sale asupra materiei,—teorii desvoltate in scrierile mai voluminoase: „L'Évolution de la matière", și l'Evolution des forces".

Autorul a reușit să condenseze in vre-o 50 de pagini de-o mare preciziune și claritate rezultatele cele mai insemnate ale cercetărilor sale făcute timp de zece ani asupra disociațiunei materiei.

Nu putem da cetitorilor o mai bună ideie despre această carte decit traducind rezumatul făcut de autor la sfirșitul acestei conferențe,—un rezumat ea insă-și:

„Expunerea care precedă se poate „rezuma in citeva rinduri. Ne inchi„puim lumea formată mai intăi din a„tomi difuzi de eter, cari, sub acțiu„nea unor diferite cauze, mai ales „a rotațiunii lor, au imagazinat ener„gie. Această energie a căreia una „din forme este materia, se dissoci„ază și apare sub diferite stări: elec„tricitate, căldură, etc., așa că readu„ce materia la eter. Nimic nu se cre„ază, vrea să zică că nu putem crea „materie. Totul se pierde, insamnă că „materia dispare complect ca materie, „reintorcindu-se la eter. Ciclul e deci „complect, sint două faze in istoria „lumii: 1) condensația energiei sub „formă de materie și 2) risipirea a„cestei energii.—Această distrugere fi„nală e poate urmată in cursul vea„curilor de un nou ciclu de naștere și „de evoluție, fără să fie cu putință de „a hotări un termen acestor distru„geri și renașteri probabil eterne".

După cum se știe, teoriile lui Gustave Le Bon, relative la nașterea și dissociația materiei, au avut un mare răsunet in lumea invățaților. Și cum broșura aceasta le dă intr'un rezumat foarte limpede, o recomandăm cetitorilor noștri, mai ales acelora cari nu au avut prilejul să cunoască volumele mai sus citate ale autorului.

H. L.

* * *

Andrei Rădulescu, *Luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii in anii 1475 și 1476*, 90 pp. București, Carol Göbl. 1908.

Cercetarea aceasta a fost făcută in seminarul de istorie romină, de sub direcția d-lui profesor D. Onciul, dela facultatea de litere din București, și e incă o mărturie despre metoda sănătoasă pe care o dobindesc studenții acestui seminar.

Lucruri nouă nu se vor găsi in această cercetare, afară de discuția unor puncte de amănunt. Lucrarea e formată din adunarea, analizarea și sistematizarea tuturor știrilor pe cari le avem asupra luptelor dela Podul-Inalt și Războeni; concentrarea aceasta sistematică de material ar fi fost mai de folos dacă autorul ar fi avut grija de a inlătura unele imperfecțiuni, nu atit in povestirea evenimentelor, cit mai ales in ce privește citațiunile, cari sint făcute cu unele inconservențe și cu oarecare neobicinuință asupra technicii,—ce ar trebui să lipsească din orice lucrare istorică.

M. T.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Iunie). Pe lingă d. I. Adam, Convorbirile literare, cu acest număr, şi-au cîştigat, însfîrşit, şi colaborarea cunoscutului bărbat politic I. Radu, care, dînd lovitura cea din urmă d-lui Tăslăoanu, mai găseşte, in îngrijorarea sa patriotică, destulă energie ca să ne distrugă şi pe noi, în treacăt.

A propos: N'ar putea măcar acest învăţat bărbat să ne spună ce e cu „Kebias", căci acel bărbat falnic, care poartă geograficul nume de Mehedinţi, ne-a făgăduit, sînt acum vre-o patru luni, că se va explica asupra celebrului „Kebias",—şi n-a făcut-o.

Sămănătorul (Iunie—Iulie). Partea literară a acestei reviste nu este aşa de gravă ca cea politică. Poetul cel mai plin de fantazie şi de spirit, a cărui existenţă a pus în nedumerire sărmana estetică a d-lui M. Dragomirescu, A. Mirea, publică fragmente din „Caleidoscopul" ce a apărut de curînd şi din care cetitorii noştri au avut fericirea să guste o bună parte.

Junimea Literară (Iulie-August).—D. Iancu Nistor publică discursul ce l-a ţinut cu ocazia serbărilor „Junimii" şi în care caracterizează opera istorică a d-lui Dimitrie Onciul. — D. I. Grămadă reproduce dintr'un călindar cîteva poezii anonime, scrise de un călugăr bucovinean şi cari, în adevăr, sînt frumoase, mai ales: „Mie însumi" şi „Sbucium".—Se reproduce din „Patria" No. 365 (1900) o bucată în versuri („Un roman liric") datorită unui eminescian, care iscăleşte C. Verde şi care conţine versuri de o adevărată inspiraţie poetică.—D. I. Broşu, în Moartea craiului" (fragment) dă dovadă că gustă mult şi şi-a însuşit frumuseţa formei celor doi mari poeţi ai Ardealului, Coşbuc şi Goga. E interesantă forma lui Goga utilizată într'o bucată epică, cum e acea a d-lui Broşu. —D. Loichiţă are cîteva versuri, din cari transpiră o discretă sentimentalitate, — care este caracteristica tuturor versurilor sale.

Arhiva (Iunie). D. dr. L. C. Cosmovici face cunoscut contemporanilor săi două lucruri: că este cel dintăiu doctor în ştiinţile naturale dela Paris şi că este cel dintăiu care a descoperit funcţia renală la viermi. Dar d-sa ştie că aceste adevăruri supără şi, dacă le mai spune, este ca să experimenteze încă odată acest adevăr despre adevăr.

Convorbiri (Iulie). D. M. Dragomirescu face iarăşi spirit.

Indrumarea (Iunie). Într'o schiţă intitulată „Notarul", d. Sebastian Moruzzi, un iubitor al celor obijduiţi, arată ce multe îndatoriri, imposibil de îndeplinit, are un notar, în urma reformelor administrative.—D. Moruzzi închee, spunînd că întotdeauna a văzut în notar pe cel mai mare vinovat de relele populaţiei rurale. Acuma, în urma celor ce a constatat, stă la îndoială.

Neamul Romînesc (Iulie).—D. Iorga se ridică, în repetate rînduri, împotriva cursurilor de vară, organizate de Ministerul Instrucţiunii, în Iaşi, pentru toată lumea şi pentru Bucovineni.

D. Iorga scrie ironic la adresa d-lui Haret, care a făcut înlesniri fraţilor Bucovineni:

„Nu pot da nici bilete gratuite de „drum, nici bonuri de găzduire, nici „cartele de birturi, nici făgădueli de subsidii" (6 Iulie).

Iar aiurea anunţă că, dintre Bucovineni:

„Au rămas şase. Şi Ministerul mai comandă un transport" (11 Iulie).

Nu ne aducem aminte să fi ironizat d. Iorga pe d. Haret astăprimăvară, cînd a făcut înlesniri aceloraşi „fraţi", cari au venit la expoziţia din Iaşi „a d-lui Iorga"... Şi nici să fi vorbit, atunci, de „comenzi de transporturi".

D. Iorga însă, mai mult decît împotriva d-lui Haret, e pornit împotriva Bucovinenilor şi a profesorilor pe cari d. Haret i-a însărcinat să ţină cursuri:

„Deocamdată am de notat şi de a„preciat un lucru: călduroşii tineri bu„covineni n'au venit decît în număr „foarte mic.

„Poate că n'au venit încă. De la „ei până aici e drum lung şi, de sigur, „drum greu. Este şi o deosebire de „calendar. Noi sîntem în urma lor cu „13 zile, şi poate că vre-unul ar fi „crezut că deosebirea e şi mai mare şi „că deci 1-iu Iulie cade după 1-iu Au„gust. Se poate.

„Se poate, iarăşi, ca Guvernul de „acolo să fi vorbit. Cei de aici ştiu „că a vorbit, organizînd la Iaşi cur„suri de vară, în chiar lăcaşul Univer„sităţii, pentru a da prilej d-lui Hecht „să dovedească ştiinţa limbii romîneşti „şi d-lui Ibrăileanu gust literar. Poate „că raritatea spectacolului să fi atras „pe unii tineri Bucovineni acolo. Do„rim să folosească din lecţiile pe cari „le vor face anume pentru ei ilustrul „romanist şi marele critic. Supărare, „nu poate fi. D-lor vorbesc despre ce „vorbim noi aici. Şi subiectul inte„resează doar, iar nu personalitatea „sau tendinţele profesorilor. Ştiinţa „e obiectiva.

„Numai un lucru avem de fixat, pen„tru cei ce nu vor veni şi pentru ză„bavnici. Cînd cei un lucru şi ţi se dă, „poate cu oarecare osteneală, se crede, „în Apus, că n'ai dreptul să-l refuzi, „fără măcar un rînd de înştiinţare. Şi, „cînd făgădueşti, ai datoria de a-ţi ţi„nea cuvîntul. Şi, cînd vrei să faci un „lucru, trebue să ştii a fi precis.

„Pentru că, uite, amatorii de ieri ai „cursurilor de vacanţă din Văleni vor „fi mîni conducătorii unui popor cu„prins în grea luptă. Vor discuta, „vor hotărî, vor făgădui. Şi soarta „luptei dusă de ei, în numele unui „popor, atîrnă de la seriozitatea dis„cuţiei, de la puterea hotărîrii, de la „ţinerea făgăduielii.

„Altfel ni se poate întîmpla şi nouă „ca Italienilor, oameni înzestraţi, de „altfel, cu toate însuşirile, din cari „Bismark, marele cunoscător de oa„meni, osebia pe unul, pe unul sin„gur, pe Crispi, cu toată grandoma„nia, magnilocvenţa şi indiferenţa lui „morală, în anume domenii ale vi„eţii de Stat, îl osebia pentru că „era om de relaţii sigure".

„Atîta am vrut să spun eu care tot„deauna mi-am ţinut cuvîntul şi n'am „purtat cu vorba pe nimeni." (6 Iulie).

Intr'un rezumat al primului său curs dela Văleni, cetim:

„Ademeniţi de unele intervenţii, „vor sta mai mulţi pe gînduri şi unii, „partea mai mare de sigur, vor merge „aiurea. Totuşi au venit şi vor mai „veni de acei care umblă pe picioa„rele lor şi au în vedere întregirea „cunoştinţilor".

In N-rul de 11 Iulie, un corespondent al d-lui Iorga, îl consolează cu următoarele știri fantastice:

„*Iași*. Pe aici călduri mari și cur-„*suri de vacanță*, la care s'au înscris „*cinci audienți*. Se pare că mai vine „*unul*—și acela încă mai eri s'a îm-„bolnăvit!

„Au sosit însă Bucovineni—grație „Ministerului și recrutorilor săi—pen-„tru ca să asculte pe Jidanul *Candrea* „vorbind despre limba rominească! „Mi se pare că e o rușine fără pă-„reche—încă una a partidelor.

„Rușinea au simțit'o și Bucovinenii, „care au declarat că nu ascultă astfel „de profesori și s'au dus. (Aici „re-„dacția“ pune o notă, citată mai sus: „Au rămas șase. Și Ministerul mai co-„manda un transport“). D-lui Hecht-„Candrea i s'a pus la dispoziție de „onor. Ministeriu tren gratuit, 700 de „lei pentru șepte lecții și tiparul ofi-„cial pentru prelegeri“ (11 Iulie).

Fantasma „Ministerului și a recrutorilor săi“ nu lasă să doarmă pe un acolit al d-lui Iorga dela Văleni. Acesta scrie:

„Se teme poate, marea mulțime a „celor ce au făgăduit (să vină), de „urgia „lor“, a vreunuia din cei mulți „ce pentru vară nu socot altceva mai „bun decit să plece în străinătate?“. (9 Iulie).

Această fobie a „Neamului romănesc“ se vede bine și din următoarele:

„Școlarii dela Pomirla au vizitat „valea Prahovei.

„S'au ferit de valea vecină a Te-„leajinului, unde trăește o viață su-„fletească pe care guvernele n'o a-„greiază“...—Și ni se zice că cursurile de vară din Văleni se țin în localul școalei, acordat de „Ministeriu“, de „guvern“... (6 Iulie).

Și iată cum d. Iorga își face singur singe rău și-și strică vacanța pe degeaba.

Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice. Publicație trimestrială, (No. 2).—Interesante descrieri și note istorice asupra mănăstirii *Hurezii*, bisericii *Stelea* din Tirgoviște, mănăstirii *Chiineea*.—O cronică: Din lucrările comisiunii; Biserica cea mare a mănăstirii Cozia; Expoziția școalei naționale de Arhitectură; Noui inscripții dela Comana; Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vilcea, 24 de ilustrații admirabile: 16 relative la Hurezi; 7 la Stelea; 1 la Chiinecea. In supliment o tricromie: Biserica cea mare a mănăstirii Cozia.—Prețul 2 lei 50 b.—Indemnăm pe iubitorii de artă să-și procure această publicație.

La Nouvelle Revue (Iulie 1908). Pierre Giteau.—*La flotte allemande*. —Germania, țară săracă și agricolă, a devenit în mai puțin de o jumătate de veac, grație miliardelor franceze, o țară industrială și comercială ce ridică pretențiuni la întaetate pe glob. Dela 1885 la 1907 exportul ei a crescut cu un procent de 102 la sută. Pentru apărarea și susținerea transportului, pentru apărarea coloniilor, atît de necesare ca debușeuri ale surplusului de populațiune, a fost nevoită să-și creeze o flotă. Au trebuit sforțări uriașe și perseverente pentru ca Germania, care în 1895 mai că nu avea flotă, să poseadă în momentul de față 16 cuirasate mari și 10 încrucișătoare cu armament puternic și cu viteză și radiare de acțiune cît mai mare posibilă,—fără să ținem samă de vasele de tip vechiu. Partea slabă însă a acestei flote e că, neavînd în afară de Marea Nordului porturi unde să se aprovizioneze cu cărbuni, a fost nevoe, pentru a le da o mai mare capacitate, să se subțieze cuirasa și să se micșoreze calibrul pieselor de tun.

Recrutarea personalului necesar acestei flote se face pe principiul ca, în momentul mobilizării, să fie nevoe de un infim număr de rezerviști, să fie

pe vase numai mateloți de profesie; iar ofițerii, instruiți special timp îndelungat, formează unul din cele mai alese corpuri din armata germană.

Contra cui a pregătit și pregătește continuu Germania aceste forțe navale? Intr'un caz de războiu cu Franța acțiunea flotei va avea un rol cu totul secundar, centrul de gravitate fiind în operațiile armatelor de uscat. Flota germană în ofensivă, chiar de va ieși învingătoare, totuși, lipsită fiind de porturi riscă să fie distrusă de resturile flotei franceze. In mod silit lupta pe mare între aceste două puteri nu va fi decit un episod, o luptă în largul mării fiind foarte problematică.

Cu Anglia însă prima luptă va trebui să se dea la larg, căci flota germană va avea să susție și să apere transportul de trupe pe teritorul englez. La Berlin se știe aceasta și de aici proectele formidabile de înarmări navale expuse la începutul anului 1908. Sînt însă cu totul slabe șansele ca flota germană să egaleze sau să întreacă flota engleză; bugetul n'ar putea suporta imensele cheltueli de construcție și întreținere. Anglia se menține la vechiul ei principiu: pentru fiecare vas construit de o Putere, ea pune în construcție două, și guvernanții ei n'au fost niciodată sgirciți față de marină.—Lupta între cele două imperialisme, german și englez, este astfel angajată și va înghiți multe milioane. Franța însăși față de înarmările vecinilor nu poate sta indiferentă și trebue să continue și ea înarmarea și organizarea forțelor navale.

Mercure de France (Iulie 1908).— Paul Louis.—*La politique des classes moyennes en France*.

In societatea de azi clasele sînt cu precizie caracterizate, conflictele dintre posesori și non-posesori bine marcate. Un antagonism așa de bine delimitat n'a fost decît la sfîrșitul republicilor din Atica și Beoția, unde revoluțiile singeroase erau zilnice. Azi puterea coercitivă a statului, împiedecind conflictele singeroase, ne dă iluzia unei liniști și păci înșelătoare, pe cînd proletariatul prepară liniștit și metodic grevele sale generale, modul de revoluție modernă, contra clasei bogate, pentru a da o nouă structură societății.

Starea a treia, care nu mai e azi decît o formulă lipsită de sens, o expresie istorică, imediat după marea revoluție s'a divizat într'o mulțime de fracțiuni ce au umplut secolul trecut cu luptele lor, până să ajungă la predominarea de azi asupra marii burghezii. Desvoltarea socială a ultimilor 125 de ani n'a fost simplă cum nici înlănțuirea faptelor n'a fost identică în toate țările cu regim capitalist. Pretutindeni totuși succesiunea luptelor a fost cam următoarea: marea burghezie a luptat contra aristocrației feudale și teritoriale pentru a o înlocui în conducerea statului; vine apoi asaltul clasei mijlocii contra marii burghezii, care, învingînd și ajungînd stăpînă politică în stat, a devenit un element de conservare socială.

Proletariatul, însă, care le-a ajutat succesiv în lupta lor, și a servit continuu cauzele altora, după victorie a fost desprețuit și menținut în o robie economică, care exclude egalitatea politică. Clasa mijlocie, cu radicalismul ei în politică, nu face decît să-și apere supremația ei lovind de o potrivă în marea burghezie și în proletari. Aceasta e ținta tuturor legilor votate în Franța în ultimii ani și chiar a legilor sociale de organizare a muncii, făcute în favoarea muncitorilor.

Căci aceste legi, deși tind să micșoreze puterea economică a marii burghezii, prea mare încă și azi și să evite înghițirea micilor ateliere și prăvălii de giganticele exploatări, totuși nu fac nimic, nici ele, nici administrația, pentru lucrătorii micilor ex-

ploatări. Şi cînd lucrătorii prin sindicatele lor au început să organizeze o luptă sistematică, mica burghezie s'a întors în contra aliaţilor săi de eri, unindu-se cu marea burghezie; aşa se explică scăderea numărului de mandate ale socialiştilor germani în ultimele alegeri.

Politica claselor mijlocii este deci următoarea: în contra marii burghezii se afirmă ca novatoare, iar în faţa proletariatului, negînd origina puterii sale, pozează ca element de ordine şi conservare socială, afirmînd cu tărie principiul *statu quo*. Aceasta se dă la iveală prin constringerea mişcării sindicaliste şi prin lăsarea la voia întîmplării a aplicării legilor uvriere, a căror votare o susţinuseră; motivul e că sindicatele lucrează acum deopotrivă în contra capitalului sub orice formă se prezintă.

Lupta ce se începe de astădată între mica burghezie şi proletariat va fi îndîrjită, căci nici o înţelegere nu mai este cu putinţă.

J. Pérès.—*Le Mysticisme de la volonté chez H. de Balzac.* Un studiu asupra conţinutului filosofic din opera marelui romancier, pentru a-scoate la iveală influenţele, concordanţele, anticipaţiile sale de cugetare, este interesant pentru istoria ideilor, căci Balzac, ca şi Homer, a fost un asimilator puternic a tot ce constitue viaţa unei epoci, un enciclopedist. Filosofia sa, în ceea ce are particular şi aşa cum se degajează din opera sa, este o doctrină a voinţii. In această direcţie are puncte de contact cu deosebiţi cugetători, căci epoca, în care a trăit, a fost o epocă cu tendinţi voluntariste, aşa cum se reflectează în desvoltarea sistemelor, dela Main de Birau şi Fichte până la Schopenhauer. Voinţa apare la dînsul ca o forţă activă al cărei motor predominant este pasiunea, pasiunea însă în accepţiile sale cele mai multiple, sentiment, instinct, dorinţă, luptă, dominare, idealitate; de unde şi aceste forme nenumărate, josnice ori sublime, ale forţei voluntare.

Balzac, ca şi Schopenhauer,—iar această concordanţă e uşor de explicat,—a recunoscut că ceea ce e universal în voinţă e tendinţa fiinţii inteligente cu caracterul şi facultăţile sale către o ţintă urmărită, tendinţă ce nu se deosebeşte calitativ de instinctul animalului ori de atragerea plantei către lumină. Orice fiinţă vrea să lucreze într'un chip oarecare, să învingă timpul sau spaţiul, să se extindă fie prin dominare, fie prin acţiunea inimii, fie chiar prin persecuţie. Opera lui B. sintetizează toate manifestările forţei voluntare, întîlnim în ea personaje ce manifestă tot felul de voinţi. La unele, ca Grandet, caracterul se desvoltă imuabil într'un mediu dat, iar voinţa nu-i decît acest caracter ce-şi trage mijloacele de reuşită din adaptarea sa la acel mediu.

Aiurea se întîlneşte voinţa omenească cu toate nesiguranţele sale şi faptele viitoare cu toată contingenţa lor; alteori voinţa lipseşte, paralizată fiind de omnipotenta analiză, şi cele mai înalte daruri ale inteligenţii rămîn în neactivitate. Se găsesc apoi personaje a căror calitate predominantă e voinţa în cea mai simplă accepţiune: oameni de acţiune după modelul lui Napoleon, oameni de stat, etc. Intr'o sferă mai superioară găsim voinţa însetată, înarmată cu viclenie, de nevoe, care, luptînd pentru sine, luptă pentru aspiraţiile seculare ale unui popor (Sur Cathérine de Médicis). Marsay, în jurul căruia B. condensează în maxime o întreagă artă a voinţii şi puterii, este tipul voinţii ce se joacă cu uşurinţă în mijlocul marilor interese, tipul omului superior oricărei situaţii.

Deasupra voinţii de putere, a voinţii-instrument, apare voinţa creatoare

sau genială, care îngrădită în desfăşurarea ei se acumulează şi se manifestă în chipuri ciudate, redevenind instinct, instinct considerat sub partea sa divină, în sfera cauzelor. Această forţă acumulată, care se desfăşură în inspiraţia creatoare, e apanajul geniului în ştiinţi şi arte, în sentiment. Deci ultima treaptă în desvoltarea voinţii e viaţa divină; şi aici se apropie de Main de Birau, cu ale sale trei grade de viaţă: viaţa simţurilor, viaţa personală şi cea divină.

Balzac a reunit în el mai multe tipuri de voinţă, dela optimismul exuberant până la acea voinţă pusă în mişcare de un interes ideal, ca şi cum şi-ar lua putere dintr'o dorinţă de realizare indepărtată, sau dintr'un sentiment al cărui obiect este inaccesibil. Albert Savarus este stilizarea istoriei sale proprii. Iar aceasta ne duce la ceea ce e mai personal în concepţia voinţii după B: ea e asimilată unei forţe a cărei putere a fost restrînsă în ea însăşi, de împrejurări contrariante, de constringeri exercitate asupră-şi, de cultul unui ideal. Lipsită de acţiune, sub forma sa ordinară şi spaţială, ea are o radiare cu totul genială şi fizică: sublimul sau graţia trăsăturilor, puterea atractivă a privirii etc; aici îşi are explicarea magnetismul voinţii, despre care vorbeşte atîta B,—căci, pentru B., orice manifestare superioară a facultăţilor noastre e nedespărţită de efecte fizice extra-naturale.

Ale sale „studii filosofice" deschid drumul spre psichologia experimentală, spre studiile ştiinţifice mai recente ale fenomenului religios prin analiza faptelor situate pe hotarul inspiraţiei, nebuniei şi extazului. Aici avem o patologie a voinţii considerate în manifestările sale ideale şi în aspiraţiile sale spre sublimul artei şi al sentimentului.

Ceea ce a format această metapsihologie la B. a fost în primul rînd Istoria naturală, fiziologia, alieniştii şi medicii ca Bichat, Cabanis, iar o altă serie de influenţe au format-o Galvanismul şi doctrinele magnetismului animal, precum şi misticii Swedenborg şi Saint-Martin, ale căror metoade şi vederi şi le apropie.

La Revue Latine (Iunie). Emile Faguet, într'un splendid şi pătrunzător articol asupra lui Emerson, defineşte pe filozoful american ca un foarte mare poet, care a exprimat, într'o formă măreaţă, protestantismul puritan; ca pe un om lacom de curăţie sufletească, de virtute intransigentă, de comunicare cu Dumnezeu, fără mijlocitori, aşa ca să se umple spontaneu de divinitate; lacom, apoi, de comuniune cu natura, pe care o vedea bună şi divină pentru că o confunda cu divinitatea, şi n'o considera ca o indepărtare dela divinitate; lacom, însfîrşit, şi mai ales, de individualism absolut, dar nu răutăcios ca al lui Stirner, de un individualism pătruns de iubire, desigur, dar gelos de sine însuşi, înconjurat de prăpăstii şi cu mîndrie apărat împotriva oricării apropieri.—Acest filozof, zice Faguet, a avut o imensă înrîurire în ţările cari vorbesc englezeşte, foarte puţină în Germania, aproape nulă în Franţa.

Nuova Antologia (16 Iulie 1908). Giacomo Barzellotti, profesor al universităţii din Roma, consacră în acest număr un studiu celor doi mari cugetători ai Italiei moderne: *Augusto Conti* şi *Carlo Cantoni*. Cel dintâi, discipol al lui Gioberti la inceput, îmbrăţişă mai tîrziu doctrina pozitivistă. Prima sa operă, intitulată, *Criteri della filosofia*, în care, ca o orientare a gîndirii către adevăr, expune cinci criterii: evidenţa raţională a adevărului, afectele, bunul simţ, credinţa şi tradiţia ştiinţifică. A două operă principală a sa, intitulată, „Specchio generale della storia della filosofia" este

o istorie a filosofiei, dar îmbrățișată într'o sinteză metodică, care, natural, reflectează ideile autorului.

Carlo Cantoni, este dintre cei dintâi învățați din Italia care și-a îndreptat ținta studiilor asupra filosofiei lui Kant: Făcindu-și studiile in Germania, el ascultă lecțiile lui Lotze, a cărui teorie dualistă în privința faptelor psihice și fizice, o adoptă și o susținu în ale sale „Letture sull' inteligenza umana" ținute pe la 1870 la institutul lombard din Milano. Opera lui de căpetenie este intitulată „Emanuele Kant" și e în trei volume. Este o expunere complectă a filosofiei kantiane.

Deutsche Revue (Iulie 1908).— **Dr. Diomede Carito**, intr-un articol **Neurastenia și primejdia ei din punct de vedere social** ajunge la următoarele concluzii. Neurastenia nu este o boală nouă, necunoscută celor vechi. Cercetări conduse de cei mai mari savanți în domeniul istoriei medicinei au dovedit că ea este o boală care există din cele mai indepărtate vremuri ale antichității. Intre Romanii și Grecii timpului de decadență ea făcea cele mai grozave ravagii, prezentind însă caractere potrivite cu starea istorică și socială a acelei societăți și epoci. Baza boalei și astăzi e aceeași; dacă aparența e puțin schimbată, asta se datorește împrejurărilor particulare ale vieții moderne. Combaterea acestei boale cere conlucrarea armonică a tuturor elementelor conducătoare, intelectuale și etice. De aceea, zice autorul, ar fi necesar, discutarea mijloacelor de combatere a neurasteniei, în congrese internaționale.

The North American Review (Iunie, 1908).—D. *Francisc G. Newlands*, unul din senatorii Statelor-Unite—**Dezvoltarea căilor de comunicație pe apă ale Americei**—caută să producă un curent în opinia publică pentru intervenția Statului în regularea navigabilității fluviale. Autorul remarcă că, în oricare altă parte a lumii, transportul pe apă joacă un rol însemnat atît în comerțul exterior cit și în cel interior. In Germania, care are poate cel mai bun sistem de transport din lume, dezvoltarea căilor de comunicație pe apă a mers paralel cu progresul căilor ferate: fluviile, acolo au fost făcute navigabile pe tot cursul lor; canalele regulează cursurile riurilor și complectează rețeaua comunicațiilor pe apă. Mișcarea pentru crearea căilor de comunicație pe apă — după d. *Newlands*—reprezintă o întreagă politică nu numai un simplu proect. Nu poate fi vorba de navigabilitatea cutărui ori cutărui fluviu: planul complect trebue să cuprindă în el toate cursurile de apă, pe lingă o vastă rețea de canale. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan nu sînt deajuns numai congresele: ele trebue să urmeze opinia publică. Intreprinderea n'ar costa mai mult de o sută milioane dolari pe an, în curs de cinci ani. Căile ferate n'ar suferi nici o concurență, dimpotrivă: ele ar fi scutite să scoboare prea jos tariful din cauza enormelor cantități de marfă eftină care acum congestionează sistemul căilor ferate în Statele-Unite. Chestiunea căilor de comunicație pe apă e complexă: ea implică și chestia irigațiilor, secarea mlaștinilor, regularea cursurilor de apă și a depozitelor de aluvione, plantarea pădurilor. Toate aceste operațiuni de potențare a productivității solului Americei vor înapoia fără îndoială în curind cheltuelile necesitate. Marea dificultate pentru a începe această vastă intreprindere zace în deosebirile de vederi, foarte naturale la început. Toți sînt de acord în ce privește necesitatea intreprinderii, nu însă și în privința modalității execuției. Curentul pentru intervenția națiunii în crearea căilor de transport pe apă va duce, dela sine, la intervenția națiunii și în sistemul căilor ferate. Atunci se vor forma corporații naționale pentru toate sistemele de transport. Rezultatul va schimba cu totul starea actuală haotică care stăpinește azi intreaga organizare a mijloacelor de transport în America. Astăzi căile ferate particulare concurează pe ale Statului și interesele publice ale națiunii sînt sacrificate intereselor particulare.

The Contemporary Review, (Iulie, 1908).—In urma discursului din Mai trecut, al d-lui *Asquith*, chestiunea dreptului de vot al femeilor interesează opiniunea publică din Anglia. E foarte probabil că un un proect de lege în privința drepturilor politice ale femeilor va fi prezentat înaintea „Camerei Comunelor". D. *Bertrand Russell* — **Liberalizmul și sufragiul femeilor**—dezvoltă argumentele cari pledează pentru dreptul de vot al femeilor în opoziție cu obiecțiile, ce de obicei se aduc împotrivă. După autor, această chestie nu e decit un corolar al democrației; și obiecțiile, azi dovedite ca neintemeiate, ce se aduceau împotriva democrației, se aduc și împotriva acordării dreptului de vot la femei. Principalele argumente în favoarea acordării dreptului de vot la femei sînt următoarele:—1) E lucru știut că din lipsă de imaginație și bunăvoință, o clasă socială totdeauna e rea apărătoare a intereselor altei clase: din această pricină interesele femeilor au fost, până acum, rău apărate de bărbați.—2) Participarea la viața politică a poporului îi lărgește orizontul vederii și îi superiorizează caracterul cultivîndu-i respectul de sine și simțul responsabilității; acest rezultat dobîndit la clasele muncitoare se va obține desigur și cu experimentarea dreptului de vot la femei. —3) E mai ușor de a da respectul cuvenit acelora cari au aceeași putere legală cu noi: așa că simțul egalității cetățenești intre bărbat și femee va îmbunătăți negreșit viața privată.—Pe lingă aceste argumente de principiu, autorul adaugă și argumentul justiției abstracte. Apoi autorul enumeră obiecțiile cari de obicei se aduc și le combate pe rind: 1) Se spune că femeile nu merită dreptul de vot fiindcă sint conduse de sentimente și sint incapabile de a înțelege chestiile politice. Obiecția cade numai prin enunțarea ei.—2). Femeile ar vota sub presiunea confesorilor lor religioși. Pentru țările catolice obiecția ar avea măcar o aparență de seriozitate, dar pentru Anglia e cu totul absurdă. In orice caz, dacă lucrurile s'ar petrece cum afirmă obiecția, nu s'ar dovedi decit că femeile sînt lipsite de educația politică, și au nevoe de dreptul de vot tocmai pentru a-și face această educație.—3) Femeile nu merită dreptul de vot pentrucă ele nu pot purta arme. Atunci ar trebui să luăm drepturile politice tuturor celor cari din cauze fizice ori de conștiință nu pot purta arme: bătrînilor, bolnavilor, quakerilor (o sectă religioasă).— 4) Sufragiul femeei ar introduce cearta în familie pe care ar distruge-o. Obiecția e pur și simplu copilărească.— 5) Femeile n'au nevoe de dreptul de vot: majoritatea nu simte nevoe să-l capete. Această obiecție nu ridică un argument ci arată o stare de fapt inferioară.— 6) Sînt mai multe femei de cît bărbați în Statele-Unite: a da drepturi femeilor înseamnă a guverna pe bărbați prin femei, cari vor majoriza. Obiecția e absurdă căci ea implică lupta între bărbați și femei ca stare. Nu e vorba de două tabere dușmane ci de participarea la viața politică a femeilor. Și-apoi s-a experimentat că guvernarea prin femei ar fi mai rea decit guvernarea prin bărbați?

Mişcarea intelectuală în străinătate

ISTORIE.

A. Luchaire. *Innocent III. Les Royautés morales du Saint-Siège.* Hachette, 3 fr. 50.

E vorba de tendinţa acestui papă de a transforma în censitare, sau chiar, dacă e cu putinţă, în feudatare ale Bisericii, micile state cari luptau la marginile lumii creştine: Portugalia, Leon, Castilia, Aragon, Novara, Ungaria, Bosnia, Montenegro, Bulgaro-Valachia, Transilvania, etc.

Ch. Diehl. *Figures Byzantines,* 2-e série.—Colin. 3 fr. 50.

Portretele a zece princese din Occident, aduse pe tronul Constantinopolului în vremea cruciadelor.—Volumul se începe cu o privire generală asupra Bizanţului din vremea cruciadelor.

Ettore Lais. *Ricerche storiche e geografiche sull' Italia antica.* Società tip. edit. naz.

Volumul a apărut întâi în englizeşte. Autorul se ocupă cu multe chestii referitoare la vechea istorie romană, ca: Relaţiile dintre Roma şi Atena; invazia Teutonilor, Cimbrilor şi Tigurinilor, etc.

Ludovico Pastor. *Storia dei Papi della fine del medioevo.* Desclée. Autorul e directorul institutului austriac pentru studii istorice, din Roma. Acesta e al IV vol. şi se ocupă cu papii dela Léon X până la Clemente VII.

Domenico Ghetti. *Storia politica nazionale d'Italia.* G. Loescher.

E al doilea volum şi conţine periodul dela 1073 până la 1492.

ISTORIE LITERARĂ. CRITICĂ LITERARĂ. ESTETICĂ LITERARĂ.

Remy de Gourmont. *Dante, Béatrice, la poésie amoureuse et l'idéal féminin en Italie, à la fin du XIII-e siècle.* Mercure de France, 75 bani.

Pune problema existenţei Beatricei şi o rezolvă negativ.

Corrado Zacchetti, *Cenni di metodica e propedeudica della Stilistica. Parte Prima: Metodica.*—Assise, Zacchetti.

Autorul e dintre aceia cari cred că arta de a scrie se poate învăţa. Cartea e scrisă în aceste vederi.

E. Magne. *Madame de la Suze et la société précieuse.*—Mercure de France, 3. fr. 50.

Un portret minuţios al acestei poetese şi „femei galante".

Dr. Otto Mayrhofer. *Gustav Freytag und das junge Deutschland,* Marburg, Elwert.—Se arată influenţa pe care şcoala literară, numită tinăra Germanie, a avut-o la început asupra lui Freytag şi cum s-a emancipat el mai tirziu de această influenţă.

Edmondo de Amicis. *Ritratti letterari.* Treves.—E a doua ediţie, însoţită acuma de fotografiile autorilor despre cari se tratează: Zola, Daudet, Augier, Dumas, Deroulède, Coquelin.

Prof. Dr. Aug. Wünsche. Die Schönheit der Bibel. I. Band: *Die Schönheit des Alten Testaments.* Leipzig. Ed. Pfeiffer.—Este o cercetare făcută, din punct de vedere estetic a Sf. Scripturi.

Emile Chatelain. *Recherches sur le vers français au XV-e Siècle, rimes, mètres et strophes.*—Champion, 10 fr.

Carte bună de consultat. Epuizează chestia.

Oskar Mimsterberg, *Japanische Kunstgeschichte.* Braunschweig, George Westermann.—Opera are trei volume consacrate arhitecturii, sculpturii şi ceramicei.

ŞTIINŢI SOCIALE, ECONOMIE. DREPT.

A. Cary Coolidge. *Les États-Unis comme puissance mondiale.* Colin, 3 fr. 50.

Cuprinde conferenţele, pe cari autorul, profesor la Universitatea din Harvard, le-a ţinut la Sorbona în iarna anului 1906—1907.

I. Novicow. *Le problème de la misère et les phénomènes économiques naturels.* Félix Alcan.

Cercetări asupra producerii bogăţiei şi asupra cauzelor mizeriei. Critica diferitelor sisteme de producere şi soluţia autorului pentru micşorarea mizeriei.

Augusto Lizier. *L'economia rurale dell' età prenormanna nell' Italia meridionale* Reber.

Este istoria economică din prima jumătate a sec. IX pînă la a doua jumătate a sec. XI.

FILOSOFIE, PEDAGOGIE.

E. Boutmy. *Le vérité scientifique, sa poursuite.* Flammarion, 3.50.

Consideraţiuni interesante asupra metoadelor ştiinţilor, asupra punctelor de contact şi a legăturilor dintre ele.

Heinrich Kerp, *Die Erziehung zur Tat, zum nationalen Lebenswerk.* Breslau, Ferd. Hirt.

Autorul susţine o reformă a şcoalelor şi învăţămîntului în sensul întăririi judecăţii şi voinţii pentru viaţa socială şi naţională.

ETNOLOGIE, ANTROPOLOGIE. VOIAJ.

Havelock Ellis. *The Soul of Spain,* Londra, Constable and Co.

Un volum de observaţii originale asupra Spaniei: ţară, locuitori, artă, etc.

G. Sergi. *Europa.* B. S. M., Broca.—O operă la care de mult lucra învăţatul italian. In prima parte studiază tot ce se rapoartă la antropologia europeană. In a doua se încearcă o clasificare umană pe baze biologice.

Eugène Gallois. *En Amérique du Sud.* Librairie africaine et coloniale. Paris.—Note şi impresiuni dintr'o călătorie făcută prin Panama, Equator, Peru, Chili, Argentina, Paraguay-Uraguay, Brazilia. Observaţii interesante asupra vieţii şi obiceiurilor. Cartea are fotografii luate de autor.

ŞTIINŢI.

Stanislas Meunier: *Géologie,* Vuibert et Nony.

In cartea I se cuprind noţiuni asupra structurii scoarţei pămînteşti, noţiuni de mineralogie, de litologie, de paleontologie.

Cartea II e consacrată activităţii pămîntului.

Cartea III e istoria pămîntului.

Un indice de 80 pagini constitue un fel de dicţionar al ştiinţilor geologice.

Eugène Rouillard. *La côte nord du Saint-Laurent et le Labrador canadien.* Laflamme et Proulx, Québec.

Studii făcute pe baza documentelor şi actelor oficiale asupra regiunii nord-estice a Canadei, mai ales din punctul de vedere economic.

LITERATURĂ

Jean Thorel, *La Lutte pour l'Amour.* Librairiè Universelle, 3,50.

Un roman psihologic. Autorul analizază şi descrie amănunţit deziluziile şi suferinţile unei femei din cauza iubirii pentru un om dezamăgit, incapabil de a iubi.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Ioan Săndulescu. *Poezia Lirică din Timpul Războiului pentru Neatîrnare 1877—1878.* Bucureşti, colecţiunea C. Sfetea, Preţul 1 leu.

St. Antim. *Chestiunea socială în România,* Vol. I, Bucureşti, 1908, Preţul Lei 2,50,

Măsurătoarea ogoarelor. Editura Librăriei N. A. Petroff, Bîrlad, Pr. 3 l.

Teodor Marinescu. *Legi Noi şi Vechi.* Editura Librăriei N. A. Petroff, Bîrlad, Preţul 3 Lei,

Traian Mihai. *Politica Monetară şi a Băncilor Romîniei,* 2 volume Bucureşti 1907, Preţul unui volum 5 lei,

Alexie Procopovici, *Despre Nazalizare şi Rotacism.* Extras din Analele Academiei Romîne. Preţul 40 bani,

E. Dioghenide. *Dreptul Roman în Literatura Juridică Romînească,* Craiova. 1908. Preţul 1 Leu.

Al. Tzigara-Samurcaş. *Catalogul muzeului Aman.* Bucureşti, 1908.

Dr. A. D. Lascu. *Privire asupra situaţiei generale a Romînilor din ţările Coroanei Sf. Ştefan.* Minerva, Bucureşti. 1908.

C. Negruţi. *Proză.* Partea II din „Păcatele tinereţelor" Bucureşti, „Biblioteca pentru toţi, Preţul 60 bani.

Walter Prager. *Die Landwirtschaft Rumäniens auf Grund seiner Klimatischen Zustände oder Rumäniens landwirtschaftliche Klimatographie.* Inaugural Dissertation zur Erlaugung der Doktorwürde der hohen philosophischen Fakultät der vereinigten Fridrichs-Universität. Halles a. s. Hofbuchdruckerei von C. A. Kaemmerer et Co. 1908.

M. Eminescu. *Lais.* Comedie antică într'un act, în versuri, (Traducere). Cu o introducere critică de Ion Scurtu, Bucureşti 1908, preţul 1 leu.

Anuarul Liceului „Petru Rareş" din Piatra-Neamţ (1907—1908), Tipografia Leopold Steinberg, 1908, Piatra-N. Preţul 1 Leu.

Em. Grigorovitza. *Schitul Cerebucului.* Editura librăriei Naţionale, 1908, Bucureşti, preţul 1 leu.

Andrei Rădulescu. *Luptele lui Ştefan cel Mare cu Turcii în anii 1475 şi 1476,* Bucureşti, 1908, (Fără preţ).

Dr. Gr. Ţăranu. *Băile Govora,* Bucureşti, 1908, (Fără preţ).

Dionisie Olinescu. *Rămăşiţe Traco-Dace.* Estras din „Junimea Literară" din Cernăuţi. Cernăuţi, 1908,

Ludovic Dauş. *Iluzii,* roman, Minerva, Bucureşti, 1908, preţul lei 1.50.

Pierre Lotti. *Pescar de Islanda,* trad. de C. Sandu-Aldea, Minerva, Bucureşti, 1908, preţul lei 1,50.

Titu Maiorescu. *Critice,* vol. I, Minerva, Bucureşti, 1908, preţ lei 1,50.

Preotul Atanasie Gherman. *Cel ce munceşte, izbuteşte, sau „cum ne vom aşterne, aşa vom dormi!",* Cernăuţi, 1908.

Dima Cristescu. *Răspuns la un raport,* Bucureşti.

M. Maeterlinck. *Datoriea noastră cea socială,* în romîneşte de I. Nisipeanu, Biblioteca „Revistei Ideei", Bucureşti, 20 bani.

Sublocotenentul Marin Popescu. *Disciplina marşurilor şi oameni de legătură în marş,* Giurgiu. 1908. Preţul 90 bani.

Emile Ferrière. *Darwinismul,* traducere de R. Streitman. „Biblioteca pentru toţi", 30 bani.

Dimitrie Dan, *O inspecţie ecleziastică din anul 1667* Cernăuţi, 1908.

Pius Wallenstein. *Biografia şi Activitatea lui Carol Wallenstein de Vella,* Ploeşti, 1908. preţul 1 leu.

Dr. Florea Lupu. *Offene Antwort an den Reichsratsabgeordneten Herrn Nikolaj Ritter v. Wassilko,* Verlag der „Reichspost", Wien, VIII, Strozzigasse, 41.

Nr. 8

Fefeleaga

Desdedimineaţă o vezi pe drum, tîrîndu-şi calul de căpăstru. Femeea e înaltă, uscată, cu obrajii stricaţi de vărsat, arşi de soare şi de vînturi. Păşeşte larg, tropotindu-şi cizmele tari, pline de umflături uscate. Calul o urmează cu gîtul întins, scobîlţînd din picioarele ciolănoase. Poartă pe spinarea adînc cufundată două coşerci dăsăgite. Subt coşerci, cînd acestea se ridică puţin, se văd două petece mari pămîntii. Calul e alb, dar subt coşerci s'a ros părul tot, şi pielea, după ce s'a rănit mai întâiu, acum e tare ca potîngul. Merge în urma muerii, adormit parcă de tropotul cunoscut al cizmelor ei. Capul mare cît o solniţă nu şi-l mişcă nici la dreapta nici la stînga. Femeea iarăşi nu-i are grija, ci păşeşte mereu înainte, şi în răstimpuri zice aşa, ca pentru sine: «Ghii, mă Bator». Trec aşa ei amîndoi pe uliţele satului, urcă apoi pe cărarea dinspre dealul băilor, şi se pierd în coborîşul repede de dincolo de deal. Pe-aci-i cărarea strîmtă pe coasta pietroasă, şi femeea tot mereu ogoeşte calul: „Noa, mă Bator mă! Numai încet mă, că nu dau Tătarii". Iar Bator se zdrobeşte rău pe povîrniş, pare că să-i sară dela loc toate ciolanele aşa împung de tare prin piele. Iar corfele dăsăgite din spinare bleoncăue în toate părţile, dînd să se desprindă de pe şaua mică de lemn. Picioarele dinainte ale lui Bator se razimă tare în pămînt, şi pleoapele se lasă de multe ori pe cele două răni alburii, ca şi cînd ar vrea să învie luminile stinse de mult.

Ajunşi în vale se opresc lângă o grămadă de piatră mărunţită. Femeea scoate dintr'o corfă o trocuţă de lemn, o umple cu piatră şi începe să încarce coşercile. Calul se clatină încet la dreapta ori la stînga, după cum pune femeea piatra. Apoi, cu coşercile pline, pornesc încet la deal. Se'ntîlnesc cu băeţandrii cari vin chiuind pe căluţii mici, cucuiaţi deasupra coşercilor. Vin şi ei după piatră, dau bună ziua femeii, şi trec mai departe. „Să creşteţi mari—creşti mare" zice femeia, şi trage 'ntins de căpăstru. Caii mai tineri nechează, chiamă de ici şi de colo, dar Bator urcă din greu, cu capul în pămînt, n'aude nimic, nici tropotul cunoscut al cizmelor stăpînii nu-l mai aude. Pipăe cu picioarele şi cunoaşte, ştie unde are să vie vr'un pripor mai greu de urcat.

Acolo se adună, se iniaptă, suflind năduşit pe nările largi, bătrine.—„Ho, măi Bator, ho măi sărace, stai să mai odihnim, că doar nu dau Tătarii". Şi calul se opreşte bucuros şi răsuflă ca din foi. Femea togmeşte coşercile, mai pune la loc vr'un bruş de piatră ce dă se cadă, şi caută 'nainte cit mai au până 'n virful dealului.

Şi tot aşa, cu popasuri dese, cu îndemnuri, ajung pe culme. De-aci-i mai uşor acum. Apoi în sat descarcă piatra astăzi la o gazdă, mine la alta. La cite unii duce şi cu săptăminile dearindul.

Pe muere-o cheamă Măria, dar oamenii, batjocoritori cum sint, îi zic Fefeleaga. Tineretul mai mărunt din sat aşa a pomenit-o: cu Bator de căpăstru, aducînd piatră la unii şi la alţii. Cit aur vor fi scos unii şi alţii din piatra adusă în spinare de Bator, Măria nu s'a gindit niciodată să socotească, dar de multe ori, cind Bator abia urca pe spinarea dealului, işi zicea aşa în gindul ei: „Din cită piatră a purtat săracul, mai că s'ar putea face un deal ca acesta". Ii plăteau de-o povară zece cruceri. Şi, cind era drumul bun, putea aduce cinci-şase poveri. Tot făcea pe săptămînă vr'o trei zloţi. Şi 'şi zicea în gînd: „Tot putem trăi".

Odată trăise şi mai bine. Pe cind îi trăia bărbatul, Dinu, oamenii îi ziceau atuncea Măria Dinului. Şi Măria Dinului pe vremea aceea lucra cu Bator alăturea, ca şi acum, iar Dinu lucra în baie, sfredelea stinca şi puşcă cu praf de puşcă ori cu dinamită, ca toţi băeşii. Şi mai cîştiga şi Dinu trei-patru zloţi la săptămînă.

Copii aveau pe-atunci vr-o cinci capete. Slăbuţi copii. Aveau ce mînca, şi tot erau jigăriţi. Dinu tuşa mult; de cite ori venea de la bae, ud şi plin de tină, tuşa şi suduia copiii,—nu-i putea suferi văzîndu-i aşa de prăpădiţi. Muerea le ţinea parte, îi mîngiia, îi săruta pe obrăjorii scorţoşi, de pe cari mereu se desprindea ca o pulbere de făină.

— „Lasă-i, măi romîne, ce-aştepţi tu acum de la ei? Cînd vor începe să lucre, se întăresc ei atunci", zicea femeea.

— „Până-i cucu! Dintr'ăştia nu vei vedea tu oameni". Şi totuşi Dinu a murit mai îngrabă ca toţi. Femeea l'a plins ce l'a plins, dar n'a avut vreme de jelire, căci deodată cu înmormîntarea, s'a gătit şi cel din urmă bănuţ din casă. Bator, în vr'o trei zile cît a hodinit, până l'au îngropat pe Dinu, era aproape să înţepenească. Acum femeea simţea că singurul sprijin ce-l are e calul acesta mare, alb, slab de să-i numeri toate oasele. Satul era tot aşa ca şi pân' trăia Dinu. Toţi oamenii îşi vedeau de lucru, ca şi cînd nimic nu s'ar fi întîmplat. Şi cînd au văzut-o pe Măria în ziua după ce ş'a îngropat bărbatul, c'a şi plecat cu Bator de căpăstru, vr'unul mai pestriţ la maţe a zis mai întâiu vorba: „Iată şi Fefeleaga". Şi de-atunci Fefeleaga i-a rămas numele.

Dar ea nu s'a încrezut niciodată în oameni, nici nu le-a cerut ajutorul. Se încredea în voia celui de sus, iar acum, de la moartea lui Dinu, se încredea în Bator. De cînd ş'a închis dumnealui ochii, şi ea a eşit în curte să strige „tulai", de-atunci a simţit că nu oamenii aceia cari vor veni să vadă pe mort îi vor fi sprijin de-acum înainte, ci calul acela mare, alb, care sta legat de-un pociump şi ronţănea liniştit la ogrinji. Şi cît a stat mortul în casă, de câte ori eşea Fefeleaga afară, îi părea că Bator, cum ronţănea la ogrinji dînd din cap, ar zice: „Da, da, da! Vom face ce vom putea".

Şi aşa, încetul cu încetul, tropotind din cizmele mari ziua întreagă pe uliţele satului, cu Bator de căpăstru, a început să-l uite pe Dinu. Nu doară aşa ca să se gindească la alt bărbat, căci ea de mult nu înţelegea de cît într'un chip viaţa: să se frăminte săptămînă de săptămînă, ca Duminica, pe bănuţii căpătaţi, să cumpere bucate şi legumă pentru casă. Şi pentru asta se simţea destul de tare, dacă avea pe Bator alăturea. Poate-ar fi muncit-o şi pe ea vr'o dată,—cîndva de mult de tot—unele gînduri mai luminoase, şi inima, în tinereţe, poate să-i fi trăsărit vr'odată de-o căldură tainică. Dar îndată ce s'a înhămat la munca din care vedea că toată viaţa n'are să mai scape, a înţeles că pentru o femee năcăjită ca ea, toate-acelea închipuiri de mai bine, sînt iac'aşa prostii, cari îţi fac numai traiul şi mai greu.

S'au aflat vr'o doi trei oameni cari au sfătuit'o să se mărite iar.

„Ce să stai aşa? Îmbătrîneşti ş'atunci nu te mai ia nime".

— „Iee pe muma dracului" zicea Fefeleaga şi privea cu duşmănie la oamenii aceia, cari numai din bunăvoinţă au sfătuit'o aşa.—Apoi îşi punea capul în piept, trăgea de căpăstru: „Ghii, mă Bator, ghii mă sărace", şi'şi vedea de drum, gîndindu-se la ceva. Nu ştia ce-i, dar simţea că-i amar, şi nu ştia de ce-i mai vine în minte: că adecă de ce mai trăeşte omul în lumea asta. N'a răspuns niciodată la întrebare de cît ridicînd din umeri, şi deci, îi era ciudă că din cînd în cînd îi venea iar gîndul acela. Cîteodată, dimineaţa, cînd punea coşercile pe cal, i se părea că şi Bator s'ar gîndi la lucrul acesta, şi că dacă n'ar fi orb, ar privi-o întrebător.

În cinci ani de văduvie a rămas numai cu doi copii, un băeat şi-o fetiţă. Trei au murit. Au murit toţi cînd dau să treacă peste anul al cincisprezecelea. Ca şi cînd acolo, la anul acela al cincisprezecelea, ar fi fost un prag înalt—înalt, de care se 'mpiedecă copiii Fefelegii, cad şi-şi rup grumazii. Sătenii se bucurau că o mai uşurează Dumnezeu, dar Fefeleaga nu se bucura de loc. Drept că băeţii erau mari, dar fiind tot bolnavi, nu puteau munci. Pe unul chiar l'a dat slugă, dar nu l'a ţinut stăpînul, zicînd că-i prea bleag. Şi Fefeleaga tot nu se bucura de moartea lor. De spus, nu spunea nimănui de-o doare ori ba. Nici n'o puteau cunoaşte oamenii dacă are mort la casă, de cit de pe două lucruri: întâiu că două-trei zile înainte de moartea vr'unui copil Bator sta legat de pociumb ronţănind ogrinjii, şi a doua, că după înmormîntare, Fefeleaga pornea cu noaptea 'n cap, cu calul de căpăstru, pe uliţele satului.

Dar până era mortul în casă, dînsa ieșa de multeori și se apropia de cal: „Ce mai faci tu, Bator sărace?“ Și calul ciolănos da din capul mare cît o solniță, părînd a zice: „De, ce să-i faci, așa e lumea“.

Și drept avea calul! Așa e lumea. Fefeleaga a simțit bine că-i așa, de cîte ori îi murea vr'un copil, și'și vedea casa din ce în ce mai goală.

Mai mult venin i se strîngea la inimă Duminica. Da, atunci își scotea plata pentru munca de-o săptămînă a ei și a lui Bator. Și bogătanii, știind'o fără ajutor, nu-i plăteau regulat, nu-i plăteau tot, așa că Fefeleaga avea rămășiți mari pe la toți. Se încredeau că va veni totuși și săptămîna viitoare la lucru, căci n'avea ce face cu Bator. Și mai făceau socoata că dela o săptămînă până la alta Fefeleaga, cu capul ei de muere, va mai uita. De uitat nu uita dînsa, dar dacă vedea că omu-i lacom pe creițărașul ei, nu zicea nimic, nu-l mai cerea, ci numai un zîmbet de batjocură se așeza parcă pe'ntreaga ei față. Și era ceva de tot curios zîmbetul pe obrajii aceștia pămînții, mîncați de vărsat, ca două lespegioare de piatră surie pe cari au picat mulți picuri grei de ploaie, găurindu-le.

Așa, adunîndu-și plățile, rar putea să dee pe la biserică. Dar nu mergeau la biserică nici bogătanii din sat. Aceștia stau în crîșmă și beau bere. Fefeleaga nu mergea la slujbă și totuși văzînd pe oamenii aceștia, cari beau poate chiar bănuții cari ar fi trebuit să îi dee ei, îi desprețuia, și ști-o amarul ei de ce, se simțea că-i mai mult de cît ei, că-i mai bună creștină de cît dînșii. — Și rar, dar rar de tot, cînd vr'unul o amîna cu lunile și nu-i plătea, le spunea verde 'n față ce plătesc. „Ce-s eu? Nimic, Da pe mine nime nu mă blastămă, nime nu zice să mă bată Dumnezeu, pe cînd pe d-ta tot satul te blastămă“. Ș'acum să-i fi dat bogătașul plata întreită, nu-i mai trebuia.—Mergea acasă, mai punea o mînă de fîn subt botul calului și-i zicea: „Da tu ce mai spui, Batore sărace?“ Și calul, pipăind cu buzele mari, groase, fînul, da din cap, ca și cum ar zice: „Da, da, da! Așa-s oamenii“.

Lucrînd săptămîna întreagă, ințălegîndu-se cu Bator, ca și cînd în el s'ar fi mutat sufletul bărbatului, a lui Dinu, Fefeleaga nu știa cum trece vremea. Timpul la ea avea o singură măsură: dela moartea unui copil, până' cînd altul își închidea ochii. Numărînd așa ajunse cu un singur copil, o fată, și socotea trei ani dela cea din urmă moarte ce-a fost în casa ei. Îmbătrîniseră și muerea și calul. Muerea era căruntă de jumătate, avea părul ca lîna oilor seive. Pe obrajii ei mîncați de vărsat se formaseră păraiașe adînci, zbîrcindu-i fața. Bărbia se ascuțise și începea să se ridice spre gura căzută înlăuntru. Calul era și mai ciolănos. Cele două petece pămîntii de subt corfe se măriseră, părul de pe coaste, de pe spinare, se răria mereu. Buza din jos îi atîrna, ca și cînd ar fi trasă de o povară nevăzută la pămînt.

Femeile mai bătrîne din sat, babele, se daseră cu vorbe

în jurul ei. Că așa, că pe dincolea, c'ar fi bine să facă niște farmece, că nu-i lucru curat de-i tot mor copiii, și tot la aceeași vrîstă.

Dar Fefeleaga nu credea în dracul și puterile lui. Femeile își făceau cruce de necredința ei, dar Fefeleaga rămînea rece: „Nu, soro, nu-i drac. Drac e omul cel rău și nedrept. Ăsta-i dracul“.

Și n'a umblat după farmece și descîntece. N'a umblat, și la patru ani două luni și treisprezece zile dela cel din urmă mort, i-a adormit și fetița rămasă în viață. Cel din urmă copil. Și tot cînd să treacă peste al cincisprezecelea an. Și asta, ca și vr'o trei mai 'nainte, n'a fost bolnavă. Făina ce-i cădea din obraji pân' a fost mai mică, s'a dus. N'a zăcut decît vr'o două săptămîni.

Și cînd i-a murit copila aceasta din urmă, Fefeleaga n'a spus o zi nimănui nimic. Cît ce-a închis ochii, a pus luminița în sfeșnic să ardă mai departe, a ieșit în curte, a dezlegat pe Bator dela pociump, l'a tras întins de căpăstru, l'a dus în șopronul plin de fîn și l'a lăsat acolo slobod. Nu i-a zis nimic, ci din întîmplare ș'a ridicat ochii spre capul bălanului. Pleoapele stau deschise, fără să clipească, de-asupra golurilor ochilor. Nici cînd nu i se părură acestea două răni așa de grozave, așa de adînci, ca acum. Fefeleaga merse apoi în casă, se puse pe-o laviță de brad ș'a stat ziua întreagă așa cum stă lemnul. N'a plîns, nu s'a bocit, nu și-a sărutat copila, ci sta așa cu capul în palmele aspre și tot venea nodul acela amar, până 'n gît, că adecă pentru ce mai este omul în lume. Acum nu ridica din umeri, dar nici nu-și deslușa gîndurile într'un răspuns. Ce vedea mai viu era viața ce a dus'o, de căpăstru, întâi c'un cal negru, apoi cu Bator. Vedea dealul băilor înalt țepiș, cu colți de stîncă, ieșiți, ca niște măsele de uriești, vedea poteca bătută, și pe potecă Fefeleaga cu Bator de căpăstru. Număra așa ca 'n vis de cîte ori a trecut dealul acela, socotea cam cîte poveri de piatră să fi adus în vreme de vr'o patruzeci și cinci de ani. Apoi trecea cu gîndul la Duminicile de peste an: în cîte a fost și în cîte n'a fost la biserică. Și cînd n'a fost, de la care om cîți bani a luat? Cu care s'a sfădit pentru plată? Apoi vedea iar pe Bator cum pășește, pognindu-și oasele în urma sa, cum sună vr'o potcoavă ce dă se cadă. Il vede cum se zmincește cu greutatea 'n spate pe dealul băilor la deal, cum se proptește pe picioarele de dinainte, pe dealul băilor la vale. Il vede, și aude acolo departe pe Fefeleaga cum îl îmbună: „Stai, măi Batore sărace. Stai să mai hodinim, că doar' nu dau Tătarii“. — Apoi încet-încet, cu mare greutate socotește numărul anilor dintre morții săi, dela bărbat până la fetița aceasta din urmă. Lung șir de ani. Și ce de drumuri bătute, maica mea Doamne, că dacă le-ai pune în șir drept, ai fi ajuns la marginea lumii!

Dar acum s'a isprăvit cu strapațul. Acum simte ea mai întâi că n'are pentru ce să se mai zdrobească. Pân' i-au murit pe rînd,

unul cite unul copiii, n'a știut că pentru ce se zolește atita. Acum, cînd Păunița stă cu luminița de ceară la căpătăiu, simte Fefeleaga că toată viața pentru copiii aceștia s'a chinuit. Cum s'a chinuit, numai ea știe! Ba nu, nu i-a căzut greu lucru, a muncit cu plăcere! Pentru ei! Pentru cinci, apoi pentru patru, pentru trei, și iarăși pentru doi, și'n urmă pentru unul. Golul în sufletul ei se făcea tot mai larg, de câte ori îi murea vr'unul, dar dorul de muncă tot mai tare creștea. Și două lacrimi micuțe, ca gămălia, îi umezirà ochii uscați.

Sara a mers la clopotar, la preot, „să se mai ostenească'o-dată și pentru cel din urmă suflet din casa ei". Dimineața următoare a mers în șopron, l'a luat pe Bator de căpăstru și a pornit. Calul trăgea să meargă spre locul unde știa că stau celea două corfe legate îndăsăgite. Dar Fefeleaga îl opri. „Stai, Batore, stai calule sărace, că de-acum n'o să mai porți piatra în spinare". Și-l trăgea de capăstru spre portiță. Calul, simțind că n'are coșercile în spate, se priponi în portiță. „Ghi, măi Batore, hi măi dragă. Acum nu mergem la lucru. Nu! Acum te duce Fefeleaga la tîrg să te vîndă, să-i cumpere Păuniții sicriu frumos, văpsit, să-i cumpere mama cunună și julj alb-alb, ca laptele de alb. C'acum a murit și Păunița, măi Batore". Și ochii ei uscați se umezirà a doua oară.

Și trăgîndu-l de căpăstru, și tot vorbindu-i, l'a dus la oraș și l'a vîndut pe-un preț ca vai de el. Calul simți mîna străină ce-l prinse de căpăstru, mirosi pe noul stăpîn, și întorcîndu-și capul după Fefeleaga, necheză întâia oară, după o tăcere de-o grămadă de ani. În ochii bătrînii se iviră a treia oară lacrimi, și ca 'ntr'o fulgerare înțelese păcatul ce-l face, despărțindu-se de calul ce-a ajutat'o o viață întreagă. Dar zădarnic. Dînsa nu mai avea ce face cu Bator. De cite ori l'ar fi văzut, s'ar fi adus aminte de lungul șir de morți,—da de morți, căci vede ea că pentru ei a lucrat, și n'ar fi putut răbda. Simțea că prietenia acea aproape omenească ce-a avut'o față de cal, a fost numai în urma ajutorului ce i-l da el pentru copiii săi. Că ea, în calul acela mare, alb, ciolănos, și-a iubit pe copilașii săi. Și totuși, iată chiar acum, cel din urmă ajutor tot dela Bator vine. Să nu fi fost el, Păunița nu avea nici sicriu văpsit, nici cunună ca de mireasă, nici giulgiuri albe. Cînd ieși Fefeleaga dela tîrguit, calul era legat de-o proptea într'o uliță strîmtă. Merse la el și îl mîngîe pe grumazi. Calul necheză iar. „Bator mă, nu fii tu supărat. Ție o să-ți meargă mai bine. Dar iaca, eu mă duc, mă grăbesc să împodobesc pe Păunița".

Și tropotindu-și pe trotuare cizmele grele, umbla frîntă de spate, să găsească vr'un car dela ei, să-și ducă acasă podoaba cumpărată pe prețul lui Bator.

I. Agîrbiceanu.

SONETE

Corbii

Din iarna sufletului meu pornește
Un stol de corbi spre zările cernite:
Sînt dorurile mele ne 'mplinite;
...Și 'n iarnă cugetarea 'mi viscolește.

În gemete pustii se prelungește
C'an golul unei vetre părăsite;
...Și corbi sporesc în cete înmiite...
Și stolul tot mai jalnic croncănește!...

Nu văd în zări nici urma unei stele;
Doar viscolul din gîndurile mele
Tot mai pornit prin gerul lui mă poartă!...

...Iar corbii, presimțindu-și trista pradă,
Spre inima-mi pe jumătate moartă,
Își năpustesc sălbatica grămadă...

Amon

Sînt zile 'n cari soarele se stinge
Cuprins de-a resignării duioșie:
El umple cerul de melancolie
Și-apusu-i palid... E-un apus ce plinge.

Iar uneori în dungi de foc își frînge
Revolta din suprema-i agonie:
E cerul parcă vînăt de mînie
Și-apusu-i roș... E un apus de sînge.

Dar totdeauna stingerea solară
Se 'nvăluie 'n adînci tăceri de sară
Și-Amon, în fața morții nu se teme.

E calm și rece prin genuni cînd piere,
Căci chiar de 'l doare sufletul, nu geme:
Așa mor înțelepții,—în tăcere.

Sturzul

Într'însul parcă supraviețuiește
Un dor de strămoșească haiducie,
Căci fluieră cu-atîta voinicie
Încît poiana 'ntreagă clocotește.

De-un freamăt vechiu tot codrul se trezește
Și 'nvie 'n el pierduta poezie:
Bujor nu-i mort; în munți Jianu 'nvie;
La Șanta 'n văi Codreanu se ivește.

Ca azi, căluțul meu, de vreme multă
Urechea nu-și îndreaptă și n'ascultă...
—Mai fluieră-mi, măi sturzule, odată...

Mai fluieră... ca 'n vînt să se stîrnească
Un duh viteaz de flintă descărcată
În inimă de liftă păgînească!...

Somnul rozelor

Dorm trandafirii, dorm... O violină
Îngînă dulci preludii de iubire;
Iar noaptea-și țese negura subțire,
Pe care-o argintează luna plină.

Din înstelarea cerului senină
Cad stropi de diamante 'n licărire
Și trec prin crengi în aurite fire
Ce pe cărări fac pete de rugină.

Îți pare noaptea ca din crini sculptată,
Atît de fină e și de curată
Aroma ce din sînu-i se ridică!...

Dorm trandafirii, dorm... pe cînd zefirii
Adie 'ncet, încetinel, cu frică,
Din somn să nu-mi trezească trandafirii...

Călărețul

Frumoasei mele

Din fund de zări vîrtejuri se ridică
Și 'n norii lor un călăreț apare:
E 'n zare-acum....e-aici.... și iar e 'n zare,
De parc-un fulger aerul despică.

Dar cine e fugarul făr' de frică
Trecut ca 'ntr'o supremă săgetare?
E sufletu-mi pe dorul meu călare,
Fugind spre tine 'n zbor de rîndunică.

El știe foarte bine ce-l așteaptă
Și totuși ține 'n goană calea dreaptă
Spre-a nepăsării tale neagră stîncă...

Privește-l de granit cum se izbește
Și cade în prăpastia adîncă
Din ochii tăi!... Nu da 'ndărăt... Privește!...

M. Codreanu

Asupra originii și istoriei Țiganilor.

Origina.—De unde vin Țiganii? Cărei rase de oameni aparține acest popor rătăcitor și disprețuit? Iată o intrebare care a preocupat mult timp pe cercetători și pe cei cari vedeau trecînd mereu înainte cetele cu înfățișare sălbatică ale acestui neam.

Astăzi este un lucru pe deplin dovedit că vița lor e *ariană*, adică aceeași cu a popoarelor indo-europene, și că patria lor străbună este *India*.

Nu s'a desprins totuși credința că Țiganii sint originari din Egipt, și aceasta este una din părerile cari au domnit mai totdeauna. Bandele lor rătăcitoare erau cunoscute sub numele de „Egipteni". În Anglia li s'a păstrat numele de „*Gipsy*", și chiar la noi și în Ungaria poporul le-a dat, în batjocură, porecla de „faraoni". Dealtfel, chiar ei răspîndiseră tradițiunea venirii lor din Egipt.

Numele cel mai general al lor este acel de „*Țigan*" (ατζιγκανος la Greci, „Zigeuner" la Germani, „Zingari" la Italieni, „Țigan" la Unguri și Romîni, „Cinghiane" la Turci, etc.),—nume care se găsește mai întăi în documentele bizantine din veacul al X și romînești din al XIV.

În limba lor ei înșiși se numesc „*rom*" (care înseamnă „om") sau „manuș" (de unde a venit numele de „romanichel" care e întrebuințat în Francia).—Din timpul năvălirii lor în occident,—veacul XV—fiindcă veneau dinspre Boemia, fiind crezuți originari de acolo, li s'a păstrat până azi în Francia numele de *Bohémiens*.

Tot felul de păreri în privința originii lor, n'au făcut decît să încurce mai rău nelămurita lor istorie. Așa unii, cum e Marquardt, presupun, după numele lor de Țigani—Cigani, că descind din *Atingani*, eretici greci.—Alții considerau vorba „Zigeuner" sau mai bine „Zigarener" ca un cuvînt corupt din „Saracener" și deci că origina lor trebue căutată la Sarasini, adică la Arabi sau Musulmani.

O părere, mai răspîndită, făcea din ei rămășițile hoardelor lui Timur-Lenk, risipite la 1402. În Danemarca și alte țări erau chiar numiți *Tartari*.

Un scriitor, Wagenseil, spunea chiar că ei ar fi urmașii Evreilor cari trăiseră ascunși cîtva timp, ca să scape de persecuțiunile îndreptate împotriva lor în secolul XIV (la anul 1328), cînd fură învinuiți că au otrăvit fîntînile, provocînd astfel marea epidemie de ciumă. Apoi, de frică, lepădîndu-și origina și prefăcîndu-se a fi pelerini din Egipt, ieșiră Țigani. Acel autor nu ne lămurește însă cum își schimbară și culoarea feței...

Și fiindcă am atins țărmul fantaziei, trebue să amintim că unii îi arătau ca veniți din Zanzibar și chiar din centrul Africei. Descendență din Hunii lui Atila sau rămășiți de ale Pecinigilor și Avarilor de o parte,—coborîtori din Caîn, urmași ai Chaldeilor sau Babilonenilor, de alta,—tot felul de presupuneri se resfringeau pe capul bieților Țigani.

In ce privește cea mai răspândită credință, că Țiganii ar fi din Egipt, am spus că pare că a fost colportată de chiar acest popor: „Cei dintăi Țigani nu voiau să fie priviți decît ca Egipteni și pretindeau a fi originari din Egiptul de mijloc. Și ei merită a fi crezuți, adaogă un scriitor din veacul XIII, Thomasius, căci *sînt oameni cinstiți și cum se cade!*"

Pretinsa lor origină egipteană a fost confirmată și prin mai multe obiceiuri asemănate cu ale vechilor locuitori de pe valea Nilului. Dovada contrarie este însă neasemănarea complectă dintre limba coptă, vorbită de urmașii vechilor Egipteni, și acea a Țiganilor, cum și faptul că în Egipt Țiganii formează o populațiune deosebită de ceilalți locuitori și cu moravuri proprii, asemănătoare cu ale Țiganilor din Europa.

Egiptul a fost pentru ei o patrie de trecere, după plecarea din Asia, unde se află leagănul lor.

*

Asemănările dintre limba lor și vechea limbă sanscrită au făcut ca în veacul XVIII, cițiva filologi (Rădiger la 1777, Kraus, etc.) să facă cele dintăi comparațiuni între amîndouă dialectele. In urma cercetărilor mai aprofundate, de pe la jumătatea secolului nostru, s'a stabilit în mod definitiv origina și limba acestui popor nomad. S'a găsit că limba e născută odată cu cele șapte dialecte sau idiome vorbite în India [1]), fără a fi legată mai special de vre-unul din ele. Totuși Țiganii au fost dovediți ca fiind mai apropiați de *Sindi*, *Benjaris* și *Bedyas* din Bengal.—

Cum aceste dialecte neo-indice sînt de formațiune mai recentă,—pe la anul 1000,—s'a conchis de unii, dar fără siguranță, că la această epocă Țiganii nu părăsiseră încă Indiile.

Bataillard, căruia se datoresc multe cercetări speciale în această chestiune, susține însă că Țiganii sînt stabiliți de un timp imemorial în Europa orientală, în Caucaz, Asia mică și insulele mediterane. După el, *Sinti* despre care vorbește Homer și

1) Cari sînt: Hindi, Mahralu, Pendjabie, Sindhi, Gujarat, Bengali și Orija.

Siginii lui Herodot, cari locueau la Dunăre, în părţile noastre, (şi de la cari deduce şi numele de „Ţigan"), nu sînt de cît strămoşii de veacuri ai Ţiganilor actuali. [1]).

Deducţiunile lui Bataillard se pot apropia de adevăr: mai ales că istoria popoarelor tracice e foarte puţin cunoscută. De altă parte, asemănarea de nume (Sindi=Sinti=Sindi) e o împrejurare destul de curioasă.

Şi prin fizic şi prin limbă, patria acestui popor trebuea căutată în Indii şi acolo s'a găsit. Alături de marile împărţiri ale Arilor, trebue să facem un mic loc şi Ţiganilor, ca un neam vorbind un dialect indus, sau foarte apropiat de vre-unul din ele.

Printre alte detalii, pe lîngă chipul şi culoarea închisă a pielei, asemănată populaţiunilor din Indii, s'a observat şi gustul deosebit ce'l au Ţiganii pentru unele culori, precum este roşu, aplecare pe care o găsim la mai toţi Industanii, începînd dela brahmani până la cel din urmă parias.

Un lucru însemnat este a se şti cărei clase anume aparţineau Ţiganii, de oarece cunoaştem marea deosebire ce există în India între cele patru clase sociale. Se crede că ar fi descedenţi din *sudras*, cea mai de jos clasă,—mai sigur din *parias* [2]). Printre aceştia din urmă se găsesc cele mai multe asemănări cu Ţiganii de azi: tot acel traiu nenorocit şi mizerabil, aceaşi viaţă nomadă, oropsiţi şi dispreţuiţi, starea morală tot aşa de decăzută.

Migraţiunea lor, mult mai tîrzie ca a celorlalţi Ari, ni se pare că explică îndeajuns această teorie, de oarece se vede că au pornit în lume spre a găsi un traiu superior condiţiunii înjositoare în care se aflau în vechea lor patrie.

Această origină din casta celor afară din lege se explică şi prin faptul că acei nenorociţi, prigoniţi de soartă, se despart atît de uşor de ţara lor, pe cînd cei cari fac parte din cele 3 caste (preoţi=brama, militari=şatria, negustori=vaisha), nu s'ar despărţi până la moarte de patria-mamă, credincioşi şi fanatici cum sunt religiunii lor.

---

1) D. Zaborowski explică această afirmare arătînd că Ligurii lui Herodot, cari locueau lîngă Veassalia, numeau Sigini (Σιγύννας) pe negustori, iar Kiprioţii numeau astfel lăncile şi javelotele. Se ştie tocmai că Ţiganii au fost în toate timpurile fabricanţi şi vînzători de arme şi unelte de metal. Grecii moderni dau Ţiganilor numele de *Katsibelos*, alături cu cel de „Atzicanos" şi „Gyptos". Acest nume ar fi traducerea acelui de Sigin. Pe de altă parte, Kiprioţii mai numesc pe Ţigani *Kilin djirides*, cuvînt provenit din turceşte şi care înseamnă meşter de săbii. Cele ce ştim despre corporaţiile cabirice, din cari făceau parte Sintii şi Siginii, reamintesc pe metalurgii noştri ţigani. „Şi misterioasele profeţese ale Grecilor, Sibilele, oare nu seamănă prin meserie, nume şi apucături, cu ghicitoarele ţigane?"—Această chestiune interesează deaproape trecutul preistoric al Europii şi al ţării noastre în special.

2) Castă persecutată şi blestemată. Toţi nenorociţii izgoniţi din alte caste, pentru a fi călcat vre-o lege, fac parte din casta proscrisă de toate celelalte şi declarată infamă şi nelegiuită. Atingerea de ei e considerată ca un păcat; trăesc prin păduri; n'au voe să aibă meseriile ce au ceilalţi Indieni şi apropierea de oraşe le este interzisă.

Timpul plecării acestui popor e o problemă importantă. *Vrista de bronz* îşi are începutul în India, de unde, prin cete de nomazi emigraţi de acolo, sălbaticii europeni aflară modul lucrării acestui metal. Oare aceşti nomazi nu erau străbunii Ţiganilor? Teoria emigrării lor, unită cu acest fapt şi cu prezenţa în Tracia a unor popoare lucrătoare de metale în timpuri preistorice, ne răspunde afirmativ. Se poate deduce dar că Ţiganii au început să emigreze spre apus la sfîrşitul epocei de piatră.

Antropologie.—La înfăţişare Ţiganii sînt obişnuit de stat mijlociu, figura negricioasă, bronzată, părul negru şi creţ, trăsături regulate, adesea frumoase, extremităţile mici, o mlădiere şi o vioiciune particulară a corpului.

În privinţa antropologică, craniile lor sînt foarte asemănate cu ale claselor de jos din India. Dintre Arieni, numai Induşii din clase de jos şi Ţiganii, au caracterele următoare: fruntea şi tîmplele strîmte, frontalul inclinat tare, craniul cu volumul foarte mic;—totuşi craniile se deosebesc unele de altele prin acea că la Indieni sînt cu totul dolicocefale, pe cînd ale Ţiganilor prezintă oarecari modificări şi sînt chiar sub-brachycefali.

Limba.—Înrudită de aproape cu dialectele din India, deci mai pe departe şi cu limbile indo-europene, dar nevorbită de un popor mai numeros şi într'o singură ţară, limba Ţiganilor a rămas un idiom al unor cete nomade, fără nici o desvoltare literară.

Cu timpul limba lor s'a schimbat, primind termeni noi de prin toate ţările pe unde au trecut şi transformînd-o. De acea nu poate fi vorba de o unitate la toate triburile răspîndite prin Asia şi Europa, în vorbirea cărora sînt mari deosebiri. Ţiganii nu au avut şi nu au o limbă scrisă. Ei nu s'au servit vreodată de semne spre a-şi transmite ideile, atît din lipsa oricărei culturi, cît şi din cauza vieţii destrăbălate şi nomade.

Analogiile limbii lor cu vechea sanscrită au fost descoperite în secolul XVIII. *Grellmann* cel dintăi, la 1800, a arătat origina lor indiană şi tot el ne raportează cele scrise de căpitanul ungur *Szekely* în gazeta de Viena la anul 1763.—„La 6 Novembre acest an, zice acesta, un tipograf Ştefan Pop Ulmethi veni la mine. Venind vorba despre Ţigani, el îmi povesti următoarele lucruri pe cari le ştia de la un predicator protestant, Vali, din Omlaş. Pe cînd Vali studia la Leyda, făcu cunoştinţa unor tineri malabari cari studiau şi ei acolo. Observînd că limba lor avea multe legături cu a Ţiganilor, prinse ocaziunea ca să scrie vre-o mie de cuvinte cu însemnarea lor. Ei îl asigurară că în insula lor era un ţinut numit *Czigania* (care nu se află pe hartă). Cînd Vali se întoarse la Universitate, întrebă pe Ţigani de însemnarea acelor vorbe, pe cari ei le explicară fără greutate."

Cercetările începute în sec. XVIII asupra limbii şi originii Ţiganilor, scoase la iveală de *Grellmann* (1790), au fost aprofundate în mod ştiinţific în al XIX de către Bataillard, Pott, dr.

Paspati, Ascoli, etc. cărora se datorește comparațiunea și deosebirea elementelor ce compun limba Țiganilor.*)

Iată ca exemplu cîteva cuvinte țigănești, față cu altele din dialectele indice, spre a se vedea asemănarea dintre ele (Grellmann):

mare=baro=burro	dinte=dant=dant
mic=tikno=tegna	negru=kalo=kala
cort=tșater=șater	nas=nak=nad
soare=kam=kam	ureche=kan=kaun
noaptea=rati=ratem	mult=bot=but
capul=șero=șer	argint=rup=rupa
apa=pani=panir	

Cifrele: 1=ick=ek; 2=duj=du; 3=trui=tui; 4=star=ștar; 5=pans=panș; 6=șof=șo; 7=efta=hefta; 8=ohto=aule; 9=enja=nov; 10=deș=des, dos. etc.

Dialectele indiane cari au transmis multe elemente din limbă Țiganilor, sînt: bengaii, industani, multani și malabar.

Astăzi Țiganii stabili vorbesc limba țării unde se află; în ori ce caz alterarea limbii lor se schimbă după ținuturi. Cei mahometani au în graiul lor majoritatea vorbelor turcești; în general Țiganii creștini și-au păstrat mai bine limba.

Deosebirile cele mari din dialectele lor ne arată diferența de traiu și diversitatea ținuturilor străbătute, de unde au cules cuvintele nouă cari au rămas în vorbirea lor. Astfel la Țiganii nomazi din occident se găsesc cuvinte grecești, romînești, maghiare și slave.

Țiganii în Europa—Istoricul.—De la emigrarea lor din ținuturile Indiei, Țiganii, străbătînd *Asia* occidentală, făcură lungi popasuri prin țările pe unde au trecut și în cari au lăsat până azi urme. Astfel îi regăsim în Persia, în Mesopotamia, în Asia mică și mai sus, în Caucaz și în Siberia.

In Europa au pătruns o parte, din Egipt, prin insulele grecești, o alta, trecînd deadreptul Bosforul. Țările apusene nu făcură cunoștința lor decît relativ tîrziu, pe la începutul veacului XV.—Nu se poate preciza însă cînd au apărut ei întâi în imperiul bizantin, Grecia și Turcia de azi. In secolul XVII chiar, se menționează despre cete de ale lor în imperiul grecesc.

De acolo, mai tîrziu, s'au urcat spre nord, oprindu-se o parte în țările romîne, unde au fost făcuți sclavi, și de aci o parte trecînd în Ungaria,—prin sec. XVIII—de unde apoi a emigrat o altă parte spre apus.

Incă din cele dintâi timpuri ale aflării lor în Europa, purtară numele de „Țigani", care figurează și în primele documente cari îi menționează în țara noastră, în secolul XIV. Dar, după cum observă și Cantemir în Descrierea Moldovei, nu se poate lămuri timpul cînd au intrat în țările romîne.

*) Un vocabular de cuvinte ale Țiganilor din Romînia a fost publicat de Kogălniceanu într'o broșură a sa.

Am zis că locul lor de întîlnire, la venirea în Europa, a fost imperiul grecesc, de unde apoi s'au îndreptat în sus. Toți Țiganii din Europa au trecut prin Romînia, unde a fost cel din urmă centru al lor de împărțire. (Cu excepțiune pentru cei din Italia de sud).

Țiganii din *Turcia* formează un grup numeros și interesant, împărțit in Țigani creștini și mahometani. „*Cinghianei*" din Turcia au fost studiați de aproape de d. Paspati (1870). Pe mulți dintre ei îi vedem trecînd prin țară la noi ca spoitori și căldărari. Un grup numit *Zapari*, în Rumelia și Bosnia, e caracteristic prin apucăturile lui sălbatice. În Turcia din Asia, un alt trib, așezat și bogat, *Malcoci*, mai mult creștin, lucrează bronzul și fierul.

Despre Țiganii noștri vom vorbi îndată mai pe larg. Un document al lui Mircea-Vodă, din anul 1387, vorbește cel dintâi de ei; în Moldova se pomenește sub Alexandru cel Bun.

Să-i urmăm acum în țările în cari s'au întins pe rînd, prin cetele lor rătăcitoare, trecute toate prin țara romînească.

În *Ungaria*, unde până astăzi a rămas un număr mare de Țigani, se găsesc încă dela începutul veacului XV. Pray, în „Annales regnum Hungariae" spune că ei au apărut acolo la anul 1417 [1].—Un șef de hordă al lor căpătă la anul 1496 dela regele Ladislau II, un document de liberă trecere în Ungaria. Banda acestui Polgar se compunea din douăzeci și cinci de corturi sau familii, vre-o 300 de inși.—Mai tîrziu, principele Batory îi toleră în Transilvania.

In privința toleranței ce li s'a acordat cîteodată, trebue să însemnăm pe lîngă documentul regelui Ungariei, și o scrisoare a lui Sigismund, regele *Poloniei*.

Cu toate că în *Germania* nu se cunoaște nici un drept acordat lor—dimpotrivă,—această țară a fost cutreerată de bande numeroase de Țigani tot timpul secolului XV, bande venite fie din Ungaria, Polonia sau Valahia, fie din Italia. Cea mai veche dată istorică menționată este anul 1417, cînd ei apărură în apropierea mării de Nord.

Impăratul Maximilian a dat cel dintâi un ordin prin care se pune în vedere Țiganilor să părăsească pămîntul german. Acest articol, subscris în 1500 la dieta din Augsburg, sună astfel: „Cît despre aceia cari se numesc înșiși Țigani și cari cutreeră țara, e poruncă aspră prin edict public, persoanelor de orice rang al împărăției ca să nu mai permită pe viitor ca zișii Țigani, cari după dovezi adevărate sînt spionii ce trădează Turcilor pe creștini, să mai treacă sau să locuească pe pămînturile noastre, să lucreze sau să facă negoț, și cu atît mai mult să nu fie apărați și ocrotiți. Se ordonă de asemenea ca zișii Țigani să

1) Certe primum omnium in Moldavia, Valachia ac Hungaria, circiter annum 1417, visi sunt".

părăsească imperiul Germaniei înainte de paște; și dacă vor contraveni acestui ordin, după timpul prescris, nu vor putea obține nici-o satisfacțiune de vor fi chinuiți de vre-unul din supușii noștri, iar acela nu va fi privit că a făcut vre-un fapt rău".

In *Francia* ei se iviră pe la anul 1427. Poporul se ferea de ei și i-a privit întotdeauna cu ochi răi din cauza faptelor lor. Impotriva lor s'au dat numeroase edicte. Astfel Francisc I a dat cel dintăi ordin de expulsare a Țiganilor. In anul 1561, la adunarea din Orléans, toți guvernatorii de provincii primiră ordin să-i stirpească prin foc și sabie. Un nou edict fu dat la 1612.

Prin 1418, ținutul Grisonilor din *Elveția* văzu primele cete de Țigani, și peste patru ani apărură și în *Italia*. Se spune că la trecerea lor pe acolo, o solie s'ar fi dus la Papa spunind că vin din Egipt, goniți de Arabi. „Papa, pentru năravurile lor înrăite, le-ar fi dat ca penitență să rătăcească 7 ani fără să doarmă în vre-un pat, condițiune care fără îndoială nu a părut prea grea, de oare-ce era starea lor naturală".—

In anul 1572 ei fură isgoniți din statele Milanului și ale Padovei, mai tîrziu din ale Veneției.—Din cauza obiceiului lor de a se deda la furturi și pradă, o lege din Italia interzicea Țiganilor să petreacă mai mult de două nopți în același loc.

Spania avu cinstea să-i vadă cam la aceeași epocă (începutul veacului XV) cu țările de mai sus, și păstră în sinul ei o mulțime din acești *Gitanos*.—Din cauza tâlhăriilor și a apucăturilor necinstite cu cari speriaseră lumea, Ferdinand Catolicul îi goni și o parte din ei trecu astfel în Germania. Această isgonire se făcu odată cu acea a Maurilor și Evreilor, însă numai o mică parte părăsi Spania, majoritatea nu făcu decît să se ascundă prin munți și prin păduri, de unde ieși din nou la iveală peste cîțiva ani.

Carol Quintul și fiul său Filip II îi persecutară deasemenea în cîteva rînduri; dar numărul lor nu se micșoră și astăzi, dintre țările apusului, Spania posedă cel mai mare număr de reprezintanți ai acestei rase. Carol V, după darea edictelor de expulzare în Spania, făcu acelaș lucru și cu *Țările-de-jos* (pe la 1550). Iată un fapt, pe care'l relatează Matthaeus: Curtea din Utrecht condamnă pe un Țigan, care nu se supuse acelor legi, să fie biciuit până la singe, să i se despice nările, să i se tae părul și barba, și să fie gonit pe viață din Olanda.

In *Anglia*, sub Henric VIII și sub Elisabeta, au suferit deasemenea persecuțiuni; dar și aci au știut să reziste. Poporul englez le dă numirea de „Gipsy".

Suedia a dat cel dintăi edict de expulzare în 1662; un altul mai aspru datează din secolul următor. Danezii, cel puțin, nu'i lăsau să pătrundă în țara lor.

Un scriitor din Göttingen spune că împărăteasa Caterina II a *Rusiei* ar fi transportat pe toți Țiganii de prin pădurile din Holstein, colonizindu-i într'o provincie rusească.—In Polonia, Voevodul Țiganilor din Curlanda era cinstit și prețuit ca o persoană cu vază, trăind în belșug printre nobili, deși supușii lui nu se deosebeau din petice.

*

Am văzut în cîteva cuvinte cum Țiganii au pătruns *în toate* țările europene, astfel că înainte de anul 1500, toate popoarele avuseră prilejul să aprecieze meșteșugurile lor, și mai ales pe cele ascunse.—Persecutați și goniți mai de pretutindeni, ei își urmară înainte viața lor nomadă, mutîndu-și corturile din loc în loc, din ținut în ținut.

In orientul Europei nu s'a întîmplat cu ei tot astfel. Dovadă țările romîne, Turcia, Ungaria, Balcanii, unde nu s'a luat împotriva lor măsuri de izgonire, și unde cea mai mare parte s'a stabilit, părăsind traiul rătăcitor și îmbrățișînd meserii potrivite firii lor, iar pe de altă parte fiind puși în starea de robie.—Cu toate că starea aceasta e destul de rea, se pare că o preferau persecuțiunilor grozave ce întîmpinau în țările din apus.

Și trebue să nu trecem cu vederea că numai în răsărit, și în Austria, au avut întotdeauna voe de liberă trecere, cum și legi mai omenești. In Ungaria, un act foarte vechiu, din 1420, le permite libera trecere prin țară și cu acesta se prezintară ei la Ratisbona, trei ani in urmă, trecînd prin Germania. La 1616, Turzó, comite palatin al Ungariei, le emise deasemenea un ordin de trecere cu coprins mai ocrotitor ca până atunci.

Maria-Tereza își pusese în gînd să aducă la bună cale și să civilizeze pe Țiganii nomazi din Ungaria. Incercarea însă s'a făcut cam silit și Ungurii voiră să le impună prea repede limba și obiceiurile maghiare. Planul nu reuși și Ungurii făcură atunci legi și mai aspre privitoare la viața acestor Țigani. Impăratul *Iosef II* făcu și el reglemente căutînd în mod cît mai omenesc să'i statornicească și să-i civilizeze. Intr'adevăr, o bună parte din ei părăsiră apucăturile strămoșești și se potriviră noului traiu.

Fără schingiuri, s'a ajuns să se civilizeze acest popor ciudat și avem dovadă, la noi, în ce scurt timp Țiganii s'au ridicat și cum, din starea mai prejos de om, în care se aflau, nu sînt 70 de ani, azi numai o mică parte sînt în stare nomadă.

Iată dar istoria lor: o călătorie veșnică prin toate țările, un lung șir de decrete de persecuțiuni în cele mai multe părți, o lungă robie în altele, pretutindeni o rezistență care te minunează.

*

Populațiunea Țiganilor în Europa.—Țiganii din Europa au avut, după cum am spus, două centre vechi: Grecia, Balcanii și apoi Romînia, lucru care se dovedește în primul rînd prin aflarea elementelor grecești, slave și romînești, în dialectele lor.

In Turcia, Ţiganii sînt în mare parte mahometani, religiune pe care au adoptat-o mai încoace. Numărul lor s'ar urca acolo la vre-o 100.000 inşi aproximativ, din care numai vre-o 3,000 ar fi sedentari şi din care mulţi şi-au uitat cu totul limba. La noi în ţară, cînd vin, sînt numiţi „Ţigani turceşti".

Ţiganii din Romînia sînt cei mai numeroşi. Numărul lor trece de 300.000.

Cei din Ungaria formează grupul III. Caracterul lor e mai rău şi mai nedisciplinat. După o statistică din „Pester Lloyd" (Ian. 1896), numărul lor era în 1896 de vre-o 275.000, din care 67.000 vorbesc romîneşte. Cei cari vorbesc limba lor nu formează nici jumătate din numărul întreg.

Ţiganii germani, rămaşi din cetele lor trecute prin Moravia, Boemia şi Silesia, sînt mai puţin numeroşi. şi se ocupă cu diferite meserii.

Tot din Ungaria sînt răspîndiţi şi în Polonia, unde numărul lor împreună cu ai celor din Litvania ar fi de vre-o 20 şi ceva mii. In Rusia sînt între 40—50 mii, din care o treime e venită din Romînia şi stabilită în Basarabia. Cei din Rusia mică sînt veniţi din Polonia.

Ţiganii din Italia de Sud, în vechiul regat al Neapolului, şi cei din Romagna, sînt singurii cari nu au trecut prin Romînia, venind acolo din centrul lor dintăi, Grecia sau insulele grece.

In Spania, Gitanii formează o parte însemnată din populaţiunea cerşetoare şi mizerabilă,—poate vre-o 15 mii.—„Gipsy" din Anglia sînt veniţi din Franţa şi din Germania, de unde au trecut şi cei din Scandinavia şi Ţările-de-jos. Au rămas însă un mic număr.

Cifrele sînt aproximative şi poate unele departe de adevăr, din cauza lipsei de statistice speciale. Chiar cele ce găsim în Almanachul de Gotha nu se potrivesc cu datele mai recente ce am găsit aiurea.

Moravuri, caracter, obiceiuri.— Cu obiceiuri ciudate, ca şi firea lor, păstrate în decursul veacurilor, Ţiganii par un anacronism în mijlocul popoarelor civilizate ale Europei.

Infăţişarea lor fizică nu poate fi displăcută: cu corpul bine alcătuit, membrele proporţionate, ochii negri şi mari ascund însă de multeori privirea răutăcioasă şi încruntată. Femeile sînt mlădioase şi deseori se găsesc printre ele tipuri de frumuseţe. Particularitatea distinctivă a lor este culoarea brună sau bronzată a pielei. Unii i-au descris ca un „popor sălbatic, negru şi groaznic". Intr'adevăr, la prima înfăţişare, culoarea de abanos a părului, faţa neagră, dinţii frumoşi şi albi, privirea adîncă, formează un contrast puţin liniştitor pentru omul aşezat din ţările europene.

Răbdarea e una din însuşirile lor de căpetenie. Ţiganii îndură cu acelaş sînge-rece şi nepăsare, frigul, foamea, căldura, bătaia.

Copiii, de mici sînt învăţaţi la toate muncile; cum încep să umble sînt totdeauna goi şi desculţi, iarna ca şi vara. Cine dintre noi nu a văzut, la trecerea unui convoi de Ţigani nomazi, copiii care fac „tumbe", uşor ca un acrobat, acoperiţi în toiul iernii cu umbra unei cămăşi?

Căldura şi arşiţa soarelui de vară însă le place mult, şi din cauza obişnuinţii şi a meseriilor ce au, dogoreala unui foc aprins nu-i supără. Origina culoarei lor arămii poate fi căutată şi în aceste schimbări de timp, expuşi cum sînt mereu soarelui, vîntului şi fumului din locuinţa lor.

Ţiganii sînt inteligenţi şi apţi a face orice, dacă bunavoinţă nu le lipseşte. Din nefericire deşteptăciunea şi agilitatea lor îi conduce uşor la minciună şi la hoţie, şi de aci la puşcărie.

Viţiile lor par născute din aplicarea la rău a calităţilor bune cu cari au fost înzestraţi. Prezinţa de spirit care îi caracterizează a dat naştere la multe istorisiri şi scene vesele, pe cari poporul nostru le-a transmis sub forma de snoave.

Lenea este una din piedicile cele mari în desfăşurarea spre bine a destoiniciei lor. După ce s'au apucat de vre-un meşteşug, îl părăsesc curînd, şi astfel se explică de ce foarte rar se vede un Ţigan plugar sau negustor.

Moralitatea lor e cu totul redusă: simţul ruşinii e aproape necunoscut la cetele de nomazi. In privinţa aceasta Ţiganii stau la un loc cu popoarele cele mai înapoiate din Africa. Hoţia şi minciuna, calităţi nelipsite oricărui bun Ţigan, alături cu lenevia, încoronează opera. Gîndul lor nu e niciodată la viitor, la felul cum au să trăească: trec zile la fel, cu aceleaşi năravuri şi în aceeaşi nepăsare.

Dar cauza nu trebue căutată numai în instinctele lor, ci şi în starea nenorocită în care trăesc de veacuri, şi în persecuţiile ce au avut să sufere de la toţi.

De la venirea lor în Europa, *hoţia* a fost pentru ei cel mai bun mijloc de trai. Bandele lor erau răspîndite prin localităţi diferite, şi pe unde treceau, poporul avea să sufere de pe urma lor multe pagube. De aci origina atîtor măsuri luate împotriva lor, şi a temerii locuitorilor de a sta în cea mai depărtată legătură cu ei.

Iată cum descrie *Cervantes* pe acei Gitanos din Spania: „Pare că Gitanos n'au venit pe lume de cît să fure: se nasc din părinţi hoţi, cresc la un loc cu hoţii, învaţă să fie hoţi,—şi în cele din urmă ajung nişte tâlhari fără seamăn, gata la ori-ce jaf; gustul furtului şi furtul sînt nişte întîmplări nedespărţite de ei până la moarte".—In Spania au fost totdeauna un pericol pentru călători, deoarece sub masca cerşetoriei ascund adesea planuri mişeleşti, lovind pe sub ascuns atunci cînd găseau slăbiciune. Astfel, odată pe cînd se încinsese ciuma, atacară un oraşel spaniol şi îl jefuiră cumplit, fiindcă locuitorii nu erau în stare să se apere.

Ghicitoria a fost şi este una din ocupaţiunile de seamă ale Ţiganilor. Din loc în loc treceau aceşti vrăjitori ambulanţi, ba-

trîni și femei, prevestind viitorul și vinzînd farmece. Popoarele îi priveau cu groază, crezîndu-i trimeșii diavolului pe pămînt, niște ființe deosebite, magi pe care și arta și înfățișarea lor îi scotea din rîndul celorlalți oameni. „Bohémien“ și „Egyptien“ a rămas strîns legat de „sorcier“ (vrăjitor); „Bohémienne“ era ca și sinonim cu „sorcière“, cauză pentru care mulțime din ei au pierit pe rug și în chinuri.

Răzbunător, Țiganul caută să răsplătească un rău cît de mic. Dar curajul îi lipsește cu totul, ceeace a făcut pe locuitorii din Ungaria să zică: „Poți să gonești înaintea ta cincizeci de Țigini cu o sdreanță udă“.—Și fiindcă sîntem la capitolul păcatelor, să nu uităm cît de mult vorbesc pentru orice nimic și cît sînt de gîlcevitori. La acestea adaogă parjurul, trădarea și lipsa de recunoștință.

Fiindcă sînt bine făcuți și sprinteni, unii au pretins că Țiganii ar fi buni soldați. Dar este știut că frica domină darurile lor fizice. In războiu au fost totdeauna întrebuințați ca lucrători. — La anul 1496 îi vedem fabricînd ghiulele pentru episcopul Sigismund la Fünfkirchen; în anul 1565, la Crupa, făceau acelaș lucru.—In timpul luptelor lui Zapolya, la 1557, niște Țigani apărau castelul Nagy-Ida împotriva oastei imperiale, dar apărarea se sfîrși cu gonirea și înfrîngerea lor (Turocz).—In războiul de 30 de ani, Suedezii aveau în serviciul lor un corp de Țigani, dar nu pentru luptă, ci pentru ca să dea ajutor la prădarea cetăților cucerite.—Cu arderea satelor și castelelor se îndeletniceau și cetele de Țigani din serviciul lui Zapolya—Comitele Basta se slujea la asediul Bistriței, în anul 1602, numai de Țigani, ca să corespundă cu cei asediați. Dealtfel și astăzi, în armata noastră, Țiganii sînt întrebuințați mai mult la meșteșuguri: fierari, potcovari.

Vanitatea și mîndria sînt iar dintre cusururile lor de frunte, pentru cari Rominii i-au batjocurit destul. Opinia înaltă ce au cîteodată despre persoana lor, ia proporții gigantice îndată ce e îmbrăcată cu o haină mai bătătoare la ochi. Batjocurile ce li se aruncă nu prea tulbură „fudulia țigănească“.

Traiul neregulat, viața nomadă, este o a doua natură la acest popor. Indată ce au găsit teren, cîmpul sau tabăra lor e făcută. Șatre sau corturi, baratce de scînduri, se ridică cu iuțeală. Inăuntru, la olaltă, femei, bărbați, copii, dorm pe unde apucă, la un loc cu animalele din casă.

Bătăia e nelipsită din aceste vesele adunări. Cînd începe o ceartă, tot tribul aleargă, și atunci se fac de obicei două tabere, cari curînd ajung la lovituri și uneori până la omor. Nu rareori s'au văzut Țigani aruncînd unii în alții cu copii lor. De aci înțelepciunea populară a scos vorba „trăesc ca Țiganii“, cînd într'un neam e totdeauna zarvă și ceartă. E drept că înainte de a începe bătaia, cei mai mulți au grija să-și scoată hainele, ca să nu se strice.

La cei mai așezați, locuințile mizerabile sînt icoana destrăbălării; în fum și întuneric stau răspîndite în coliba Țiganului: sdrențe, copii, oale sparte, unele peste altele. Silită de frig, iarna, toată familia se grămădește în jurul focului și sufere în tăcere frigul ca și foamea.

Imbrăcămintea lor? Sdrențe, o cămașă ruptă, o haină de nerecunoscut, imagina vie a mizeriei. Cînd se îmbracă mai bine, hainele lor împestrițate prezintă un aspect din cele mai ciudate. O stare mai bună și faptul că sînt stabili, face că Țiganii de la noi și din Ungaria, au adoptat portul țăranilor.

Copiii cresc la voia întîmplării. Dela vrîsta cea mai fragedă, ei nu mai sînt purtați de mame, ci lăsați singuri. Obiceiul de a fura, de a cerși și de a juca, sînt primele elemente ale educațiunii pe care le primesc, cum au ajuns la vrîsta de cinci ani. Meseria tatălui o învață copiii pe la 12 sau 13 ani și nu rar se văd copii îndemănatici în meșteșuguri și la cîntarea din vioară, pentru care au o înclinare aproape instinctivă.

Cu toată lipsa de grijă pentru copii lor, iubirea către aceștia e destul de simțitoare. O dovadă e faptul că în Ungaria, chiar acum un secol, spre a constrînge pe Țigani să plătească o datorie, li se luau copii: creditorul era totdeauna satisfăcut.

Căsătoria se face la ei fără nici o regulă și constitue numai o însoțire, care de multe ori se sfîrșește cu gonirea sau cu vinderea soției către altul. Acest lucru al vinderei fetelor și chiar nevestelor este tradițional la Țiganii nomazi.

După cum au trăit, așa și mor. Credința într'o viață viitoare nu le mîngîe ceasul din urmă. Cînd un Țigan și-a dat sfîrșitul, toată laia începe să jelească: țipete și vaete răsună în aer; apoi reîncep și mai tare la înmormîntare. Cînd moare căpetenia tribului sau cetei, lucrurile se petrec mai în liniște. Din cauza scepticismului lor, sinuciderile sînt extrem de rare la acest popor.

Hrana e după împrejurări, de oarece se mulțumesc cu ce pot avea. Cînd au prilejul, ei fură de la locuitori pasări și animale domestice. De aceea țăranii sînt înspăimîntați cînd vre-o șatră de Țigani se așează la marginea satului.

In secolul XVIII, în Ungaria, au fost acuzați de antropofagie și fiindcă faptul părea dovedit, au fost supuși la chinuri grozave. Jurnalul „Hamburger Neue Zeitung“ din 4 Sept. 1782 relatează: „Patruzeci din acești mizerabili canibali au primit pedeapsa ce meritau. Unii, după cum se comunică, au fost rupți de jos în sus; doi, din cei mai furioși, despicați de vii, și cei ce au rămas, în număr de 150, vor fi executați în curînd. Fiecare om trebue să rămîe îngrozit de turbarea drăcească a acestor canibali din Europa, cari se recunosc singuri vinovați. Intre altele, odată, au omorît la o nuntă trei persoane, pe cari le-au mîncat cu o bucurie nespusă. Le place carnea unei persoane tinere de 16—18 ani, mai mult decît orice alt. Obiceiul lor e să ardă oasele victimelor și zic că fac din ele cărbuni foarte buni. Un paz-

nic a reuşit să prindă pe *Harampaşa* lor. Acest canibal era îmbrăcat cu splendoare şi avea la căciulă podoabe de 6,000 florini".

Peste citeva zile se anunţa de către „Hamburger unpartheyscher correspondent", (22 Sept.) că alţi 15 Ţigani au fost omoriţi la Kanisza şi alţi 13 la Esabrag (Ungaria). In cel dintăi loc, la şapte femei li s'a tăiat capul, cinci inşi fură spinzuraţi, doi rupţi şi unul despicat de viu; iar in celalt, şapte femei decapitate, patru inşi spinzuraţi şi alţi doi rupţi.

Am relatat acestea ca un exemplu de persecuţiunile la cari erau supuşi Ţiganii, nu mai departe decit acum o sută de ani; ne putem închipui de cele ce s'au petrecut în timpurile mai vechi. După cum se pare, această acuzare de canibalism nu era întemeiată: în luna lui Noembre, comitele districtului fu suspendat de către împărat, după ce pusese să execute vre-o 40 de Ţigani în mod sumar, şi un comisar împărătesc plecă din Viena să cerceteze mai deaproape.

Impărăteasa Maria-Tereza a dat, pentru a stirpi crimele făcute de Ţigani, ordine straşnice pentru privigherea lor în toată Ungaria.

Se pare că scene de felul celor povestite nu s'au mai petrecut. Totuşi, ripirile de copii de cari s'a vorbit atita, au continuat, de oare-ce chiar în zilele noastre s'au dovedit cazuri cari fac ca lumea, mai ales în Germania şi Franţa, să privească cu o groază superstiţioasă pe saltimbancii ţigani cari cutreeră ţinuturile.

In ce priveşte generalitatea moravurilor la Ţigani, trebue să luăm în seamă că nu este aceeaşi pretutindeni, şi că din această cauză nu toţi Ţiganii sînt priviţi la fel. Cei cari cutreeră ţările occidentale s'au arătat de obiceiu sub un aspect mai fioros.

*

Am vorbit în mai multe rînduri de Ţiganii rătăcitori—nomazi, cari se deosebesc prin multe de ceilalţi.—Cei *stabili* sînt de obiceiu muncitori, meşteşugari, în jurul oraşelor ungare meseriaşi, în Spania hangii. Cei *nomazi*, dorm sub cerul liber, îşi tîrăsc averea de colo până colo pe vre-un biet animal de povoară. Să lăsăm pe Alexandri să ne descrie cu stilul lui o ceată de nomazi din ţara noastră:

„Mi s'a întîmplat şi mie odată de am văzut o clae de lăeşi în treacăt, şi cu adevărat acel spectacol mi-a făcut aşa mare impresie că nu'l pot uita. Bătrînii gîrbovi de vîrstă stau culcaţi în căruţe şi se pîrleau la soare, iar pe lîngă ei urma pe jos toată familia: femei cu copii la sîn, fete cu cofele albe pe cap, flăcăi trăgînd urşi după dînşii, cai, mînzi, vaci, cîni, toţi buluc la un loc, toţi grăind, toţi răcnind, rîzînd, nechezînd, urlînd şi umplînd cîmpii de un sgomot sălbatic ce dă fiori. Cît pentru sdrenţe nici nu pomenesc, pentru că în adevăr ele sînt una din

părţile cele mai caracteristice ale Ţiganilor nomazi; am însemnat însă că ei au şi o dragoste deosebită pentru cai pagi şi bălţaţi. Aceasta încă e o taină a gustului ţigănesc, pe care nu mi-am putut'o tălmăci decît prin proverbul latinesc: „de gustibus non disputandum"... Pe cît ei sînt vrednici de privit în călătoriile lor, pe atît şi popasurile lor sînt curioase. Cum şi-au aşezat corturile în apropierea unui tîrg sau a unui sat, bărbaţii, dintre cari cei mai mulţi sînt fierari sau lingurari, purced să vîndă drîmbe, coveţi, lacăte, fuse, etc., babele se duc la tîrg de trag sorţii fetelor romînce pe la case; flăcăii merg de joacă ursul prin ogrăzile boerilor; şi numai nevestele rămîn la şetre pentru ca să gătească de mîncare, în vreme ce copii lor aleargă goi pe cîmp, jucînd *tananaua*. Iar cînd se întorc cu toţii seara la corturi, atunci să auzi răcnete de copii ce cer de mîncare, lătrăte de cîni goniţi dela ceaunul de mămăligă, nechezuri de cai ce vin dela păscut, cîntece de fete mari şi de flăcăi ce se întorc din luncă dela culesul fragilor, sfezi, desmierdări, vaete, hohote, chiote, sunete de cobze şi scripce; toate aceste la un loc, ridicîndu-se în văzduh odată cu fumul ce ese de sub fiecare şatră. Şi mai puţin în urmă, cum s'a culcat soarele, cum s'au stins focurile, pare că nici n'au fost, nici nu mai sînt... O tăcere adîncă domneşte peste tot; oameni şi dobitoace, toţi odihnesc; numai cînii se aud lătrînd la lună şi numai vre-o babă se zăreşte culegînd burueni pentru descîntece".

Organizare socială.—Religiune.—Dela primele lor migraţiuni, Ţiganii au avut peste cetele lor o căpetenie care'i conducea şi de care ascultau. Până astăzi au păstrat acest fel de aşezămînt şi numele mai obişnuit sub care acel şef e cunoscut, este *voevod* în Ungaria, *vătaf* la noi. Autoritatea vătafului peste trib se impune prin severitate, manifestată adesea prin bătae. Iar ca semn al autorităţii sale avea biciul cu care se încingea; cînd intervine la o ceartă sau luptă, toţi se liniştesc.

Dacă se întîmplă ca autoritatea vătafului să slăbească, ceata se revoltă şi aceasta se întîmplă, zice dr. Obedenaru, la sfîrşitul vre-unei sărbători bachice, mai ales dacă timpul e plecat spre furtună: tărbăcesc puţin pe şef şi proced fără întîrziere la numirea altuia, care inspiră mai multă încredere.

Pe mulţi din şefii cetelor din apusul Europei îi găsim citaţi în vechime de diferiţi autori sub numirea de duci, comiţi şi chiar regi. Numele însă cel mai răspîndit e acela de „Voevod", mai ales în Ungaria, unde a rămas până în zilele noastre.

Până în sec. XVIII, aceşti voevozi din Ungaria erau deosebiţi în două clase: simplii conducători ai fiecărei cete,—şi patru voevozi superiori de fie-care parte a Dunărei şi Tisei, cari aveau reşedinţă la Raab, Szatmar, Kaschau şi Söveny. Aceştia erau numiţi de rege şi formau un fel de guvern, căruia ceilalţi trebueau să dea socoteala de modul conducerii lor. Şi lucru ciu-

dat, acești patru voevozi supremi nu ereau Țigani! Erau magnați ai Ungariei cari erau mîndri de această demnitate, mai ales în fața profiturilor ce aveau, căci fiecare Țigan, din cetele ce guverna, trebuea să plătească o dare de un florin pe an, la sf. George și la sf. Mihail. Utilitatea voevozilor superiori era în primul rînd de a putea aduna mai ușor oardele de Țigani cînd ar fi fost nevoe de ele.

Țiganii au păstrat încă obiceiul de a-și alege cu un ceremonial deosebit pe voevodul sau vătaful lor. In mijlocul cîmpului se adună ceata, care aclamă pe cel ales și'l ridică de trei ori în sus în mijlocul strigătelor. Aceeași ceremonie și pentru femee. Urmașii vre-unui fost voevod sînt cu toții eligibili și preferiți altora. Insă adesea se alege cel mai bogat, mai bine îmbrăcat și mai tare. Mersul voevodului e mîndru; autoritatea și atribuțiunile lui sînt întărite prin obiceiuri tradiționale. Severitatea către supuși se arată de obiceiu cînd vre-un păgubaș se plînge vătafului pentru vre-o hoție sau jaf, făcute de vre-un om din ceată. Atunci el administrează celui vinovat o corecție, după greutatea faptului. Pare însă că această pedeapsă e mai mult o satisfacțiune pentru cel furat, de oarece voevodul e mai totdeauna în cunoștință cu faptele supușilor săi. In această privință, Țiganii erau foarte cinstiți, căci de cîte ori furau ceva, dau de știre șefului, care se făcea proprietar pe o parte din lucrurile de găsit, și care nu avea astfel nici o răspundere, de oarece nu fura niciodată.

*

Religiune—proprie nu au avut niciodată Țiganii. Părăsind patria lor strălucită, ei au adus o parte din moravurile și limba vechilor induși; despre credință însă nici-o urmă. Dacă în țara unde au venit, au găsit un cult priincios, l'au adoptat, fără să'și facă însă un păcat cînd îl schimbau mai tîrziu. Cei stabili au conservat religia locuitorilor din țară.

Scriitorul Toppeltin (în Istoria Transilvaniei) relatează un fapt care ilustrează nepăsarea lor în ce privește spiritul și credința: Un copil de țigan murind, părinții cerură voia să'l îngroape creștinește. Preotul întrebîndu'i dacă cred că copilul va reînvia în ziua de apoi, ei răspunseră: „Ciudată credință! Poate cine-va să'și închipue ca un cadavru să reînvie! După noi, asta nu se poate întîmpla, după cum nu s'a întîmplat cu calul pe care l'am jupuit acum cîteva zile".

In Turcia și țările balcanice religiunea lor e mahometanismul; în Europa, după ținuturi, sînt creștini catolici sau ortodoxi;—dintre nomazi mulți n'au nici o religiune, sau de o au, o vor schimba fără grijă trecînd dintr'o țară într'alta. Deși botează copii, le lipsește orice principiu religios. Otrokocsi: „Pater noster Cinghani recitarent, sed recitant vel lingua hungarica, vel ejus nationis in cujus sunt medio, etc".

Tolii: „Pagani alias, sive ut vulgo dici solet, religionis nullius; neque enim idola habent".

Meserii.—Deși mizeria Țiganilor e datorită în primul rînd lenei, totuși fiecare din ei are un meșteșug, mai ales din cauza aplecării lor pentru unele meserii și arte. Meșteșugul cel mai răspîndit, și rămas la ei legendar, este acela de *fierar*. Ocupațiunea lucrării metalelor o au din timpuri primitive și a rămas nedespărțită de firea lor.

Am amintit cum Țiganii erau puși să facă ghiulele în timpul evului mediu, îndatorire care le-a creat oarecari privilegii. Un document al regelui Vladislav al Ungariei, din 1496, poruncește: „tuturor oficialilor și supușilor de orice rang, să lase pretutindeni libera stare lui Tomas *Polgur*, căpetenie peste douăzeci și cinci corturi de Țigani ambulanți, și să nu se atingă nicidecum de el și de oamenii lui, avînd în vedere că au fabricat la Fünfkirchen munițiuni episcopului Sigismund" (Pray-Annales). Asemenea scutiri le-a dat și Mustafa, pașa Bosniei, la 1565.

Astăzi arta lor se aplică în primul rînd la facerea potcoavelor,—*potcovarul* e un tip clasic al Țiganilor noștri,—a lacatelor, lucrurilor de fier casnice, ciocane, etc. Celelalte meserii pe cari le îmbrățișează cei mai mulți sînt: spoitori, lucrători de ziduri, lăutari, ursari, adunători de aur prin Transilvania, etc.

Ursarii, Țigani lăeși, sînt un tip din cele mai curioase și care dispare. Ei vin din sat în sat, tărînd după ei urșii legați, pe cari îi fac să joace bătînd în cadență pe o tamburină. Cînd vine cu ursul, toți lasă lucrul ca să mărească ceata de privitori, la jocurile pe cari le face bietul animal sub silirea stăpînului.

Spoitorii sînt nomazi veniți din Turcia. Ei spoesc vasele de aramă și sînt Țiganii cei mai cinstiți și mai bine văzuți de populațiune. Iarna stau prin preajma orașelor, unde știu că locuitorii pot avea nevoe de ei. Femeile sînt ghicitoare.—*Căldărarii* fabrică lucruri de bronz sau aramă, ca clopote etc. Sînt mai numeroși în țările balcanice. Mai sînt mulți în Bucovina și Galiția; în limba ruteană numiți „zlotar" (argintar), altă dată „zlătarii" la noi.—Un trib de Țigani alămari, care locuește în Turcia până în Bosnia, „*zaparis*", au chiar o sărbătoare a lor „serbătoarea caldării", cu ceremonii bizare. Cetele lor sălbatice sînt în de aproape legătură cu Țiganii din Asia mică.

Adunătorii de aur (orpailleurs) string,—azi în Transilvania, altă dată și la noi,—pulberea și foițele de aur din rîurile de munte și curăță acest metal. Din cauza mijloacelor mecanice moderne această meserie a căzut.

Mulți dintre Țigani, și mai ales în Ungaria, sînt geambași de cai, meserie în care pun în practică toate mijloacele de înșelăciune. Chiar în Spania, numele de gitano a rămas sinonim cu geambaș necinstit. Și fiindcă e vorba de cai, să nu uităm că o bună parte, și cei mai dibaci, dintre hoții de cai din țara noastră au fost și sînt Țiganii.

Meserii pe cari alte popoare nu le îndeplinesc decît la

mare nevoe, nu li se par de loc respingătoare. *Calăii* din vechime, în mare parte erau Țigani. Mulți își răscumpărau astfel viața pentru vre-o crimă săvîrșită.

Pentru cultura pămîntului Țiganii n'au fost niciodată buni, și toate mijloacele de a-i lega de pămînt au fost zădarnice. Nici chiar de la Țiganii robi din țările noastre, siliți la această muncă, nu se obținea mai nimic.

Femeile, însărcinate cu treburile casei, au și ele meseriile lor. Cea mai caracteristică, generală la Țiganii de pretutindeni, este ghicitoria. Țiganii sînt plecați spre soartă: din tot felul lor de a fi, reese fatalismul oriental și credința în supranatural. Ghicitoarele cutreeră satele pe lîngă cari se află sălașul lor și spun viitorul, prin arătarea semnelor mînii, prin ghioc. Talentului de ghicitoare, mai ales cele mai bătrîne, adaogă puțința de a vindeca boalele, de a găsi lucrurile furate, făcînd descîntece, vinzînd talismane de noroc sau pentru deochiu.

Iată vrăjitoarea medievală, de care poporul are încă nevoe și în care crede, rămasă până azi, cu toate persecuțiunile de altădată și cu tot progresul civilizațiunii. Misterul atrage pe orice om, e ceva înăscut în el. Cine nu s'a încercat să-și afle viitorul bun sau rău la aceste sibile cari par înzestrate cu o știință atît de adîncă? Și de cîte ori nu rămîi surprins la desvălirea unui gînd ascuns, a unei potriviri izbitoare?—Fără să fac o prea mare apropriere, nu pot să nu văd în arta lor transmisă de veacuri și oricît de denaturată, știința hermetică și misterele Indiei.

Țiganii în Romînia.—Starea de robie, *pe care nu o găsim în nici o țară* decît la noi, Țiganii au avut-o, încă îndată după venirea lor în țară, întîmplată cred pe la sfîrșitul secolului XIII. Aceasta se explică prin acea că la anul 1370, Vladislav Vodă dăruește cel dintîi cîteva sălașe de Țigani la mănăstiri, ceace presupune că la acea dată erau de cîtăva vreme reduși în stare de sclăvie. *Cînd* s'a întîmplat însă aceasta și *prin ce* împrejurare au fost robiți, nu am putut afla și nu se poate încă lămuri.

Cel mai vechiu document care ni-a rămas, este un hrisov al lui Mircea Vodă din anul 1387, prin care domnul dăruește mănăstirii Tismana patruzeci de familii de Țigani („ațigani"), confirmînd o danie a lui Vladislav VV. dela anul 1370. În anul următor, mănăstirea Cozia, fundată de el, primește deasemenea 300 de familii.

În Moldova documentele ne vorbesc întâia oară de Țigani la anul 1428, cînd Alexandru cel Bun face o danie de 31 sate țigănești mănăstirii Bistrița.

Țiganii stabili din Romînia au alcătuit astfel o clasă deosebită și foarte interesantă, *specială* țării noastre, și coprinzînd cel mai mare număr de reprezintanți ai lor.

În robia lor, Țiganii erau asemănați cu condiția sclavilor la Romani, numai că stăpînul nu avea dreptul de moarte asupra

lor. Erau vînduți ca orice marfă, dăruiți, schimbați, înfierați; erau puși în foile de zestre sau se plătea cu ei un serviciu făcut.

Astfel nu trebue asemănată sclăvia Țiganilor cu pozițiunea servilor feudali sau cu țăranii „rumîni" ori „vecini" din țările noastre. Acest lucru îl explică și boerii la o adunare din anul 1749, la Iași: „vecinii robi nu sînt nici se stăpînesc cu nume de robie, fiindcă numai *Țiganii* au acea robie, care cu femeile lor și cu copii slujesc în toate zilele stăpînilor lor".—Servul medieval era deasemenea „glebae adscriptus", considerat ca făcînd parte nedespărțită de pămîntul baronului, pe cînd Țiganul rob era la noi un bun mobil și personal.

Toți boerii aveau robi, după puterea și averea fiecărui. Și era regulă ca orice Țigan care nu era boeresc, era al Domniei. De aceea avem trei categorii de Țigani, după proprietăți: Țiganii *boerești*, *domnești*, și o a treia aparținînd mănăstirilor: *mănăstirești*.

Dacă din întîmplare se afla vre-un Țigan fără căpătâiu, adică liber, fie din țară, fie din străini, era trecut îndată rob al Domniei și impus la mulțime de biruri, cari nu'i făceau viața mai fericită ca a celorlalți.

Țiganii *domnești*, afară de cei de pe moșiile principelui, nu aparțineau în realitate nimărui. Cea mai mare parte din ei era alcătuită de acei Țigani nomazi, în cari se coprind și spoitorii, căldărarii, etc. Îndatorirea lor era numai de a plăti biruri. Apăsați de taxe și de vexațiuni, mulți preferau starea de robie, unde poate găseau o existență mai bună, și din această cauză vedem mulțime din această categorie vînzîndu-se de bunăvoe vre-unui boer.—Țiganii domnești erau împărțiți în patru clase: *rudarii, lingurarii, ursarii și lăeții*, din cari cei dintîi aveau prilejul de a fi adunători de aur; lingurarii erau singurii mai stabili, mai industrioși și mai apropriați de populațiune; ursarii plăteau dările lor speciale; iar lăeșii erau nomazii fără căpătâi, mai liberi prin felul lor de trai, însă mult deosebiți de ceilalți.

Rudarii, despre a căror meserie trebue să spunem cîteva cuvinte, fiind necunoscuți astăzi, aveau monopolul adunării aurului („orpailleurs") și li se percepeau taxe destul de însemnate. În timpul lui Cantemir se încasa dela aceștia o cantitate de 1,600 drachme. Bauer ne spune că în anul 1764, doamna lui Ștefan Vodă Racoviță, domnul Munteniei, primi dela cei 240 adunători ai ei 1,254 de drachme, adică 1,000 drachme aur curat. Cea-ce le rămînea pe deasupra, după plata capitațiunii, vindeau, cu doi florini de aur drachma, marelui armaș, care cîștiga frumoase sume revînzîndu-l în beneficiul lui pe valoarea adevărată a metalului.

Ursarii și lăeții domnești, veniți în cete de prin Balcani, neapți la muncă și mai ales la stabilitate, au rămas cei mai mulți în aceeași stare până azi, primenindu-se și emigrînd mereu.

Să ne întoarcem la Țiganii „boerești", cari după cum am zis sînt adevărații *robi* de altădată. Ei sînt Țiganii „naționali"

ai noştri, aceia cari au trăit în deaproape contact cu stră-
moşii noştri şi cari trăesc pe lîngă noi şi astăzi. Apucăturile lor
s'au schimbat cu timpul şi astfel se explică deosebirea atît de
mare dintre ei şi nomazii din alte ţări.

Ţiganii boereşti se împărţeau şi ei în clasa ţiganilor *de
vatră*, care se preţuia după meşteşugul fiecărui individ (meş-
teşugarii, lăutarii şi Ţiganii stabili din zilele noastre), şi clasa
celor de *lae* (lăeţii), nomazii, cari nu erau buni de nimic, cari
plăteau bir boerului şi cari în ultimul timp se preţuiau de obi-
cei 12 galbeni sufletul. La aceştia trebue adăogaţi *netoţii*, robiţi
mai tîrziu [1]), cari se vîndură visteriei cu prăsila lor în 15 ani,
cîte 10 galbeni unul;—şi apoi breslaşii, ruptaşii, scutelnicii, etc.—
Era o foarte mare deosebire între vătraşi şi lăeţi.

Boerul dispunea în totul de robul lui pe care putea să'l
chinuească şi să-l pedepsească în orice fel, fără nici o răspun-
dere; numai dreptul să'l omoare nu-l avea. Nenorociţii aceştia
robiţi prin dreptul celui mai puternic, robire la care lua parte
şi biserica, erau număraţi pe suflete, goi, mizerabili, şi dispre-
ţuiţi. Vînduţi după placul stăpînului, despărţiţi cu sila de copii
şi de părinţi, însemnaţi cu zgarde de fier şi cu clopoţei, încătu-
şaţi şi biciuţi, ei prezintară până tîrziu o tristă privelişte pentru
ţara noastră.

În schimbul muncii de tot felul ce făcea, Ţiganul avea de
la stăpîn locuinţa, hrana şi îmbrăcămintea. Cu cît boerul era mai
bogat, avea un număr mai mare de robi: la unii ajungea la
cîteva sute, la alţii se reducea până la 4—5.

Archidiaconul Paul din Alep, un călugăr grec care a călă-
torit prin ţară pe la anul 1650, vorbind de averea boerului Preda
dela Brîncoveni, spunea că avea 1,500 de robi (ieukena) şi că
nimeni alt nu avea atîţi, minunîndu-se de toate bogăţiile lui.

*

Robii ţigani erau aproape singurii meşteşugari. Boerul avea
la casa lui tot ce-i trebuia: bucătari, pitari, surugii, grădinari, zi-
dari, croitori, cizmari, fierari, lăutari, argaţi şi meşteri de tot fe-
lul,—toţi ţigani. Femeile ajutau pe stăpînă la lucrul casnic, şi
îndemânarea lor nu este străină de frumoasele lucrături cari fă-
ceau vestite pe jupînesele romîne.

Ţiganii se socoteau pe *suflete*, şi valoarea unui suflet de
Ţigan a variat după timpuri. De exemplu în secolul XVIII, într-un
act de zestre: 10 suflete de Ţigani sînt evaluate la 500 taleri
„preţuind cît o caritâ cu 4 telegari cu hamurile lor". Un inel de
smarald preţuit un Ţigan, şi un cal de ginere cît doi Ţigani.

Cu un veac şi jumătate mai înainte, într'un act din anul

1) Era un trib sălbatec de lăeşi, goniţi din Transilvania din ordinul împăratului Iosef II şi robiţi la noi la începutul secolului din urmă.

1607 în Moldova, un boer schimbă pe Ţiganca Dora pe un cal preţuit 30 taleri.

Daniile, vînzările sau schimbările se făceau sau pe *sălaşe* (familii) sau pe *suflete*.

Ţiganii erau legaţi de casa stăpînului din tată în fii. Cînd boerul murea, ceata Ţiganilor trecea moştenire la copii. Iar cînd dintr-o împrejurare stăpînul voia, acorda robului libertatea, după cum în lumea antică patricii romani liberau pe sclavii lor. Robul „slobozit" cum se zicea, rămînea însă mai bine la casa stăpînului decît să se ducă prin lume, şi atunci slujbele lui erau mai bine răsplătite. Un motiv de liberare, intrat în obicei, era şi acela cînd o Ţigancă avea peste 6 copii. În general roabele cu copii erau mai bine văzute de stăpînă şi mai bine tratate. Cînd se năştea un copil, jupînesele şi cucoanele de altă dată îl botezau creştineşte, iar mama primea ca dar o haină, un viţel sau alt lucru, după avere.

Ţiganii, cu toate pedepsele ce primeau pentru cea mai mică greşală (între care bătaea cu vergi sau *falanga* sta în frunte), nu erau aşa de crud trataţi, fiindcă firea boeriior romîni era îngăduitoare.

*

Din vechime dar s'au deosebit la noi trei feluri de Ţigani: 1) Meşteşugarii, lăutarii, fierarii, etc., cari erau robi de vatră boerilor. 2) Căldărarii, spoitorii şi căutătorii de metale, din cari mulţi erau mahometani, Ţigani cu obiceiuri mai bune şi mai aşezate. 3) Vagabonzii sau Ţiganii de lae, cari umblau fără căpătâi şi aveau ca meserie mai de seamă hoţia şi cerşetoria,—cea mai deosibită de celelalte. Mai aceleaşi categorii le găsim în Transilvania şi Ungaria.

Ţiganii cari trăesc azi la oraşe şi la ţară, lăutari şi meseriaşi, sînt vechi Ţigani de vatră, cari pe cît au putut au ajutat şi ei puţin la viaţa ţării în care au trăit şi au murit străbunii lor.

Despre starea robilor, vechile pravile ale ţării nu vorbesc aproape nimic. Totul se regula după obiceiuri vechi. Numai în condica de legi a lui Vasile Lupu este o dispoziţiune privitoare la furt.

Dacă un Ţigan era prins furînd odată, de două şi chiar de trei ori, găină, gîscă, sau alt lucru mic, se erta; iar de era lucru mare furat, se pedepsea ca orice altul.

Legile lui Caragea şi ale lui Callimaki, dela începutul secolului XIX, reglementau în cîteva articole situaţiunea robilor.

Dezrobirea.—Un eveniment însemnat în istoria ţării a fost pe la jumătatea secolului din urmă, dezrobirea Ţiganilor. Această sclavie, atît de nepotrivită cu spiritul modern şi care, ca o rămăşiţă a evului mediu, nu mai exista decît în ţara noastră, trebuea să dispară. Mulţi boeri se gîndeau încă dela începutul se-

colului la desființarea acestei stări; o parte din ei înțelese însă că o trecere bruscă la o libertate deplină, nu ar fi fost bună. De acea unii începură să-i pregătească, trimețind pe mulți Țigani tineri să învețe meșteșuguri, ca mai tîrziu, fiind liberi, să-și aibă traiul asigurat și să nu ajungă fără nici-un căpătaiu.

La 1836, Costache Negruzzi răspundea unui anonim, care-i expunea cu căldură ideile generoase ale emancipării: „Am cetit scrisoarea d-tale vrednică de un om ce simte că a venit vremea a ne îndrepta. Am și făcut un proect pe care să'l supun adunării și dacă s'ar încuviința măcar în parte, voi avea mulțumirea să zic că este fapta dumitale" (Foia pentru minte).

In anul 1842, cînd domnea BibescuVodă, se începe pentru întâia oară răscumpărarea Țiganilor dela boeri, întrebuințîndu-se la aceasta o economie a cheltuelilor statului.

Dintre boeri, cel dintâi care și-a dezrobit Țiganii fu Ioan Cîmpineanu. In 1847 se dezrobesc Țiganii mănăstirilor.

In anul 1844, domnul Moldovei Mihai Sturdza dă legea prin care se dezrobesc Țiganii domnești și ai mănăstirilor. In privința celor boerești luă asemenea măsuri, încît prin stricteța lor se ajungea cu încetul la rezultatul dorit. Astfel, dacă un Țigan înapoia stăpînului prețul cu care fusese cumpărat, stăpînul era dator să-l dezrobească. Nu se mai putu face vînzare de Țigan, fără declarație scrisă a acestuia că nu vrea să se răscumpere. Deasemenea dacă un Țigan dezrobit vrea singur să rămînă rob, nu avea voe.

Prin mijloace umanitare și cu încetul se începe astfel emancíparea acestui popor năpăstuit. Celor cari se stabileau pe o moșie, li se făceau mai multe înlesniri.

După Bibescu și Mihai Sturdza, *Barbu Știrbei* în Muntenia urmează cu succes cele începute. La anul 1851 interzice să se mai facă vînzare de Țigani între particulari. Cine voia să vîndă, trebuea să se adreseze statului, care-i cumpăra și-i punea în libertate. Legea privitoare la dezrobirea deplină a Țiganilor e primită la anul 1856 de Divan, care o votează, punîndu-se îndată în aplicare. *Grigore Ghika* în Moldova face acelaș lucru, emancipînd pe Țigani și despăgubind pe proprietari. Emanciparea era sfîrșită la venirea lui Cuza.

Cum au primit ei această trecere la libertate? Mulți doreau încă vechea lor stare; alții s'au dus în lume, răspîndindu-se pe unde au nemerit. Intr'una din scrisorile lui către Ion Ghica, Alexandri povestește liberarea Țiganilor de pe moșia lui, Mircești.

In mai multe părți, bătrînii Țigani crescuți pe lîngă casele boerești, au rămas acolo. Nu puțini dintre noi au apucat încă cîte un bătrîn sau bătrînă Țigancă, rămași și ținuți pe lîngă casa, de care îi lega amintirea copilăriei și recunoștința.

Lăutarii. — Iată fără îndoială tipul cel mai caracteristic și mai simpatic dintre Țigani: lăutarul. Existența lui e strîns legată de veacuri cu a Romînului, și, ceace nu se poate tăgădui de nimeni, el a creat, menținut și răspîndit muzica populară.

Din cauza talentului și a slăbiciunii ce avea adeseori stăpînul de el, lăutarul s'a bucurat din vechime de înlesniri ce nu erau date să aibă orice Țigan. Chiar azi, lăutarii alcătuesc un fel de aristocrație a Țiganilor, mai ales de cînd din lăutari s'au făcut „artiști" și de cînd în repertoriul lor, valsurile au înlocuit sîrba. Numele de lăutar vine dela instrumentul cu care cîntau: „*lăuta*", străbuna vioarei.

Intotdeauna lăutarii au fost prețuiți mai mult ca alți meșteșugari țigani și se vindeau mai scump. Așa, găsim în documente vechi: în secolul XVI, boerul Bărcan comisul avea pe *Tîmpea alăutarul*, pe care'l vîndu cu 4,000 aspri. Mihnea Vodă Ciobanul face un dar de preț vornicului Dinga din Moldova, la anul 1558, dîndu-i rob pe *Ruste* alăutarul.

Lăutarii aveau, cum am spus, mai multe privilegii. Astfel, boerul le îngăduea să cînte la nunți, la hore și alte petreceri ale obștei. Cînd însă stăpînul era acasă și avea chef de cîntece, lăutarul trebuea să fie nelipsit și atunci își punea în acțiune toată măestria lui ca să mulțumească pe boer și pe prietenii acestuia.

In timpuri mai apropiate, la unele case erau chiar două tarafuri, unul care cînta la masă, celălalt care întovărășea bucatele cînd erau aduse, potrivind cîntecele după feluri, cînd mai dulci, cînd mai sărate, cînd mai piparate... (Sion—Emanciparea Țiganilor).

Am avut noi mulți lăutari vestiți prin arta lor și prin mulțimea cîntecelor ce știau. Nimeni nu ne-a transmis ceva despre ei. In veacul trecut, Alexandri a imortalizat pe *Barbu* lăutarul. Cu cîntecele lui știa să prindă inima, fie prin accente de melancolie, fie prin accente vesele. Și cînd, după obiceiul timpului, însoțea la vre-o serenadă pe un boer, el era de mare folos la postul lui de sub balcon. „Oftează Barbule!" îi spunea boerul, atunci cînd trebuia să fie mai de efect cîntecul. Și Barbu ofta, mai bine decît ar fi oftat cel cu pricina.

De un alt lăutar vestit *Petrea Crețul Șolcan* s'a ocupat profesorul Teodorescu G. Dem, care-l apucase în bătrînețea lui și care a auzit dela el legende și doine, cari cuprindeau mai bine de 7,000 versuri, o comoară a poeziei și a muzicii noastre populare.

Astfel erau lăutarii de odinioară. Cei de azi au început să uite acele arii simple și melancolice, nu mai știu cîntecele și baladele de altădată. Și e păcat, căci muzica romînească ca și cea ungară, — trebue s'o recunoaștem — numai mulțumită Țiganilor nu a fost dat tutulor s'o aibă.

Ungaria, unde Țiganii și-au dezvoltat poate mai mult talentul lor muzical, a avut mulți lăutari vestiți, cari au pus în mirare pe toată lumea. Astfel, pela mijlocul secolului XVIII, vestitul

Barna Mihaly, care se făcu cunoscut în capela cardinalului comite de Csaky şi care era privit ca un fenomen.

Tot pe acea vreme se citează o fată Ţigancă de vre-o 15 ani, pe care casele mari şi-o disputau ca să încînte adunările cu puterea cîntecului ei.

Muzica.—Cît se poate de originală prin ariile sale, cînd melancolice, cînd vesele, muzica Ţiganilor trădează origina ei orientală, asiatică, indiană. Caracterul ei ciudat şi capricios impresionează dela întâia auzire. Un specialist străin spune despre tecnica acestei muzici: „E greu de stabilit o teorie, căci deabia există raportul tonurilor, modulaţiunile sînt de pură fantazie, şi are observarea regulilor armonice moderne".

Ei întrebuinţează gama minoră, care este gama persană, zisă cromatica *orientală*, răsturnată. Ritmurile sînt speciale şi fioritura cît se poate de liberă, măsura obişnuită este de $^2/_4$ şi $^4/_4$. —Lăutarul ţigan nu s'a servit de note, ci din auz a făcut ca muzica să fie spontanee şi atît de sentimentală. Melodii ţigăneşti au fost întrebuinţate de compozitori mari ca Beethoven şi Schubert. *Liszt*, transcriindu-le, a scos acele vestite ale lui „Rapsodii maghiare".

Ca artişti, Ţiganii s'au produs în Ungaria, mai ales: *Bihary* (1827—1858) cel mai renumit, apoi Suzor, Czinka Panna, o femee care avu succese strălucite la Viena.

Caracterul original al muzicii lor s'a păstrat numai în Rominia, Ungaria şi Boemia. In Ucraina (Rusia) au deasemenea un repertoriu de melodii proprii.

Vorbind de muzică, nu trebue să uităm că talentul înăscut în Ţigani pentru această artă îl păstrează din timpuri imemoriale. —Poetul persan *Firdusi*, (care trăia pela anul 1,000) povesteşte în poemul lui „Şah-Nameh" că după cererea regelui Persiei, la anul 430, un rege din India îi trimese 10,000 de cîntăreţi din instrumente, numiţi „*lyry*". Nu sînt aceştia oare străbunii Ţiganilor emigraţi de atunci şi răspîndiţi apoi pretutindeni?—O chestiune, iarăşi obscură, ca atîtea cari se referă la istoricul acestui popor misterios.

*

Am spus că numai Ţiganilor datorim muzica noastră populară, şi acesta e un adevăr care trebue recunoscut de toţi. Mulţumită lor s'au păstrat vechile balade şi doine. Acest lucru e cu atît mai adevărat, cu cît Ungaria şi Romînia sînt tocmai ţările în cari Ţiganii au fost stabili şi mai numeroşi ca în alte părţi, şi unde muzica populară a rămas cea mai de samă din Europa, cu toate sbuciumările prin cari a trecut.—Bataillard susţine că tot ei au păstrat şi transmis şi o bună parte din basmele, pe care le regăsim la toate popoarele europene.

Concluzie.—Am trecut cu gîndul peste mări şi peste ţări, privind în grabă mersul şi viaţa unui popor atît de deosebit de ale noastre. Ţiganii pe noi ne interesează mai mult decît pe oricare altul, fiindcă au fost nedespărţiţi de viaţa socială a Romînilor.—Apariţiunea lor e încă învălită în mister şi poate nu se va deslega niciodată.

Rezumînd, iată după credinţa mea, cele ce rees asupra răspîndirii Ţiganilor: Plecaţi mai din toate părţile Indiei, în cete de „paria" întruniţi de aceeaşi soartă nenorocită, fie de bună voe, fie isgoniţi de invaziuni, ei au luat drumul libertăţii spre occident. Au stat cîtva timp în Asia apuseană; o parte a trecut din Asia mică în Europa, între veacul V şi XI (din care provin Ţiganii balcanici şi romîneşti—cei stabili);—o alta în Egipt (de unde au pornit să cutreere toate ţările din occident între 1417 până la 1480,—aceştia sînt nomazii şi lăeţii, acei Ţigani egipteni cari au îngrozit apusul);—în sfîrşit o a treia parte a rămas în Caucaz, Asia mică şi Turkestan (ca lucrători de metale).

Nu înlătur teoria unei migraţiuni anterioare, mult mai vechi, care ar fi dat unele din popoarele preistorice de pe lîngă Dunăre (ca Siginii—Sindi). In orice caz, dacă din Indii toţi au plecat într-un singur curent, pentru venirea în Europa nu se poate admite decît cel puţin două migraţiuni succesive, a unor triburi cari cu timpul se deosebiseră mult între ele.

Octav George Lecca.

Bătrina

E liniște profundă și senină.
Încununați de rouă, trandafirii
Trimet pe-o rază în albastrul firii
Miresme dulci.—Aproape, în grădină,

La umbra unui tei albit în floare,
Bătrina, răbdătoare și cuminte,
Își împletește ghemul înainte
Cu ostenite mîni, tremurătoare.

Privind așa, cu fruntea ei plecată,
La florile căzute, blînd zîmbește;
Iar la un colț al genei, deodată,

Răsare, plină de melancolie,
O lacrimă, în care strălucește
O amintire din copilărie.

Rondele

I

Copilă, vremea-i trădătoare,
Ea zboară fără ca să știi;
Iubirea moare ca o floare,
Și moartele rămîn pustii.

Pe fața ta surîzătoare
Vor plînge fire argintii.
Copilă, vremea-i trădătoare,
Ea zboară fără ca să știi.

În basme și copilării
Îți cerni gîndirile ușoare,
Iar Făt-Frumos, în reverii,
Se 'nalță mîndru ca un soare...

Copilă, vremea-i trădătoare...

II

Clavirul flutură 'n suspine
Un vis de Schumann tînguios,
Un lied în aiurări divine,
Un lied așa de dureros,

Că văd privirile-ți senine
Înlăcrămîndu-se duios.
Clavirul flutură 'n suspine
Un vis de Schumann tînguios

Mi-ești dragă și ți-ași da prinos
Tot ce-am avut mai sfînt în mine,
Dar firul soartei, nemilos,
Îmi toarce inima în mine...

Clavirul moare în suspine...

III

Mîni subțirele, mîni ușoare,
O, cît de mult v'am îndrăgit,
În mîngîieri legănătoare
Cîte fantome ați gonit!

În sărutări alinătoare,
Cîte dureri aţi adormit,
Mîni subţirele, mîni uşoare,
O, cît de mult v'am îndrăgit!

Atîtea flori s'au irosit
Prin iarba verde şi răzoare!
E tot văzduhul î=florit...
Iar crinii mei, unde sînt oare?

. . . .

Mîni dragi, mîni albe, mîni uşoare....

H. Th. Stefănescu

~~~~~~~~~~

Nota Redacţiei.—Autorul acestor versuri, H. Th. Stefănescu, a murit în 1904 la Paris, în vîrstă de 30 de ani.—Fratele defunctului, d. dr. Th. Stefănescu, care ne-a trimis din Paris versurile ce publicăm, ne da şi următoarele notiţe asupra decedatului: născut la 1874, H. Th. Stefănescu, işi făcu studiile în ţară, luă licenţa în drept şi absolvi şi cursul de vioară la Conservatorul din Bucureşti.—Era cetitor pasionat al lui Baudelaire, Verlaine, Mallarmé; apreciator al lui Moréas, J. Laforgue, Ch. Ghérin, etc. Vreme de cîţiva ani, cît a stat la Paris, s'a ocupat mult cu teatrul şi cu pictura. A publicat puţin.—versurile scrise până cu vre-o cinci ani înainte de moarte le-a ars.—D. dr. Th. Stefănescu ne spune că poseda vre-o cincisprezece poezii întregi şi mai multe fragmente.

Homer travestit

— Parodie în patru scene —

SCENA III

În miezul unei nopţi întunecoase: în jurul palatului lui Vulcan.

Vulcan (învăluit într'o mantie neagră, se primblă în umbra palatului) Miezul nopţii! O stelelor, grăbiţi-vă alergarea voastră; alungaţi timpul mai repede. Inima mea are nevoe să ştie tot adevărul. Mai sînt cîteva clipe până ce'l voi descoperi. E beznă; dar în ea nu văd decît sînge... sînge... (Două umbre se arată şi se apropie. Vulcan se ascunde lîngă zid).

Marte. Ce întuneric năprasnic!

Venus. Întunericul e priitor tainelor dragostei, stăpînul meu adorat.

Marte. Spune-mi însă, blonda mea iubită, cum se face de eşti liberă astă noapte?

Venus. Atelierele din insula Lemnos ale celui mai nesuferit dintre soţi şi ale celui mai prost dintre zei, au luat foc, cu ajutorul unei mîni binecuvîntate. Vulcan a plecat în grabă să le stingă. Acestei împrejurări, puternicul meu iubit, datorim prilejul unei nopţi de desfătare.

Vulcan (în umbră) Ah, nelegiuito, îmi vei plăti-o scump!

Venus. Nu ţi se pare a fi auzit o voace?

Marte. Fii fără grijă, dulce Veneră. Vulcan e acum la Lemnos şi suflă în focul năprasnic. Dar spune-mi cum de-ai ieşit neobservată din palatul lui Jupiter? Unde îţi sînt însoţitoarele? unde e Cupidon?

Venus. Am spus mărinimosului Jupiter că mă doare capul, şi i-am cerut îngăduirea de a mă retrage. Însoţitoarele mele au rămas în colţurile ascunse ale palatului, în braţele eroilor şi ale satirilor voluptoşi. Cupidon a rămas la bufet.

Marte. Copilului ăstuia îi plac prea mult lucrurile dulci. O să-şi strice dinţii lui micuţi şi drăguţi.

Venus Aşa sînt toţi copiii, puternice zeu al războiului.
~~~~~~~~~~

Marte (deschizînd poarte palatului) Deschide-te poartă fermecată ce duce în camera de culcare a celei mai frumoase dintre iubite!

Venus (căzîndu-i în brațe) Zeule vînjos, ia-mă în brațele tale și du-mă pe sus ca pe un fulg de pană, până la culcușul cel moale (intră amîndoi, izbind ușa).

Vulcan (iese în fața palatului, fierbînd de mînie) O femeie nerușinată, cea mai nelegiuită dintre zeițe, cea mai necredincioasă dintre soții, asta ți-a fost dragostea pentru mine? M'ai mințit zi cu zi, clipă cu clipă.. Mi-ai făcut jurăminte de credință înaintea lui Jupiter, și acuma mă înșeli cu acest crunt măcelar ce n'are nimic sfînt pe lume. Opopoi, zei nemuritori, vă iau martori ai răzbunării mele.. Pilda ce voi da-o să slujească pentru toți cei ce-și calcă cuvîntul și legăturile sacre ale căsătoriei.. Opopoi!

(Două umbre, Helios și Mercur, se arată de departe)

Mercur. Ce strigăte se aud, zeule ce vezi și auzi toate?

Helios. E Vulcan.

Mercur. Ce taină ai să-mi spui, o Helios, de m'ai chemat din mijlocul petrecerii? Nu puteai să aștepți un alt prilej?

Vulcan (din depărtare) Opopoi, opopoi, nenorocire ție soție necredincioasă!

Helios. Ascultă, zeule cu aripi la picioare, e Vulcan ce frămîntă în mintea lui îngustă o răzbunare sîngeroasă. Frumoasa Venus s'a făcut nevăzută de la banchetul lui Jupiter, adunătorul de nouri, venind pe furiș cu Marte să guste împreună plăcerile oprite ale dragostei. Zeul barosului i-a pîndit și se pregătește să-i pedepsească.

Mercur (rîzînd) Ce spui, frate Helios, e cu putință? Venus ce părea atît de rușinoasă și de disprețuitoare... Nu se poate.

Helios. De ce nu se poate?

Mercur. Pentrucă i-am făcut și eu curte și n'a voit să-mi răspundă. Ce putea să găsească în Marte? Un măcelar sîngeros. Nu, nu!

Vulcan (apropiindu-se) Opopoi, nelegiuitule Marte, în curînd vei cunoaște puterea lui Vulcan.

Helios. Ai auzit? Trebue să nu-l lăsăm să facă vre o prostie. Deșteptăciunea n'a fost niciodată darul lui Vulcan.

Mercur. Să mergem la dînsul.

Helios (tare) Ei! ei! cine e acolo?

Vulcan. Cel mai nenorocit dintre zei: Vulcan. Dar voi?

Mercur. Prieteni.

Vulcan. Cine?

Helios. Helios și cu Mercur.

Vulcan. Vai, zeule ce vezi toate, cuvintele tale n'au fost decît adevărul cel mai desăvîrșit. Mă înșeală, zei iluștri, mă înșeală Venera cea necredincioasă.

Mercur. Și ce ai de gînd să faci acum?

Vulcan. Mă voi răzbuna. Voesc numai decît sînge.

Helios. Nu te aprinde prea tare.

Vulcan. Mînia îmi suflă în simțire, cum suflă puternicul foi

în focul cuptoarelor mele. Va curge sînge din trupul moale și cald al Venerii și din coapsele viguroase ale lui Marte.

Helios. Pe Styx, o Vulcan, nu mi se pare că ești în toate mințile...

Vulcan. Pentru ce?

Helios. Ce vorbești de sînge? uiți că sîntem cu toții zei nemuritori, și că nu ni-e dat să pierdem o picătură de sînge?

Vulcan. Voi implora Parcele, voi implora pe Jupiter, să rupă acest destin al zeilor, ce-i face nemuritori. Răzbunarea mea va fi cu atît mai strălucită.

Helios. Pe Hades, Vulcan, mare lucru să nu fi mîncat elebor... Ce vorbești de Parce și de Jupiter? Nu știi că nimănui nu-i stă în putință să ne răpească nemurirea? Marele Jupiter, chiar, n'ar putea-o, dacă ar voi-o.

Vulcan. Opopoi! Sînt un nenorocit dacă nu mă pot răzbuna. Ce-mi rămîne de făcut atunci?

Helios. S'o alungi din ilustrul tău culcuș.

Mercur (a parte) A, iată o idee nimerită pentru mine. Dragostea cu femeele divorțate merge mai ușor (tare). Da, zeule puternic, înșalăciunea Venerii cere o pedeapsă meritată. Cum n'o poți trimete în Hades, de oare ce nu e muritoare, cel mai bun lucru ar fi să te desparți de ea. Prinzînd'o în brațele lui Marte, despărțirea va fi ușoară, și toate cheltuelile divorțului vor cădea asupra necredincioasei soții.

Vulcan. Pe Polux, vorbești adevărul, zeule cu aripi la picioare, dar durerea mea e prea mare pentru a mă mulțumi cu atît. Voesc o răzbunare sîngeroasă; voesc să-i las legați într'o îmbrățișare nelegiuită, spre a fi văzuți de zei și de oameni și spre a fi batjocura tuturor.

Helios. Ți-ai pierdut mințile, Vulcan (îl ia de braț). Ceea ce ți se întîmplă ție, acum, li s'a întîmplat multora. Gîndește-te că mai toate femeile înșeală pe bărbații lor și dacă aceștia s'ar răzbuna cum voești tu să faci, ar curge numai pîrae de sînge în valuri repezi. Asta să'ți slujească de mîngîiere; ceeace se întîmplă multora, nu e o rușine mare cînd ți se întîmplă și ție.

Vulcan. Opopoi!

Helios. Grăbește-te, zeule cu brațele vînjoase... Să mergem în camera de culcare, unde vom găsi pe cei doi iubiți înlănțuiți în pînza de oțel, nevăzută, pe care ai întins-o în jurul patului de aur. Noi îți vom sluji de martori.

Mercur. O idee nimerită, zeule ce vezi totul. Pentru a avea o dovadă și mai strălucită de înșelăciunea Venerii, să trecem pe la astynomie [1]). Mărturia noastră putînd a fi pusă la îndoială, să luăm pe astynom spre a face constatarea legală.

Helios. Ilustru fiu al Maei, mintea ta e un cuib de înțelepciune, iar sfatul tău e cuminte. Să mergem la astynomia ce se vede, unde licăresc cele două felinare roșii ca doi ochi roșii de python.

---

1) Astynomie=comisariat.

Vulcan (se lasă luat pe sus, gemind) Opopoi! opopoi!
Mercur (a parte) Lucrurile merg bine. Cînd va fi despărțită, Venus nu va fi așa de sgîrcită cu darurile ei.
Helios (bătînd in ușă) Hei! Hola! Astynomos!
Astynomul (dinăuntru) Ce se aude? cine bate?
Mercur. Oameni buni, astynomos; deschide.
Astynomul (ieșind) Ce s'a întîmplat? Pentru ce atîta sgomot!
Helios. Vino repede. Trebue să mergem pentru o constatare de adulter!
Astynomul. Și pentru atîta lucru, un zgomot așa de mare? Ați mîncat desigur elebor.
Helios. Grăbește pasul, o astynomos (merg cu toții).
Astynomul (se oprește deodată) Trebue să mă întorc îndărăt. Mi-am uitat ceva.
Helios. Ce?
Mercur. Ce?
Astynomul. Mi-am uitat tricolorul; fără dînsul nu pot avea calitate de astynom (intră în astynomie, încinge tricolorul și pleacă apoi cu toții).

SCENA IV

În odaia de culcare a Venerei. Venus e în pat.

Venus. Iubitul meu neprețuit, zeule puternic al războaelor crîncene, avea-vei îndurare pentru rugămintea sclavei tale? asculta-vei cuvîntul ei plin de dragoste?
Marte (pe marginea patului) Vorbește, zeiță adorată în Paphos și în Cytera. Dorințele tale sînt porunci pentru mine.
Venus. Tu, care ești atît de neînduplecat pentru alții, te arăți totuși atît de dulce pentru mine!
Marte. Focul dragostei îmi fuge prin vine și-mi îmblînzește cerbicia. Vorbește deci, zeiță cu sînii mici, puternicul Marte te ascultă.
Venus. Îmi făgăduești pe stelele nemuritoare?
Marte. Îți făgăduesc.
Venus. Tu ești zeul cel mai viteaz și cel mai crîncen față de dușmani; încrederea mea în tine, o Marte, nu mai poate fi deci pusă la încercare. Ași dori totuși ca lîngă mine să nu fii zeul războiului: să nu cunoști alte lupte decît cele ale dragostei; să nu cunoști alt cîmp de bătălie decît cel al patului dulce și moale. O, iubitul meu stăpîn, ași voi să te simt mai aproape de sinul meu cald.
Marte. Încurînd te voi strînge, zeiță iubită, în o strîngere de fier a brațelor mele.
Venus. E ceva ce mă întristează totuși.
Marte. Vorbește, o Cytheree.

Venus. Pentru ce nu voești niciodată să scoți platoșa ta de zale? pentru ce întotdeauna pui între noi acest zid de fier!
Marte (întunecîndu-se) Ah, Veneră, cuvintele tale mă dor.
Venus. Scoate platoșa, să te simt mai aproape de inimă.
Marte. Îmi poți cere orice, zeiță a plăcerii, dar această jertfă nu ți-o pot face. Niciodată în viața mea nu mi-am scos zalele; lumea e plină de atîtea înșelăciuni și de atîtea primejdii, încît zeul războiului trebue să fie întodeauna pregătit de luptă; nu se cade ca vre-o împrejurare nenorocită să-l prindă pe neașteptate.
Venus. O Marte, crunt rîpitor de inimi, sinul meu fraged e zdrobit de oțelele platoșei tale. Dacă nu voești să sîngerez, amestecînd plăcerea cu o durere mai mare, aruncă atunci de pe tine această nelegiuită tunică ce mă înțeapă.
Marte (culcîndu-se în pat) Niciodată n'o voi face-o, blonda mea iubită.
Venus. Niciodată?
Marte. Niciodată!
Venus (se întoarce pe cealaltă parte) Bună seara, crudule zeu.
Marte (întorcîndu-se și el pe cealaltă parte) Bună seara, capriți-oasa mea zeiță.

(Cîteva clipe lungi de tăcere)

Venus (încet) Ai adormit, o Marte?
Marte. Nu Venus. Dar tu?
Venus. Nici eu!
Marte. Ești supărată?
Venus. Simt că o să-mi treacă.
Marte. Nu trebue să ceri niciodată ceea ce nu ne e în putință.
Venus. Dacă ași cere ceea ce e lesne de făcut, ar fi o jertfă prea neînsemnată pentru a fi și o mărturie de dragoste.
Marte. Mă ierți?
Venus. Față de tine nu pot avea mînii lungi, zeule adorat.
Marte. Voești să facem pace?
Venus. Să facem.
Marte. O sărutare, dulce Venus?
Venus. Fur-o de pe buzele mele.
Marte. Iat-o (voește să se întoarcă și nu poate). Pe Styx, ce înseamnă asta?
Venus. O aștept și nu vine. Nu te prea grăbești, zeule ce iubești mai mult războiul decît dragostea.
Marte. Pe Styx, pe Hades, ce înseamnă asta? Nu mă mai pot întoarce.
Venus (plîngînd) Nu mă mai iubește.
Marte (mugind) Opopoi, pe zeii infernali!
Venus. Ce e? (voește să se întoarcă și nu poate) Pe Hecate, nu știu ce simt pe trup!
Marte. O putere nevăzută mă înlănțuește.
Venus. Corpul mi-e încătușat de ceva nevăzut.

Marte. Nu simt nimic pe piept din pricina platoșei, dar picioarele îmi singerează în niște legături puternice.

Venus. Peste tot pielea mi se curmă într'o îmbrățișare de fier.

Marte. Opopoi! opopoi!

Venus. Ce putere tăinuită mă sfarămă? Nu e moartea cu minile ei reci?

Marte. Ce caut în acest pat blăstămat, plin de farmece neînțelese?

Venus. Nu vei spune că sint eu de vină, zeule crud!

Marte. Tu ești de vină, zeiță prefăcută; tu m'ai atras în această cursă și ai fi voit încă să-mi scot și platoșa pentru a fi prada lanțurilor nevăzute.

Venus. Nevrednicia ta n'are nici o măsură.

Marte. Îndrăznește să mai spui odată!

Venus. Ești un nevrednic, închipuindu-ți că ți-am întins curse.

Marte. Așteaptă, femee nelegiuită, să-ți fring gîtul (voește să se întoarcă și nu poate) Opopoi! opopoi...

Venus. Ești o fiară îmbătată de singe. Nu visezi decît răzbunare. Știi cum îți spun ceilalți zei?

Marte. Nu aprinde focul din sufletul meu.

Venus. Toți îți spun: măcelarul.

Marte. Nenorocire ție, căci nu vei scăpa din brațele mele răzbunătoare. O zei nemuritori, o Jupiter, adunătorul de nouri, alungați dela mine farmecele pe cari le-a adus asupra capului meu această blăstămată femee!

(Se aud pași afară).

Venus. Se aud pași.

Marte (ascultind) Sint tovarășii tăi nelegiuiți.

Venus (tremurind) Groaza mi-a intrat în suflet. O Jupiter, tatăl meu iubit, apără-mă de minia lui Vulcan.

Marte. Crezi că e Vulcan?

Venus. Blăstămul zeilor cadă asupra ta, Marte! Cine te-a pus să vii la mine astăseară: tu ești vinovatul.

Marte. Ba, tu.

Venus. Ba, tu, căci dacă nu te iubeam, n'ași fi acum amenințată de răzbunarea lui Vulcan.

O voace de afară. Deschideți!

Marte. Ai auzit?

Venus. Ai auzit?

Marte. Pst, nu vorbi! Nici nu sufla!

Venus. Sint moartă de frică.

Voacea. În numele marelui Jupiter, stăpînitorul oamenilor și al zeilor, deschideți: sint astynomul circumscripției.

Vulcan. O astynomos, nu lovi în zădar. Mizerabilii sint legați în pat în lanțuri nevăzute. Lasă-mă să zdrobesc ușa cu o lovitură de pumn.

(O bubuitură în ușă. Vulcan, Mercur, Helios și Astynomul intră).

Vulcan. Opopoi! V'am prins însfirșit nelegiuiților! Îmi veți

plăti scump trădarea voastră. O, Venus, cățea[1]) nerușinată, asta ți-a fost cinstea, asta ți-a fost dragostea prefăcută, astea ți-au fost desmierdările tale înveninate?! Nu știu ce mă oprește să nu te ucid. Iar tu, Marte, măcelar fioros, vei cunoaște pedeapsa ciocanelor mele. Am să vă pun pe amîndoi pe foc...

Marte. Opopoi!

Helios (lui Mercur) O fiul Mamei, nu-l lăsa să facă gălăgie.

Mercur. Liniștește-te, Vulcan, o să te audă zeii dela banchetul lui Jupiter.

Vulcan. Nu-mi pasă nici de zei, nici de oameni: voesc răzbunare.

Helios. Hei, astynomos, fă-ți datoria. Închee procesul-verbal.

Astynomul (scoate cerneala și condeiul, scrie citind) „Eu, astynomul circumscripției Olimpului..."

Vulcan. Am să te dau afară din casa mea, femee nerușinată. Să te duci la tată-tău, la Jupiter, dar să-mi dai îndărăt toate darurile ce ți-am făcut înainte de nuntă și după nuntă.

Venus. Iertare, mărinimosule Vulcan!

Vulcan. Iar acum o să vă las astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți spre batjocura zeilor.

Mercur (învirtindu-se pe lingă Venus, încet). Crede-mă că compătimesc cu tine, dulce Venus... Înaintea ta însă se deschide acum o frumoasă situație: despărțindu-te de uriciosul Vulcan, vei putea gusta după voință din toate plăcerile ce ți-au fost oprite pănă acum.

Venus. Neruşinatule...

Vulcan. Patruzeci de zile am se vă țin astfel, nemîncați și legați. Opopoi! opopoi!

(Cîțiva zei intră însoțind pe bătrînul Neptun)

Neptun. Ce însemnează acest zgomot? Am părăsit palatul ilustrului Jupiter pentru a vedea care e pricina atîtor țipete.

Vulcan. Opopoi! Privește, Neptun, înșelăciunea Venerii, soția mea necredincioasă.

Neptun. Și ce ai de gînd să faci acum, o Vulcan?

Vulcan. Să-i țin astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți, și apoi să trimet îndărăt acasă pe Venus.

Neptun. Hotăririle tale nu sint cuminți, zeule înșelat. Au nu ai pe suflet demnitatea zeilor? nu vezi că credința piere pe fiecare zi? Pentru a mai avea fideli, trebue să ne arătăm cu adevărat zei, acoperind micimile ce ni s'ar putea întîmpla. Nu trebue să dăm pilde urîte oamenilor, dacă voim ca fumul jertfelor să se mai ridice spre noi. Nu te gîndești oare la zgomotul ce vor face ziarele cînd vor afla de acest scandal divin? *Curierul Olimpului* se va vinde în mii de ediții, răspîndind în toate părțile rușinea ta, ce e și rușinea noastră, a zeilor...

Zeii (în cor). Cuvintele tale sint înțelepte, o Neptun.

1) Cuvîntul e în Homer.

Neptun. Pentru aceea, înainte de a se prinde de veste, desfă-i din lanțurile nevăzute.

Vulcan. Nu-i voi desface!

Zeii (în cor). Ascultă povața zeului ilustru și desleagă-i din lanțuri.

Vulcan. O fac pentru tine, o Neptun, pe care te-am respectat întotdeauna ca pe un tată.

(Vulcan risipește lanțurile. Marte svienește deodată pe ușă).

Helios. Hei Marte, ți-ai uitat coiful și sabia!

Mercur (rizind) S'a făcut nevăzut.

Neptun. Ascultîndu-mă, o Vulcan, ai arătat mai multă înțelepciune decît mine, povățuindu-te, căci e mai greu a asculta decît a povățui. Acum îți mai dau un ultim sfat.

Vulcan. Te ascult.

Neptun. Înainte de a te despărți de cea mai frumoasă dintre zeițe, de scumpa mea nepoată Venus, inchide-te cu ea în palatul tău trei zile și trei nopți. Și dacă nu va izbuti să te induplece s'o ierți în acest răstimp, trimete-o îndărăt la Jupiter.

Toți zeii (afară de Mercur) Ascultă-i povața înțeleaptă, zeule ilustru!

Vulcan (după ce se cumpănește) Te voi asculta, o Neptun.

Venus (căzîndu-i în brațe) Soțul meu iubit, eu îți cer un răstimp mai scurt, până cînd aurora cu degetele de trandafiri va bate în geamurile palatului... Dacă nu mă vei ierta până atunci, să mă alungi din culcușul tău, cu ocările cele mai mari.

Neptun. Acum, zeilor, nu ne rămîne decît să ne retragem și să strigăm: noapte bună, o Vulcan și Venus.

Zeii (ieșind) Noapte bună, fericiți soți!

Mercur (aparte) Am scăpat-o și acum din palmă!

Un reporter (ce stătuse nevăzut într'un colț) Și acum repede la tipografia *Curierului Olimpului*: mine dimineață toată lumea va cunoaște adulterul din Olimp.

Paris, Aprilie.

E. Lovinescu.

Nocturnă

Ce cap de *Rege-Saltimbanc*, părea azi-noapte luna!...

Un negru nor, ce desemna pe cer o spadă de Toledo,
Minat de vînt, s'apropia
De saltimbancul ce ridea...
Dar *Regele*-aștepta furtuna
Ca și *Polonyus*, tăcut și nemișcat după perdea...

O spadă 'ntinsă-amenința regatul stelelor etern—
Și totuși *Regele* ridea...
Ridea,
Iar porțile multiple, din jurul negrului Infern,
Se deschideau pe rînd, cu gesturi de guri flămînde
Și pe cer,
Invinse stelele piereau—
Piereau ca cei îngenunchiați
În fața celor ce nu iartă,
Ca luptătorii dezarmați,
Pe cari 'nvingătorii'i poartă
Dealungul țărilor supuse
Prin singe,
Foc
Și fier!...

— „Ia seama *Sire* !...
„*Regii* sînt supuși acelorași ursite
„Ca și soldații morți în lupte pentru capriciul unui *Rege*...
„Ia seama *Sire*,
„Cîntărește-ți necîntăritele-ți cuvinte,
„Privește 'n jurul tău soldații

„Ce mor
„Și nu-ți pot înțelege
„Nici nebunia,
„Nici plăcerea....
„In glasul morților, învață sentința care nu te minte, —
„Că *Regii* sînt ca și soldații, supuși acelorași ursite...
„Și cruță-i *Sire* dacă vrei !...“

Dar *Regele*, privea spre ei
Nepăsător —
Privea spre stele cum le stingea pe rînd furtuna...

Ce cap de *Rege-Saltimbanc*, părea azi noapte luna !....

Ion Minulescu

Vorbe explicate

Tărbacă. — Cuvîntul este cunoscut numaĭ în izolarea *a da cînii în tărbacă*, o datină ce se practică în Muntenia a doŭa zi de lăsata seculuĭ. Se fixează bine în pămînt o *prăjină* lungă, la capătul superior al căreĭa se află legată o șfoară de lungimea prăjiniĭ. Cu această șfoară se apleacă în jos capătul de sus al prăjiniĭ, de care apoĭ se leagă bine un cîne. Se dă drumul apoĭ prăjiniĭ, care se-ndreaptă cu violență în sus. Cîniĭ schelălăesc îngrozitor spre marea satisfacție a celor care se desfătează cu acest barbar obiceĭŭ. *A da cîniĭ în tărbacă* însamnă așa dar *a da cînii în prăjină*. *Tărbacă* este deci un derivat prin *—acă* dela latin **tarba=trabs trabis* prăjină. Pentru metateza luĭ *r* lîngă *b* comp. *scorbură*=lat. **scorbula*, metateză din **scrobula*, diminutiv dela *scrobis* (Candrea, Eléments latins 44).

Latinitatea cuvîntuluĭ este o dovadă maĭ mult de latinitatea datiniĭ.

De altfel obiceĭul de a chinui cîniĭ nu există numaĭ în Muntenia, ci și prin alte părțĭ. Așa în Dobrogea: „In maĭ multe comune și maĭ cu samă în comunele Seĭmeniĭ marĭ și Seĭmeniĭ micĭ, este obiceĭul ca în cea întăĭ Lunĭ a postuluĭ mare să se bată și să se chinuĭască cîniĭ. Această zi se numește *jijeu*“ (Teodor T. Burada, O călătorie în Dobrogĭa, Iașĭ 1880 p. 22—23). In această regĭune însă obiceĭul a fost introdus dela Munteni, căcĭ pe de o parte în Moldova acest obiceĭŭ, după cît știŭ, nu există, ĭar pe de altă parte „Rominiĭ din Dobrogĭa par a se fi strămutat acolo din Valachia saŭ Moldova în timpurĭ destul de vechi“ (Burada, ibidem 18).

Obiceĭul există și la Macedo-Rominĭ, așa la Nevesca: „Mi s-a arătat aicĭ [la Nevesca] o stîncă zisă Aleperic, o adevărată stîncă tarpeĭană, de pe care, într-o anume zi a anuluĭ, copiiĭ azvîrl în prăpastie cîniĭ din sat“ (A. Rubin, Amintirĭ din Călătorie, Nevesca—Vlaho-Clisura, în Viața Romînească VIII 272).

De altfel latinul **tarba* nu s-a păstrat numaĭ în derivatul *tărbacă*, ci și în altele: *tîrboc* 'o prăjină (dîrjă) lungă, cu o măciucă la un capăt, ce slujește la ghiontirea [sic!] rădăcinelor și brazdelor prin ape ca să ĭasă peștiĭ la leasă saŭ la vîrșă' (Damé Terminologie 125), cu variantele *tîrbuc* și *tîlboc* (Damé Dictionnaire); — *tăbîrcea* din **tărbîcea*)' 'un par care se pune cu un cap între bîrnele stîniĭ, la mijloc este cașul în crintă, ĭar de celălalt cap al (*tăbîrceleĭ*) aceluĭ par atîrnă greutatea ca să se stoarcă cașul' (Viciu Glosar 82 a); — *tăboarcă* (metateză din **tărboacă*) par cu care se rădică greutățĭ (Șezătoarea III 90). — Din *tărbacă* s-a derivat *tălbăciĭ* 'rudițele carĭ le pun la car cînd aduce fîn' (Viciu Glosar 82 a).

Pe de altă parte fiindcă darea cînilor în tărbacă este în definitiv o bătae de joc la adresa acestor animale, *a da în tăr-*

bacă a căpătat înţelesul de 'a-şi bate joc de cineva în mod grosolan'. Cu acest înţeles se spune exclusiv *a tărbăci*, *a tălbăci* (Damé); iar în Moldova, fiindcă un derivat ca *tăboarcă* a ajuns să însemne în special un par cu care se rădică greutăţi, levier, verbul *a tărbăci*, supt forma metatetică *a tăbirci*, a căpătat înţelesul de "a ridica cu tăboarca', de unde apoi în general 'a rădica cu greŭ, a întoarce, a prăvăli o greutate' (Şezătoarea III 90).

Barbaric.—Iată un cuvînt care astăzi nu se mai întrebuinţează şi care nici altă dată nu se întrebuinţa decît cu privire la musteţi, şi anume ale haiducilor, formînd versul *cu musteaţa-n barbaric*:

N-aţi văzut pe ăl Vâlcan,
Puişor de ortoman,
Om de treabă şi chipos,
Copt la minte şi la os,
Cu mustaţa-n *barbaric*,
Cum stă bine la voinic.

(Teodorescu 510)

Hasdeu ad vocem mai dă şi alte exemple. Niciun izvor nu ne-a păstrat însă înţelesul acestui cuvînt şi deci şi a expresiei în care intră. Totuş anumite indicaţii ne arată că această expresie se spunea despre oamenii cu musteaţa lungă şi groasă. Aşa:

Tot voinici d-ai Oltului
. . . .
Cu mustaţa-n barbaric,
Cum stă bine la voinic,
Cu mustaţa cît o coadă,
Două la ceafă le-nnoadă,
Şi face nodul cît pumnul,
De se sperie păginul.

(Teodorescu 585)

Da voinicul cel mai mic
Mustăţile i-s ca la rac,
Şi le-nnoadă după cap,
Face nodu cît pumnu,
De te-ngrozeşti de dînsu!

(Şezătoarea I 44 b)

Odată orientaţi asupra înţelesului expresiei, să vedem ce-ar putea fi *barbaricul*.

După Hasdeu cuvîntul ar fi un derivat dela *barbarus*, saŭ mai bine *barbarum*, *in barbaric* fiind, după dînsul, tocmai *in barbarum* à la barbare, d'une façon barbare. Autorul continuă:

«către construcţiunea cea latină *in barbarum* Rominul n-a făcut altceva decît a adaos sufixul—*ic*, nu ca micşurător, ci ca dezmierdător. *Musteaţă în barbaric* însamnă dară 'o musteaţă mare, groasă, spăimîntătoare ca la barbari»'.

Interpretarea lui Hasdeu este cu totul inadmisibilă. Mai întăiŭ ar fi extraordinar lucru ca noi Rominii să fi putut păstra cuvîntul *barbarus*, deoarece acest termin, întrebuinţat de Romani, după modelul Grecilor, pentru denumirea tuturor popoarelor străine lor, între care ne număram şi noi fireşte pe vremea cînd eram Daci, devenise la urmă chiar insultător (însemna sălbatic) şi deci cu neputinţă de primit de Latino-daci. Aceasta este şi cauza pentru care *barbarus* nu s-a păstrat pe cale populară la niciun popor romanic. Pe de altă parte trecerea de înţeles admisă nu este mulţămitoare. Ce-are de-a face o moustache longue et grosse cu o moustache à la manière barbare!?

Lucrul stă cu totul altfel. Pentru a da de urma cuvîntului nostru trebue să pornim dela faptul că musteaţa *în barbaric* însamnă musteaţă *lungă*. Intr-o doină haiducească din Ardeal (Bibicescu 327) eroul este zugrăvit ca avînd musteaţa lungă pîn la umeri:

Am fost june de-nsurat,
Nici mustaţa nu mi-a dat.
Acum barba-mi *bate* genuchii
Şi *mustaţa umerii*.

Tot aşa despre *bărbile lungi* literatura populară spune că ajungeaŭ *pân la brîŭ* ori chiar *pân la genunchi* (Hasdeu 2502—2503). Deci lungimea bărbii şi musteţii se măsura după partea corpului ori a hainei până la care ea ajungea. Cu musteaţa *în barbaric* însamnă deci cu mustaţa până în *barbur*, care, după Frîncu-Candrea, Munţii apuseni p. 98 (citat de Hasdeu) însamnă 'lărgitura cămeşii bărbăteşti de la pept şi spete', iar după Viciu la 'cămeşile romîneşti: este băgătura în spate şi la piept, de forma triunghiulară'.

In sprijinul acestei explicaţii vine şi varianta *barbiric* din următorul pasaj din Bibicescu (p. 303):

Insoară-mă, taico, însoară!
Mi-aŭ dat periĭ-n barbiric,
Cum stă bine la voinic...,

unde verbul *a da* însamnă *a bate*, *a atinge*, *a lovi*.

La acest *barbur* s-a adăugat terminaţia *ic* supt influenţa lui *voinic* din versul 'cum stă bine la *voinic*', care întotdeauna însoţeşte expresia noastră în literatura populară, dînd naştere lui **barburic*, de unde în acelaş timp *barbaric* (cu prefacerea lui *u* în *a* prin asimilaţie faţă de *a* precedent) şi *barbiric* (cu prefacerea lui *u* în *i* prin asimilaţie faţă de *i* următor).

Cu musteaţa în barbaric inseamnă deci *cu musteaţa lungă până în barbur*.

G. Pascu.

O zi, ca altele

In mahalaua noastră, la deal, într'o căsuță ca toate celelalte dinprejur, sălășluește domnul Grigore Lațcu, funcționar mic la prefectură. Maĭ în sus de Grigore Lațcu și maĭ la vale—locuesc alțĭ mulțĭ funcționarĭ, uniĭ la primărie, alțiĭ la poliție, alțiĭ la tribunal și 'n alte părțĭ. Fiecare cu casa și gospodăria luĭ ; și nu-ĭ unul care să n'aibă cîțiva pomĭ roditorĭ, ș'oleacă de grădină în care lucrează cu hărnicie cucoana, gospodină bună.

Casa luĭ Lațcu are două odăĭ ș'o bucătărioară ; în ferestrele numaĭ din două geamurĭ înfloresc toate soiurile de florĭ : *fetițe*, *micșunele*, *belargoniĭ*, *canțelariĭ*, *vaniliĭ*, cu multă rîvnă îngrijite, ca să n'aibă nicĭ-un trecător cuvînt a zice : „uite ferestrele goale ; parcă-ĭ pustie casa asta“. Într'o odae staŭ grămădite scaunele și canapelușele de zestre, cu horbote înflorite, cu pînzeturĭ acoperite, ferite de tot ce le-ar putea vătăma. Pe ele nu șade nimenĭ ; pentru musafirĭ sînt anume scaune de pae, în jurul meseĭ rotunde. În mijlocul meseĭ stăruiește de anĭ o tăblăluță de lînă, pe care tăblăluță de lînă o lampă de o curățenie desăvîrșită strălucește. Lampa e în întregime de sticlă lăptoasă,—cu piciorul cufundat în lîna tăblăluțeĭ, cu țilindrul scînteind în umbra rece a odăiĭ. Cucoana Luța Lațcu privește pe ferestre, printre florĭ, potrivește un faldur al cămășilor scaunelor cu telurĭ, vine spre masa rotundă și se uită cu luare-aminte, oarecum gînditoare, la lampă. „De cînd m'am măritat, zice, de optsprezece anĭ, am lampa asta... Acù nu se maĭ găsesc așa lucrurĭ bune... Și sînt în odăĭ foarte multe lucrurĭ care aŭ această vîrstă, de la cleștele care stă încremenit după sobă, pînă la covorașele de petecĭ de pe dușamele, pînă la cadrele de pe părețĭ foarte viŭ colorate. Aceste cadre aŭ fost puse la locul de cinste după ce aŭ fost strînse cu grijă din fascicolele *memoriilor luĭ Casanova*,—niște cromolitografiĭ nevinovate cu cățeĭ, oițe și copiĭ, pe care editorul, odinioară, le împărțea ca premiĭ cititorilor odată cu opera celebruluĭ Italian.—În bucătărioara în care abia te poțĭ învîrti, în fiecare zi cucoana Luța curăță și freacă cu mînie tacîmurile și toate uneltele trebuitoare gospodărieĭ. Niciodată dumneaeĭ n'a suferit o slujnică. Zice dumneaeĭ : „Maĭ întăiu toate-s niște ticăloase ;

al doilea toate fac treaba în batjocură. Cînd le văd așa, îmĭ vine să nebunesc“. Dealtminterĭ în privința asta toate cucoanele din vecinătate sînt de aceiașĭ părere. Toate sînt harnice foc ; gospodăriile tuturora strălucesc de curățenie. Totușĭ din cînd în cînd către bărbațĭ se tînguiesc că sînt singure, că n'aŭ servitoare și ele, că muncesc ca niște roabe. Clipele de revoltă se potolesc repede ; voința nu-șĭ schimbă așa de lesne mersul.

Domnul Lațcu e un om cu fața rotundă, foarte roșcovană, cu mustața bălae bine răsucită totdeauna. E un om tînăr încă.

A fost un băiat sărac, venit dela țară. A fost practicant la judecătoriĭ, la subprefecturĭ; pe urmă i s'a făcut o leacă de leafă. A făcut ce a făcut ș'a scăpat de oaste, după aceia s'a însurat. Luța Zugravuluĭ era cu mult maĭ în vîrstă decît el ; era o femee de treizecĭ de anĭ trecuțĭ ; însă avea o leacă de zestre și era o gospodină fără păreche. „Cam cîrtitoare, cam aspră, cam geloasă... zicea domnul Lațcu ; dar tare harnică...“ Trăiau de optsprezece anĭ. Domnul Grigori Lațcu avusese cîteva năcazurĭ : ba cu niște lipsurĭ de acte, ba cu niște timbre care-ĭ fuseseră date pe samă și dispăruseră ;—însă trecuseră toate : era muncitor bun și supus și se bucura de o leacă de protecție. În aceștĭ optsprezece anĭ de viață numaĭ o fată aŭ avut. Acuma duduia Lența învață la școala profesională ; e cuminte, se pricepe într'ale gospodărieĭ, și ca mînĭ-poimînĭ încep a veni pețitorĭ.—Iar domnul Lațcu a ajuns să fie oarecum împăcat cu soarta. Știe că la lucrurĭ maĭ marĭ nu poate rîvni ; știe ce mese va mînca deacum pînă ce i se va împlini veleatul ; știe cît vin i-ĭ îngăduit să plătească la un chef, așa ca să nu se supere nevasta la aducerea lefiĭ... La sărbătorĭ, la anul noŭ, trimite cărțĭ de vizită maĭ ales celor maĭ marĭ, după ce cu slove frumoase, în urma obișnuitelor : F. P. Z. O., adaogă : „Respectoase felicitărĭ !“—Pe aceștĭ oamenĭ, „care pot să-ĭ facă un răŭ“, cînd îĭ întîlnește, îĭ salută cu grabă :—parcă vra să-șĭ zmulgă cu tot cu păr pălăria din cap.—Cu colegiĭ se maĭ ceartă, se maĭ împacă la un pahar de vin. Cu ceĭ maĭ micĭ se poartă așa ș'așa. Nu se poartă răŭ, căcĭ fiecare-ĭ cu nevoile luĭ, și săteniĭ, săraciĭ știŭ că „pînă ce nu ungĭ osia, nu merge bine roata“. Cu-atîta îșĭ maĭ sporește leafa mică de 130 de leĭ, cu picușurĭ de pe la frațiĭ luĭ de odinioară. Frațiĭ aceia acuma însă îșĭ scot căciula înaintea luĭ și-ĭ zic : „Cucoane Grigore, așĭ avea de scos o hîrtie...“ Domnu Lațcu îșĭ mîngîie încet mustața și aruncă spre ceĭ dinaintea luĭ o privire șireată și foarte înțelegătoare.

Acasă, cum vine, s'apucă de treabă. Are grădina de îngrijit, are niște curcanĭ și niște gîște totdeauna, și cu rămășițele gospodărieĭ poate crește și doĭ treĭ godacĭ. Afară de certurile de după chefurĭ, la luarea lefiĭ,—nemulțumirĭ cu cucoana Luța are așa, din vreme în vreme,—destul de des. Cucoana Luța e foarte aprigă,—și are un nas roș în vîrf, plin de gelozie. L-a temut chiar dela început cu o soră a eĭ,—pe urmă s'a uitat cu ură și cu mînie

cite-un răstimp la toate vecinele mai tinere decit dinsa.—Prin toate domnul Laţcu trecea cu oarecare nepăsare.

Mai amărită şi mai frămintată în gospodăria ei trăise cucoana Luţa. De ani, zilnic se supăra dimineaţa, la cumpărăturile din tirg; de ani se supăra pe fetiţă că rupea prea curind rochiţele şi botinele, de ani, zilnic, se supăra la masă, de ani tresărea la toate circiirile găinilor prin ogradă, de ani cu năduh striga la uli: ihaa-ihaaa! bătind din palme şi ameninţind cu pumnii văzduhul; de ani stătea la pîndă, la geam, cind trebuia să sosească Grigore dela *canţelerie*: il spiona printre flori şi nasul ascuţit avea în clipele acelea în virf o pată roşie ca singele. De ani n'avusese şi ca o clipă de mulţămire şi de hodină.—Ş'acuma, de-atita vreme hărţuită, i se înăcrise sufletul, ajunsese să se blăstăme şi să dorească moartea.

«Vorbe! zicea domnul Laţcu zîmbind. Du-te şi-ţi caută de treabă!»

Cucoana Luţa întindea gitul uscat spre el; din umbra in care sta, il privea cu doi ochi galbeni, scăpărători şi avea un zîmbet dureros, cu o intindere de buze, între care se zăreau două ştirbături în ginginele de sus. Ofta şi începea să clocotească cu amar.

Acŭ intr'o zi, după o noapte cu visuri turburate, cucoana Luţa se sculă morocănoasă. Eşi prin ogradă în fusta-i de cit, cu un şal vechiŭ în spate, adus peste umeri, cu capetele încrucişate pe piept apoi înnodate la spate; un şal care odinioară avusese o coloare, dar care părea acuma ceva secular, o piele ruptă, roasă, a unui animal de pe alte tărimuri. Se duse la poiată clămpănindu-şi papucii pe talpă; acolo işi încovoie trupul lung şi uscat, deschise repede portiţa şi începu a cotrobăi cu minile-i lungi prin întunericul şandramalei scunde. In circiiri de spaimă şi mirare, cucoana Luţa scotea găină după găină şi le căuta de oŭ. Dădu drumul şi cucoşului—un cucoş bătrin porumbac, cu nişte pinteni ca două pumnale; il ascultă trimbiţarea învingătoare; apoi, cu grijă, lăsă să iasă şi curcanul pestriţ şi cele două curci, nevestele curcanului. Pentru aceste trei paseri mari şi nobile, cucoana Luţa avea o dragoste deosebită,—şi chiar respect: nu s'ar fi îndurat să jertfească una pentru hrană, ferească Dumnezeu! Curcănaşii pe care-i scotea şi-i ridica cu greu, hrănindu-i cu *coada-şoarecelui* şi brinză de vacă, îi vindea. Dintr'o altă poiată, dealăturea, dădu drumul şi la şase gişte albe. După aceia, scoase din bucătărioară săculteţul cu grăunţe, începu să cheme cu un glas ciudat, ascuţit,—pe cind braţele-i osoase zvirleaŭ în toate părţile, sămănănd parcă, boabele aurii. Chiar atunci eşea soarele deasupra livezilor, şi dintr'odată căsuţa curată se înveseli. Prin vecini se auzeaŭ glasuri, chemări; se auzeaŭ strigătele gobăilor; şi cucoana Luţa, ridicindu-se în virful degetelor şi privind peste zaplazuri la deal şi la vale, vedea capete îmbrobodite cu grimele albe, feţe cunoscute, vedea mişcarea dimineţii în gospodării. Privi un timp cu luare-aminte, apoi

se întoarse iar la paseri. Le aduse apă proaspătă, le împrăştie din nou grăunţe. Şi scăpată de grija aceasta intră repede în casă. In odaie, o odaie c'o masă, o oglindă, citeva scaune şi trei paturi cu macaturi eftine, domnul Grigore şi fetiţa dormeaŭ încă, învăliţi pînă sub bărbie cu plapome roşii. Aşternutul din al treilea pat era frumos strins şi păturit. Cucoana Luţa începu să orînduiască lucrurile, să le mute, să le potrivească mai bine, întăiŭ încet, apoi cu zgomot. Eşi de două ori ca să scuture lăvicerile şi trînti uşa în urma ei. Privea pieziş spre leneşii cari dormeaŭ şi se vedea că-i foarte nemulţămită.

«Bine, bre omule, ce-înseamnă huetul ista? mormăi cuconu' Grigore deschizînd ochii. N'ai tu chip să dormi cumsecade în casa asta!

— Ce? răspunse deodată, ascuţit cucoana Luţa. Da de cind s'a făcut ziuă? Eŭ am treabă, eŭ nu pot s'aştept...

— Iar începi? Tot aşa îmi faci, în toate dimineţile...

— Apoi fireşte, dumitale ce-ţi pasă? Eŭ muncesc ca o roabă. Eŭ mă culc mai tirziŭ, eŭ mă scol mai dimineaţă, abia îmi simt ciolanele de trudă, şi încă mai aveţi obraz să vorbiţi!...

— Cine dracu' te pune să te scoli cu noaptea în cap?...» mormăi gros, nemulţămit, Laţcu.

Cucoana Luţa era să-l fulgere cu ochi aspri; dar patul scirţii şi bărbatul se întoarse cu faţa la părete. Fata, Lenţa, deschisese ochii la cele dintăiŭ vorbe, eşise cu fereală şi cu frică din căldura leneşă a plapomei şi acuma se îmbrăca în pripă.

«Da'tu? da'tu? strigă cucoana Luţa. Ce te zbaţi aşa? ce te-a apucat? Ai să rupi straele!... Mai încet! Ho, ho! mai încet, c'ai să mă sperii ş'am să-ţi sar în cap!»

Fata dădu să-şi tragă ghetele, ca să iasă mai iute afară. Cucoana Luţa işi puse minile 'n cap:

«Vai de capul meŭ!... ia uitaţi-vă, oameni buni! Acelea-s botine? Apoi bine, Lenţucă, aşa te-am învăţat eŭ să-ţi curăţi botinele?... Ia uitaţi-vă, oameni buni, ia uitaţi-vă! Piei dinnaintea mea, lene! Eŭ nu înţeleg cum poţi tu suferi colb pe tine, pe strae, pe încălţări... Eŭ cind eram ca tine... Eşi mai repede! Ţie-ţi trebue nişte strae de fier, şi nişte botine de fier,—şi încă ş'atuncea ai trece printr'însele. Ia uitaţi-vă, oameni buni, cum se foeşte...»

Cucoana începu să bată din palme cu mirare grozavă. Cuconu' Grigore se întoarse deodată cu faţa spre ea:

«Da' ce ţi-i, frate? începu el să strige. Ce dracu' te-a apucat?...»

Fata se strecurase pe uşă. Cucoana Luţa işi lăsă în lungul trupului braţele. Bărbatul se sculă în capul oaselor. Strigă iar întărîtat.

«Bre, bre, bre! pînă ce nu-i trînti, nu-i trăsni şi nu-i batjocori, nu-i de chip!... Am s'ajung să-mi iaŭ lumea'n cap!... Am să te las dracului ş'am să mă duc!»

Incepu să se îmbrace zmuncit, repede. Cucoana Luţa eşi a-

fară, după fată, după găini, după mătură, după lăvicere, după toate ale ei. Și pe cind umbla repede, ofta greŭ, și privea fix innainte, cu ochiĭ turburĭ plinĭ de supărare.

«Ce umbli așa? ce trintești ușa?» zise domnu' Lațcu.

Cucoana Luța mormăi ceva neințeles.

«Ce spuĭ?....»

Femeia se intoarse, eși prin sală, vorbind singură. «Iar turbă!....» zise scirbit domnu' Lațcu. Iar cucoana Luța, umblind și trintind cu minie lucrurile care-ĭ cădeaŭ sub mină, cugeta la năcazul din ziua aceea și la altele și o supărare mare o invăluia. Aducind cafeaua neagră pentru bărbat și feliuța de pine pentru fată, supărarea-ĭ crescu; iar după ce rămase singură și după ce-șĭ isprăvi treburile dimineții, se așeză pe prispa de din dos in bătaia soarelui, oftă greŭ și rămase cu ochiĭ ațintițĭ asupra grădinii. Îi era cald. Își desfăcu de pe ea șalul străvechiŭ. O șuviță de păr ii căzu peste frunte. Își așeză cu grabă, sub grimea, părul. Și sta mihnită, privind innainte, intr'un fel de intuneric care creștea clipă cu clipă, cu buzele ușor deschise. Parcă nu maĭ auzea nimic din ușoarele zgomote ale vecinătății.

Se gindea. Mai intăiŭ era convinsă că nu-ĭ geloasă. Numaĭ atit, că pe femeia luĭ Panaite Tomescu din capătul dela vale al uliței n'o putea suferi: necontenit aține calea luĭ Lațcu; in fiecare sară la fereastră miorlăește și dă din cap. La urma urmeĭ, parcă numaĭ la asta se opresc durerile eĭ? Decind s'a căsătorit n'a avut ea o zi de liniște. Și chiar de-a avut zile de sărbătorĭ și de odihnă, trebuiaŭ să vie și turburărĭ măcar un ceas-două. Nicĭ ea nu știe de ce n'are noroc de fel. Prietine n'are; cite a avut toate aŭ fost niște ființe ticăloase; intraŭ in casa eĭ numaĭ ca s'o spioneze, s'o vorbească de răŭ, și să stee la taclale și la risete cu Grigore Lațcu. Imprejurul eĭ numaĭ cu intrigĭ și cu farmece umblaŭ. Maĭ bine c'a sfirșit așa: nicĭ să-ĭ vie in casă, nicĭ să se ducă la ele. Acŭ numaĭ două cucoane are cu care se maĭ poate ințelege, două neveste de funcționarĭ la casierie, mutațĭ aicĭ tocmaĭ de pe la Galațĭ. Cu dinsele maĭ schimbă o vorbă, două, da' incolo nu maĭ are pe nimenĭ.....

Nimic nu era limpede in cugetul cucoaneĭ Luța. Crimpee de gindurĭ veneaŭ și fugeaŭ. Din multele-ĭ pricinĭ de supărărĭ nu putea alege nicĭ una temeinică, grozavă,—care să-ĭ indreptățească oftatul de sfîșiere și murmurul dureros: «Of! imĭ vine să nebunesc.... imĭ vine să mă daŭ cu capu 'ntr'o fintină!....»

Acŭ ceva turbure parcă i se strecura in trup, in minte. Ceva rece, nedeslușit, o sfîșiere, care răspundea uneĭ frinturĭ de gind, rostită inlăuntru, cu buzele inchise: «De-atiția anĭ... de-atița anĭ.... nu maĭ am pace.... nu maĭ am hodină....»

De-atiția anĭ se trudea; jos, cu mulțămire nu se așezase niciodată, ci totdeauna căzuse pe scaun cu un oftat de amărăciune. Ș'acuma, din ciolanele atita vreme trudite se impråștia in trup, in minte, acea sfîșiere rece și nedeslușită.

Citeva puicuțĭ negre se apropiaŭ cu sfială de dinsa; intindeaŭ la fiecare pas capetele și o priveaŭ cind c'un ochiŭ, cind cu altul. Cucoana păru că le zărește; făcu o mișcare; ele bătură din aripi și porniră la fugă circind. Clipa aceasta neobișnuită deșteptă cu desăvirșire pe nevasta luĭ Lațcu. Deodată își ridică privirile cu lucirĭ galbene, urmări pasĕrile, apoĭ și le opri asupra straturilor cu verdețurĭ din grădină. Se ridică iute, se duse și-șĭ alese mărar, pătrunjel și cozĭ de ceapă, se intoarse grăbită, ca urmărită de ceva, și intră in bucătărie. Acolo incepu să cotrobăiască intr'un ungher: ridică un chersin și scoase citeva bucățĭ de carne macră rămasă din ajun. O spălă cu grijă, o așeză pe fund; ascuți cu sgomot cuțitul de marginea ceaunuluĭ, pe urmă se opri, in cumpene. «Am să fac o mincărică, ca și ierĭ....», șopti ea apoĭ, cu hotărire. Își pregăti tingirea, untura și incepu să lucreze. Pe ușa deschisă intra lumina soareluĭ de Maiŭ. O adiere blindă venea dinspre livezĭ, cu miros de florĭ. Liniște mare se intindea in imprejurimĭ; rar se auzeaŭ cintind cucoșiĭ; rar cite-un strigăt pornea cine știe unde,—și ajungea, din pricina depărtăriĭ, melodios până la căsuța luĭ Lațcu.

Cucoana Luța auzi glasurĭ deodată, și tresări din gindurile eĭ dureroase. «Cine vine?»

Veneaŭ incet, prin grădină, foarte ușor imbracate, numaĭ in papucĭ, cele două vecine cu care stătea de vorbă din cind in cind: cucoana Luxița și cucoana Ileana. Bărbațiĭ lor plecaseră la casierie, și ele se indemnaseră intr'acoace, ca să maĭ schimbe două treĭ vorbe. Cucoana Ileana era acuma căruntă, in virstă, mamă a multor copiĭ. Innainta cu greŭ, sufla repede, și-șĭ mișca a lene capul, făcind să joace vălurelele celor treĭ bărbiĭ. Cucoana Luxița era tinără incă,—și ochiĭ maĭ păstraŭ o lucire de tinerețe pe fața bălae, ofilită.

Cucoana Luța le zimbi ușor, cu amărăciune. Și cucoana Ileana Timoteĭ intrebă tare, subțire, așezindu-se incet pe pătuțul de lingă fereastră:

«Ce maĭ facĭ mata, madam Lațcu?

— Ce să fac? ia și eŭ cu năcazurile; fac oleacă de mincărică.....

— Da' că zăŭ, madam Lațcu, nicĭ nu te ajunge capul ce să maĭ facĭ......»

Cucoana Luxița Gheorghiu se răzimase de ușor, își ridică alene mina cu un boboc de trandafir, mirosind prelung și inchizind o clipă ochiĭ.

«Madam Lațcu, ce aĭ mata? vorbi ea incet, cu un zimbet dulce. Parcă eștĭ mihnită......»

Cucoana Luța își puse deoparte cuțitul, își șterse mina de un colț de ștergar și rămase privind in tăcere spre cele două vecine. Apoĭ oftă.

«Eh, multe am!.... grăi ea cu durere. Azĭ dezdedimineață am avut o supărare..... Ce să fac? dacă nu pot, așa-s eŭ blăstămată, nu pot.... Eŭ treaba trebue s'o fac la vremea eĭ.... Eŭ

mă culc tîrziŭ, mă scol dimineață cînd se zărește de ziuă, și simt eŭ cum mi-s ciolanele fărmate.... Parcă ce hodină maĭ poțĭ avea ?..... Fac treabă, fac—și dela bărbat, draga mea, să mă crezĭ n'aĭ nicĭ-o mingîiere..... El se duce, ce-ĭ pasă ? El se uită la altele...»

Ochiĭ cucoaneĭ Luța eraŭ turburĭ și întunecoșĭ.

Nevasta luĭ Timoteĭ zise: «Doamne, madam Lațcu, n'ar trebui să te turburĭ pentru o ființă ca aceia.....

— De cine vorbițĭ? întrebă cucoana Luxița; de Aglaia luĭ Panaite Tomescu? Am văzut-o și erĭ, gătită, gătită și pudrată.... Mă mir cum de-ĭ dă mîna....

— Da, despre dînsa-ĭ vorba....» zise cu mulțămire nevasta luĭ Timoteĭ. Iar cucoana Luța se simți deodată gata să-și verse tot focul pe care-l avea la inimă.

«O văd, o tot văd, zise ea repede. O văd gătită, o văd sulemenită, o văd îmbrăcată..... Ș'aud: ba că stă la ușă, ba că stă la fereastră, ba drăngănește la pian..... și cițĭ trec întorc capetele spre dînsa..... Decît dac'așĭ ști eŭ că este ceva la mijloc între dînsa și Grigore, i-așĭ scoate ochiĭ..... Aceia-ĭ femee? Vezĭ mată, dragă, aceia umblă numaĭ cu mode și eŭ toată ziua muncesc. Eŭ o pălărie la doĭ, treĭ anĭ; eŭ o rochie la cincĭ anĭ..... Da' nu s'a îndura el să spue: Na, tu, făptură a luĭ Dumnezeŭ, iaca, ia-țĭ și tu ceva, nu umbla așa ca o calică..... De ce să nu-mĭ dee? că eŭ string, eŭ economisesc, eŭ fac dintr'un ban cît face cealaltă din zece, eŭ pe pudre și parfumurĭ nu daŭ nimic, eŭ cinstită sînt.... Și nicĭ la un bal nu mă duc, nicĭ la o petrecere, eŭ îmĭ caut de treabă. Ce să fac? dacă așa-s eŭ ticăloasă! ce pot face?.... Iaca, de dimineață crezĭ c'am stat oleacă? ba cu găinile, ba cu grijitul, acuma cu mîncarea,—ș'acŭ cîte nu sînt care staŭ, staŭ și se uită pe fereștĭ și se gîndesc la toate fleacurile?.... Eŭ nu știŭ ce să maĭ zic, nu știŭ ce să maĭ fac, da' cîte-odată spun drept că-mĭ vine să mă daŭ cu capu 'ntr'o fîntînă!»

Și repede, cu voce plîngătoare, cucoana Luța se tînguia. Vorbi din noŭ despre ceia ce face ea ca gospodină, îșĭ arăta și degetele tăiate saŭ împunse, aduse iar vorba despre nevasta luĭ Panaite Tomescu, cu obidă, se întinse după aceia cu amănunte nesfîrșite asupra cuptoruluĭ stricat, pe care, iaca, nu maĭ era în stare să-l maĭ tocmească. «Și doar mode nu-mĭ fac, pălăriĭ nu-mĭ fac, ca aceia.... Eŭ nu înțeleg ce găsesc bărbațiĭ la dînsa.....

— Așa-s bărbațiĭ, așa-s.... se tînguia și cucoana Ileana, dînd din cap încet și mișcîndu-șĭ vălurelele bărbieĭ.

— Eŭ, drept să-țĭ spun cucoană Luță, zise după aceia Luxița, mirosindu-șĭ prelung bobocul de trandafir, drept să-țĭ spun, așĭ maĭ lăsa toate încolo, nu m'așĭ maĭ zbuciuma așa.... Și eŭ am ale mele, o mulțime..... dar eŭ maĭ iaŭ o carte, o gazetă, maĭ cetesc.... Ar trebui și dumneata să te maĭ hodineștĭ.... Așa—treabă și iar treabă, de la o vreme te saturĭ!»

Urmă o clipă de tăcere. Cucoana Luța vroia să răspundă și-șĭ țintise ochiĭ turburĭ spre tînără. Dar Luxița îșĭ ațintea urechea la țipete cunoscute care venea din apropiere.

«Ia! zise ea tresărind. S'aud copiiĭ..... Mă duc!.... S'o fi arzînd și mîncarea pe foc!....»

Se deslipi repede de ușor, și porni grăbită.

«Eĭ, nu-țĭ vine să turbĭ? izbucni deodată în urma eĭ nevasta luĭ Lațcu, privind încremenită la cealaltă vecină. Dacă-țĭ spun! Să ceteștĭ o carte, să cetești o gazetă! Iaca de ce-mĭ arde mie. Iaca și asta, umblă cu florĭ, cu coc, și se crede frumoasă..... De-aceia crăp eŭ de ciudă....

— Dumnezeŭ a umplut lumea cu ce-a putut, răspunse tînguitor cucoana Ileana. Ți-oiŭ spune eŭ madam Lațcu, și despre madama asta un lucru de-aĭ să te cruceștĭ...»

Și amîndouă începură să sfătuiască un timp,—și între sfaturĭ cucoana Luța iar intra cu obișnuitele-ĭ tînguirĭ. Avea ea în ziua aceia o durere pe care trebuia s'o reverse în cuvinte.

Iar după ce plecă și cucoana Ileana,—rămase nevasta luĭ Lațcu singură, tot nemulțămită, oftînd, și murmură cu năduh:

«Iaca și asta, umblă așa cu poșta dela casă la casă.... In casa eĭ nu-ĭ un lucru așezat.... Și cînd vine bietul bărbatu-săŭ acasă are ce aștepta până ce îmbucă o mîncare ca vaĭ de lume!»

Intunecată,—îșĭ isprăvi trebile bucătărieĭ, lăsă oalele și tingirile să scadă, apoĭ eși, ca să caute ouăle în cuibare.

Inaintea praguluĭ însă, înțepeni îngrozită, căscă ochiĭ și-și zvîrli brațele lungĭ în sus:

«Vaĭ de mine și de mine! uliul!»

Cucoșul îșĭ înnălțase chemarea de alarmă și găinile se repezeaŭ bătînd din aripĭ la dosurĭ. Paserea de pradă se repezise din înnălțime vîjîind și izbise în tufele din grădină o găină albă. Acum o apucase în cângĭ și se trudea s'o ridice, s'o ducă cu el peste zăplaz.

Cucoana Luța începu să răcnească: «Iha-ihaaa....» prelung, cu spaimă, repezindu-se în goană. Din fugă pusese mîna pe-o cociorvă, o înnălțase, și așa, printre tufe de liliecĭ și de coacăză, alerga, spre dușman. Găina se zbătea; uliul o stringea în ghiare și o amețea cu bătăĭ de aripĭ în cap. Apoĭ la apropierea viforoasă a femeiĭ se ridică scurt, fîlfîi printre copacĭ și dispăru deodată, lăsîndu-se peste zăplaz în zbor lin.

Nevasta luĭ Lațcu apucă cu grijă găina, o cercetă,—apoĭ o puse pe pămînt înainte-ĭ. O privi cum deschide ciocul în răstimpurĭ regulate, cum stă maĭ mult moartă cu ochiĭ învăluițĭ. Privi în juru-ĭ, privi printre arborĭ în direcția în care zburase dușmanul și isbucni:

«Bată-l Dumnezeŭ să-l bată! acŭ asta îmĭ maĭ trebuia, după supărările pe care le am!.... Ce fac eŭ acuma? Trăsni-l-ar și l-ar detuna! Iaca, moare găina....»

Ridică paserea dela pămînt, o duse în fugă până 'n bucătărie, acolo o stropi cu apă,—și se uită cu turburare, cu amar la dînsa, până ce-o simți că 'nțepenește. Atuncĭ începu să se tîngue și se blasteme încet.— Așa, mormăind cu obidă, aduse

ouăle din cuibare, așa își isprăvi treburile *sus*, ștergînd repede, cu minie, colbul de prin toate colțurile salonașului, așa se întoarse, și se opri în pragul bucătăriei. Îi era sete. Se repezi cu cofa pînă la fîntina dela poartă. Se întoarse, umplu cănița, bău repede apa, după aceia începu să umble prin bucătărie. «Parcă mă doare capul! șopti ea. Ce Dumnezeu oiu mai fi avind.... Nici nu știu ce să mai fac, așa-s de amărîtă!»

Intr'un răstimp, apoi, ascultă bătaia ceasurilor de la turnul catedralei. Erau unsprezece, trebuia să vie și Grigore și fata; trebuie să pue de mămăliguță.

La masă, fata, Lența, tăcea ca deobiceiu. Cîștigase în viața năcăjită a copilăriei o teamă de fiecare clipă—și o groază parcă în zilele de minie ale maică-sa. Grigore Lațcu mînca încet, părea nepăsător—deși vedea bine că nevastă-sa abia aștepta să izbucnească.

«Tu de ce nu mănînci? întrebă el totuși intr'o vreme.

— Mîncare îmi trebuie mie?» zise cu glas stăpînit femeia. Și deodată începu să-și verse amarul.

Iaca, așa o lasă singură, acasă, fără un ajutor, fără nimica și a venit uliul și a omorît o găină. Decît așa viață mai bine ocna, mai bine moartea.

«Lasă-mă, bre omule! strigă cu îndărătnicie bărbatul. S'apoi dac'a omorît-o? O găină! Ce? e mai mult decît o găină? Mare lucru? Un cap de țară! Dă-o dracului, lasă-mă în pace, să-mi ticnească mîncarea!....»

Cucoana Luța era ostenită de atîta năcaz: abia putu să îngîne:

«Înțeleg! înțeleg prea bine! ce-ți pasă ție? Eu o rochie nu-mi fac, eu o pălărie nu-mi fac. Eu de dimineață până 'n sară muncesc; îmi trece ciolan prin ciolan, eu n'am o zi bună.... Ce să fac? eu nu pot fi altfel! Ce să fac? urmă cucoana Luța cu un rîs dureros; eu nu pot să ies gătită la *zăbrè*, s'ațin calea bărbaților, să fac cu ochiul. Eu nu-mi fac mode. Eu sînt femee cinstită. Dumnezeu știe singur cît mă năcăjesc.... Uită-te la mine, uită-te, ce-ți pasă! Tu mănînci și te duci, ce-ți pasă! Eu stau bolnavă aici. Îmi vine să mă dau cu capu 'ntr'o fîntînă!...»

Bărbatul o privea cu nepăsare:

«Ce discînți tu acolo, bre omule? Ce vorbești de mode și *zăbrè?* Du-te și te dă cu capu 'n fîntînă, dacă n'ai ce face altceva!

— Știam eu că asta-i răsplata roabei! gemu trudnic cucoana Luța.

— Ei, și ce vrai, frate? ce vrai? ce vrai? urlă deodată bărbatul. Lasă-mă dracului! N'am să am eu nici-o zi bună în casa asta? Alaltă-eri huet, eri huet, azi huet, de ani de zile huet,—pentru lucruri care ți se năzar ție!.....»

Și omul își trînti pălăria 'n cap și eși mormăind: «Babă șue și nebună!»

Cucoana Luța se lăsă încet pe scaun și închise ochii.

Auzise. Auzise iar vorba asta. Și cînd i se ridicară pleoapele, o ură sălbatică țîșni parcă din luminile gălbui ale ochilor.—Se apropiè de oglindă, se privi, își pipăi nasul ascuțit și roș în vîrf; apoi ieși încet, cobori la bucătărie, muiè în apă o grimea albă și se legă la cap.

Lența venea din grădină. Cucoana Luța sta pe prispă. O privea lung cum vine. S'o opri în drum, aspru:

«Ce cauți în grădină? ce-mi umbli lela? Eu stau și mă chinuiesc și tu-mi umbli lela? Hai, pornește la școală! să nu te văd înaintea ochilor, lene!»

In după-amiaza caldă, veneau mirezme dulci din toate grădinile. Un nour trecu peste soare; cîteva picături rare pîrîiră prin pulberea ogrăzii; lumină mai vie năvăli în tăcerea gospodăriei; și cucoana Luța, simțind foamea, intră în bucătărie și înghiți în grabă, în picioare stînd, o bucată de mămăligă și cîteva bucățele de carne. O înduioșare ciudată o cucerea: «Așa mănîncă robii...» gîndi ea, și parcă-și simți ochii calzi. După aceia își încinse un șorț și eși prin vecini, ca să caute ouă proaspete. Glasul i se auzi plîngător în ogrăzile de alături, în ogrăzile mai depărtate. Intr'un tîrziu se întoarse, gîfîind trudită, cu poala plină. Începu să caute cloșca, o găină mare pestriță. O găsi intr'un cuibar părăsit, între pînze de painjeni după poiată, o aduse, se năcăji o vreme ca s'o așeze pe ouă, puse o împletitură de nuele peste dînsa,—și pe urmă se gîndi cu spaimă oarecum că a intîrziat cu hrănitul paserilor. Strigă curcile, gîștile, găinile, le dădu grăunțe. Le aduse și apă, cu grabă. Și după ce isprăvi cu acest năcaz, începură alte alergări, fără hodină, prin grădină la plivit, prin casă ca să pregătească rufele care trebuiau spalate adouazi;—și soarele scobora încet-încet spre asfințit, fata și Grigore se întoarseră acasă, și cucoana Luța era foarte trudită. O găsiră în fața bucătăriei, privind găina, aruncată sub gard. Fata, sfioasă, se strecură în bucătărie. Îi era sete. Pe cînd bea apă, cucoana Luța se întoarse și începu să răcnească:

«Ce faci acolo? Acu ați venit? V'ați plimbat destul?»

Fata se trase înnapoi; puse rău cănița pe fund. Cucoana Luța tresări de sgomotul ascuțit al faianței sfărmate, jos pe dușamea, și se apucă de păr:

«Dumnezeule! Dumnezeule! iaca și ceașca sfărmată! De opt ani o am. Am cumparat-o dela iarmarocul Sfîntului Ilie. Acu ai stricat-o și pe asta! Iaca de-aceia, iaca de-aceia turb eu, iaca de-aceia îmi vine să mă duc în lume!...»

Copila sui cu lacrimi în ochi în odaie. Cucoana Luța o urmări cu blesteme și tînguiri. Și cînd dădu cu ochii de Grigore, iar își aduse aminte de modele și de fasoanele «celei de devale». Indată își scăzu glasul la tînguirea obișnuită. Copila se trăsese intr'un colț. Lațcu sta neclintit privind pe fereastră, și odaia se umplea de umbră. Iar cucoana Luța nu mai contenea. Încet-încet, o amețeală, o sfîșiere o cuprindea, și parcă vedea lumini roșii pe dinnaintea ochilor.

«Toată ziua, toată ziulica n'am avut pace... iaca toată ziulica m'am zbătut... Şi dumneaeĭ de bună seamă că stătea la fereastră şi clămpănea din pian. Eŭ is rea, eŭ is *babă*,—dumitale ce-ţi pasă!... Dumneata petrecĭ şi bencheţueştĭ... Fată-ta vine şi face pagube, trăsni-o-ar şi n'ar maĭ ajunge—şi tot eŭ is vinovată!

— Da' lasă, femeie, fata in pace! isbucni Laţcu. De ce-o blăstămĭ?

— S'o lăs in pace? Iţĭ samănă ţie! Minĭ-poiminĭ are să sară la mine să mă bată! Minĭ-poiminĭ aveţĭ să săriţi amindoĭ la mine.

— Tacĭ din gură, bre omule! urlă ingrozit Grigore. De un ceas îmĭ trăncăneştĭ la cap. Dumnezeule Doamne, azĭ parc'aĭ fost turbată.

— Nu maĭ pot, nu maĭ pot! gemu cucoana Luţa. De anĭ de zile muncesc ca o roabă, de anĭ de zile, de anĭ de zile... ca o roabă... şi n'am nicĭ-o milă, nimica... Umbli după cele cu mode, după ticăloasa luĭ Panaite, şi eŭ gem aicĭ ca o roabă!

— Tacĭ din gură, bre omule! Tu ştiĭ că dela o vreme imi es şi eŭ din răbdări...

— Ştiŭ, ştiŭ, ştiŭ!... ah! ştiŭ!... ridea cu disperare femeia. Iaca saĭ şi mă bate... trinteşte-mă la pămint şi mă calcă in picioare... Pe urmă du-te la cea de devale... Şi eŭ ca o roabă aicĭ, ca o roabă... De anĭ de zile... de anĭ de zile...

— Tacĭ din gură, nu urla aşa, căte-aud oamenii! Maĭ bine aprinde lampa şi pune masa...

— Nu pot să tac, că eŭ sint bătrină şi nebună, nu pot să tac...»

Bărbatul rămase mut o vreme, pe cind femeia vorbea fără oprire. Se ridică după aceia şi vru să iasă.

«Und' te ducĭ? strigă cucoana Luţa? te ducĭ devale? Eŭ n'am mode, eŭ nu-mĭ cumpăr pălării, ce-ţi pot face?... Du-te...

— Lasă-mă, bre omule, in pace...

— Du-te, du-te!... strigă cu indirjire femeia şi i se puse in cale.

— Lasă-mă, bre omule, lasă-mă!»

Grigore Laţcu avu deodată un urlet de minie. In colţul eĭ, fetiţa işi innăbuşi un strigăt de groază. Brincită, cucoana Luţa se izbise cu capul de un uşor, apoĭ căzuse la pămint. Laţcu eşi repede, in uliţă şi porni incet undeva la deal.

Cucoana Luţa se sculă tăcută, prin intuneric. Intră in bucătărie şi aţiţă focul. Puse ceaunul de mămăligă. Apoĭ rămase in picioare cu amar gindindu-se la suferinţele eĭ de anĭ, suferinţele eĭ care numaĭ aveaŭ sfirşit.

«Nu maĭ pot! nu maĭ pot gemu ea cu durere. Nu maĭ pot!... De anĭ de zile sufăr, dar acuma nu maĭ pot...» Işĭ pipăi timpla lovită. Şi parcă din toată fiinţa eĭ trudită pornea un indemn de hotărire. Şi ca intr'un fulger se văzu in fundul fintineĭ, cu capul zdrobit,—şi pe aceĭ care o chinuesc pe toţi, imprejur, privind cu spaimă la fund, acolo unde roaba iĭ privea cu ochĭ ingheţaţĭ. «Trebuie să sfirşesc, trebue să sfirşesc!...» Şi porni deodată, fără să-şĭ dea parcă seama, spre fintina dela poartă. Cind ajunse se opri şi puse mina pe ghizdele, apoĭ pe roată, apoĭ pe lanţ. Simţi fierul rece. Şi deodată ca intr'o fulgerare, o spaimă nebună o invălui, o infăşură ca un giulgiŭ rece. Se intoarse, se aşeză pe prispă, şi căzu ca intr'o nesimţire: intr'o nemişcare fără gindurĭ, fără zbucium. Era cel dintăiŭ popas pe care-l făcea cucoana Luţa in ziua aceia. Era linişte in juru-ĭ; adierĭ dinspre grădină o răcoreau; parcă simţi dulceaţa odihneĭ in toate mădularele... Apoĭ ridică fruntea intr'un răstimp—şi raza lumina din bucătărie. Ziua eĭ de frămintare incă nu se sfirşise. O jale ciudată, o sfişiere ascuţită de neputinţă i se sui din măruntae spre ochĭ; se intinse incet pe prispă şi incepu să plingă. N'avea pe nimenĭ lingă dinsa, nimenĭ nu se induioşa de suferinţele eĭ,—şi i se părea că de-acuma va muri istovită! Plingea aşa in tăcere. Tirziu auzi paşiĭ luĭ Laţcu. Auzi din prag şi chemarea sfioasă, duioasă a fetiţeĭ: «Mămuţă, mămuţă!...» Se ridică gemind cu oasele trudite, şi intră in bucătărie ca să pregătească cina.

Mihail Sadoveanu.

Ca şi odinioară....

Am revăzut moşiea iar în floare...
Blagoslovitul grîu, prăjit de soare,
Ca ş'altădată 'ntinde pe cîmpie
O nesfîrşită pînză aurie,
Şi numai ici şi colo mici şuviţe
De flori îmbălsămate şi pestriţe;
Iar printre ele ţanţoşii, făloşii
Maci roşii.

Ca marea dup'o groaznică furtună,
Aşa părea azi cîmpul potolit,
Că nimeni n'ar avea temeiu de bănuit
Că şi p'aici, năpraznică, nebună,
Deslănţuitu-s'a revolta celor mici,
De-au tremurat palate uriaşe
Şi s'au simţit mai mici, mai nevoiaşe.
Ca nişte muşuroaie de furnici!....
Cine-ar ghici că un vulcan a fost aici?....

Ca şi odinioară, subt arşiţa de vară,
Ţăranul strînge snopii belşugului străin;
Şi-i calm, şi-i harnic, bietul... Ce vită de povară!
Dă zece înainte chiar boului blajin...

Ca şi odinioară, el jalea doar şi-o plînge,
Cosind, în resemnatul şi blîndul doinei viers...
Dar,—rătăciţi în snopul ce mîna-i aspră strînge,—
Văd cîţiva maci... şi-mi pare că-s petele de sînge
Ce încă nu s'au şters!

Triptic marin

Marea-i verde, liniştită,
Cînd se ivesc zorile.
O cîmpie nesfîrşită
Pare
Smaraldina, calma mare...
Dar unde-i sînt florile?

Marea la amiaz' e-albastră
Cum sînt peruzelele.
Pare-un cer... Dar nici o astră
N'are
Acest cer fără hotare.....
Unde-i sînt stelele?

Noaptea-i neagră. S'o descrie
Cearcă 'n van cuvintele.
Noaptea-i neagră şi pustie.....
Mare,
Eşti un cimitir!.... Dar, care,
Unde-ţi sînt mormintele?

Cer albastru fără stele,
Verde cîmp fără de flori,
Cimitir fără morminte.....
Tu-mi stîrneşti enigme grele,
Tulburîndu-mi biata minte,—
Şi ca moartea mă 'nfiori....

George Ranetti.

„Postumele“ lui Eminescu*)

În toată lumea este obiceiul de a se publica manuscrisele oamenilor mari, după moartea lor.—E poate un fel de nedelicateță față cu dînșii, și, desigur, nu e unul care, dacă s'ar scula din morți, n'ar fi adînc jignit că i s'a dat în vileag bucățile pe cari le-a crezut nevrednice de el însuși, ori brulioanele din cari putem vedea chinul de a crea, din cari putem cunoaște ce idei, banale adesea, și ce formă, stîngace de cele mai multe ori, au eșit întâiu de sub pana scriitorului. Dar această nedelicateță este scuzată prin marele interes ce au manuscrisele poeților pentru cercetătorii literari. Așa că, din acest punct de vedere, publicarea manuscriselor lui Eminescu este justificată și este un lucru folositor.—Publicarea lor însă, în colecția „Autorilor clasici“, ca „poezii de Eminescu“, nu poate fi justificată. Dacă pentru cei din generația trecută, adevăratul Eminescu este și rămîne Eminescu cel din ediția Maiorescu, apoi pentru generația tînără, care a avut dela 'nceput în mînă *două* volume de Eminescu, „Eminescu“ este altul. Am văzut mulți tineri cetind pe Eminescu, indiferent din volumul cel mai vechiu ori din cel nou de „postume“.—Evident că în mintea acestora există un alt Eminescu.

Și e nedrept. Eminescu nu e, nu poate fi altul decît acela ce a voit să fie el însuși. Tot ce n'a voit să fie el însuși, e foarte util pentru priceperea poetului, dar nu e adevăratul Eminescu. Acolo unde Eminescu n'a pus *toată* arta sa, nu mai este el.—Avem noi dreptul să pronunțăm vre-o opinie asupra talentului său, judecînd după vre-o „postumă“? Am putea judeca, de pildă, pe Eminescu după sonetul Veneției din „postume“, în care nu e redată suggestiv „moartea“ Veneției, cînd în sonetul definitiv e redată atît de fericit?—Am putea să spunem că poetul Eminescu a fost uneori trivial (cum e în unele postume), cînd în acel Eminescu ce a voit însuși să fie n'a fost niciodată trivial?—Am putea spune că Eminescu a fost, ca poet, patriot-optimist (ca în unele postume), cînd în ceia ce a voit să fie, în acela așa cum singur s'a dat lumii, n'a fost patriot-optimist?—Am putea spune că Eminescu a făcut și poezii „ocazionale“ (căci are în „postume“), cînd n'a voit să fie un poet ocazional? etc.

*) *M. Eminescu, Poesii Postume*, Ediție nouă, „Minerva“.

Și atunci, nu-i așa că *postumele nu sînt de „Eminescu“?*

Sînt unele „postume“, cele dinnainte de 1870, cari ne dau în adevăr talentul întreg al lui Eminescu dinnainte de 1870. Acele poezii, o știm din compararea cu cele *publicate* de el în acelaș timp, sînt așa cum le putea face Eminescu pe acea vreme. În aceiea, Eminescu de pe atunci a pus tot ce putea pune. E întreg Eminescu adolescent.

Dar „postumele“ *de după* 1870, din perioada sa de strălucire, și care-s așa de inferioare poeziilor publicate de el în aceiași vreme, sînt, evident, aruncături pe hîrtie, impresii și note, dacă voiți, bucăți la cari nu a lucrat cu tot dinadinsul, în cari el n'a pus toată arta de care era capabil. Există una, „Demonism“, care nu e nici versificată măcar.

Aceste bucăți pot fi considerate ca material poetic. Și așa le-a considerat și Eminescu, căci tot ce e mai frumos în ele, e utilizat de poet în alte bucăți, în cele definitive.

Așa, de pildă, în poezia sa definitivă „Te duci“, Eminescu a utilizat imagini și versuri din *cinci* „postume“; în „Despărțire“, din *trei* „postume“; în „Lasă-ți lumea ta uitată“, din *două* „postume“; în „Scrisoarea I“, din *șase* „postume“; în „Scrisoarea III“, din *două* „postume“; în „Scrisoarea IV“, din *patru* „postume“; în „Rugăciunea unui Dac“, din *trei* „postume“; în „Din valurile vremii“, din *trei* „postume“; în „S'a dus amorul“, din *două* „postume“; în „Pe lîngă plopii fără soț“, din *două* „postume“; într'un „Sonet“, din *o* „postumă“; în „Glossa“, din *o* „postumă“; în „Povestea Teiului“, din *trei* „postume“; în „Dorința“, din *o* „postumă“; în „Călin“, din *trei* „postume“; în „Freamăt de codru“, din *o* „postumă“; în „Se bate miezul nopții“, din *două* „postume“; în „Împărat și proletar“, „Luceafărul“, „Adio“, „Strigoii“, din cîte *o* „postumă“...

Nici una din aceste „postume“ utilizate de Eminescu nu e *variantă* a poeziei definitive (variantele nu le-am socotit aici). Sînt poezii cu alte subiecte, la cari Eminescu a renunțat, utilizînd din ele ce i s'a părut mai frumos, salvînd, am putea zice, ce i s'a părut mai prețios. Din unele a utilizat o imagine, din altele un vers, din altele mai multe versuri, din altele strofe întregi.

Și invers: din una și aceiași „postumă“, Eminescu a utilizat versuri în mai multe din poeziile sale definitive. Exemple: Din „postuma“ „Ah, cerut'am dela zodii“, Eminescu a utilizat versuri în „Călin“ și în „Dorința“; din „postuma“ „Luna codrii îi pătrunde“, a utilizat versuri în „Freamăt de codru“ și în „Lasă-ți lumea ta uitată“; din „postuma“ „Prin a ramurilor mreajă“, a utilizat în „Povestea teiului“ și în „Lasă-ți lumea ta uitată“; din „postuma“ „Renunțarea“, a utilizat idei și imagini în „Te duci“, în „Rugăciunea unui Dac“ și în „Din valurile vremii“...; din „postuma“ „Mureșanu“, a utilizat în „Se bate miezul nopții“

și în „Împărat și proletar"; din „postuma„ „Gemenii" a utilizat în multe poezii și în special în „Scrisoarea IV", în „Scrisoarea I", în „Se bate miezul nopții" și în „Rugăciunea unui Dac"; din „postuma" „Diamant de nord", a utilizat în „Scrisoarea IV" și în „Scrisoarea I"; etc.

E clar, deci, că Eminescu, după ce a utilizat ce i s'a părut mai bun, a inutilizat pentru totdeauna bucata utilizată. A aruncat'o la coș, cum s'ar zice.

Și, încă odată, e interesantă, dar numai pentru cercetători, publicarea celor aruncate la coș. Dar această publicare trebue făcută cu socoteală: Să se dea bucățile ca ceea ce sînt, nu ca „postume" ale lui Eminescu.

In alte literaturi „postumele" sînt postume (postumele lui Vigny, de pildă, sînt partea cea mai frumoasă a operei sale), iar „încercările" părăsite sînt brulioane.

Dintre cele vre-o 120 de „postume" din acest volum, cîteva sînt variante; vre-o 45 sînt bucăți pe care Eminescu le-a utilizat în poeziile sale definitive; vre-o 20 sînt anterioare anului 1870, din vremea cînd poetul nu se formase; — rămîn vre-o 50 a căror dată n'o știm, dar a căror epocă o putem determina după conținut.

Multe din aceste 50 de „postume" au un caracter intim sau ocazional,—genuri în care Eminescu *n'a publicat*.

Dar și acestea i-au servit poetului ca material, căci și acestea (cași cele utilizate), dar mai ales acestea, sînt notări de impresii momentane,—o întîlnire, o vorbă, o amintire,—consemnarea fără pretenție a unor evenimente mărunte ale vieții sale, ori ale sentimentalității sale. Acest *material*, concentrat și curățit de ceea ce are ocazional, i-a servit pentru acele poezii definitive, în cari își exprimă sentimentele sale *sub specie aeternitatis*, în cari, cel mai liric poet al nostru, și deci cel mai individualist, ne dă, totuși, sufletul omenesc în general, ceea ce e etern și universal în sentimentele omenești... In „Rugăciunea unui Dac", de pildă, Eminescu pune în gura Dacului (și deci a ori cărui suflet mîndru căzut în „adversitate") versuri din două „postume", în cari poetul își cîntă durerea propriei sale vieți.

„Postumele" acestea sînt bine venite din mai multe motive:

Eminescu este un eveniment aproape inexplicabil în literatura noastră. El e așa de *mare* față cu predecesorii săi, încît nu mai poate fi vorba de o „evoluție" a literaturii, ci de o *săritură*. Căci dela Alecsandri, Bolintineanu și chiar Alexandrescu, în chip normal nu se putea ajunge la Eminescu. Și nu vorbesc de conținutul, de t..dința operei lui Eminescu. Sărituri, în aceasta, s'au întîmplat în toate literaturile. De pildă romantismul. Vorbesc numai de artă. Predecesorii săi sînt așa de puțin artiști, și Eminescu e un așa de mare artist! El a moștenit atît de puțin, și a creat atît de enorm de mult!... Și această „săritură" părea și mai mare pe vremea cînd nu se cunoaștea decît opera sa care începe cu „Venere și Madonă" (ediția Maiorescu).—De cînd însă

cunoaștem bucățile anterioare „Venerei și Madonă", (din ediția Șaraga,—și acum din aceste „postume"), putem asista la evoluția ce a făcut'o Eminescu, care este, în același timp, evoluția *literaturii romîne însăși*, dela Alecsandri-Bolintineanu până la Eminescu, *evoluție întîmplată însă în activitatea unui singur om, care e Eminescu*: Eminescu adolescentul, cel de până la „Venere și Madonă", este scriitorul care face evoluția literaturii romîne dela Alecsandri până la ceea ce ne-am deprins să înțelegem prin „Eminescu".

Eminescu începe cu exerciții în versuri, în cari îl vedem influențat de Eliade și mai ales de Bolintineanu,—într'o bucată chiar de Conachi,—și de loc de Alecsandri. Sentimentele sale sînt vagi, fără vlagă și chiar afectate, ideile banale, subiectele ocazionale, imaginile nelămurite și exagerate. Nimene n'ar fi putut prevedea în autorul acestor bucăți pe autorul de mai pe urmă al „Luceafărului", al „Scrisorilor", al „Floarei albastre"... Dar, an cu an, Eminescu se emancipează de modelele sale, în simțire, în idei și în formă.

In „Mureșanu", de pildă, care ni se spune că e din 1869, apare deja „Eminescu". Desigur, această bucată n'are încă acea înălțime neasămănată de concepție și de expresie, caracteristică operei genialului nostru poet, dar un cunoscător bun ar fi putut prevedea pe autorul „Scrisorilor".

Dealtmintrelea, chiar în perioada de strălucire care începe cu „Venere și Madonă", încă observăm două faze: faza de tranziție („Venere și Madonă", „Epigonii", „Mortua est", etc. până la „Egipetul") și perioada de maturitate, dela „Egipetul" încolo...

Dela „Viața" (1865) până la „Venere și Madonă" (1870) este evoluția ce o face poezia romînească dela Alecsandri-Bolintineanu până la „Eminescu".

După *această* evoluție, adică după Eminescu, va fi ridicol cine va mai scrie ca Alecsandri sau ca Bolintineanu. Dar aproape nimene nu va mai îndrăzni să scrie așa.

Dar evoluția aceasta a lui Eminescu până la 1870, pe lîngă o evoluție *literară*, în senzul în care am vorbit, ne mai arată și evoluția concepției lui Eminescu asupra vieții,—am putea spune evoluția temperamentului său,—și care corespunde și ea evoluției spiritului unei întregi categorii sociale, a „intelectualilor": trecerea dela optimismul generației dela 1848 la pesimismul generației dela 1880.

Concepția asupra vieții, Eminescu și-a expus'o cu strălucire în „Împărat și Proletar", în «Scrisoarea I" și în alte cîteva poezii,—dintre cari nu face parte „Mortua est", în care eu nu cred, pentrucă o socot compoziție, care îmi amintește „O fată tînără pe patul morții" al cărei ritm îl și are, și care mi se pare un ultim ecou al influenței lui Bolintineanu asupra lui Eminescu. In „Scrisoarea I" și în „Împărat și proletar" Eminescu, plecînd dela considerații metafizice, dar mai cu samă dela concepția egoismului total și ireductibil al sufletului omenesc, decretează pen-

tru totdeauna mizeria iremediabilă a omului.—In „Mureșanu", din care a extras mult în „Impărat și Proletar", deși nu e încîntat de *alcătuirea* (băgați bine de samă!) a omenirii, alcătuire care nu numai dă naștere suferinții, ci și *răutății* tuturor oamenilor de pe orice treaptă socială, Eminescu totuși rămîne nestrămutat în credința progresului omenesc. In această lungă bucată a scris Eminescu strigătul de revoltă al proletarului, pe care l'a utilizat apoi în „Impărat și proletar". Dar în „Mureșanu" acest strigăt nu e urmat de trista constatare că :

Se petrifică unul în sclav, altu 'mpărat,

ci e urmat de mărturisirea posibilității „mai bine"-lui. Partea a doua din „Impărat și proletar" este *adăogită*, reprezintă o evoluție a concepției lui Eminescu,—sub influența „Junimii", cum s'a zis?[1])—Nu știu. Dar desigur că această influență nu s'ar fi putut exercita, dacă Eminescu nu prezinta terenul. E interesantă o notiță, scrisă de Eminescu *ulterior*, sub titlul poemei acesteia („Mureșanu") : *„Am scris'o într'un timp cînd sufletul meu era pătruns de curățenia idealelor, cînd nu eram rănit de'ndoială"*.

Această credință în bine, din epoca anterioară anului 1870, se arată și în alt chip: prin frecuența notei patriotice din bucățile din acea vreme. Chiar în „Mureșanu", poetul cîntă „mărirea" viitoare a patriei.

Mai tîrziu, în epoca de maturitate, Eminescu rămîne același adînc patriot, dar patriotismul, în această epocă, va fi o cauză de tristeță,—de pesimism,—a poetului. Ne mai avînd încredere în viitor, el nu va mai crede în „mărirea" patriei, ci va plînge durerile,—și poate pieirea,—ei viitoare. Atunci el va evoca trecutul glorios, dar mai ales *cinstit*, pentru a-l pune în fața prezentului trist, pentru a stigmatiza, prin contrast, acest prezent, care e o decădere.

Evocarea trecutului la Eminescu este de o natură cu totul deosebită decît la un Alecsandri ori Bolintineanu. Aceștia evocau numai *gloria* trecutului, pentru a îmbărbăta pe contemporani.—Eminescu evocă mai puțin gloria, și mai ales cinstea, curăția vieții trecute, pentru a scoate în relief mizeria iremediabilă a prezentului. Pe de altă parte, un Alecsandri ori Bolintineanu n'aveau ceea ce se numește sentimentul trecutului. Nu iubeau vremurile vechi, pentru poezia lor,—ci, cum am spus, pentru gloria lor.—Eminescu iubea vechimea pentru vechime. „Basarabii și Mușatinii", în poezia sa, nu sînt numai gloria trecutului față cu micimea prezentului, ci și, și poate mai ales, albastrul perspectivei unui trecut îndepărtat. Aceasta e așa de adevărat, încît, fără a mai vorbi de „regii asiri", pe care-i evocă de mai multe ori Eminescu, ori de „Egipetul",—vom aminti ceea ce am putea numi *dacismul* său. Eminescu e veșnic preocupat de Daci, îi admiră, îi poetizează. Se cunoaște, îndeobște, „Rugăciunea unui Dac." Dar dela el a mai rămas un fragment dintr'o poemă admirabilă „Decebal", o poemă „Gemenii" (publicată în „postume") etc.... Iar într'o „postumă" („In metru antic"), găsim o expresie, caracteristică din acest punct de vedere :

Cum pe dulcea-i liră Horaț cîntat-au
Astfel eu cercai să te cînt pe tine,
Incordînd un vers tînguios în graiul
*Traco-roman*ic.

Acest *dacism* este o notă caracteristică poeziei lui Eminescu. Și nu-l mai găsim, pe cît știu, ca însușire esențială, decît în unele bucăți, mai ales în „Piatra Teiului", ale lui Alecu Russo, (*alt Moldovan*).—Dacă am voi să facem antropologie, și întemeindu-ne pe cercetările d-lui Onciul, care spune că Dacii au rămas numai în munții nordici ai Moldovei, am găsi, poate, în acest *dacism* al Moldovenilor, glasul sîngelui.... Dar nu aceasta e cauza. Cauza este, cum am spus, iubirea de vechime, puternică la Eminescu cași la Alecu Russo,—și ce poate fi mai *poetic*, în poezia trecutului romînesc, decît amintirea străvechilor Daci, cari au fost odată prin munții și văile acestea... Iar lipsa acestui dacism la ceilalți poeți, cari au evocat trecutul, dacă se explică, cum susținem, prin lipsa de sentiment poetic al trecutului, se mai explică și prin concepția lor națională : *Persistența* Dacilor a fost negată cu îndărătnicie de naționalismul de acum 40—50 de ani, căci admiterea acestei persistențe însemna recunoașterea amestecului sîngelui dac în cel roman al coloniștilor,—și naționaliștii din acea vreme aveau oroare de acest lucru.—Și dacă acest dacism îl găsim la scriitori moldoveni, faptul se explică prin aceea că în Moldova *latinismul* a fost mai slab, aproape nul.—Vă închipuiți pe un purist ardelean, ori pe un discipol al lui, muntean, poetizînd pe Daci, „strămoșii" Romînilor?

Un caracter deosebit al „postumelor" este humorul de nuanță veselă. Cîteva trăsături vesel-humoristice se găsesc și'n poeziile definitive ale lui Eminescu : în „Pajul Cupidon", în „Luceafărul", dar în „postume" acest element e mult mai frecuent. O „postumă", din care Eminescu a scos partea cea mai poetică a „Scrisoarei IV", se isprăvește glumeț, este un fel de mistificare (vezi mai jos). Cetirea „postumelor" surprinde chiar, din acest punct de vedere. Știam un Eminescu adînc sentimental, grav, chiar posomorît, amar-humoristic, cînd e humoristic,—și descoperim un Eminescu hazliu până la mistificare.—Dar cei cari l'au cunoscut, ne-au spus cu toții că Eminescu avea un temperament neegal. Caragiale ne-a spus undeva că era „vesel și trist ; comunicativ și ursuz ; blînd și aspru, etc." și aiurea, că era : „melancolic și pasionat, deși în același timp iubitor de veselie și de petreceri ușoare...".—că era, deci, după expresia lui Platon, un *dyscolos*, la care, cum zice Schopenhauer, „preponderența abnormă a sensibilității produce inegalitatea dispoziției, *pe-*

1) A circulat multă vreme zvonul că partea a doua din „Impărat și proletar" a fost scrisă sub presiunea Junimii. Că a fost adaogată, că este o revenire a lui Eminescu, acum, după publicarea poemei „Mureșanu", e sigur. Dar numai atîta e sigur.

riodic o veselie exagerală, iar de regulă predominarea melancoliei".—Şi, cum caracterul fundamental al sensibilităţii lui Eminescu era melancolia, veselia, ea, desigur, era *întîmplătoare*, dacă nu cumva era, şi ea, un strigăt de desesperare, căci mulţi cheltuesc cea mai strălucită vervă în momentele cele mai triste ale vieţii lor. Versurile din „Sărmanul Dionis" sînt un exemplu desăvîrşit de vervă strălucită, aparent veselă, produsă de adîncimea tristeţii.

Şi în multe din „postume",—din aceste notări de impresii ocazionale,—găsim humor, căci „postumele" oglindesc, în justă proporţie, momentele de tristeţă şi de veselie, o tristă veselie uneori.

In poeziile sale definitive nu mai găsim decît foarte rar, cum am spus, această notă humoristică: în poeziile sale definitive, Eminescu n'a pus decît ceea ce era fundamental, am putea spune *adevărat* în personalitatea sa. Din notarea impresiilor ocazionale, Eminescu a extras ceea ce a fost esenţial acestei personalităţi.—Din „postuma" amintită, pe care a utilizat'o în partea cea mai poetică a „Scrisoarei IV", el a extras poezia romantică medievală, de care era îndrăgostit, şi a lăsat humorul, care era *întîmplător*, pus acolo poate într'un moment de ironie, datorită cine ştie cării decepţii de iubire, decepţie care l'a făcut *atunci, în acel moment*, să ia în bătae de joc efuziunile iubirii.—Eminescu, s'ar putea zice, era dintre acei oameni în cari apare intimitatea profundă şi devin cu adevărat *ei*, atunci cînd iau condeiul în mînă. La alţi scriitori se observă şi o mai mare, o radicală deosebire între chipul în care-şi trăesc viaţa şi între chipul în care o concep cînd *scriu*.....

In orice caz, acest humor, pe care-l găsim în „postumele" sale, dovedeşte oarecare rezistenţă faţă cu invazia tristeţii, oarecare luptă cu pesimismul.

In această ordine de idei, „postumele" ne servesc să mai lămurim un lucru.

Poeziile lui Eminescu, din punct de vedere al atitudinii faţă cu viaţa, sînt de două feluri. *Pesimiste*, nu sînt decît poeziile sale filozofice, am putea spune teoretice: „Scrisoarea I" şi „IV", „Impărat şi proletar", „Glossa", etc.—Poeziile de iubire, dimpotrivă, ale unui *idealist*. Ele pleacă, toate, dela iubirea de viaţă, dela sentimentul că viaţa este un mare bun. Şi cel mult dacă sînt melancolice, exprimînd regretul după iubirea care s'a dus.—In sfîrşit, în pesimismul lui Eminescu este, cum s'ar zice, o lacună. Dacă Eminescu nu e un pesimist consecvent, ceea ce-l face să nu fie aşa sînt mai ales poeziile de iubire. Şi acest lucru se vede şi mai bine în „postume". Ba încă Eminescu ni-l spune singur într'o „postumă":

Am blestemat viaţa în însuşi al ei miez,
Ci tu, intrînd în visu-mi, te binecuvintez.

E drept însă că în „Scrisoarea IV", cînd

Organele-s sfărmate şi maestrul e nebun,

Eminescu face teoria schopenhaueriană a iubirii...

* * *

O importanţă deosebită au „postumele" pentru luminile ce aruncă asupra compoziţiei lui Eminescu.

Ele ne fac să asistăm la chinurile creaţiunii marelui nostru poet,—indiscreţie, desigur, dar foarte utilă pentru cunoaşterea mai adîncă a lui Eminescu.

Şi ce departe sîntem, după ce comparăm aceste „postume" cu poeziile lui definitive, de naiva concepţie a poetului care compune, ca un halucinat, într'un moment de supremă inspiraţie. „Postumele" ne arată un om veşnic în căutarea formei tot mai perfecte; veşnic în căutarea expresiei proprii, unice; veşnic sacrificînd expresii îndoelnice, versuri imperfecte, strofe în cari simţirea i se pare diluată, bucăţi întregi chiar, din cari nu salvează decît cîteva expresii fericite; zgîrcit, în acelaşi timp, cu imaginile fericite, pe care le utilizează uneori după mulţi ani.—Iar din fericita alegere, pe cari o face între imaginile din „postume", din fericita perfecţionare a imaginilor alese, se vădeşte minunat puternicul său simţ de autocritică şi gustul său estetic fin.

Iar toate acestea, la un loc, ne arată înnalta *conştiinţă artistică* a lui Eminescu, ne arată cum, prin acest om, literatura romînească a făcut o evoluţie enormă. *De-acum innainte*, literatura devine *artistică*, nu ca în perioada precedentă Alecsandri-Bolintineanu, cînd forma este neîngrijită, cînd scriitorii, cu gîndul mai mult să „îmbogăţească" literatura şi să cînte anumite idealuri, sînt indulgenţi cu sine înşişi, scriind, scriind mereu, cînd mai bine, cînd mai rău, cum dă Dumnezeu...

Dela Eminescu, nu se mai poate scrie decît artistic. Dela Eminescu, toţi scriitorii, şi cei de talent şi cei fără talent, au forma bună, şi în opera lor nu mai găsim, alăturea de bucăţi corecte, bucăţi ridicole, ruşinoase, ca în opera lui Bolintineanu şi chiar Alecsandri.

Şi nu vom exagera, credem, dacă vom spune că Eminescu este părintele literaturii *artistice* romîne.

Ni se pare interesant să arătăm *geneza* cel puţin a unei poezii a lui Eminescu, cu ajutorul „postumelor",—rămînînd ca cineva să facă un studiu complect asupra poeziilor lui Eminescu, din acest punct de vedere.

Aleg „Scrisoarea IV". Presupun că cetitorii o cunosc bine. Iată versurile din „postume", utilizate de Eminescu în această „scrisoare":

Şi dealuri departe pe-o linie clară
Inseamn'a lor umeri pe cerul de sară,
Cu stîncile negre ruine strivite,
Cu muchile'n lună frumos zugrăvite.

Şi par urieşi ce'ntr'un cuib de balaur
Păzesc o măreaţă comoară de aur,
Căci luna ce'n dosul lor roşă răsare
Comoară arzîndă în noapte se pare.

Uimit *Cavalerul* priveşte la lună
Dumbrava şopteşte, isvoarele sună,
Aruncă toiage de raze de neauă
Şi albă'n ferestre e orice perdeauă.

Incet cavalerul s'apropie'n zvonul
Al undelor palizi... zăreşte balconul,
Cu frunze 'ncărcatu-i, prin grile în glastre
Cu roze de Şiras, liane albastre.

Iar papura sună de-al undelor treer
Şi'n iarba înaltă suspină un greer...
Şi vînătă-i umbra, şi rumănă-i sara
Şi'n dulcea tăcere *răsună ghitara*

„Văzut'am în visul junie-mi bogată
Un înger—o taină în alb îmbrăcată
Şi fruntea-i încunjur'o boltă de stele
Şi ochii ei limpezi ca moi viorele.

„Apari cu-a ta haină de scumpă mătasă
Ce pare'ncărcată de brumă-argintoasă,
Să văd a ta umbră de lună 'nmuetă
In păru-i de aur înalt-mlădietă".

S'aude'n balconu-i foşnirea uscată
A hainelor lungi de matasă bogată.
Ş'apare prin flori aplecată pe grile
Frumoas'aratare a dulcei copile. etc.
(„Diamant din nord")

De-odată luna 'ncepe din ape să răsae,
Şi pân la mal durează o cale de văpae,
Pe-o repede 'nmiire de unde o aşterne,
Ea, fiica cea de aur a negurii eterne.
Cu cît lumina-i dulce pe lume se măreşte,
Cresc valurile mării şi malul negru creşte.
Şi aburi se ridică din fund de văi de dealuri,
O insulă departe s'a fost ivit din valuri,
Părea că s'apropie, mai mare, tot mai mare,
Sub blîndul disc al lunii stăpînitor de mare.
(„Rasarit de lună")

Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos,
Iar tei cu umbra lată, cu flori până 'n pămînt.
Spre marea 'ntunecată se scutură de vînt...
(„Gemenii")

Nu am chip în toată voia
In privirea-ţi să mă pierd,
Cum îmi vine, cum îmi place,
Drag copil să te dezmierd.

După gît să-ţi pun eu braţul,
Cu sărutări să m'adap
Şi tăcînd... cu ochii numai
Să te 'ntreb clătind din cap.

Să te 'ntreb în toată tihna,
Gură 'n gură, piept la piept:
«Tu pricepi ce 'ntreb acuma,
Iţi sînt dragă? Spune drept!»

Dar abia mă'ntind cu botul,
Iaca sare cleampa 'n broască —
De mătuşi şi de rudenii
Dumnezeu să te păzească!

Intorc capu 'n altă parte
Si mă uit în jos smerit:
Doamne, nu-i în lumea asta
Vr'un ungher pentru iubit?

Haide tată, haide mamă,
Dur la deal şi dur la vale,
Ba că „vremea e frumoasă"
Ba că „ploaea e pe cale."

Iară tu suceşti ţigara,
Smulgi la fire din musteţi
Şi'n vorbirea 'nteresantă
Torni câte-un cuvînt isteţ.

Si ca mumii egiptene
Stau cu toţii 'n scaun ţepeni,
Tu cu mînile 'ncleştate,
Tot cu degetele depeni.

Iară eu să-mi ascund rîsul,
Duc batista mea la nas,
Căci desvolţi atîta spirit
Ca viţelul de pripas.

Şi la ceas mecaniceşte
Înţelept te uiţi şi rece:
„Cîte ceasuri?“ toţi întreabă.
„Ceasuri? Şapte, fără zece“.

Şi cu mînile în poale
Ei pe scaune-au înlemnit
Şi vorbesc de slugi şi cloşte,
Doamne, tare mi-i urît!

Şi nu pot în toată voia
În privirea-ţi să mă pierd,
Cum îmi vine, cum îmi place,
Drag copil, să te desmierd.

(„Iubita vorbeşte“)

Am subliniat versurile care se găsesc în „Scrisoarea IV“, lăsînd nesubliniate pe acele la cari Eminescu a renunţat, găsindu-le, cu drept cuvînt, că nu merită să intre în opera sa definitivă.—Aşa, de pildă, din ultima bucată, Eminescu a renunţat la strofa care începe cu „Haide tată, haide mamă“, căci, după evocarea „mătuşilor“ şi a „rudeniilor“ dintr'o strofă anterioară, această strofă nu numai nu e necesară, dar nu este nici de bun gust, şi este şi în contrazicere cu economia generală a bucăţii: căci dacă inoportunitatea „mătuşilor“ şi a „rudeniilor“ evocă o împrejurare vulgară, să-i zicem de mahala, din viaţa îngustă şi *nepoetică* a micii burghezii, viaţă care se opune poeziei iubirii,—inoportunitatea „mamei“ şi a „tatei“, de cari se plînge fata în strofa omisă de Eminescu, dă pe faţă, la faţă, un sentiment de mahalagioaică, şi deci un element nepoetic în sufletul fetei,—pe cînd, pentru economia bucăţii, e necesar ca să fie un contrast între poezia din sufletul fetei şi între prozaismul împrejurărilor.

Versurile dela: „Iară eu să-mi ascund rîsul“ încolo, sînt amplificare, în orice caz o îngrămădire inutilă de note, cari mai sînt şi prea „uşoare“: în loc să zugrăvească cu amărăciune împrejurările de azi ale iubirii,—prin humorul lor, ele banalizează sentimentul de revoltă.

Tot aşa, din bucata întâia, Eminescu a lăsat la o parte strofa care începe cu: „Văzut'am în visul junie-mi bogată“, pentrucă nici viziunea nu e clară (poate nici sinceră) şi, deci, nici forma expresivă.

Acum, să comparăm cîteva versuri din acele pe cari le-a utilizat Eminescu cu versurile definitive din „Scrisoarea IV“, spre a vedea *cum se corija* Eminescu pe sine însuşi. Aceasta ne va arăta acel simţ de autocritică, acel gust estetic şi marea exigenţă faţă cu sine însuşi a marelui nostru poet,—setea sa de perfecţiune.

In „postuma“ sa, Eminescu zice:

Şi dealuri departe pe-o linie clară
Înseamn'a lor umeri pe cerul de sară,
Cu stîncile negre, ruine strivite,
Cu muchile'n lună frumos zugrăvite.

Şi par urieşi ce'ntr'un cuib de balaur
Păzesc o măreaţă comoară de aur.
Căci luna ce 'n dosul lor răsărise
Comoară arzîndă în noapte se pare.

Aceste versuri au devenit în „Scrisoarea IV“:

Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte,
Muchi de stîncă, vîrf de arbor ca pe ceruri zugrăveşte,
Iar stejarii par o strajă de giganţi ce-o înconjoară,
Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.

Eminescu a lăsat versurile dela început, unde e vorba de „dealuri“, căci acele versuri sînt cuprinse în cele trei cuvinte: „Muchi de stîncă“.—A lăsat şi cele două versuri *justificative*: „Căci luna ce-n dosul, etc.“, concentrîndu-le în unicul vers prosopopeic: „Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte“. Prin aceasta nu numai a scăpat de versul *justificativ*, care începe cu „căci“, dar descripţia a căpătat o mare putere. In loc de imaginea stîncilor, cari par urieşi ce păzesc comoara de aur (=răsăritul lunii), Eminescu, adăugînd la peisaj stejarii, spune că aceştia sînt paznicii urieşi, imagine mult mai frumoasă; iar stejarii păzesc, deadreptul, „răsăritul lunii“, pe care Eminescu îl *compară* cu o comoară,—şi nu „comoara de aur“,—concepţie mai fericită, căci expresia directă dă mai multă putere; metafora, aici, era o preciozitate.—Epitetul, apoi, de „tainic“, pus în locul banalului „de aur“, este de o puternică suggestie, căci ne evocă, în adevăr, tăcerea nopţii, păşirea înceată a lunii deasupra codrului, misterul naturii într'o noapte de vară...

Am comparat aci primele versuri din prima bucată, ca să încep cu începutul.—Cetitorul să compare şi celelalte versuri din bucata întâia şi din celelalte bucăţi, şi va găsi exemple şi mai bune de felul cum se corija Eminescu pe sine însuşi.—Să compare, mai ales, „postuma“ a doua de mai sus („Răsărit de lună“) cu pasajul corespunzător din „Scrisoarea IV“, şi va vedea ce a scos Eminescu din această „postumă“, eliminînd, corijînd, căutînd expresia unică, imaginea clară şi frapantă.

Iar dacă ţinem socoteală şi de *variante*, atunci ne vom da samă complect de munca creatoare a lui Eminescu. In „Povestea Teiului“, de pildă, Eminescu a utilizat trei „postume“. Dar „Povestea Teiului“ are o *variantă*, care este o primă redactare, mai puţin reuşită. Poezia definitivă „Povestea Teiului“ este, deci, corijarea altei bucăţi, care bucată, la rîndul ei, conţine material corijat din trei „postume“.

Dar din compararea acestor „postume“, transcrise mai sus, cu „Scrisoarea IV“, se pot vedea şi unele particularităţi, de cari am vorbit în partea dintâiu a articolului.

Se ştie că „Scrisoarea IV“ are două părţi: In prima se cîntă amorul romantic medieval; în a doua se zugrăveşte pro-

zaicul amor de azi şi se face teoria,—schopenhaueriană,—a amorului, după care urmează versurile, în cari Eminescu spune că e „sătul de aşa viaţă".—„Postumele", din cari a extras Eminescu o mare parte din materialul „Scrisoarei IV", au ca subiecte: Prima („Diamant din nord") este o poveste humoristică: un cavaler, căruia o fată îi spune să-i aducă diamantul din nord, dacă vrea să-l iubească, se duce peste nouă mări şi nouă ţări, prin locuri pline de primejdii, de balauri şi şerpi, ca'n poveşti, nu se lasă ademenit de o altă fată frumoasă, găseşte în fundul mării diamantul,—se trezeşte deodată sub balconul iubitei sale, căci visase c'a fost după diamant, strănută, căci răcise prin somn, fata ride de „amoru-i prostatec."—A doua („Răsărit de lună") este un pastel, în care se zugrăveşte acest moment al nopţii.—A treia („Gemenii") este o poemă, în care e vorba de un rege dac.—A patra („Iubita vorbeşte") este tînguirea hazlie a unei *fete* că nu o lasă rudele singură cu iubitul ei, şi zugrăvirea cu humor, de către fată, a ţinutei stîngace a iubitului în faţa rudelor.

Cum vedeţi, din bucăţi cari au cu totul alt subiect,—şi pe cari, storcîndu-le de tot ce-au avut bun, le-a condamnat,—poetul a extras o *altă* poezie. Cel mult dacă ultima conţine o parte din subiectul „Scrisoarei IV", dar şi această ultimă „postumă" se deosebeşte mult, *şi caracteristic*, de fragmentul corespunzător din „Scrisoarea IV". Aici vorbeşte o *fată*, în „Scrisoarea IV" un bărbat.—Aici poezia e *intimă* şi *ocazională*, în „Scrisoarea IV" e *generală*, căci nu e vorba de iubirea *sa*, şi nici a *cuiva*, ci de felul şi împrejurările iubirii de azi.—Aici e humor vesel, în „Scrisoarea IV" humorul vesel a dispărut tot şi a rămas numai humorul amar, şi numai atîta cît e necesar spre a satiriza împrejurările iubirii de azi.

Aşa dar, mărginindu-ne numai la „Scrisoarea IV",—pe care am ales'o pentru alt scop,—găsim, în dosul operei perfecte, general-omeneşti şi sumbre a lui Eminescu, o altă operă, pregătitoare, cu caracter mai intim, mai ocazional, mai optimist şi mai vesel, din „postume".

Sînt „postume" la cari Eminescu a renunţat, păstrînd însă cîteva versuri, cari i-au servit ca punct de plecare pentru o poezie definitivă întreagă. Aşa, de pildă, din „postuma" intitulată „În metru antic", Eminescu a luat strofa penultimă şi, în ritmul ei, a scris o altă bucată, poezia definitivă „Odă în metru antic".

Încă vre-o cîteva observaţii înainte de a isprăvi aceste cîteva note şi impresii asupra „postumelor" lui Eminescu.

Intre „postume" e una în proză, „Demonism", dar cu rîndurile scrise ca versurile. Să fie acesta un procedeu, dacă nu obişnuit cel puţin întîmplător, al lui Eminescu? Să-şi fi fixat el, întotdeauna sau uneori, în forma prozei, ideile, îmbrăcate în cele dintăi imagini ce i-au venit în minte, spre a versifica *pe urmă?* Ar fi interesant de ştiut acest lucru, foarte important din punct de vedere al concepţiei şi execuţiei artistice.

Şi încă ceva.

Cine a cetit proza lui Eminescu, mai ales articolele lui politico-sociale, a observat că acela care, în poezii, are cea mai curată şi mai estetică limbă romînească, în proză are o limbă care lasă, adesea, mult de dorit: neologisme curioase, ardelenisme, germanisme în construcţii, etc. Parc'ar fi doi oameni.—Nici în „postume" limba lui Eminescu nu e bună. Nu e nici curată, şi nu e nici estetică. Cetitorul poate a observat acest lucru chiar şi numai din citaţiile de mai sus, cari nu sînt din cele mai caracteristice din acest punct de vedere.

Se vede că Eminescu s'a luptat mult cu limba. In bucăţile de dinainte de 1870, s'ar putea zice că limba lui e detestabilă. E mai prejos de Alecsandri, şi poate şi de cît alţii. In „postumele" de după 1870 (din perioada de strălucire!) limba e mai bună, dar cu mult mai prejos decît în poeziile ce publică *în acelaşi timp.*

Se vede că Eminescu, şi în privinţa limbii, se corija, făcea selecţie în propria sa limbă, cum am văzut că proceda şi în privinţa ideilor, simţirilor şi imaginilor. Şi acelaşi gust estetic, aceeaşi autocritică, aceeaşi exigenţă faţă cu sine l'a făcut să pună în poeziile-i difinitive cea mai frumoasă limbă romînească,—limba care a devenit tipul limbii literare artistice, limba în care scriu scriitorii de azi.

Toată această penibilă sforţare, în atîtea direcţii, a marelui poet se explică şi prin temperamentul său, dar mai ales prin faptul că n'a avut predecesori. El a trebuit să-şi formeze şi limba literară şi limbajul poetic,—lucruri pe cari poeţii din ţările culte le găsesc gata. Unul din meritele lui Victor Hugo e şi acela că a îmbogăţit limbajul poetic, dînd valoare poetică unor expresii până atunci excluse din poezie. Dar Eminescu a creat aproape pe deantregul limba poeziei romîneşti, avînd să fixeze, prealabil, şi limba literară.—Şi cu cît mai mare poet ar fi fost el, dacă nu şi-ar fi cheltuit jumătate, poate, din energia sa intelectuală cu crearea acestor lucruri, pe cari poeţii, cari au în urma lor o literatură formată, le găsesc deagata, căci, precum în ştiinţă, tot aşa şi în literatură, cei ce vin în urmă adaogă numai la capitalul acumulat... Şi,—fiindcă am apucat pe calea părerilor de rău după cele ce ar fi putut să fie altfel,—cu cît mai mare poet, iarăşi, ar fi fost Eminescu, dacă minunatul instrument, cu care a cîntat „floarea albastră", nu s'ar fi sfărmat la al treizeci şi doilea an al vrîstei sale... Sau, cel puţin, dacă până la această catastrofă, el n'ar fi fost silit să se îndeletnicească cu atîtea lucruri străine de poezie, ucigătoare pentru un om ca dînsul...

Progresul necontenit în adîncirea vieţii şi în frumuseţa formei, ce se observă şi în perioada sa de maturitate, dela „Venere şi Madonă" până la „Scrisori", progres care nu avem nici un motiv să credem că ar fi încetat, ne face să presupunem, cu tristeţă, culmile la care ar fi ajuns cel mai mare şi cel mai nefericit scriitor al nostru.

G. Ibrăileanu.

Cronica Artistică

Muzeul Aman *

Dacă adevărat este că vrista culturală a unui popor se măsoară după monumentele sale de artă, întocmai după cum se numără şi vrista unui stejar după inelele concentrice ce prezintă trunchiul, apoi sintem culpabili de o mare vină. Vină ce constă în nepermisa cochetărie de a fi ascuns, parcă înadins, toate manifestările şi monumentele artistice, după cari să se fi putut vedea etatea respectabilă a culturii poporului romîn. Şi aceasta a făcut pe vecinii noştri, cari în această privinţă cu mult ne-au întrecut, să ne considere ca veniţi în urmă în rîndul naţiunilor civilizate ale Europei răsăritene.

Azi înfine ne-am deşteptat din amorţeala ce ne cuprinsese; ne-am hotărît în fine să ne arătăm vrista adevărată. Domneşte un alt curent, mult mai sănătos.

Regele, în primul rînd, apreciind marea însemnătate a monumentelor Voevozilor noştri, a căutat să le scoată din nou la lumină şi să le redea splendoarea lor de odinioară. Astfel, graţie grijii şi ajutoarelor date de Suveran, avem azi în toată strălucirea lor monumentele falnice şi unice nu numai în ţara noastră, dar în lumea întreagă. Curtea de Argeş, Trei-Erarhi şi toate celelalte biserici încă nerestaurate, stîrnesc cu drept admiraţia tuturor. Reprezentante ale unor vremuri destul de îndepărtate, ele constitue cele mai frumoase şi arătoase hrisoave ale belşugului şi culturii înaintate a poporului nostru.

Urmînd pilda dată de Rege, statul, la rîndul său, a înscris între preocupările sale îngrijirea şi restaurarea monumentelor noastre istorice. Zi pe zi noi înşine sintem surprinşi, văzînd că se scoate la lumină, din întunericul nepăsării noastre, aşa de frumoase dovezi ale unui trecut atît de bogat, de care putem să fim atît de mîndri.

In acelaşi ordin de idei am început să adunăm cu religiozitate şi

* Opera pictorului e pe larg analizată în „*Catalogul Muzeului Aman*", acum apărut. 1 vol. 8°, 89 pp. şi 32 ilustraţii. Minerva 1908.

micile dar aşa de importantele rămăşiţe răzleţe, cari ne redau o idee despre viaţa strămoşilor noştri.

Mulţumită mişcării create şi protejate tot de sus şi în special de Domniţa noastră, de Principesa Romîniei, s'a deşteptat, înfine, priceperea şi iubirea celei mai scumpe moşteniri a noastre: a acelei moşteniri care este încă vie, şi se manifestă în acel simţ artistic atît de subtil, de care este însufleţit poporul nostru. Poezia populară, cu duioasele ei doine, şi-a găsit emulul în arta populară, cu splendidele ei ţesături şi neîntrecutele sculpturi.

Aprecierea artei populare, este cea mai bună dovadă a redeşteptării noastre naţionale.

Acum că ne cunoaştem trecutul şi ştim să apreciem calităţile sufleteşti ale poporului nostru, sentimentul naţional se simte mult mai întărit. Cu faţa altfel senină ne putem uita şi noi peste umerii vecinilor noştri, cari până azi ne erau superiori.

Toate aceste mişcări, însă, încep de abia să se închege: la zeci de ani de distanţă, Regele inaugurează cîte o catedrală; ici şi colo, rareori numai, se fimoseşte din nou cîte o bisericuţă, al cărui clopot a fost menit să tacă atîtea veacuri; muzee noi încep să se instaleze provizoriu şi cu mijloace restrînse; muzeul cel vechiu, el însuşi cuprins de frigurile vremii, începe pare-se să scuture colbul învechit de pe odoarele sale.

Inaugurîndu-se seria deschiderii muzeelor cu acea a lui Aman, ea nu se mai poate opri aici. Muzeului primului întemeetor al învăţămîntului artistic în Romînia, trebue, în mod fatal, să-i urmeze în cel mai scurt timp muzeul celui mai mare pictor al nostru, care a imortalizat pe veci, sub cea mai frumoasă a ei înfăţişare, ţara şi poporul nostru. Bisericuţii lui Aman trebue să-i stea în faţă catedrala lui Grigorescu.

Şi nici atunci nu ne vom putea opri. Va trebui iarăşi, tot cît mai curînd, să se ridice înfine şi acel mare templu al romînismului, în care să se oglindească, în toată splendoarea ei, cultura bogată a poporului romîn. Acesta va fi Muzeul de artă naţională.

In această plăcută aşteptare, să ne bucurăm şi să sărbătorim primul pas făcut, căruia alţii vor urma în curînd.

Soarta, care în nepărtinirea ei distribue aşa de bine toate, parcă dinadins a hotărît, ca tocmai muzeul lui Aman să fie primul inaugurat. El a fost primul întemeetor al învăţămîntului artistic în ţară şi pe urma lui s'au putut desvolta toate mişcările ce înregistrăm astăzi. Căci, pe lîngă artist, înainte de toate sărbătorim pe Aman ca întemeetorul vieţii artistice la noi. Pe cînd contimporanii săi puneau temeliile Romîniei moderne, Aman ridica şi el un alt edificiu, acel al artelor frumoase. Această operă este exclusiv a lui. Greutăţile cu cari a avut să lupte n'au fost puţine şi numai focul sacru, de care era animat, l-a făcut să le învingă.

Ca mai toate marele figuri ale timpului său, Aman face parte din clasa boerească; el este fiul serdarului Dumitru Aman, boer craiovean,

iar mumă-sa, Pepita Paris, era de origine greacă. El se născu la 1828 sau 1831 la Cîmpulung. Avînd de la început predispozițiuni pentru artă și învingînd greutățile ce îi opuneau părinții săi, el reuși să plece la Paris, hotărît să devie pictor. In adevăr el reuși să reabiliteze cuvîntul și ocupația de zugrav, atît de disprețuite odinioară la noi în țară. La Paris el ajunse în curînd la succese foarte strălucite. Pînza sa reprezintînd bătălia de la Oltenița e citată cu multe elogii de criticii francezi ai vremei. Din nefericire tînărul artist a intrat în societatea unor pictori cari erau ultimii reprezentanți ai unui gen de pictură cu totul învechit. Maeștrii săi Drolling și Picot erau urmași ai clasicizmului lui David, pe care școala cea nouă a lui Delacroix îi lăsa atît în umbră. Prin influența lui Horace Vernet și alți ilustratori de bătălii, Aman începu și el prin pictarea scenelor de războiu.

Incidentul plecării lui la Constantinopol, pentru a prezenta pînza sa, bătălia de la Oltenița, Sultanului, hotărăște și activitatea ulterioară a pictorului. Profitînd de o ocazie favorabilă, el ia parte la războiul din Crimea și ne lasă pînza sa, bătălia de la Alma, care deasemenea fu mult apreciată de Parizieni. In aceste prime lucrări ale lui, el se resimte grozav de influența tenebrozilor italieni, foarte la modă atunci. O dovadă despre această nefastă înrîurire este și copia bătăliei lui Salvator Rosa, ce se găsește în Muzeul nostru. Aceeași tonalitate bituminoasă, aceleași efecte de lumină factice se regăsesc și în alte pînze ale lui, din această primă epocă. Un bun exemplu este „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazu", expusă în Muzeu.

Despre talentul și meritele incontestabile ale lui Aman ne dă o bună dovadă portretul său, făcut la Paris. Acesta este cu siguranță cea mai bună lucrare dintre toate ale lui, și nu putem de cît să regretăm că Aman nu s'a consacrat mai cu dinadinsul portretului, în care specialitate ar fi ajuns desigur la adevarate capo d'opere. El însă—cum singur ne spune într'una din numeroasele sale scrisori cari ne-au fost păstrate,—considera pictura mai mult ca o ilustrare a istoriei. In adevăr, venind în țară, îl vedem consacrîndu-se din nou mai mult scenelor cu subiect patriotic sau războinic. El contribue, ca și Alecsandri în poezie, la popularizarea prin imagine a marilor noștri eroi și în special a lui Mihai Viteazu. Tot de la el avem interesantele și marile tablouri reprezentînd unirea principatelor și depunerea jurămîntului Domnitorului Carol I.

Toate aceste lucrări ale lui, deși nu lipsite de merite din punct de vedere formal, nu sînt însă însuflețite de acea concentrare și vervă caracteristică, care face nota distinctivă a adevăratelor capo d'opere. Dar nu numai în picturile sale rezidă marele merite ale lui Aman. Omagiul ce astăzi i se aduce se cuvine în primul rînd întemeetorului școalei de arte frumoase.

De abia întors în țară, Aman simțind lipsa totală a unei mișcări artistice, lucră din răsputeri pentru înființarea școlilor de artă. In 1864

el este numit directorul primei școale de „Belle-Arte", cum i se zicea atunci, și timp de peste 20 de ani el necurmat lucrează la prosperarea acestei școli. Intreaga pleiadă de tineri artiști de astăzi e formată din foști elevi ai lui Aman. El se ocupă de educațiunea lor și după eșirea lor din școală, după cum se vede din numeroasele scrisori ce primea dela foștii săi elevi plecați în străinătate. Școala decurînd înființată fu la un moment lipsită de sprijinul oficial, și numai grație lui Aman ea putu să subziste timp de doi ani fără nici un ajutor al statului.

Acestea sînt merite ale pictorului, care niciodată nu trebue să fie uitate. In afară de școala de bele-arte, tot lui se datorește și înființarea primelor noastre galerii de tablouri, ajutat fiind în aceasta de poetul Bolintineanu, în calitatea sa de ministru al cultelor.

Dar nu numai în învățămîntul oficial se resimte influența lui Aman. Intreaga mișcare artistică a timpului era condusă de el. Atelierul său, muzeul de astăzi, era singurul centru artistic în care se aduna elita bucureșteană a timpului. Aman, după cum ni-l arată tabloul alăturat, reprezentînd atelierul său, sta neclintit la șevalet, pe cînd în juru-i se perindau amicii și cunoscuții săi, atrași prin farmecul conversației și cunoștințelor sale alese și variate. Căci artistul, după cum se constată din scrisorile sale, era și un fin literat și un bun violoncelist.

In orele sale libere Aman s'a ocupat și cu sculptura. Mai toate mobilele, cari ornează azi încă atelierul său, sînt lucrate de el însuși. O altă fază interesantă a activității sale artistice este acea a gravurilor. Ne-au rămas de la el peste 80 de plăci gravate.

Neintreruptă și bogată a fost activitatea lui Aman pănă în ultimile sale momente. Atins, în ultimii ani, de o boală grea, el nu găsea alinarea suferințelor sale decît lucrînd, lucrînd mereu.

In 19 August 1891 artistul nostru își dete obștescul sfîrșit, în mijlocul lumii bogate de el create.

O ultimă a lui dorință rămînea să fie realizată: Opera lui din viață să continue a fi pildă urmașilor săi. In acest scop, el hotărîse ca atelierul său să serve drept muzeu după moartea sa. Cu o venerație demnă de toată lauda, doamna Aman, văduva pictorului, păstră moștenirea neuitatului său bărbat. La un moment însă opera era periclitată să fie răspîndită. Mulțumită interesului ce Regele arată întotdeauna față de opera lui Aman, aceasta fu salvată. D. Spiru Haret, ministrul cultelor, apreciind interesul de a păstra generațiilor viitoare o imagine cît mai desăvîrșită a primului nostru pictor, reuși, înfine, în 1904, să cumpere pentru stat imobilul și întreaga moștenire artistică rămasă de la Aman. Acestea constitue Muzeul ce acum s'a inaugurat.

Al. Tzigara-Samurcaș

Cronica economică

Economia naţională şi utilizarea creditului public.

Chestiunea de a şti cînd este necesară utilizarea creditului public, precum şi chestiunea influenţei împrumuturilor asupra economiei naţionale, au fost, vreme îndelungată, nelămurite. Neclarificarea aceasta sta în legătură cu concepţia vechilor economişti despre gospodăria şi cheltuelile statului. Adam Smith socotea numai acea muncă productivă, care servea la producerea de bunuri materiale,—munca cheltuită in producerea bunurilor imateriale fiind socotită ca cheltuită fără folos. In economia statului producîndu-se bunuri imateriale, munca şi cheltuelile relative erau socotite ca neproductive, şi ca atare se credea necesar ca ele să fie complect înlăturate sau cel puţin diminuate. Cu atît mai mult, erau socotite drept pierdute capitalurile împrumutate, şi conform acelei concepţiuni, statul trebuia numai „in extremis“ să utilizeze creditul său, şi numai atunci cînd veniturile n'ar fi îndestulătoare întru acoperirea cheltuelilor. Cei mai vechi economişti germani, ca Nebenius şi Rau, erau absolut împotriva împrumuturilor.

Se datoreşte economiştilor germani moderni, în mare parte, clarificarea acestor chestiuni, şi în special lui Dietzel şi Adolf Wagner, cari, analizînd influenţa cheltuelilor statului asupra economiei naţionale şi concluzind la productivitatea şi a muncii ce produce bunuri imateriale,—în cazul nostru la productivitatea gospodăriei statului—au clarificat toate celelalte chestiuni, precum şi utilizarea în mod permanent a creditului statului şi influenţa împrumuturilor asupra economiei naţionale.

Pentru a preciza cazurile, cînd este necesară utilizarea creditului public, trebue să analizăm mai întâi clasificarea cheltuelilor statului, fiindcă în legătură cu această clasificare, stă lămurirea primei chestiuni.

Dietzel stabileşte un criteriu precis de distincţie a cheltuelilor statului (Das System der Staatsanleihen), pe care le împarte în ordinare şi extraordinare.

Efectele utilizării bunurilor produse în gospodăria statului sînt durabile, sau trecătoare. De acest caracter depinde clasificarea cheltuelilor publice. Cînd efectele utilizării bunurilor produse de stat sînt momentane, astfel că necesitatea renăscînd, renasc implicit şi cheltuelile destinate să le producă, atunci cheltuelile vor fi ordinare. Ex. cheltuelile făcute în scop de a răsplăti munca funcţionarilor statului. Munca depusă de funcţionari are drept ţel punerea în funcţiune a întregului sistem de maşinărie a statului, funcţionare ce va produce bunurile necesare fiecărui cetăţan şi pe cari fiecare în parte nu le poate produce. Aceste bunuri trebuesc produse în mod permanent, fiindcă consumarea lor renaşte necesitatea—şi implicit cheltuelile,—pentru plata muncii celor chemaţi să le producă.

Cînd efectele utilizării bunurilor sînt durabile, astfel că prin utilizarea lor permanentă trebuinţele sînt încontinuu satisfăcute, încît cheltuelile ce ar avea de scop satisfacerea acestor necesităţi nu mai sînt necesare, aceste cheltueli vor constitui cheltuelile extraordinare. Aşa în construirea unei noi artere de comunicaţie, care odată efectuată, utilizarea ei va satisface în mod permanent trebuinţele, fără de a mai necesita vre-o nouă cheltuială, cheltuelile ce vor necesita construirea liniei ferate şi dotarea ei cu tot materialul rulant necesar, vor fi cheltueli extraordinare, pe cînd cheltuelile pentru plata personalului, precum şi cheltuelile pentru reparaţiuni şi întreţinere în bună stare a materialului, vor fi ordinare.

Criteriul stabilit de Dietzel este foarte just, nu însă complect, deoarece nu se pot conform acestui criteriu, distinge în mod absolut toate cheltuelile statului.

Este foarte just că durata efectelor utilizărei bunurilor produse de stat, este un criteriu care ar putea determina cheltuelile; sînt însă cheltueli ce nu se pot determina după această distincţie: sumele necesitate de un răsboiu de pildă. Aceste cheltueli ar fi extraordinare nu fiindcă durata efectelor obţinute prin aceste cheltueli ar fi permanentă, căci foarte uşor ar putea apare un nou război. Ele vor putea fi mai raţional clasificate nu după timpul cît vor dura efectele utilizării bunurilor produse, ci după criteriul de a nu putea fi cu siguranţă prevăzute. In cazul acesta, criteriul stabilit de Dietzel nu-i îndestulător şi Adolf Wagner mai stabileşte unul nou: posibilitatea prevederii unei cheltueli, sau a necesităţii ce i-ar da naştere.

Conform acestui criteriu, ordinare vor fi acele cheltueli, ce vor avea un caracter permanent, fiindcă se repetă în mod periodic necesitatea ce le cauzează, necesitate ce se poate prevedea cu uşurinţă. Extraordinare vor fi acele cheltueli ce n'au un caracter permanent, ce nu pot fi prevăzute, fiindcă necesitatea ce le va cauza nu poate fi prevăzută; astfel sînt necesităţi ce apar pe neaşteptate şi trebuesc îndeplinite neapărat: cheltuelile unui răsboiu, cele necesitate pentru potolirea unei

răscoale interne, sau cheltuelile necesare pentru ajutorarea celor păgubiți in cazuri de inundații, etc.

Adolf Wagner mai stabileşte şi un al treilea criteriu, în legătură cu durata aplicațiunii unui buget:

Cheltueli ordinare, conform acestui ultim criteriu, sint acele votate de parlament pe un period fix de ani, formind bugetul stabil, precum se obicinueşte in Anglia şi care cuprinde cheltuelile destinate la plata datoriei publice, la întreținerea armatei, la plata listei civile, iar cheltueli extraordinare sint acelea ce formează bugetul cheltuelilor nestabile şi cari se votează anual. Această diviziune are avantagiul de a face posibilă parlamentului o studiare mai amănunțită a bugetului, avind a se ocupa cu studierea numai a unei părți, ceeace pune la dispoziția membriior parlamentului mai mult timp şi face să nu se mai voteze bugetele ca până azi, în citeva zile.

Stabilirea criteriilor de distincțiune a cheltuelilor statului a fost indispensabilă pentru a decide cari din cheltueli vor fi acoperite din împrumuturi. Pe împărțirea cheltuelilor se bazează utilizarea creditului statului.

Toate cheltuelile ordinare vor fi acoperite din resurse ordinare, impozite; toate cheltuelile extraordinare din resurse extraordinare, obținute prin utilizarea creditului statului.

Conform acestei reguli, utilizarea creditului statului nu mai este intimplătoare, ci permanentă. Acest punct constitue superioritatea noei teorii relative la felul de acoperire a cheltuelilor statului, teorie stabilită de Dietzel şi complectată de Adolf Wagner.

Se naşte acum întrebarea: de ce cheltuelile ordinare să fie acoperite din impozite şi cele extraordinare din împrumuturi?

*

Capitalul național, ca şi capitalul in posesia economiei private, se imparte în capital fix şi circulant. Prin capital național se înțelege în genere totalitatea bunurilor ce sint în posesia statului. Din aceste bunuri, o parte sint în posesia economiei private şi sint utilizate la producerea bunurilor necesare în economia privată, şi altele sint în posesia statului şi sint întrebuințate în economia statului pentru crearea acelor bunuri pe cari fiecare gospodărie şi fiecare economie privată în parte nu le poate produce.

Din capitalul național, capitalul fix îl vor constitui localurile necesare funcționării instituțiilor publice, teatrele, muzeele, rețelele de comunicație subt orce formă, totalitatea bunurilor ce vor putea fi utilizate în mod permanent în producția statului; iar capitalul circulant îl vor alcătui bunurile necesare producțiunii statului,—materia primă prin analogie cu producțiunea industrială,—în cazul nostru capitalul din care se va plăti aparatul funcționăresc.

In gospodăria statului va figura nu în mod direct materia primă din industrie, ci va fi mai mult o analogie de funcțiuni. Precum în industrie este necesară utilizarea materiei prime ce va fi transformată în noile bunuri ce sint a se produce, tot astfel în gospodăria statului, sint necesare sumele de bani, ce ar recompensa munca funcționarilor cari vor pune în mişcare întregul aparat de guvernămînt. Cu sumele primite dela stat, funcționarii îşi procură bunurile necesare, bunuri ce indirect constituesc materia primă sau capitalul circulant din industrie. In industrie, pentru ca producția să persiste, sint necesare depozitele permanente de materie primă; tot astfel şi în gospodăria statului sint în mod permanent necesare sumele ce vor retribui personalul de funcționari, fără de care economia statului nu poate fi concepută.

După o formulă mai „concentrată a lui Dietzel „Capital fix este cel disponibil, capital circulant cel în formație; cel fix este format din contribuțiunile generațiunilor trecute şi moştenit de generațiunile prezente, pe cind cel circulant este format din contribuțiunile generațiunilor prezente şi consumat de acestea.

Capitalul fix național se mai împarte în capital material şi imaterial: capitalul material îl constitue totalitatea instituțiilor publice, a edificiilor, rețelelor de comunicație, iar capitalul imaterial îl constitue însăşi ordinea dinăuntru a unui stat, consecința organizării lui, organizare ce are drept rezultat siguranța publică, la adăpostul căreia se poate desvolta şi produce fiecare gospodărie privată, fiind ocrotită de silniciile celorlalți conlocuitori, silnicii ce ar stinghiri procesul de producție şi însăşi valoarea obiectelor produse.

Distincțiunea capitalului național, în fix şi circulant, a fost făcută spre a face posibilă analogia cu ceeace se petrece în economia privată, cu privire la sursele ce obicinuiesc să alimenteze capitalul fix şi circulant. Pe această analogie se va baza destinarea resurselor ce vor alimenta, şi în gospodăria statului, capitalul fix şi circulant.

In marile intreprinderi industriale şi în gospodăriile private, totdeauna capitalul circulant, cheltuelile destinate procurării materiei prime, sau, în rezumat, toate cheltuelile de producție, se alimentează din venit, pe cind extinderea producțiunii şi a capitalului fix se face din capitalul ce sau va fi disponibil, sau va fi procurat pe cale de împrumut (în societățile pe acțiuni, prin emitere de obligațiuni). In gospodăriile private, capitalul circulant sau capitalul necesar la întreținerea gospodăriei se alimentează din venit, iar în cazul cind e necesară o instalare mai mare a gospodăriei, cu un mobilier mai bogat, atunci rareori se fac aceste cheltueli din venit şi de cele mai multe ori din capital.

Pe aceste considerațiuni se bazează regula că veniturile ce le va pune la dispoziția gospodăriei statului capitalul circulant se vor alimenta din impozite, iar veniturile destinate a spori capitalul fix şi respectiv producția, se vor face din împrumuturi, respectiv din capital.

Veniturile cari vor alimenta capitalul circulant vor fi resurse ordinare şi se vor alimenta din impozite, iar resursele ce vor spori capitalul fix, constituind cheltuelile extraordinare, vor fi alimentate cu resurse extraordinare, respectiv imprumuturi.

Dietzel conclude la aplicarea absolută a acestei reguli fără a ţine în samă că practica lucrurilor nu permite în totdeauna această aplicare. Adolf Wagner complectează şi în acest punct pe Dietzel, reducînd aplicaţiunea acestei reguli la prealabila analizare a împrejurărilor.

Sînt cazuri în cari imprumuturile nu pot fi contractate fiind dăunătoare economiei naţionale. Aceste cazuri concrete dau naştere întrebării: cînd cheltuelile extraordinare vor fi alimentate din imprumuturi şi cînd din impozite?

*

Spre a putea analiza cazurile cînd cheltuelile extraordinare vor putea fi alimentate din imprumuturi, fără a cauza prejudicii economiei naţionale, trebue să analizăm diferitele surse, cari alimentează un imprumut public.

I. Împrumuturile pot fi alimentate din capitalurile disponibile ale unei economii naţionale. Se înţelege prin capitaluri disponibile acele sume disponibile ce nu mai găsesc plasare în întreprinderile economice şi cari, stînd în neactivitate, pot fi cu folos utilizate în scopul obştesc. Existenţa acestor capitaluri, e numai apanagiul ţărilor bogate, în cari capitalul este numeros, pe cînd ţările cari sînt la începutul desvoltării economice, nu dispun de asemenea capitaluri de rezervă. Chiar în ţările foarte bogate, este greu de stabilit când în adevăr asemenea rezerve de capital sînt disponibile, fiindcă fluctuaţiunile pieţelor sînt foarte nesigure, şi foarte brusc, de la o epocă de inactivitate, cînd cererea de capitaluri este mică, se poate trece la o periodă de supraactivitate şi supraproducţie. Oricît de bogată ar fi o naţiune în capital, un imprumut intern, alimentat din capitaluri de rezervă, va avea de rezultat ridicarea dobînzei, fiindcă tocmai prin prea marea rezervă, de capitaluri în raport cu cererea, sînt scăzute dobînzile. Prin întrebuinţarea acestor capitaluri în gospodăria statului, fatal va creşte dobînda. Toate aceste constatări ne dovedesc cît de greu este a preciza momentele când capitalurile sînt în realitate disponibile. Împrumuturile alimentate din capitalurile disponibile cînd în realitate există, vor fi folositoare economiei naţionale fiindcă pe de o parte, vor spori, prin extinderea capitalului fix, producţiunea statului şi numărul bunurilor imateriale produse în interes obştesc; iar pe de altă parte aceste imprumuturi vor constitui şi un mijloc de plasare sigur pentru capitalurile disponibile, cari altfel ar putea fi plasate în întreprinderi hazardate.

II. Sursa imprumuturilor n'o constitue numai capitalurile disponibile, ci şi capitalul ce este deja utilizat şi valorificat în producţia economiei naţionale.

Influenţa acestui fel de imprumuturi va fi nefavorabilă economiei naţionale. Primul efect va fi ridicarea dobînzei, prin năvălirea capitalurilor în gospodăria statului şi prin diminuarea capitalurilor necesare diferitelor întreprinderi naţionale. Întreprinderile fiind îngreuiate şi numărul lor scăzind, ocaziunile de plasare a muncii lucrătorilor vor scădea în număr, şi mai ţinînd samă şi de întreprinderile condamnate să dispară din cauza scumpetei banilor, lăsînd o mulţime de braţe fără de lucru, ne putem închipui mizeria ce va fi cauzată de această împrejurare. Astfel de imprumuturi izbesc mai mult în clasele sărace decît în cele bogate, fiindcă aceste din urmă, prin perceperea veniturilor sub formă de dobîndă, dela capitalurile plasate în rentele de stat, îşi vor continua viaţa liniştită de mai nainte.

Cînd în asemenea împrejurări, sporul de cheltueli este absolut indispensabil, atunci vor rămânea două căi spre a procura sumele necesare:

1) Se vor spori impozitele.

Este constatat că impozitele sînt plătite de fiecare gospodărie din limitarea consumaţiei şi, fiindcă există în firea omenească năzuinţa de a înlătura prin orice mijloc lipsurile, — prin sporul producţiunii, respectiv al cîştigului.

În împrejurările mai sus descrise, în cari economia naţională este foarte săracă în capital, prin sporul impozitelor nu se va înlătura şi posibilitatea sporului câştigului fiecărui individ, ceeace s'ar întîmpla cu siguranţă dacă în astfel de împrejurări s'ar contracta un imprumut intern.

2) Se va face imprumutul din capitalurile disponibile ale economiilor naţionale streine, sau aşa zise imprumuturi cu capital strein.

Împotriva acestei categorii de imprumuturi s'au făcut multe obiecţiuni, în mare parte întemeiate, obiecţiuni ce cad în faţa foloaselor obţinute pentru economia naţională prin utilizarea acestui fel de imprumut.

Împrumuturile alimentate din capitalurile disponibile ale naţiunilor bogate, în asemenea împrejurări, nu vor putea fi decât salutare. Vor spori mai întâiu capitalul naţional, vor spori puterea de producţie a economiei naţionale, fiindcă sporind capitalul fix naţional, va spori şi producţia economiei naţionale respective, şi posibilitatea de a produce a fiecărui individ. Să luăm un exemplu naţional: imprumutul ce statul român l'ar contracta pentru construirea noului pod peste Dunăre, care să deschidă un nou debuşeu comerţului şi produselor economiei noastre naţionale, spre marea Adriatică. Prin acest imprumut, se va spori mai întâiu capitalul fix naţional, se va spori producţia naţională, fiindcă prin crearea de noi debuşeuri se va stimula producţia, ce va creşte chemînd la viaţă noi capitaluri. Din aceste capitaluri noi produse, va fi posibilă plata dobînzilor şi anuităţilor imprumutului contractat în scopul sus numit.

Se obiectează împotriva acestui fel de imprumut că economia na-

ţională, prin plata anuală a dobinzilor şi anuităţilor, este tributară unui stat strein Este just că anual va fi necesară plata unor dobinzi şi anuităţi, nu-i însă mai puţin adevărat, că aceste plăţi se vor face din capitalurile noi create prin creşterea producţiunii, ce n'ar fi fost posibilă fără sporirea capitalului fix naţional.

Cu această ocazie, vom cita pe Adolf Wagner, care se exprimă cum urmează asupra acestei chestiuni:

„Imprumuturile de capital strein, folosesc în mod permanent naţiunilor ce le contractează, egalind diferenţele de desvoltare economică şi culturală. Se poate cu seriozitate afirma că creditul internaţional are un rol civilizator". [Finanzwissenschaft B.I.S. 775].

Un defect rămine neînlăturat: greutatea naţiunii contractante de a-şi ocroti în timpuri de criză valuta metalică.

In cazuri de criză, naţiunile în posesiunea titlurilor de stat, caută să le plaseze vinzindu-le; aceste titluri afluează în ţara care a contractat imprumutul fiind revindute aci; iar numerarul trece graniţa. Printr'o politică de discont înţeleaptă se va putea înlătura acest inconvenient.

Prin analizarea surselor împrumuturilor am analizat şi împrejurările în cari imprumuturile sint folositoare economiei naţionale şi cazurile în cari sporul impozitelor este mai favorabil de cit contractarea de împrumuturi. Cele precedente arată evident că alimentarea cheltuelilor extraordinare prin utilizarea creditului public nu poate fi considerată drept regulă generală şi că cu drept Adolf Wagner mărgineşte aplicaţiunea acestei regulii la prealabila analizare a cazurilor concrete.

*

Vreme îndelungată chestiunea utilizării creditului public a rămas nelămurită. După vechea teorie, creditul statului trebuia utilizat numai in extremis, cind cheltuelile nu puteau fi acoperite din resursele obicinuite. Dietzel, prin formularea criteriului de distingere a cheltuelilor în ordinare şi extraordinare, a deslegat indirect problema utilizării creditului statului, destinîndu-l la alimentarea cheltuelilor extraordinare. Adolf Wagner a complectat criteriul de distincţie al cheltuelilor limitînd şi prea marea generalizare pe care Dietzel o da regulei că în orice împrejurări cheltuelile extraordinare vor fi alimentate din împrumuturi. Wagner limitează aplicaţiunea la prealabila analizare a împrejurărilor.

Cu toate că teoria schiţează o cale sigură de urmat, practica financiară în majoritatea cazurilor e în contradicţie cu teoria.

Prin clasarea cheltuelilor în ordinare şi extraordinare, s'au hotărît şi resursele ce le vor alimenta. Cheltuelile ordinare vor fi alimentate din resurse ordinare, impozite; cele extraordinare din resurse extraordinare, împrumuturi.

Adesea practica financiară a utilizat resurse extraordinare, împrumuturi, la acoperirea cheltuelilor ordinare, urmind o cale absolut contrarie celei schiţate de teorie. Acest expedient atrage după sine era deficitelor cronice, cari vor fi defavorabile din toate punctele de vedere economiei naţionale. Singurele mijloace pentru a restabili echilibrul fiind în aceste cazuri nu contractarea de împrumuturi, cari constitue paliative ce pentru moment vor complecta cheltuelile,—se va întreprinde sau reformarea sistemului de impozite, sau reducerea cheltuelilor. Un astfel de caz de economii îl avem de înregistrat în istoria noastră financiară—economiile bugetare din 1901.

Se obicinueşte în asemenea împrejurări a se condamna în mod absolut utilizarea creditului public şi nu greşita lui utilizare.

Mai sint împrejurări de înregistrat cind practica urmează o cale greşită în utilizarea creditului public, anume, cind împrumuturile sint întrebuinţate în scopuri efemere şi nu pentru satisfacerea unor necesităţi reale. In aceste cazuri se obicinueşte iarăşi a se condamna însuşi sistemul şi nu modul greşit de aplicare.

In toate aceste cazuri este de criticat modul de aplicaţiune şi nu însăşi utilizarea creditului statului în genere, care, în mod raţional aplicat, nu poate fi decât folositor economiei naţionale.

18 Iunie, 1908, Berlin.

Const. C. Moteanu.

Cronica Internă

— Pentru ce s'au răsculat ţăranii? [1] —

Răscoalele din Martie 1907, cum e şi foarte firesc, au dat naştere unei bogate literaturi, de studii şi broşuri, asupra *cauzelor* acestor tulburări.

Viitorul istoric al vremurilor noastre va găsi desigur în aceste lucrări, mai mult sau mai puţin serioase şi documentate, un material preţios pentru caracteristica diferitelor curente provocate de mişcarea ţărănească în mijlocul societăţii noastre culte, la clasele „dirigente" şi la „intelectuali"—dar numai arareori se va putea în adevăr lămuri şi asupra cauzelor adînci ale mişcării însăşi.

Şi cine se interesează mai ales de aceste cauze, nu va putea trece cu vederea cartea d-lui Radu Rosetti, pe care ne propunem să o analizăm aici, şi care, în fond, se prezintă ca o urmare a celebrei lucrări anterioare: „Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova".

Primele capitole ale acestui nou volum, d. Radu Rosetti chiar le consacră unui rezumat din „Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova", sub titlul general de „originile chestiei ţărăneşti" (cartea I), arătîndu-ne astfel rădăcinile adînci ale situaţiunii actuale.

Celor ce sînt dispuşi să înflorească relaţiile „patriarhale" dintre boeri şi ţărani în trecut, istoricul durerilor şi pătimirilor ţărănimii noastre le pune în faţă „acte şi documente", din cari reiese adevărul crud:

„Am auzit,—spune d-sa,—lăudîndu-se de mulţi *sistemul patriar-* „*cal*, care ar fi domnit în ţările noastre înainte de punerea în lucrare „a regimului regulamentar.... Nu încape îndoială, că se găsiau boieri „drepţi şi milostivi către ţăranii supuşi lor, dar miile de acte cercetate „de mine în această privinţă mi-au lăsat impresiunea că aceşti părinţi ai „ţăranilor erau nişte rare excepţiuni şi că obştiea stăpînilor era alcătuită „din oameni cu totul lipsiţi de scrupul, cînd interesul lor era în joc.... „Un sistem de legături patriarcale între stăpîn şi săteni ni poate părea

1). **Radu Rosetti**,—*Pentru ce s'au răsculat ţăranii?* Bucureşti, 1908, (687 pagini). preţul 10 lei.

„lucru frumos, numai fiind că-l privim din depărtare, în realitate însă, „frumuseţile lui n'au existat nici la noi, nici aiurea" [1]).

Un specialist, de competenţa lui von der Golz, ne spune în această privinţă şi despre Germania:

„Dacă oborirea sistemului vasalităţii locuitorilor săteni către stă- „pîni se deplînge de mulţi, cari sînt însufleţiţi pentru acest sistem, pri- „vindu-l ca patriarcal, o asemenea părere se sprijină pe o desăvîrşită „necunoştinţă a împrejurărilor de atunci. Se poate ca pe ici şi colea „vasalii unor stăpîni buni să fi dus o viaţă de suferit, dar aceasta era „mai mult o excepţie decît o regulă, şi în deobşte starea lor era de „plîns. Încrederea reciprocă domnea numai arareori, mult mai adesea „constatăm apăsare şi tratamente rele dintr'o parte, de cealaltă ură, ne- „supunere, neştiinţă şi sălbătăcie.... Celui care citeşte scrierile agriculto- „rilor şi ale economiştilor veacului trecut, ba şi de la începutul celui de „faţă, celui care cunoaşte părerile regilor prusiani şi acele ale oamenilor „de Stat din acea vreme, nu-i este cu putinţă să admită că între stăpî- „nul de moşie şi ţăranii supuşi lui să fi existat un regim patriarcal" [2]).

Excesele şi abuzurile de putere ale boerimii noastre, chiar prin exces de rău, au servit, după cum ne arată d. Radu Rosetti, cauza progresului, fiindcă au aruncat în opoziţia împotriva lor toate elementele sociale, şi chiar pe boerii cei mici, în momentul critic al istoriei noastre, în momentul introducerii regimului regulamentar:

„Acest excluzivism al boerilor mari, purtarea lor faţă de nişte oa- „meni cari aveau aceeaşi origine ca şi ei, cu cari strămoşii lor trăise pe „un picior de desăvîrşită egalitate şi cu cari aveau vechi legături de ru- „denie, a fost din partea lor o cumplită greşală, dar totodată un servi- „ciu nepreţuit adus cauzei redeşteptării naţionale. Dacă boerii cei mari „ar fi privit pe acei mici, cari se deosebiau de ei numai prin faptul că „erau săraci, ca fraţi şi ca semeni, dacă le-ar fi făcut o parte în folosu- „sele lor, dacă n'ar fi cerut şi nu şi-ar fi însuşit privilegii de fapt, spe- „ciale pentru familiile lor, dacă ar fi pus friu lăcomiei şi setei lor de „pămînt, necăutînd a pune mîna pe moşioarele boerilor săraci şi a ma- „zililor, dacă cu prilejul Regulamentului Organic n'ar fi pus mîna pe „toată puterea politică, dacă boerimea întreagă, [ar fi] rămas(ă) unită, cuprin- „zînd aproape toată pătura cu ştiinţă de carte din ţară, toată inteligenţa „ei, [ea] ar fi opus revendicărilor democratice o stavilă, care, dată fiind slă- „biciunea şi lipsa de cultură a ţărănimii şi neînsemnătatea clasei orăşă- „neşti, nu s'ar fi putut dobori nici în cincizeci de ani. Pentru ţară în „deobşte şi pentru ţărănime în special, această lăcomie şi această lipsă „de măsură a boerimii celei mari a alcătuit un mare şi nepreţuit ajutor, „căci lor li se datoreşte faptul că cauza naţională a găsit cadrele, şi

1) p. 38—39.

2) *Dr. Th. von der Goltz*: Die ländliche Arbeiterklasse und der preussische Staat, p. 189, la Radu Rosetti, op. cit., pag. 39.

„chiar mare parte din feciorii oastei care a doborît privilegiile, a dezrobit poporul și a făcut Unirea" [1]).

* * *

Istoria modernă a țărănimii noastre se împarte în mod firesc în trei epoce distincte: 1) epoca regulamentară, 2) epoca luptelor pentru emanciparea țărănimii, care se isprăvește prin legea rurală dela 1864, și însfîrșit, 3) acel regim hibrid al legilor de „învoeli agricole", ce s'a stabilit în urma legii dela 1864 și a durat până în ziua de astăzi și care apare ca cea mai apropiată cauză a răscoalelor din Martie 1907.

Situațiunea creată țărănimii din Moldova prin Regulamentul Organic ne este cunoscută deja din „*Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*".

Știm că Regulamentul Organic nu numai a consacrat toate spoliațiunile legiuirilor de sub Alexandru Moruzi, din 1805, și de sub Ioniță Sandu Sturza, din 1828, dar a mers în această privință și mai departe, desbrăcînd de pildă țărănimea și de drepturile ei străvechi asupra pădurilor.

În noua lucrare a d-lui Rosetti sînt cu deosebire interesante paginile în cari se arată înrîurirea ce a avut Regulamentul Organic asupra gospodăriei țărănești. Capitolul IV din cartea a II-a a acestei lucrări, care a fost întâiu publicat în revista noastră [2]), ne arată cum avîntul economic al țărănimii a fost oprit în loc, cum agricultura pe care o făceau țăranii moldoveni în Țara de jos a fost distrusă, și țăranul silit să ducă o viață de trîndăvie relativă și de lipsă de prevedere și economie.

Mulțumită acestui regim, în Moldova s'a accentuat acel sistem de exploatare a țăranului prin creșterea continuă a arenzilor și scăderea prețurilor de muncă, care sistem în zilele noastre a ajuns la înflorirea lui desăvîrșită.

„Limita superioară a acestor prețuri,—spune d. Rosetti,—pentru „munca angajată de mai înainte, n'a mai sporit de loc deatunci; muncile făcute de țărani în Moldova în anii din urmă, pentru datorii din „trecut, pentru angajamente făcute din iarnă, pentru învoeli de imaș și „de locuri de arătură și pentru productele luate, nu depășiau limita superioară a prețurilor cu care se plătiau aceleași munci în anul 1849. „Însă prețurile cu cari li se arendează acum pămînturile de arătură și de „imaș, *cînd sînt moderate*, întrec pe acele de atunci *de patru sau de „cinci ori*, în multe cazuri chiar *de șapte și de opt ori*".

În realitate, prețurile muncii n'au rămas staționare, ci *au căzut* mai jos, fiindcă, cum arată d. Radu Rosetti, „nu trebue uitat că, între „1830 și 1859, prețul obiectelor de primă necesitate crescuse în chip „foarte însemnat" [1]).

1) Ibid. p. 44.
2) *Viața Romînească*, 1907, No. 10.

Nu e de mirare că țărănimea a căutat să protesteze împotriva situației ce i s'a creat, prin unicul mijloc ce i-a mai rămas la dispoziție,— în urma potolirii oricărui protest mai activ cu ajutorul baionetelor rusești,— prin fugă, *bejănie*, cum se exprimă d. Radu Rosetti:

„Obștirea nouei legiuiri aduse nemulțumirea la culme. Sătenii nu „mai avură energia trebuitoare pentru a se răscula, dar, încă din luna „lui Maiu 1833, din satele de pe Prut ale ținuturilor Iași, Dorohoiu și „Fălciu, începură a porni bejănari în Basarabia. Intâiu plecară oameni singuratici, apoi familii, mai pe urmă sate întregi. Această bejănie „sporia din zi în zi și amenința să se întindă și asupra satelor mai de„părtate de graniță" [2]).

Și mai jos:

„Nemulțumirea se dovedi cu prisosință în anul următor, 1834, cînd „sătenii începură a se bejăni pe la toate granițele, acei din Bacău peste „munți, acei din ținuturile dealungul Prutului în Basarabia, acei de „lîngă Dunăre la Turci. Nemulțumirea și bejănia erau mari, mai cu „samă în ținuturile Fălciu și Covurluiu, de unde fugiau peste Prut sate „întregi în urma împilărilor unora din posesori, și chiar din proprietari, „și din cauza nouei *pravili* care le strîmtora cu desăvîrșire locurile de „hrană, de cari erau obișnuiți să aibă belșug. Se numi o comisiune sub „preșidinția Logofătului Lupu Balș, însărcinată să cerceteze pricinile bejăniei, să liniștească pe locuitorii rămași și s'aducă înapoi pe cei fugiți. „Din lucrările comisiei reesă, în modul cel mai drastic, chipul neomenos în care erau tratați țăranii moldoveni pe acea vreme și exploatarea „nerușinată a căror pradă erau" [3]).

Spre rușinea clasei noastre diriguitoare de pe vremuri, cauza adevărată a acestei bejănii a fost constatată într'un act oficial, de un reprezentant al puterii străine cotropitoare, generalul Kisselev care, în darea de samă asupra stării Moldovei în 1832—1833, spune că principala cauză o constitue: „*împilările unor proprietari și arendași, cari, de„parte de a cruța pe săteni, au intervertit în interesul lor aducerea la „îndeplinire a nouei legi*" [4]).

Culmea însă a fost atinsă, cînd guvernul Moldovei a intervenit la guvernul imperial al Rusiei ca să-l ajute să împiedece acest exod în masă al țăranilor noștri, și pentruca țăranii fugiți în Basarabia să fie retrimiși la vetrele lor.

D. Radu Rosetti reproduce din arhivele statului răspunsul guvernului rus, tradus în limba vremii, care dă o lecție de înaltă moralitate și

1) Ibidem, p. 115.
2) Ibid. pag. 78.
3) Ibid. pag. 80.
4) *D. C. Sturza-Scheianu*, Acte și Legiuiri, vol. I, pag. 157, citat de Radu Rosetti, op. cit., pag. 58.

de înţelepciune politică ocirmuirii şi boerimii moldoveneşti (sublinierile sînt ale d-lui Rosetti):

„Din ştiinţele adunate într'aceasta de către *Ministerstvă* [rusă] se „descopere că *toţi locuitorii trecuţi de aicea, au fost* locuitori de prin „satele boereşti şi mănăstireşti şi **au fost nevoiţi a căuta liman în „Rusia, sau din pricina asupririlor varvariceşti a proprietarilor şi „a posesorilor sau din împovorarea lor cu nenumărat lucru a boeres-„cului,** *sau din pricina lipsei de mijloace pentru hrana lor,* că nime-„nea dintre dînşii nu au mărturisit ca să fi săvîrşit vre-o faptă criminali-„cească sau măcar cea mai mică necuviinţă şi că la cercetarea ce li s'au „făcut la carantină, la dînşii s'au găsit numai nişte lucruri ţărăneşti... „[Vădit ocirmuirea şi boierii *calomniase* pe ţărani!....] *Se înţelege că in-„vinovăţirile ce isvodesc asupră-le proprietarii şi posesorii nu meritari-„sesc crezare şi că luarea de măsuri spre precurmarea unor asemene „neorîndueli şi strîmtorîri* **va fi cel mai adevărat mijloc spre stavi-„lisirea trecerii locuitorilor Moldovei în Rusia** [1])".

Ne-am deprins să nu mai roşim...

Ca de obiceiu, d. Radu Rosetti ilustrează toate abuzurile şi exacţiunile, de cari sufereau sătenii din Moldova sub regimul regulamentar, cu probe documentare foarte numeroase (pag. 117—137). Voiu cita un singur caz: Spătarul Petrache Cosmiţă, împuternicitul lui Beizedea Grigore Sturza, reclamă de la locuitorii din Borca suma de 160,680 lei, pentrucă aceştia i-ar fi rămas datori cu munca, care, pe temeiul învoeli încheiate între ei, se ridică la această valoare. Din fericire pentru locuitori, Mihai Vodă Sturza fiind destituit pe acea vreme, guvernul a însărcinat pe ispravnicul de Neamţ, defunctul Lascar Catargiu, să cerceteze cazul. Şi ancheta a dovedit că toată datoria locuitorilor se reducea la.... *168 lei 20 parale!....* Lascar Catargiu a povestit în urmă autorului, că a fost îngrozit de chipul în care vechilii lui Beizedea Grigore încărcase oamenii la socoteli. A găsit, de pildă, părechea de opinci, care valora pe atunci un leu, pusă în socoteală cu o carboavă (12 lei 20 parale), etc. [2])

Din volumul pe care-l analizăm acuma se poate face o comparaţie foarte suggestivă între regimurile sub cari trăiau ţăranii în Muntenia şi în Moldova.

Pe cînd în Moldova, încă de la Alexandru Moruzi, dreptul străvechiu al ţăranilor la folosinţa hotarului locuit de ei e mărgenit, precum şi zilele de muncă de mult nu se mai socotesc în mod natural, ca „zile proaste", cum se zicea în Moldova, ci după un „nart" de muncă, fantastic în exagerarea lui pentru cantitatea de muncă ce se impunea ţăranilor, în cît cele 12 zile legale ajungeau să ceară o muncă efectivă de până la 60 de zile:—în Muntenia, săteanul, înainte de Regulamentul Organic, „nu suferise nici o ştirbire la dreptul său de folosinţă asupra ho-„tarului aşezării, neexistînd în Ţara Romînească nici o legiuire care să „mărginească acest drept; cele 12 zile, cari el era îndatorit să le lucreze „stăpînului, nu erau zile *cu nart*, ci zile simple, *proaste*, cum se zicea „în Moldova".

1) Ibid. pag. 125—126.
2) Ibid. pag. 131—133.

Pe lîngă aceasta, în Muntenia stăpînii nu făceau mai de loc plugărie, care rămînea aproape cu desăvîrşire în mîna ţăranilor şi deci, cum spune d. Rosetti:

„Situaţia ţăranului faţă de stăpîn, în ţara Romînească, deşi îşi avea „obîrşia în acelaş obiceiu ca în Moldova, era cu mult mai bună de cît „în această din urmă ţară: dreptul lui de folosinţă asupra hotarului aşe-„zării era neştirbit, slujba ce datorea stăpînului era cu mult mai uşoară, „şi stăpînul nefăcînd plugărie, *lipsea acest temeiu de antagonism*" [1]).

Regulamentul Organic a mărgenit pentru prima oară dreptul *legal* al ţăranilor din Muntenia la folosinţa asupra hotarului aşezării şi a mers în această privinţă chiar mai departe de cît Regulamentul din Moldova. Însă, fiindcă *de fapt* stăpînii din Muntenia nu făceau agricultură, sătenii au suferit mai puţin de această mărgenire, mai ales că legiuirile ulterioare (1851, sub Barbu Ştirbey) au reglementat relativ mai drept învoelile pentru folosinţa pămîntului peste întinderea „legiuită".

Pe de altă parte, dacă Regulamentul Organic a stabilit şi în Muntenia un „nart" pentru zilele de muncă, acest „nart" însă e neasemănat mai omenos de cît în Moldova. Un singur exemplu, foarte elocvent, ne va învedera deosebirea enormă, în această privinţă, între regimul din Moldova şi cel din Muntenia:

„Cîtimea de muncă impusă pe zi pentru praşilă, deşi încărcată, ne „dă un mijloc pentru a socoti cumplita nedreptate ce Regulamentul Or-„ganic din Moldova o făcea ţăranului moldovan socotindu-i munca în „12 prăjini de popuşoi, prăşite de două ori, culese, disjocate (curăţite), „puse la coşere şi aşezate într'însele, strujenii (cocenii) tăiaţi şi căraţi,— „*drept o singură zi.* Pentru aceeaşi cîtime de muncă Regulamentul mun-„tenesc **socoteşte 8 zile** (!!), şi această socoteală este departe de a fi „generoasă şi a fost mai pe urmă redusă" [2]).

Şi anume acest „nart" a fost scăzut în Muntenia chiar în redacţia definitivă a Regulamentului, în urma observaţiilor lui Kisseleν, şi mai apoi încă şi mai mult sub Barbu Ştirbey (1851),—pe cînd în Moldova, la 1851, Grigore Ghica Vodă a fost silit să mai mărească încă de fapt cîtimea de muncă a clăcaşilor, în folosul stăpînilor.

În afară de acestea, în Muntenia a rămas respectat în mare parte dreptul ţăranilor de a se folosi de lemnele necesare gospodăriei lor, din pădurea de pe moşie.

Şi e caracteristic că intervenţiile lui Kisselev în favoarea sătenilor au avut în Muntenia alt răsunet de cît în Moldova.

1) Ibid. pag. 138.
2) Ibid. pag. 143.

„Este de netăgăduit,—cum spune autorul nostru,—că încercările lui „Kisselev de a modifica în bine, pentru *starea de fapt* a săteanului, *în „momentul de atunci*, dispoziţiunile asupritoare ale textului primitiv al „Regulamentului, au fost în ţara Romînească încununate în mare parte „cu izbîndă.—In noua redacţiune, rămasă definitivă, nartul muncii este „aşezat într'un chip cît se poate de drept şi de omenos, dispoziţia § 4 „al articolului 141, prin care săteanul ce nu se bucură de întreaga în„tindere de pămînt este proporţional scăzut din clacă, alcătueşte îndrep„tarea unei strigătoare nedreptăţi.... Hotărît, bărboşii munteni se arătară „mai cu omenie de cît bărboşii moldoveni" [1]).

Parcă justiţia imanentă a lucrurilor a voit să răzbune pe ţăranii din Moldova: „bărboşii din Muntenia" au suferit cu mult mai puţin pe urma prefacerilor vremii, pe cînd urmaşii „bărboşilor din Moldova", în cea mai mare parte ruinaţi, măresc rîndurile declasaţilor din Romînia modernă....

Nu e de mirare dar că, mulţumită acestor împrejurări, ţăranul din Muntenia de astăzi,—cu toate că „stăpînii" de acum nu mai pot invidia pe cei din Moldova,—e mai puţin prăpădit, mai voinic, mai energic, mai harnic de cît fratele său de peste Milcov.

Bine înţeles, abuzurile şi excesele n'au lipsit în Muntenia ca şi în Moldova, şi în această privinţă veţi găsi în autorul nostru pagini tot aşa de elocvente ca şi pentru Moldova (pag. 227—249).

Şi mai ales ceea ce e adevărat pentru Moldova, e tot atît de adevărat şi pentru Muntenia: lipsa de orice dreptate pentru ţăran şi impunitatea desăvîrşită pentru orice fără-de-legi ale stăpînilor.

Nu putem lăsa de-o parte o pagină, documentată cu multe pilde, din cartea analizată:

„Ceea ce reesă mai cu samă din exemplele arătate mai sus, este „impunitatea de care se bucurau acei cari împilau pe ţăran şi neputinţa „de a-i înfrîna, în care se găsea ocîrmuirea centrală. Şi aşa era; acea „ocîrmuire era puternică numai faţă de acei cari nu îndrăzneau să i se „pună dimpotrivă, dar cu totul dezarmată faţă de abuzurile cele mai „mari, cînd acele abuzuri erau făptuite de oamenii cu vază sau chiar „numai mai îndrăzneţi.—Puterea de împotrivire a ţărănimii fusese cu „totul sdrobită, acei puternici ştiau bine că, oricît de mare ar fi fost abu„zul, ţăranul n'avea să îndrăznească să i se împotrivească cu tot dinadin„sul, să pună mîna pe topor. Dealtmintrelea, atît stăpînii cît şi ocîr„muirea aveau grijă să înăbuşe la vreme, sub biciu, orice semn de îm„potrivire. Era destul ca locuitorii unui sat să nu vrea să execute vre-o „lucrare (în cele mai multe cazuri, nedatorită de ei), să lase *capete* la „întinderile de praşilă, secere, sau coasă, măsurate cu o prăjină prea „lungă, sau să răspundă prin vreo sudalmă la loviturile de *harapnic* ale „feciorului boeresc sau ale vătavului, pentruca faptul să fie calificat de „răscoală... Nu cunosc cazuri de violenţă a ţăranilor asupra proprietari„lor în epoca regulamentară, dar în cazul de care ne ocupăm, stăpînul „se adresa de obiceiu ispravnicului, calificînd de răscoală împotrivirea „sătenilor. Atunci, cînd jeluitorul era un boer din cei mai de samă, venia „însuşi ispravnicul, în cele mai multe cazuri însă privighitorul cu cîţiva „*slujitori* sau *cazaci*, cum li se zicea mai pe urmă. Satul era strîns de „aceştia grămadă la canţelaria moşiei, dojenit de privighitor, apoi erau „chemaţi acei cari fusese însemnaţi de vechil ca fiind capii *buntului*. „Aceştia erau puşi jos şi bătuţi de cazaci astfel ca să ţină multă vreme „minte de acea bătae. Pe urmă satul era somat să ceară ertare şi să „declare că se va supune la cele la cari se împotrivise, şi, dacă nu că„dea îndată în genunchi făgăduind nemărgenită supunere, se luau oa„menii dearîndul, se puneau jos şi se băteau unul după altul până „ce, de obiceiu în urma stăruinţelor preotului şi ale citorva bătrîni, se „muia dîrjia lor şi făceau act de supunere" [1]).

„Avea parte de dreptate atunci numai acel care era în stare sau „s'o cumpere sau s'o intimideze..." [2]).

Cum vedeţi, trec vremuri peste vremuri fără alinarea vechilor dureri ale ţăranului romîn.

Şi ne-am deprins să nu mai roşim...

* * *

Trecem peste legiuirile din 1851, ale lui Barbu Ştirbey din Muntenia şi ale lui Grigore Ghica din Moldova, prin cari s'au adus cîteva modificări, fără osebită importanţă, în regimul regulamentar: în Muntenia situaţia ţăranului s'a îmbunătăţit încă ceva, mai ales mulţumită părţii pe care a luat-o ţărănimea la mişcarea din 1848, iar în Moldova a rămas staţionară, dacă chiar nu s'a înrăutăţit.

Mai mult interes prezintă lupta între diferitele elemente sociale pentru îmbunătăţirea soartei ţăranului, izvorîtă din trezirea conştiinţii naţionale în urma revoluţiei din 1848, şi mai ales sub presiunea puterilor europene după războiul din Crimeia.

In Muntenia această luptă a fost mai strîns legată de marea mişcare revoluţionară de la jumătatea veacului trecut. In comisia însărcinată de guvernul provizor din Bucureşti să pregătească un proect de lege pentru regularea raporturilor dintre moşieri şi ţărani, pentru prima oară în istoria noastră s'a auzit glasul ţărănimii în secularul proces pentru „moşia strămoşească".

Şi sînt uimitoare conştiinţa de drept şi simţul realităţii de cari au dat dovadă reprezentanţii ţărănimii în acea comisiune.

Aşa, de pildă, săteanul Lipan, în cîteva cuvinte, a caracterizat si-

1) Ibid. pag. 152—153.

1) Ibid. pag. 134—135.
2) Ibid. pag. 248.

tuaţia de drept, creată prin spoliaţiunea consfinţită de Regulamentul Organic:

„Noi,—spune acest ţăran—n'am ştiut nimic de Regulamentul făcut „de d-tră; *ne-am pomenit cu el în spinare*" [1]).

Iar ţăranul Scurtulescu precizează:

„De la Moş Adam încoace se va dovedi *prin tractaturi vechi* cum „s'a urmat din vreme în vreme, care ne-am pomenit noi de la moşi... „Iar *de la anul 1831 ne-am pomenit prin silnicie cu un jug de fier pus „pe capul nostru*, ce-l numesc boerii proprietari sfînt regulament, pre„cum şi eri în adunare a pomenit d. Lenş, din partea domnilor proprie„tari, că este sfîntă proprietatea şi Regulamentul, zicind tot dumnealui „ca să-l sfinţim şi pe viitor. Noi această proprietate şi Regulamentul, ce „ne-a împilat de ani 17 şi până acum, nu le cunoaştem de sfinte, ci „le cunoaştem jug de fier şi robire, puse pe capul nostru cu silnicie şi „*fără de ştirea obşteştii ţări a Romînului*" [2]).

Ţăranii reclamă să li se recunoască proprietatea deplină asupra păminturilor aflate în posesiunea lor, iar unii invoacă chiar dreptul lor străvechiu la folosinţa hotarului întreg, cum este acelaş Scurtulescu, care anume invoacă vechiul drept romînesc:

„Şi după acea părticică de pămînt,—zice el,—ce ni se dă stăpî„nire de sfînta Constituţie, cine îi va trebui mai mult pămînt să mun„cească, afară din acel dat de sfînta Constituţie, va cere de la stăpînul „pămîntului *numai cu o dare din zece una*, fără să se mai pomenească „de clacă, de obăcie, de prisoase şi ierbărit, numai din zece una din „rodul pămîntului, precum mai sus s'a zis" [3]).

Faţă de îndărătnicia proprietarilor, pentru ca să nu periciteze acţiunea revoluţionară, guvernul a fost silit să suspende lucrările comisiunii. Astfel, zice d. Radu Rosetti:

„Şedinţele comisiei proprietăţii nu dădură nici un rezultat practic. „Ele dădură la iveală deşteptăciunea, moderaţiunea şi blîndeţa ţăranului „romîn pe de-o parte, egoismul îngust şi setea de foloase a clasei stă„pînitoare pe de alta. Ele ne vădesc lipsa desăvîrşită de pregătire pen„tru rezolvarea acestei mari chestiuni şi necunoştinţa ei chiar de acei „cari aveau pretenţia să fie stăpîni pe dînsa" [4]).

Lupta mai serioasă a fost dată sub directa presiune a puterilor europene, în urma războiului din Crimeia, mai ales în Divanul ad-hoc al Moldovei.

E semnificativ cum, zece ani după şedinţele comisiunii din Bucureşti, reprezentanţii ţăranilor în Divanul Moldovei repetă în jalba lor, depusă pe biuroul Divanului, argumentele şi revendicările fraţilor lor de peste Milcov:

1) Ibid. pag. 184.
2) Ibid. pag. 186.
3) Ibid. pag. 186.
4) Ibid. pag. 193.

„Din buni şi străbuni noi am avut dreptul de a ne lucra pămîn„tul trebuitor pentru hrana noastră şi a vitelor noastre, fără să ne poată „alunga nimeni de pe dînsul. Toate uricile ţării, toate aşezămintele vechi „şi noi, ne sfinţesc acest drept, precum acela *de a se da copiilor noş„tri pămînturi până la acoperirea a două treimi din moşie; iar până „la Regulament aveam dreptul de a lucra cît vom putea*. Deaseme„nea boerii de moşie au avut dreptul de a ne cere boeresc" [1]).

Iar despre acest Regulament iată ce spun ei:

„Noi nici la facerea legii aceştia, nici la celelalte nu am fost che„maţi, nici întrebaţi, nici la o învoială nu am stătut. Domnia lor boerii „de moşii singuri le-au făcut, noi le-am urmat, şi de greu şi amar ne-au „picat. Dar fiindcă Dumnezeu şi-a adus aminte şi *au dat în minte celor „şapte puteri de s'au îndurat* că de astă dată ca să fim şi noi întrebaţi „despre păsurile şi durerile ce le avem, uitat fie şi şters din inimile „noastre tot trecutul cu chinurile sale"... [2])

E de prisos să analizăm mai pe larg răspunsul dat la această jalbă de către reprezentanţii marii proprietăţi din Divan, în care, după cum spune d. Radu Rosetti, „se oglindeşte duhul strîmt, egoist şi lacom al clasei stăpînitoare" [3]).

E picant că şi atunce s'au găsit oameni de samă cari, recunoscînd mizeriile ţărănimii, se credeau totuşi în drept să apere regimul regulamentar, punînd aceste mizerii pe sama faptului că „administraţiile nu şi-au împlinit datoria" [4]).

Un număr dintre membrii Divanului, aparţinînd claselor privilegiate, formulează, e adevărat, un amendament la propunerea deputaţilor săteni, prin care se ia apărarea acestora şi se propune: „Răscumpărarea „boerescului, lăsarea în întreaga şi deplina stăpînire a sătenilor a cîtimii „de pămînt atribuită prin aşezămînt *după statu quo*" [5]).

Deşi expunerea de motive a acestui amendament se prezintă ca una din cele mai energice şi complecte apărări ale dreptului istoric al ţărănimii romîne, mărgenirea împroprietăririi la „statu quo" alcătueşte, —cum spune şi d. Radu Rosetti,—o batere în retragere, o concesiune făcută pretenţiilor nedrepte ale proprietarilor, un pas înapoi faţă de revendicarea, de către deputaţii săteni, a dreptului „de a se da şi copii„lor lor pămînturi până la acoperirea a două treimi din moşie".

„Greşala,—continuă autorul nostru,—de a nu fi menţinut acea re„vendicare este nemărgenită; cea mai strălucită şi mai puternică din „toate apărările drepturilor ţărănimii lăsînd'o să cadă, n'a mai îndrăznit „nimeni s'o mai reînoiască, ea a rămas părăsită. Repet că părăsirii aces-

1) Ibid. pag. 231.
2) Ibid. pag. 289.
3) Ibid. pag. 231.
4) Ibid. pag. 307, socotinţa lui C. Hurmuzache.
5) Ibid. pag. 315.

„tei drepte revendicări incumbă fără îndoială răspunderea stării primej-„dioase în care ne aflăm astăzi" [1]).

Dar, bine înţeles, şi acest amendament a fost respins de Divan.

Lucrările Divanului Moldovei în această privinţă au rămas fără nici un rezultat, ca şi acele ale comisiunii din 1848. Chiar Mihail Kogălniceanu n'a crezut de cuviinţă să insiste, de teamă ca această nenorocită chestie agrară să nu primejduiască Unirea, marii proprietari părăsind tabăra unionistă...

În Divanul ad-hoc al Munteniei chestia nici n'a fost ridicată.

Comisiunea europeană întrunită la Bucureşti, chemată să se pronunţe asupra lucrărilor Divanurilor ad-hoc, şi-a dat bine samă de situaţie. În protocoalele acestei comisiuni găsim pasagii relative la rezultatele desbaterilor Divanului asupra chestiei agrare, cari pecetluesc pe vecie clasa noastră diriguitoare:

„Acest rezultat negativ, lipsa de înţelegere asupra aplicării unei „măsuri recunoscute în unanimitate ca fiind indispensabilă, dovedeşte „încă o dată că, *dacă această reformă este lăsată în singura grijă a „părţilor interesate, ea nu va putea niciodată să fie operată cu echi-„tate şi spre mulţumirea tuturor*" [2]).

Iar comisarul francez, Talleyrand, se exprimă şi cu mai multă hotărîre:

„În condiţiile politice şi sociale în cari se află Principatele, este „vederat că această problemă socială *nu poate să fie părăsită în voia „iniţiativei lor ocîrmuitoare sau legiuitoare*. Desbaterile Divanului mol-„dovenesc, cari n'au ajuns la nici un rezultat, dau o dovadă despre „acest adevăr. O soluţiune, fie ea chiar cea mai echitabilă, va fi primită „fără sguduire, numai dacă principiul care-i slujeşte de temeiu, *ar fi ob-„ţinut de mai nainte sancţiunea puterilor...*" [3]).

Cu alte cuvinte, diplomatul francez nu se sfieşte să afirme că ţărănimea romînească nu poate aştepta dreptate de la clasele noastre diriguitoare, nu poate fi scăpată decît *prin intervenţia directă a puterilor europene!...*

Dacă Talleyrand nădăjduia astfel să deştepte amorul propriu, mîndria naţională a ocîrmuitorilor romîni, faptele au dovedit că se înşela...

Plenipotenţiarii marilor puteri, întrunindu-se la Paris în Maiu 1858, aveau a se pronunţa în ultimul resort asupra lucrărilor Divanurilor ad-hoc. Convenţia de la Paris însă, impunînd pe de o parte Ţărilor Romîne să îmbunătăţească grabnic soarta ţărănimii, pe de altă parte a condamnat la sterilitate toate sforţările de a da o soluţiune mai dreaptă şi mai omenească chestiunii agrare, sancţionind cel mai detestabil sistem electoral ce se poate închipui pentru vre-o reprezentaţiune *naţională*.

1) Ibid. pag. 316.
2) Ibid. pag. 321.
3) Ibid. pag. 323.

Cum ne arată istoricul ţărănimii noastre, în acest sistem electoral:

„Patru cincimi din reprezentaţia ţării aparţinea marii proprietăţi, „cealaltă cincime fiind reprezentată de clasa proprietarilor mici. Întreaga „ţărănime, nouă zecimi ale ţării, şi toată inteligenţa oraşelor erau cu de-„săvîrşire excluse din sfatul ţării. Mult mai larg, mai drept şi mai înţe-„lept fusese modul de reprezentare impus Porţii de Thouvenel pentru „alcătuirea Divanului ad-hoc. Convenţia astfel, pe de o parte dădea re-„prezentaţia naţională, adică puterea politică a viitorului, în mîna infimii „minorităţi a marilor proprietari funciari, adică tocmai în mîna acelor pri-„vilegiaţi cari abuzase şi abuzau fără cruţare de obştie, ţinînd-o sub po-„vara unui jug de fier, iar pe de altă parte cerea grabnica îmbunătăţire „a soartei ţărănimii asuprite. Dar această îmbunătăţire nu se putea în-„deplini decît prin oborîrea regimului nedrept şi asupritor căruia era su-„pusă ţărănimea, regim de care *se foloseau acei cărora li confirma din „nou, sub o formă mai modernă, privilegiul puterii politice*. Se înfiinţa „astfel un cerc vicios. Nefiind absolut nici o nădejde ca stăpînii de mo-„şii să consimtă la jertfirea măcar a unei părţi din drepturile ce le uzur-„pase în perioada urbariilor şi cu prilejul Regulamentului, singurele căi „deschise pentru săvîrşirea unei reforme, ce devenia din zi în zi mai neapă-„rată, erau *sau răscoala ţărănimii sau intervenţiunea vre-unui al treilea „factor*. Talleyrand propusese *ca puterile să-şi însuşească rolul acestui al „treilea factor*; sfatul lui nu fusese ascultat şi chestia fu deslegată de „altul [vom vedea îndată cum] împotriva voinţii reprezentanţei alese de „privilegiaţi.—Cotropirea drepturilor ţărănimii se săvîrşise de boieri şi de „Domni fără ca ea să se fi putut apăra, fără ca ea să fi fost măcar as-„cultată. Marile puteri ale Europei îi dăduse voie să-şi spună dorinţa, „dar nu-i recunoscuse dreptul să ia parte la sfatul care avea să hotă-„rască asupra viitorului ei!...." [1])

În acest moment al istoriei noastre s'a dovedit încă odată că sistemul electoral nu constitue numai o chestiune de „formă," că el *„prejudecă chiar fondul"*, determină hotărîrîr, de mai înainte, soluţiunea tuturor problemelor puse la ordinea zilei.

Şi cum se repetă istoria!....

* * *

Lupta fiind dusă în aceste condiţii, rezultatul ei era fatal.

În lucrarea d-lui Radu Rosetti,—partea cea mai emoţionantă a acestei cărţi,—veţi găsi urmărite pas cu pas toate fazele dramatice ale acestor lupte, de aproape şapte ani, în Adunarea legislativă a Moldovei şi a Munteniei, în Comisia Centrală, în Camerele unite din Bucureşti;—nici nu putem încerca să rezumăm aici peripeţiile, atît de dureroase pentru mîndria noastră naţională, ale acestei drame, în privinţa cărora istoricul ne

1) Ibid. pag. 326.

spune, că—„cu cit înaintăm în urmărirea acestor desbateri, cu atit mai „mult ele ne înfăţişează icoana luptei unui uriaş [M. Kogălniceanu] împotriva unei mulţimi nenumărate de pitici!!....“ [1]).

Cetiţi aceste pagini!

Aproape fiecare rind ne face să gîndim: da, cum se repetă istoria!...

Apărătorii vechilor abuzuri şi privilegii mereu tună împotriva „instigatorilor“, cari aţiţă „patimile“ ţărănimii, ce alt-fel ar fi fost „mulţumită“ de soarta ei, (cu toate că şi pentru ori-ce străin erau vădite cauzele adevărate ale surdei agitaţiuni ce o cuprinsese); orice încercare de reformă e denunţată ca „spoliaţiune“ şi „socialism“,—iar Kogălniceanu e deadreptul asămăluit cu Proudhon, învinuit că ar fi împărtăşit credinţa în formula: „proprietatea e o hoţie“; şi raportul Camerei spune ritos despre proectul legii rurale: „dar toate acestea nu e alteceva decît punerea în lucrare a unui principiu atît de mult cunoscut şi lăudat de şcoala socialistă şi care se numeşte *drept la instrumentul de lucru* (adică *la mijloacele de producţie*) !!....“ [2]) etc. etc.

In zădar Kogălniceanu scria şi spunea tot ce se putea spune pentru biruinţa dreptei judecăţi şi pentru deşteptarea simţului patriotic.

In zădar, în calitate de prim-ministru al Moldovei, caută să arăte într'o circulară celebră către prefecţi, că mulţimea nu se provoacă la răscoală numai prin propagandă revoluţionară:

„A provoca o asemenea tulburare este a fi duşmanul ţării sale, „însă această tulburare se poate face prin două feluri de oameni, deo„potrivă de primejdioşi şi cari deopotrivă trebuie să fie pedepsiţi după „toată asprimea legilor. Propagandiştii cari, sub pretext că lucrează „pentru o reformă socială, întărită poporul, provoacă intrigi şi prin a„ceasta nu fac de cît a îngreuia mai mult această reformă *cerută de „Convenţia de Paris*,—şi *împilatorii* cari, impuind locuitorilor muncă şi „îndatoriri, peste cuprinderea aşezămîntului şi a legiuitelor învoeli, cari „maltratîndu-i contra legii şi a demnităţii omeneşti, *provoacă pe locuitori la ură şi la duşmănie!*....“ [3])“

In zădar spunea el privilegiaţilor din Adunarea Moldovei:

„D-lor, să fim bine siguri, că în cită vreme ţăranul nostru se va „lăsa să fie bătut de pămîntean, el se va lăsa să fie bătut şi de străin, „ba chiar *va putea deveni instrument de răsbunare în mînile străinului!*.... D-lor, *200 boieri nu fac o naţie*. Acesta este un adevăr pe care „nimenea nu-l poate contesta.....“

„Şi le arăta cauzele agitaţiunii ţăranilor:

„I-a mai provocat rezultatul negativ ce l'au dobîndit în Adunarea „din 1857 cererile lor în privinţa boerescului. Ei cari au iscălit cu noi „toate dorinţele naţionale, cînd a venit timpul de a ne ocupa şi cu ce„rerile lor speciale, drept singur rezultat au căpătat insulte dela această „tribună, astfel încît fiecare din bieţii deputaţi s'au întors pe la casele „lor cu desnădejdea în inimă şi cu blăstămul pe buze, şi nici în casele „lor nu au fost liniştiţi. *Pe unii i-au maltratat proprietarii, pentrucă „au îndrăznit a se tîngui de soarta lor, pe alţii i-a tiranizat guvernul lui Vogoridi, care cu sila le-a luat până şi buletinele Adunării „ad-hoc....Unii din ei au fost chiar închişi şi sărăciţi....*“ [1]).

1) Ibid. pag. 400.
2) Ibid. pag. 387.
3) Ibid. pag. 347.

In zădar apoi, în 1862, în Camerele întrunite din Bucureşti, se silea să convingă pe aceiaşi „stăpîni“ de *necesitatea istorică* a reformei, de fatalitatea ei:

„Ce ruşine, ce decadenţă pentru noi, cînd am dovedi străinilor că „nu avem putinţa de a fi, de a ne ridica la înălţimea misiunii noastre, „că în mînile noastre era să întărim Romînia şi că noi am îngropat-o de „vie; căci nenorocind trei milioane de ţărani, nenorocită va fi şi ţara noas„tră; şi moartă va fi Romînia cînd, în o asemenea chestiune, noi legiu„itorii ei, am da pilda strîmbătăţii şi a nelegiuirii... Şi să nu credem, „d-lor, că prin un vot al nostru *am putea îneca pentru veci dreptul „ţăranilor*. Nu, d-lor, *dreptatea nu piere;* ca trupul lui Hristos ea se „poate îngropa, dar întocmai ca şi Hristos-Dumnezeu, *ea va reinvia*...“ [2]).

Şi mai tîrziu, ca Prim-ministru, întru apărarea proectului de lege rurală:

„Dacă am venit aici cu principii socialiste, nu sînt principiile mele, „sînt ale lui Walevski, ale lui Hardenberg şi Stein, ale acelor bărbaţi „cari au scăpat monarhia la 1848 [în Austria], ale bărbaţilor de Stat ai „Rusiei, cari au scos pe ţărani din starea de şclăvie *şi cari le-au dat „mai mult decît d-voastră*. Dacă acei oameni sînt socialişti, atunci pri„mesc şi eu să fiu socialist. Dar nu este aceasta, d-lor; toată lumea „ştie că aici nu este vorba de Kogălniceanu, nu este vorba de minister, „este vorba că nu voiţi un minister care să trateze chestiunea aceasta sub „un punct de vedere naţional, care să o apere ca o chestiune naţională, „care să facă *o lege pentru ţară, iar nu pentru proprietari*....“ [3]).

In zădar, toate au fost în zădar!....

Purtătorul cuvîntului privilegiaţilor, îi răspunde lui Kogălniceanu, fără nici o.... jenă:

„Am privit totdeauna pe proprietari ca partea inteligentă a naţiu„nii şi *am voit să o garantăm* [Pe proprietari! Prin *legea rurală* !...]; „da, d-lor, proprietarii sînt partea inteligentă, *ţăranii sînt masa brută*, „sînt forţa numerică, şi *nu voim noi a lovi inteligenţa prin forţa bru„tală*....“ [4]).

De cîteori am cetit şi am auzit noi toate acestea în zilele noastre!...

1) Ibid. p. 350 şi 353.
2) Ibid. p. 367.
3) Ibid. p. 399
4) Ibid. p. 400

Legea rurală a trebuit să fie impusă prin o revoluţie de sus, prin lovitura de Stat.

Tragismul situaţiunii lui Kogălniceanu se accentuiază prin desăvîrşita lui izolare. Ioan Brătianu, care nu putea judeca problema agrară, în fond, altfel decît Kogălniceanu, care propune un proect ce îşi însuşeşte în linii generale toate dispoziţiile proectului lui Kogălniceanu,—cum acesta i-o spune categoric în şedinţa publică [1]),—Ioan Brătianu,—care în unele privinţi merge chiar mai departe decît Kogălniceanu, recunoscînd, de pildă, peste tot ţăranilor dreptul de a se folosi de pădure,—totuşi îl lasă pe acesta să se sbată singur împotriva forţelor coalizate ale tuturor elementelor reacţionare, încît rămîn adevărate, pentru toată această epocă, cuvintele ce spune C. A. Rosetti în *Romănul*, relativ la o fază anterioară a luptei:

„Domnul Kogălniceanu a avut de astădată dureroasa onoare de a „lupta singur contra tuturor. Ideia însă ce susţinea era atît de mare, încît, „deşi învins sub puterea bilelor, a fost învingător şi mîne-poimîne toţi „vor recunoaşte adevărul şi vor mărturisi că a luptat cu o putere ce „creştea în proporţiunea mărimii misiunii ce avea" [2]).

Atitudinea lui Ioan Brătianu rămîne până azi nelămurită în deajuns şi nici cartea d-lui Rosetti nu aduce în această privinţă destulă lumină.

Articolele ce le publică Ioan Brătianu în *Romănul*, în ajunul loviturii de stat, par a ne desluşi că el, împreună cu ceilalţi fruntaşi liberali din Muntenia, dădea prioritate chestiunii constituţionale, nădăjduia că, după emanciparea ţării de sub jugul vasalităţii, şi prin reforma politică care să stabilească un adevărat regim constituţional,—s'ar putea rezolvi problema agrară cu mai multă uşurinţă şi fără a primejdui viitorul neamului.

Şi din punctul de vedere constituţional, vădit, Cuza Vodă putea să legitimeze toate îngrijirile prin gesturile lui „napoleoniene" şi prin tot sistemul lui de guvernare, adesea destrăbălat şi lipsit de scrupule.

Dar, dacă pur teoreticeşte ideile lui Brătianu s'ar putea justifica, şi dacă în adevăr în acel moment al istoriei noastre naţionale am fi putut scutura suzeranitatea Turciei şi realiza o reformă politică serioasă, conformă cu aspiraţiunile liberalilor munteni din acele vremuri, desigur, rezolvirea chestiunii ţărăneşti s'ar fi uşurat mult; faptele însă ne-au dovedit că Brătianu a greşit.

Independenţa n'am putut s'o căpătăm decît după un războiu, la care am luat parte cu glorie, iar un regim constituţional adevărat, rămîne şi astăzi un deziderat al democraţiei romîne.

Şi dacă, la 1864, prin unirea lui Brătianu şi a liberalilor munteni cu Mihail Kogălniceanu s'ar fi putut asigura o deslegare mai sănătoasă

1) Ibid. p. 402
2) Ibid. p. 370

a chestiunii ţărăneşti, desigur că statul romîn, răzămat pe temelia puternică a unei ţărănimi vînjoase şi mulţumite, ar fi putut face altfel faţă şi aspiraţiunilor noastre naţionale, în întregimea lor, şi cerinţelor de dezvoltare normală a instituţiunilor de stat modern democratic.

În orice caz, dacă fatalitatea istorică n'ar fi pus direct în luptă, în momentul cel mai critic al vieţii noastre naţionale, pe cei mai însemnaţi doi bărbaţi de stat ai neamului nostru, faţa Romîniei de astăzi ar fi cu totul alta.

* * *

Legea rurală a fost promulgată prin decret domnesc la 14 August 1864, în urma loviturii de stat.

Nu vom analiza în detaliu dispoziţiunile acestei legi, pe care o presupunem cunoscută, întrucît ea formează azi baza raporturilor noastre agrare.

Mihail Kogălniceanu, după lupta uriaşă ce a dus-o timp de aproape şapte ani, în momentul cînd a ajuns stăpîn pe situaţie şi cînd nimeni şi nimic nu l'ar fi putut împiedeca să-şi realizeze ideile, cînd îi erau asigurate, cum arată d. Radu Rosetti, simpatia şi sprijinul atît ale curţii suzerane cît şi ale marilor puteri europene, cînd adversarii reformelor din ţară erau reduşi la o desăvîrşită neputinţă şi el putea să fie încredinţat că, după realizarea reformei, nimeni n'ar mai fi fost în stare să smulgă ţărănimii biruitoare rezultatele ei:—tocmai în acel moment Mihail Kogălniceanu pierde parcă curajul şi se mărgineşte să transforme în lege dezideratele autorilor „amendamentului" la propunerea sătenilor în Divanul ad-hoc al Moldovei, adică să menţină „statu quo" în ce priveşte posesiunea de pămînt a ţăranilor, să sacrifice interesele şi drepturile generaţiunilor viitoare şi să arunce în spatele ţărănimii aproape toată sarcina de răscumpărare şi lichidare a raporturilor din trecut.

Astfel, cu drept cuvînt s'a zis că legea agrară din 1864, în fond, consacră definitiv spoliaţiunea săvîrşită de Regulamentul Organic.

Şi chiar mai mult, ea este mai necruţătoare faţă de generaţiile viitoare decît chiar Regulamentul Organic şi, în urma nerespectării desăvîrşite a dispoziţiunilor acestei legi, privitoare la dreptul de folosinţă asupra pădurilor, parcă prin conspiraţia tacită a „stăpînilor" şi a ocîrmuirilor, ţărănimea a fost lipsită de un bun ce i l-a respectat în oarecare măsură regimul regulamentar.

Cu multă limpezime şi putere, d. Radu Rosetti arată „păcatele" acestei legislaţii:

„Păcatul cel mare al legii rurale era de a fi mai mult o consfinţire a măsurilor dărăpănătoare pentru ţară, dela 1805 şi dela 1831, decît o reformă. Întinderile de pămînt atribuite de dînsa deosebitelor „categorii de săteni erau mult prea mici pentru a permite alcătuirea „unei clase ţărăneşti sănătoase şi de sine stătătoare. Cu toate aparen-

„ţele ei reformătoare, ea în realitate nu era decît un nou pas făcut pe „calea brăzdată la 1805 şi desăvîrşit statornicită la 1831“ [1]).

Astfel bărbaţii noştri de stat dela 1864 au pierdut poate unicul prilej de a da satisfacţiune revendicărilor seculare ale ţărănimii romîne:

„Reforma legăturilor dintre pămînt, sătean şi stăpîn, impusă de „Convenţiunea dela Paris şi care avea să pună capăt relelor pricinuite „de cotropirile claselor stăpînitoare, ar fi trebuit să aibă în vedere în „primul loc întemeierea unei stări de lucruri sănătoase pentru viitor. „Prilejul de a aşeza noul stat romînesc pe sănătoasa şi puternica teme-„lie a unei ţărănimi bogate şi vînjoase, neatîrnată de placul celor pu-„ţini cari pusese mîna pe monopolul puterii, era faţă. El trebuia apu-„cat de păr, închezăşiuind astfel pe veacuri liniştea ţării înlăuntru, înze-„cind puterea ei faţă de streinătate; un asemenea prilej nu se prezintă „obişnuit de două ori în cursul fiinţii unui neam“ [2]).

Şi chiar fără să vrem, ne vine întrebarea: dacă în acel moment Ioan Brătianu era alături de M. Kogălniceanu, ar fi putut avea reforma acest caracter hibrid?..

In felul cum era făcută reforma, ne spune d. Rosetti, ea chiar din punctul de vedere financiar se prezintă ca o operaţie din cele mai asupritoare pentru ţărănime. Şi nu numai din acest punct de vedere, ci şi din cel economic, reforma ar fi putut da cu totul alte rezultate, şi în acelaş timp ar fi fost mai cu înlesnire realizată, dacă nu s'ar fi sacrificat dreptul ţăranilor:

„Sînt încredinţat că, dacă s'ar fi atribuit ţăranilor pămînt până la „concurenţa de două treimi din fiecare moşie [adică, în întinderea la „care ţăranii *aveau dreptul* după legile vechi], ei ar fi achitat despă-„gubirea, chiar dacă această despăgubire ar fi fost după o normă mai „mare decît aceea adoptată în legea dela 14 August, cu mai multă uşu-„rinţă decît au achitat pe aceea ce au plătit-o. Pentru a achita pe a-„ceasta, cei mai mulţi din ei au dispus numai de *întinderea de pă-„mînt strict necesară hranei lor şi de munca braţelor lor;* pentru a a-„chita cele două treimi însă, *ei ar fi dispus de întinderi de pămînt pe „cari ar fi putut cultiva pîne în scop de speculă.* Ei ar fi plătit şi tot-„odată s'ar fi îmbogăţit“ [3]).

Din punctul de vedere juridic, „operaţiunea“ din 1864 se prezintă ca o despoiare în toată puterea cuvîntului:

„*Dar dacă sătenii au despăgubit pe proprietari pentru boeres-„cul (claca) care se obora, întreb cine a despăgubit pe săteni pentru „dreptul fiilor lor de a obţine, la căsătorie, pămîntul atribuit de lege „numărului de trăgători cu cari se îndatorau a munci boerescul „(claca)?*—Acest drept a rămas desfiinţat *fără ca sătenii să primească „vre-o despăgubire.* Oare acest drept singur al ţăranilor nu valora mai „mult decît întreaga clacă răscumpărată? Şi ei au pierdut şi dreptul la „pămînt al însurăţeilor până la concurenţa celor două treimi şi au plătit „dispăgubire pentru clacă. Întreb, nu se chiamă asta două plăţi? Sau, „mai bine, nu se poate zice că Cuza şi Kogălniceanu au vîndut drep-„tul generaţiilor viitoare de săteni pentru un adevărat blid de linte?“ [1])

1) Ibid. p. 414.
2) Ibid. p. 418.
3) Ibid. pag. 419.

Astfel, d. Radu Rosetti e în drept să închee:

„În rezumat, legea rurală consfinţea în chip desăvîrşit stăpînirea a „mult peste jumătate din locul de hrană al ţării în mîna unei infime „minorităţi de oameni. Obştia, nouă zecimi ale poporului, era redusă la „stăpînirea celeilalte părţi cu mult mai mici, împărţită în parcele, ajun-„gînd în deobşte pentru moment a îndestula trebuinţele traiului acelora „cari le ocupau, permiţînd însă creşterea stării lor materiale numai în „cazuri cu totul excepţionale. In curînd însă acele parcele împărţindu-se, „nu mai aveau să mai ajungă pentru întreţinerea posesorilor lor, cari, spre „a se hrăni, aveau să fie din nou reduşi la discreţia acelei minorităţi „deţinînd cea mai mare parte din locul de hrană.—Folosul dobîndit de „obştie şi de ţară în urma unei lupte înverşunate, purtată timp de şapte „ani, avea să fie de scurtă durată şi neînsemnat“ [2]).

Rezultatul lamentabil al „împroprietăririi“ din 1864 e şi mai dureros pentru mîndria noastră naţională cînd îl comparăm cu felul în care a fost rezolvită problema agrară pentru ţăranii romîni din toate provinciile aflate *sub jugul străin.*

Astfel, relativ la Ungaria, pentru toate provinciile romîneşti din ea, trebue să facem următoarea constatare:

„*Dreptul de folosinţă al săteanului romîn din acele provincii „supuse jugului străin n'a suferit nici o ştirbire din evul mediu şi „până astăzi.* In anul 1848 dieta transilvană votă desfiinţarea clăcii, a „dijmei şi a oricăror daturi şi plăţi făcute în numerar, ce au apăsat până „acum asupra clăcaşilor şi a moşiilor lor. Proprietarii urmau să fie des-„păgubiţi pentru pierderea acestor venituri *de către Stat.* Pentru con-„statarea drepturilor reciproce, s'a luat de bază *starea de fapt şi rapor-„turile aflate în vigoare la 1 Ianuarie 1848....* In deobşte, întinderile „lor permiteau sătenilor să trăească din ele şi să pună şi de-o parte, fi-„ind neasemănat mai mari decît chiar acele atribuite de Regulament „*fruntaşilor* din ţările noastre....“ [3]).

„Rezultatul reformei dela 1848—1854 pentru Romînii din Ungaria „se traduce prin faptul că proprietatea ţărănească, până la 50 hectare, „*cuprinde 75 la sută din întinderea totală a comitatelor locuite de „Romîni*“ [4]).

1) Ibid. p. 421.
2) Ibid. p. 427.
3) Ibid. p. 423.
4) Ibid. p. 424.

Şi mai tristă pentru simţul de dreptate şi pentru simţul patriotic al clasei noastre diriguitoare este constatarea, relativă la Bucovina, că pentru ţăranii romini din această provincie constitue *o adevărată fericire* faptul că ea a fost ripită Moldovei înainte de legiuirea lui Moruzi şi înainte de Regulamentul Organic:

„De oarece,—spune d. Rosetti,—*în urma anexării ţării către A-„ustria*, dreptul de folosinţă al sătenilor bucovineni scăpase de ştirbirile „dela 1805 şi dela 1831, ei la 1848 au fost declaraţi proprietari pe în-„tregimea locurilor de hrană *de cari se foloseau din moşi şi stră-„moşi.....*" [1])

Urmarea acestui fapt este că sătenii bucovineni stăpinesc astăzi în total (dacă adăugim şi păşunile şi pădurile comunale, de cari numai ei se folosesc):

- 68,2% din locul de arătură;
- 80,7% din finaţ;
- 86,4% din vii şi grădini;
- 76,4% din păşuni de şes;
- 42,6% din păşuni de munte;
- 28,7% din păduri [2]).

Cum vedeţi, proprietatea mare în Bucovina are mai ales misiunea de a conserva intacte pădurile ţării, toate supuse regimului silvic, bine înţeles.

Chiar ilotul romîn din Basarabia poate fi invidiat de fratele său liber de dincoace de Prut:

„Basarabia fusese atinsă de limitarea lui Moruzi, decretată cu şapte „ani înainte de anexarea ei către Rusia, dar rămase ferită de acea re-„gulamentară. (Cu cît mai curînd ne este răpită o provincie, cu atît mai „mare, din acest punct de vedere, e fericirea ţăranilor!....) In anul 1846, „*contractul normal*, decretat de Impăratul Nicolai, stabilea 5 categorii „de ţărani: fără boi, cu 2, 4, 6 şi 8 boi.

„Intăia categorie, pălmaşii, primeau 3 fălci de pămînt sau 4,39 h.

„A doua categorie, ţăranii cu 2 boi, primeau 4½ fălci de pămînt „sau 6,43 h.

„A treia categorie, ţăranii cu 4 boi, primeau 6⅓ fălci de pămînt „sau 8,78 h.

„A patra categorie, ţăranii cu 6 boi, primeau 8⅔ fălci de pămînt sau 12,51 h.

„A cincea categorie, ţăranii cu 8 boi, primeau 10½ fălci de pămînt sau 15 h.

„*Vedem că ocirmuirea groaznicului autocrat al Rusiei măsura, „Rominilor căzuţi sub oblăduirea lui, pămîntul de hrană în chip cu*

1) **Ibid.** p. 425.
2) ***Anton Zachar.*** Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina, p. XXVII şi urm., citat de R. Rosetti, ibid. p. 425.

„*mult mai larg decît il măsurase boerii Moldovei autonome ţăranilor „rămaşi sub oblăduirea lor*".

Emanciparea ţăranilor basarabeni de clacă, departe de a le înrăutăţi situaţia, ca în Rominia, a îmbunătăţit-o simţitor:

„Intinderile (atribuite ţăranilor în Basarabia) variază după calitate „şi localitate, dar pretutindeni fură *mai mari decît cele mai mari întin-„deri atribuite ţăranului din Rominia liberă;* loturile nu fură *nicăiri* „mai mici de 8 desiatine (8,72 hectare) şi atinseră până la 13½ desia-„tine (14,72 hectare), *afară de imaşurile comunale* cari acoperă întin-„deri destul de însemnate..."

In rezumat:

„*Constatăm deci că din toate ţările locuite de Romîni, Rominia „liberă, adică ţara unde ar fi trebuit ca Rominul să se simtă mai la „îndămînă, să trăiască mai dulce, era aceea în care obştia neamului, „puterea lui, era tratată mai cu neomenie, era mai desbrăcată de „drepturile ei strămoşeşti asupra pămîntului ce-l stropia de veacuri „cu sîngele şi cu sudoarea ei....*" [1]).

Dar dacă însăşi legea rurală din 1864 se prezintă, cum am spus, ca o despoiare a ţăranului de drepturile lui, felul cum această lege a fost aplicată constitue o adevărată tălhărie la drumul mare.

Mi-e scîrbă să reproduc aice descrierea manoperilor întrebuinţate pentruca ţăranul să fie furat şi de folosinţa deplină a puţinului pămînt la care i s'a recunoscut dreptul de lege:

„In multe locuri,—spune d. Rosetti,—jafurile la cari sînt supuşi „astăzi sătenii de către nişte arendaşi neomenoşi sînt cu putinţă numai „din cauza *chipului în care s'a aplicat* legea rurală de la 1864" [2]).

* * *

Momentul istoric prielnic a fost pierdut, şi, în condiţiunile în cari s'a făcut împroprietărirea, ţărănimea romînească a fost silită să-şi urmeze până în zilele de azi calea Calvarului ei secular.

Spaţiul nu ne permite să ne oprim aice asupra încercărilor nereuşite de a repara „păcatul" de la 1864 prin succesivele legi de împroprietărire pe moşiile Statului, şi nici încercările, reuşite acestea, de a agrava—dela 1864 încoace—acel „păcat" prin sistemul legiferat de învoeli agricole, prin care iobăgia quasi-desfiinţată la 1864 şi răscumpărată aşa de scump de ţărănimea noastră a fost reînfiinţată în realitate din nou, cu toate rigorile ei, şi fără nici o conpensaţiune pentru ţărani...

Tendinţa ascunsă a acelor legi pentru învoeli agricole este astfel caracterizată de d. Radu Rosetti:

„Cădea sub simţ, că sistemul în puterea căruia o mînă de oameni, „proprietari şi arendaşi se foloseau de beneficiul plugăriei a trei sferturi

1) Ibid. p. 426.
2) Ibid. p. 413.

„din ţară, pe cînd obştia plugarilor de baştină şi de meserie era redusă, „în cazul cel mai favorabil, la rolul de salariaţi prost plătiţi, era viţios, „şi că ocîrmuirea era datoare să ia măsuri pentru a ajunge ca pe viitor „obştia să se bucure de cea mai mare parte din folosul dat de cultura „pămîntului. Însă ocîrmuirea făcu tocmai contrarul : *ea dădu tot „sprijinul ei marilor cultivatori, împiedecînd în cei mici orice iniţia- „tivă, orice năzuinţă de a se face plugari de sine stătători*"...[1]).

Şi acest sprijin consta, cum am spus, în reînfiinţarea iobăgiei în formă mai odioasă chiar decît cea vechie, fiindcă, de fapt s'a decretat, cum ne arată autorul nostru, *scoaterea în afară de lege* a întregii ţărănimi romîneşti.

Să-mi fie iertată aici reproducerea unei pagini puternice, în care învăţatul istoriograf al ţărănimii noastre, de obiceiu atît de obiectiv şi blajin, îşi revarsă toată indignarea, în accente vii :

„S'ar putea umplea volume cu denunţările ce de douăzeci de ani se „făcuse în public, în presă, în parlament, împotriva muncii silnice regu- „lamentare, împotriva faptului că ţăranul era scos din lege, că nimic nu-i „garanta demnitatea de om, libertatea şi inviolabilitatea domiciliului.—Şi „acum, după doborîrea tuturor instituţiunilor vechi, după punerea ţăra- „nului, în legea scrisă, pe un picior de egalitate desăvîrşită cu foştii „privilegiaţi, după ce fusese declarat proprietar pe partea de pămînt pe „care se hrănea, foştii privilegiaţi, în unire cu oamenii noi ce se ridi- „case la putere, veneau, printr'o singură trăsătură de condeiu, să-l pună afară „din lege. *Nouăzeci şi cinci de sutimi ale naţiunii romîne erau, „printr'această lege, puse afară de orice lege.* Căci pe cînd restul na- „ţiunii îşi avea inviolabilitatea domiciliului şi libertatea personală înche- „zeşluită,... casa ţăranului se putea călca oricînd, el se putea aresta şi „duce pe cîmp pentru executarea unui contract de muncă [încheerea că- „ruia în împrejurările date îi era şi ea *impusă* !...] pe simplă poruncă „a unui primar rural, incapabil şi supus orbeşte poruncilor subprefectu- „lui, aproape totdeauna în solda proprietarului sau a arendaşului... „Şi această tăgadă a drepturilor cetăţanului făcută obştiei, nu se măr- „ginea la cîteva cazuri excepţionale, ci era aplicată exercitării îndeletni- „cirii de toate zilele a obştiei, singurului ei mijloc de cîştig. Ţărănimea ro- „mînă, obştia naţiunii era pusă în afară de lege, supusă unui regim de „excepţiune tocmai în privinţa exercitării meseriei ei de toate zilele.—*În „parlamentul romîn, care acuma nu mai era un parlament boeresc şi „în care clasa superioară nou născută era bogat reprezentată, nu „se găsi un glas care să se ridice pentru a protesta împotriva acestei „batjocuri, împotriva acestei neomenii !*—Dacă judecînd în chip cu to- „tul obiectiv legea ca lege, ea este nejustificabilă, apoi ce să zicem, „cînd ne gîndim la împilările, la jafurile, la cruzimile cărora nu putea să „nu dea loc, date fiind deoparte lipsa de scrupul şi lăcomia obştiei „arendaşilor şi a multor proprietari, pe de alta—lipsa de ori-ce garanţie „morală, de orice capacitate, din partea organelor administrative chemate „a o aplica. Orice om ce-şi cunoştea ţara nu se putea îndoi că o mare „parte din contractele ce aveau să se execute cu atîta străşnicie vor fi „dobîndite prin *înşelăciune, camătă şi jaf* şi că executarea lor avea să „dea loc la tot felul de neomenii....“

1) Ibid. p. 442.

Prin comparaţie cu legea lui Barbu Ştirbey din 1851, *de sub regimul regulamentar*, d. Rosetti ne dovedeşte că legea din 1866 *îi este inferioară* din punctul de vedere al *ocrotirii ţăranului !*...

Şi—„nu trecuse nici doi ani de la lovitura de stat, săvîrşită sub cu- „vînt de slobozirea ţăranului romîn de sub robia muncii regulamentare... „Se urma deci şi sub noul regim, cu conlucrarea noilor puternici, vechiul „păcat de a ocroti pe cei puţini şi puternici împotriva celor mulţi şi „slabi, de a legifera în dauna celor de al doilea pentru folosul celor „dintâiu“.....[1]).

Iar peste 6 ani, o nouă lege pune încă la dispoziţia proprietarilor şi arendaşilor *oştirea ţării* pentru „execuţia“ muncilor agricole, execuţie ce să făcea prin bătăi, prin schingiuiri şi chiar prin siluirea femeilor...

Dacă legile ulterioare, ca cea din 1882 (un sfert de veac după Divanurile ad-hoc !) şi cea din 1893 aduc oarecari îmbunătăţiri *de formă*, ele—cum ne arată autorul nostru—nu schimbă aproape nemic în fond : ţăranul, sub regimul lor, rămîne de fapt tot un *rob*....

* * *

Cetitorii îmi vor îngădui să nu intru în descrierea situaţiunii în care a căzut în aceste împrejurări ţărănimea, vîndută în Moldova cu toptanul trusturilor streine, şi a stării sale sufleteşti, înainte de răscoale ; materialul bogat adunat în această privinţă de d. Rosetti, pe deoparte, nu sufere rezumare, iar pe de altă parte, aceasta chestiune adesea a fost atinsă în paginile revistei noastre.

Acest regim de fapt, în care trăeşte ţăranul din Romînia liberă, d. Rosetti îl caracterizează ca o *veşnică provocare* pentru „talpa ţării“, pentru care nu există nici justiţie, nici administraţie :

„Sînt mai bine de patruzeci de ani de cînd ţărănimea romînă a „fost declarată proprietară pe pămînturile ce le lucra până atunci, de cînd „i s'a conferit egalitatea civilă şi politică, de cînd s'a ridicat bătaia, de cînd „s'au oborît privilegiile, de cînd i s'a închezeşluit prin lege libertatea „personală şi acea a domiciliului.—Starea de fapt însă a rămas cu totul „alta decît acea înscrisă în lege. Privilegiul celui puternic faţă de ţăran „a rămas în fiinţă ; puternicul îl poate împila *fără frică de pedeapsă*, „îl poate bate, poate să pună oricînd pe primar sau pe subprefect să-i „violeze domiciliul, să-l aresteze, fără nici una din formele prescrise de „lege.—Cînd în urma vreunei împilări, vreunei brutalizări prea mari, el „a cutezat să se adreseze justiţiei spre a căpăta îndreptare şi despăgu- „bire, s'a ales cu cheltueli mari, cu vreme pierdută şi, la urma urmei,

1) Ibid. p. 447—449, *passim*.

„s'a dat rămas sau a fost silit să înceteze judecata fiindcă mijloacele „de a merge înainte i-au lipsit. Dîndu-și samă de această stare de ne„putință din partea lui de a dobîndi, pe calea legii, dreptate, el în cele „mai multe cazuri rabdă în tăcere jaful, împilarea și maltratarea. Și stă„pînul, arendaș sau proprietar, conștient de acest punct slab al țăranului, „se folosește de el pentru a abuza necontenit.... Toate aceste procede„uri au înfipt în inima țăranului credința că, pentru el, nu este lege.... „Cînd asemene abuzuri se făptuesc de o minoritate față de obștia unui „popor, cred că cu toată dreptatea li se poate aplica calificativul de *pro„vocări*"..... [1]).

D. Radu Rosetti ne spune că țărănimea nu e numai mereu provocată, ci și „ațîțată". Dar în sensul în care d-sa vorbește despre „ațîțări", poate fi considerat ca o ațîțare cuvîntul, și chiar gestul cel mai nevinovat, și chiar mai mult:

„Din toate ațîțările,—afirmă, de pildă, d-sa,—cea mai puternică a „fost fără îndoială legea vînzării bunurilor statului dela 1889...." [2]).

In sensul acesta chiar cartea pe care o analizăm poate fi înfățișată ca o „ațîțare", precum și toate cercetările asupra stării țărănimii, discursurile din parlament, etc.

Dar o societate în care simpla anunțare a adevărului apare ca o ațîțare (și *este* o ațîțare), e adînc bolnavă, și singur acest fapt ne dovedește necesitatea unor grabnice măsuri de îndreptare.

Incît, cu drept cuvînt, ceva mai jos, d. Rosetti poate afirma, reproducînd vechea idee din circulara lui M. Kogălniceanu de acum aproape o jumătate de veac:

„Răscoalele de astăprimăvară sînt roada firească a păcatelor să„vîrșite împotriva obștiei acestui popor în curs de veacuri de către ve„chea clasă stăpînitoare și, în cursul celor de pe urmă cincizeci de ani „de către noua clasă stăpînitoare, a nemulțumirii și a urii stîrnite în obștie „de aceste păcate... *Adevărații instigatori ai acestei mișcări sînt ego„ismul, lăcomia, lipsa de scrupul și lipsa de prevedere a clasei stăpî„nitoare, ale celei vechi cît și ale celei nouă. Asupra lor cade toată „greutatea răspunderii pentru groaznica primejdie în care răscoalele „au pus țara: amestecul străinului*"....[3]).

* * *

Dar care este mijlocul de îndreptare?

Pentru răspunsul la această întrebare se cere înainte de toate o diagnoză justă a boalei de care suferim.

Și d. Rosetti merge la rădăcina răului: **„Latifundiul este dușmanul"**, declară d-sa.[4])

1) Ibid. pag. 565—566.
2) Ibid. pag. 571.
3) Ibid. p. 623—624.
4) Ibid. p. 634 urm.

In această formulă lapidară se cristalizează rezultatele cercetărilor statistice asupra repartizării proprietății funciare în Romînia.

Putem trece aici cu vederea aceste cercetări, întrucît autorul utilizează, mai cu deosebire, același material din raportul d-lui Căpităneanu asupra recensămîntului din 1905, la care am recurs și noi de atîtea ori (d. Rosetti reproduce chiar unele din tabelele noastre)[1]).

Cetitorii vor găsi în lucrarea analizată adunate mărturii prețioase ale învățaților și ale bărbaților de stat din Apus, din cari rezultă că latifundiile sînt judecate ca o primejdie socială și economică pretutindeni, deși nicăieri răul nu-i atît de acut ca la noi.

* * *

Nu putem expune aici mijloacele propuse de d. Rosetti pentru ca să ajungem la o repartizare mai sănătoasă a proprietății rurale, nici celelalte măsuri de îndreptare susținute de d-sa.

De altfel studiul d-sale e mai ales prețios ca primă încercare de utilizare sistematică a unui vast material istoric relativ la raporturile noastre agrare, pentru lămurirea *cauzelor* situațiunii de astăzi.

Și cunoașterea acestor cauze e *prima condițiune* de îndreptare.

Dar nu putem să nu relevăm răspunsul pe care d-sa îl dă celor ce susțin că nu avem nevoe decît de o „administrație bună":

„Această teorie nu are nici măcar meritul de a fi nouă; ea a fost „enunțată în scris, pentru întăia oară de Neculai Istrati, campionul antiunio„niștilor (Și chiar mai înainte de alți doctrinari dintre boeri în Divanul ad-hoc, „cum am arătat mai sus). Și el pretindea, pela 1860, că regimul boe„rescului nu trebue desființat ci, pentru a face pe țăran fericit ajunge să-i „se dea o administrație bună, cinstită și dreaptă... ca în Bucovina!"... [2]).

Adepții acestei teorii cad, de altfel, într'un fel de *utopism* naiv:

„O schimbare *hic et nunc* operată prin lege sau prin prezența

1) Apropos. Intr'un articol din „Convorbirile literare", sub titlul de „*Repartizarea proprietății funciare*" (nu avem la îndemînă acest articol în momentul de față), d. C. Hiotu, găsind neîndreptățite calculele pe cari le-am făcut spre a corija unele din cifrele d-lui Căpităneanu, caută să arunce o bănuială asupra concluziilor la cari am ajuns în ce privește regimul nostru *latifundiar*. Dar pentru a ajunge la aceste concluzii n'am avut nevoe de nici o corijare a acelor cifre! Și într'unul din articolele vizate de d. Hiotu, eu spun ritos: „*n'am voit să corijez în aceste tabele cifrele cuprinse în raportul d-lui Căpităneanu*" („Viața Romînească", v. IV, 1907, p. 153)! Și în adevăr, în alcătuirea tuturor tabelelor mele statistice, *n'am ținut samă* de calculele mele, la cari am recurs numai pentru a dovedi că realitatea e *și mai groaznică* decît pare din aceste tabele. Truda d-lui C. Hiotu e prin urmare zădarnică. Accept cifrele d-sale (cari sînt tot ale d-lui Căpităneanu),—concluzia rămîne aceiași. Iar în ce privește comparațiile fantastice, pe cari d-sa le face, imitînd pe alții, cu datele relative la țările apusene, am dat destule lămuriri în Parlament și în diferite articole, spre a mai simți nevoea de a reveni.
2) Ibid. p. 666.

„oricărui om politic, oricît de genial ar fi, la putere (dacă cauzele adînci „ale răului vor rămînea neatinse) nu poate schimba efectiv aproape ne„mic... Cel mai bun mijloc pentru a îmbunătăţi administraţia este de a „micşura prilejurile de cîştig necurat, de abuz şi de greşală ce le are „astăzi şi, *mai ales, de a mări puterea de opunere a obştiei împotriva „abuzurilor funcţionarilor*“ ...[1]).

Şi aceasta nu se poate realiza decît, pe de o parte, prin ridicarea economică a ţărănimii, iar pe de altă parte, asigurindu-i-se acesteia un rol în stat corespunzător valorii ei sociale şi naţionale.

Precum legea electorală hărăzită ţărilor romîne de către Convenţia din Paris, a împiedicat, cum ne-a arătat d. Rosetti, rezolvirea normală a problemei agrare acum o jumătate de veac, tot aşa sistemul electoral actual, nu numai că stă în calea măsurilor mai energice de îndreptare a stării economice, ci este necompatibil şi cu o „administraţie bună“.

Dacă nu ne vom pătrunde de acest adevăr, dacă nu vom înţelege, parafrazînd spusele lui Kogălniceanu încă în Adunarea Moldovei, că „O mie de latifundiari nu fac o naţiune“,—ne expunem ca peste o altă jumătate de veac, un alt istoric să fie nevoit să repete cuvintele de astăzi ale d-lui Rosetti, că soluţia adecuată nu s'a putut impune decît—„sau „prin răscoală sau prin intervenţia unui al treilea factor“...

* * *

Sfîrşesc aici. In gîndul meu n'a fost de a face inutilă cartea d-lui Rosetti. Cetirea ei e indispensabilă pentru oricine se îngrijeşte de viitorul acestei ţări şi al acestui neam.

Si din această cetire va rezulta pentru oricine adevărul cuvintelor autorului:

„Un lucru este neîndoelnic: ce a fost *nu poate* să mai fie, căci „altfel se duce Statul de rîpă“...

C. S.

1) Ibid. p. 667.

Cronica Externă

Revoluţia Turcească.

Totul în această revoluţie e făcut ca să ne surprindă. O surprindere întâiu a fost izbucnirea ei. Toate puterile europene, toţi ambasadorii cari discutau complotau şi intrigau pe malurile Bosforului şi pentru cari se vede că lumea musulmană se reducea la demnitarii din Cornul de Aur şi din Therapia, sau la curtezanii de la Yldiz-Kiosk, toţi cei într'un cuvînt ce aveau vre-o chemare ca să'şi dea părerea despre viitorul Turciei, toţi fără deosebire considerau pe Turci mai decăzuţi decît oricînd şi cu desăvîrşire neputincioşi să întreprindă o mişcare de ridicare naţională. Era un principiu în afară de orice discuţie că Europa trebue să intervină în afacerile otomane, pentru a restabili înăuntru o ordine pe care corupţia administrativă şi abuzurile palatiste o distrusese cu totul şi pentru a reda Macedoniei o linişte fără de care pacea întregului Orient era ameninţată. Şi nu mai trecea prin mintea nimărui că soluţia numeroaselor rele de cari suferea imperiul otoman putea să fie dată de altcineva decît de marile Puteri.

De aceea marile Puteri, de cîteva luni mai cu seamă, nu se mai ocupau decît de afacerile otomane. Nu era discuţie în parlament fără Macedonia. Nu se mai puteau întruni doi suverani fără ca obiectul principal al întrevederii lor să nu fie situaţia din Balcani. Miniştri şi cancelari alergau dintr'o parte a Europei la cealaltă, ca să vadă ce să mai facă cu nenorocitele populaţiuni creştine ce gemeau sub jugul semilunii. In unele ţări guvernele se îngrijeau mai mult de afacerile macedonene decît de afacerile lor interne. Probleme sociale de mare însemnătate erau amînate sau puse la o parte pentru a face loc gravelor preocupări macedonene. Mai mult, Puterile europene erau atît de convinse de sfîrşitul apropiat al Turciei, încît începuseră, să-şi ia aconturi asupra lichidaţiunii întrezărite şi mult sperate. Baronul de Aerenthal, de pildă, cu mai multă precipitare decît discernămînt a tras pe harta Balcanilor drumul de fier austriac care, legînd monarhia Habsburgilor cu Salonicul, trebuea să deschidă drumul dominaţiunii austro-ungare peste toată peninsula balcanică. Şi la urma urmei, de ce nu? Oare nu se credeau toate

marile Puteri acasă, în Orient? Oare nu se obișnuiseră toate să facă acolo ce vor și să nu considere posibilă decît vre-o împotrivire ce ar fi venit din afară, de la ambițiunile celoralte Puteri europene, niciodată însă de la elementele băștinașe?

Tot o surprindere a fost și posibilitatea acestei revoluțiuni. Turcii păreau un element cu desăvîrșire refractar civilizațiunii europene. Fatalismu înăscut al Orientalilor, filosofia Coranului, creau Turcilor o mentalitate care, prin esența ei, era în contrazicere cu aspirațiunile moderne. Ceea ce caracterizează civilizațiunea modernă e spiritul de cercetare, munca intensă și înfrigurată, nevoia lăuntrică de a soarbe cu lăcomie viața și de a stoarce dintr'însa maximul de satisfacțiuni și de senzațiuni. Ceea ce caracteriza civilizațiunea musulmană era, dimpotrivă, lipsa desăvîrșită de interes pentru noutate, disprețul cercetării, antipatia în contra sforțării. Pentru musulmani, formula fericirii sta mai mult în liniște decît în mișcare, plăcerile se găseau mai mult în contemplațiune decît în acțiune. In aseminea condițiuni, o conciliațiune între aceste două concepții extreme părea imposibilă. De aceea Europa și privea sforțările tinerilor Turci cu simpatie, dar cu un milostiv scepticism. Ei îi produceau impresia unor oameni cari au întreprins o luptă meritorie dar nerealizabilă. Cei mai optimiști se mulțumeau să proorocească apropieri trecătoare și aparente între cele două mentalități atît de diametral opuse. Dealtminteri și astăzi ne-am putea păstra scepticismul față de transformările ce s'au săvîrșit în Turcia, dacă n'ar exista cîteva fapte cari ne-ar arăta că fenomenul ce se întîmplă printre supușii lui Abdul Hamid, este expresiunea unei mișcări generale a popoarelor orientale. Intr'adevăr, multă vreme incompatibilitatea dintre tendințele civilizațiunii europene și mentalitatea popoarelor orientale părea absolută. Incepînd cu Chinejii și sfîșind cu Turcii, toți arătau pentru civilizațiunea noastră o egală aversiune și, pe lîngă toți Orientalii, această civilizațiune trecea lăsîndu-i deopotrivă neatinși și deopotrivă nepăsători. La această regulă Japonezii, acum 40 de ani, au făcut cei dintăi excepție, dar cum imperiul Mikadoului a fost multă vreme singurul care să adopte civilizațiunea europeană și să se entusiasmeze pentru farmecele ei, el părea o întîmplare ciudată, de natură să excite curiozitatea sociologilor și o excepție care, ca toate excepțiunile, nu făcea decît să confirme regula. Războiul ruso-japonez a avut însă darul să desvăluească lumii orientale farmecele și puterea civilizațiunii europene. Nimic, nici invențiunile științifice, nici admirabilele descoperiri mecanice, nici aservirea elementelor, nici lucrările uimitoare datorite geniului omenesc, apele rîpite din matca lor și plimbate după voința omului, nici oceanurile străbătute pe și subt apă, nici organizațiunile sociale, nici mecanismul lor perfecționat, nici formele de guvernămînt european, nici puterea atractivă a libertății, nu au izbit mintea nepăsătoare a orientalului cu destulă putere pentru a'l trezi din amorțeala lui și pentru a-i învedera splendoarea fără de seamăn a acestei civilizațiuni. Un singur lucru a fost

în stare să impresioneze mintea lui și, dintr'o zi într'alta, din vrajmaș să-l facă apărătorul ei înflăcărat: e isbînda Japonejilor asupra Rușilor. In mintea primitivă a orientalilor, în mintea lor întunecată prin fel de fel de eresuri, Rusia luase proporțiunile unei forțe supraomenești, reprezinta ceva care era mai presus de înfrîngere. In ochii lor neluminați Țarul era prototipul puterii europene, un fel de personaj cuasi-divin. Cînd au văzut însă că adoptînd civilizațiunea europeană, Japonejii reușesc să învingă, cu ușurință chiar, pe Ruși, atunci marele mister al civilizațiunii europene a încetat. Atunci a fost pentru ei momentul revelațiunii și ceasul convertirii. Atunci au priceput și virtuțile și puterile și farmecele acestei civilizațiuni, pe care se învățaseră s'o nesocotească. Atunci i-a apucat și remușcarea că au disprețuit-o atîta timp. Atunci numai și-au dat seamă că pot face minuni încingîndu-se cu aceasta armă, și atunci în sufletul lor, în care nu se stinsese încă flacăra cuceritorilor de odinioară, s'a reaprins cu putere focul dominațiunii. Și cu o repeziciune uimitoare, unele după altele, toate popoarele orientale s'au trezit și s'au convertit. Persia și-a manifestat convertirea în chip hazliu, copiind fără pregătire o constituție europeană și ajungînd la un parlament de operetă. China a imitat Japonia și o interesantă emulațiune a înlocuit în cerescul imperiu lîncezeala seculară. In Indii mișcarea de renaștere națională a izbucnit cu putere pretutindeni și pe alocurea chiar cu violență amenințînd serios dominațiunea engleză. In Egipet curentul naționalist și-a afirmat idealurile cu mai multă precizie și a formulat revendicări concrete. Până și întunecosul Maroc a fost zguduit și Mulai Hafid ridicînd stindardul resvrătirii, chema pe Marocani la o redeșteptare civilizătoare. Cei ce până atuncea erau voci cari predicau în deșert, au devenit deodată apostoli de renașteri și conducători de mase. La chemările lor răspundeau acum milioane de glasuri, în roiuri numeroase eșeau de pretutindeni; convertite din întunecimi se înălțau lumini scînteetoare, din straturi amorțite răsăreau energii nebănuite, toți erau minați de dorul de a învăța noua credință, toți ardeau de a se împărtăși din noul ideal. Acest fenomen, prin consecințile lui, este fără îndoială unul din fenomenele cele mai însemnate și mai remarcabile din timpurile moderne. De aceea nu ne este permis să credem că în Turcia redeșteptarea provocată de tinerii Turci e întîmplătoare sau trecătoare.

Infine surprinzătoare a fost revoluția turcească și prin modul cum s'a săvîrșit. Se mai putea prevedea ca Turcii atrași de foloasele civilizațiunii moderne, să iasă din amorțeala lor, se putea prevedea, deasemenea, ca o schimbare să intervie în situația gravă în mijlocul căreia Turcii se zbăteau de atîta vreme, dar cine și-ar fi închipuit vre-odată că vor fi în stare să răstoarne un regim, care acumulase atîtea urî legitime, fără vărsări de sînge și fără violențe inutile, cu o hotărîre inflexibilă dar măsurată și după un plan de acțiune metodic, prudent și înțelept totdeodată? De unde să bănuești atîta maturitate la Turci, cînd popoarele europene, cari se laudă că stau în fruntea civilizației, nu au fost în stare să facă o

revoluţie care să poată suferi vre-o comparaţie cu revoluţia tinerilor Turci? Cînd te gîndeşti la ororile Comunei, la revoluţia rusească, la odiosul sfîrşit al Obrenovicilor, la zbuciumările din Irlanda, şi cînd compari toate acestea cu revoluţia ce a pornit din Salonic spre Constantinopole fără să omoare un om în drumul ei, trebue să recunoaştem că tinerii Turci nu numai au vrut să adopte civilizaţiunea occidentală, dar au ştiut să'şi şi însuşească cele mai perfecţionate mijloace de luptă ale acestei civilizaţiuni. Ei au umilit prin atitudinea lor toate marile Puteri. Numai Suedejii şi Norvegienii pot să-i privească în faţă fără să roşească. Nu e vorbă, marile Puteri au o circumstanţă uşurătoare: ce le-a împins pe ele la excese a fost întotdeauna rezistenţa înverşunată a regimurilor pe cari vreau să le restoarne. Pe cînd tinerii Turci, abea au ameninţat pe Sultan că vor înainta asupra Constantinopolului şi Abdul Hamid le-a şi dat tot ce cereau, făcînd astfel inutile toate violenţele din partea revoluţionarilor. Dar nu e mai puţin adevărat că şi astfel meritul tinerilor Turci rămîne întreg: în primul rînd fiindcă odată învingători ei ar fi putut să abuzeze de victoria lor, să se răzbune împotriva tuturor asupritorilor lor, iar tinerii Turci n'au făcut-o, şi în al doilea rînd ei ar fi putut să piardă capul, cum au pierdut capul atîtea revoluţiuni învingătoare, pe cînd ei n'au depăşit măsura nici o clipă, au dominat neîncetat masele şi au început de îndată să administreze cu ordine şi cu metodă.

Surprinzătoare, nesurprinzătoare, revoluţia turcească este, astăzi, un fapt îndeplinit şi irevocabil. Sultanul a fost foarte înţelept să se plece, căci înapoi nu se mai poate reveni. Tinerii Turci sînt definitiv stăpînii situaţiei. Acum, dacă ei vor putea domina situaţia până la sfîrşit, e o altă chestiune. Ei vor avea să lupte cu numeroase greutăţi. Marile Puteri nu pot să facă astăzi altceva decît să-şi retragă planurile de reforme din Macedonia şi să dea tinerilor Turci un termen, înăuntru căruia ei să îndeplinească făgăduelile ce le-au dat şi speranţele pe cari le trezesc. Dar ar fi o naivitate să ne închipuim că prin aceasta, Puterile vor înceta să intrigheze în Balcani, sau că ele au abdicat pentru totdeauna de la ambiţiunile lor. Tinerii Turci vor trebui deci să desfăşoare, în afară, foarte mult tact pentru a dejuca calculele perfide ale unor diplomaţii învechite în intrigi, precum şi foarte multă energie pentru a înlătura lăcomii deprinse să fie satisfăcute. Nici înăuntru, sarcina tinerilor Turci nu va fi uşoară. Problemul care li se pune, e îndoit. Pe deoparte ei trebue să reformeze toată organizaţiunea de stat a Turciei, să transforme armata dintr'o armată personală a Sultanului într'o armată naţională în adevăratul înţeles al acestui cuvînt, să clădească din temelii tot edificiul finanţelor publice, căci destrăbălarea de azi numai organizare financiară nu se poate numi, să schimbe tot aparatul administrativ şi judecătoresc şi să stîrpească corupţia şi bacşişul, cari au infectat totul. Iar pe de altă parte, ei trebue să dea o soluţie chestiunilor naţionale din Macedonia, să ia o atitudine faţă de diversele naţionalităţi de acolo, să aibă în această materie o politică lămurită şi hotărîtă. In mare parte,

reuşita acţiunii lor depinde chiar de politica ce vor adopta faţă de naţionalităţi. Dacă vor adopta o politică de asuprire a naţionalităţilor balcanice, vor provoca un conflict general în Balcani, care îi va duce sau la pierderea Macedoniei, sau la o intervenţiune energică a întregului concert european. Dacă dimpotrivă inaugurează în Macedonia o eră de administraţiune liniştită şi cinstită şi un regim de libertate, care să permită tuturor naţionalităţilor să se desvolte şi să propăşească, sau în fine dacă vor da Macedoniei o autonomie aproape desăvîrşită, în afacerile lăuntrice ale căreia vor păstra numai atîta putere de intervenţiune cît trebue pentru a împiedeca conflictele şi a înfrîna ambiţiunile nesocotite ale diferitelor naţionalităţi rivale, vor cîştiga simpatia Europei şi vor sili-o să se abţie dela orice fel de amestec în afacerile imperiului otoman. Că nici atunci situaţia cu statele balcanice nu va fi strălucită, că şi atunci Bulgarii, Sîrbii şi Grecii vor nutri speranţe de cucerire în Macedonia, aceasta este sigur. Dar cel puţin tinerii Turci vor fi cîştigat vremea trebuincioasă pentru a reorganiza temeinic imperiul otoman şi pentru a reface din elementele musulmane—dacă elementele străine sînt destinate să se desprindă de tulpina turcească—un popor cu dreptul la viaţă şi la respectul străinătăţii. Dacă în îndeplinirea acestei îndoite sarcini tinerii Turci ştiu să aducă aceeaşi moderaţiune, aceeaşi hotărîre, aceeaşi matură chibzuinţă, într'un cuvînt aceleaşi calităţi de cari au dat dovadă cu prilejul revoluţiei, ei vor putea să înlăture treptat toate greutăţile ce le stau în cale şi să realizeze în întregime aspiraţiunile lor.

Noi le dorim să reuşească, fiindcă e interesantă, în sine, sforţarea ce face un popor ca să se regenereze, ca să reaprindă idealul în suflete ce nu mai erau frămîntate decît de patimele cărnii. Le mai dorim să reuşească, fiindcă poate atunci, marile Puteri vor înţelege înfine că soarta a putut împarte naţiunile în naţiuni puternice şi în naţiuni slabe, dar că aceasta nu este un cuvînt nici ca naţiunile slabe să n'aibă dreptul la viaţă, nici ca naţiunile puternice să se creadă îndrituite a asupri pe cele slabe. Se poate deasemenea ca tot atunci marile Puteri să mai înţeleagă că dacă vicisitudinile Istoriei au putut să sfîşie o naţionalitate şi să pue fiecare bucată subt sceptrul unei alte stăpîniri, nici aceasta nu îndreptăţeşte ce cei tari să împiedece, prin puterea lor, reîntregirea aceloraşi elemente etnice. Şi dacă Europa ar înţelege aceste două lucruri, cît n'ar cîştiga statele mici, cum sîntem noi, şi ce progrese n'ar face politica păcii generale, pentru care luptă azi toate spiritele luminate din lume?

I. G. Duca.

Cronica Veselă

CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA

Sonete Rusticane

Prolog.

Mi-a dat gînsacul cea mai fină pană
Şi-un strugure de boz mi-a dat cerneală
Zicîndu-mi: „Scrie cea mai colosală
Poemă scrisă 'n Dacia-Traiană.

Să pui într'însa viaţa rusticană
Cu disciplina ei patriarhală:
La opt te culcă şi la trei te scoală,
De vrei să cinţi natura suverană!“

Gînsac iubit, poţi să te umfli 'n pene!
Am să v'ascult, cu toate că mi-e lene,
Şi-oiu căuta să fiu la înălţime

Spre-a dovedi, cînd vreau, ce pot să fac
Cu patru strofe, cinci părechi de rime,
C'un boz şi cu o pană de gînsac!

Cucoşul.

Mereu aud prin somn prelungi somaţii
Şi cresc biruitoare cucuriguri...
Ai spune un norod cuprins de friguri
Trezit în zorii unei proclamaţii...

Cu somnul luptă ochii mei nesiguri:
Sînt în Stambul ori am halucinaţii?...
Văd valurile unei brave naţii
Escaladînd ale robiei diguri...

Tot mai strident s'aud cîntînd cocoşii...
Mă scol... Pe cer o semilună pală
Şi în ogradă numai fesuri roşii...

S'au ridicat găinile rebele:
Hai, dă-le-o constituţie liberală
Şi tu, Abdul Hamid al curţii mele!

Răsăritul soarelui.

Îmi sorb acum cafeaua în balcon...
Cresc nori ca aburi grei dintr'o căldare...
Un tunet, cînd şi cînd, în depărtare
Încearc'o gamă, ca un bariton,

Ce-o fi fierbînd la răsărit, în zare,
Divinul nostru nevăzut patron?
Îşi potcoveşte caii Apollon,
Ori ce să fie-acest incendiu mare?...

Tot mai compacţi ies aburii acum,
Dar flacările cresc mai vii şi ele,
Din ce în ce tot cerul îl cîştigă

Şi iată că, prin nourii de fum,
Ca un simbol al Romîniei mele,
Răsare-o uriaşă mămăligă!

Paingul.

Cercam tihnit o nouă poezie,
Ca să-mi continuu ciclul de la ţară,
Cînd fantomatic prinde să transpară
Pe manuscris o umbră viorie.

Privesc mirat şi văd din bagdadie
Cum un paing, torcînd un fir, coboară
Asemeni unui saltimbanc pe sfoară,
Treptat mărindu-şi pata pe hîrtie.

Ce cauţi tu, o negru musafir,
Ori te-a atras al lirei mele cîntec ?—
Dar el se legăna pe albu-i fir:

„M'am coborît să-mi văd şi eu de pîntec,
Căci eu, la masă, nu consum idei—
Eu fac, nu scriu, ca tine, „Funigei...."

Vis biblic.

Am fost să-mi văd ocolul meu de vite.—
Sărmanele, duc lipsă de nutreţ...
Am dejunat apoi, şi într'un jeţ
Am aţipit vre-o cîteva clipite.

Şi iată 'n vis mi-apar şapte poeţi
Slabi, jigăriţi, cu feţe scofîlcite
Şi-alţi şapte graşi, cu burţile boltite,
Păscînd în mijlocul unei fineţi.

Ca Faraon am tresarit cu frică
Şi am strigat: Iosife, tu explică
Ce-o fi 'nsemnînd aceste lighioane ?

Şi-a zis Iosif atuncea: „Faraoane!
Fă material pe şapte ani, că 'n ţară
Va bîntui o criză literară!"

Indignare reciprocă.

Cu pana ta măiastră cinci sonete
Am scris, cum vezi, până acum, gînsace—
Dar pana s'a uzat şi nu mai face—
Dă-mi altă pană..."—„Nu, destul, poete!

„Vrei să mă jumuleşti de viu?! Dă-mi pace!
Plătesc cam scump promisele cuplete.
Eu nu-ţi mai dau nimic.... Mii de regrete!
De-aci încolo scrie cum îţi place!...."

„Măcar o pană dă-mi, te rog, confrate!
Salvează-mă! Acesta 'ţi este rolul!"
—„Las' c'am salvat odată Capitolul

Noi, gîştele,—şi tot am fost mîncate...
Purtarea voastră nu-i de loc galantă..."
—„Hai, marş de-aci, friptură ambulantă!"

A. Mirea.

FĂRÎMITURI

Cura de Tekir Ghiol.

Făcut-am băi de Tekir Ghiol,
Sînt minunate;
Chiar mort, o cură de nomol
Te 'nvie 'n rate.

M'am dus la băi ca damblagiu,
O boală tristă,
Ş'acum sînt sprinten şi zglobiu,
Sînt... baletistă!

Un scaun cu picioare trei
Eu am, şi 'mi pare,
Tâmplarul 'mi-a cerut cinci lei
Ca să'l repare.

Nu-i dau cinci lei de-aş şti că mor!
Il duc la vară
La Tekir Ghiol,—şi'nc'un picior
O să-i răsară!

Tantal.

Fetița 'mi place... Nu 'ndrăznesc
Să spun că o iubesc... Nu face
La vrista mea să mai iubesc!
Poate-i prea mult ș'atît: că'mi place.

Glumim pe țărmu-albastrei mări
Și 'ndur tantalice canoane:
Prea-i mică să-i dau sărutări,
Prea mare să-i ofer bomboane!

La 'ntoarcere.

Popeștii astăzi părăsesc Constanța.
Bărbatu-i vesel c'a scăpat de birt.
Cucoana, ce d'abia 'ncepuse-un flirt,
Oftează că s'a isprăvit vacanța.

— „Am dat’ără o groază de parale,
„Și 'n schimb stomacu mi s'a 'ntors pe dos!“
Cîrtește dom' Popescu furios.
„Ah, Lino, mine să'mi gătești sarmale!“

Ea tace... El îi strigă: — „N'auzi, Lino?“
Ea spune-un „da“ distrat... Visa cu dor
Cum o călca de dulce pe picior,
Subt masă, ofițerul,—la Cazino...

Tarascon

Scrisori din Ardeal

Moartea episcopului Popea.—„Asociația“ la Șimleu.—Adunarea dela Ileanda și alianța cu socialiștii.—Alte știri.

In una din scrisorile mele recente, arătasem că la Caransebeș este năcaz mare: Apponyi s'a năpustit asupra instituțiunilor din cetatea grănicerilor romîni și, cum unui comisar guvernial nu-i este greu să găsească chiar nod în papură, decretase destituirea mai multor profesori, iar acum în urmă se uneltea chiar îndepărtarea din scaunul episcopesc a lui Nicolae Popea. Cerul a fost însă îndurător: a chemat la sine (în ziua de 26 Iulie, 8 Aug. n.) pe demnul elev al marelui Șaguna. Lovit de apoplexie, cauzată de frămîntările și supărările din urmă, Popea s'a stins la vrista de 83 ani. Dela 1848 începînd și până la sfîrșit, numele său este strîns legat de viața noastră națională. A fost mîna dreaptă a lui Șaguna, luînd parte la lupta pentru *reînființarea mitropoliei romîne gr. or., scăparea de sub jugul ierarhiei sîrbești*, la întocmirea și *elaptarea Statului organic* (autonomia bisericească și școlară), a fost între întemeietorii Asociațiunii și președinte al ei; în lupta politică, afară de Șaguna, nici un prelat nu s'a ridicat; Popea *a fost întemeietor și președinte al partidului național* și cît a trăit, sprijinic-a fost naționaliștilor. In Camera magnaților a rostit vorbiri cuminți și energice, apărîndu-și biserica și școala și întreaga viață națională romînească. *Și tot ce a agonisit în viață, neamului a lăsat:* deschizîndu-se adică testamentul, s'a aflat că *a lăsat diecesei sale 250,000 coroane*, din al căror venit 20% burse la studenți, 20% *pentru meseriași*, 10% consistoriului, iar 50% se vor capitaliza.

Mai presus de toate, a lăsat *comori* intelectuale, scrieri istorice de înaltă valoare, pentru care activitate a sa Academia romînă l'a ales membru în secția istorică; discursul său de recepțiune a fost o adevărată serbătoare la Academie (a vorbit despre activitatea marelui mitropolit Șaguna).

Inmormîntarea s'a făcut la 11 August. Academia a fost reprezintată prin d. I. Bianu, care a depus o coroană și a rostit un duios pa-

negiric. Din partea diecesei a vorbit dr. Iosif Olariu, director al seminarului. Coroane s'au depus multe. A condoliat în primul rînd M. Sa Împăratul-Rege.

Abia a fost înmormîntat marele prelat și ziarele maghiare au și început manevra pentru ca să ajungă ales un—maghiaron. Dar despre aceasta într'un număr viitor!...

* * *

Adunarea generală a Asociațiunii s'a ținut în Șimleu (pe hartă: Szilágy-Somlys), în zilele de 7 și 8 August n. Cu acest prilej s'a aranjat și un fel de expoziție de țesături naționale, în pavilionul construit anume pentru ținerea adunării.

Adevărata și marea expoziție etnografică a fost însă cea din sala de gimnastică a liceului catolic. Aici au fost expuse obiectele confecționate în atelierul „Reuniunii femeilor romîne din comitatul Hunedoarei," reuniune a cărei prezidentă este d-na Elena Hossu, născută Pop de Băsești, iar conducătoarea atelierului este d-șoara Tiberia Barcianu. S'au expus lucruri admirabile. O bună ideie a fost expunerea portretelor marilor bărbați ai comitatului, între cari în primul rînd Simion Bărnuțiu, apoi episcopii Gr. Maior, I. Alexi și Ignatie Darabant, toate executate de pictorul Const. Petride, fiu al comitatului și el.

S'a jucat piesa „Moise Păcurariu", scrisă de dr. D. Stoica, redactorul revistei poporale „Gazeta de Duminică" din Șimleu. Au jucat diletanți, dar între ei și A. Bănuțiu, artist și bursier al Fondului de teatru. A fost un entusiasm cum la noi numai odată ori de două ori e pe an.

Intre alte multe lucruri depuse la biurou este și opera d-lor Silvestru Moldovan și N. Togan: „Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune romînă de pe teritoriul statului ungar". După ce se va tipări, vom reveni asupra ei.

Incolo s'au discutat și decis multe lucruri bune. Discursul vicepreședintelui Andrei Bârseanu a fost și de data asta la înălțime.

E de remarcat că pentru acest prilej s'a alcătuit o monografie (schiță) a comitatului Sălajului.

Se extinde pe 326 pag., avînd 83 fotografii și o hartă romînească a comitatului. Intențiunea autorilor, d-nii dr. D. Stoica și Ioan P. Lazăr, a fost să dea un tablou cultural și economic al Rominilor din Sălaj. Iată unele date statistice interesante ce ni se dau în monografie:

Starea materială a poporului romîn sălăjan este în genere mulțumitoare. Din peste 660 mii jugăre catastrale ale comitatului, Rominii au 47%, adică aproape 280 mii. Numărul proprietarilor de pămînt e 20 mii 850. Starea culturală este inferioară, căci din 133 mii 572 suflete, știutori de carte abia sînt 25 mii 515. Rominii fac peste 66% procente din populația comitatului. Biserici sînt în întreg Sălajul 201, de fie-care 634 suflete cîte una. Școale sînt 179 cu 167 învățători. Case romînești se găsesc în tot Sălajul 25 mii 424, venindu-se astfel cîte 5 suflete de fiecare. Alegătorii pentru cameră (dietă) sînt 8%, adecă 10 mii 577. Acestea sînt cele mai noi date statistice, adunate de autorii „Schiței monografice a Sălajului". In broșura aceasta se vorbește pe larg despre trecutul și prezentul poporului romîn sălăjan.

Lucrarea aceasta e vrednică de toată lauda și ar fi bine să fie imitată de toate comitatele în reședințele cărora Asociația ține adunare.

Un moment înălțător al serbărilor a fost concertul dat de seminariștii din Gherla și corul cazinei din Șimleu, sub conducerea d-lui George Groza, absolvent al seminarului din Gherla. Ca solist s'a remarcat d. St. Mărcuș. D-șoara Lucia Lazăr a cîntat frumos la pian, iar dr. Iustin Iuga s'a distins ca violonist.

Culmea a fost executarea baladei „Constantin Brancoveanu" de Iacob Mureșanu, profesor în Blaj, care a dirijat el însuși; a și fost serbătorit călduros, iar soliștii Mărcuș (tenor), E. Pop (bariton) și Pompeiu Vlăduț (bas) mult aplaudați.

* * *

Pela sfîrșitul lunii Iulie, deputații naționaliști s'au întrunit la Arad, unde au decis să țină cît mai multe adunări poporale, cerînd *sufragiul universal*. Dintre adunările ținute, remarcabile sînt două: cea dela Ileanda-Mare și dela Beiuș. Cea dintăi este centrul cercului electoral unde s'a ales de două ori dr. T. Mihali, iar Beiușul este cercul d-lui dr. V. Lucaciu. In ambele, alegătorii au trimis telegramă de omagiu M. Sale la Viena, iar *la Ileanda-Mare s'a cerut alianța cu socialiștii*, singurul partid care în statul ungar susține drepturile naționalităților (s'ar părea un paradox acesta!) și luptă pentru sufragiul universal.

Lozinca în luptă este dar: scoaterea tot mai mult în relief, alipirea către dinastie, care chiar acum de curînd a respins a doua oară proiectul de lege reacționar al lui Andrássy și stărue pentru sufragiul universal și în Ungaria după felul celui din Austria.

Tot așa, *se accentuează interesul* ce-l au naționalitățile de a se apropia și a lupta împreună cu socialiștii.

Privitor la alianța cu socialiștii, *Tribuna* din Arad scrie:

„Punctul următor al moțiunii cuprinde, cum era firesc, dorința ca votul universal să se înfăptuească cît mai de grabă și în forma lui cea adevărată, nu în felul mincinos și nedrept al votului plural proiectat de guvern. In lupta pentru adevăratul vot universal, *poporul autorizează pe deputați să facă legături și alianțe cu oricine și-a propus același program*. Punctul acesta *are o însemnătate deosebită, căci deputații noștri capătă astfel dreptul de-a căuta mai ales prietenia atît de puternică a socialiștilor în lupta cea mai grea ce vor duce*".

Socialiștii sînt tari mai ales în orașe, unde, invers, Rominii sînt slabi și fără sprijinul socialiștilor n'ar prea putea să se miște.

* * *

Deşi greul luptei la noi îl poartă mai ales *presa*, totuşi puţină îngrijire s'a dovedit până acum faţă de soarta acestor luptători. Societate a presei nu s'a putut, căci guvernul n'a aprobat statutele întocmite de d. E. Ungureanu, un fel de mecenate al tuturor întreprinderilor naţionale-culturale.

S'a aflat acum un bărbat generos care să facă începutul unui fond pentru presa romînă. El nici numele n'a vrut să şi-l spună. S'a aflat însă că e academicianul Ioan Puşcariu dela Bran, care din incidentul jubileului „Gazetei", a dat 50,000 cor. pentru fondul ziariştilor. D. Puşcariu a fost, la 1838, *primul distribuitor* (împărţitor) al primei gazete romîne şi acum trăeşte retras, dupăce a străbătut o lungă şi glorioasă cale (este jude de curie—casaţie—în pensiune). Fapta asta se laudă de sine şi ar fi bine să mai afle imitatori.

* * *

Zilele acestea presa romînă de aici a înregistrat următoarele:

„In Slatina a avut în 20 Iulie n. o mare şi romînească petrecere, care a ştiut să înmănuncheze tot ce-i romînesc şi distins în Maramureş. Dacă reprezintaţia făgăduită cu Z. Bârsan *n'a putut avea loc*, Romînii totuşi au izbutit să organizeze o mare manifestaţie romînească pe terenul social. Petrecerea se poate încresta în viaţa noastră ca un adevărat eveniment, căci cele din urmă petreceri romîneşti în Maramureş au avut loc abia în 1882 şi 1889, deci cea din urmă înainte cu 19 ani. Veselia s'a început cu un obiceiu bătrînesc. S'a adus în sală un vas mare plin de ţuică. Intre ceremonii interesante s'a aprins ţuică şi păr. vicar Titu Bud, care în contra celor 62 de ani, încă tot are suflet tînăr şi inimă veselă, a încunjurat vasul urmat de lăutari. In urmă a gustat toţi din ţuica bătrînească. Tabloul sălii a dobîndit un aspect deosebit de viu şi pitoresc prin cele vre-o 8 costumuri naţionale din Maramureş şi Sătmar. A luat parte la bal şi prefectul comitatului cu doamna. Lista cea lungă a oaspeţilor romîni ne dovedeşte cît de numeroşi şi puternici ar fi Romînii din Maramureş, dacă s'ar alia şi s'ar afirma mai mult. Dar şi balul acesta a avut un mare neajuns. Am fi dorit să auzim mai multă vorbă romînească şi mai puţină *vorbă ungurească atît de dureros de adînc înrădăcinată în familiile romîneşti d'acolo.*"

Dacă şirele acestea au ceva îmbucurător, nu e mai puţin adevărat că ele arată pe deoparte letargia fraţilor din *Ţara lui Dragoş*, pe de altă parte ni-i prezintă pe Marmurăşani ca foarte maghiarizaţi... Unde, care-i apostolul să-i deştepte şi să-i mîntue?

6 August 1908 I. Russu Şirianu.

Miscellanea

„VIITORUL SOCIAL".

Aflăm că organul social-democraţiei noastre nu va mai apare.

Deşi de la început am prevăzut („V. R.", 1907, No. 8, „Miscellanea") că nu va putea avea o viaţă lungă, totuşi regretăm dispariţia acestei publicaţiuni, tocmai în acest moment, cînd lucrările d-lui Gherea i-au dat un deosebit interes.

Şi mai ales, fiindcă răspunsul nostru la observaţiile d-lui Gherea —întîrziat din cauza vacanţei,—riscă astfel de a rămînea fără replică,— dacă d. Gherea nu se va resemna să-şi publice scrierile, întotdeauna interesante şi cari dau de gîndit, în vr'o revistă mai puţin ortodoxă.

O LĂMURIRE PENTRU D. I. SCURTU.

D. I. Scurtu crede că am voit să-i scriem biografia, şi protestează că de zece ani, înainte de a fi cunoscut pe d. Iorga, se complace, ca discipol credincios, în „atmosfera de munte" a d-lui Aurel Popovici,—şi deci n'a părăsit pe cel dintăiu spre a se alipi de cel de al doilea (cităm din memorie).

D. I. Scurtu se înşeală.

Dacă d-sa ne afirmă aceste detalii intime, nu avem nici un motiv de a nu le crede adevărate, dar ele nu ne-au interesat nici un moment.

Am atins, în treacăt, *numai* atitudinea d-sale de *publicist*.

Şi aceasta, e lămurită pentru oricine îşi va da osteneală să răsfoiască colecţia „Sămănătorului" de vr'o 2—3 ani din urmă.

IAR INCIDENTUL DE LA SERBĂRILE „JUNIMEI".

Notiţa noastră relativă la gestul d-lui S. Mehedinţi de la serbările din Cernăuţi, ne-a atras onoarea unei dezminţiri din partea „Convorbirilor literare". (Fireşte, reprodusă imediat şi de „Epoca", întrucît ştiut este că „C. L." nu fac... „gazetărie in octavo").

Directorul bătrînei reviste,—cu acompanimentul de rigoare al aerelor superbe,—tăgădueşte categoric că ar fi săvîrşit la Cernăuţi acea

mică necuviință ce i-am imputat-o. Și ca dovadă, publică textul „micii alocuțiuni", pe care l'ar fi așternut chiar atunci îndată pe hirtie, fiindcă... „s-a întîmplat ca ea să nu fie pe placul unui deputat de Iași" !...

Și „mica alocuțiune", cum este acum publicată, e în adevăr inofensivă, din toate punctele de vedere.

Intrucît, pe cît cunoaștem, nici un fonograf sau stenograf nu ne-au păstrat versiunea autentică, nu putem, bine înțeles, să reproducem acum textual cuvintele ce au fost spuse la Cernăuți. Dar e și inutil: aceste cuvinte au avut același înțeles pentru toți cei de față.

Și au fost față,—ca să cităm numai pe cei din țară,—pe lingă serbătoritul zilei, d. D. Onciul, oameni ca d. N. Iorga, M. Sadoveanu, St. O. Iosif, D. Anghel, etc., cari,—vor recunoaște și „C. L."—sînt în stare cu toții să pătrundă adîncimile micilor... să zicem „alocuțiuni" ale d-lui Mehedinți.

Ce rost dar pot avea, față de acest *fapt*, toate exercițiile stilistice din jurul lui ?

(Sau insinuările relative la scuzele președintelui ? Nu știe d. Mehedinți că a fost față la întreg acest incident și d. D. Onciul, care a contribuit chiar la aplanarea lui ?)

Dar să trecem, și cu atît mai mult că însăși încercarea de a tăgădui faptul și *purificarea* „micii alocuțiuni" ne învederează, că cel puțin după ce și-a dat sama de efectul produs, d. Mehedinți însuși regretă lipsa de bunăcuviință și de tact, de care ne-a dat dovadă.

Și dacă, totuși, și cu acest prilej, obicinuita-i afectație de gesturi majestoase o agrementează cu injurii mai mult sau mai puțin stilizate la adresa noastră, nu ni se va cere nici un răspuns în această privință.

D. Mehedinți ne-a arătat de atîtea ori că-i este inaccesibilă o altfel de „discuție", iar cetitorii, chiar din acest fapt însuși, își vor da sama de sufletul ce s'a revărsat în „mica alocuțiune" din Cernăuți.

Și, nu le e indiferent, la urma urmelor, dacă inteligența sau caracterul îi suggerează succesorului d-lui M. Dragomirescu la direcția „Convorbirilor" aceste atitudini splendide ?

P. Nicanor & Co.

Recenzii

A. Mirea. *Caleidoscopul publicat de D. Anghel și St. Iosif.* Editura Minerva București.

> D. Anghel, Iosif și A. Mirea
> La urmă-i un secret al meu,
> Treime ca Dumnezeirea !...
>
> (Mânușa, Caleidoscop).

Cu cît citesc mai mult volumul lui A. Mirea, cu atît nu mă pot decide a preciza, în frazele grele ale prozei mele, încîntarea ce mi-a pricinuit'o neînchipuitul foc de artificii ce e acest Caleidoscop.

Jocul de imagini strălucitoare, izvorîte din fantazia cea mai bogată și mai neînfrînată a acestei triple personalități, „dezdrobește un șir de roze moarte" din sufletul cetitorului. „Stapîn pe tot fantasmul", vrai să lași spiritul acesta scînteetor să arunce la întîmplare focurile sale în mii de culori, pentru ca din ele să răsară, în mii de imagini neprevăzute, o lume fantască, absurdă și încîntătoare.

Arlechini, ce prind și trimit într'o rachetă, cu gestul lor de comedianți, o cugetare ascuțită, o lacrimă răstrîntă în prisma unei ironii, un simțimînt duios ce se ascunde într'un hohot de rîs batjocoritor; alergarea amețitoare a unei verve nesecate ce prinde la' ntîmplare chipurile, imaginile, vorbele, în împărechieri stranii, feroce, surprinzătoare, o feerie absurdă ce îmbracă mii de forme, resare și se șterge ca sub bagheta magică a multiplului și 'n veci neastîmpăratului caprițiu. Lucrurile învie în jurul tău, te strîmbă, răsfrîngînd în limbajul lor straniu, în miile lor de schime comice, îngrijitoare, sinistre, ridicolul, deșertăciunea și zădărnicia cu cari de veacuri ne frămîntăm în fața lor. Chipurile cresc, iau proporții colosale, chinuitoare ca arătările din vis, figuri fantastice se proectează din sufletul nostru întrupînd iluziile, aspirațiile, nădejdile și durerile noastre, fantome lunare ce ne biatue rizînd ușor de noi, cu ironia lor indulgentă de apariții aereale. O lume ce ar fi jocul fantastic al unui spiriduș scăpat din Walhale, avînd puterea să sfarime lanțurile grele ale realității și învoirea să clădească după fantazia sa, cu sfărîmăturile noastre de vis și frînturile noastre de gînduri, o lume în care ca într'o oglindă fermecată s'ar răsfrînge chipurile noastre în strîmbătura uriciunii sufletești, în atitudinea zăpăcită a prostiei fără margini, în ridicolul nesfîrșit al imbecilității grave și îngîmfate. Iar printre aceste chipuri, spiridușul nostru ar face tumbe salutînd până la pămînt prostia zăpăcită, dînd un bobîrnac gravității imbecile, stingherind îngîmfarea în beata contemplare de sine însăși, turburînd chietudinea celor deprinși a păși mereu pe același drum, rumegînd cele cîteva idei căpătate cu mare trudă, sperîind pustietatea lor sufletească cu focul neîntrerupt al glumelor, cu neprevăzu-

tul, bogăţia şi strălucirea atitor perspective noi. Caleidoscopul se invirte mereu, schimbind spectacolul cind versul işi cintă muzica lui ciudată şi săltăreaţă, evocatoare a lumii acesteia fantastică, absurdă şi încintătoare.

Tu, ori cine ai fi, treime dumnezeiască, spiriduş scăpat din Walhala, scinteere scăpărată din lumina vecniciei, binevenită fie intre noi muzica versului tău ce, ca odinioară cintul lui Orfeu, a reinviat sufletele noastre din amorţeala in care lincezeau, binevenită fie lumina veseliei tale ce a creat in lumea noastră cenuşie şi uniformă colţul acesta de neprevăzut, feeria incintătoare in care nu domneşte decit spiritul, fantazia şi capriţiul.

*

Al. G. Florescu. *Sanda*, piesă in trei acte. Bucureşti, Institutul de Arte grafice Carol Göbl.

Nici un gen literar nu impune cu mai multă evidenţă spiritului absurditatea concepţiunii artei pentru artă de cit teatrul.

Dacă nu ai o concepţie lămurită şi puternică despre lume şi viaţă, in lumina căreia să prezinţi episodul scurt ce trebue să se desfăşoare in spaţiul celor 3—4 acte şi in timpul unei sări de reprezentaţie, dacă nu pui o problemă sufletească sau socială in cadrul căreia să se frămînte personagiile cu puterea realităţii, dîndu-ţi impresia unei vieţi in luptă cu ea insăşi şi cu cele de prin prejurul său, conflictul in care să se vădească puterea cu care ne stăpinesc unele concepţii morale şi sociale, piesa nu se poate susţine. Mai curind reuşeşte o piesă tezistă, in care arta e sacrificată preocupărilor morale şi sociale, decit una in care atitudinea autorului in faţa vieţii şi a lumii e şovăitoare, vagă şi nesigură. La noi, publicul atit de hulit pentru aplicarea sa exagerată spre teatrul străin, a ingăduit pe afiş o iarnă intreagă piesa *Mamă*, a d-lui Miclescu, ce e cit se poate de slabă, şi a făcut chiar un succes piesiei d-lui Florescu cu toate neajunsurile ei, tocmai pentru că teza din aceste piese ii era simpatică.

Teza d-lui Florescu e, dealtminteri, ca şi a d-lui Miclescu, zugrăvirea destrăbălării moravurilor din lumea zisă „bună", destrăbălare ce innăbuşă instinctele cele mai puternice şi spulberă din suflete chiar urmele demnităţii omeneşti, dezlănţuind tot ce e mai josnic şi mai animal in om.

Subiectul e conflictul dintre o mamă, produsul cel mai reuşit al acestui mediu, şi fata ei Sanda, crescută departe de ea, la Paris, la călugăriţe, unde, lipsită de calda afecţiune a mamei, devine mistică şi se catoliceşte. Dacă nu se călugăreşte, aceasta e datorită intimplării că Sanda iubeşte pe un tinăr Mihai Lavin, in familia căruia mergea la Paris. Intoarsă dela Paris află numai decit că tinărul Lavin, ce venise in ţară inaintea ei, iubeşte pe mama sa. Urmează apoi sinuciderea acestuia din cauză că Elena il părăseşte pentru alt flirt.

In actul al III-lea, copila se hotărăşte să se ducă la călugărie, urmează despărţirea, iar piesa se termină cu aruncarea mamei intr'o nouă aventură, pentru a-şi alina simţimintul de singurătate in urma plecării Sandei.

Caracterele nu se desemnează nicăiri cu firea lor adevărată, nici in vorbe, nici in acţiuni. Acţiunea insăşi, care trebue să fie strinsă şi desfăşurată gradat pentru a alcătui momentele decizive din viaţa sufletească a personagiilor şi a susţine astfel interesul piesii, e ingrămădită toată in citeva intimplări mari din actul I, lincezind in celelalte două acte şi mai ales in actul al III-lea in care ea este nulă.

Mediul in care intră personagiul principal, Sanda, cind se intoarce de

la Paris, ne-ar fi putut fi zugrăvit in culori vii dacă autorul ar fi reprezintat acest mediu *in raport cu ea*, scoţind in relief, prin contrast, personalitatea ei şi punind in lumină conflictul inevitabil şi adinc dintre ea şi acest mediu, dintre sufletul ei şi sufletul d-nei Radan, muma sa. Pentru aceasta insă ar fi trebuit ca Sanda să aibă personalitate puternică şi originală şi conflictul să se desemneze incă din actul I scena III, cind Sanda vine in contact cu acest mediu. Ea ar fi trebuit să aibă vorbe, gesturi, accente izvorite din umanitatea ei adincă, scăpărări de fulger orbitoare in intunericul şi deşărtăciunea lumii aceştia, nu să se prezinte publicului ca o gisculiţă nevinovată, cu simţiri, gindiri şi vorbe banale ce nu zic nimic nici in scenele de dragoste, nici in cele violente şi dramatice. Atunci nu ar fi fost nevoe pentru zugrăvirea mediului acestuia, a lumii aceştia deşarte şi seci, de acele scene jignitoare pentru gust, in cari femei fără scrupul se aruncă stingaciu şi grosolan in capul bărbaţilor, ce nu ştiu eşi din incurcătură decit cu brutalităţi, şi acel *flirt* dintre d-na Radan şi Mărgineanu, al cărui ton te face să te intrebi cu mirare cam in ce lume s'ar putea petrece. O fi poate astfel realitatea in lumea mare a societăţii noastre, dar publicul, marele public, ce nu o cunoaşte, e decepţionat, jignit, căci el se aşteaptă să găsească la aceşti oameni aceeaşi ştiinţă de a-şi invălui brutalitatea lor sufletească, ce se vădeşte in meşteşugul de a-şi desvălui frumuseţile şi seducţiunea lor trupească.

Dar dacă aceste paiaţe din lumea mare nu au in piesa d-lui Florescu fantazia, eleganţa şi graţia, cari să mascheze şi să facă suportabil spectacolul decăderii lor morale, ele sint lipsite in acelaşi timp de orice urmă de viaţă, din care să se poată motiva acţiunile şi să-şi poată scoate semnificaţia. Nimic nu poate pune in lumina adevărată aflarea teribilului adevăr: iubirea dintre alesul eroinei şi muma ei, nimic care să dea importanţa deznodămîntului: plecarea fetei la călugărie.

Este această trecere a fetei prin viaţa cochetei Elenei Radan un episod fără insemnătate, după care viaţa ei continuă a se desfăşura uşuratică şi destrăbălată, sau este pentru sufletul acela egoist, amoral şi uscat o clipă, in care tresare glasul iubirii de mamă, o clipă dureroasă, in care ea simte grozava apăsare a singurătăţii, a izolării morale prin pierderea copilei?... Din piesă nu reesă nimic. Autorul pare a nu-şi da samă că incheerea, gestul, prin care Elena, urmind indemnului vieţii de a sorbi ultimile picături din deliciile dragostei, cheamă pe Mărgineanu, ar fi fost un gest potrivit şi un desnodămint semnificativ, dacă ar fi căutat să dea precis şi franc d-nei Radan una din aceste două atitudini. Aşa cum e insă piesa, autorul şovăe intre amindouă şi desnodămintul nu insamnă nimic. E insă oarecare ştiinţă in ale scenei şi multă indeminare in mînuirea personagiilor, ce au ingăduit, pe lingă teza simpatică, succesul relativ al piesei d-lui Florescu.

*

Bucura Dumbravă. *Haiducul.* Tradus de T. N. Editura „Librăriei Şcoalelor" C. Sfetea.

Intre tipurile acestui roman, este un tip de fată, domniţa Ralu, a lui Caragea, pe care autoarea l'a zugrăvit cu multă pricepere şi dragoste. Inchipuiţi-vă o fiinţă, ale cărei graţii femeeşti ar fi numai viociunea şi duhul, o tinără domniţă care şi-ar petrece vremea numai vorbind de artă şi metafizică cu prietena ei Sultana, de a cărei frumuseţă strălucitoare nu numai că nu e geloasă, dar e mindră, o femee care-şi poartă scumpele o-

doare și podoabele bogate cu „filozofie", care înțelege tainicul limbagiu al muzicii lui Beetowen și poseda cele mai subtile probleme de metafizică, care e atît de pătrunzătoare în judecarea bărbaților, incît nu se poate iluziona asupra lor și deci nu ar putea iubi decît pe un Karl Moor, adică pe un erou cu un suflet atît de copilăresc de idealist, cu un suflet atît de smintit, de iubitor de alții, ca acel căpitan de hoți.

Inchipuiți-vă acum că un asemenea suflet, neputînd avea, ca în roman, spectacolul vieții acestui erou și mulțumirea de a-l vedea scăpat de la moarte de iubirea gingașei Sultana, ar fi vrut să-l creeze, întrupîndu-l într'o ființă vie și reală din istoria țării, în Jianul haiducul,—desigur atunci că domnița Ralu ar fi scris aidoma acest roman, cu singura diferență că l'ar fi scris în grecește, în loc să-l scrie în limba lui Schiller.

Romanul, care nu e operă de artă desăvîrșită, e totuși o producție literară foarte interesantă, o incercare originală și inteligentă de a îmbrăca în haina realității și a istoriei visul unei domnițe cu gustul subțire și sufletul delicat, care, deși e romincă, scrie în nemțește și răsfoește paginile îngălbenite de vremuri ale documentelor, pentru a găsi adevărul și realitatea, fiind și rămînînd totuși o ființă cu patria acolo unde este „cuibul cucului în nori" cum zice eroina sa favorită, domnița Ralu.

*

Ludovic Dauș. *Iluzii.* Roman. Minerva, București.

Cu cele mai bune romane ale noastre, totuși nu ne putem considera decît în *spre roman*, după fericita expresie a confratelui Ibrăileanu. Deci nu avem o tradiție, un fel de alcătuire *tip* a romanului, în care să intre cu ușurință o aventură banală, care tratată în gustul publicului, să poată trece drept roman și să obție ceea ce numim un succes de librărie.

D. Dauș, împrumutînd de la Francezi „la manière de faire", procedeul, cum ai împrumuta de pildă o rețetă de bucătărie, încearcă cu oarecare abilitate, deși cu imperfecțiunile și stîngăciile proprii acestei transpozițiuni, să scrie o istorie în gustul marelui public. Pe lîngă istoriile cu crime și aventuri, pe lîngă acele, de o emoție mai nouă, de polițiști și goana după om à la Sherlock Holmès, marele public gustă foarte mult istorioarele din mediul său, în care găsește ecoul mărit al mahalagismelor ce fac alimentul convorbirilor lui zilnice.

Iată deci că autorul le servește o asemenea poveste, în istoria a două surori din lumea mijlocie. Una, cea virtuoasă, ca orice virtute ce se respectă, nu are istorie propriu zisă; ea e pusă în roman numai ca contrast și ca mijloc comod întru dezlegarea situațiilor dificile. Istoria propriu zisă e a celei de a doua, care, vanitoasă și ușuratică, nu visează decît traiul plin de deșărtăciuni al lumii bogate. Părinții, burghezi naivi, chiar prea naivi și de un fel de naivitate ce nu e a micului burghez bucureștean, se lasă și ei ademeniți de iluziile fetei, care cedează ispitei, sub forma unei prietene bogate Lili Radian, și cade în ghiara unui desfrînat ordinar, bărbatul acestei Lili. Noroc însă că după multe peripeții, cari n'au altă valoare decît că mulțumesc gustul micului burghez de a cunoaște aventurile așa zisei lumi bogate, intervine sora virtuoasă, care redă familiei pe această victimă a iluziilor sale, pingărită, cu un copil, dar gata în fine să facă fericirea unui tînăr văr, care o iubea de mult dar nu-i putea oferi decît o situație socială analoagă cu acea în care se găsea ea, adică foarte modestă. Povestea se sfîrșește cum e mai bine: lacrimi, înduioșări, virtutea răs-

plătită, oile rătăcite puse pe calea adevărului. Vițiul și orgia nu au servit decît ca piment acestei dulcegi istorioare morale, și atît numai ca să facă lacrimile și înduioșarea la sfîrșit mai plăcute și să mulțumească perversitatea omului mediocru, satisfăcîndu-i în același timp curiozitatea asupra felului cum petrece desfrînata societate bogată, a cării descriere de altminteri atît de vulgară, corespunde imaginației oricărui burtă verde, care visează cum se *petrece* cînd s'o îmbogăți.

De la titlu: Iluzii, până la descrierea vieții celor cari petrec, și până la morala eftină și banală ce se degajează din așa zisul roman, totul e, cu oarecare îndemânare, alcătuit în vederea unui *anumit* public. De aceea nu trebue să căutăm aci nici tipuri, nici stil și nici una din calitățile ce obicinuit le căutăm în operile de artă. Pe acest *anume* public, îl are de altminteri de obiceiu în vedere d. Dauș și aceasta e cauza decăderii din ce în ce mai mare a literaturii d-sale, care ne-ar fi dat de sigur altăceva, dacă d. Dauș ar fi căutat să realizeze un *ideal* de artă și nu ar fi vinat mereu, cu orice preț, numai succesul de librărie.

*

Camille Bos. *Pessimisme, Féminisme, Moralisme.* Bibliothèque de Philosophie Contemporaine. Felix Alcan, Paris.

Fizionomia unei epoci nu stă numai în acele caractere considerate ca generale și întipărite în monumentele rămase de la ea, ci și în unele idei și concepțiuni cari, fără a fi numărate printre cele mai caracteristice, ne lămuresc psichologia acelei epoce, atît prin faptul că au făcut preocuparea simultană a unei generații, cît și prin soluțiunile ce le capătă în deosebi de trecut.

D. C. Bos, consideră printre aceste preocupările generației actuale relative la pesimism și feminism și, ca o stare aparținînd escluziv epocii noastre, starea de criză acută morală prin care trecem. Indoelile, nevoia de a găsi un ideal moral, care să răspundă cerințelor intelectului și culturii noastre, sînt desemnate de autor sub denumirea generală de „moralism".

Pesimismul fiind considerat de autor ca o stare de suflet ce își are origina în religiozitatea omenirii, e studiat în trei momente însemnate din evoluția religioasă: antichitatea, creștinizmul și ateizmul.

In anticitate nu găsim nicăiri pesimismul ca o concepție sistematică a vieții. Putem însă urmări în toate sistemele ei de filosofie urmele lui. Ceea ce a împiedicat însă formularea lui ca o teorie a vieții (Weltanschauung), a fost faptul că cei vechi întemeiază teoria vieții pe concepția etică, nu pe cunoștință, și în etică domnea pretutindeni *eudemonizmul*, credința, certitudinea în putința realizării „binelui suprem" pentru toți și pretutindeni pe pămînt, că fericirea depinde de om și se poate realiza împotriva împrejurărilor externe, ori care ar fi ele. Această credință persistă alături cu cele mai descurajante concluzii ale cunoștinții la epicurieni, ce nu aveau nici credința stoicilor într'o ordine stabilă și perfectă, și nici credința modernilor în progres.

Pesimizmul modern se datorește religiei creștine. El pune stăpînire pe sufletul omului din clipa în care creștinizmul înlocuește *certitudinea* în putința realizării fericirii pe pămînt, prin *speranța* că ea se va realiza într'o viață viitoare.

Chiar concepția iudaică, deși a transformat concepția luminoasă a Grecilor, cari priveau lumea ca o creațiune a zeilor pentru desfătarea lor, în concepția întunecată a unei datorii impusă de neînduratul Jahveh, încă nu ridicase nădejdea realizării fericirii pe

pămînt. Cu greu, dar totuşi se putea încă dobîndi realizarea fericirii de la zeul Iudeilor. Puterea creştinizmului însă, ceea ce va rămîne chiar cînd dogmele vor dispărea, principiul durabil, e adevărul pus de el într'o lumină atît de tragică, că *fericirea e cu neputinţă de realizat pe pămînt.*

Cu această certitudine şi cu înlocuirea *perfecţiunii* ce se putea realiza în om şi era concepută în raport cu el,— prin *ideal* ce nu se poate concepe decît în raport cu Dumnezeu—omul nu mai poate fi niciodată mulţumit. Cîtă vreme credinţa învoeşte speranţa realizării perfecţiunii absolute, pesimismul e învins de optimism şi autorul ilustrează foarte frumos această părere prin analiza sufletului şi operei lui Pascal. Cînd însă credinţa dispare şi odată cu ea *idealul* către care aspiră omenirea, atunci omul rămîne pradă desperării, chinuit de aspiraţiile sale ce se agită mereu zădarnic, şi de amintirea idealului pierdut. O asemene stare sufletească trebue neapărat să ducă la pesimizmul dureros, cu negaţiunile atît de absolute, al lui Leopardi, a cărui ateizm e încă atît de aproape de credinţă. Mişcările sufleteşti, cari au zguduit aşa de puternic sufletele generaţiilor precedente şi le-au pus cam bruse în această atitudine nouă în faţa lumii, şi-au purtat roadele. Noi, ceştia din vremurile de azi, ne-am deprins cu îndoiala şi puternicul instinct de viaţă ne poartă pe alte căi, spre alte idealuri, cu acelaşi entuziasm ca şi cei ce aveau odinioară credinţa.

În ceea ce priveşte feminismul, el este caracteristic vremilor noastre, e o mişcare nouă ce nu are istoric şi, cu toate că autorul constată că el e un fapt dacă nu îndeplinit dar în *îndeplinire*, totuşi îl condamnă în numele ştiinţii, al moralei şi al gustului estetic. În numele ştiinţii pentru că feminizmul pretinzînd la o egalitate desăvîrşită cu bărbatul, ar ajunge la realizarea unui tip inferior de umanitate, în care diferenţa sexuală, ce e semnul cel mai neîndoios de progres al unei specii, s'ar şterge. Uniformitatea ocupaţiilor ambelor sexe ar produce un tip de androgie, ca tip final al acestei evoluţii regresive, descris în aşa culori, încît ar putea fi un duş de apă rece pe veleităţile feministe ale ambelor sexe.

Din punct de vedere moral, femenismul deşi îndreptăţit de concepţia morală modernă, care cere emanciparea *tuturor* fiinţilor de orice urmă de robie, e totuşi condamnabil pentru că ar duce la distrugerea familiei şi la disoluţiunea moravurilor, deci e dăunător interesului superior al societăţii.

Cît despre literatură, ea importă mai mult ca un document psihologic ce dă caracterul distinctiv al felului în care se reflectă chestiunea în spiritul acţiunilor, decît ca un document informativ asupra stadiului în care se găseşte feminizmul azi în Europa, căci literatura e mai înapoiată decît mersul general al intelectului.

În ceea ce priveşte aspiraţiunile noastre morale, criza se dovedeşte prin aceea că nu avem încă o carte care să înlocuească la căpătîiul fiecăruia Evanghelia şi Biblia. Pentru unii, Evanghelia ar fi Cugetările lui Marc Aureliu, pentru alţii, etica lui Spinoza şi pentru alţii Tolstoi. Însă nici una nu răspunde în totul cerinţelor sufletului nostru: Prin cea antică nu a trecut spiritul creştinismului, etica lui Spinoza nu se adresează decît intelectului, iar Tolstoi e prea simplist pentru vechea şi rafinata cultură apuseană. Cea care pare a răspunde mai bine nevoilor noastre sufleteşti, în clipa de faţă, e „Sagesse et Destinée" a lui Maeterlink. În tot cazul, după pesimismul întunecat, izvorît din descurajarea sufletului omenesc ce s'a trezit deodată în faţa e-

ternului necunoscut, viaţa cere instinctului de cunoştinţă „o mască, încă o mască", ca trecătorul enigmatic din opera lui Nietzsche, ca să-şi ascundă plăgile. Viaţa, zice Jules de Gaultier, caută să-şi ascundă, cu o putere de disimulaţiune pe care nimic nu o descurajează, neantul şi misterul, şi pentru aceasta are la îndămînă nenumărate măşti. Abia a început una să se desprindă, instinctul de cunoştinţă o smulge şi pune alta în loc. Abia s'a deschis sufletului nostru prăpastia fără de sfîrşit a neantului, şi a trezit durerosul pesimizm al generaţiilor trecute, şi acum cugetarea se sileşte să-i potrivească o mască pentru a ne readuce optimismul. Spinoza ca şi Maeterlink sînt optimişti. Spinoza găseşte alinarea în ideea unei necesităţi universale, a unui determinizm absolut, în funcţionarea unui destin în veci neschimbat, iar Maeterlink în încrederea că necesitatea e în minile noastre şi-i putem da forma care vom voi. El priveşte pe fiecare om ca *un autoproductor de fericire pozitivă*, împotriva căruia soarta nu poate nimic. Dar nici Maeterlink nu răspunde în totul cerinţelor sufletului modern, căci deşi faţă de supranatural atitudinea sa astfel cum o cere ştiinţa liberată de orice iluzie,—în ceea ce priveşte realitatea el fiind un intelectualist pur— ajunge adeseori la concluzii ce nu se potrivesc experienţii. Aşa, de pildă, el crede că ceea ce se poate modifica mai uşor în om e „caracterul", sau că omul tinde mai mult spre „adevăr" decît spre „fericire". Apoi credinţa că totul e cît se poate de bine şi va fi din ce în ce mai bine, nu se potriveşte cu noi, urmaşii secolului al XVIII şi a marei revoluţii. E în teoria lui o contradicţie: pe deoparte încrederea în maleabilitatea omului, pe de alta o ordine desăvîrşită şi imutabilă. În fine Maeterlink e raţionalist, dar înţelepciunea lui nu e raţiunea umană, ci e izvorîtă dintr'un *instinct de alt gen*, care e instinctul sufletului şi care e din ce în ce'mai divin. Deci această înţelepciune e un fel de caritate creştină, avînd însă inconvenientul de a fi individuală şi deci de a nu putea fi comunicată.

Totuşi morala lui Maeterlinck e orientată altfel decît cea creştină. Renunţarea e redusă la justele ei proporţii, cele dintăi datorii sînt către eul propriu şi ceea ce e caracteristic, curiozitatea care a pierdut pe Eva nu numai că nu e condamnată ci e considerată ca o virtute.

Misticismul lui se resimte încă de dogma creştină inconştient şi evanghelia lui nu e o sinteză desăvîrşită a tot ce s'a păstrat mai înalt din creştinism cu revendicările conştiinţii moderne. E un *amalgam* ce dă un sistem de filozofie lipsit de soliditate şi plin de contradicţii.

Totuşi, fiecare se simte întărit sufleteşte de înalta şi luminoasa seninătate sufletească a lui Maeterlink, şi biruit de farmecul limbii admirabile, alege mai degrabă decît pe oricare alta, ca evanghelie, opera lui, cu toate lipsurile şi contradicţiile.

Cert e deci că nu avem o evanghelie care să răspundă în totul cerinţelor sufletului nostru şi aceasta e o dovadă că fizionomia morală a societăţii moderne nu s'a limpezit şi nu e singură. Spiritul ascuţit de analiză, criticismul vremilor noastre, ne arată toate legăturile, chiar cele ce se razimă pe instincte ca dragostea filială şi dragostea sexuală, ca nestatornice şi schimbătoare ca şi întreaga noastră fizionomie sufletească. Concepţiile vechi sînt zdruncinate din forma lor ce părea veşnică şi imutabilă, concepţiile noi abia se desemnează. Spiritul urmăreşte şi el mersul general al evoluţiei. Legătura de sînge se şterge din ce în ce pentru a face loc la ceea ce numeşte Goethe legătura sufle-

tească (geistige Bänder). Adeseori conflictele de interese schimbă în ură afecțiunile așa zise naturale. Exemple sint destule, și ca să nu vorbim de cit de cei mai iluștri: cine a fost cel dintăi dușman al lui Mirabeau dacă nu tatăl? In acelaș timp, cite exemple de devotament filial și dragoste frățească între copii și părinții lor de adopțiune și între prieteni!.. De pildă, cită bunătate și indulgență, pentru destrăbălatul său fiu adoptiv, ne arată Guillaume de Villon, și cită pietate din partea poetului Villon către el în dedicația în care-i zice „mai mult de cit tată“?! Ce devotament mai desăvirșit, ce frate mai duios și mai răbdător decit Ranieri pentru Leopardi?

In zilele noastre, cind socializmul a înlăturat distanțele și a înmulțit asociațiile, cercul afecțiilor s'a lărgit, ideea și sentimentul solidarității s'au întărit. Din această cauză, familia nu se disloca cum cred unii, ci se reconstitue pe baze noi, înlocuind temelia veche, faptul natural, prin ideea și sentimentul solidarității.

Dragostea, ca toate sentimentele umane a evoluat și, pentru a ne convinge de aceasta, nu e nevoe decit de o privire cit de superficială asupra trecutului. La Grecii vechi, dintre cele două modalități ale iubirii, cea fizică, reprezentată prin Venus populară, era disprețuită. Dragostea adevărată era simpatia rațională și aleasă, inspirind groaza de viții și dorința perfecțiunii, întemeiată pe comunitate de gusturi, de educație și de idei și stimă reciprocă. Din această cauză, ei considerau iubirea posibilă numai între egali. Acestei concepții se datorește situația femeii legitime, a hetairelor și acele legături zise antinaturale, ce erau însă cu totul altceva decit josniciile depravări la cari se dedau cei ce au pretenția că imită pe cei vechi.—Creștinismul glorifica pe deoparte dragostea umană ca o continuare a dragostei divine, iar pe de altă parte, trupul fiind acela care o împedică de a fi așa desăvirșită ca cea divină, plăcerile lui devin crime și castitatea virtute. Din conflictul acesta între dragostea sufletească și cea trupească, se naște concepția romantică a drepturilor sfinte ale pasiunii și prin aceasta se exagerează valoarea ei, modificindu-se în acelaș timp și rolul femeii în căsătorie în care se introduce dragostea, în deosebi de căsătoria veche.

In zilele noastre însă, dragostea pare a intra într'o fază rațională. Crimele pasionale se vor rări desigur, căci publicul nu le va mai privi cu simpatia de până acum. Și deși C. Bos nu merge cu optimismul așa de departe ca contele de Gobineau, care crede că a venit vremea în care frumusețea fizică e ceea ce ne atrage mai puțin la femee, și că ea ar putea fi iubită chiar urită, numai pentru calitățile ei sufletești, recunoaște că idealul de frumuseță a femeii s'a modificat. Ceea ce cer modernii la tipul de frumuseță femenină e mai mult *expresia* decit regularitatea trăsăturilor. Iar progresul ideilor moderne și feminismul au făcut ca iubirea să evolueze spre o formă nouă: *iubirea—camaraderie*, în care femeea e mai aproape de cit în orice epocă. Putem privi iubirea modernă, închee autorul, ca un fel de sinteză a concepțiunii celor cu concepția creștină: o iubire naturală și sexuală, ca acea a creștinilor, putind să inspire nobilul sentiment al prieteniei ca la cei vechi.

I. S.

* * *

Tudor Pamfile. *Jocuri de Copii adunate din satul Țepu din jud. Tecuci.* Memoriul II, Extras din Analele Academiei Romine, seria II, Tomul XXIX, Memoriile secțiunii literare. București, Göbl-Rasidescu, 1907. 1 vol. in 4 de 176 p., prețul 1 l. 60 b.

Cuvintele bune primite cu ocazia

apariției primei sale colecții de Jocuri de copii aŭ făcut pe autor să se gindească a publica și o altă colecție, de astă dată de compilație, o colecție care, chipurile, să grupeze laolaltă și sistematic tot ce se cunoștea pân acuma cu privire la jocurile de copii. Dar iată tocmai ceia ce d. P. n-a reușit a face. Mai întăiŭ autorul n-a avut în vedere toate colecțiile respective anterioare. Nu sint puse la contribuție d. p. colecția lui Ispirescu (Jucării și Jocuri de Copii, Sibiŭ 1891), a lui A. Bogdan (Cintece de Copii și Jocuri, Brașov 1905), a lui Tăbăcaru (Jocuri romînești pentru Copii, 1907). Dar ceia ce încă e și mai grav, d-sa nu ș-a impus datoria de a păstra riguros limba colecțiilor originare, ci ș-a luat libertatea de a le altera, a le ...literariza. Astfel o frămintare de limbă ca 'calcă capra-n clenci, *clenciu crăpă* -n cinci ; *crăpe capu căpri* -n cinci, precum *crăpă* clenciu-n cinci' din Șezătoarea devine în compilație 'calcă capra -n clenci, *clenciul crapă* -n cinci ; *crapă capul capri* -n cinci, precum *crapă* clenciu -n cinci'.

Cu acest mod de a înțelege o lucrare de compilație nu se aduce științii absolut nicïun folos. Filologii vor fi siliți a se adresa din noŭ la textele originare, destul de împrăștiate. Imi permit deci a sfătui pe amatorii de folklor a renunța la ambiția de a se „lansa“ în lucrări de ansamblu și de a-și impune modestul rol de a publica numai lucruri pe care le știŭ ei în deosebire de alții, altfel nu vor putea avea macar mingierea sufletească de a fi muncit pentru *ceva*.

G. P.

* * *

Dr. A. D. Lascu. *Privire asupra situației generale a Rominilor din țările coroanei Sf. Ștefan.* București, 1908 „Minerva“.

După cum o arată titlul, broșura aceasta de 28 de pagini e o privire generală asupra situației Rominilor din Ungaria. Autorul schițează în citeva capitole mici starea actuală a procesului de maghiarizare, starea de cultură politică a poporului, situația școalei și a bisericii romîne, și propune citeva mijloace de îndreptare.

D. Dr. Lascu atinge cu curaj nu numai relele de care sufăr Romînii de peste munți, dar și persoanele a căror activitate ori lipsă de activitate e dăunătoare neamului.

Comparind starea de azi a Rominilor din Ungaria cu cea de altă dată, autorul exprimă diferența în formula: *„Rominul atunci era condamnat să fie Romîn,—azi Rominul e condamnat pentrucă rămîne Romîn“*. In adevăr, pecind altădată Romînii erau înlăturați de la viața de stat, astăzi, în era constituționalizmului, statul și societatea maghiară luptă pe toate căile și fără alegere de mijloace să maghiarizeze pe Romîni. Școalele romîne sufăr o lovire puternică prin legea lui Apponyi și sint amenințate să se maghiarizeze cu totul, iar biserica, din cauza lipsei de simț național a unora din conducătorii ei, tinde să devie un instrument de maghiarizare. Astfel la Gherla, unde e episcop Ioan Szabo, și la Oradea-Mare, unde e episcop dr. D. Radu, școalele romîne și seminariile cari atirnă de episcopate ,devin tot mai mult centre de maghiarizare, iar în biserici se predică pe alocurea în limba ungurească, pe cind episcopii nu numai că nu dau nici un ajutor instituțiilor romînești, dar întrebuințează veniturile lor de milioane pentru lux și pentru a-și atrage societatea înaltă maghiară prin serate de zeci de mii de franci. Din fericire, sint și citeva centre religioase care's adevărate fortărețe ale culturii naționale, cum sint arhiepiscopatul de la Sibiu și episcopatele de la Arad și Caransebeș, și în parte cel de Lugoș, unde episcopul Hossu e împiedecat de a

face rău de puternicul naţionalism al Bănăţenilor.

In ceea ce priveşte mijloacele de care Ungurii se servesc pentru maghiarizare, autorul arată cum prin demoralizarea şi ruina economică a poporului, prin şcoli, prin mijlocul societăţilor lor de cultură..., prin sistemul de colonizare, prin vărsare de singe nevinovat, prin învrăjbirea cu popoarele conlocuitoare, Maghiarii lucrează la maghiarizarea noastră.

Pentru a lupta contra acestei maghiarizări, autorul propune: crearea de ziare locale pentru a trezi conştiinţa poporului, înfiinţarea teatrelor săteşti, înmulţirea bibliotecelor şi mai ales crearea unei clase mijlocii de meseriaşi şi de negustori romini, cari să facă legătura dintre ţărani şi intelectuali.

Broşura d-lui Lascu e interesantă mai ales prin partea critică, în care autorul dezvălue multe din relele de care sufăr, în parte din vina unora dintre ai lor, fraţii noştri de peste munţi.

*

Al. Tzigara-Samurcaş. *Catalogul muzeului Aman.* Bucureşti. „Minerva". 1908. Preţul 1 leu.

Directorul „Muzeului Aman" a întocmit un catalog al acestui muzeu, care, prin felul cum se prezintă, ese cu totul din cadrul a ceia ce se obişnueşte să fie la noi un catalog.

Ceea ce dă o valoare deosebită lucrării acestia a d-lui Tzigara-Samurcaş, în afară de legendele şi caracterizările diferitelor pînze—atît de folositoare tuturor celor ce vizitează muzeul,—e mai ales studiul asupra vieţii şi activităţii acelui care a dat numele şi materialul muzeului, asupra pictorului şi profesorului Th. Aman.

D. Tzigara-Samurcaş scoate foarte bine în relief personalitatea artistică a pictorului, influenţele sub cari el s'a format şi desăvirşit, locul pe care-l ocupă în mişcarea artistică rominească. Mai ales interesante şi nouă sînt citaţiile pe cari d. Tzigara-Samurcaş le scoate din corespondenţa particulară a lui Aman, şi din cari ese limpede la iveală adîncul spirit de observaţie şi talentul descriptiv al pictorului, cum şi îndămînarea cu care mînueşte el condeiul, îndăminare care-l face pe d. Tzigara-Samurcaş să spue cu drept cuvînt, că la Aman „scriitorul e adese superior chiar pictorului, mai ales din punct de vedere al veracităţii cu care ştie să descrie cele văzute".

Nu mai puţin interesante sînt paginile în care d. Tzigara-Samurcaş ne arată rolul cultural al lui Aman, luptele şi munca lui neîntreruptă pentru crearea şi conducerea şcoalei de Bele-Arte.

Avem astfel în lucrarea d-lui Tzigara-Samurcaş un tablou complect, făcut cu cea mai deplină competenţă, al vieţii şi activităţii unuia din cei dintăi artişti ai ţării noastre.

Cu această lucrare în mînă, vizitatorul „Muzeului Aman" va înţelege perfect creaţiunile artistului şi va simţi pentru el toată dragostea şi admiraţia pe care o merită luptătorii idealişti ai neamurilor.

Cartea are numeroase şi reuşite reproduceri de pe tablourile şi gravurile lui Aman.

*

Cridim. *Epigrame.* Bucureşti, 1908. Preţul 1 leu.

Domnul Cridim se prezintă cu un certificat al unui academician („raportul" asupra unui volum anterior al autorului, care atestă despre „aplicarea naturală care-i promite mult" a d-sale), —şi oferă cetitorilor, sub titlul de „Epigrame", un număr de pornografii rimate, de banalităţi, de copilării şi fleacuri, pentru cari nu numai că nu

se cuvine să-şi piardă cineva timpul cetindu-le, dar chiar e păcat de munca zeţarilor.....

Pentru ca cetitorul să-şi facă o idee de „epigramele" d-lui Cridim, transcriem vre-o cîteva din cele cari se pot transcrie, mai ales că ele ne arată, pe lîngă valoarea artistică a volumului, şi părerea pe care autorul o are despre opera sa:

Unui director de revistă, autorul îi spune:

Işi pune zece epigrame
Şi poate uneori că 'ntrece...
Iar mie-mi pune cîte una
Fiindcă arde ea—cît zece (p. 41)

Pe *un publicist*, îl apostrofează:

N'ai vrut să colaborezi
Pe cînd colaboram şi eu—
Şi-acuma nu mai încetezi,
Te eclipsă condeiul meu. (p. 30)

Iar cînd e vorba să-şi caracterizeze opera, iată ce spune autorul în *Prefaţă*:

Criticii ca roiu de fluturi
Spre volumu-mi or să vină;
Fluturii în zbor se 'ndreaptă
Totdeauna spre lumină....

Şi ca să nu creadă autorul că ne îndreptăm spre volumul său ca spre... lumină, trebue să spunem cu regret că nu găsim în tot volumul d-sale o singură epigramă...,—cu regret şi cu riscul de a lăsa să cadă pe capul nostru citaţia pe care-a pus-o ca motto volumului său şi din care se vede că d. Cridim nu poate fi de spirit decît pentru cei ce sînt de spirit.... („Vous ne pourrez être spirituel que lorsque ceux qui vous entourent le sont aussi....").

Dar nu scriem rîndurile acestea pentru volumul d-lui Cridim. Voim să atragem atenţia asupra următorului fapt.

De-o bucată de vreme „rapoartele" academicianilor au început a apărea cam des în fruntea volumelor. Altădată, cînd aceste rapoarte rămîneau înmormîntate în „Analele Academiei", ele erau cunoscute de puţini, în faţa cărora nu mai era nimic de pierdut. E dăunător însă pentru instituţie ca „rapoartele" să se răspîndească aşa cum se fac în genere—de oameni străini de materie ori cari nu citesc volumul asupra căruia au să dea samă...

Şi, în specie, nu e trist să apară sub scutul unei prefeţe atît de binevoitoare, a unui academician, un volum ruşinos din toate punctele de vedere, cum e acesta?

La aceasta ar fi bine să se gîndească nemuritorii noştri....

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Iulie).

Ne place să urmărim în „C. L." rubrica actualităților și apariția noilor talente,—de cind bătrina revistă a inceput să cultive actualitatea și juneța. Și nu e lipsită de picanterie colaborarea unor autori in vristă,—intelectuală, bine ințeles, — de 100 de ani ca răposatul Hurmuzachi, alăturea de alți autori, in vristă,—tot intelectuală, și mai bine ințeles,—de 15-16 ani ca, de pildă, autorul articolului, din acest număr, despre „Sfială", supranumită, pe copertă, și „Timiditate"...

Dar să lăsăm aceste considerații mai mult impresioniste, și să rezumăm un articol de actualitate al unui tinăr colaborator. Voim să vorbim despre „Politicianismul in școli" al d-lui Const. G. Bungețianu.—D. Const. G. Bungețianu e dintre acei tineri a căror viață e un supliciu din pricina politicianismului, care domnește in școli, căci, zice d-sa lapidar: „Nici o maladie nu răpește școalei noastre atitea vieți cinstite și caractere, ca această pestă modernă, supranumită *politicianismul*"... Această pestă modernă este datorită unui „stat major" care „conduce și însuflețește cel mai scump tezaur al naturii: Tineretul școlar și corpul didactic".—Dar a doua jumătate a acestui scump tezaur al naturii, adică corpul didactic, „intrind in șirul armatei din partid" (bine ințeles că nu e vorba de partidul junimist, căci el nu face politică),—se dezgustă de școală și... atunci urmează următoarea greșală gramaticală a d-lui Const. G. Bungețianu, atunci: „*Idealul* făurit pe timpurile cind munceai cu tragere de inimă, te *fac* să zimbești și să-ți zici grav..." Ceia ce-și zice grav d. Const. G. Bungețianu lăsăm intact pentru posteritate. Și odată ajuns aici, corpul didactic, adică a doua parte a celui mai scump tezaur al naturii, pățește ceva curios: „*In ori-ce moment al vieții* va avea două situații: una *dezmerdată* și alta critică.—Cea dezmerdată va străluci, cind conduc și poruncesc „ai noștri" (ironie, N. R.), cea critică va amenința cind așteaptă și combat „ai noștri" (idem)." — Care va să zică, traducind pe d. Const. G. Bungețianu, ți-e bine cind ești la putere, ți-e rău cind ești in opoziție. Așa e! Dar d. Const. G. Bungețianu își incepuse această constatare declarind că corpul didacdic *în orice moment al vieții* va avea cele două situații, dezmerdată și critică... Parcă ar fi o contrazicere, nu?—Nu e, totuși, contrazicere: fraza insă nu e completă, o fi sărit zețarul vre-un rind, căci cei cari au *în orice moment două situații*, dezmerdată și critică, guvernamentali și opozanți, există și ei, pe lingă „ai noștri",—sint junimiștii, care-s „imparțiali ca rumînu", vorba lui Agamiță Dandanache...

Și... dar d. Const. G. Bungețianu isprăvește. Probabil că a publicat numai prefața unui op ce va apare in „C. L.". Il așteptăm, căci un așa bărbat e menit să lumineze multe probleme de pedagogie și sociologie...

Luceafărul (August). Octavian Goga publică o frumoasă poezie, *Inviere*, mărturisirea unui interesant caz de conștiință, a unei interesante crize sufletești—care mișcă pe cetitor și care pune probleme criticului, probleme interesante pentru viitorul acestui scriitor.—Proză și versuri de colaboratorii obișnuiți ai revistei.

Sămănătorul (Iulie-August).—D. maior Verzea discută citeva probleme importante relativ la organizarea armatei noastre.—Dintr'o notiță, vedem că d. Scurtu pregătește o ediție critică a poeziilor lui Eminescu. O așteptăm.

Indrumarea, No. 4 și 5 (Iulie și August).

Tinăra revistă ieșană devine din ce in ce mai interesantă, nu atit prin valoarea intrinsecă a articolelor publicate (in această privință ar fi de dorit mai multă putere de discernămint mai ales față de „prieteni"), cit prin fizionomia ei generală, mulțumită tendințelor neașteptate și adesea contradictorii ce se manifestează prin aceste articole. Aceste tendințe, alături de declarații de loialism de partid, foarte *aptă* la unii, impreunate cu o necontestabilă aluzie de independență la alții, produc un efect ciudat. Avem impresiunea că colaboratorii revistei mai mult vor să *găsească un drum* pentru ei inșiși, decit să conducă pe alții.

Fără voe iți pui intrebarea: unde vor ajunge aceștia?

Și aerul de diletantism ce respiră cele mai multe din studiile publicate, parcă face revista și mai *picantă*, și-ți deșteaptă și mai mult curiozitatea.

In No. de față, afară de articolele și notițele in favoarea colegiului unic (platforma de căpitenie a revistei) relevăm: *Sebastian Moruzzi*,—„Democrația și antisemitismul", și *I. Neagu*,—„Din vremea răscoalelor".

Neamul romănesc (August).—Directorul „Neamului Romănesc" nu poate uita cursurile de vară dela Iași. Un ziar din Ardeal lăudind pe d. Iorga pentru cursurile de vară dela Vălenii de Munte, d. Iorga, reproduce, bine ințeles, aceste laude in „Neamul romănesc". Dar nefericitul ziar are curajul să amintească și de cursurile dela Iași, organizate, zice el, „cu *deosebită privire* la frații bucovineni"...

La aceste cuvinte ale ziarului ardelean, d. Iorga pune o notă, următoarea: „Eroare. *Cu deosebită privire* la profesorii secundari care doreau să urce o catedră de Universitate măcar in vacanță și *cu privire* la nevoia de cite 700 de lei a unora".

Va să zică o complicitate intre „profesorii secundari", și d. Haret, care a voit să le mulțumească o ridicolă vanitate, dind zbranca in bugetul statului...

Invinuirea e din cele mai grave. Și dacă ea nu e intemeiată, cum rămine domnul Iorga cu cinstea pe care o propagă cu atita zgomot?

Și oare ce motive ii permit d-lui Iorga să arunce cu atita siguranță această invinuire?

Organizarea cursurilor de la Iași putea să plece ori de la sentimentele dezinteresate ale d-lui Haret, ori dela cărdășia sa imorală cu citi-va „profesori secundari"—Și *de unde știe* d. Iorga că a plecat de la spiritul de cărdășie și nu dela sentimentele bune ale d-lui Haret?

Chiar dacă d. Haret *ar fi stirnit* din capul său aceste cursuri, incă n'ar fi o dovadă că ele au fost organizate *pentru* „profesorii secundari".—Dar, de fapt, aceste cursuri au fost, pe de o parte, cerute de Bucovineni.

intr'o revistă a lor,—iar pe de altă parte, ele sînt o imitare a cursurilor de vară din alte ţări.

Apoi, dacă „profesorii secundari" ar fi fost partizani politici, ori rude ale d-lui Haret, *ipoteza* d-lui Iorga ar fi putut avea pretenţia de... ipoteză,—dar faptele stau altfel: Din cei 6 profesori, la cari s'a adresat d. Haret, nici unul nu e rudă cu d-sa, şi numai doi sînt liberali (fără să facă politică), iar ceilalţi *patru* sînt din alte partide, chiar, dacă nu ne înşelăm, din partidul naţional-democrat al d-lui Iorga, ba chiar din partidul, mai special încă, iorgalist.

Atunci cum, atunci din ce motiv, cărdăşie a ministrului Haret cu „profesorii secundari"?.

Dar acestea le-am spus numai pentru a arăta logica d-lui Iorga,—şi cerem scuze d-lui Haret că, pentru argumentarea noastră, am fost nevoiţi să-l apărăm de... purtare necinstită cu banul public.

(Nu demult d. Iorga scria că d. Haret conduce trebile şcolii cu aşa pricepere şi cu aşa cinste, încît ar trebui numit *ministru pe viaţă*...)

Are dreptate d. Iorga, cînd spune intr'un articol din acelaş număr al revistei sale, că „noi sîntem în Orientul insultelor şi neobrăzărilor"... Şi-mi aduc aminte ce vorbe adevărate spunea tot d. Iorga, intr'unul din volumele sale, cînd exclama: „Să ne fie ruşine obrazului!"...

Dar să ne întoarcem şi la „profesorii secundari"! *Dacă* aceşti „profesori secundari" nici n'au ştiut că d. Haret organizază cursuri, necum să le fi propus ei? *Dacă* nici n'au ştiut că li se pregăteşte onoarea de a fi puşi să ţină acele cursuri? *Dacă* ei au aflat din „Universul" şi de cursuri şi de numirea lor ca conferenţiari la acele cursuri?

Să-şi imagineze d. Iorga această posibilitate, şi să-şi scruteze atunci conştiinţa sa, recetindu-şi repetatele injurii din mai toate numerile „Neamului romănesc" din vacanţa aceasta!

Şi *de fapt* „profesorii secundari", *toţi*, n'au ştiut nici unul de organizarea cursurilor şi nici de numirea lor, decît după ce au cetit ştirea în „Universul", odată cu d. Iorga. Şi unul chiar a demisionat (dovadă că nici n'au fost *consultaţi* măcar „profesorii secundari", necum *să fi cerut ei* numirea), iar ceilalţi, obosiţi de munca unui an întreg, şi nevoiţi să stea în vacanţă în Iaşi, pe o căldură tropicală, au făcut adevărate sacrificii,—cu toate cele „700 franci", cari n'au fost „700"—căci, oricît de săraci bieţii, unii poate sînt tot aşa de dezinteresaţi de bani caşi marele dezinteresat al „neamului romănesc" d. Iorga...

Şi dacă ar fi aşa, domnule Iorga,—admite un moment că ar fi aşa,—atunci, nu-i aşa? ce „Orient al insultelor şi neobrăzărilor" mai sîntem noi! Şi ce imperioasă necesitate de a mai scoate încă odată faimoasa d-tale exclamaţie: „Să ne fie ruşine obrazului!"

Dar ce să mai „admită" d. Iorga că ar fi aşa? D. Iorga *ştie* aceste lucruri. *Ştim că le ştie.*

Şi dacă le ştie (iar dacă nu le-ar şti, atunci, ne ştiind nici contrariul, adică ne ştiind *nimic*, n'ar avea dreptul să spună nimic în această chestie) şi dacă le ştie, atunci pentru ce îi dă mereu, în „Neamul romănesc", că acele cursuri dela Iaşi au fost făcute în vederea căpătuirii „profesorilor secundari"? D. Iorga, care scrie „pentru poporul romînesc", nu numai de pretutindeni, ci şi din viitor, a spus odată că revista sa va fi documentul cel mai preţios pentru viitorii istorici ai epocei actuale. Atunci, pentruce, cu bună ştiinţă, pregăteşte documente mincinoase pentru viitorii istorici? Pentru ce pregăteşte, cu bună ştiinţă, documente mincinoase, din cari să rezulte că acela care a fost „vrednic să fie numit ministru pe viaţă", a fost un om necinstit cu banul public?

Ori poate, pregătindu-le asemenea „documente", d. Iorga, invidios şi de istoricii din viitor, vrea să le facă singurul rău care îi stă în putinţă?...

Post-scriptum.—D. Iorga, în No. de 3 August, răspunde la darea de samă, ce am făcut'o în „Viaţa Romînească", de... polemica d-sale din Iulie împotriva cursurilor dela Iaşi.—D. Iorga ne spune că: „n'a fost nici o Expoziţie „a d-lui Iorga", cum am spus noi, ci o Expoziţie organizată de d-sa în numele unui comitet.—Fireşte, aşa a fost, şi noi nici n'am spus că Expoziţia a fost a d-lui Iorga, ci „a d-lui Iorga"... „A d-lui Iorga", deşi nu a d-lui Iorga, pentrucă în toate dările de seamă despre Expoziţie, din presa naţionalist-democrată, nu era vorba de cît de „d. Iorga". Comitetul, Bucovinenii, şi *c. l.* erau numai un material pentru reuşita Expoziţiei „d-lui Iorga".

Cît despre avantajele acordate de guvern Bucovinenilor, cinstite *atunci*, *reprobabile* în vremea cursurilor, d. Iorga le cunoaşte; ştie că nu s'au mărgenit numai la reducerea pe căile ferate... Şi, dacă n'a protestat atunci, e pentrucă Expoziţia a fost „organizată" de d. Iorga.—Dacă d. Iorga ar fi „organizat" tot atunci o Expoziţie la Vălenl, ce ar mai fi protestat împotriva celei dela Iaşi, „organizată" de altul! Nu?

D. Iorga mai vorbeşte de „soliloc-viile" profesorilor dela cursurile dela Iaşi.—E un *neadevăr* acesta. Si d. Iorga, ori nu s'a informat de frequentarea cursurilor dela Iaşi, şi n'are drept să vorbească de un lucru pe care nu-l ştie; ori, dacă l'a informat vre-un partizan al său, atunci a aflat că *n'a fost* „solilocvie". Si, cum, de sigur, a avut informaţii despre acest lucru care-l interesează aşa de mult, şi cum informatorul eşan a trebuit să-i spună că n'a fost „solilocvie",—sîntem iarăşi în faţa unei afirmări neadevărate, cu bună ştiinţă că e neadevărată. Si iarăşi ne vin în minte cuvintele d-sale: „Să ne fie, etc!..."

Sau, poate, informatorul zelos, ca să facă plăcere d-lui Iorga şi să se facă însuşi plăcut d-lui Iorga, a crezut de cuviinţă să-l informeze favorabil—greşit?

Si cît de sarcastic e d. Iorga cu noi ăştia dela „V. R." pe care d-sa, cu o ascuţime şi mai ales cu o originalitate de spirit surprinzătoare o numeşte „*surata* poporanistă dela Iaşi". (Adică cum se zicea: „surata din strada Clemenţei", „surata din strada Brezoianu", etc).

Ion Creangă (1908, No. 1).

Noua revistă folklorică, care a început a apărea la Bîrlad dela 1 August curent, îşi propune a da, alături cu Şezătoarea „cît de mult material şi cît de des". Intr-un ceas bun!

Acest prim număr, pe lîngă un material folkloric interesant, cuprinde şi o cronică. Această rubrică, care va trebui să însoţească orice număr, va trebui să fie cît mai bogată în informaţii şi în aprecieri obiective.

La Nouvelle Revue (August, 1908).

Asupra **politicei engleze în orient**, Léon-Jacques Blocq publică un articol în care arată rolul pe care Anglia îl are în luptele diplomatice din jurul chestiunei macedonene. Până în anul acesta chestiunea orientală europeană nu a preocupat mult pe engleji; singurul amestec mai direct al lor, în afară de tratatul dela San-Stefano, a fost în 1885 cînd prin intervenţia Angliei s'a dat Bulgariei Rumelia orientală. Altfel Anglia se mulţumea să sprijine propunerile Austriei.

Cînd însă în Ianuar s'a rupt acordul dela Muertzeg şi Rusia a ramas singură să îndeplinească reformele indispensabile pentru pacea Macedoniei, reforme pe care Rusia se angajase să

le facă împreună cu Austria, atunci Anglia a căutat să se substitue ea Austriei în afacerile din orientul Europei. Iar cînd proectul lui Ewaard Grey de a se stabili în Macedonia un guvernator general autonom şi creştin independent de Sultan, a fost rău primit de puteri, pe cînd acel al lui Isvolski, ministrul de externe al Rusiei, a găsit aprobarea tuturor puterilor,—atunci Anglia a trebuit şi ea să primească, cu oarecare rezerve, proectul lui Isvolscki; şi intervederea dintre Eduard VII şi Neculai II la Reval a adus cea mai deplină înţelegere între cele două ţări: Anglia să se ocupe de reformele militare în Macedonia, Rusia de cele administrative şi financiare. Nota engleză elaborată la Reval şi remisă puterilor propune crearea unei colone mobile destinate, să reprime şi să distrugă bandele din Macedonia. In privinţa felului cum priveşte Turcia intrarea în acţiune a Angliei, e destul să spunem că, întîmplîndu-se ca acestui amestec să-i coincidă mişcarea mai energică a junilor-turci, Poarta a declarat că propaganda revoluţionară din Turcia e o urmare a politicei engleze în Orient. In realitate mişcarea junilor-turci e independentă de acţiunea engleză şi e un pas spre reorganizarea Turciei.—Un amic personal al generalului Türr mort de curînd publică o scurtă biografie a acestuia. **Generalul Türr**, ne spune Raqueni, a fost tovarăşul de arme al lui Garibaldi şi unul din eroii revoluţiunii italiene. A luat parte la bătălia de la Navara, la luptele din Crimea, la expediţia din 1860 pentru liberarea Siciliei, la bătălia de la Valturno, iar mai apoi a avut şi un rol însemnat în diplomaţia europeană mijlocind apropieri între Italia şi Austria, între Austria şi Ungaria şi între Franţa şi Italia. Lui se datoreşte tăerea Istmului de Corint şi construirea unui mare număr de canale de irigaţie în nordul Ungariei. Ca om, a fost totdeauna un luptător pentru libertate şi dreptate. Iar după ce a luptat pentru libertatea popoarelor, a îmbrăţişat cauza păcii universale, fiind inspiratorul lui Garibaldi pentru lansarea manifestului său în favoarea dezarmării generale.—Intr'un studiu asupra **ripirilor de odinioară**, Emile Collas povesteşte diferite cazuri mai curioase de ripiri, arată mobilul lor, în general pasiunea amanţilor şi opunerea părinţilor, şi scoate în relief starea de spirit a timpului, „acel amestec de devotament şi de iubire de aventuri care hotărăşte pe rude şi amici să se expue la pedepse, fără profit personal, pentru simpla plăcere a vre-unei rude, ori a vre-unui vecin de moşie". Pentru autorul articolului aceasta ne arată „energia legăturilor de familie, a relaţiilor de prietenie, în unele cazuri a supunerii servitorilor", şi e ceva caracteristic vremilor de-atunci. In genere ripirile erau atunci mult mai numeroase de cît azi, în parte pentrucă sentimentul era mai dominator în viaţă, în parte pentrucă ripirile se puteau face mai cu înlesnire.—Revista publică în numerile de pe August o parte din **scrisorile unei amice a lui Chateaubriand**, în care se găsesc oarecare **informaţii** asupra marelui scriitor francez.

Mercure de France (Aug. 908). Sub titlul de **Incompatibilitatea sexelor**, d-na de Benoist se ocupă de „dezacordul persistent dintre barbat şi femee, care naşte din adînca deosebire psihologică" dintre ei. Barbatul şi femeia sînt suflete şi minţi cu totul diferite, avînd instincte, mobile, interese deosebite şi adese contrare, —cu atît mai deosebite cu cît e mai ridicată clasa socială din care fac parte. Din această incompatibilitate a sexelor s'a născut *femenismul*, care nu-i de cît „reacţiunea exasperată a femeei" împotriva despotismului barbaţilor. Autoarea arată geneza femenismului şi cauzele apariţiei lui şi conchide că femeile care au pornit şi duc această mişcare, această luptă contra barbaţilor, se înşală dacă îşi închipue că triumful deziderатelor lor le-ar face mai fericile. De altfel autoarea crede că numai femeile inadaptate la viaţă, cele care au făcut un măritiş nenorocit, declasatele etc... sînt adeptele acestui curent şi că „nici odată femeia fericită, iubită nu va avea ideea de a se răscula contra unui jug care-i binele ei cel mai delicios". Autoarea susţine că din „amorul liber" pe care-l preconizază femenistele, femeia nu va avea de cît de pierdut, întru cît familia e singura garanţie a femeei contra egoismului bărbaţilor. In ceia ce priveşte faptul că femeia intră în luptă de concurenţă economică cu barbatul, autoarea crede că dacă „pe terenul sentimentului ea putea fi victorioasă, pe acel al interesului ea va trebui fatal să cadă învinsă", şi sfătueşte pe femei să nu lase să le cadă din mîni sceptrul farmecului lor prin care ele guvernează cele mai adese ori pe barbaţi...—„**Modernismul la Evrei**" este titlul unui articol, în care Maurice Pézard studiază mişcarea pornită în sînul iudaismului de către rabinul Louis G. Lévy, mişcare asemănătoare cu acea care se observă şi în biserica catolică. Acest rabin e fondatorul „Uniunei liberale israelite" şi teoreticianul ei. Pentru dînsul religiunea evreilor e o religiune a spiritului, o religiune raţională, ale cărei principii generale sînt: afirmarea lui Dumnezeu, demnitatea persoanei omeneşti şi messianismul, adică credinţa în progres prin sforţarea morală. Aceasta „Uniune liberală israelită" a introdus, potrivit tendinţelor ei de a adapta religia spiritului timpului, mai multe schimbări în cultul religios: ast-fel slujba de duminică (pentru că, aceasta fiind ziua de odihnă oficială, a Statului, să poată muncitorii asista la slujbă), scurtarea serviciului divin, libertatea de a sta descoperit în templu, admiterea femeilor la serviciul divin etc. Autorul găseşte această mişcare contrară *sionismului* şi crede că *modernismul* va triumfa, ca fiind mai conformă cu ideile timpului, şi va aduce un mare serviciu chestiunei evreeşti, de vreme ce moderniştii caută să devie buni cetăţeni şi să lepede excluzivismul de până acum, care-i făcea urîţi şi duşmăniţi pe evrei.—Jules de Gaultier publică un frumos articol de polemică cu Dumur, „**Nietzsche contra supraomului**", în care lămureşte unele din ideile expuse într'un articol de mai de mult, publicat tot în revista aceasta, şi îşi arată părerile sale asupra concepţiei lui Nietzsche relative la Supra-om. Autorul aplică aice teoria sa asupra Bovarysmului.—D-na Marie Lenéru studiază „**Cazul Miss-ei Helen Keller**", acea surdo-mută-oarbă, cunoscută deja prin scrierile sale, în care a arătat cum şi-a făcut educaţia şi a ajuns să ia cunoştinţă de lume prin dezvoltarea simţurilor care i-au rămas: tactul, mirosul şi gustul, şi o senzaţie specială, a vibraţiilor.

Revue des Idées. (Iulie-August 1908). Ioseph Deschamps. **Les opérations mathématiques.** Autorul dovedeşte în acest articol că în Matematica generală totul se leagă de ideia simplă şi primitivă a adiţiunii şi, ori cît de complicate ar fi problemele ei superioare, ele nu sînt de cît ca nişte variaţii pe această temă, ce apare mereu ca elementul constant, diriguitor şi fondamental. Dacă matematicele însă sînt rău predate, aceasta e din cauză că se neglijează în învăţămîntul inferior toate precauţiile ce sînt absolut necesare pentru ca să se înţeleagă bine natura şi adevărata raţiune de a fi a operaţiilor matematice şi se neglijează în genere principiul

că in matematică totul e adevăr de definiție sau de demonstrație și demonstrația nu se poate face de cit pe baza definițiilor, a convențiunilor și demonstrațiilor anterior făcute.

Autorul încheе că nimeni din cei ce-și consacră viața căutării adevărului n'ar trebui să ignoreze construcția și funcționarea mașinii algebrice care e opera cea mai desăvîrșită cu care se poate mîndri omenirea.

Charles Duguet. *Les Idées de H. G. Wells sur L'Humanité future.*

Wells este creatorul unei omeniri cosmopolite și universale ce ar evolua în timp și în spațiu de la preistoria cea mai îndepărtată pînă la utopiile unui viitor indefinit. El nu e un scriitor distractiv în genul lui Jules Verne, ficțiunea la el e un instrument de cercetare prin care scrutează și caută să lămurească problemele soartei viitoare a omenirii. Romanul *Quand le dormeur s'eveillera* (1899) ne arată conflictul dintre clase ajuns la paroxism într'o lume transformată prin dezvoltarea industrială; *Les Anticipations* (1901), reprezintarea prin o serie de schițe a mersului probabil al vieții, după ce va eși din haosul actual, spre a atinge o organizație ideală a cării sinteză e expusă în *Utopies moderne* (1907). In *Decouverte de l'avenir* (1902) Wells rezumă „concepția sa despre univers"; și în alte două cărți de un caracter mai tehnic *l'Humanité en formation* (1904) și *Vieux mondes* et *Nouveaux mondes* (1908) el caută, în afară de orice ficțiune, metodele cele mai practice pentru a realiza condiții de viață mai bune.

Credința în progres și spiritul practic de antrepriză al anglo-saxonului dimpreună cu o imaginație puternică, creiază o lume într'o veșnică preînoire, care supunîndu-se voinței de a trăi evoluiază, în infinitul vremii și al spațiului, spre o logică și frumuseță mai superioară, spre un ideal eșit din întovărășirea activității omului cu natura. Opera sa este o glorificare, o apologie a energiei industriale moderne. Societatea viitoare va fi o societate în care nu vor exista distanțe, grație mijloacelor de locomoțiune desăvîrșite pe pămînt, pe apă și în aer, nu vor exista de cît orașe și mașine în care prin aplicația universală a electricității, telefonului și cinematografului se vor satisface și nevoile zilnice ale traiului și trebuințele de recreațiune ale sufletului.

O sinteză progresivă a popoarelor ne va conduce într'o zi la un stat mondial în care rasele se vor înfrăți într'o pace definitivă după ce mai întăi se vor fi răsboit crîncen prin lupte uriașe de aeroplane sau omoruri rafinate cu arme invizibile și tăcute. Societățile democratice actuale sînt o formă tranzitorie spre un guvernămînt aparținînd unei aristocrații intelectuale aleasă printr'o selecțiune riguroasă și supusă unor legi definite și va reprezenta inteligența și puterea organizată a comunității. Proprietatea individuală va fi restrînsă numai la obiectele de uz personal. Moștenirea va fi desființată și nici camăta nu va exista în societatea viitoare. Statul va poseda solul și toate izvoarele de energii, pe care le va da în concesiuni pe timp limitat și în anume condiții; el va atribui fiecărui cetățean o parte de muncă obligatorie care-i va asigura un salar minimum. Căsătoria va rămînea, dar, ca și nașterile, ea va fi sub controlul comunității și nu va fi învoită de cît indivizilor fără pată fizică sau mintală și celor ce vor poseda un salar care să „le învoiască traiul îmbelșugat". Statul va contribui la puericultură prin subsidii pentru maternitate și prin serviciul său de higienă perfecționat, el va dirija educația și învățămîntul. Indivizii dăunători criminali vor fi închiși în insule și supraveghiați fără ură și spirit de răzbunare, pedeapsa cu moarte va fi probabil suprimată sau dacă va subsista ea se va da prin anesteziare. Credința optimistă a lui Wells îl face să-și închipuiască o omenire mai frumoasă, mai inteligentă și de o moralitate mai superioară, în ea va triumfa voința eșită din reflexiune și dezinteresare asupra egoismului emoțional și sentimental. In religiunea viitoare omenirea își va revărsa „expanziunea spiritului și lirismul intim al rasei" Dumnezeul acestei religii va fi „acțiunea și puterea".

Pentru ca să creeze această Utopie spiritul lui Wells trebue să posede o mare putere de analiză și să cheltuiască o mare sforțare de talent pentru a pune mereu probleme și a ridica ipoteze nenumărate. Dar dacă teoriile sale sînt discutabile și primite cu greu de spiritul modern dedat pesimismului și criticismului acut, totuși opera sa întreagă revarsă putere de viață întăritoare în sufletele numeroșilor săi cititori făcîndu-i să primească și formele artificiale ale vieții în concepția lor asupra naturii, reacționînd în potriva naționalismului îngust, insistînd asupra prețului instrucțiunii chiar cînd aceasta nu e de cît „O neelegantă semi-cultură".

Revue de Métaphysique et de morale. In numărul pe Iulie un articol al lui R. Bertelot: *Asupra pragmatismului lui Nietzsche* în care autorul dovedește că Nietzsche este acela ce a aplicat teoria pragmatistă la toate adevărurile fără excepție și că numai din studiul scrierilor sale se poate scoate o interpretare completă a acestei concepțiuni, ca o concepție a adevărului creat de acțiune, de practica vieței cu criteriul în *acțiune* nu în *cunoștință*.

Incă din primele sale încercări filozofice el critică cultura contimporană pentru caracterul său istoric ce îndrumează spiritul spre *trecutul* mort în loc de a-l orienta spre *viitorul* ce se crează în prezent și slăbește astfel puterea de viață și dezvoltare. In jocul de forțe incoherente ce e universul, suntem și noi, o forță ce luptă pentru a învinge și a se întrece pe sine însăși. Această forță pe care o simțim în noi înșine, în veșnica ei mișcare, cu veșnicile ei tendințe de expansiune cît se poate mai completă, e *viața*.

Istoria cugetării, cu ceririle logicei și ale științei în domeniul illogismului, acest illogism însuși ce constitue simțul comun al universului, nu sînt de cît lupta instinctului de viață pentru a-și robi instinctul de cunoștință și a se folosi de el. Adevărurile morale, filosofice, religioase, științifice, legile necesare ale reprezentării noastre nu sînt decît condițiile folositoare vieții, condiții pe care viața și le creiază prin dezvoltarea ei și ca un instrument al acestei dezvoltări. Idealul său este *supra omul*, tipul perfect în care toate tendințele ce constitue viața sînt mai intense, creatorul de valori, ce poate suggera o îndrmare nouă, poate crea valori noi, un nou ideal. Acest ideal e deopotrivă deosebit de idealul egalitar, căci în puterea sa creatoare este un principiu adînc al realității pe care cunoștința îl răsfinge numai în parte și-l servește, principiul vieții, ce nu e nici tendința de a se conserva a lui Schopenhauer, nici tendința de a se apăra pentru a nu peri a lui Darwin, ci în acelaș timp tendința de a impune acțiunea sa în jurul său, a se dezvolta în dauna altora și a se distruge pe sine însăși pentru a crea forme noi de existență în care să se întreacă pe sine însăși. Aceasta înseamnă la Nietzsche, dincolo de adevăr și fals, dincolo de bine și de rău. Oricît de originală însă e concepția lui Nietzsche atît în ceia ce privește cunoștința cît și în ceia ce privește morala, putem totuși urmări în ea influența Romanticilor, Hölderlin, Emerson, Carlyle și Coleridge, influența

lui Schopenhauer, la care puterea de voinţă e mai adincă decit cea de reprezintare, influenţa lui Wagner care e vădită în Naissance de la Tragédie şi în fine influenţa utilitariştilor.— Un articol al lui L. Vialleton în care se corijă oarecum legea biogenetică a lui Haeckel, în care se formula paralelismul între formele *succesive* pe care le ia embrionul animalului superior şi formele permanente ale animalului inferior, dovedeşte cu argumente scoase din embriologie şi anatomia comparată că nu poate fi vorba de o *repetiţie* a formelor ancestrale, căci structurile reproduse în embrion sint prea generale şi prea nedeterminate spre a se putea reproduce după ele tipurile ancestrale. Legea biogenetică a lui Haeckel se poate deci întrebuinţa numai spre a indica paralelismul ce există între *dezvoltarea* animalului superior şi acea a formelor inferioare din grupul său, ceia ce nu e un regres al ştiinţii,ci din potrivă o cucerire nouă.

Nuova Antologia (16 August). *Raffaele Garofalo* „**Dezbaterile curţilor cu juraţi în Italia.** Autorul declară că nici într'o ţară din lume nu se abuzează mai mult de această instituţie ca în Italia. Şi nu e vorba numai de verdictele date, care în multe alte ţări pot da loc la critice, ci de însăşi modul în care se procedează la dezbateri. Procesele durează luni întregi şi mai ales cind e vorba de cauze emoţionante, devin nişte adevărate spectacule teatrale. Se caută a se reconstitui întreaga psihologie a acuzatului şi pentru aceasta se citează sute de marturi pentru toate antecedentele; sub nume de interogatoriu se face întreaga biografie, care durează zile întregi; se permite nenumăraţi apărători şi discursuri nesfirşite etc. etc. In Suedia, de pildă, nu se permite decit citarea marturilor care ştiu ceva despre faptul de care e vorba; nu se permite decit un singur apărător şi nu este exemplu ca un apărător să fi ţinut un discurs mai lung de o jumătate de oră. Un lucru mai grav e că însuşi codul penal favorizează tendinţa de a crede că o crimă explicată e o crimă justificată... E destul să se examineze dispoziţiile aşa de vagi, care privesc provocarea, precum şi acelea aşa de indulgente, care se rapoartă la uciderea unei femei adultere, ori acelea, aşa de puţin severe, cu privire la uciderea copiilor, născuţi din amoruri nepermise. Nu e de mirare deci lungimea nesfirşită a proceselor. Cind nu apare clară provocarea din partea victimei, se caută în fapte precedente, citeodată foarte îndepărtate, puse în relaţie cu condiţiile psicologice ale acuzatului. De aici nevoia unor nesfirşite cercetări.

Deutsche Rundschau. (August 1908) *Günther Jacoby* publică un interesant studiu asupra **influenţii filosofiei kantiene asupra lui Schiller şi Goethe**, sub titlul „Kant între clasicii din Weimar". Studiul nu e terminat şi în partea întăi se ocupă numai cu Schiller. Epoca în care marele poet cade supt influenţa filosofiei kantiene, este acea în care el e profesor la Iena. Acolo şcoala kantiană îşi avea centrul; acolo trăia şi profesa omul care a lucrat mai mult decît oricare altul pentru răspîndirea criticismului. Karl Leonhard Reinhold, autorul operei „Scrisori asupra filosofiei kantiene." Acest om voia să facă din filosofia critică, o nouă religie şi ca toţi apostolii unei noi religii era de o extremă intoleranţă faţă cu orice altă filosofie. Schiller, cind sosi în Iena, nu era de loc introdus în studiul filosofiei şi uşor putu, prin urmare, fi ademenit şi cîştigat de Reinhold, măcar că la început, se pare, că simţea un fel de repulsie pentru entusiasmul criticist al acestuia. Cîştigarea complectă pentru kantianism se face pe la 1790, cind Schiller începe studiul acestei

filosofii. Toate lucrările filosofice ale lui Schiler, din această epocă înainte, sint impregnate de ideile lui Kant. Lipsa de pregătire însă pe terenul istoriei filosofiei, nu-l lasă să se ridice la nici o concepţie originală. Ca un diletant el se mărgineşte în a popularisa şi a îmbrăca în haina stilului său strălucitor, ideile filosofului din Königsberg. Istoricii literari, care tiriţi de admiraţie pentru poet, au căutat să facă din el şi un mare filosof, n-au făcut altceva decit au creat o legendă falşă. După cum astăzi nimeni nu caută în scrierile istorice ale marelui poet, izvoare ştiinţifice, tot aşa şi scrierile filozofice trebuesc privite ca încercările unui diletant.

Deutsche Revue (August 1908) *Lucien Hubert* (deputat francez): **Noile principii în Colonizare.** In ideile coloniale, zice autorul, a avut loc o prefacere. O colonie apare ca un prilej de a face utile rezervele de forţă, care nu găsesc întrebuinţare în statul-mamă. Nu se mai ocupă ţările îndepărtate pentru a avea loc de unde să se răpească bogăţii, ci pentru a creea acele bogăţii cu ajutorul rezervelor de forţă. Această politică a căpătat în Franţa, numele de „politică de asociaţie". Asociaţie adică între statul-mamă şi colonie, pentru alcătuirea unui nou edificiu al activităţii omeneşti. Această nouă concepţie a făcut să se vadă lămurit că adevărata comoară în colonii, de care trebue să ne folosim, nu-s bogăţiile naturale, nici pămîntul cultivabil ci populaţia autoctonă. De aceste principii se conduce Franţa în coloniile ei din Vestul Africei. Scopul urmărit a fost formulat de către Waldeck-Rousseau, prin cuvintele: „de a ajuta la desvoltarea indigenilor în propria lor civilizaţie". Pentru aceasta e necesar însă de a menţinea rassa în puterea ei de viaţă; apoi de a-i da treptat cultura pe care poate să o primească şi, înfirşit, trebue să-i creeze o organizare socială care să-i convie. Se cere prin urmare în primul rînd organizarea serviciului medical şi apoi a învăţămîntului. Pentru amîndouă acestea, Franţa a făcut începuturi frumoase în West-Africa. Aşa de exemplu în privinţa învăţămîntului: şcolile se ridică la aproape 200, în care funcţionează aproape 300 de învăţători şi învăţătoare veniţi din Franţa, şi în care se întrunesc aproximativ 9000 de copii. Se înţelege că aceasta e puţin faţă de cei 30,000 de elevi care frequentează şcolile arabe, conduse de 5000 de Marabouts, dar e de-abia începutul.

Sozialistische Monatshefte. (August 1908). *James Keir Hardie* „**Atitudinea socialiştilor englezi în chestia dreptului de vot al femeilor**". Autorul îşi propune de a rectifica afirmaţiile tendenţioase ale conducătorilor partidului social-democrat englez, care tind de a pune într'o lumină cu totul falşă, chestiunea acordării dreptului de vot şi la femei. Ei pretind că acordarea acestui drept, în condiţiile în care se acordă astăzi şi bărbaţilor, ar fi în favoarea numai a femeilor din clasa stăpinitoare. Această afirmare este însă cu totul contrazisă de realitate. După legea actuală, dreptul de vot se acordă tuturor bărbaţilor care posed o casă sau ţin cu chirie o locuinţă, pentru care platesc cel puţin 4 shilling pe săptămină. Dacă astăzi s'ar acorda femeilor dreptul de vot, în aceleaşi condiţii ca şi bărbaţilor, pentru fiecare femee care ar căpăta acest drept în baza averii, ar mai căpăta şi alte 20 de muncitoare. Această proporţie rezultă din studiul statisticei care arată cifra femeilor muncitoare ce îndeplinesc condiţiile cerute de legea de astăzi. Acordarea dreptului de vot la femei, nu este prin urmare de loc dăunătoare clasei de jos nici partidului socialist; asta se poate vedea de alt-

minteri și din faptul că conducătoarele acestei mișcări sînt toate, și de mulți ani deja, socialiste. Partidul social democratic n'ar trebui deci, tocmai el, să combată această mișcare și se caute a o discredita în fața opiniei publice.

The North American Review. (August, 1908. New-York.—*Sir Martin Conway*—„**Idealul Artei Egiptene**"—stabilește caracteristicele artei poporului egiptean, în diferitele ei manifestări. Arta egipteană are și ea perioadele de creștere, maturitate și declin deosebite prin calități și defecte proprii fiecării perioade; dar de la întăia dinastie până la Creștinism *calmul monumental* formează calitatea dominantă a artei egiptene. Sculptura grecească se caracterizează prin *grație* adică prin suggestia mișcării și realizarea proporției: ceea ce lipsește cu desăvîrșire sculpturii egiptene. Arhitectura grecească realizează frumosul în perfecția proporțiilor, principiu cu totul necunoscut arhitecturii egiptene. Cine vrea să afle deosebirea dintre idealul artei asiriene și celei egiptene să observe cum reprezentau artiștii acestor două popoare o scenă de bătălie. Idealul artistului asirian se desprinde din opera lui ca un ideal de singe, de putere fizică, de furie impetuoasă, pe cind scena egipteană e lipsită complect de putere de suggestie a unor sentimente singeroase ori brutale. Nelipsitul *Leu* din grupurile sculpturii asiriene e cu totul altul față de acelaș *Leu* din grupurile egiptene. *Leul* asirian parcă mugește și vrea să se repadă, pecind *Leul* egiptean stă cu demnitate la picioarele faraonului. *Calmul* și *resignarea* care respiră din întreaga artă egipteană le explică autorul prin influența împrejurărilor naturale. Natura întreagă, în toate aspectele ei, îndemna pe artistul egiptean să-și reglementeze oarecum inspirația. Esența religiei egiptene era credința în viața viitoare; acest sentiment a covîrșit arta egipteană și a făcut din ea, în cea mai mare parte, o artă a mormîntului străbătută de sentimentul seninătății morții. Tot ce se găsește în un mormînt egiptean e făcut sub credința că sufletul mortului se întoarce peste 10000 de ani iar la viața pămîntească; și că acele obiecte găsite în morminte trebue să servească sufletului în acest interval de timp. De aici caracterul de soliditate și utilitate a acelor obiecte. Arta egipteană e inspirată de puține emoțiuni omenești; ea alege foarte puțin din complexitatea naturii și trezește puțin facultatea noastră simpatică. Ea e lipsită de înălțime ideală. dar în raza idealului ei, ea realizează perfecția. Idealul artiștilor egipteni a fost întrecut, dar Sfinxul egiptean rămîne neîntrecut după cum sînt neîntrecute toate statuele-coloși ale anonimilor artiști egipteni.

The Contemporary Review. (August, 908. London).—**Actuala stare a Darwinismului**: studiu datorit d-lui **Alfred R. Wallace**, cuprinde un rezumat cu tendinți darwiniste, al noilor teorii asupra originei speciilor. Autorul constată că pentru marele public, Darwinismul a dat faliment; că vechea teorie a lui Darwin, suficientă până acum pentru a explica origina speciilor și desvoltarea generală a lumei organice, e acum cu totul înlocuit de teorii mai nouă și mai științifice: 1) *Teoria Neo-Lamarkistă*, 2) *Teoria Mutației*; 3) *Teoria Mendeliană*.

Neo-Lamarkismul. *Lamark* a fost cel dintăi care a dat teorie științifică explicativă a originei diferitelor specii a organismelor prin un proces natural de schimbare. Teoria lui însă n-a fost admisă de toți naturaliștii pentrucă era insuficientă; în special ea nu putea clasifica raporturile de adaptare la diferitele condiții de existență. In scurt, teoria Lamarkistă admite că fie-care organ întrebuințat în satisfacerea nevoilor unui organism crește în putere ori mărime ori se modifică prin întrebuințare și sforțare; iar aceste schimbări se transmit la urmași și determină multiplicitatea speciilor. Naturaliștii au găsit destule caractere organice în lumea animală și vegetală față de care Lamarkismul cu legea *întrebuințării* și *neîntrebuințării* organelor nu putea da nici o deslușire. De aceea cind *Darwin* a venit cu *teoria selecțiunii naturale*, Lamarkismul a fost părăsit cu totul. După vre-o cincizeci ani de uitare Lamarckismul reînvie în America prin sforțările paleontologistului *Cope*.

Teoria Mutației. Creatorul acestei teorii e Dr. *Hugo de Vries* din Amsterdam; teoria datează din 1901 cind autorul a publicat două volume de studii serioase și amănunțite asupra variațiilor formelor și speciilor ale plantei *Oenothera Lamarckiana*, plantă care crește sălbatică numai în Olanda. *Dr. Hugo de Vries* constută că din semința acestei plante au eșit deodată, *per saltum*, nu prin variație și selecție naturală, forme nouă: „*mutații*". Rămîne ca generalizarea logică să fie dovedită experimental. Obiecția care se aduce de autorul articolului acestor experiențe limitate e că: planta *Oenothera Lamarckiana* e o plantă biliardă și ca atare supusă diferitelor variații de formă. Experiența e prea limitată pentru a consacra o teorie generală.

Mendelismul. *I. G. Mendel*, Episcop de Brün își publică opera la 1866, carte în care stau înmormîntate ob servațiile sale până la 1900, de cind începe în Europa o adevărată boală a Mendelismului. Mendel și-a mărginit observațiile la variațiile ce se pot obține prin încrucișarea celor două specii comune de mazere: mazerea verde și mazerea galbenă. El observă că mazerea produsă din prima încrucișare a celor două specii e numai de un fel; apoi aceasta cultivată dă două feluri în aceiași pastae. A treia generație procură nouă surprize. Proporția celor două feluri iar e caracteristică. Savantul episcop observă și notează necontenit mai multe generații de aceste specii de mazere și ajunge la concluzia-lege că *anumite caractere se păstrează fără amestec*. Această fixitate de caracter în organizările organice a fost invocată de Mendeliști ca pivotul evoluției noilor specii. Autorul articolului observă că rezultatele Mendeliștilor nu se potrivesc, că variațiile obținute trebuesc considerate ca forme abnorme, nu ca specii nouă; că, în tot cazul, teoria Mendelismului privește numai teoria eredității, dar nu are nimic clarificator pentru origina și modificarea speciilor. De altfel observațiile lui Mendel nu sînt străine lui Darwin, care are un capitol anume: „*Asupra unor caractere care nu se amestecă*", în opera sa. Darwin însă n-a dat acestor fapte importanța care li s-au dat mai tîrziu de partizanii lui Mendel. După autor, Darwinismul rămîne pînă acum neclintit, ca singura teorie mulțumitoare în privința *originei speciilor*.

Varietăţi

Pneumonia şi şoarecii.—Un doctor din New-York, E. Palier, crede că microbul pneumoniei nu-i vătămător omului decît după ce a trecut printr'un alt animal, sensibil efectelor sale, mai ales şoarecele. El a observat că se găseşte în gura multor persoane sănătoase un microb care samănă cu al pneumoniei; inoculînd cu el şoareci, a constatat că microbul acesta devine virulent. Aceasta ar explica pentruce pneumonia e mai frecventă iarna: sînt mai mulţi şoareci prin casă. Aceştia iau microbul dela om, se îmbolnăvesc şi murind fac ca microbul—devenit virulent—să se reîntoarcă prin răspîndire la om, care se îmbolnăveşte astfel. Teoria aceasta ar explica şi durata boalei: cele opt zile primejdioase în pneumonie; după acela bacciiii îşi pierd la om virulenţa şi boala se termină prin aceasta.

Toxicitatea tutunului.—S'au făcut experienţe de către un învăţat francez, pentru a determina dozele de tutun, variind după bogăţia lor în nicotină, care sînt toxice pentru un animal oarecare. Experienţele s'au făcut cu epuri prin injecţiuni intra-vinoase de maceraţiune apoasă de tutun. Rezultatele au fost că, pentru a ucide un epure, a fost nevoe de 1 gram de tutun caporal ordinar pentru fiecare kilogram de carne; cîte 3 grame maceraţie de tutun caporal dulce pentru fiecare kilogram din animal; şi cîte 25 până la 90 grame de maceraţie de tutun desintoxicat fără sau cu tanin. S'a stabilit astfel că chiar şi tutunul denicotinizat tot e vătămător, bine înţeles că într'un grad mai mic.

Cît radium posedă omenirea.—După evaluaţia unei reviste străine, s'ar afla în lume mai puţin decît un gram de radium, repartizat astfel: Th. Edison, profesorul d'Arsonval, W. Crookes, W. Ramsay cîte 20 miligrame D-na Curie 15, Becquerel şi Bordas cîte 10, şi alţi cîţiva savanţi la un loc 20 miligrame. Astfel radium e corpul cel mai rar pentru omenire.

Problema „chômage"-lui în Australia.—Lipsa de lucru care urmează după crizele industriale e un fenomen social foarte penibil, contra căruia statele industriale au căutat să lupte,—până acum fără succes. In Australia s'a ajuns la o ameliorare a situaţiei muncitorilor în această privinţă, în primul loc prin organizarea de către stat a lucrărilor publice pentru a da de lucru muncitorilor neocupaţi, şi mai ales, în timpul din urmă, prin sistemul „Cooperativelor de producţie agricolă". Aceste cooperative sînt reuniri de lucrători cărora statul le pune la dispoziţie anumite terenuri, seminţe şi mijloacele necesare pentru cultură. De îndată ce situaţia industrială se îndreaptă şi e nevoe de braţe în fabrici, lucrătorii părăsesc agricultura şi se reîntorc

la oraşe,—dar cu mijlocul acesta au scăpat de „chômage" în timpul crizei şi de grozăviile lui.

Vindecarea „boalei de marea". Un doctor din Paris, care s'a ocupat mult cu boala cunoscută sub numele de „mal de mer", care împedică pe atîţia oameni de a călători pe mare, ori le face viaţa imposibilă dacă se hazardează să întreprindă o astfel de călătorie,—a găsit mijlocul, dacă nu de a înlătura cu totul boala, cel puţin a o micşora şi a o face mai suportabilă. Pentru aceasta sînt două mijloace de întrebuinţat: fixarea patului şi încingerea strînsă a stomahului; cu cît pacientul e mai imobilizat pe patul său, cu atît suferinţa e mai uşoară, iar dacă se încinge bine mijlocul (înainte de a mînca) cu o fişie de flanelă largă de 15 c.m. şi lungă de vre-o 15 metri, atunci boala se poate chiar preveni. Incinsul trebue să se facă începînd de jos şi strîngîndu-se din ce în ce mai tare în sus. Dar ceia ce e mai important decît toate, e că psihiceşte omul să lupte contra acestei boale: s'a constatat, în adevăr, că frica grăbeşte ori chiar provoacă apariţia boalei, iar cine nu se teme că va suferi, e mai puţin expus. E vorba dar întrucîtva şi de suggestie, pe care doctorii o pot chiar întrebuinţa, dacă ştiu să inspire încredere celor ce vor să călătorească pe mare.

Preferinţele muzicale ale Germanilor.—Un libretist german a făcut o statistică a operelor jucate în cursul anului 1907 în Germania. Rezultă din acea statistică următoarele: cel mai des reprezentat a fost Wagner, însă piesa care a ţinut de mai multe ori afişele a fost „Carmen" a lui Bizet, după care vine „Lohengrin" a lui Wagner. Fiindcă mai toate piesele lui Wagner se joacă, el a avut în anul trecut 1700 reprezentaţii. După dînsul vin: Lortzing cu 737 reprezentaţii, Verdi cu 721, Mozart 514, apoi Offenbach, Flotow, Thomas, Weber cu mai puţin de 300, R. Strauss, Mascagni, Leoncavallo, Gounod, Aubert, Donizetti cu 200, iar Meyerbeer, Beethoven, Saint-Saëns, Rossini, Nicolaï, Halévy, Puccini etc. cu mai puţin de 100. După naţionalitate s'au reprezentat de 5500 opere germane, de 2092 franceze, şi de 817 italiene.

Aureolele sfinţilor.—E vorba de cercurile luminoase cu care se obicinueşte, în pictură, să se încunjure capetele sfinţilor. Astfel de aureole de lumină au putut desigur să apară la unele personaje şi biserica le-a adoptat pentru toţi sfinţii. Acum de curînd doctorul Féré din Bicêtre relatează că el a văzut astfel de aureole la cîteva din pacientele sale; bine înţeles, nu în timpul vre-unui extaz religios, ci pur şi simplu în criză de migrenă ori de spaimă grozavă. La una din paciente, o femee nervoasă, cercul de lumină avea o rază de douăzeci de centimetri şi pielea lua şi ea o coloraţie portocalie.

Nu e imposibil dar ca astfel de aureole să fi fost văzute la cei căzuţi în extaz religios şi să fi fost luate ca ceva divin.

Spicuitor

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

J. Grasset. *Introduction physiologique à l'étude de la Philosophie.* Félix Alcan, Paris.

Reunirea unor conferinţe ţinute la Montpellier pentru studenţii în filosofie. Autorul studiază condiţiunile fiziologice ale diferitelor operaţiuni ale spiritului, şi cartea poate servi pentru toţi acei cari se ocupă cu speculaţiuni filosofice.

Albert Bayet. *L'Ideé de bien. Essai sur le principe de l'art moral rationnel.* F. Alcan, Paris.

E un studiu pozitiv asupra fenomenelor etice. Autorul scoate în relief relativitatea şi nestabilitatea moralei, care evoluează mereu şi va evolua veşnic.

ISTORIE

Geoffroy de Grandmaison. *L'Espagne et Napoléon.* Paris, Plon-Nourit.

Un studiu complect şi amănunţit asupra politicei lui Napoleon în Spania şi mai ales asupra războaelor purtate de el în această ţară. Autorul a făcut cercetări laborioase în arhivele Franţei şi ale Spaniei, folosindu-se de documente foarte însemnate.

Vicomte de Guichen. *Pierre le Grand et le premier traité franco-russe.* Paris, Perrin.

E o expunere a politicei Franţei cu Rusia în secolul al XVIII-a. Autorul arată împrejurările istorice care au făcut posibilă apropierea dorită de Petru cel Mare dintre Franţa şi Rusia şi istoriseşte călătoria ţarului în Franţa.

Camille Piton. *Paris sous Louis XV.*, Societé du Mercure de France" 3.50.

Documente asupra vieţii sociale din timpul lui Ludovic al XV-a: e a doua serie din rapoartele poliţiei către acest rege,—un fel de arhive ale vieţii galante din secolul al XVIII-a.

ŞTIINŢI

L. Vialleton. *Un problème de l'évolution.* Coulett Montpellier. 6.50.

Zece lecţiuni ţinute studenţilor de la filosofie şi medicină,—în care este expusă şi discutată legea biogenetică fundamentală a lui Haeckel: paralelismul între ontogenie şi filogenie.

G. Lespagnol. *L'Evolution de la Terre et de l'Homme.* Delagrave. 5 fr.

O privire repede asupra evoluţiei pămîntului, asupra condiţiunilor fizice şi a modificărilor scoarţei globului, asupra stărilor atmosferii, asupra regnurilor şi asupra civilizaţiei omeneşti. Cu multe ilustraţii.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE. DREPT.

Paul Ghio. *Cours d'Economie politique. Tome I. Les origines.* Paris, Marcel Rivière, 2 fr.

E primul volum din cursul profesat de autor la „colegiul liber de ştiinţe sociale". In acest prim volum, Paul Ghio arată originile acestei ştiinţe şi fazele prin care a trecut dela origine (sec. XVIII) pănă acum.

CRITICĂ LITERARĂ. ESTETICĂ.

Gauthier-Fevrières. *Les Hommes et les Idées: François Coppée et son Oeuvre.* Paris „Mercure de France", 0.75.

Un mic studiu asupra vieţii şi a operelor poetului mort decurind, pe care autorul l'a cunoscut personal.

Gaston Sauvebois. *Après le Naturalisme vers la doctrine littéraire nouvelle.* „Editions de l'Abbaye" 3.50.

Un fel de manifest. Lăsînd la o parte simbolismul, autorul cercetează care va fi, după naturalism, noua formulă literară.

René Doumic. *Le Théâtre nouveau.* Libr. Perrin.

O serie de studii critice asupra diferitelor piese care au apărut şi s'au reprezentat în timpul din urmă.

Carlo Del Balzo. *L'Italia nella letteratura francese.* Tip. Ed. Nazionale. Torino. O scriere de critică a cărei scop este de a contribui cît mai mult la o apropiere sufletească şi politică între poporul italian şi cel francez.

ETNOLOGIE. FOLK-LORE. CĂLĂTORII.

P. Sébillot. *Le Paganisme contemporain chez les Peuples celtolatins.*

Cercetări asupra practicelor de origine păgînă, care se găsesc şi azi la franceji, italieni, spanioli, etc., cum sînt cele relative la naştere, la cultura pămîntului, la casă, la stele, la ape, la biserică, etc.

Col. Lussan. *Souvenirs du Mexique.* Paris, Plon.

Amintirile unui militar din viaţa pe care a dus-o în timpul şederii sale în Mexic. Observaţii interesante asupra obiceiurilor şi vieţii din ţinuturile vizitate.

CHESTIUNI MILITARE.

Général Désiré Chlapowski. *Mémoires sur les guerres de Napoléon (1806—13).* Paris, Plon.

Traducerea memoriilor acestui ofiţer polonez, care a luptat în armata lui Napoleon şi care a avut ocazia să cunoască bine desfăşurarea celor mai multe din luptele purtate de marele cuceritor.

Col. E. Bujac. *La Guerre Russo-Japonaise.* Libr. Lavauzelle.

O monografie bine documentată asupra războiului din orientul Asiei. Autorul utilizază tot soiul de documente engleze, germane, americane, ruseşti, etc., care dau expunerii sale multă preciziune.

Capitaine Gustave Cognet. *Pour l'aider dans le commandement dela compagnie.* Paris, Chapelot.

O adunare de observaţii şi de precepte isvorîte din experienţă, care pot folosi prin justeţa lor tuturor acelora care se ocupă cu educaţia în armată.

LITERATURĂ.

Tristan Bernard. *Deux amateurs de femmes.* Ollendorf, 3.50.

Povestirea vieţii a doi oameni cari îşi trec timpul în vînători de amor şi din care unul sfîrşeşte prin a se însura, pe cînd celalalt e ucis în una din expediţiile sale amoroase.

Gauthier Ferrières. *Jours d'orage.* Paris, Lemerre.

Un nou volum de poezii al tînărului, dar deja cunoscutului poet şi critic literar.

Ernest Daudet. *Au galop de la vie.* Plon, 3.50.

Roman din viaţa socială contemporană, al cărui acţiune se petrece sub regimul expulzărilor în chestia congregaţiunilor.

Ferdinando Paolieri. *Venere Agreste.* Nerbini, Firenze.

Un mare poem al unui poet tînăr, care cîntă exaltaţia iubirei sensuale şi bogăţiile cîmpului.

Kurt Aram, *Jugendsünden.* Berlin, Egon Fleischel u. Co. M. 3.50.

Povestirea unei idile nevinovate dintre un licean şi o copilă.

M. Hewlett. *The Spanish Jade.* Cassell, 6 s.

O istorie emoţionantă de iubire şi de răzbunare, a cărei acţiune se petrece în Castilia, acum o jumătate de veac.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Elena Niculiţă Voronca *Studii in Folklor* vol. I Bucureşti 1908 tipografia G. A. Lăzăreanu.

Traian Brăilean *Irina*, nuvelă, Cernăuţi 1908. Preţul 1 Coroană.

Al. Vlăhuţă *Romînia Pitorească* cu ilustraţii după tablourile lui Grigorescu „Minerva“ Bucureşti. Preţul Lei 1.50.

D. Anghel şi St. O. Iosif, *Caleidoscopul lui A. Mirea* Bucureşti „Minerva“. Preţul Lei 1,50.

Raport despre institutele de învăţămînt gr. cat. din Balázsfalva-Blaj pe anul şcolastic 1907—1908. Blaj 1908.

Ioan C. Beldie. *Istoricul comunei Jorăşti din judeţul Covurlui.* Bârlad—1908.

Carmen Sylva. *Poveştile Peleşului*. Editura librăriei Leon Alcalay. Bucureşti Preţul 60 bani.

P. Argintescu-Brăila *Năpăstuiţii* piesă în trei acte. Tip. „Lucrătorii Asociaţi“.

Ioan Adam *Constanţa Pitorească*. Bucureşti „Minerva“. Preţul 2 lei.

Al. I. Odobescu *Opere complecte vol. II* Bucureşti 1908 „Minerva“.

Anuarul XI al Societăţii pentru fond de teatru romîn pe anul 1906—1907 Braşov, 1908.

Ivan Turgheniefl *Cea d'intăi Iubire*, traducere de Nicolae Dascoviei. Editura librăriei Leon Alcalay. Preţul 30 bani.

Theodor Ionescu *Stări de Suflet* vol. II Buc. 1908. Preţul 2 lei.

Revista şi Catalogul General şi preţul curent al Institutului şi editurii de Foto-Arte Chaland et C-nie pe anul 1906—1907—1908, Iaşi, Progresul, 1906 1 broş. de 56 pg., fără preţ, şi Iaşi, Dacia, 1908, 1 broş. de 28 pg., fără preţ.

Ioan Rusu Şirianu. *Iobăgia, Volumul I. Până la finea secolului* X V. Arad Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. romîne, 1908, 1 vol. in 8 de 408 p. preţul 3 coroane.

Camile Flamarion *Ce e Cerul?* (Astronomie Populară, traducere de Victor Anestin) Editura Librăriei Leon Alcalay. Bucureşti.

Vasile Balintescu *Istorioare pentru Copii*. broşura I şi II Cernăuţi, 1907. preţul 80 bani broşura.

T. A. Bădărău *Organisarea şi Viaţa animalelor*. Editura librăriei Nouă- Iliescu Grossu & Co. Iaşi. 1908. Preţul 7 lei.

PUBLICAŢIUNE

Se publică spre cunoştinţa generală că în ziua de 11 Septembrie 1908, orele 10 dimineaţa se va ţine o a treia licitaţiune cu oferte închise la pepiniera Viticolă Vişan din Jud. Iaşi, pentru vînzarea unui cal negru de la acea pepinieră. Concurenţii pentru a fi admişi la licitaţiune trebue să depună o garanţie de 10% din preţul oferit, în numerar sau în efecte publice garantate de Stat şi să se conformeze art. 72—83 din legea comptabilităţei generale a Statului publicată în Monitorul Oficial No. 282 din 21 Martie 1903, al căror cuprins textual îl vor găsi afişat în sala de licitaţie.

In termen de 10 zile de la comunicarea aprobărei rezultatului licitaţiunei, adjudecatorul va depune întreaga sumă oferită la licitaţiune în mîinele d-lui Şef al pepinierei după care i se va preda calul sub luare de dovadă din partea-i de primire, şi prin încheere de proces-verbal.

In caz de neconformare va perde garanţia provizorie depusă la licitaţiune în folosul Statului, fără nici o punere în întîrziere, ci numai prin faptul expirărei termenului de mai sus, iar calul se va scoate din nou în vînzare pe contul său.

„Steaua Română“

Societate anonimă pentru industria petrolului

Capital social: lei 30.000.000 pe deplin vărsaţi

Fabrice de petrol şi a derivatelor sale, la
BUCUREŞTI, CONSTANŢA, CÂMPINA, MONTEORU.

Fabrice de bidoane de tinichea, la CONSTANŢA.

Produsele Fabricilor

Petrol reglementar, Gazolină, Benzină farmaceutică, Benzină pentru motoare, Reziduri de petrol pentru ars şi unsul căruţelor, Parafină, Ulei pentru motoarele „Diesel“.

Uleiuri minerale de calitate superioară. Valvolină pentru cilindre şi maşini.

Ne avînd nici un reprezentant în ţară, orice comandă de ULEIURI MINERALE sau alte produse trebuie să se adreseze numai cătră:

Direcţiunea Generală, BUCUREŞTI, Bulevardul Carol No. 5

„AGRICOLA“

SOCIETATE ANONIMA DE ASIGURARI GENERALE IN BUCUREŞTI

Sediul: 2, STRADA SĂRINDAR, 2

Capital statuar: Lei 4.000,000
Prima emisiune: Lei 2.500,000
Vărsaţi: Lei 2,000,000

CONSILIUL DE ADMINISTRAŢIE:

Preşedinte: *C. COLLIBAŞEANU*

Mare proprietar, Vice-preşedintele consiliului de administraţie al Băncei Comerciale Romîne, Bucureşti

VICE-PREŞEDINŢI:

BASILE M. MISSIR fost ministru, mare proprietar, Bucureşti.

LUCA ELEFTERESCU mare proprietar, Ploeşti

MEMBRI:

Dr. N. Anghelescu, mare proprietar, deputat şi membru al Camerei de Comerciu, Bucureşti.
Léon Costiner, mare proprietar Botoşani.
Dr. I. Dimitrescu, mare proprietar Bucureşti.
C. Dissescu, fost ministru, mare prop., Bucureşti.
M. Helder, comerciant, Galaţi.
Dimitrie Ionescu, primarul oraşului Brăila, mare proprietar, Brăila.
Al. Lucassievicz, Directorul de la The Bank of Roumania Ltd., Bucureşti.
Sigmund Prager, mare comerciant şi Vice-Preşedinte al Camerei de Comerciu, Bucureşti.
Ad. Salomon, mare industriaş, Bucureşti.
Louis Timmermans, directorul Băncei Comerciale Romîne, Brăila.

DIRECŢIUNEA:

TH. FRITSCH, Director, A. STEINER, Sub-Director.

ASIGURĂRI ÎN RAMURELE:

Incendiu, Viaţa, Grindina, Transport, Accidente.

REPREZENTANŢA: În Bucureşti: Str. Doamnei 11.
În Iaşi: D-nii N. Cozadini şi Lupu Weisengrün.

„NAŢIONALA“

Societate Generală de Asigurare în Bucureşti.

Capital de acţiuni deplin vărsat	Lei 2,000,000.00
Fonduri de rezervă	Lei 18,160,435.46
Total	Lei 20,160,435.46
Daunele plătite în ramurile elementare peste	Lei 83,000,000.00

PREŞEDINTE: A. BAICOIANU

VICE-PREŞEDINTE: P. GRADIŞTEANU

CONSILIERI:

DR. I. COSTINESCU
I. M. ELIAS
O. GENTILOMO
D. MARINESCU-BRAGADIRU
C. NACU
J. NEGRUZZI
EM. M. PORUMBARU
G. de ORMODY
PRINŢUL BARBU STIRBEY

DIRECTOR-GENERAL: B. POPOVICI

SUB-DIRECTOR: I. A. BERENDEI

„Naţionala“

asigură în contra incendiului, grindinei, contra daunelor de transport pe apă şi pe uscat. Asigură asupra vieţii omului în toate condiţiunile usitate:

Caz de moarte, Supraveţuire, Zestre şi Rente

Sediul social: Palatul societăţei str. Doamnei No. 12.

AGENŢII IN TOATE ORAŞELE ŢĂRII

Representanţa generală pentru Bucureşti se află în palatul Societăţei.

Se recomandă fiecăruia firma:

A. BRAUNSTEIN

Cu centrala IAŞI str. Golia 87 şi sucursalele

Bucureşti Str. Carol No. 62
Piteşti Str. Serban-Vodă No. 30
Craiova Str. Unirei No. 62
T. Măgurele Str. Independenţei No. 31
Calaraşi Str. Principală No. 34

cu cel. mai mari depozite de HAINE GATA pentru Barbaţi băeţi şi copii, Blăni de oraş, voiaj, blănuţe, cort vînat, Pelerine şi Mantale impermiabile, etc.

Cu Deviza:

Confecţiuni din stofele cele mai bune, Ultimul Jurnal şi preţuri reduse

Asemenea la Centrala Mare depozit de stofe pentru comande.

„CREDIT PETROLIFER“

Soc. pentru favorizarea desvoltării industriei Petrolifere din Romînia.

SEDIUL: BUCUREŞTI, STRADA LIPSCANI, 10

Adresa telegrafică: **Credipetro**, Bucureşti

Sucursala: Ploeşti.—Agenţii: Buştenari, Găgeni, Constanţa, Brăila.—Conducte: Buştenari, Griuşor, Băicoiu, Ploeşti; Buştenari, Găgeni, Ploeşti; Băicoiu, Ţintea, Găgeni.

CAPITAL SOCIAL: 6.000.000 Lei (din care 5.000.000 Lei vărsaţi).

CASE DE BANCĂ: Direction der Disconto-Gesellschaft, Berlin; S. Bleichröder, Berlin; Banca Generală Romînă, Bucureşti.

Avansuri şi imprumuturi, Participaţiuni în intreprinderi petrolifere, Vînzări şi cumpărări de petrol brut, precum şi toate derivatele petrolului.

○○○○ Intreprinderi de conducte şi de rezervorii. ○○○○

Atelier Mecanic şi Cazangerie Câmpina.—Orice fel de instrumente pentru sondagiu.

EXPEDIERI, INCHIRIERI DE VAGOANE-CAZANE

Orice fel de afaceri relative la exploatarea şi industria Petrolului.

Exportaţiune de benzină, petrol lampant, gaz-oil, esenţe şi uleiuri pentru motori, uleiuri lubrifiante şi păcură.

Furnisorul Curţii Regale — Casă fondată în Anul 1865

W. STAADECKER

BUCUREŞTI — 20, STRADA SMARDAN, 20

SUCURSALE — BRAILA, CRAIOVA, BOTOSANI

PLUGURI UNIVERSALE

DE OŢEL CUIRASAT

Originale „RUD. SACK“ cu 1, 2 şi 3 brazde

Singurele aprobate de guvern şi premiate la toate concursurile oficiale

Refuzaţi imitaţiunile cu totul inferioare oferite sub denumirea

„SISTEM SACK“

GARNITURI DE TREERAT, ENGLEZESTI

RUSTON, PROCTOR & Comp. L-td Lincoln

Cele mai răspîndite în ţară, recunoscute că treeră fără risipă, mai curat ca oricare alt sistem. Speciale pentru o producţiune extra-mare. Prevăzute cu noile lagăre mobile cu ascuţari ungătoare. Locomobile de 9 atmosferi presiune, cu aparat de ars paele, cu mare presiune, extra-întărite.

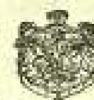
BATOZE DE BATUT PORUMB CU ABUR „RUSTON“

PRODUCTIUNE: 180 SI 380 CHILE PE ZI

Grape, Semănătoare, Secerătoare Cormick, Vînturătoare,

○○○○○○ Trioare Mayer Etc. Etc. ○○○○○○

N. MISCHONZNIKY

FURNIZOR AL CURŢII REGALE

7.—STRADA COLŢEI—7 (Casa proprie)

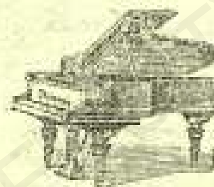
CEL MAI VECHIU ŞI MAI MARE MAGAZIN DE

NOTE ŞI INSTRUMENTE MUZICALE

Reprezentant general pentru Romînia a celor mai mari Fabrici din lume.

PIANE ŞI PIANINE

Steinway, New-York; Pleyel, Paris; Iulius Feurich; Blüthner, Leipzig; Erard, Paris; Foerster; Schiedmayer et Sohne.

Pianele originale Schiedmayer sînt cele cu marca Schiedmayer et Sohne, (adică fii şi fii), Casa fondată la 1781 fapt aprobat şi recunoscut de toate somităţile muzicale din întreaga lume.

Nu le confundaţi cu fabrica I. P. Schiedmayer Pianoforte Fabrik care le oferă concurenţa drept renumitele Schiedmayer bătrînul, pentru ca astfel să inducă publicul în eroare.

Preţuri şi condiţiuni foarte avantajoase.

Reprezentant general pentru Romînia al veritabilelor

GRAMOFOANE Marca „ÎNGER“

Cele mai perfecţionate din lume, neîntrecute în claritate şi sonoritate

Revînzătorilor se acordă preţurile şi condiţiunile fabricei.

PREŢURI MAI EFTINE CA ORI UNDE

CATALOGUL ILUSTRAT SE TRIMITE GRATIS ŞI FRANCO LA CERERE

Mare Economie de Cărbuni

se realizază numai prin celebrele:

SOBE CALORIFERE

Garantate Belgiane veritabile

MODEL 1907

Godin Cele mai ingenioase, elegante şi solide.

Cele mai igienice prin construcţiunea lor se găsesc numai la:

Marele Magazin de Lămpi, Sobe şi Articole de Menaj:

M. LITTMANN: SSOR I. WAPPNER

BUCUREŞTI,—Calea Victoriei No. 61—63—BUCUREŞTI

Vis-a-vis de Café Hig-Life.—(Telefon)

Cea mai frumoasă expoziţie de Lămpi şi Candelabre pentru electricitate şi gaz.

PENTRU PROVINCIE se efectuează orice comenzi conştiincios şi prompt.

MINISTERUL AGRICULTUREI ŞI DOMENIILOR
SERVICIUL AGRICULTUREI

PUBLICAŢIUNE

Se aduce la cunoştinţa publică, că la Instituţiunile mai jos notate, sînt, vacante următoarele locuri de elevi lucrători agricoli:

La Ferma Model Studnia din jud. Romanaţi	20	elevi luer. agr.
« « « Laza « « Vaslui	10	« « «
« Şcoala de Agricultură dela Herăstrău jud. Ilfov	4	« « «
« Grădinile publice	2	« « «
« Pepiniera Cotnari din judeţul Iaşi	8	« « «
« « Vişan « « «	3	« « «
« « Istriţa « « Buzău	8	« « «
« « Drăgăşani « Vâlcea	8	« « «
« « Petreşti « Putna	5	« « «
« « Petroasa « Buzău	4	« « «
« « Strehaia « Mehedinţi	5	« « «

Invăţămintul la aceste instituţiuni este mai mult practic, elevii lucratori fiind obligaţi a lua parte la toate lucrările din fermă sau din pepiniere.

Noţiunile teoretice necesare se dau elevilor numai în timpul ernei.

La şcoala de Agricultură de la Herăstrău şi la fermele model, tinerii primesc instrucţiune practică agricolă; la grădinile publice o instrucţiune horticolă; la pepinierile Vişan şi Istriţa instrucţiune pomologică şi viticolă, iar la celelalte pepiniere instrucţiune viticolă.

Cererile pentru admitere se vor trimite dirigintelui fermei sau pepinierei până la 24 August.

Condiţiunile de admitere sint:

a) Să fie romîn, fiu de ţăran.
b) Să aibă vrîsta de 16 ani cel puţin, sau 25 ani cel mult.
c) Să fi absolvit cursul primar.
d) Să fie sănătos şi de o constituţie robustă.
e) Lucrătorul dacă este major, sau părinţi, ori tutori, cînd este minor, să subscrie un contract prin care lucrătorul este angajat să urmeze fară intrerupere în curs de trei ani lucrările fermei sau pepinierei în condiţiunile regulamentului.

In ziua de 25 August, toţi cei ce au făcut cerere se vor prezenta la cancelarea instituţiunei, la care s'au adresat. Dirigintele şi medicul respectiv vor alege pe cei mai apţi, avind in vedere desvoltarea fizică, inteligenţa şi etatea.- Se vor preferi totdeauna acei ce au făcut serviciul militar.

Cei atinşi de boale contagioase nu se vor admite.

Lucrătorii admişi vor fi obligaţi a se prezenta la fermă sau pepinieră în ziua de 1 Septembrie. Cei care până la 10 Septembre nu se vor prezenta la fermă sau pepinieră, vor fi inlocuiţi de diriginte cu alţii, care să îndeplinească condiţiunile de admisibilitate.

Se face excepţiune pentru cazurile de forţă majoră.

Cei admişi sunt obligaţi să aibă la prezentare in fermă sau pepinieră cel puţin 3 rînduri de schimburi; două ştergare, o căciulă, cojoc şi o pereche de încălţăminte în stare bună.

De la intrarea lor în fermă sau pepinieră, ei vor fi consideraţi ca lucrători permanenţi, plătiţi din fonduri de exploatare.

Se va socoti pentru fiecare 30 lei pe lună, din care 18 lei se vor reține de diriginteie fermei sau pepinierei pentru hrană și imbrăcăminte, 8 lei pe fiecare lună se vor consemna la casa de economie in parte pentru fiecare lucrător, spre fructificare până la terminarea practicei complecte de 3 ani, iar 4 lei li se vor remite direct pe fiecare lună.

Sumele consemnate nu pot fi atacate in tot timpul celor trei ani de practică sub nici un motiv, ele fiind destinate a forma un fond global, care să serve lucrătorului la eșirea sa din fermă sau pepinieră, ca un mic capital de exploatare sau intreprindere.

Face excepțiune de la această dispozițiune cazurile de deces și infirmitate permanentă.

Eliminarea aduce după sine perderea dreptului la jumătate din sumele consemnate, care se vor intrebuința in folosul imbunătățirei instituțiunei; cealaltă jumătate se va remite lucrătorului eliminat.

MINISTERUL FINANȚELOR

DIRECȚIUNEA DATORIEI PUBLICE ȘI PENSIUNELOR

DATORIA PUBLICA

No. 59634. 1 August 1908

Publicațiune

A 29-a tragere la sorți a titlurilor de rentă 5% Internă din 1894, împrumutul de 6.500.000 lei, se va efectua în ziua de 1/14 Septembrie 1908 ora 10 dimineața în sala oficială a Ministerului de Finanțe conform dispozițiunelor stabilite prin regulamentul publicat în Monitorul Oficial No. 245 din 7 Februarie 1906.

La această tragere se vor amortiza titluri în valoare de lei 42.000 în proporția următoare:

4	titluri de cîte	5000	lei	20.000
44	» » »	500	»	22.000
48	titluri pt. o val. nom.		»	42.000

Publicul este rugat a asista la tragere.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ce [illegible] privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat postal.

PREŢUL 2 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAŞI

1908. ANUL III. SEPTEMBRIE No. 9

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

Constanţa Marino . . . *Natalița*
H. Th. Ştefănescu . . . *Arpegii, Cantilenă, Madrigal (versuri)*
Dr. P. Cazacu . . . . *Holera*
Matilda Poni . . . . . *Resignare (versuri)*
Mihail Sadoveanu . . . *Povestea cu Petrişor*
C. Şărcăleanu . . . . *Contele L. N. Tolstoi*
Spiridon Antonescu . . *Cronica Artistică (Invăţămîntul artelor frumoase)*
Al. Tzigara-Samurcaş . „ „ *(Mănăstirea Probota, cu 6 ilustraţii)*
I. G. Duca . . . . . . *Cronica Externă (Criza Orientală şi Romînia)*
Tarascon . . . . *Cronica Veselă (Fărîmituri)*
A. Mirea . . . . „ „ *(Caleidoscop)*
Vasile E. Moldovan . . *Scrisori din America*
Alexis Nour . . . . . *Scrisori din Basarabia*
Gt. . . . . *Viaţa Romînească în Bucovina (Chestiuni politice)*
I. Russu-Şirianu . . . . *Scrisori din Ardeal (Teatrul Romîn—Proectul lui Andrassy—Voci maghiare—Lupta naţionalităţilor)*
P. Nicanor & Co. . . . *Miscellanea (Din Bucovina—Incheerea unei polemici—Din Basarabia—Sentinţe critice—Invita Minerva—Cometa).*

Recenzii: Em. Grigorovitza „Schitul Cozebucului"—I. S.; Ioan Adam: „Constanţa Pîturească"—H. K.; Const. Giurescu: „Noi contribuţiuni la studiul Cronicelor Moldoveņe"—G. P.; Em. Panaitescu: „Cronicarul Radul Popescu şi istoriile domnilor ţării romîneşti"—A. B.; Al. Gh. Dimitrescu: „Din Germania: Intre şcoala primară şi serviciul militar. Două Raporte."—„Anuarul XI al Societăţei pentru fond de teatru romîn"—M. J.; Constantin George Mano: „Documente din secolele al XVI—XIX privitoare la familia Mano"—M. T.; T. A. Badărău: „Organizarea şi Viaţa animalelor"—Dr. P. B.; A. Müller Guttenbrunn: „Götzendämmerung"—C. Şr.; Jean Paul Sayrac: „La Fontaine"; Jean de Gourmont: „Henri de Regnier et son oeuvre"—M. C.; Michel Bakounine: „Oeuvres, Tome II"; Jean Cruet: „La vie du droit et l'impuissance des lois"—I. N.

Revista Revistelor: Luceafărul, Sămănătorul, Studii Filosofice, Noua Revistă Romînă, La Nouvelle Revue, Mercure de France, Revue de Métaphysique et de Morale, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Sozialistische Monatshefte, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Litterarisches Centralblatt, The Contemporary Review, The North American Review.

Mişcarea intelectuală în străinătate.

Bibliografie.

Numărul viitor va apare peste 15 zile.

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52

1908

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 h.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alimăneştianu, D. Anghel, A. Baltazar, Jean Bart, N. Baţaria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, OctavianBotez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocirlan, N. D. Cocea, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaş, G. Ibrăileanu, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, V. Loichiţă, E. Lovinescu, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, D. Munteanu-Rimnic, G. Murnu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, I. Teodorescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Iorgu Toma, Al. Tzigara-Samurcaş, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cite 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cite cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii)

SOCIETATEA ANONIMĂ

de Basalt artificial și de Ceramică

DE LA COTROCENI

BUCUREȘTI, STRADA CÎMPINEANU, 20

Capital social deplin vărsat Lei 2,500.000

Cel mai bun material pentru învelit acoperișurile este numai placa de ardesie

Eternit

Fabricată de Societate după brevetul Hatschek.

Material foarte ușor și ieftin

Rezistență absolută contra focului, vîntului și intemperiilor

ÎNFĂȚIȘARE PLĂCUTĂ.—DURABIL

Societatea mai oferă și celelalte produse ale sale, precum:

DALE ȘI PAVELE DE BAZALT ARTIFICIAL

CARELAGE

CARAMIZI SPECIALE, CARAMIZI REFRACTARE

Tuburi zmălțuite, Sobe de Teracotă

FAIANTERIE DE MENAGIU, DE FARMACIE

ASFALT ȘI BITUM, CARTON ASFALTAT

Cereți Prețurile-Corente speciale

Cumpărați numai dela:

Prima Franzolărie Națională de Lux

I. FORȘT

IAȘI, STRADA PĂCURARI, 3

OFICIUL DE VÎNZARE DE HÎRTIE PRODUSA IN ȚARA

STRADA ACADEMIEI, 4

«La acest oficiu se găsesc spre vînzare, predabile imediat sau după condițiunile din comande, următoarele hîrtii:

«Hîrtia specială pentru **documente, acțiuni** și **titluri**; hîrtie specială de mînă cu plicuri, cu și fără filigrane, în cutii speciale; hîrtie cu **arabescuri** și **imitație de pînză** cu plicurile lor în cutii speciale și in pachete; hîrtie specială pentru **scrisori format „cabinet“** și de poștă simple, **liniate** și **cadrilate** cu sau fără filigrane.

«Hîrtie ministerială și velină cu «Marca Țarei», «**Trei Stele**», «**Ursul**» sau «**Leul**», simple și vărgate, liniate sau cadrilate.

«Hîrtie **sugătoare** albă și colorată, groasă și subțire; hîrtie **sugătoare gris pentru omorît muște**, hîrtie sugătoare pentru **stereotipie**.

«Hîrtie specială de **desemn** și **registre**; hîrtie galbenă pentru cărți didactice și reviste ilustrate.

«Hîrtii fine colorate; hîrtie colorată zisă «natur».

«**Carton alb pentru cărți de vizită**, carton pentru **cărți poștale**; carton **fin colorat**, carton de iută, și carton colorat pentru **dosare**.

«Hîrtie de tipar și de afișe.

«Hîrtie **pergamentată** albă și colorată pentru împachetarea materiilor grase, vată, articole de droguerie și comestibile.

«Hîrtie albă de împachetat; hîrtie brună, încleită și neîncleită, satinată și nesatinată de împachetat.

„Hîrtie resistentă pentru împachetat; precum: Manilla (thauen) gris-fer, parchemint și hîrtie de celuloză.

«Mucavale: gris, brune și albe; mucava de pae.

„Primește comande de orice fel de hîrtie.

«Modele și catalogul se expediază franco după cerere.

Depozitul central, Str. Academiei No. 4.

BUCUREȘTI

NATALIȚA

Școala primară din tîrgușorul Vulcani se începuse de vre-o trei săptămîni. Fusesem de față la aghiazmă și ascultasem cuvîntarea domnișoarei Platon privind spre capul de bancă a clasei a patra, unde se grăbise să se așeze una din colegele mele. Mi se cuvenea acel loc, care era întotdeauna ocupat de premiante.

Reîntoarsă acasă, avusei deabia timpul să-mi învălesc cărțile și să-mi pregătesc tașca pentru a doua zi cînd, cuprinsă de friguri, cu durere'n ochi și'n tot trupul, adormii cu capul răzimat de masă. Ce se mai petrecu cu mine în acea zi, nu știu. Spre sară, cînd mă trezii din amorțeala în care căzusem, mi se păru că aud ca din depărtare pe o prietină a mamei zicînd acesteia:

— „Eu cred, coană Sofico, că-i coriu, să-i dai mata ceaiu de mac și să-i pui la stomac flanelă roșie muetă 'n spirt, îi tare bun“.

A doua zi dimineață mă deșteptai în șoaptele Mărioarei,— fata din casă, care învălindu-mă cu oghialul până la nas, mă privea lung, mirindu-se parcă de ceia ce vedea.

— „Vai de mine, dudue, de cînd sînt n'am mai văzut așa coriu—ptiu! să nu hie de diochi... oare... oare să nu hie, ferească Dumnezeu, varsat? Ian uite, dudue Ortănsică, îmi zicea ea, aducîndu-mi oglinda de pe masă—uită-te, da să nu te diochi cumva... ptiu!“.

În oglindă îmi văzui fața roșie, umflată și presărată cu bubulițe,—dar nu mă speria acea mască: tot așa erau și Zaharia și Moțoc, două colege pe care, în ascuns de mama, le văzusem cu cîteva zile înainte.—Doctorul Pardini fu chemat, și după ce mă examină la piept și se uită cu luminarea 'n ochi, îmi zise, netezindu-mă pe cap:

— „Se stai cumint la pat, altfel eu dau tar rel doctorii și imedat trimet la șpital la Iași“.

Eram singură, izolată, colegele mele nu mai veneau pe la mine. Coana Frosa și coana Tinca, prietenele mamei, care aveau și ele copii, mă priveau prin geamul dela ușa odăii mele.—Mă asemănam atunci cu figurile de ceară, pe care le văzusem la panorama din iarmaroc.—In singurătate, mai mult decît în societatea Mărioarei care mă îngrijea, îmi petreceam timpul, cercetînd cărțile

cele nouă, sau privind la hulubii de pe acoperişul hambarului. După citva timp, cind urmele coriului dispăruse, doctorul veni ca de obiceiu să mă vadă, şi 'n urma unor sfaturi date mamei, îmi zise că de a doua zi chiar puteam merge la şcoală.

Sătulă de singurătate şi nerăbdătoare să-mi revăd colegele, să învăţ, să vorbesc, să alerg şi să mă joc, plecai în acea zi des de dimineaţă la şcoală. Aici, tăcere. Nu se auzea nici chiar gura mamei d-şoarei Platon—cucoana Zoe—care primise dela fiică-sa însărcinarea să supravegheze starea de curăţenie a elevelor, precum şi intrarea şi eşirea din clasă fără zgomot. Cucoana Zoe îşi îndeplinea misiunea în chipul cel mai conştiincios, ocărînd, ţipînd şi raportînd domnişoarei Platon pe elevele neascultătoare. Dacă nici cucoana Zoe nu-i prin sală, mă gîndeam eu, trebue să fie tare devreme. In clasă îmi luai locul care credeam eu că mi se cuvine—locul din capul băncii. Pentru a impune oarecum această posesiune, mă grăbii să-mi scriu pe bancă numele, pronumele şi titlul în baza căruia ocupam acel loc, apoi anul, ziua şi ora chiar cînd începeam şcoala. Una cite una, elevele soseau. Oprindu-se lîngă mine, fiecare mă întreba cum se pricepea şi mai ales după sentimentele ce inspiram fiecăreia în parte.

— „Ce-ai avut, Ortănsico? mă întreba una din colege, care avea pentru mine o deosebită dragoste,—tare mi-o mai părut rău cînd ne-o spus domnişoara că eşti bolnavă".

— „Ce-ai avut, Popovici, varsat negru? intervenea răutăcios o alta. Ciudin zicea că nu mai vii la şcoală,—da' Şmilovici ce-o zis... să-ţi spun?—o zis că ai să mori şi că Bănulescu are să fie premiantă anu ista.

— „Care Bănulescu? întrebai eu intrigată.

— „Ce? mata n'o ştii? Bănulescu Nataliţa, care stă în locu matale de cînd o vinit—o spus că acolo unde o învaţat, o fost şi dumneaei premiantă... şi noi i-am spus că aici ai fost mata şi locu-i a matale, şi Bănulescu o spus că asta nu-i treaba noastră şi o zis lui Eftimie să se dee mai încolo şi acu aici şede. S'o vezi, Popovici, cît îi de ră şi fudulă... nu vorbeşte cu noi, numai la domnişoara se linguşeşte—o pus'o doar mare monitoare peste toate clasele! Bănulescu aduce apă de băut domnişoarei şi numai dumneaei se duce să ude buretele!

— „Cine-i asta Bănulescu, de unde o vinit? întrebam eu. Cînd am fost la aghiazmă, am văzut pe Eftimie în locu ista.

— „Asta-i fata lui Bănulescu dela primărie, căută să mă lămurească o colegă—ştii cel care stă în capu satului—în casa cea galbănă—se grăbi să mă orienteze o alta".

Ridicam din umeri, nu ştiam,—în sat erau multe case date cu galbăn.

— „Vai de mine, Popovici, cum nu ştii? zise nerăbdătoare aceeaşi—casa cea cu poarta nouă, cu grădina cea mare, unde-i nalba cît gardu"...

Ştiam acum, dar numai atît. De Bănulescu, şi mai ales de Bănulescu Nataliţa nici nu bănuiam că există.

Pe nesimţite clasa se umpluse de eleve. Printre cele din urmă veni şi Bănulescu. Deschisese deabia uşa sălii şi n'apucase să intre, cînd colegele, care-mi vorbise de dînsa, strigau în cor:

— „Bănulescu!.. iacătă-o vine!"

Mă întorsei spre uşă s'o văd. Spre banca, unde şedeam, venea o fetiţă îmbrăcată în negru, care se opri lîngă mine şi-mi zise:

— „Aici-i locu matale, aşa mi-o spus fetele. Pentrucă mata lipseai, până acuma am stat eu aici,—îmi place în capu băncii, aşa m'am învăţat... şi eu am fost premianta întăi în clasa a treia la şcoala din Bădeni. Te rog scoală-te şi lasă-mă să trec în bancă".

Era atît de gingaşă acea fetiţă, glasul îi era atît de dulce şi vorbea aşa de frumos, încît, gîndindu-mă la chipul cum ocupasem acel loc, simţii că roşesc şi-mi perdui cu totul cumpătul cînd ea, îndreptîndu-şi privirea asupra iscăliturii de pe bancă, îmi zise zîmbind:

— „Mata te-ai şi iscălit, acuma lasă-mă, te rog, să trec".

După tot ce auzisem de la colege, purtarea Nataliţei mă surprindea. Eram atît de intimidată chiar, încît nici n'o puteam privi. Retrăgîndu-mă încet din capul băncii, îi zisei uitîndu-mă în altă parte:

— „Nu vrei să rămîi tot mata în capăt? mie mi-i tot una, eram învaţată să stau aici. M'am iscălit, pentrucă nu aveam ce face astăzi dimineaţă; mata, Bănulescu, eşti şi monitoare, stăi mai bine în capăt.

— „Mersi", zise ea scurt, şi se aşeză în locul meu, fără a mai adăuga o vorbă.

Nataliţa scoase din taşcă cărţile curat învălite în hîrtie galbănă, într'un caet făcu o socoteală, al cărei rezultat părea a-l fi găsit în minte, primblă puţin ochii pe o pagină de geografie, apoi, cu o vădită mulţumire în figură, îşi aşeză cărţile 'n bancă. Tot timpul o privisem, pe cînd colega mea din stînga îmi şoptea:

— „Vezi, Popovici, aşa buchereşte întotdeauna, ca să ştie mai bine decît toate... ca să iasă premiantă".

Mie nu-mi atrăsese atenţia acea repetiţie a lecţiilor, ci fiinţa aceea deosebită. Imi plăcea faţa ei albă, lungăreaţă, ochii căprii, care aveau în ei ceva ce nu văzusem la vre-o altă colegă—la nimene chiar, părul negru şi buclat ce era ridicat cu'n pieptene mai altfel decît al tuturor elevelor. Ţinuta şi vorba Nataliţei aveau ceva nespus de atrăgător. Fără a mă mai gîndi la vre-o comparaţie, în mintea mea se stabili uşor superioritatea Nataliţei asupra clasei întregi. Simţind că o privesc, ea se întoarse spre mine, şi cu o voce slabă, dar nemaipomenit de dulce, mă întrebă:

— „De ce te uiţi mata la mine? samăn cu cineva?

— „Nu, mă grăbii eu să răspund, mata nu sameni cu nimene, tocmai de asta"...

Domnişoara Platon intră în clasă, şi conversaţia începută trebui să înceteze.

— „Ai venit şi tu, Popovici? Eşti bine acuma? Doctoru ţi-o dat voe? Iaca, ai lîngă tine o colegă tot aşa de silitoare şi chiar

mai cuminte decît tine. Să fii prietină cu dînsa, că-i fată bună. Ai ramas în urmă cu lecțiile, silește-te să ajungi pe celelalte.—Bănulescu, să-i arăți tu la aritmetică tot ce-am făcut până acum".

— „Da, domnișoară, am să-i arăt tot, și am să-i dau caetu cu explicațiile".

Graba cu care răspunsese, bunătatea Nataliței de a-mi arăta tot ce nu știam, mă mișcară... Așteptam nerăbdătoare recreația, ca să pot vorbi mai mult cu dînsa. Domnișoara Platon se ridicase deabia de pe catedră și nu strigase încă: afaară! cînd eu, apucînd de braț pe Natalița, îi zisei:

— „Vrei mata să stăm de vorbă?

— „Mai bine, răspunse ea, mie nu-mi place să mă joc".

In ogradă, Natalița mă duse lîngă beciu, la umbră.

— „Aici-i locu meu, îmi zise ea. Uite, Popovici, ce frumoasă-i iarba... Eu nu știu cum pot sta fetele în soare și cum pot ele alerga prin năsip"...

Venisem aici ca să vorbim, și eu, care propusesem, nu știam și nu puteam spune nimic. Mi se părea că orice ași fi întrebat pe Natalița, orice i-ași fi răspuns, n'ar fi fost destul de bine. După ce zmulsesem o mînă de iarbă, pentru a-mi da o atitudine, o întrebai timid:

— „Mata ești din Vulcani, sau ai venit acuma?

— „Eu sînt de aici, răspunse Natalița, și tataia și mamaia, numai bunelu și bunița sînt din Roman. Eu am stat mult timp la sora tataei, la Bădeni, acolo am făcut trei clase, o murit sora tataei..."

Natalița tăcu deodată, privi în jurul ei, zmulse puțină iarbă și, făcîndu-se a se uita la ea, își alungă lacrămile.

— „De-aceia am venit la Vulcani, urmă Natalița. De-ai fi știut mata pe sora tataei... tare mai era bună și tare-mi era dragă. Cînd mă gîndesc la dînsa, nu pot să nu plîng. Țața Maria sămăna cu bunița. Mata știi pe bunița? Ea mi-o spus că te știe pe mata și pe mamaia și pe tataia matale".

— „Nu, Bănulescu, eu n'am văzut niciodată pe bunița matale. Cum o chiamă? Tot Bănulescu?

— „Da; toată lumea însă îi zice coana Catinca.

— „Coana Catinca-i bunița matale? O știu, o știu bine, vine la noi, mama o spus într'o zi că bunița matale o fost odată tare frumoasă și bogată...

— „Ce-o fost bunița frumoasă, zise oftînd Natalița, să fi văzut mata pe țața Maria!"

„In claasă, în claasă, se auzi deodată vocea ascuțită a cucoanei Zoe,—ștergeți-vă ciuboțelele, nu intrați ca boii la grajdiu. Bănulescu, ce dracu ai astăzi, nu vezi cum intră vitele, pline de colb până 'n urechi!..."

In timpul clasei mai schimbai cu Natalița cîteva cuvinte, iar la plecare merserăm împreună până la poarta casei noastre.

— „Ce bine ar fi să stai și mata mai departe, îmi zise ea

la despărțire, am mai vorbi pe drum. Vrei, Popovici, să vin eu mai devreme și să mai stau la mata?

— „Da, Bănulescu, să vii, și altă dată să-ți ceri voe de la mamaia matale ca să rămîi la noi la masă, vrei?

— „Vreu, cum nu. Dac'ai să-mi zici tot ca la școală „Bănulescu", să știi că nici nu mai vorbesc cu mata; hai, zău, să ne spunem pe nume și să fim amice.

— „Da, Nat..... dar să fim numai noi amice, eu nu mă sfădesc cu fetele, dar nu știu cum sînt toate, nu-mi plac.

— „Nici mie, Ortănsico, și de aceia mă fac ele că sînt răutăcioasă și fudulă și 'n tot felu... Auzi, Ortănsico? sună la gară, e douăsprezece, am întîrziet, mă duc în fugă, că se supără bunița".

La masă nu puteam mînca nimic, așteptam nerăbdătoare pe Natalița. Mama, care-mi observase neliniștea, mă întreba:

— „Ce ai de nu mănînci? ți-i rău?

— „Nu, mamă, nu mi-i foame.

— „Ei și de asta te tot uiți pe fereastră?

— „Aștept să vie la mine Bănulescu Natalița. Am făcut cunoștință azi la școală, îi tare cuminte Bănulescu Natalița.

— „Nepoata coanei Catincăi?

— „Da, mamă.

— „Mi-o spus baba, îmi zise mama privindu-mă țintă, că-i tare bună și cuminte nepoată-sa; vezi, poate că pe lîngă dînsa te mai rozi și tu".

Natalița veni într'un suflet și-mi spuse că ajunsese acasă tîrziu, nu avusese timp să mănînce din plăcintele pe care le făcuse bunița și adusese cîteva în hîrtie, pentru în recreație. Intrînd la noi în casă, Natalița îmi zise să-i arăt toate odăile. După ce o primblai pretutindeni, chiar în grajdiu și hambar, ea se opri în mijlocul ogrăzii, se învîrti, ca și cînd ar fi voit să cuprindă cu ochii tot ce se vedea acolo, apoi zise:

— „Părinții matale sînt bogați, cîtă avere-i aici! aveți cai, trăsuri și cîte lucruri frumoase!... Noi n'avem așa. Bunița și bunelu o fost și ei bogați. Bunița mea nu-i romîncă, îi nemțoaică, îi mătușă doctorului Fiedler dela Roman. Bunelu o fost boer mare, o avut avere, moșia lui era cît Vulcanii. In cîțiva ani o prăpădit tot, bunelu o murit, și bunița stă acuma la noi. Nu-i bine, Ortănsico, la noi în casă. Am avut un frate care era de nouă ani și nu putea merge, nici vorbi nu putea, îl hrănea cu lingura ca pe copii, mamaia îl îngrijea, bunița, saraca, deabia îl ridica, și el țipa toată ziua și toată noaptea. Mamaia zicea buniței că n'are milă de el, bunița se supara, și atunci începea sfada. L'o strîns Dumnezeu; de atunci e mai multă liniște în casă. Nu știu, Ortănsică, cum pot suferi alții vuet, sfadă; mie nimic nu mi-i mai urît, ași indura mai bine să mă bată mamaia sau bunița decît să le aud sfădindu-se.

— „Pe mata nu te bate mamaia matale? întrebai eu pe Natalița.

— „Nu, niciodată; dar pe mata, Ortănsico, te bate coana Sofica?

— „Da, pe mine mă ocărăşte şi mă bate de multe ori degeaba".

Nataliţa rămase pe gînduri.

— „Hai, fetelor, aţi uitat să vă duceţi la şcoală, haide, plecaţi odată", striga mama din capul cerdacului.

Nataliţa se roşi, luă în grabă taşca şi, trecînd pe lîngă cerdac, acel sărut-mîna, pe care îl adresă mamei, îl auzii numai eu. Dupăce eşisem pe poartă, la cîţiva paşi departe de casă, Nataliţa se opri deodată în loc şi-mi zise:

— „Ce răutăcioasă pare a fi mamaia matale... Cum ţipă şi cît de urît se uită!"

Pe fiecare zi mă împrieteneam mai mult cu Nataliţa, ea îmi arăta problemele la aritmetică, la celelalte obiecte învăţam împreună, ne ascultam una pe alta, ne exprimam aproape la fel şi aveam aceleaşi note.

In fiecare duminică mă duceam la Nataliţa ca să învăţăm, cu cărţi, caete, şi tot ce trebue pentru o preparaţie serioasă. Ne încuiam într'un etac, unde, în cea mai mare linişte, citeam scrierile lui Creangă, teatrul lui Alecsandri şi altele. Cetind şi căutînd să ne explicăm una alteia unele lucruri, pe care nu le înţelegeam, uitam de masă şi nici chiar foamea n'o mai simţeam.

Buniţei, căreia îi era milă de bietele „fetele" că-şi bat atîta capul la învăţătură, întrerupea ades aceste şedinţe.

— „Hai, fetele, eşiţi oleaca la soarele, ca va uscaţi de ateta invaţatura", zicea bătrîna clănţănind la uşă.

Nataliţa, dintr'o mişcare asvîrlea cartea sub pat, lua la întîmplare şi dea 'ndoasele geografia sau gramatica, îmi arăta prin semne să mă fac a scrie şi numai atunci descuia uşa. Coana Catinca intra înăuntru aducînd cu dînsa mirosul unui întreg cuptor de plăcinte.

Imi pare că o văd. Legată la cap cu o basma albă, cu mînecile suflecate şi cu'n şervet mare pe dinainte, din care se mai scutura puţină făină, bătrîna, răzămîndu-se cu podul palmei de masă şi aşezîndu-se pe scaun, ne spunea înghiţind că are nişte plăcinte la „cuptoru", care nu se pot face nici la cofetăria lui Georges Fiedler.

Venea cîteodată şi coana Maria, mama Nataliţei, o fiinţă care nu-mi zicea nimic, întotdeauna posomorîtă, nemulţumită, gata de sfadă. Ca să n'o supărăm, ajunsesem să nu-i mai vorbim, şi ea vorbea foarte puţin, îmi făcea întotdeauna aceleaşi întrebări, ce face mama? tata? apoi pleca.

— „Iaca vine şi Scarlaţel, zicea cocoana Catinca, privind spre poartă, hai copii la masa".

— „Tataia! vine tataia!" striga voios Nataliţa, alergînd înaintea lui. Conu Scîrlat o lua în braţe ca pe un copil mic, o săruta pe amîndoi obrajii, îi netezea părul şi astfel, în desmierdări, tata şi fata ajungeau în casă.

— „Iaca şi Ortănsica, zicea conu Scîrlat, frecîndu-şi bucuros mînele, tare bine..., tare bine...."

— „Ce ne dai, buniţă, să mîncăm, că parcă mi-au mas şoarecii în pîntece?".

— „Ţi-o fi mas, mormăia coana Maria, de-aceea ai stat atîta 'n tîrg, ca să-i ineci la crîşma lui Simca!...

— „Irra, Mario, ţie parcă ţi s'au înecat vapoarele... şi astăzi îţi ninge şi-ţi plouă? Nu vezi ce frumos îi afară?"

După masă cei din casă se culcau, iar noi ne duceam în livadă. Nataliţa întindea pe iarbă o scoarţă şi, astfel, la umbra copacilor, stam ceasuri întregi reamintindu-ne şi comentînd cîte ceva din ce cetisem, destăinuindu-ne una alteia grijele şi necazurile pe care le avem, şi făcînd, adeseori, planuri pentru viitor.

— „Ce-ai să faci mata la anu? mă întrebă într'o zi Nataliţa. Cred că n'ai să rămîi acasă, părinţii matale sînt bogaţi, au să te trimeată la pension la Iaşi, aşa o spus într'o zi coana Sofica buniţei. Ce bine are să fie de mata, ai să înveţi franţuzeşte, ai să înveţi la *pian*. Cine ştie... poate că nici n'avem să ne mai înţelegem în vorbă după un an doi! Eu? zicea Nataliţa încet ca vorbindu-şi în sine, mai bine să mor decît să rămîn numai cu patru clase primare; macar la şcoala de lucru, îngîna ea mai încet pironindu-şi ochii în vîrful copacului, tot e ceva, se cheamă că nu am să rămîn cu patru clase primare ca Păun şi ca vecina, fata Marghioalei! Dacă tataia ar avea de unde, m'aşi duce şi eu la Iaşi, aşi invaţa ca să es profesoară; nu ca Domnişoara Platon, aş vrea să fiu la o şcoală mare, la Externat ori la Centrală. Dar mata, Ortănsico, ce-ai face, dacă ar fi la voia matale?

— „Eu, Nataliţo, aşi vrea să învăţ să cînt la *pian*, aşa cum am auzit pe mătuşa lui Ciudin, aşi vrea să pot şi eu scrie cărţi, aşa cum scria Creangă, şi, dacă aşi avea parale multe, m'aşi duce departe..., tare departe, ca să văd lucruri nouă, altă lume!

— „Nu ştiu de ce-mi vine să cred, Ortănsico, că eu n'am să mă aleg cu nimic de samă pe lume".

Ochii Nataliţei se umplură de lacrămi.

— „Vezi mata, eu nu pot să cer tataei să mă dee la şcoală. Leafa lui deabia ajunge pentru casă, şi de-oiu rămîne aici, mor, Ortănsico, asta s'o ştii".

Era spre sară. Coana Catinca ne striga să ne dea pîne cu miere sau ceva bun din dulapul din sală.

Altă-dată Nataliţa lua scoarţa, şi eu încuiam uşa livezii; de astă dată însă ea îmi zise să duc eu scoarţa, că-i vine să cadă jos.

Nici eu nici Nataliţa nu puturăm mînca nimic. Ea părea preocupată de ce-mi spusese în livadă, şi eu eram impresionată de grija şi frica ei. Buniţa sta mirată în faţa noastră.

— „Da ce aveţi voi, ca nu mancaţi nimica? da tu, Nataliţa, ce stai ca o curca între gardu! am zis eu lui Scarlaţel ca invaţatura aceia.... dara cine ma asculta pe mine, baba nu ştie.... baba nu vede!.."

Coana Catinca plecă mormăind împotriva învăţăturii, iar Nataliţa îmi propuse să ne repetăm lecţiile pentru a doua zi. De obiceiu ea cetea şi apoi ne ascultam. Deabia luase cartea în mînă, cînd o văzui că o aruncă.

— „Nu pot, Ortânsico, nu pot învaţa, la ce să mai învăţ?.... hai în grădină, parcă mă zugrumă, simt că mă înăbuşă casa".

Merserăm în grădiniţa din faţa casei. Nataliţa se opri lingă un strat.

— „Vezi mata, îmi zise ea, arătîndu-mi un copăcel mic, aista-i zarzaru meu? Ce crezi? am s'ajung eu să-l văd cît vişinu de colo?.. Ei aşa... adause tot ea zimbind, mie mi-i frică că numai de ce văd aici voiu avea parte, şi mă mai gîndesc.... Mi-i frig în spate, hai în casă. Aşi vrea, Ortânsico, să te opresc să dormi la noi, tare mi-i urît, tataia s'o dus în tîrg, vine la noapte, mamaia nu vorbeşte nimic, buniţa, săraca buniţă, trebue să se odihnească, ai văzut cum munceşte. Nu, mai bine du-te că se supără coana Sofica".

Aşi fi fost gata se sufăr orice dela mama, numai să pot sta cu Nataliţa în sara aceia. Neliniştea ei mi se comunicase şi plecam numai pentru că nu o puteam ascunde.

A doua zi Bănulescu lipsea dela şcoală.

— „Popovici, ştii de ce n'o venit Bănulescu? mă întrebă domnişoara Platon.

— „Da, domnişoară, era cam bolnavă eri".

După amiază, în loc să plec la şcoală, mă dusei la Nataliţa. Ea sta pe cerdac şi cetea un ziar. Cînd mă văzu, îmi veni înainte la poartă.

— „Ce bine ai făcut, Ortânsico, mă gîndeam să trimet pe Ileana să te cheme după şcoală, mai bine ai făcut să vii acuma. Ceteam aici, zise ea, arătîndu-mi cîteva rînduri dintr'o coloană din ziar, se anunţă o mulţime de concursuri pe ziua de întăi Septembrie, tare mi-ar plăcea şi mie un concurs! I-am spus astăzi tataei să mă dee la şcoala Centrală şi el mi-o răspuns că mai este timp până la întăi Septembre.... că are să vadă.... Tataia meu îi tare bun, mi-i tare drag, dar, vezi mata, Ortânsico, are ceva rău, nu se gîndeşte mai departe. Mai avem cîteva luni şi isprăvim şcoala. Matale, Ortânsico, ce-ţi pasă, nu te îngrijeşti, pentrucă se îngrijesc alţii de mata, dar eu? spune, ce trebue să fac? Să mă iau după buniţa? care zice că dumneaei o trăit bine pe lume şi fără învăţătură; după mamaia? căreia-i este tot una dacă oiu rămînea aici să cos cu roşu cămeşile ţarancelor sau să mă duc la şcoală!

— „Lasă, Nataliţo, mai avem timp, o iarnă şi primavara şi vara întreagă. Cine ştie... până atunci se schimbă multe, parcă numai mata ai grija asta? cîte şi cîte alte fete... Cum înveţi bine, are să-ţi fie uşor să te prepari în vacanţa cea mare, să dai concurs şi să reuşeşti la şcoala Centrală, pe urmă nu mai ai grijă de nimic".

Faţa Nataliţei se lumină deodată.

— „Ai dreptate, Ortânsico, n'are să fie marea cu sarea acele cîteva zile, cît oiu trebui se stau la Iaşi pentru concurs. La urma urmei mînînc numai odată în zi..."

Pînea cu dulceaţă, pe care ne-o aduse coana Catinca, ne păru mai bună şi lecţiile pentru a doua zi le învăţarăm mai răpede ca de obiceiu. Mă întorceam acasă mulţumită, nu de a fi făcut să încolţească o mică speranţă în sufletul Nataliţei, — firea cum şi vîrsta mea mă făceau să nu pot împărţi ce nu aşi fi avut. Ideea mea îmi părea în tot realizabilă, şi mă bucuram de mulţumirea Nataliţei.

Toată iarna urmarăm regulat la şcoală. Pe viscol şi frig mare Nataliţa rămînea la mine cu zilele, părinţii ei şi buniţa se învăţase atît de mult cu aceste dezertări, încît, de nu s'ar fi dus Nataliţa o săptămînă pe acasă, nimene nu s'ar fi îngrijit. Nădejdea, care încolţise atît de iute în sufletul ei, avea acum rădăcini adînci.

De cîte ori n'o auzeam zicîndu-mi:

— „Ortânsico, eu aşi trebui să învăţ mai mult, să încep de pe acum preparaţia, ca să nu-mi vie greu mai tîrziu, cînd oiu trebui să repet tot. Mata n'ai avea nevoe să te sileşti atîta, la pension nu se dă concurs".

Nataliţa hotărîse ca 'n două zile pe săptămînă, cînd aveam mai mult timp liber, să învăţăm înainte la toate obiectele.

— „Vine primăvara, Ortânsico, afară se face frumos, îi soare, îi cald, eu nu pot învaţa atunci. Aşi vrea să umblu, să alerg. Toată lumea-i a mea! înţălegi mata Ortânsico, cum mi se pare mie atunci? Aşa ca şi cum aşi trăi de două ori. Şi matale tot aşa?

— „Da, Nataliţo, îmi place să privesc copacii înverziţi, iarba, mi-i drag să ascult cum ciripesc păsările.

— „Nu, nu-i deloc asta, zicea Nataliţa, dînd din cap şi ridicîndu-şi sprincenele până 'n capul frunţii. Mata, Ortânsico, te bucuri de ce vezi cu ochii, eu? eu, zău, nu ştiu bine şi nu pot spune de ce mă bucur, poate că de viaţă!".

Era prin Martie, omătul se topise şi apa de pe şosea, scurgîndu-se în şanţurile de pe lături, făcea adevărate torente. Uliţa era înecată de acel glod, care-i un fel de specialitate a tîrguşorului Vulcani, neasămănîndu-se nici cu glodul de pe şoseaua mare, nici chiar cu acel de pe drumul satului, un element, în sfîrşit, care făcea desperarea coanei Zoe Platon. Cuţitaşe, perii şi petici cu duzina nu ne ajungeau ca să ne curăţim ciuboţelele. Coana Zoe ne ajuta sfătuindu-ne să ne spălăm în pîraele de pe marginea drumului. După cîteva zile sala şcolei era goală, se declarase un fel de epidemie, o epidemie de gîlci.

Între puţinele eleve rămase tefere eram şi noi, Nataliţa şi cu mine. Cucoana Zoe, care venea de cîteva zile în fiecare dimineaţa 'n clasă, voind parcă să se asigure de creşterea sau descreşterea „molimei", cum îi zicea ea, nu uita niciodată să atragă atenţia fiică-sa asupra noastră.

— „Vezi, Agatio? Bănulescu şi Popovici n'au nimic, că ele-s fete cuminţi. Nu se scaldă 'n şanţuri".

— „Da, da, domnişoară, răspunsei cu odată, să fi văzut mata cum se spalau Lucescu şi cu Eremia, nu cum ne-o învăţat coana Zoe, ele s'o muet până la colţuni".

— „Vezi, mamă, zise încet domnişoara Platon coanei Zoe,

vezi ?“—Bătrina se uită urit la mine și părăsi sala trintind ușa.

In una din zilele următoare, o zi frumoasă de primăvară, Natalița îmi propuse să mergem până 'n capul satului și mai departe, până 'n dealul Slăvicenilor.

— „Nu vezi, Natalițo, ce glodărie e pe uliță, îi răspunsei eu, privindu-mi ciuboțelele. Ea se uită lung la mine și, cu o expresie în figură care mă făcu să roșesc, îmi zise :

— „De ce te uiți în jos, Ortănsico, cînd îi atît de frumos pe sus !?“

Fără a mai îndrăzni să invoc vre-o altă piedică, o însoții. Cînd trecurăm pe la noi, Natalița ceru voe mamei să mă oprească la masă.

— „De-acum, Ortănsico, ne mutăm la țară. Iarna-i tare frumos la mata acasă, iarna-i bine la oraș. Vara mi-i mai drag la noi în sat“.

Avusese dreptate Natalița să mă îndemne a învăța mai din vreme.

Decînd se încălzise afară, decînd răsărise iarba și înflorise pomii, nu mai puteam sta de învățat. Intr'o zi, Natalița, plimbîndu-se cu mine prin ograda școalei, îmi zise :

— „Ași vrea să-ți spun ceva, Ortănsico, dar te rog să nu rîzi ; i-o dorință a mea... Nu, nu, mai bine să tac ; altădată.

— „Să știi, Nataliţo, că mă supăr pe mata. Eu cum îți spun matale toate ?

— „Știi ce, Ortănsico ? eu aşi vrea să mergem Duminică undeva.

— „Unde, Nataliţo ?

— „Undeva, unde n'ai să ghicești niciodată ; hai încearcă.

— „Ai vrea, Nataliţo, să mergi la gară ?

— „Nu.

— „La pod la Siret ?

— „Nu.

— „La schit ?.

— „Nu, nu.' Degeaba-ți bați capu. Știi unde, Ortănsico ? trebue să-ți spun. Aşi vrea să mergem la cimitir.

— „Ce ? e vre-o îngropare cu muzica dela gară ?

— „Nu, nu-i nici o îngropare, dar așa vreau eu. M'ași duce la mormîntu bunelului și am mai vedea cimitiru, îi tare frumos acolo. I-am spus buniței să meargă cu mine și mi-o zis că trag a rău.

— „Nu ți-i frică Nataliţo ?

— „Mie ? să-mi fie frică ? De ce, Ortănsico ? mie mi-i frică numai de moarte, nu de morminte“.

Duminică, mai de dimineață ca de obiceiu, plecai la Natalița. Conu Scarlat și coana Maria erau duși la Roman. Bunița mă primi cu'n lung oftat.

— „Ai venit, Ortănsico, iar la invațatura ? mai stați copii ca doara aveți timpu....

— „Nici nu învățăm azi, bunițo, zise Natalița apropiindu-și gura de urechea bătrînei. Mă doare capu și moșu doctoru știi ce-o spus ? Să stau afară și să mă primblu cînd mă doare capu.

— „Apui bine, bine copii, ca doara așa zic și eu, duceți-va în grădina la luft.

— „Ne ducem, bunițo, în grădina de la Curte ; venim la masă ; să ne faci ceva bun“.

— „Ți-i frică, Ortănsico“ ? mă întrebă Natalița, cînd ne îndreptarăm pe cărarea care duce la cimitir.

— „Acuma, Nataliţo, mi-i mai frică de cînii din țarină ; de-or sări, să nu fugim“.

Cînd ajunserăm la poarta cimitirului, Natalița mă luă de mînă, ducîndu-mă întins la un mormînt :

— „Aici-i bunelu, zise ea, uite, citește pe cruce : Costache Bănulescu, născut la 1806, încetat din viață la 1884“.

— „Saracu bunelu ! oftă Natalița. Ce bun era ; dacă trăia el, Ortănsico, ajungeam eu departe. El învățase în străinătate, știa mult, și-mi aduc bine aminte cînd spunea tatei și mamei :

— „Să dați fata 'n școli să învețe carte multă.“ — O murit, săracu, fără să mă vadă învățînd.... De-ar ști el acuma....“

Natalița pironi ochii în pămînt. Șiroae de lacrimi îi brăzdau obrazul ; simțeam că trebuia să plec, s'o las cu totul amintirilor ei. Pe nesimțite mă depărtai, făcîndu-mă a citi inscripțiile de pe crucile celorlalte morminte.

— „Te duci, Ortănsico ? îmi zise Natalița, mulțumită parcă de a mă vedea că mă depărtez ; le faci vizita la toți ? eu stau aici, am venit la bunelu. Dacă vrei să te primbli, du-te 'n partea cealaltă, la cimitiru nemțesc ; acolo-i tare frumos. Până te întorci mata, eu mai plivesc buruenile de pe mormînt și samăn rozetă ; tare-i plăcea bunelului rozeta“.

Mergînd înainte și abătîndu-mă ades de pe cărărușa dintre cele două cimitire, ca să citesc inscripțiile de pe cruci sau să văd mai de aproape vre-un monument, mă trezii deodată singură între morminte. Un fior răce îmi străbătu tot trupul ; simții inima bătîndu-mi cu putere. Incercai să fug ; picioarele îmi tremurau atît de tare, încît nu mai putui face un pas. Strigam cît puteam pe Natalița ; vocea mea chiar îmi făcea frică ; în acea singurătate îmi părea că aud un glas străin. Strigam ; țipam desperat : nici un răspuns. Atunci, ca nebună de frică, mă repezii printre cruci, îndreptîndu-mă spre locul unde mi se părea că lăsasem pe Natalița. Groaza mă făcuse să pierd noțiunea locului ; tot alergînd, izbindu-mă de cruci, împedecîndu-mă și căzînd peste morminte, mă trezii deodată la celălalt capăt al cimitirului. Dincolo, după gard, se întindea valea satului Solomeni. Uitîndu-mă înapoi, pe unde trecusem, mi se păru cimitirul o lume nesfîrșită de cruci și morminte. Răgușisem țipînd. Frica îmi sleise toată puterea și mă zăpăcise într'atît, încît nu-mi puteam da samă încotro să mă îndrept cînd, privind încă odată înapoi, văzui în depărtare pe Natalița, apărînd și dispărînd după monumente și boschetele de lemnul-domnului. Adunîndu-mi atunci toată puterea care-mi mai rămăsese, alergai înaintea ei.

Nataliţa era la cîţiva paşi de mine, cînd îmi făcu semn să mă opresc:

— „De ce treci peste morminte, Ortânsico; nu-i oare păcat să-ţi mai ducă acum şi greutatea matale?

— „Mi-a fost frică, Nataliţo, te-am strigat din răsputeri şi nu ai răspuns; n'ai auzit?

— N'am auzit.... Haidem acasă, Ortânsico, uite-te soarele-i sus şi buniţa ne aşteaptă".

De mînă, mergeam amîndouă pe cărarea care ducea la poartă. Eram la capătul acelui defileu de morminte, cînd Nataliţa, îndreptîndu-şi privirea spre partea cimitirului nemţesc, văzu un mormînt închis într'un grilaj alb şi ascuns supt un strat de iarbă verde.

— „Hai acolo, Ortânsico, hai să vedem. Aici trebue să fie mormîntul unui copil, zise Nataliţa, măsurîndu-l cu ochii. Poţi citi ce-i scris pe cruce, Ortânsico?

— „Da, zisei eu, întinzîndu-mă cît puteam peste grilaj: Irma Prediger, 1876—1887.

— „Tocmai de vîrsta mea era saraca, zise Nataliţa, încruntîndu-şi sprincenele. Cine ştie... poate că şi ea, ca mine, o fi dorit lucruri mari... şi iaca... Dacă aşi muri, Ortânsico, tot aşa mi-ar fi mormîntul. Buniţa ar sămăna toporaşi şi m'ar îngriji... N'aşi vrea grilaj..."

Ochii Nataliţei se umpluse de lacrămi; ea mă luă de mînă şi, tîrîndu-mă aproape, alergă spre poartă; ca şi cînd ar fi urmărit'o ceva, se uita înapoi cu groază şi nu se putu opri decît în drum. Deabia suflînd, ea-mi zise:

— „Ţi-am spus eu, Ortânsico, că nu mi-i frică de morminte; de moarte numai, mi-i tare frică. Nu ştiu cum mi s'a părut deodată că mă văd în sicriu. Hai mai repede, Ortânsico, mi-i frig în spate".

Coana Catinca ne aştepta la capătul cerdacului.

— „Da bine, copii, voi nu vedeţi că-i sus soarele. Am trimis pe Ileana după voi, şi a zis ca voi nu eraţi la grădina.

— „Ba da, buniţo, se grăbi să răspundă Nataliţa; am fost tot într'o grădină".

Deşi buniţa ne dădea la masă tot ce ne plăcea, Nataliţa nu putu gusta din nimic. Coana Catinca observă şi ne întrebă:

— „Ce aveţi astăzi? V'aţi trudit tare, aţi suit în fuga la dealu. Ortansica, draga, după masa se va culcaţi; uite la Nataliţa cum e de galben; disara vine Scarlaţel şi gasesc belè".

A doua zi Nataliţa nu veni la şcoală. Se înţelegea că eu trebuiam să ştiu cauza absenţei ei.

— „De ce n'a venit Bănulescu? mă întrebă domnişoara Platon, însemnînd ceva în catalog".

— „I-o fost eri rău, domnişoară, are friguri mi se pare...

— „Da, da, zise Domnişoara, aceste sînt frigurile de Luni,—aşa face Bănulescu de un timp,—se vede că Duminica îi este lene să înveţe! Să te duci, Popovici, şi să-i spui că mîne trece Regele pe la gară, să vie negreşit ca să ducă ea steagul, —să nu lipsească că o pedepsesc".—Apoi adresîndu-se şcoalei întregi, domnişoara Platon spuse: „Mîne trece Regele,—la două să fiţi toate aici îmbracate în naţional!".

După amiază mă dusei în fugă la Nataliţa, mă mirai nevăzînd'o în cerdac sau venindu-mi înainte la poartă. În ogradă linişte mare, numai Lupu, care sta lungit în uşa bucătăriei, îşi ridică capul hîrîind până mă apropiai de el. Ileana se arătă în întredeschizătura uşii de la bucătărie şi-mi spuse că duduia Nataliţa fusese tare bolnavă astă noapte.—„Coana Catinca şi duduca Maria hodinesc, da duduia nu ştiu ce-o hi făcînd." Ileana îmi deschise încet uşa de la sală, în care se răspîndea un miros pătrunzător de oţet de trandafir. Mă îndreptam spre odaia Nataliţei, cînd Ileana, trăgîndu-mă de mînică, îmi şopti:

— „Nu acolo, nu acolo, dudue—du-te mata dincolo, în etac, că'n odaia dumneaei nu mai vra să şadă.... cică-i ca un mormînt de întunecoasă".

Prin geamul de sticlă şi prin perdeaua de dantelă, văzui pe Nataliţa în pat. Întoarsă cu faţa la părete, părea că doarme. Hotărîtă s'o aştept până s'ar fi sculat, mă aşezai pe un scaun lîngă masă. Mă pregăteam să răsfoesc „Calendarul pentru toţi", cînd Nataliţa oftînd adînc şi apropiindu-se mai mult de părete, începu să vorbească în somn cuvinte neînţelese, fraze fără şir. Îmi era frică, nu ştiam ce să fac, mă repezisem spre uşă ca să strig pe Ileana, cînd Nataliţa porni într'un hohot de rîs.

— „Aşa-i că te-am spăriet? şi de ce? nu sînt tot eu? Vezi mata, Ortânsico, numai oleacă de ne schimbăm, putem alunga pe cunoscuţi, amici... Buniţa, saraca, n'ar fugi să mă vadă orişicum.—Am fost tare bolnavă astă noapte, am avut friguri, şi-mi spune buniţa că am buiguit. Visam lucruri urîte, Ortânsico. În loc de morminte cu verdeaţă şi cu flori, cum am văzut noi eri, mi se arata în vis sicrie, gropi adînci, vai de mine! Ai fost astăzi la şcoală? Ce-o zis domnişoara?

— „Domnişoara o zis, Nataliţo, că mîne trece Regele pe la gară, să ne ducem toate îmbracate în naţional,—mata ai să duci steagu,—şi să te ferească Dumnezeu să lipseşti, aşa o zis domnişoara. Eu nu ştiam că mata ai fost aşa de bolnavă. Cînd m'o întrebat am spus şi eu că ai friguri.

— „Şi o crezut domnişoara?

— „Nu, Nataliţo, o zis că-s frigurile de Luni!

— „Bine ar fi, Ortânsico, să fie numai cele de Luni, tare mă tem c'or să fie de Marţi şi de Mercuri... Nu ştiu ce am, mă doare capu, mă doare 'n spate, mi-i frig, curat aşa-i era şi ţaţei Măriei cîteodată...

— „Mă duc Nataliţo la şcoală. Să spun domnişoarei că vii?"

— „Da, da, vin negreşit".

Trecerea Regelui era un mare eveniment în tîrguşorul Vul-

cani. Pentru a prezinta bine şi frumos şcoala, domnişoara Platon sacrificase o jumătate de zi combinînd costumul fiecărei eleve.

— „Lucescu, tu ai costum naţional ?

— „Am două cămeşi, domnişoară, fotă şi brîu n'am".

— „Păun, să împrumuţi lui Lucescu una din fotele tale".

— „Leibovici, tu ai costum naţional?"

— „Nu, domnişoră, iu am u fotă, da u verişoră are şi cimeşă şi brîu, şi u zis ci are să împrumite".

A doua zi, la ora hotărîtă, toate fetele erau strînse la şcoală, care de care mai pocită şi mai stîngace in acel port de ocazie... Intre cele mai bine îmbrăcate era Nataliţa.

— „Ce frumosu-i costumul matale, Nataliţo, nici nu ştiam că-l ai, de ce nu mi l'ai aratat niciodată?

— „De-ai şti de unde-i, îmi şopti ea oftînd, nu te-ai mira că nu l'ai văzut până acum. O fost a ţaţei Mariei, şi, cînd o murit, buniţa l'o luat între alte lucruri, eu n'am ştiut de costum până eri. Cînd am spus buniţei să trimeată la Ioneasca să împrumute pe al Lenţei, buniţa o deschis lada şi o scos costumu ista, l'o strîmptat, că-mi era larg, şi vezi ? m'o gătit cu el! Plîngea biata buniţa cînd m'o văzut îmbracată, şi eu am plîns mult, parcă mă apasă, mai bine nu-l îmbracam".

— „In rînd"—striga domnişoara Platon potrivindu-şi marama pe cap.

— „Bănulescu, ia tu steagu, şi tu, Popovici, mergi alături să-i ajuţi cînd s'a obosi".

— „Şmilovici, Kalmăn, ce ? n'auziţi ? Ce cauţi pe sub bancă Mihăl ?

— „Am perdut marjele, dumnişoră! Iu am împrumitat la Leibovici salbă care am împrumitat de la soră, şi Leibovici mi-u împrumitat un şirag de mîrjan şi acu s'o rupt, şi acu iacă... nu gisăăsc!..."

— „Hai, Agatio, nu mai pleci? întrebă cucoana Zoe din sală. Domnu Trandafir o trecut de mult, iar are să fie şcoala de băeţi în frunte"...

— „Bănulescu, Popovici, hai, mişcaţi odată", ordonă domnişoara Platon...

Incet, încet, scoboram valea care duce la gară. Nataliţa slabă, galbănă părea că se împiedecă la fiecare pas.

— „Ţine, Ortănsico, steagu, că nu mai pot, nu ştiu ce am, mă arde 'n spate, ameţesc; dacă nu m'ar ocări domnişoara, m'aşi întoarce acasă.

— „Lasă-te pe mine, Nataliţo"şi dă-mi steagu." —„Doar aşa, zise ea, răsuflind mai liber".

La gară era strinsă toată lumea din tîrguşorul Vulcani şi mulţi ţărani din satele vecine. Era atîta îngrămădeală, încît numai cu ajutorul domnului Despot, poliţaiul gării, puturăm ajunge în faţa peronului, lîngă şcoala de băeţi, pe care domnu Trandafir, profesorul, o aşezase tocmai acolo unde trebuia să se oprească vagonul regal. Ţineam steagul cu amîndouă mînele. Nataliţa lăsîndu-se pe mine din ce în ce mai greu, mă făcea să es din rînd.

— „Ce ai, Popovici, mă întrebă, încreţindu-şi fruntea, domnişoara Platon, parcă nu te poţi ţine pe picioare, stai drept, de ce-ai luat steagu ?

— „Bănulescu nu mai poate, domnişoară, o apucat'o iar frigurile".—Pentru alte explicaţii nu mai era timp, trenul sosea.

Vagonul regal se opri chiar în faţa domnului Trandafir. Acesta, în culmea entusiasmului, intonă imnul regal, şi noi cu toatele, după îndemnul domnişoarei Platon, zbieram cît puteam. Nataliţa era mută. O întrebasem de cîteva ori de ce nu cînta, prin gesturi numai, ea îmi arăta gîtul şi pieptul. Nu înţelegeam nimic. Trenul plecă, şi noi, în rînd, ne întorceam spre şcoală. Deodată Nataliţa, într'o mişcare bruscă, îşi duse batista la gură, se opri în loc, eşi din rînd şi-mi făcu semn să trec înainte.

Domnişoara Platon, care era în urmă, neînţelegînd de ce încetenisem pasul, veni în grabă spre noi şi rămase împietrită, cînd văzu pe Nataliţa ţinînd strîns la gură batista plină de sînge. Toată şcoala eşi din rînd şi se strînse în jurul Nataliţei. Aceasta, galbănă, tremurînd, ca zguduită de friguri, ne făcea semn să trecem înainte.

— „Popovici, mergi tu cu şcoala, îmi zise domnişoara Platon, ia sama să nu rupi steagu, să-ţi ajute alta la deal"...

— „Mihăl, aleargă înapoi la gară şi adă o trăsură".

Aşi fi vrut să rămîn cu Nataliţa, dar nu îndrăzneam să spun domnişoarei, care-mi încredinţase conducerea şcoalei. Grija, frica pe care mi-o dăduse starea Nataliţei, mă făcu să-mi uit iute misiunea. Ca să ajung mai în grabă în tîrg şi acasă la Nataliţa, zisei colegelor mele să ducă steagul de amîndouă capetele, şi, ne mai ţinînd samă de recomandaţiile domnişoarei Platon, lăsai şcoala supt conducerea altor eleve. Acasă deabea putui spune mamei ce se întîmplase.

— „Pacat de fata asta", zise mama.—Fără a înţelege bine înţelesul vorbelor ei, îmi dădeam samă că Nataliţa era rău bolnavă.

Acele cîteva momente, pe care le treceam schimbîndu-mi costumul, mi se părea că se prefac în ceasuri. Distanţa dela mine la Nataliţa nu fusese niciodată atît de lungă! Mai mult alergînd decît mergînd, cu inima bătîndu-mi tare de emoţie şi de fugă, ajunsei la Nataliţa. Coana Maria îmi eşi înainte:

— „Bine că ai venit, Ortansico, spune drept ce s'o întîmplat Nataliţei, de mi-a adus'o Platonoaia mai mult moartă ?"

Istorisii coanei Mariei tot ce ştiam. Ea făcu o cruce mare, borborosi ceva şi plecă. Nu îndrăzneam să intru în casă, ca şi cînd eu aşi fi fost vinovată de tot ce se întîmplase. Stam la uşă, neputîndu-mă hotărî ce să fac, cînd văzui, prin geam, pe coana Catinca venind spre mine.

— „Ce faci aici, Ortansico, ai venit se vezi pe biata Nataliţa ? draga buniţei, ca tare bolnava este. Eu, numai eu sunt de vina,—zicea coana Catinca lăcrămînd, nu trebuia s'o îmbrac cu lucruri acele, mare inima ra o avut Nataliţa, cînd o vazut

costumu acela și numai de asta... Doftoru o spus se nu vorbeasca mult, haide, Ortansica in casa, vorbește mata și Natalița se taca și se asculte ca se se mai ia".

Coana Catinca îmi deschise încet ușa etacului. Natalița era în pat. Paloarea feței, cît și acele urme pe care le fac unele boli din chiar momentul cînd se arată, nu mă impresionau atît cît privirea Nataliței, care mă țintui în loc. Nu mai erau ochii ei, acei ochi care aveau în ei ceva ce nu mai văzusem: erau două borte mari, adînci, întunecoase; gura o ținea atît de strîns, și barba părea atît de ascuțită, încît îi complecta înfățișarea unei bătrîne vrăjitoare, pe care o văzusem noi în ilustrațiile dintr'un roman. Nimic nu se mișca în figura Nataliței, părea că se împietrise deodată.

Mă apropiai încet de patul ei, ea îmi făcu semn să stau liniștită....

Coana Catinca eși din odae și numai atunci îmi păru că zăresc o altă expresie în figura Nataliței. Ea mă privi lung și dădu desnădăjduit din cap. Înțelesei din acel gest mai mult de cît îmi spusese mama și chiar mai mult decît îmi închipuiam eu.

— „Am... mai varsat și aici... am să mai vărs, mi-i cald... în spate, știi, că acolo la gară... vino aproape, trebue să vorbesc încet... bunița... tare rău o făcut bunița, m'am îmbolnăvit... ca țața Maria! Saraca buniță, credea că face bine,—nu spune ce am zis eu. Dă-mi un bulgaraș de ghiață, parcă-mi dă sănătate... și putere, mai dă-mi. Cine-o dus steagu?

— «Nu l'am dus eu, Natalițo, l'am înfășurat și l'au luat fetele de amîndouă capetele".

Natalița zîmbi trist și zise:

— „Ca și mine... Cum m'am dus și cum m'am întors! Dă-mi o lingură din doctoria cea neagră de pe masă... tare-i rău să verși sînge... țața Maria dela Bădeni!..."

Ne mai putîndu-și ținea lacrămile, Natalița se întoarse cu fața la părete și-mi zise să mă duc că vrea să doarmă.

A doua zi, cînd venii să văd pe Natalița, aflai dela coana Maria că bunița plecase la Roman ca să spue doctorului Fiedler ce se întîmplase Nataliței și să-i ceară doctorii... Se întoarse în aceiași zi bătrîna, aducînd cutii, sticluțe și mulțime de recomandații pentru Natalița. Cu o vădită mulțumire îmi arăta coana Catinca tot ce adusese, îmi spunea și-mi repeta toate prescripțiile doctorului.

— „Știi ce-o zis nepotu, Ortansico? se lase fata carte pana la anu, asta ce-a avut ea vine dela mare creșterea, trebue mancare multa și se dorma și se nu umble mult".

Nataliței nu i se spusese nimic de recomandațiile doctorului. Coana Catinca, știind dragostea ei de învățătură și cunoscîndu-i cu de-amănuntul planurile, nu voia s-o supere acum, cînd ea avea nevoe de cea mai mare liniște.

Era prin Maiu, examenul se apropia. Natalița, care stătuse acasă o lună supunîndu-se îngrijirilor coanei Catincăi, deveni deodată nerăbdătoare și se hotărî a veni la școală de a doua zi chiar.

— „Nu vrau, Ortănsico, să pierd un an, îmi zicea ea. Mai bine învăț acuma și la vară stau degeaba. Mata știi că la concurs se ține samă de notele dela examenu de absolvire al clasei a patra? Am rămas destul de-n urmă, acuma sînt de tot bine, la ce să mai stau acasă?"

Din ziua aceia și până la examen, cu toată nemulțumirea buniței, Natalița urmă regulat la școală. Ca întotdeauna învățam împreună, ceteam, vorbeam. Natalița însă nu mai era aceia de mai înainte. Nu puteam pricepe atunci la ce se datorea acea schimbare, dar o vedeam, o simțeam și mai mult, căci ea făcuse din Natalița o altă ființă.—Venea acum la școală mai regulat ca oricînd, știa bine lecțiile. Nu le mai învăța însă cu drag ca altă dată. În recreație rămînea în clasă, pentrucă nu putea suferi zgomotul. Grădina dela curte, deși în toată frumusețea ei, n'o mai atrăgea. Natalița nu se mai bucura de o zi frumoasă și timpul rău părea că nu-l vede. Deși foarte strîns legate de copilăreasca noastră prietenie, aveam impresii pe care nu i le spuneam, pentrucă în ele era ceva nedeslușit, ceva ce n'aşi fi știut să spun. Admirația ce mi-o inspirase, acel sentiment rar la copiii de aceiași vîrstă, mă făcea să nu pot, să nu îndrăznesc a o întreba. De mi-ar fi spus chiar,—cine știe de aşi fi putut pricepe adevărata cauză a schimbării ei... De influența fizicului asupra sufletului eram departe să bănuesc ceva. Și apoi, pentru mine, Natalița nu mai era bolnavă: știam că bolnavul nu mănîncă și nu umblă!...

Coana Catinca, tot ea biata bătrînă, mă lămuri puțin. Într'o zi, cînd era la noi, venind între altele vorba despre Natalița, bătrîna spuse mamei, oftînd:

— „Coana Sofica, draga, fata nostra nu-i sanatosa. Natalița coace o bola. Dar cui se spun? lui Scarlațel? Mariei? Ea o zis ca eu sunt o cobe și de atunci eu tac, dar ma dore inima, coana Sofica draga".

Din acea zi, sentimentul meu de admirație pentru Natalița se mări. Ea era bolnavă și nu spunea, nu se plîngea. De ce oare? Ca să nu îngrijească pe părinți? Pe coana Catinca să n'o supere? Credința aceasta, întărită pe fiecare zi de starea curioasă a Nataliței, făcu se răsară în sufletul meu de copil un sentiment de nespusă milă. Nu știam ce să fac ca Natalița să se schimbe, să se înveselească, adică, după cît pricepusem eu, să se însănătoșască. Reamintindu-mi una din prescripțiile doctorului dela Roman, de care-mi vorbise coana Catinca, chemam ades pe Natalița la mine și o hrăneam cu tot ce era mai bun prin cămară. Îi dam să bea vin vechiu din care auzisem că cereau mulți bolnavi. Mi se părea că fiecare picătură pe care o gusta îi făcea bine. Purtam la gît o cruce pe care mi-o dăduse străbunica, ca să mă apere de boli. Natalița avea mai multă nevoe de acel talisman. Mă ferii a-i spune proprietățile, și ea o primi, foarte bucuros, în chip de dar.

Examenul îl trecu Natalița foarte bine. Ea eși premianta întăia, și eu a doua.

— „Ai fi luat și tu, Popovici, premiul întâiu, îmi zicea domnișoara Platon, dacă aveai zece și la conduită, ca Bănulescu."

Nu cred să fi fost vreodată mai puțină rivalitate între două colege. Nu numai că nu mă gîndisem niciodată să întrec pe Natalița, dar eram foarte mulțumită de succesul ei, la care de altfel mă așteptam. Nici sănătatea, pe care părea a o fi recăpătat, nici premiul și nici chiar perspectiva de care se bucurase Natalița un an întreg, nu-i schimbase însă dispoziția. Era altă dată atît de vovbareță,—putea sta acum ceasuri întregi fără a vorbi nimic. Pe cît era de neastîmpărată odată, pe atît era de liniștită acum.

— „Nu știu ce mai am, Ortănsico, nu mă doare nimic, nu mi-i rău, îmi pare însă că sînt de lemn. Mi-i greu de orișice și chiar de mine, ce-o fi oare? Trebue de pe acum să încep a învăța, să mă prepar, și nu știu de ce nu mă trage inima."

Intr'o zi Natalița plecă cu coana Catinca la Roman.

— „S'a dus baba să mai arate pe Natalița la doctorul Fiedler, îmi spunea coana Maria, parcă ce are fata? Așa-i baba, numai boale și morți vede, cobea dracului!"

Intr'o carte postală ce primii de la Natalița, ea îmi scria: s'au dus planurile mele, eu trebue să fiu croitoreasă nu profesoară. Ne întoarcem Duminică dimineața, să vii devreme.— Nu înțelegeam nimic și nu-mi închipuiam nici o legătură între ceia ce-mi scria Natalița și starea sănătății ei. Așteptam cu nerăbdare Duminica. Mă dusei în acea zi și mai devreme ca de obiceiu. Natalița mă aștepta în poartă.

— „Ai primit scrisoarea mea Ortănsico?

— „Da. Și.... ce-ai înțeles, mă rog, mă întrebă ea rizînd.

— „Că nu mai vrei să dai concurs.

— „Bravo! Bravo! Ortănsico, bine mai înțelegi! Nu vreau? Ori nu mai pot? zise ea țipînd aproape și roșindu-se tare. Te-am chemat să te întreb ce crezi tu. Dar lasă-mă întâi să-ți spun din capăt. Chiar în ziua cînd am ajuns la Roman, bunița m'o dus la moșu doctoru; eu credeam că sintem la vizită, cînd îl văd că mă chiamă în altă odae și-mi spune: „Bine că ai venit să te văd și eu. Astă primăvară ai fost bolnavă. N'am putut atunci să mă duc la Vulcani, aveam bolnavi. Acum, pentrucă ai venit tu, hai să mai vedem cum mai merge".—Mă ascultă, neamțu, mă ciocănește pe piept, pe spate, îmi zice să tușesc, iar ascultă, mă întreabă dacă pot mînca mult, dacă dorm bine, dacă nu obosesc cînd merg, și dacă mă dor oasele. I-am spus că n'am tușit de astă primăvară, că mînînc și dorm bine. Ce era să-i spun? Că nu-mi mai place cum face bunița mîncarea, și de aceia nu mai pot mînca, sau că horăe de scoală pietrele și nu mă lasă să dorm? Se vede că doctoru era nemulțămit de răspunsurile mele, cari poate nu se prea potriveau cu părerile lui, căci mi-a zis: „Spune drept, că aici nu ne jucăm."—Dacă mă obosesc și de mă dor ciolanele, m'o întrebat de multe ori. I-am spus și eu, la urma urmei, că-i tare

salteaua din pat și că mă dor! Crezi c'o rîs, neamțu? Așșa... nici n'o zîmbit măcar! Spovădania nu s'o sfîrșit aici, m'o mai întrebat ce-am mai învățat până acuma și ce mai am de gînd să învăț? I-am spus, și atunci o sărit neamțu de pe scaun, o început să dee iute din cap și din amîndouă mînele și să strige aproape: „Nu, nu, nu, asta nu se poate, nu, nu-i bun. Am mai spus odată la mătușa ce să facă, nu mă ascultă!.." — Nebunise neamțu. Cine știe cui o mai fi spus el pologhiile estea, și credea că buniței!... Nu știu ce-o mai fi vorbit el cu bunița, căci sara, la masă, mi-au părut cu toții înțeleși să mă sfătuiască să nu mai dau concurs, să nu mai învăț la Centrala. Mătușa, mama doctorului, mă poftea să stau la dumneaei și să urmez la școala profesională. Doctoru zicea că asta-i bun, că-i mai ușor, că altfel nu se poate!—Mata ce crezi, Ortănsico? Oare nu cumva tataia o fi pus pe bunița să vorbească cu doctoru? poate că-i este frică să nu-l coste prea mult întreținerea mea în școală, sau vrea să sfîrșesc mai iute ca să cîștig... Ar trebui tataia, dacă așa se gîndește, să-mi spue curat. De ce să mă trimeată la Roman... la doctor!... Mata ce crezi, Ortănsico?

— „Eu cred, Natalițo, că tataia matale nu-i amestecat deloc. Oare la școala profesională n'are să cheltuiască cu mata, ciuboțele, rochii... lucru cît o costa încă.

— „Ei, Ortănsico, mata nu știi... Mătușa și vară-mea au destule vechituri.

— „Atunci, Natalițo, cum ți le poate da la Roman, ți le-ar putea da și la Iași.

— „Așa ar trebui să fie, Ortănsico, tot acolo ar veni, dar, vezi mata, cînd sînt în ochii lor e altă ceva, și cînd nu.... mă uită! Tataia și mamaia nici nu vor să audă de Școala Centrală, nu știu ce le-o mai fi spus bunița. De unde erau aproape să mă lase să fac ce voiam, acuma s'au schimbat de tot... Cînd i-am zis tataei astăzi că am să încep să mă prepar de concurs, s'o supărat, o trîntit ceașca de cafe și mi-o zis: „Ce? nu te vezi? ești ca o scîndurică!"—Cum sînt eu Ortănsico? Slabă tare? Mai slabă decît Lența Ionescu?

— „Nu, Natalițo, mie nu mi se pare.

— „De ce zicea atunci Fiedler că n'am să pot învăța și, la urma urmei, de ce m'o fi dus bunița la doctor?!

— „Eu cred, Natalițo, că el te îndeamnă să faci școala profesională, pentrucă-i mai ușor. Știe că ai fost bolnavă, că ai nevoe de o hrană mai bună și asta nu-i la școală și mai ales la Centrală! La mătușa matale e altă-ceva, ca la Nemți...

— „Cu alte cuvinte eu trebue să mă fac croitoriță? Cînd ai să vii mata din pension, ai să chemi croitorița, pe Bănuleasca, să-ți lucreze rochii. Ea, are să aștepte în sală sau are să plece, atunci cînd duduia n'are să fie dispusă să încerce... Săracă Nataliță!" zise ea cu vocea înecată 'n lacrămi.

Din ziua aceia ea nu-mi mai vorbi nimic. Ne vedeam ades, părea insă că secase deodată izvorul de nesfirșite destăinuiri Amindouă simțeam acea jenă de a tăcea ceva ce aveam de spus. Timpul, care altă dată ne părea prea scurt pentru tot ce aveam de spus și de făcut, trecea acum atit de greu! Și una și alta ne dădeam samă de această schimbare. Amintirea timpului trecut ne făcea s'o ascundem, să voim a nu o simți. Pentru aceasta recurgeam la stratageme. Propuneam Nataliței să mergem la grădină sau la vre-o colegă, să cetim sau să jucăm concina prădată. Natalița se gindea in totdeauna până să ia o hotărîre și, fără schimbare, își alegea distracția care reclama mai mult timp.

Era in Septembre, in ajunul deschiderii școlilor. După indemnul unor rude, părinții mei se hotărîse să mă dea la un pension francez. Alergai la Natalița să-i spun.

— „Știam, Ortânsico, că mata ai să mergi departe... de mine-i mai greu. Trebue să-mi aleg: mă fac croitoriță sau rămin cu patru clase primare, așa ca fata Marghioalei cea de colo, zise Natalița, arătindu-mi o fată dormind pe prispa unei case. Ea-i învățata satului, și eu ce-ași fi? Nu; mai bine să mor."

Eram gata de plecare la Iași, cind Natalița veni într'un suflet la mine.

— „Am să-ți spun ceva, Ortânsico, îmi zise ea, luindu-mă la o parte.

— „Un secret?—„Da, Ortânsico, și te rog să nu spui nici coanei Soficăi până nu se va hotărî. E un mare bine ce te rog să mi-l faci. Am auzit, mi-a spus odată vară-mea, Olga Fiedler, că'n pensioanele private se primesc fără plată eleve sărace care, după ce termină școala, sau chiar in cursul superior, dau lecții in școală, supraveghează, insfirșit se plătesc și ele cum pot de binele ce li s'o făcut. M'am gindit, Ortânsico, că un an doi mai mult la pension, tot ar fi mai bine decit să mă hrănesc cu acul sau să rămin acasă. Vorbește cu directoara și scrie-mi, Ortânsico, îndată, să nu pierd mult timp. Ce bine mi-ar părea se fim intr'o școală... Cind am fost la Roman mi-a dat doctoru Fiedler cițiva franci, și, cu ce mi-o mai dat tataia la anu nou, îmi ajunge pentru drum și o parte din cărți. De cărți n'am să am mare nevoe, dacă învățăm împreună, ca până acum".

Făgăduind Nataliței să vorbesc cu directoara îndată ce voi ajun..., ne despărțirăm, lăsînd'o mulțămită și veselă, cum n'o văzusem de mult.

Drumul cu trenul, impresia pe care mi-o făcu acel oraș mare, Iașii, revederea rudelor, școala, insfirșit toată această mare schimbare in viața mea, mă ameți intr'atit, incit uitai citeva zile făgăduințile ce le făcusem Nataliței. Aceasta, nerăbdătoare, îmi scrise: „dacă nu răspunzi îndată, iau pinză, foarfeci, ață și plec". Nu știam ce să fac, cum săvorbesc cu directoara, căreia nici nu îndrăzneam să-i stau in față. Făgăduisem Nataliței, închipuindu-mi pe directoara ca o altă domnișoară Platon. Timiditatea, jena ce o simțeam in fața doamnei Gallet, stabilea deosebirea care era între cele două directoare. Pregăteam in

minte tot ce aveam de spus, mă duceam in cancelarie foarte hotărîtă să vorbesc. Cind d-na Gallet își ridica ochelarii pe nas și mă privea întrebîndu-mă ce vreau? plecam ochii, bilbiiam numele vre-unei eleve și nu știam cum să nemeresc ușa...

După citeva asemenea expediții in cancelarie, pierdusem cu totul nădejdea să mă pot ținea de făgăduință, cind, vorbind de acest lucru uneia din colege, aceasta îmi spuse:

— „Știu, prietena matale ar vrea să fie ca domnișoara Florian. Am auzit că-i de opt ani aici, îi saracă, și madame Gallet o ținut-o fără plată; in schimb ea dă de un an lecții in școală și face repetitoriu de două ori pe săptămină."

Domnișoara Florian, căreia îi vorbii in acea zi chiar, spuse doamnei Gallet motivul repetatelor mele încercări. Directoara mă chemă de astă dată in camera ei și mă puse să-i istorisesc cum ajunsesem să mijlocesc pentru acea fetiță. Chipul ei de a-mi vorbi mă încurajă atit de mult, incit îi spusei in scurt tot ce mă impinsese să-mi iau acea insărcinare. Directoara mă netezi pe cap și-mi zise: „Tu es une bonne petite fille, dar acum n'o să pot primi eleve in condițiunile in care ar vrea să intre acea fetița". Dacă acest sfîrșit mă descurăjă,—in inceputul vorbelor doamnei Gallet, in acele citeva cuvinte franțuzești îmi era toată speranța.... Le repetai de mai multe ori in minte până ajunsei in clasă. Cea intăi elevă, care-mi eși înainte pe coridor, trebui să-mi traducă „tu es une bonne petite fille". Orișicind această părere a doamnei Gallet m'ar fi măgulit, acum ea nu făcea decit să mă împace puțin cu mine însămi. De cind văzusem mai bine pe directoara, de cind îmi vorbise atit de frumos, mă invinuiam că lăsasem să treacă atita timp, că nu avusem îndrăzneala să vorbesc, și că făcusem pe biata Natalița să aștepte in zădar.

Nu știam ce să fac, in ce chip să-i dau răspunsul doamnei Gallet. Stricai o jumătate din caet făcînd ciorne. In una spuneam prea mult, in alta prea puțin, in o a treia nu eram destul de înțeleasă.

Domnișoara Florian îmi veni in ajutor:

— „Ca să n'o superi prea mult pe colega ta, îmi zise ea, scrie-i că anul acesta nu se primesc eleve in condițiunile in care ar vrea să intre ea, dar dela anul viitor.... Astfel îi vei lăsa puțină speranță, și până la anu multe se schimbă".

Așteptam nerăbdătoare răspunsul Nataliței. Ea îmi scrise că, după atita tăcere, prevedea ce va veni, totuși era bine, mai bine decit se aștepta ea!

Natalița se hotărîse să prepare singură clasa și, ca să facă voia părinților, urma și la școala profesională, un an numai „atît cit să mă învăț a ținea bine acu in mină". Ne scriam des. Natalița îmi vorbea de profesoarele ei, care nu observau un lucru decit atunci cind era rău făcut; de colegele ei, cu care nici ea nu știa de ce nu se putea înțelege; insfirșit de micile neajunsuri din familie. „Un an nu-i mult"... nu uita să repete Natalița in toate scrisorile.

După dorința ei, îi descriam cu deamănuntul viața din pension, tot ce învățasem și ce făcusem într'o săptămînă. Recreația de Duminică era toată consacrată acestor comunicări.

Mă deprinsesem atît de mult să primesc vești dela Natalița în aceiași zi și aproape la aceiași oră, încît, atunci cînd ele soseau cu o întîrziere cît de mică, mă simțiam parcă lipsită de ceva absolut trebuincios. O nespusă neliniște mă cuprindea, și nu-mi aflam loc până ce nu primeam scrisoarea așteptată. Intr'o Duminică nu-mi veni de loc acel ziar săptămînal. La cîteva scrisori, pe care, în afară de ziua fixată, le scrisei Nataliței, iarăși nici un răspuns. Nedumerirea mea nu ținu mult: aflai dela tată-meu vestea tristă de nenorocirea care lovise familia Bănulescu. Nu se știa prin ce împrejurare conu' Scîrlat fusese tîrît de alții într'o afacere, care-l dusese înaintea justiției și de acolo la închisoare preventivă. Natalița era acasă bolnavă. Ii scrisei iar, fără a primi răspuns. Cînd venii în vacanța de Crăciun, fără vre-o altă explicație, mi se interzise să mă duc la Natalița. Pe toate cunoștințile noastre, care ar fi fost în măsură să-mi spue ceva de dînsa, le întrebam fără a putea afla mai mult decît știam eu. Bănulescu era închis și fata rău bolnavă. Cu toată frica ce aveam să nu afle mama, scrisei Nataliței prin moșu Vasile, vizitiul nostru, rugînd'o să-mi răspundă tot prin aceeași poștă. Imi pare că văd acea scrisoare pe care mă dusei s'o iau din grajdiu. Cuprinsul mi-l amintesc cuvînt cu cuvînt, pentrucă el mă impresionă adînc:

„La noi, Ortănsico, e mare nenorocire. Tataia.... vei fi aflat ce i s'a întîmplat. Eu simt că am să mor de supărare, dar n'ași vrea să mor, Ortănsico, înainte de judecarea procesului tataei, cînd știu eu bine că trebue să-i iasă dreptatea. Tare-mi pare rău că nu vii la mine. Cred că nu te lasă coana Sofica. Nici bunița nu se mai duce. De ce s'or fi supărat? Eu nu știu, dar mata știi? Scrie-mi cînd poți, tare mă mîngîi, și trimete-mi cărți să citesc".

In casă se vorbea rar de Bănulescu, și, cînd prindeam cîte-o vorbă, mintea mea se pierdea în interpretări care, totuși, nu-mi ajutau se aflu mai mult decît mi se spusese.

Intr'o zi auzii pe tatăl meu zicînd mamei:

— „Mîne mă duc la Odobeni, se începe sesiunea Curții cu juri. De-ar scăpa bietul Bănulescu, plătește păcatele vulpoiului de Simionescu. Dac'oiu cădea între jurați, știu eu ce să le spun, știu eu unde-i slabă ața....

— „Păcat de dînsu, săracu, urmă mama, și de fată îi mai păcat. Dacă nu-i achitat tatu-so, moare Natalița. Mi-a spus Manoleasca că a dat'o în atac, supărarea asta are s'o omoare săraca".

Pe atunci nu știam gravitatea acestei boli și nu încetam să întreb pe oricine, chiar pe slugi, ce fel de boală-i atacul, dacă-i mai rău ca tusa măgărească, gîlcile și chiar decît coriul!

— „Ră boală, dudue, zicea Catinca bucătăreasa, mai ră și decît lungoarea. Iaca așa, te stingi pe chicioare. Nevasta lui Zăhărescu, Dumnezău s'o erte, de atac o murit. Cică și duduia Natalița lui conu Scîrlat tot de atac zace. Să nu te duci acolo, dudue, că-l iei, zău!".

In scrisorile ce-i trimeteam Nataliței prin moșu' Vasile nu pomeneam nimic de boala ei. Pe motiv că eram nemulțămită la pension și nu mai aveam ce-i spune nou, încetai corespondența dela școală, pentru a nu mai ațîța în sufletul Nataliței părerea de rău, care părea acum amorțită de acea mare durere sufletească.

Intr'o zi, în scurt timp după vacanță, aflai dela tată-meu că Bănulescu fusese achitat cu mare majoritate de voturi. Scrisei Nataliței, arătîndu-i, cum puteam eu mai bine, mulțămirea pentru sfîrșitul pe care-l așteptam.

Ea îmi răspunse cîteva cuvinte numai: „De cînd o eșit dreptatea tataei, de cînd o fost achitat, parcă nu mai am nici o dorință. De voi muri, Ortănsico, mor mulțămită".

Mă gîndeam întruna, și'n mintea mea de copil nu se putea cristaliza ideia că Natalița să fie atît de greu bolnavă și să moară. Știam frica ei de moarte și nu înțelegeam cum ajunsese ca s'o poată privi cu atîta nepăsare.—In vacanța Paștelui nu putui comunica nici într'un chip cu Natalița: plecase cu coana Catinca la Roman.

Intr'una din cele întâi zile ale vacanței mari, veni la noi coana Catinca. Tristă, slabă, gîrbovită, biata bătrînă era de nerecunoscut. Cînd mă văzu, i se umplură ochii de lacrămi. Mă îmbrățișă sărutîndu-mă pe amîndoi obrajii.

— „Draga buniței, Ortansica, tare îmi mai era doru de mata. Natalița... Nata...lița, putui deabia auzi în plînsul care zguduia tot trupul bietei bătrîne. Se duce Natalița! Mi-o spus nepotu ca nu mai scapa... ca tare te dorește, Ortansica, m'o trimes se ma rogu de coana Sofica ca se te lase se mergi la dînsa".

Ca să-mi ascund lacrămile, mă prefăceam a căuta în săltarul mesei lîngă care ședea bătrîna.

— „De ce n'ai venit la noi atîta timp, Coană Catinco?»

— „Dușmanii, Ortansica, numa de la pricina lor, îmi șopti ea. Cînd o fost închis Scarlațel, toți o zis ca o fost lucrat de conu Mihalache. Eu, prosta, am venit atuncea la coana Sofica s'o întreb, și coana Sofica m'a dat afara. Acuma, la judecata, s'a văzut, Ortansica, cît o făcut conu Mihalache pentru noi. Dumnezeu să-i dee sanatate și norocu, zise bătrîna făcînd cruce. Dupa judecata am venit la coana Sofica se ma rogu se ne erte, și coana Sofica o zis că n'are nimica cu noi. Ortansica, Ortansica, suntem tare bătuți de Dumnezeu. Scarlațel rău bolnav în pat, Natalița"... Ochii bătrînei se înecau iar în lacrămi.

Mama intră în casă.

— „Sărut mîna, coană Catincă. Ce mai faci?

— „Of! Of! Of! coana Sofica, fu răspunsu bătrînei, din ai cărei ochi curgeau șiroae de lacrămi. Am venit, coana Sofica draga, se ma rogu se dai mata voe la Ortansica se merga la Natalița, tare o dorește s'o vada.

— „Conu Scîrlat e mai bine?

— „Nu, Coana Sofica, nu, slab tare Scarlațel. Nu mînînca

nimica, nu dorme, se vaita toata ziua şi noapte, de se rupe inima... Doamne, Doamne, invocă bătrina sculindu-se în picioare şi îndreptindu-şi privirea spre iconostas—ia-ma, Doamne, nu ma osindi la atita nenorocirea... Haidem, Ortansica, că-i tare mult pana la noi".

— „Du-te de te îmbracă, îmi zise mama, şi, făcindu-se a-mi aşeza pieptenele de pe cap, îmi şopti:" „Să n'o săruţi şi să nu mănînci nimic după Nataliţa".

De mînă cu bătrina, ne scoboram încet spre sat. Tăceam amîndouă. De frică să nu stîrnesc plînsul bătrînei, n'o întrebam nimic de Nataliţa. Coana Catica părea preocupată de ceva. De odată înceteni şi mai mult pasul, oftă adînc şi-mi zise:

— „Ortansica draga, mi-o spus nepotu, doftor Fiedler, ca Nataliţa are o bola de care se umple. Mata s'o saruţi pe fruntea."

Ajungînd la poartă, încercai s'o deschid. Coana Catinca mă opri.

— „Nu poţi Ortansica! S'o stricat, şi daca nu-i Scarlaţel... n'are cine," zise bătrina bătind cu pumnul în portiţă.

După cîteva bătăi, auzii scîrţiind uşa bucătăriei şi paşi greoi pe lespezile de piatră de lîngă poartă.

— „Cine-i acolo? întreba Ileana.

— „Noi, Ileana, hai deschide mai repede".

Servitoarea ridică puţin portiţa 'n sus, o zgudui şi o deschise...

— „Irrra! duduia Ortănsica. Ghine c'ai mai venit că taare de mult n'ai mai fost pe la noi, dudue—ptiu! să nu-ţi hie de diochi, taare ai mai crescut. Da poftim înuntru," zise Ileana dîndu-se la o parte.

Intrînd în ogradă, rămăsei pironită în loc. Totul mi se părea străin, sălbatic. Din iarba atît de bine îngrijită altă dată se ridicase acum o pădure de urzici, patlagină şi scai. Buna-dimineaţa, care acoperea odată tot gardul grădinuţei, rămăsese mică, închircită şi înăbuşită de copăceii de cucută. In grădinuţă se mai vedea ici şi colo cîte un fir de rozetă. Coana Catinca, observînd impresia dureroasă ce-mi făcea acea părăsire, acel pustiu, dădu desnădăjduit din cap, arătîndu-mi, din ochi numai, fereasta etacului unde zăcea Nataliţa. Ca şi cînd ar fi voit să mă pue mai iute în faţa altor lucruri mai vrednice de impresia ce-o aveam, coana Catinca mă luă deodată de mînă, îndreptîndu-mă spre uşa dela sală. Coana Maria îmi ieşi înainte.

O arătare, biata coana Maria. Umbra zîmbetului ce-l încercă văzîndu-mă, fu o strîmbătură.

— „Bine ai venit, Ortănsico, tare te mai doreşte Nataliţa. Coana Sofica s'o supărat pe noi; dar pe mata de ce te-o oprit să vii la fata noastră? Nataliţa îi tare slabă. Mata să nu-i spui, şi să nu cumva să te miri, mă rog matale".

Coana Maria deschise încet uşa dela etacul Nataliţei. Prin pînza groasă dela stor străbătea o lumina atît de slabă, încît deabia putui distinge patul unde zăcea Nataliţa. Coana Maria se apropie de bolnavă şi-mi făcu semn să mă opresc la uşă.

Acum, cînd ochii mi se mai deprinsese cu întunericul, vedeam pe Nataliţa culcată şi întoarsă cu faţa spre părete. Simţind pe cineva lîngă dînsa, ea mormăi cîteva cuvinte pe care nu le înţeleserăm nici eu, nici coana Maria.

— „Ce-ai zis, Nataliţo? întrebă ea, apropiindu-se şi mai mult de pat".

— „Am zis... am zis că aţi face tare bine să mă mai lăsaţi în pace. Ce tot umbli pe-aici, mamae? O vinit buniţa? dar Ortănsica? Aşa-i că n'o lasă coana So..." O tusă uşoară îi înecă vorba.

Cu vocea răguşită, stinsă, în care totuşi se distingea o imputare, Nataliţa urmă: „Vă învîrtiţi de dimineaţă pănă 'n sară împrejuru meu. Nici mata nici buniţa nu vă gîndiţi să-mi daţi doctoria regulat. M'am săturat, mamae, de stat în pat. Asta mă slăbeşte, nu vezi?

— „Eu venisem acuma să-ţi dau siropu, buniţa e dusă la Ortănsica, aud poarta, mi se pare că vine..."

Pe cînd vorbea, coana Maria îmi făcea semn să mă ascund după un dulap.

— „Uite, mamae, uită-te, vine Ortănsica? Ce stai aşa? Ridică storu, du-te afară de vezi vine? Nu, mamae? Vino 'ncoace, dă-mi mîna să mă 'ntorc pe dreapta".

Coana Maria aplecîndu-se peste bolnavă îmi arătă uşa. Trecui nesimţită în camera de alături, de unde, prin întredeschizătură, ascultam tot ce vorbia Nataliţa.

— „Incet, mamae, ce mă zmunceşti aşa? tare ţi-s slabe minile, parcă ar fi de lemn. Salteaua asta cînd o mai prefaceţi? îi ca o scîndură de tare!"

Dupăce ajută pe Nataliţa să se întoarcă pe dreapta, coana Maria veni după mine în camera de alături, şi-mi şopti:

— „Uitasem, Ortănsico, să-ţi spun că Nataliţa nu-i cum o ştii, boala o făcut'o tare supărăcioasă, să n'o *contrezi*, mă rog matale. Stăi aici, că te chem eu".

Coana Maria deschise încet uşa şi spuse Nataliţei:

— „Vine şi Ortănsica cu buniţa, îi prin ogradă..."

Privind prin perdeaua dela geamul uşii, văzui pe Nataliţa făcînd o sforţare ca să se ridice. Coana Maria o ajută aşezîndu-i perinele mai sus.

— „Aşa, aşa, mamae, zicea ea mulţămită. Acuma-i tare bine. Cheamă pe Ortănsica".

Coana Maria trecu pe lîngă mine în sală, se întoarse, mă luă dela uşă şi mă trecu în etacul Nataliţei. Cu toată hotărîrea mea de a mă stăpîni, cînd o văzui, rămăsei ca de piatră în mijlocul odăii. Ceia ce sta acolo 'n pat nu era Nataliţa, nici măcar o asemănare a aceştia; era o alcătuire de oase îmbrăcate într'o piele galbănă lucioasă! Nataliţa, în bucuria de a mă vedea, nu observă impresia ce-mi făcuse, nici nu avu timp, căci, împinsă pe la spate de coana Maria, păream a alerga spre patul ei. Nataliţa îmi întinse amîndouă mînile. Eu o sărutai pe frunte.

— „Ce? Ortănsico, mă săruţi ca buniţa şi ca popa? Aşa-i moda la şcoala voastră, ori aşa scrie la carte? Se poate, Ortănsico, să nu vii atita timp pe la mine? Am fost bolnavă rău, supărată de moarte, şi mata ştiai, şi n'ai venit.

— „Ce eram să fac, Nataliţo. Nu mă lăsa mama, am auzit că se sfădise cu coana Catinca şi de asta... Pe ascuns nu puteam.

— „Ai dreptate, zise Nataliţa, îngrînd deabia, dar tare mi-o mai părut rău! Dacă veneai pe la mine, cine ştie... poate înduram mai uşor supărarea care era cît pe ce să mă dee gata. Am primit toate scrisorile matale, nu ţi-am răspuns, pentrucă tot ce ţi-aşi fi spus, ştiai dela alţii...“

Nataliţa tăcu deodată, se şterse pe frunte cu batista pe care-o ţinea în mînă, opri un acces de tusă înghiţind de mai multe ori, apoi urmă:

— „Ştii că am intrat la şcoala profesională. Cînd s'o întîmplat istoria cu tataia, m'am întors acasă, m'am îmbolnăvit de supărare şi iaca, până mai dăunăzi credeam că mor. Acuma sînt mult mai bine, nu mă doare nimic, sînt tare slabă. M'aşi îndrepta mai iute, Ortănsico, dacă aşi fi mai bine îngrijită. Mamaia trebue să caute pe tataia care-i bolnav dincolo. De cînd o avut supărarea ceia, tot aşa o duce. Buniţa, săraca, nu mai poate, uită, n'aude nici cît auzea înainte, şi de cît să ţip, mai bine răbd. Vezi? astăzi n'am luat încă din siropu cel de pe masă, care-mi face tare bine. Dă-mi mata, Ortănsico, o lingură plină“.

Destupai sticla ca să torn. Nataliţa mă opri.

— „Miroase, Ortănsico, şi ghiceşte cu ce-i făcut?

— „Brad, aşa mi se pare.

— „Mai sînt multe, zise Nataliţa zîmbind, gudron, creosot. Am pus pe Ileana să întrebe pe spiţer pentru ce se dă siropu ista, şi el o spus că-i pentru atac. Eu, Ortănsico, am fost aproape, aproape de tot, dar bine că a dat Dumnezău să scap. Dacă nu era tataia achitat, mă duceam“.

Coana Catinca ne aduse pe tablă dulceţi şi apă.

— „Ia mult, Ortănsico, îmi zicea Nataliţa, ştiu că matale îţi place şerbetu de alămîe. Eu am spus buniţei să facă pentru mata.

— „Nu iai, Nataliţo?

— „Nu, că mă zgîrie pe gît, şi deabia acuma s'o mai rărit tusa. Ori... dă-mi, buniţo, da nu mult“.

Coana Catinca înfipse vîrful linguriţii în şerbet şi-i dădu Nataliţei; apoi voi să plece.

— „Stăi, buniţo, ce fugi aşa? mai dă-mi, iaca, pune-mi aici pe farfurioară, zise Nataliţa întinzînd linguriţa cu care luase ea. Decît dulceaţă, buniţo mai bine mi-ai da să mănînc. — Mă postesc, Ortănsico, numai lapte şi ouă îmi dau. Eu aşi mînca mult şi bun, ştii, cum mîncam noi odată. Aşi prinde putere ca să“.... Un nou acces de tusă o întrerupse zguduind'o toată.

— „Acuma, Ortănsico, tuşesc rar, şi nu mă mai doare nimica, dar înainte, cînd eram bolnavă, mi se părea că se rupe ceva în piept. După toată supărarea, nu ştiu de unde o mai venit şi bronşita asta!“

Coana Catinca, care auzise pe Nataliţa tuşind, alergă să-i dea siropul.

— „Tîrziu, buniţo! L'am luat. Dacă ar veni Ortănsica mai des pe la mine, eu m'aşi îndrepta mai iute... Buniţo, ce face tataia? s'o sculat?

— „Nu, Nataliţa, răspunse bătrîna, privind în altă parte. Are să se scola peste trei, patru zile.

— „Greu, buniţo, tare greu mai trec acele trei zile! Ştii mata, Ortănsico, că de-o lună îmi tot spun amîndouă, că tatai a are să se scoale peste trei zile, şi eu nu-l văd.... nu-l aud. Ce'o fi oare? L'or fi dus la spital? Ştiu eu, poate că m'o amăgit că tataia o fost achitat, poate că l'or fi dus iar la Odobeni! Eu n'am voe să trec dincolo. Nu vrau, nici buniţa şi nici mamaia, să mă ajute să fac cîţiva paşi, parcă aşi fi o piatră de moară! Te rog, Ortănsico, du-te mata de vezi îi aici tataia? în casă? în pat? numai atîta aşi vrea să ştiu. Orice-ar fi, te jur să-mi spui drept“.

Deşi ştiam sigur că Bănulescu era în casă, pentrucă în trecere îl văzusem prin geamul dela uşa odăii lui, mă supusei dorinţii Nataliţei.

Conu Scîrlat mă văzu cum îl priveam prin geamul uşii şi-mi făcu semn să intru înăuntru.

— „Or-tăn-sica, zise el încet, silabisindu-mi numele, tare bine ai făcut să vii la Nataliţa. Apropie-te să te sărut“.

Mă plecai până la obrazul lui şi numai atunci putui să-l văd bine. Nu-mi păru atît de slab cît mult schimbat. Nu mai era el, avea ceva straniu în figură, care mă făcu să mă depărtez îndată.

— „Cum-îi Nataliţa? mă întrebă el, fixîndu-şi ochii asupra mea, ca şi cînd ar fi voit să ghicească adevărul din expresia figurii. Maria şi mama mereu îmi spun că-i merge bine. De ce atunci nu vine s'o vadă tataia? Mi-i frică să nu mor, zise conu Scîrlat acoperindu-şi faţa cu amîndouă mînele şi izbucnind în plîns. Eu, Ortănsico, cum vezi, nu mă pot mişca ca să mă duc dincolo, şi Nataliţa trebue să fie şi ea tare rău, dacă nu poate veni până la mine“.

Coana Maria, care intra în acel moment în odae, îmi veni în ajutor.

— „Ţi-am spus, Scîrlate, că fata merge spre bine; trebue să stea liniştită în pat. Ştii că i-ar face rău să te vadă aşa bolnav“.

Conu Scîrlat părea că nu aude nimic, se uita lung la mine şi mă întrebă:

— „Nataliţa ştie că eu sînt aşa de greu bolnav?

— „Da, cucoane Scîrlat, dar, pentrucă nu te vede şi nu te aude, nu-i vine să creadă că eşti aici în casă. Nataliţa îşi închipue că ai plecat la spital şi cîte altele“...

— „Mario, dă-mi un plumb şi o bucăţică de hîrtie“.

Conu Scîrlat, văitîndu-se la cea mai mică mişcare, aşeză

hîrtia în palma stîngă şi scrise cîteva cuvinte. El îmi dădu să duc Nataliţei acea duioasă misivă.

Ea o luă, îmi zise să ridic bine storul, se uită deaproape la scris, apoi mi-o dădu zicîndu-mi:

— „Citeşte-o mata, Ortănsico, aşa am s'o înţeleg mai bine."

„Nataliţă, draga tataei, te rog să fii cuminte, să stai tare liniştită în pat, ia doctoriile regulat; mănîncă bine, ca să te îndrepţi mai iute. De mine să n'ai grijă, mi-i mai bine, dar trebue să ascult doctorul, să stau în pat nemişcat. Peste cîteva zile avem să ne vedem. Te sărută cu drag tataia".

Cînd sfîrşii acele cîteva rînduri, Nataliţa izbucni în plîns.

— „Acuma plîng de bucurie, Ortănsico. Ce bine ai făcut c'ai venit; parcă mi-ai dat sănătate. Ar fi trecut timp mult şi bine până să le dea dumnealor în cap să mă convingă că tataia-i aici, aşa cum te-ai gîndit să mă convingi mata. Hai, Ortănsico, mai citeşte odată. Da, da, mi-ai dat sănătate, dar eu ce să-ţi dau matale? iaca..... uitam..... ţi-am păstrat şerbet."

Deşi îmi spusese mama să nu mănînc nimic după Nataliţa, şi coana Catinca mă prevenise că-i boală molipsitoare, mulţămirea cu care Nataliţa îmi păstrase şi-mi dădea acea dulceaţă, mă făcu să n'o pot refuza.

— „Ce bine mă simt astăzi, Ortănsico; dac'au să fie trei zile tot aşa, mă pot scula din pat; mai stau vreo săptămînă 'n casă cu tataia, pe urmă vin la mata, mergem cu trăsura la schit, luăm cu noi cărţile, îmi arăţi ce-ai învăţat tot anu şi de la Sep.... tem...bre..., Nataliţa tuşi tare, scuipă în batistă şi se uită de aproape, merg la Iaşi".

Se întunecase, mama trimesese de mult trăsura ca să mă ia. Nu puteam pleca, parcă ceva mă oprea'n loc. Nataliţa mă ruga să vin şi a doua zi.

— „Dacă nu mine, măcar poimîne, Ortănsico; dar să vii mai devreme, aşa cum veneai odată...."

Spusei mamei tot ce văzusem, ce auzisem, înşirşit tot ce mă impresionase. Văzînd'o înduioşată, îi cerui voe să mă mai duc peste cîteva zile la Nataliţa. Mama îmi dădu voe, dar în acea zi chiar, des de dimineaţă, auzirăm trăgînd clopotul cel mare.—Cine-o fi murit? întrebă mama pe o femee care venea dinspre partea bisericii.

— „Dă, duducă, cică o murit conu Scîrlat Bănulescu.

— „Cum se poate? nu cred, zise mama holbînd ochii. Du-te degrabă, Ortanso, şi trimete pe Vasile să întrebe la biserică."

Zvîcnindu-mi inima, împleticindu-mi-se picioarele, ajunsei la grajdiu.

— „Moş Vasile, du-te degrabă la conu Scîrlat şi vezi ce-i acolo?

Ca să se întoarcă mai iute, bătrînul se sui într'o căruţă. Mama şi cu mine aşteptam în colţul cerdacului. Trecea multă lume din sat, dar parcă, şi unera şi alteia, ne era frică să întrebăm.

— „Ce-i, moş Vasile?

— „O murit, o murit conu Scîrlat astă noapte, Dumnezău să-l erte. Cică s'o bătut tare mult cu moartea. I-o jele acolo, duducă, de plîng şi chetrile. O spus Ileana că duduia nu ştie c'o murit tatu'su. Coana Catinca răcneşte în bucătărie, coana Maria fugea prin livadă curat ca o nebună. Lîngă mort îi numai Maria ţiganca şi dascalu Bosinceanu".

— „Mamă, eu mă duc la Nataliţa.

— „Pentruce?

— „Ca să stau cu dînsa până a îngropa pe conu Scîrlat".

— „Nu trebue, nu se poate să te duci acuma, copiii n'au ce căuta la morţi.

— „Nu, mamă, eu mă duc la Nataliţa!" —Nu mai putui zice nimic şi izbucnii în plîns.

Spre sară, veni coana Frosa, prietena mamei, îmbrobodită cu zăbranic negru.

— „Vin de la Bănulescu. Vai, coană Sofică, mare nenorocire! parcă o căzut un blăstăm peste oamenii iştia; pe tată îl duce la biserică şi fata, săraca, deabia mai suflă.

— „Ştie Nataliţa c'o murit tat'so?

— „O păzit'o bietele femei deajuns, dar cum îi ea simţitoare, s'o priceput. De astăzi dimineaţă ţipă, şi acuma, cînd am plecat, era mai mult moartă. Astăzi i-am ţinut de trei ori lumînarea. Nici nu cred să mai ajungă ziua de mîne".

— „Mamă, lasă-mă la Nataliţa!

— „Nu se poate, nu se poate; ţi-am spus şi nu înţelegi, nu se poate".

Adormii plîngînd, şi a douazi de dimineaţă mă trezii în sunetul clopotului. Murise Nataliţa.

Constanţa Marino

Arpegii

Doarme în argint parcul înflorit...
Vino să redai farmec înserării.
Mersul tău uşor, mersul tău vrăjit
Ar înfiora drumul tăinuit.
Valuri viorii zboară 'n infinit,
Zboară 'n infinit îngerii visării...
Doarme în argint parcul înflorit,
Vino să redai farmec înserării.

La venirea ta zarea de rubin
Se va polei toată cu lumină.
La privirea ta florile de crin
Ş'or înmlădia mijlocelul fin.
Ziua va muri într'un lung suspin,
Cînd va lăcrima vocea ta senină.
La venirea ta zarea de rubin
Se va polei toată cu lumină.

Cantilenă

Să-ţi spun durerea unui cînt de seară
Ce se resfiră în văzduh încet,
Un cînt ce 'nfiripează un regret
Cînd anii trec şi visul dă să piară.

Vezi, tu nu ştii cît de obositoare
E viaţa, cînd ai sta să te alinţi
La raza unor ochi frumoşi, cuminţi,
Sclavi doar himerilor torturătoare.

Mi-i dor de viaţa încă netrăită
Şi frică mi-e să nu duc în mormînt
Tot ce-am avut şi eu mai drag, mai sfînt,
O inimă stingheră şi mîhnită.

Madrigal

Cînd diafanele perdele
Uşor le faci să se 'nmlădie
Cu degetele-ţi subţirele,
Cînd te arăţi printre zorele

Aşa drăguţă şi zglobie,
Te-aşi adora o veşnicie,
De n'ar fi dat să ne înşele
A vremii nestatornicie.

H. Th. Ştefănescu

HOLERA

De o serie de ani, regulat în lunile de vară, avem la ordinea zilei chestiunea holerei. De obicei gazetele opoziției cred a-și face datoria către Patrie, atrăgînd atenția publicului, că serviciul sanitar al statului nu-și face datoria,—că holera este la graniță, unde bîntue cu furie, producînd numeroase victime. Cu această ocazie se plasează un număr de știri tardive și fantastice și o serie de teorii asupra boalei, transmisibilității ei și a măsurilor de luat, făurite adhoc, sau scoase, din dicționare învechite, de oameni necunoscători ai lucrurilor, cum sînt în această materie gazetarii noștri.

De fapt, serviciul sanitar este informat de mersul holerei în toată lumea, cu mult înaintea gazetelor, și ia, în limita puterilor statului nostru, măsurile cuvenite la timp, iar larma, ce se face, este de obiceiu și tardivă și plecată din considerațiuni cu totul străine de lucrurile în sine și de importanța lor. Pe lîngă aceasta, nu este, cred, o boală infecțioasă acută, afară poate de ciumă, care se aibă o literatură așa de vastă, ca holera, și, în acelaș timp, despre nici o altă boală nu se povestesc atîtea lucruri fantastice, ca despre holeră.

In aceste împrejurări, se cuvine să dăm și publicului nostru o orientare științifică în chestiunea holerei, ceia ce vom încerca să facem în rîndurile de mai jos.

*

Patria holerei și locul, unde ea există în mod permanent, este India, mai exact valea rîului Gange, între afluenții săi Dyumna la apus și Bramaputra la răsărit. La miazănoapte granița patriei holerei se întinde până în lanțul munților Hymalaia, și la miazăzi până la platoul Decan. Din tot acest spațiu, însemnătate mare are delta Gangelui, unde rîul, înainte de a se vărsa în Oceanul Indian, se desface într'o nenumărată mulțime de brațe deosebite. Delta Gangelui și localitatea imediat vecină, Bengalia, este adevăratul cuib al holerei.

In curs de cinci luni pe an, din Mai până în Octombre, aici plouă neîntrerupt; dela Octombre începe perioada secetei. Temperatura mijlocie anuală este de 28° C. cu mici variațiuni într'o parte sau în alta, nu mai mari de 3-4 grade. Cu o asemenea abundență de umiditate și căldură, nu e de mirare că vegetația în Bengalia este abundentă, dar în acelaș timp, și flora bacterienă se desvoltă nu mai puțin din belșug, și țara, din această cauză, din timpuri nememorabile, este vestită ca focar de boale primejdioase. Holera aici e endemică, aproape niciodată nu se stinge, ci numai descrește în timpul ploilor și crește în timpul secetei. In răstimpuri, îmbolnăvirile se înmulțesc și ajung la adevărate epidemii, care se răspîndesc în afară de limitele Bengaliei, se transportă în alte țări și se transformă în pandemii.

Până în secolul trecut, Europa nu a cunoscut holera. In secolul trecut au fost în Europa șese pandemii de holeră.

Sînt două căi pentru transportul holerei din Bengalia în Europa: calea uscată și calea maritimă. Pe calea uscată holera venea de obiceiu pe valea Gangelui (Panta, Allagabad, Deli) până la Pendjab (Lagor). De aici lua următoarele direcțiuni: 1. Afganistan (Cabul Gherat), Persia (Tegheran) și malul de miazăzi al mării Caspice (pandemia 1-a, 2-a și 6-a); 2. Afganistan, Buchara, Chiva, Turchestan și malul de miazănoapte al mării Caspice (pandemia 2-a); 3. Belugistan, Persia de Sud, Mesopotamia, malul de miazăzi al mării Negre și Caspice.—Calea de mers de multe ori a fost multiplă: Bengalia, Bombay, Marea Arabă (vase) Golful Persic, Mesopotamia.

Cu săparea Canalului Suez, holera de două ori a fost adusă pe calea maritimă pe marea Mediterană (pandemiile 4-a și 5-a).

Prima pandemie (1816—1823) de holeră în Europa, a plecat în Iunie 1817 din Bengalia și a ajuns numai până la Astrahan. Pentru trecerea holerei din India până la Astrahan în Europa, în această perioadă, a fost nevoe de șese ani. Cu îmbunătățirea căilor de comunicație, în pandemiile ulterioare, acest termen se scurtează. In Iunie 1823 holera s'a ivit pe malul de miazăzi apus al mării Caspice; în cursul lunilor Iulie și August a ajuns până la Tiflis în Caucazia; în Septembre a fost în Astrahan, unde a durat două săptămîni și s'a stins rapede. „Incă atunci s'a așteptat întinderea ei peste toată Europa, și această așteptare s'a manifestat *în literatură*, în scrieri asupra parvenirii și căutării acestei boale nouă. In Romînia au apărut în anul 1824 la București, broșurile următoare: *„Povățuire pentru holeră“* (anonim); A. Tavernier *„Amănunturi apărătoare și igienice pentru Miserere sau Cholera Morbus“*; A. Tavernier, *„Détails préservateurs et hygiéniques relatifs au Miserere ou Choléra morbus“* [1]).

A doua pandemie (1827—1837) pătrunde din Tibet la Orenburg (Rusia) la 1829; la 1830 din Tegheran (Persia) în lungul malului de apus al mării Caspice, la Astrahan (Rusia), de

1) I. Felix, Istoria igienei în Romînia în sec. XIX, partea I, al 3-lea memoriu, pagina 2—510.

unde pe deoparte *în susul rîului Volga*, iar pe de alta prin Stavropol și Rostov (la gura rîului Don) *la malul de miazănoapte al mării Negre* până la Odessa. De pe Volga și de pe malurile mării Negre s'a întins în 31 guvernăminte din Rusia. Pe la finele anului 1830, holera se întinde în Basarabia. În 1831 în Rusia sînt prinse de holeră 48 guvernăminte. Din Rusia holera trece prin Polonia pe malurile mării de Nord în Germania și ajunge și în Englitera. De acolo, în 1832 trece în Franța; în 1833 în Spania și Portugalia; în 1834 pe malurile Mediteranei și în Italia de Nord, de unde în 1836 din nou în Germania și în 1837 înapoi în Polonia.

Această pandemie a făcut multe victime și la noi în țară. „La începutul anului 1831, cînd holera bîntuia cu furie în Basarabia, Generalul P. Kisselev, guvernatorul amîndoror principate Romîne stabilește la Prut cordon militar și carantină, care însă n'au putut opri înaintarea boalei. Ea apare la 17 Iunie 1831 la Iași, unde mor până la 180 oameni pe zi. Mare parte din populațiunea orașului fuge, medicii parte au murit, parte au fugit, unul a rămas. Kisselev a scos locuitorii orașului la cîmp în barace. Din 40000 locuitori, ce avea orașul, au murit 3000. La Focșani se înființează de asemenea cordon și carantină, dar holera trece prin cordon la Galați, Brăila, Giurgiu, și la 12 Iulie 1831 la București. (*C. Vîrnav* Rudim. Physiogr. Mold., *A. D. Xenopol* Istoria Romînilor., *G. I. Ionescu-Gion* Ciuma și holera după zaveră., *V. A. Ureche* Istoria Romînilor)".

„Biblioteca Academiei Romîne posedă o broșură tipărită la Iași în anul 1831 prin îngrijirea guvernului, *Rețetă pentru boala ce se numește Cholera Morbus* și conține *Povățuiri pentru măsurile ce se cuvine în privința boalei Cholera Morbus, la locurile unde lipsește ajutorul doctorilor, boală care s'a ivit în Cnezia Moldovei*". „La București s'au imprimat, ca și la Iași în anul 1831, povețe oficiale asupra prevenirii și căutării holerei, mai puțin amănunțite decît cele de la Iași".

„În amîndouă principatele Romîne epidemia se stinge în toamna anului 1831. În Moldova și în Valahia, cu 2.871.162 locuitori, s'au îmbolnăvit de holeră 33.560 persoane, din care au murit 20.218. Cheltuelile, făcute în amîndouă principatele Romîne, pentru așezarea cantinelor, pentru lefile cinovnicilor și ale medicilor, pentru cumpărarea de medicamente și pentru hrana săracilor, se sue la 97.410 lei (A. Papadopol Calimach, *Generalul P. Kisselev, 1829—34, Anuar. Acad. Rom. ser. II Tom. IX, București 1887)*".

A treia pandemie (1844—1860). Căile principale pentru mersul holerei 1847 au fost: malul de apus al mării Caspice, partea de miazăzi a Rusiei până la Dnipru, rîul Volga până la orașul Cazan (Rusia), malurile de miazăzi ale mării Negre până la Constantinopol. În 1848 holera a cuprins 48 guvernăminte în Rusia și a pătruns la Petersburg. Dela Petersburg a trecut în Germania, iar dela Constantinopole, prin Dunăre, la Viena. În

1849 erau cuprinse Franța, Germania, Austro-Ungaria și Rusia. În 1851 a suferit mult Polonia. În 1852 erau rămășițe din epidemiile de holeră din anii trecuți în Germania de Nord și în partea de apus a Rusiei, de unde holera din nou pornește spre Franța și Englitera pe deoparte și spre răsăritul Rusiei pe de alta. În 1853 holera bîntue în Petersburg, Moscova și Podolia. În 1854 din Franța holera trece în Austro-Ungaria și se întinde pe malul mării Mediterane, trece din nou la Constantinopole, de acolo, prin Galați, pe Dunăre, și prin Crimeea în Rusia de miazăzi. Mult au suferit de holeră mai cu samă armatele aliate și cele rusești din Crimeea.

Și în această pandemie țara noastră a avut de suferit. „În 1847 holera se apropie de Prut și amenință iar principatele Romîne, dar astădată boala înaintează mai repede pe apă decît pe uscat. Sfatul administrativ extraordinar al Moldovei, sub președinția Domnului, prescrie măsurile, ce se vor lua: La Galați pentru corăbii carantină de 5 zile, pentru călători de 4 zile, cu curățirea lor și a bagajelor întocmai ca contra ciumei; pe toată linia Prutului se înființează 200 bordee și cîte o colibă pentru un cal, pentru adăpostirea slujitorilor, care vor forma cordonul de pază; afară de Galați se stabilesc carantine la Sculeni, Lipcani și Leova. La fiecare pichet al cordonului se așază un slujitor călăreț cu 4 străjeri săteni; la fiecare carantină un director, un medic și 2 slujitori; la Iași se alcătuesc în fiecare cuartal cîte un spital de 25 paturi, 20 de creștini și 5 de jidani; se aleg 3 locuri pentru înmormîntare, la Galata, la Păcurari și la Șepte oameni; la fiecare cuartal se înființează 8 căruțe pentru ridicarea bolnavilor la spital, și 4 care pentru ducerea morților la țintirime; asemenea se tocmesc 240 ciocli cu un priveghetor, 240 păzitori ai orașului, cu cîte un căpitan la 40. Parte din Evreii aglomerați în case neîncăpătoare se mută la sate. Fîntînele se curăță. Se prescrie curățirea satelor, în fiecare județ se instalează un spital și o comisiune sanitară, satele molipsite se țepuesc. Împrejurul orașului Iași se așază pază spre a nu putea trece nimeni peste șanț, ci numai prin bariere; pentru casele molipsite se prescrie țepuire și apoi curățire. Înaintea îngropării morților, se cercetează dacă sînt morți, sau numai leșinați, arzîndu-se cu fierul roș spre a provoca roșața pielei, în cazul dacă ar fi viu (Manualul administrativ al Princ. Mold. t. II). Pentru sătenii Moldovei se publică, în luna Octombre 1847: *povățuiri în ce chip trebue a se păzi de lovirea boalei holerei, și cum să-și dobîndească ajutor prin leacuri casnice*, alcătuite de G. Cuciureanu. Aceste povățuiri cuprind sfaturi raționale, mai ales în ce privește izolarea bolnavilor, curățirea și dezinfectarea caselor și obiectelor contaminate, aerisirea lor prelungită. La începutul anului 1848, C. Vîrnav publică la Iași cărticica *Despre holera epidemică*, care asemenea conține sfaturi bune despre prevenirea boalei.

„La redeschiderea navigației în primăvara anului 1848, primul vapor, care a venit de la Constantinopole a adus holera la Galați. Cei dintăi bolnavi au fost hamalii, ocupați pe acel vapor. De la Galați, miliția mutată la Iași și cărăușii din Galați au adus boala la Iași, unde primul caz s'a observat la 19 Mai 1848, și până la 16 Iulie, când s'a stins boala, au murit 7000 persoane".

„In anul 1854, holera, care bîntue în Turcia, este iar așteptată în Romînia: astădată ea are caracter blînd, progresează încet și apare în amîndouă principatele tocmai în anul 1855. Se iau de amîndouă comitetele sanitare măsuri analoage cu cele din epidemia precedentă. Despre numărul victimelor acestei epidemii nu posedăm date statistice, aflăm numai din raportul anual al Eforiei spitalelor din București, că a fost epidemie de holeră, dar mult mai blîndă ca în alți ani".

A patra pandemie (1863—1875) pătrunde în Europa, prin canalul Suez, în 1865. Din Alexandria (Egipet) a trecut în Constantinopole; (de acolo prin Galați la noi în țară, iar prin Odesa în Rusia), în Ancona (de acolo prin Triest în Italia de miazănoapte și Austro-Ungaria), în Marsilia (de acolo în Franța și Englitera) și Barcelona (Spania).

Mai cu samă multă holeră a fost în 1866 în Prusia și Austria, în timpul războiului între aceste două state. In acelaș an a fost multă holeră în Rusia, care a mai durat acolo până la 1875.

Și această pandemie a făcut ravagii la noi în țară. Deși se stabilise carantine de 3 zile la Brăila, Galați și Reni și Consiliul medical superior alcătuise instrucțiuni pentru prefecți, primari și public, se organizase asistență medicală, se prescrisese dezinfectarea cu sulfat de fer, totuși holera a intrat în țară. „Primul caz a fost observat la Galați, la 19 Iulie 1865, pe vaporul francez „Vulcan", sosit din Constantinopole. Bolnavul a stat 48 ore în spitalul din Galați, apoi a fost transportat în carantină la Reni și a murit pe drum. Holera se ivește la Galați, Brăila și alte cîteva orașe; dispare în timpul toamnei și ernei. In primăvara anului 1866, ea bîntue județele Iași, Botoșani, Gorj, orașul București, județul Neamț; în lunile Iunie și Iulie județele Bolgrad, Ismail, Brăila, Covurlui, Fălciu, R.-Sarat, Putna, Bacău, Tecuci, Roman, Vaslui, Suceava, Dorohoi, Buzău. In luna Iunie 1866 se propune o măsură preventivă, care n'a putut să fie folositoare față cu mersul repede al epidemiei. Consiliul medical superior recomandă ca să se întocmească cordoane militare, ca mijloc de izolare între părțile țării bîntuite de holeră și cele rămase neinfectate, cu carantină de 21 zile pentru cei veniți din părțile infectate. Consiliul Miniștrilor aprobă, epidemia se întinde însă peste toată țara, și nu se stinge decît în luna Octombre 1866. In această epidemie s'au îmbolnăvit în toată Romînia 57.088 persoane din care au murit 23.034 (Annal. Stat. VII).

„In 1872 holera trece din nou din Rusia la noi, cu toate

carantinele și cordonul de apărare, și se constată la 15 Iulie 1872 la tîrgul Sculeni și apoi în alte comune din județul Iași; în lunile August și Septembre în județele Roman și Vaslui; la începutul lui Octombre epidemia se stinge, după ce s'au îmbolnăvit de holeră 911 persoane din care au murit 323. In timpul ernei holera bîntue Bulgaria, și în primăvara anului 1873 ea devastează acolo cu furie mare și trece Dunărea în luna Iunie. In Iulie 1873 toate județele noastre Dunărene sînt inundate de holeră. Totdeodată ea este importată în județul Neamț, probabil prin plutașii întorși din Galați, și de acolo în județele Roman, Tutova, Iași, Vaslui, Fălciu, Cahul, R. Sărat, Prahova, Gorj.— Epidemia se stinge în luna Noembre, după ce s'au îmbolnăvit aproximativ 18.000 persoane din care au murit 3.200".

Pandemia a cincea (1883—1890) a pătruns în Europa în anul 1884 prin canalul Suez la Toulon. In acelaș timp s'a întins în Franța, Spania și Austro-Ungaria. In 1866 a apărut în Germania. In Spania a ținut de la 1884 până la 1886, și în 1890 s'a reaprins din nou cu rămășița vechii epidemii. Această epidemie n'a pătruns la noi, deși bîntuia cu furie în Bosnia și Herțogovina.

Pandemia a șesea (1889—1895). In 1892, din Persia și regiunile dincolo de marea Caspică, holera a apucat 2 direcțiuni: a) pe rîul Volga (de la Astrahan la nord) și b) și malul de miază-noapte al mării Negre, pe rîurile Nipru și Don și pe drumurile de fer. In a doua jumătate a lunii August din 1892 holera a cuprins aproape toate guvernămintele din Rusia europeană. In Europa, afară de mici epidemii în Franța și Germania (Hamburg), holera n'a făcut ravagii mari.

La noi, holera din această pandemie „a apărut în luna Iulie 1893 la Brăila, importată fiind, cu toată probabilitatea, prin bastimentele sosite din Orient, sau dintr'un port infectat francez, și care, dupăce au făcut carantina la Dardanele, au fost liberate cu patenta netă; apoi boala a fost costatată la Sulina, cu probabilitate importată în acelaș mod ca la Brăila, și tot în luna Iulie la Galați; din Brăila holera a fost adusă la Cernavoda și Fetești, între lucrătorii podului de peste Dunăre și din Galați, sau din Sulina, la Tulcea; în luna August tot din Brăila holera a fost transmisă la Călărași și în cîteva comune din județul Ialomița, și de acolo la Giurgiu; tot în luna August holera a apărut la Herța și în 4 comune rurale din vecinătatea acelui orășel, importată din Bucovina, prin persoane care, din satul infectat Hliboca, au trecut pe furiș noaptea fruntariile printre pichete. Plutașii, care transportau pe Bistrița și pe Siret plute la Galați, la întoarcerea lor de acolo au adus boala în județele Neamț, Bacău, Putna și Tecuciu, unde s'a constatat cîteva cazuri izolate de holeră".

„De la 7 Iulie 1893, aparițiunea primului caz de holeră în țară (la Brăila), până la finele lunii Octombre 1893, cînd epidemia s'a stins cu desăvîrșire, s'au îmbolnăvit de holeră în tot re-

gatul Rominiei, în 15 județe, în 21 com. urbane și 38 com. rurale, 1494 persoane, din care 622 s'au vindecat și 872 au murit".

In secolul XX holera pleacă în 1904 pe calea uscată prin Mesopotamia și Persia, la gurile riului Volga, de acolo se întinde în mai multe localități din Rusia, unde cu remisiuni durează până acum.

*

Rusia a fost țara cea mai bîntuită de holeră din Europa. In total, din 100 de ani din secolul trecut, ea a avut 32 ani cu holeră. De la 1823 până la 1895, s'au îmbolnăvit de holeră în Rusia 5,030,632 și au murit 2,076,957 (după statisticele d-rilor Vladikin și Arhanghelski).—Epidemiile începeau de obiceiu la sfîrșitul lunii Maiu, creșteau în Iunie, curba îmbolnăvirilor se ridica la cea mai mare înălțime în Iulie, continuînd a se urca, dar fără să aibă aceiași iuțeală, în August; în Septembre curba începe să se scoboare brusc, și continuă a scădea până la 0 în lunile de iarnă.

Contagiunea se răspîndea mai mult în *mod direct*, de la om la om. Mai cu samă periculoase în această privință s'au dovedit a fi adunările de oameni la bîlciuri etc.. In general contagiul urma calea, pe care o urmează lucrătorii în căutare de lucru.

Din lucruri, cele mai periculoase s'au dovedit a fi rufele murdare și mîncările.

Intre clasele bogate, care sînt în stare să se ție de regulele igienii, îmbolnăvirile sînt rare.

Holera e boala mai cu samă a sărăcimii. Sărăcia produce împrejurări favorabile desvoltării holerei: înghesuială, murdărie, alimentare insuficientă și rea, beție, slăbiciune fizică, ignoranța, superstiții, neîncredere în măsurile de profilaxie socială și personală, etc.

*

Producător al holerei aziatice, după cum a stabilit Koch în 1883, este bacilul virgula, descoperit în materiile fecale ale bolnavilor.

Cercetările bacteriologice făcute în cei din urmă 20 ani au confirmat pe deplin descoperirea lui Koch și au lărgit mult cercul cunoștințelor în această materie.

Prin experiențe și prin observațiuni din epidemii, s'a stabilit că oamenii se infectează de holeră *numai prin gură*.

Se cunosc cîteva cazuri sigure de infecțiuni voite și accidentale prin gură cu culturi de holeră. Intr'un singur caz de acestea a urmat moartea, și anume a d-rului Oergel, la Institutul de higienă din Hamburg. Experiențele asupra oamenilor sînt descrise de Pettencofer, Emmerich, Hasterlick, Mecinicov, Kolle etc.

Prin rănirile pielei sau prin inspirare cu praful, bacilii holerei nu produc nici un efect și nu provoacă îmbolnăvirea de holeră.

In această privință holera are analogie cu febra tifoidă și dezinteria, de care oamenii se infectează tot prin gură; și e cu totul contrarie cu ciuma și antraxul (cărbunele), în care microbii pot infecta prin cele mai mici răniri ale pielei și prin plămîni, prin inspirare cu praful.

La omul bolnav de holeră bacilii se înmulțesc în intestine și sînt dați afară de acolo, în cantități enorme, cu lichidul riziform pe care îl scot bolnavii de holeră.

In spută, urină, în stomac și în lichidele vărsate pe gură, *de regulă*, microbii de holeră nu există. Koch numai în două cazuri a găsit bacilul holerei în lichidele vărsate din stomac. Unii cercetători—Doyen, Girode, Lesage,—au găsit bacilul holerei și în sînge și în organele interne ale holericilor. Aceste fapte unice, excepționale,—se explică prin pătrunderea bacililor holerei din intestine în timpul agoniei, cum se întîmplă acelaș lucru cu un bacil ordinar din intestin—(bacilul coli-communis).

Pentru a afla bacilul holerei, se ia din excrementele riziforme ale bolnavului de holeră o mică particulă mucoasă, și se unge cu dînsa o mică suprafață de sticlă; acea suprafață se usucă la aer, se fixează prin căldură, se colorează (fuxină Ziehl) și se pune la microscop; atunci, dacă e holeră, se vede o mulțime de bastonașe mici, ușor recurbate, avînd toate o direcție. Prin reacțiuni microchimice (Gram), prin însemînțarea și cultivarea pe diferite medii de cultură din laborator, prin experiențe pe animale, prin reacțiuni chimice în culturi, prin aglutinare cu ser specific, s'au stabilit în mod precis caracterele bacilului holerei, deosebirea lui de alți bacili, condițiunile lui de trai, etc.

Iată pe scurt aceste cunoștințe în starea lor actuală.

Bacilul holerei (vibrionul lui Koch, bacilul virgula, spirilul lui Koch, komma-bacilul) se prezintă ca un bastonaș scurt (de la 1.5 microni [1]) până la 3 μ. lungime, 0.4 μ.—0.6 μ. lățime) ușor recurbat. El este extrem de mobil la temperaturi mai mari de 16° C. și are un cil la extremitate. Pe lîngă această formă normală, există în culturi vechi forme atipice cu aspect variat (corpuri sferice, corpuri ca mura, ațe lungi îndoite) [2]).

El se colorează ușor cu culorile de analină, și nu se colorează după metoda Gram.

Bacilul holerei nu formează spori; prin aceasta se explică faptul că *culturile lui mor la 60° C.*

In laboratorii se cultivă bine pe toate mediile cu reacție alcalină. Pe medii neutre crește slab; *aciditatea oricît de mică a mediului oprește creșterea.*

1) Miime de milimetru.
2) Gomallia Mecinicov.

In apă cu peptonă şi in bulion prin creşterea bacilului holerei se formează o stare tulbure şi o peliculă subţire albă-cenuşie. Dacă intr'o astfel de cultură se toarnă 10—15 picături de acid sulfuric sau clorhidric, se formează o coloraţie roşie a lichidului, variabilă dela roz la roş inchis a vinului; această reacţie, numită reacţie de Roth-cholera, sau, cum ii zice Salcovsky, de „nitrozo-indol", e foarte importantă, ca semn diferenţial.

Pe gelatină bacilii holerei formează o aţă subţire in jurul căreia gelatina se lichefiază, formind in tuburi o depresiune in formă de pilnie; peste puţine zile toată gelantina este lichefiată de fermentul holeroza, elaborat de bacili.

Cultivat pe agar, bacilul holerei formează la suprafaţă o pătură albă. In lapte se cultivă şi creşte fără a-l coagula.

Temperatura favorabilă creşterii bacilului holerei este aceea dintre 30°—40° C. Limita inferioară de creştere este 10°—12° C.

*

Cind bacilii holerei, impreună cu excrementele bolnavului, cad in lumea exterioară, ei sint supuşi la o serie de influenţe in raport cu factorii fizici, termici, chimici, biologici.

Faptul neindoios că ei nu formează spori ne premite chiar a priori să-i socotim puţin rezistenţi la diverse influenţe. Ei nu pot, de exemplu ca bacilii cărbunelui, să reziste fierberii.

Uscarea omoară foarte repede pe bacilii holerei. Koch, curind după descoperirea bacilului, a arătat că acest bacil moare in două ore, dacă in formă de cultură este uscat pe sticle. Dacă la acţiunea uscării se adaogă şi aceia a luminii, bacilii mor şi mai răpede. De aceea praful din aer nu conţine bacili ai holerei viabili.

Umiditatea din contra favorizează pe bacilii holerii. In mediile de cultură, de ex. pe agar, ei trăesc aproape un an (Koch), dacă mediul rămine umed.

Acelaş lucru se observă şi cu rufele murdare umede, pe care la inceput bacilii chiar se inmulţesc. Dr. Simpson a descris un caz de infectare prin rufe, care au rămas dela un bolnav de holeră şi s'au păstrat intr'o cutie timp de 10 luni.

Apa clocotindă omoară bacilii holerei la moment. La temperatura de 80° C. ei mor cu siguranţă in 5 minute; la 56° C. peste o oră. Temperaturile joase, chiar ingheţul, sint suportate bine de bacilul holerei, chiar mult timp.

Acidul clorhidric şi sulfuric in soluţie de 1 la 10,000 omoară bacilii holerei intr'un minut; soluţia de acid fenic ½% şi soluţia de sublimat 1—2 la 3,000,000, după Forster, in 5—10 minute. Trebue de notat, că aceste experienţe s'au făcut cu culturi pure de holeră. In amestec cu substanţe albuminoide, cum e in materiile fecale, se cer soluţiuni mult mai concentrate de sublimat, acid fenic, sau alte dezinfectante, fiindcă o parte din ele se combină cu albuminoidele.

Koch a arătat cel dintăi că in latrine bacilul holerei piere in 24 ore, neputind rezista concurenţei cu diferiţi microbi saprofiţi şi bacteriile de putrefacţiune, care lucrează sau schimbind reacţia şi compoziţia mediului dat, sau sustrăgind substanţe necesare vieţii vibrionului holerei, sau vătămindu-le prin produsele sale vitale.

Tot aşa de repede, in 24—30 ore, pier vibrionii holerei şi in apele din canalele din Berlin (Koch).

Amestecaţi cu excremente in putrefacţie, vibrionii holerei trăesc de obicei puţin, 1—3 zile, după observaţiile lui Abel, Draër, Claussen şi Dunbar. Totuşi, in anumite cazuri, ei au observat păstrarea vitalităţii vibrionilor timp de 30 de zile.

Trebue să notăm, că in prezenţa aerului, in condiţii favorabile de temperatură (30°—37° C.) şi in prezenţa materialului de nutritiţie, in primele 10—12 ore predomină vibrionii holerei, din cauza facultăţii de a se inmulţi foarte repede; numai după acest timp ei incep să dispară, lăsând loc altor microbi mai puţin pretenţioşi.

In apă nesterilizată a riurilor, fintinilor şi mărilor, vibrionii holerii pot trăi dela citeva zile până la 2—3 luni (Nicati şi Rietsch).

Excepţie fac apele Gangelui şi a Jumnei, care, după Vladikin, omoară foarte repede bacilii holerei, in 2—4 ceasuri, din cauza combinaţiilor acide, ce se află in aceste ape.

In ape sterilizate, in lipsa altor bacterii, vibrionii holerii rămin vii mai mult timp, chiar până la 392 zile (Hochstetter). In laptele sterilizat microbii holerii trăesc 10—15 zile, iar in acel nefiert 1—2 zile, până cind se face reacţia acidă a laptelui, vătămătoare lor.

In această chestiune a stabilit multe lucruri interesante Mecinicov, care prin experienţe a dovedit, că unii microbi (torula, sarcina, bacillus coliformis) favorizează inmulţirea bacililor holerei, iar alţii (bacillus liquefaciens) din contra, impiedică.

Prin particularităţile biologice arătate, şi prin ceilalţi factori despre care am vorbit, se hotărăşte soarta vibrionilor holerei care din intestinele bolnavilor au căzut in lumea exterioară impreună cu excrementele.

Excrementele murdăresc pereţii, podelele, ferestrele; cad in crăpăturile podelelor; se scot afară şi se amestecă cu pămintul; cu o cofă murdară se transportă in fintini, lacuri, riuri; cu rufele murdare se expediază prin poştă; nemeresc in băuturi şi alimente; peste tot locul, pe toate aceste obiecte, durata vieţii vibrionilor depinde de imprejurările pe care le-am arătat.

*

Primele experienţe făcute de Koch cu culturi pure de bacil holeric asupra animalelor de laborator, nu au reuşit. De abea in 1884 Nicati şi Rietsch au reuşit să provoace fenomene

de holeră la cîni și cobai, introducînd culturi pure de bacili în intestin (duodenum), lăsînd la o parte stomahul cu conținutul său acid. După dînșii, și Koch a reușit să infecteze pe cobai, neutralizînd conținutul acid al stomahului cu soluție de sodă și apoi introducînd culturi de bacili ai holerei, amestecați cu alimente, unei anume specii de rozători (spermophilus gutatus, un fel de guzgani de cîmp din sudul Rusiei).

La animale infectate în acest fel s'au constatat fenomene asemănătoare cu fenomenele de holeră la oameni, și leziuni în organe identice cu ale omului. Mecinikov a reușit să dee o holeră identică cu acea a omului—dînd prin ingestiune bacili holerici la iepuri tineri, sugaci, care nu s'au alimentat încă cu alimente obișnuite și care prin urmare au o floră intestinală săracă.

Intre momentul intrării bacilului holerei în organizm și primele manifestațiuni ale boalei, de obiceiu trece un timp variabil între cîteva ore și cîteva zile. Acest timp, numit perioadă de incubație a boalei, după observațiile lui Pettenkofer din diferite epidemii, durează între 2½—5 zile. Totuși în cazurile de epidemii, fiind greu de a se stabili exact momentul intrării bacilului în organizm, mult mai mare importanță au în această privință experiențele de infectare prin gură a oamenilor sănătoși cu cultura pură de bacili ai holerei; experiențele acestea au fost făcute asupra persoanelor lor proprii, de către Pettenkoffer, Emmerich, Mecinicov și alții. La Pettenkoffer primele manifestări ale boalei, —ușoară diaree—s'au produs la începutul zilei a 3-a; la Emmerich peste 36—40 ceasuri și într'o experiență a lui Mecinicov peste 9—12 ceasuri.

Conferința din 1903, adunată în Paris pentru a elabora o convenție sanitară internațională, a stabilit ca termin pentru observația oamenilor sănătoși, sosiți din localități contaminate, 5 zile, admițînd prin aceasta durata incubației în holeră la acest termen.

In timpul epidemiei de holeră, la multe persoane, care se simt perfect de sănătoase, se pot găsi în excremente cu aspect normal, vibrionii holerei. Acest fapt arată că, în unele împrejurări, trecînd prin căile digestive ale unui individ și înmulțindu-se acolo, în unele cazuri nu se produc deranjări funcționale. In majoritatea cazurilor însă se produc manifestațiuni, care variază dela o ușoară diaree pînă la holera gravă.

Diareia holerică ușoară este greu de deosebit la patul bolnavului de o deranjare de stomac, provocată de o greșală de dietă de ex., și numai prin cercetare bacteriologică se poate pune o diagnoză sigură. Se începe de obiceiu diareia holerică noaptea, bolnavul are 3—4 scaune în 24 ore, cîteodată 6—8, chiar până la 20. Scaunele sînt lichide, abundente, colorate în galben se produc ușor fără dureri și spazmuri, producîndu-se multe ghiorăituri în pîntece. In cazurile ușoare, starea generală e bună, pofta de mîncare se păstrează. Cînd infecția e ceva mai puternică, pofta de mîncare lipsește, limba e încărcată, bolnavul are durere de cap, indispoziție generală, sete, dureri de pîntece, senzație de frig la mîni și picioare, cîteodată o ușoară urcare a temperaturii și slăbiciune, care nu corespunde simptomelor unei infecțiuni gastro-intestinale neholerice. Cînd diareia e abundentă, cantitatea de urină diminuează și în ea apare albumina. Cîteodată se observă contracțiuni spasmotice în pulpe; vărsături de obiceiu nu sînt. Diareia holerică durează de obiceiu 2—4 zile, chiar până la 7 și 12 zile, și trece; cîteodată, fără cauze evidente, se transformă într'un acces de holeră adevărată. La unele persoane,—copii, bătrîni și persoane foarte slăbite, diareia holerică, chiar ușoară, poate produce moartea cu fenomene de slăbiciune mare, fără să se desvolte simptome grave de infecție holerică.

O formă mai intensă de infecție holerică *este numita holerina*. Ea începe sau prin diaree, sau prin fenomene generale: indispoziție, durere de cap, pierderea poftei de mîncare, senzație de frig și apoi vărsăturile și diareia. Masele vărsate sînt formate din rămășițele alimentare cu amestec de bilă; scaunele sînt lichide colorate puțin, câteodată decolorate. Căderea forțelor progresează, pulsul slăbește, temperatura periferică se scoboară puțin, cantitatea de urină se micșorează și vin ușoare spazmuri în pulpe. Această stare durează o zi, două, și, dacă nu se transformă în holeră gravă, atunci diareia și vărsăturile contenesc, temperatura revine încet încet la normală, starea generală se îndreaptă, și peste 2—3 zile bolnavul se vindecă.

Holera gravă, adevărata holeră, așa cum se petrece ea în toiul epidemiilor, se manifestă ca o infecție puternică. La început indispoziție, pierderea poftei de mîncare, senzație de frig, ușoară diaree 3—4 scaune pe zi; apoi diareia devine mai frecventă și mai abundentă, scaunele devin incolore, apar vărsăturile. Această stare durează de obicei numai cîteva ore, mai rar cîteva zile. Cîte odată toate aceste fenomene, numite premergătoare, sînt foarte slabe, chiar lipsesc cu totul. In majoritatea cazurilor (60% —70%) brusc, de obiceiu noaptea, diareia crește, scaunele vin unul după altul abundente, lichide, apoase, turburi—au fost asemănate cu supa de făină sau cu fiertura rară de orez (riziforme). Puțin sîngele aseamănă cu spălăturile de carne. Odată cu diareia se îndesesc și vărsăturile. In acelaș timp, paralel cu creșterea diareii și, starea generală se agravează. Pielea se face rece palidă-cenușie, își pierde elasticitatea,—dacă o îndoim între degete, nu-și revine, și se acopere de sudoare rece cleioasă. Buzele, vîrful nasului, mînile și picioarele mai cu samă se fac albăstrue, în jurul ochilor se formează cearcăne închise. Ochii, pe jumătate închiși de pleoape, se afundă, nasul pare ascuțit, oasele feții devin aparente, așa că toată fața își schimbă aspectul obișnuit, și i se zice față de holeric (facies holerica); limba e acoperită de un strat alb, marginile ei sînt roșii, la început limba e umedă, apoi se usucă și se înegrește. Pîntecele e turtit. Pulsul e slab și frecvent; urina diminuează, și în urmă nu se mai elimină; setea devine mare, și nu se poate mulțumi, din cauza vărsăturilor. Vo-

cea devine răgușită—chiar dispare (vox holerica). Răsuflarea e deasă,—30-40 ori pe minut, bolnavii se jeluesc de lipsă de aer; spazmuri foarte dureroase la inceput în pulpe apoi în alți mușchi tortureaza pe bolnavi. Conștiința bolnavilor e păstrată, ei sint numai apatici, indiferenți la tot ce-i inconjoară.

Toate fenomenele descrise se desvoltă repede, cel mult 24 ore, după care bolnavul trece intr'un alt stadiu, numit stadiul algid sau asfixic. Pulsul nu se mai simte; dacă tăem pielea, curge foarte puțin singe negru inchis. Pielea e rece cleioasă, citeodată uscată; respirația grea. Temperatura corpului e scăzută; Buzele, urechile, nasul și extremitățile capătă o culoare violetă-inchisă sau neagră-albastră; vocea dispare, lacrimile nu curg; setea și greutatea în piept cresc; pierderea puterilor e desăvirșită și după citeva ceasuri numai de această stare, bolnavul moare.

Mai rar vine vindecarea. Atunci bătăile inimii incep să se intărească, pielea își recapătă culoarea normală, temperatura revine la normală, vocea incepe a deveni sonoră; spazmurile dispar ca și vărsăturile și diareia, urina incepe să se secreteze, și, după 6—8 zile, puterile bolnavului revin.

Mai des vindecarea nu vine așa de neted, survin complicațiuni: fenomenele de asfixie, pe care le-am descris, pot reveni, sau vine stare ca la tifici: bolnavii au temperatură, au delir, buzele lor sint uscate crăpate; diareia și vărsăturile revin, respirația e grea, urina e puțină, și bolnavii mor de cele mai dese ori în acest stadiu.

Sint forme de holeră numite fulgerătoare, cind fenomenele grave descrise se dezvoltă în citeva ore. Aceste forme se văd mai des la inceputul epidemiilor.

Sint forme de holeră unde diareia și vărsăturile sint slabe sau chiar excepțional lipsesc. Acele forme se numesc *holera uscată*.

Mortalitatea de holeră în diferite epidemii a fost diferită; ca medie se dă de obiceiu 50 la sută. In realitate insă e mai jos de 50, fiindcă multe cazuri ușoare nu se inregistrează, scăpind de statistică. Fiecare epidemie nouă care venea în Europa, dădea o mortalitate mai mică ca epidemia precedentă. La inceputul epidemiei mortalitatea e mai mică ca la sfirșitul ei. Mai des moartea survine în primele două zile de boală. O mortalitate mai mare dau: copii și bătrinii, de asemenea alcoolicii, malaricii, diabeticii, nefreticii, nebunii, femeile insărcinate, deținuții și militarii în timpul războaelor. La toate aceste persoane, chiar formele ușoare de holeră au un sfirșit mortal.

*

Bolnavul de holeră, ca și bolnavul de orice altă boală, trebuie ingrijit. El este tot atit de periculos ca răspinditor de contagiu, ca și un tific. Bacilul holerei se elimină numai prin scaune, și prin aer contagiul *nu se transmite*. Bolnavii trebuesc ținuți în cea mai mare curățenie, scaunele lor, rufăria de pat și de corp, precum și toate celelalte lucruri murdărite trebuesc imediat dezinfectate; după fiecare atingere a bolnavului, minile trebuesc spălate (săpun și sublimat 1 la 2000),—mai cu samă inaintea mâncării; pentruca contagiul să nu se scoată din odaia bolnavului, cei care il ingrijesc trebue să fie imbrăcați în bluze și galoși, și, eșind dela bolnavi, trebue să dea aceste lucruri pentru dezinfectare imediată și să se spele cu sublimat. Păstrind aceste regule simple, persoanele, care ingrijesc de holerici nu se imbolnăvesc mai des de holeră ca alte persoane din aceiași localitate.

S'a propus o mulțime de medicamente preventive, contra holerei: diferite picături „antiholerice" preparate din cupru (Burcq), sublimat (Mireux), acidul tanic (Duboné), pilule cu benzol acoperite cu colodiu (Klebs), acid clorhidric diluat (Rosslach), etc., dar nici unul n'a corespuns speranțelor puse în el. Toate aceste medicamente mai degrabă sint vătămătoare, căci, intrebuințate mult timp chiar la oamenii sănătoși, pot provoca deranjare în funcțiunile digestive. Acelaș lucru trebue spus și despre băuturile spirtoase intrebuințate în scop profilactic.

S'a propus o mulțime de mijloace medicamentoase pentru tratarea bolnavilor de holeră, dar rezultatele au fost nule, căci incă Dujardin-Beaumetz a constatat: „le cholérique est un être réfractaire à toute medication. Je dirai plus: une thérapeutique active lui est plutôt nuisible".

Intr'adevăr n'avem nici un mijloc de a nimici, nu un simptom al holerei, ci cauza (vibrionii holerici, toxinele lor) care produce alterarea funcțiunilor la bolnavul de holeră. Serum curativ (antitoxic) antiholeric nu avem: incercările făcute de către Ranson n'au avut succes. Unii, bazați pe oarecare analogie a tabloului de simptome în otrăvirile cu muscarină (otrava din ciuperci) și cele de holeră (Brunton, Korolein) au incercat injecțiile subcutanate cu atrofină. Rezultatele au fost nule sau rele. Alții (Odarcenco) au incercat nitratul de argint în soluție, ca poțiune ca antitoxic (specific antiholeric). Rezultatele au fost proaste.

Ne avind un mijloc de a influența asupra cauzei boalei în bolnav, căutăm să ajutăm organizmul prin intervențiuni, care să reguleze și să dirijeze funcțiunile spre un sfirșit bun. Facem dar un fel de terapeutică zisă simptomatică.

Bolnavul se așază în pat, și i se asigură liniștea fizică și morală. Dacă pofta de mincare (în cazuri ușoare) e parțială, îi dăm un regim ușor: lapte, ceai cu lămie, supă de orez. Pentru potolirea setei îi dăm limonadă fosforică 1%, muriatică ½% sau lactică (Hagem-Dujardin-Beaumetz) 1%.

Pe pintece îi punem comprese calde, incălzim (sticle cu apă caldă, chaufferette) căutind a-i provoca o sudație intensă pentru eliminarea toxinelor.

Simptomul cel mai important al holerei, diareia, s'a cău-

tat a fi combătut mai înainte de toate. In India, opiul stă in primul rînd pentru căutarea diareii în holeră; şi de acolo, în toate picăturile antiholerice din Europa a intrat opiul în diferite combinaţiuni sau amestecuri.

Dar, oprind sau întîrziind numai eliminarea materiilor din intestin, opiul favorizează absorbirea în organizm a toxinelor, şi apoi opiul are o acţiune generală asupra organizmului nefavorabilă: el slăbeşte reacţiunea leucocitară, şi prin aceasta micşurează rezistenţa organismului la infecţie (*Cantacuzène*, „Nouvelles recherches sur la mode de déstruction des vibrions dans l'orgaganisme", în Ann. de l'Inst. Pasteur 1898, apoi Gheorghievsky, Oppel), slăbeşte funcţionarea inimii, micşorează presiunea singelui în vase, şi provoacă scăderea temperaturii.

Cînd s'a cunoscut cauza holerei, s'au făcut încercări de a omorî bacilii în organism prin substanţe antiseptice, şi prin purgative a le scoate de acolo. In acest scop Ziemssen a recomandat calomelul, care fusese introdus în terapeutica holerei încă pe la 1840 de medicii engleji: calomelul e şi antiseptic şi purgativ. Intr'adevăr, în cazurile cînd intestinele sînt încărcate cu alimente, o doză de calomel e folositoare, înlăturînd şi ameliorînd circulaţia. Dar calomelul în doze mici ca antiseptic nu-şi ajunge scopul, după unii autori e chiar vătămător, producînd iritaţiuni în intestin şi rinichi. Afară de calomel, ca dezinfectant s'au propus multe alte substanţe, chiar deschiderea intestinelor şi spălarea lor cu sublimat $^1/_3$%. Această metodă aşa de radicală, propusă în 1892 de medicul belgian Lembott ne arată pănă unde se poate ajunge în căutarea dezinfectării maţelor. Din mijloacele farmaceutice cu scop de a omorî vibrionii holerei în intestine, s'au propus: salolul, tribromosalolul, naftolul, acidul carbolic, creozotul, benzolul, creolina, crezolul, resorcina, timolul, iodoformul, apa de clor, acidele minerale, compuşii mercuriali; acizii citric, lactic, acetic, salcilic, tanic; bismutul subnitric şi multe multe altele, dar nici unul din ele nu şi-a ajuns scopul. „Toate încercările de a dezinfecta intestinele, zice Rumpf, trebue recunoscute inutile, poate chiar vătămătoare". Intr'adevăr în dozele, în care ar putea avea o cît de mică acţiune antiseptică asupra conţinutului intestinal, au o acţiune vătămătoare asupra ţesuturilor, fără a vorbi de acţiunea toxică, ce o au asupra întregului organism cîteodată. Jacoud caracterizează această terapeutică prin cuvintele: „luptînd cu microbii, uită de bolnavi".

S'au făcut încercări a se introduce antisepticele prin rect în clisme. Cele mai răspîndite au fost etero-clismele calde de 2 litri cu ½%—1% acid tanic, propuse de Cantani. Ele sînt într'adevăr de oarecare folos, dar nu prin acidul tanic (Notnaghel-Rossbach), ci prin faptul că depărtează din intestine, mai cu samă la începutul boalei, materii fecale, care lucrează ca iritante, şi linişteşte intestinul; apoi căldura lichidului în mod reflex stimulează activitatea inimii, şi măreşte eliminarea urinii.

De aceia mulţi medici se servesc de clizme calde, nu cu acid tanic, ci cu sare.

Observîndu-se în perioada algidă a holerei o stare de uscăciune a ţesuturilor şi o îngroşare a singelui, s'a căutat un mijloc de a introduce lichide în organism.

In acest scop, încă la 1830 d-rul Gherman a propus injecţiuni intravenoase cu apă. In 1831 d-rii Enihen, Marcus, Sandras şi Wolf făceau injecţiuni intravenoase cu apă distilată holericilor din Rusia. Tot atunci Dieffenbach în Berlin a încercat în holeră transfuziunea de singe. In 1832 Th. Latta în Scoţia şi Magendie la Paris au făcut injecţii intravenoase cu soluţii de sare. La 1884 Hayem recomandă mult aceste injecţiuni în holeră, el a elaborat metoada şi indicaţiile. In loc de injecţii intravenoase Buchanan, în 1848, a propus injecţiile sub piele. In 1866 Beigel şi Oser făceau bolnavilor de holeră cu mult succes aceste injecţiuni. Ele au intrat în practica medicală, se întrebuinţează şi azi cu oarecare succes în lipsa medicamentului specific, pe care'l aşteptăm, cum au intrat şi băile calde şi oarecare medicamente stimulante a inimii.

*

Dacă unui cobai i se injectează în peritoneu o minimă cantitate de vibrioni holerici, animalul, după cîteva zile de suferinţă, se vindecă. Dacă, peste cîteva zile, aceluiaş cobai i se injectează o doză de cultură de cîteva ori mai mare decît aceea, care ar fi în stare să omoare pe orice cobai, cobaiul, care a rezistat primei injecţiuni, va suporta fără mari schimbări în starea sa şi această doză. Cu alte cuvinte animalul a căpătat o imunitate faţă de vibrionul holerei. Această stare de imunitate prin injecţiuni succesive de doze crescinde de culturi, creşte, şi animalul ajunge în stare de a suporta doze enorme de vibrioni holerici. Injectaţi la animale imune, vibrionii holerici îşi pierd mobilitatea lor, se adună în grămezi, se umflă, degenerează, se dizolvă, dispar. Acest fenomen, cunoscut sub numele de fenomenul Pfeiffer, serveşte în laboratorul pentru diagnosticarea precisă a vibrionilor holerei. Afară de faptul că singele animalelor imunizate are puterea de a produce fenomenul lui Pfeiffer, adică dizolvarea în corpul animalului immun a bacilului holerei, el mai posedă calitatea de a aduna în grămezi şi a lipi între ei vibrionii holerici chiar în afară de corpul animalului, direct sub microscop sau în epruvete. Şi acest fenomen, numit aglutinare, se întrebuinţează pentru recunoaşterea exactă a bacilului holerei. Pe lingă aceasta, singele animalului imunizat are puterea de a apăra animalul contra îmbolnăvirii de holeră.

Toate aceste calităţi se găsesc în serul singelui. De aici întrebarea naturală, dacă nu ne putem servi de acest serum cu scop de a vindeca, cum ne servim de serul antidifteric de

exemplu. Din nefericire, nu ne putem servi, căci, pe cînd serumul antidifteric este antitoxic, adică are puterea de a neutraliza toxina (otrava) elaborată de bacilul difteriei, și asupra bacilului difteriei însuși n'are nici o acțiune, (el poate să trăiască și să se înmulțească în prezența serum-ului antidifteric), serum-ul antiholeric nu are putere antitoxică, adică nu neutralizează otrava holerică (aflată în însuși corpul vibrionului holeric), ci e bactericid; el dizolvă pe vibrionii holerei, îi omoară, și, în timpul acelei dizolvări, toxinele holerice, strîns legate de protaplasma vibrionului, se pun în libertate, și serum-ul antiholeric nu e în stare să le neutralizeze.

Așa se explică de ce serum-ul antiholeric bactericid nu poate scăpa un animal, căruia i s'a injectat o așa cantitate de vibrioni holerici, care e în stare să omoare animalul prin toxinele ce se vor pune în libertate, cînd se vor dizolva corpurile acelor vibrioni (Marx). Toată lumea recunoaște că fenomenele de holeră la un bolnav denotă că organismul lui este otrăvit cu toxinele holerice. De aceea, pentru vindecare de holeră, trebue să găsim antitoxina holerică, cum contra toxinei difterice s'a găsit antitoxina din serum-ul antidifteric. Mulți savanți recunoscuți, ca Behring, Ranson, Mecinicov, Roux și Taurelli-Solimbeni, au comunicat că ar fi reușit să prepare toxine holerice libere, și cu ajutorul lor să prepare serum antitoxic cu calități curative,—dar până în prezent acel ser n'a realizat speranțele, pe care autorii lui le puneau într'însul.

Așa dar serum-ul antiholeric, de care dispunem astăzi, are calități bactericide și aglutinante, și poate servi pentru deosebirea vibrionilor holerici de alții, poate fi întrebuințat chiar pentru injecții preventive, nici într'un caz însă pentru tratarea holerei la bolnav.

*

Din vechime se știe, că a suferi o boală infecțioasă acută înseamnă până la un punct a se garanta contra unei îmbolnăviri de aceiași boală. Am văzut că asemenea garanție contra unei îmbolnăviri noi se poate produce în mod artificial, introducînd în animal doze nemortale de bacterii cu toxinele lor, sau introducînd serum-uri antitoxice. Această stare de garanție se numește imunitate. Erlich distinge 2 feluri de imunitate: activă și pasivă. După propunerea lui, imunitate pasivă se zice atunci cînd organismul animalului nu ia parte activă la elaborarea substanțelor care îi servesc pentru a-l apăra de infecție. El le capătă gata prin serum-ul altui animal, care a fost supus unei imunizări active. Această imunitate e de scurtă durată (3—4 săptămîni), până cînd substanțele apărătoare introduse în sîngele animalului nu vor eși din organism pe o cale sau alta.

Imunitatea activă este mai persistentă și ține nu mai puțin de un an. Ea se capătă de animal prin activitatea elementelor

sale celulare, și este rezultatul vaccinărilor repetate cu producători ai boalelor sau cu otrăvurile lor.

Aceste principii generale, aplicate la diferite boli de oameni și animale, au fost aplicate și în holeră.

Primele încercări de vaccinări antiholerice au fost făcute de Ferran, dar încercările lui, care la un moment dat au stîrnit entusiasmul lumii, nu inspiră încredere, deoarece el n'a lucrat cu culturi pure de holeră. El a făcut din metoda sa un secret comercial, și apoi nici statistica lui nu inspiră încredere.

După Ferran, încercări de vaccinare antiholerică a făcut Havkin, imitînd în holera ceia ce a făcut Pasteur în turbare și antrax. El a cultivat bacilul holerei la 39° în prezența unui curent de oxigen din aer. Prin acest fel de a cultiva, virulența vibrionilor s'a micșorat. Asemenea culturi el a injectat sub piele oamenilor. Dar, crezînd că numai vibrioni cu virulența complectă pot da un grad înalt de imunitate, pentru a doua injecție (al 2-lea vaccin) el întrebuințează o cultură, a cărei virulență o ridica la maximum trecînd-o printr'o serie de cobai.

Dacă unui cobai i se injectează o cultură de vibrioni holerici în peritoneu, animalul piere. Dacă de la animalul mort se face o nouă cultură și se injectează altui cobai, acesta moare de aceiași cantitate de cultură într'un timp mai scurt. Cu fiecare nouă trecere animalul injectat moare într'un timp tot mai scurt, până la un timp minim, care apoi rămîne constant.

O astfel de cultură cu virulență maximă el o injectează oamenilor în anumite doze ca al 2-lea vaccin după 5 până la 10 zile dela 1-a injecție.

Această metodă de imunizare activă (vaccinații preventive) Havkin a întrebuințat'o în Indii asupra a 40.000 oameni.

Rezultatul a fost: a) imunitatea căpătată ține mai mult de un an, b) îmbolnăvirile între cei vaccinați se micșorează de 6.08 ori, iar mortalitatea de 5,27 ori, c) vaccinările după metoda Havkin sînt cu totul nevătămătoare pentru om.

Cercetările lui Kolle au arătat, că injectînd oamenilor culturi de vibrioni holerici omorîți prin căldură la 58° C., ei capătă aceiași imunitate ca și cum le-ai introduce aceleași doze de culturi vii, și Kolle face două injecțiuni, lăsînd între ele un timp de 5—7 zile.

S'a încercat vaccinarea după Kolle de către Murata în Japonia la 1902 și de către Zlatogorof la Persia la 1904. După acest din urmă, prin vaccinarea după Kolle morbiditatea se micșorează de 5 ori, iar mortalitatea de 4 ori.

Mai sînt încă sisteme de vaccinări antiholerice după sistemul Neisser-Schiga, cu culturi omorîte la 58.60, autolizate la termostat la 37° C. în timp de 2 zile și filtrate prin filtrul Chamberland. Cu filtrele acestea se fac vaccinațiuni. Rezultatele par a fi bune.

Savcenko și Zobolotny au încercat să producă imunizări la oameni introducînd prin gură culturi de holeră, omorîte prin căldură; dar această metodă nu și-a găsit aplicație practică.

*

In primele epidemii de holeră, mersul ei nu se putea opri prin nimic. Impotriva tuturor piedicilor, peste cordoane militare armate, peste cele mai straşnice carantine, peste fumurile focurilor pentru afumare, împotriva implorărilor desperate către cer, împotriva pedepselor pentru călcarea măsurilor contra holerei, ea inainta triumfătoare. Cauza tainică a boalei nefiind cunoscută pe acele timpuri, în ştiinţă a pătruns chiar teoria că holera nu se importează, ci se naşte în orice loc în anumite condiţiuni. De aici desperarea în luptă cu epidemia, până cînd descoperirea de către Koch a bacilului virgula şi munca celor care au venit după dînsul pentru a lumina chestiunea în amănunte, n'au pus bazele raţionale pentru profilaxia individuală şi socială antiholerică.

Bacilul holerei găsindu-se în *excrementele* bolnavilor de holeră, trebue să ne păzim în primul rînd de ele *şi de lucrurile pe care au fost depuse.*

Bacilul holerei infectînd *prin gură*, trebue să ne facem regulă de a *nu umbla la gură cu lucruri murdare*, şi în primul rînd *să nu mîncăm cu mînile* (Acest obiceiu moştenit din alte timpuri trebue părăsit cu totul) şi în acelaş timp nu trebue să ne aşezăm la masă fără a ne fi spălat înainte mînile cu săpun şi cu apă caldă.

Constatîndu-se, după cum am văzut, că bacilul holerei poate ajunge împreună cu excrementele în apă, unde se poate păstra mult timp, concluzia inevitabilă este: *a nu bea apă nefiartă curînd, a nu-şi clăti gura cu altfel de apă şi a nu o întrebuinţa pentru spălare.* Intrebarea este atunci: ce să ne facem în călătorii, oteluri şi restaurante? Acolo, fără îndoială, nu putem fi siguri că apa a fost îndestul clocotită, înainte de a ne fi fost servită; în asemenea cazuri, cel mai bun lucru este să bem ceaiu slab; acesta, chiar dacă n'a fost făcut cu apă clocotită, totuşi a trebuit să fie încălzit la 60—65 grade C, temperatură suficientă pentru a omorî vibrionii holerii.

Cît priveşte băuturile, care conţin alcool, ca berea, vinul etc., întrebuinţarea lor nu poate fi oprită în cazurile, cînd este convingerea că ele n'au fost amestecate cu apă nefiartă. Acolo unde există bănuiala, trebue să încălzim băuturile până la temperatura care omoară cu siguranţă vibrionii.

Şi în timpul holerei, şi în orice alt timp, *alimentele nefierte* trebuesc evitate. Dar, observînd oarecari regule, bazate pe datele ştiinţifice expuse mai sus, se pot mînca, în toiul epidemiei de holeră şi între mulţime de bolnavi holerici, fructe nefierte, pere, mere, piersici, chiar pepeni galbeni sau verzi şi altele. In miezul acestor fructe, desigur că nu există vibrionul holerei, dar acesta poate să nimerească pe coaja fructelor. E de ajuns să le spălăm bine cu apă fierbinte înainte de a le mînca, pentru a distruge contagiul ce s'ar găsi pe ele; mai bine e însă să punem

fructele chiar pentru un timp scurt în apă clocotită. Acelaş mijloc se poate întrebuinţa şi pentru zarzavaturi şi legume. Ridichea trebueşte dezinfectată mai cu atenţiune, ţinînd'o mai mult timp în apă fierbinte; salata e mai bine să nu o mîncăm deloc nefiartă, fiindcă sterilizarea ei e adesea anevoioasă şi complicată.

Mîncările trebuesc servite fierbinţi, şi puse pe farfurii fierbinţi; această măsură e mai cu samă necesară pentru a ne apăra contra slugilor sănătoase care pot fi purtătoare de contagiu. In această privinţă Mecinicov, pentru a lămuri lucrurile mai bine, povesteşte un caz întîmplat în timpul celei din urmă epidemii de holeră din Alexandria (Egipt). Acolo, a murit o damă în vîrstă, de mult timp suferindă de stomac; ea păstra o dietă strictă; despre apa nefiartă sau mîncări nefierte nici nu putea fi vorba. Ea era consultată de cei mai buni medici, şi trăia după cele mai stricte reguli ale higienei. Dar, deodată se îmbolnăvi, -avu accese de holeră, şi muri avînd un enorm număr de vibrioni în scaune.—De unde a putut să se îmbolnăvească o astfel de pacientă? In urma cercetărilor minuţioase, s'au stabilit următoarele fapte: Bolnava, din cauza unui catar cronic al stomahului, se hrănea mai cu seamă cu bulion de carne, fiert mult timp. Dar în timpul căldurilor de vară, ea prefera să bea bulionul rece: pentru aceasta, înainte de a i se servi bulionul, se răcea la gheţărie. S'a constatat că servitoarea, care îngrijea de bolnavă, a avut un uşor catar intestinal, şi că această minimă boală era însoţită de eşirea unei enorme cantităţi de vibrioni holerici din intestinele sale, vibrionii a căror prezenţă lor s'a stabilit prin cercetare bacteriologică. Aceste fapte au lămurit pe deplin problema cum s'a contagionat pacienta: ea bea bulionul răcit la gheţărie, unde el era atins de degetele servitoarei, ne în deajuns curăţite de acel material, în care se găseau vibrionii lui Koch. După cum se ştie, bulionul este un mediu excelent pentru înmulţirea a fel de fel de bacterii. Mulţumită verii, o minimă cantitate de contagiu holeric introdus în bulion s'a înmulţit în aşa chip că ingerat a dat un caz mortal de holeră.

Cazul acesta ne arată că în timpul holerei trebue să fim foarte atenţi faţă de mîncările reci. Cel mai bun lucru e să luăm măsuri ca răcirea să nu fie însoţită de murdărirea alimentelor de degete sau muşte, *căci Flüge a constatat, încă pe la 1890, că bacilul holerei trece nevătămat prin intestinele muştii, şi, în răspîndirea holerei, musca joacă deci un rol însemnat.* Pe cît e posibil, după cum am arătat mai sus, mîncările trebuesc mîncate fierbinţi. Pentru acest lucru sînt foarte folositoare farfuriile sub care se pot pune încălzitori, sau lămpi. Odată ce mîncarea introdusă în gură este îndeajuns de fierbinte, nu poate fi vorba de nici un pericol. *Pînea, pateurile, prăjiturile etc.*, înainte de a fi servite, trebuesc încălzite în cuptor sau prin alt mijloc.

Fumătorii trebuesc să ţină minte că *ţigările lor* sînt adesea murdărite. E mai bine să fumeze cu ajutorul unei ţigarete curate, să nu o pue oriunde, ca de acolo să o bage în gură.

Ținînd samă de bazele științifice ale higienei individuale, putem fi fără teamă în focarele cele mai puternice de epidemie. Păzind strict măsurile preventive, contagiul de holeră e tot așa de inofensiv ca otrăvurile în farmacie, sau diferiți microbi în laboratoriile de bacteriologie, unde putem mînca și bea înconjurați de ei.

*

Dacă într'o localitate se ivesc cazuri de holeră, pe lîngă măsurile de profilaxie individuală, de care am vorbit, sînt mijloace de profilaxie socială, bazate pe datele științifice expuse, care trebuesc luate din timp.... foarte din timp.

Și, între acestea, primul loc îl ocupă o organizație sanitară permanentă, alcătuită astfel, încît să se poată observa bine persoanele sosite din localitățile contaminate, astfel că primele cazuri de holeră să fie descoperite și recunoscute imediat; și acest lucru se poate face numai atunci, cînd populația va fi deprinsă să se caute cu medici pe care să-i aibă la îndămînă,—și ca acești medici să aibă la îndămînă mijloacele moderne pentru recunoașterea boalei, adică instalațiuni pentru examen bacteriologic. In această privință, țara noastră deabia de cîțiva ani începe să se organizeze, numărul medicilor, mai cu samă al celor pentru populația multă și saracă dela țară, se înmulțește gradat; în anul acesta pentru populația dela țară s'au adăogat 55 medici, ceea ce, comparativ cu creșterile numerice din alți ani și în raport cu numărul total al medicilor rurali, este un pas însemnat. In privința mijloacelor bacteriologice de diagnostic, iarăși am făcut progrese. Pe cînd în anul 1893, ultima noastră epidemie de holeră, nu aveam decît un singur laboratoriu de bacteriologie la București, mai tîrziu, s'a înființat un altul la Iași, apoi la Sulina, anul trecut s'a organizat un mic laboratoriu la Constanța,—în cursul anului acestuia, s'a avut prevederea, de cu iarnă încă, a se aduce două laboratorii volante (ca acelea pe care le-a avut Koch pentru cercetările sale din Africa), care se pot transporta în cel mai scurt timp în orice loc,—și a se înființa un laboratoriu permanent la Galați (s'a deschis în luna Iulie) și unul la Craiova (pe cale de organizare).

Al doilea loc, ca *măsură de profilaxie socială*, îl ocupă *izolarea bolnavilor și dezinfectarea*. Importanța profilactică a izolării este enormă: un bolnav, care acasă este periculos pentru populație, nu mai e vătămător ei, odată ce e izolat în spital, infirmerie sau baracă, unde este încunjurat de toate condițiile necesare pentru a distruge contagiul ce ar eși dintr'însul. Și în această privință s'au făcut progrese dela 1893 încoace, la noi în țară. Numărul spitalelor a sporit mult și sporește. Infirmeriile, care n'au existat în 1893 și s'au înjghebat în condiții sărăcăcioase deabia în 1904, din 1908 își capătă în 8 județe din țară localuri proprii bune. Pe lîngă aceasta, în 1908, din iarnă, s'au procurat încă 2

baratci volante noi, pentru izolare, pe lîngă cele 4 care s'au făcut anul trecut, și pe lîngă baratcele vechi (reparate) dela Sulina, Galați și Ungheni. Afară de aceasta, la multe spitale, care n'aveau pavilioane de izolare, s'au construit din nou.

Punctul, de unde se răspîndește contagiul în holeră, este bolnavul, și scopul dezinfectării este de a distruge contagiul, chiar în odaia unde se află bolnavul.

In holeră, dezinfectarea se ușurează mult prin faptul că bacilul este puțin rezistent și știm unde să-l putem găsi, anume în materiile eșite din bolnav. Din această cauză, scopul dezinfectării se poate ajunge complect și repede.

Nu rare ori se întîmplă că, din cauza neștiinții sau a relei conduceri, dezinfectarea se aplică prost: se stropesc străzi și curți unde contagiul n'a putut fi, cu acid fenic, se presoară cu var, prin urmare *se cheltuesc bani în vînt*, iar lucrurile, într'adevăr contaminate, scapă, infecția se răspîndește, și încrederea în dezinfectare se pierde.

De aceia vom căuta să lămurim ce anume trebue dezinfectat în holeră.—In primul rînd, excrementele, unde în totdeauna sînt vibrionii holerei, și materiile vărsate, unde se întîmplă să fie. Apoi, rufele de corp și pat, hainele, covoarele, cîrpele, vasele unde se depuneau materiile vărsate și excrementele, vasele pentru băutură și mîncare ale bolnavului și pentru îngrijirea lui, rămășițele de alimente ale bolnavului și toate alimentele din apartamentul lui, care pot fi infectate prin contact sau prin muște. Apoi toate lucrurile din odaia bolnavului: paturi, mobile, mese, scaune, perdele, mînere dela uși, ușile, ferestrele, dușamelele, păreții etc. Latrina trebue dezinfectată foarte bine; în curte, să se curățe și să se dezinfecteze locurile unde ar fi fost vărsate excremente. Se înțelege că, în timpul holerei, a dezinfecta odăi, case, străzi, tranvae, gări, vagoane etc., dacă nu sînt fapte concrete de infecție, n'are nici un rost.

Bacilii holerei pot fi distruși prin foarte multe substanțe și mijloace. Mă voi mărgini a enumera numai pe cele care, pe lîngă că sînt sigure, mai sînt și eftine și la îndămînă: 1) Varul sub formă de soluție de 20%, proaspăt preparat, este cel mai eftin mijloc de dezinfectare, 2) Sublimatul în soluție de 1‰, 3) Acidul fenic în soluție de 3%, 4) Leșia fierbinte, 5) Apa fierbinte, 6) Aburii sub presiune (în etuve)[1] 7) Formolul prin aparate Fplügge sau L'Eclair.

Ne putem servi de aceste mijloace simple pentru dezinfectare, în felul următor: Excrementele se amestecă cu o cantitate egală de soluție de var 20% și se păstrează așa amestecate un ceas sau două și apoi se aruncă fără nici un pericol în latrină, iar vasul se spală cu sublimat sau acid fenic. Conținutul

1) Și în această privință țara noastră a cîștigat în cursul ernei trecute, aducîndu-se în țară 8 etuve Gheneste-Gerscher și două cu formol sub presiune.

latrinelor, lăturile, apele de spălat etc., se dezinfectează cu var în acelaş mod. Pămîntul murdărit în curţi sau case care n'au duşamele se dezinfectează inundîndu-l cu soluţie de acid fenic sau sublimat şi apoi turnînd deasupra soluţie de var 20%. Rufele se pun în cazan cu leşie clocotindă şi se fierb; se pot dezinfecta şi prin muiare în sublimat, dar rămîn pătate. Hainele, pernele, saltelele se dezinfectează în etuva cu vapori; blănile, cărţile şi lucrurile de piele cu formol; lucrurile de metal cu soluţie fenicată; vasele prin fierbere în apă sau leşie. Paele, cîrpele şi lucrurile de mică valoare se ard; apa din bae se dezinfectează cu acid fenic sau sublimat. Sicriul, trebue să fie bine făcut şi închis. Cadavrele se pot îngropa în cimitirele obişnuite.

Afară de aceste măsuri, trebuesc luate în samă îmbunătăţirile sanitare generale, care au importanţă nu numai pentru combaterea holerei, ci trebue să constitue un obiect de preocupare constantă a populaţiei.

In această privinţă, în primul rînd stă alimentarea cu apă bună de băut şi apărarea ei de orice infecţiuni, şi canalizările. Epidemiile de holeră sînt un puternic stimulent pentru municipalităţi de a preferi să înzestreze localităţile lor în prima linie *cu apă bună şi canalizări sau latrine bune*,—decît cu electricitate, teatre etc., care ar trebui lăsate pe al doilea plan.

Pentru a feri ţara de importarea holerei din străinătate, se iau măsuri stabilite prin convenţii internaţionale. Deoarece carantinele s'au dovedit a fi incapabile de a opri boala, dar foarte capabile de a întreţine infecţie şi a vătăma în mare măsură comerţul, ele au fost cu totul abolite.

Ca bază a noilor convenţii s'a luat declararea obligatorie şi sinceră a localităţilor infectate, pentruca măsurile, luîndu-se contra provenienţelor din locuri limitate şi ştiute ca infectate, să se poată aplica, şi lupta contra holerei să nu fie o luptă cu morile de vînt, iar sacrificiile,—în raport cu pericolul real.

Intrarea în ţară din localităţile sau ţările infectate, se limitează la anume puncte, restul se închide bine ca trecerile clandestine să dispară sau cel puţin să se reducă. La punctele alese, se instalează medici, care supun examenului medical persoanele intrate şi admit pe cele sănătoase, dupăce le dezinfectează bagajele sau mărfurile. In acest scop acele puncte se înzestrează cu ustensilele şi materialele necesare.—Persoanele infectate se reţin cinci zile, iar cele bolnave, până la vindecare sau moarte, în anume instalaţiuni.

Persoanele sănătoase admise a intra sau a trece prin ţară, sînt supuse unei supravegheri medicale şi poliţieneşti, timp de 5 zile în *locurile unde se duc*; grupele de nomazi se resping de la graniţă; intrarea alimentelor şi băuturilor deasemenea se opreşte.

Numărul porturilor în care se permite intrarea vaselor din ţara infectată, se limitează deasemenea la acelea unde se pot lua în condiţii bune măsurile de dezinfectare şi izolare.

Şi în această privinţă, în raport cu situaţia din 1893 şi chiar cu cea din anul trecut[1]), s'au adus îmbunătăţiri simţitoare la noi.

La punctele de graniţă Ungheni şi Gura Prutului (singurele prin care e permisă intrarea din Rusia a provenienţelor din localităţile infectate) instalaţiile (etuve Geneste-Herscher, barace, cabine de izolare, material de dezinfectare, mijloace de cercetare bacteriologică) sînt complecte. La Sulina şi Constanţa, singurele noastre porturi pe unde se permite intrarea provenienţelor din localităţile infectate, lipsurile constatate anul trecut s'au complectat în mare măsură; iar la Burdujeni şi Galaţi (pe unde nu e permisă intrarea provenienţelor din localităţile infectate) încă din primăvara anului trecut *s'au adus etuve* pentru dezinfectarea cu formol sub presiune (Lautenschleger) şi se fac construcţiuni de localuri speciale, necesare pentru buna funcţionare a serviciului sanitar din aceste puncte.

Faţă de datele ştiinţifice expuse mai sus, fiind bine stabilit că vibrionul holerei se poate găsi în cantităţi destul de mari în intestinele unui individ, fără să-i producă holeră, lucrurile putîndu-se limita la o mică deranjare a funcţiilor intestinului; fiind bine stabilit deasemeneà că, din punct de vedere practic, aceşti anume indivizi în aparenţă sănătoşi, dar purtători ai bacilului, sînt periculoşi ca propagatori ai boalei, toate măsurile ce se iau nu pot garanta în mod matematic neimportarea holerei, dar desigur că reduc la minimum şansele importării şi garantează nerăspîndirea boalei, limitarea ei la cîteva cazuri.

Atîta se poate face în împrejurările actuale, şi se face.

20 Septembre, 1908. **Dr. P. Cazacu**

---

1) Vezi „Viaţa Romînească" No. 12 din 1907. Măsurile luate de Statul Romîn pentru a întîmpina invaziunea holerei din Rusia în cursul verii şi toamnei anului 1907. Dr. Cazacu, Dr. Slătineanu.

Resignare

Am luptat, făr' de noroc,
Pentr' un vis de nemurire.
Aş fi vrut să am un loc
În a lumii amintire!

Astăzi nu mai pot lupta!
Oboseala mă cuprinde,
Şi încet pe mintea mea
Vălul nopţii se întinde.

Parcă nu mai pot gîndi!...
Stau cu inima 'mpetrită
Şi aştept doar s'a sfîrşi
Viaţa mea cea chinuită.

Vremea trece 'ncet şi greu
În amara aşteptare.....
Şi de-acuma tot ce vreu
E odihnă şi uitare!

Matilda Poni

Povestea cu Petrişor

Hanului celui mare de deasupra Siretului îi zicea odinioară *Hanul Aniţei*. Acuma cade în risipă pe muncelul lui, la margine de drum părăsit; înainte-vreme însă în fiecare seară era impresurat de focuri de popas. Iar noaptea, după ce cărăuşii se linişteaŭ, după ce tăciunii mureaŭ în spuză şi cînii se făceaŭ covrig sub chilne, cele trei ferestre zăbrelite luceaŭ încă, până tîrziŭ în straja a treia a nopţii. Luminele lor parcă întindeaŭ fire vii pe toate drumurile văii—spre drumeţii întîrziaţi.

Într'un rînd, seara, Petrişor Dămian dela Cornul-Capreĭ era cu chef şi sta în bătătura hanului, de vorbă cu cărăuşii. Îşi dusese murgul la grajd, îi dăduse grăunţe,—ş'acuma şedea c'o mînă 'n şold, cu cuşma plesnită cam pe-o ureche. Petrişor, ca totdeauna, poposise pe la crucile drumurilor, şi-ĭ sticleaŭ ochiĭ. Se uita din vreme în vreme, pe furiş, la hangiŭ, cînd îl vedea că-şi scoate în prag capul mare cu obrazul plin de păr aspru.

«Măĭ frate! ştiĭ de ce-am venit eŭ aicĭ, la hanul ista? zicea el cu oarecare fală. Eŭ aicĭ n'am fost decînd sînt, dar a pus dracu' pe boeru' meŭ, pe boeru' nostru cel mare de la Cornul-Capriĭ, să poposască aicĭ... Ş'a văzut pe hangiţă.... Aniţa asta am auzit că-ĭ năstruşnică muere... Ş'o păzeşte Ungurul de comedie, cu farmece şi cu cîte drăcii sînt pe lume. Mă chiamă boeru'. Zice: Măĭ Petrişor, poţĭ tu să ducĭ o veste pînă la hanul cel mare?—Pot, stăpîne, zic. N'am fost acolo nicĭ odată, da' o veste pot să duc.—Apoĭ, măĭ Petrişor, zice, du-te tu şi vezĭ ce-ĭ pe-acolo. Aşĭ vrea, măĭ Petrişor, zice, să poposesc eŭ într'o noapte la hanul Aniţei... da' să bagĭ seama la Ungur, măĭ Petrişor...—Da' ce-ĭ cu Ungurul, stăpîne? zic.—Apoĭ cu Unguru-i bucluc mare, zice boerul,—da' tu vezĭ şi intră în vorbă cu Aniţa... că a dat, măĭ Petrişor, mare alean peste sufletul meŭ...

— Apoĭ, măĭ om bun, zice un moşneag dela foc, nu ştiŭ dacă-ţĭ scoate-o în capete cu Mogoş».

Petrişor se îndreptă cu fudulie din şale:

«Cine-a spus vorba asta? Apoĭ află, moşule, că eŭ am umblat multă ţară şi nu mă înfricoşez cu una, cu două... A spus boeru' să-l fac o slujbă, eŭ trebue s'o fac... Boeru'-ĭ om vechiŭ, care cunoaşte la muerĭ, şi dacă a pus el ochiul pe hangiţă, apoĭ nu se ogoae nicĭ în treĭ Sîmbete!

— Bine, bine, zice moşneagul de la foc,—da' aĭ dumneata la ştiinţă că aicĭ fierbe cazanul cel necurat? Dumneata eştĭ om tînăr, ce ştiĭ? Îţĭ puĭ cuşma pe-o ureche şi te ducĭ fluerînd ca vîntul... Noĭ ştim maĭ multe... noĭ sîntem, oamenĭ de altădată...»

Petrişor îşĭ întoarse ochiĭ spre uşa uriaşă a hanuluĭ. Mogoş Ungurul nu se maĭ vedea; şleahul se potolea şi el se trăsese în întunericul luĭ. Iar în bătătură, sub plopiĭ subţirĭ, la focurile care se zbăteaŭ în întuneric, oameniĭ tăcură. Stăteaŭ pe coaste şi focul le rumenea feţele. Eraŭ oamenĭ nelămuriţĭ, şi feţe nelămurite; şi Petrişor Dămian privindu-ĭ cu ochĭ turburaţĭ se simţea maĭ tare şi maĭ cu curaj decît toţĭ—deşi din umbra neagră a hanuluĭ poate pîndea bărbatul hangiţeĭ...

«Eŭ nu mă tem de nimica! zise el cu tărie. Şi spre încredinţare parcă, se aşeză greceşte, se trase maĭ aproape de focul moşneaguluĭ, aduse oala de vin la gură şi sorbi cîteva înghiţiturĭ lungĭ. Tot îmĭ zice boerul: Măĭ Petrişor, tu eştĭ om de ispravă, da' păcat că beĭ... Apoĭ aista, zic, vinul, îmĭ dă mie *coraj*... Şi zice: Măĭ Petrişor băete, om urît nu eştĭ, şi aĭ trecere la femeĭ, da' păcat că beĭ... Apoĭ eŭ îs om fudul şi puţin îmĭ pasă... De aceia, chiar beaŭ eŭ vinul cu oala, ca să nu-mĭ pese... Da' eŭ, moşule, am auzit că-ĭ straşnică muere Aniţa asta... Da' de Ungur de ce am eŭ a mă teme? Eŭ nu mă tem de nimenĭ... Nicĭ de farmecele luĭ nu mă tem!»

Moşneagul îşĭ aduse mîna pe lîngă barbă şi începu a da din deget:

«Măĭ creştinule, zice, nu vorbi fără cumpăt... Iaca, oameniĭ s'aŭ aciuat şi ne-ascultă... Să-ţĭ spun eŭ o istorie cu Ungurul şi să vedem ce-aĭ să maĭ spuĭ? Asta s'a întîmplat acŭ treĭ anĭ... Iaca, aşa stam într'o seară, aicĭ, la focurĭ, sub plopĭ... şi ca acuma focurile se potoleaŭ, se potoleaŭ, şi pe urmă, odată, s'aŭ luminat ferestrele hanuluĭ... Iar oile Unguruluĭ eraŭ în dosul hanuluĭ... Poposiseră cu ele ciobaniĭ: i le aduceaŭ de la munte. Şi cum stam,—dintr'odată auzim clopotele sunînd şi prind a se

frămînta oile... Staŭ oleacă, iar sună un clopot, altă frămîntare... ş'aud ş'un behăit de jale... Văd pe baciŭ trecînd pe lîngă focurĭ, sue pragul, împinge uşa şi zice aşa cătră Ungur, acolo înnăuntru:—Măĭ stăpîne, tare să frămîntă oile... Şi Ungurul nu zise nimica, ese, ascultă plîngerea oiĭ şi bătaia clopotuluĭ, ş'odată îşĭ dă jos cojocelul din spate, şi se pune pe dînsul cu pumniĭ şi cu picioarele... Bătea în cojocel şi suduia cumplit... Şi numaĭ ce prinde un om dintre cară a se văita: Valeŭ! valeŭ, jupîne Mogoş, nu mă omorî, că-ţĭ daŭ laptele înnapoĭ...—Tu eştĭ? grăeşte Ungurul. Tu iaĭ mana oilor? Şi se duce la carul Rominuluĭ... şi-l găseşte acolo... era un om mititel şi slab... pusese ceaunul sub osia de dinapoĭ a caruluĭ, dăduse sfredel în osie, şi curgea pe borta sfredeluluĭ laptele oilor... Apoĭ a dat el laptele înnapoĭ şi oile s'aŭ potolit... da' el linişte n'a maĭ avut, că se tînguia prin somn, parcă-ĭ fărma necuratul ciolanele... Şi dimineaţa nicĭ nu l-am maĭ văzut... Nicĭ el nu maĭ era, nicĭ carul... Da' dumneata ce crezĭ că dacă beĭ din oală, beĭ coraj? Poţĭ să aĭ oricît coraj, cu necuratul nu te poţĭ pune... Şi pot să-ţĭ spun că eŭ pe hangiţă încă n'am văzut-o... Iaca, s'aŭ aprins şi luminile geamurilor...»

Focurile, sub plopĭ, mureaŭ,—şi de la geamurile hanuluĭ curgeaŭ luminĭ spre întunericurile văilor. Petrişor Dămian îşĭ dădu cuşma pe ceafă şi sorbi tot vinul din oală. Se uită spre oameniĭ carĭ se culcaseră cu capetele pe fîn cosit, înveliţĭ în sumane; nu vedea nimic lămurit; nicĭ pe moşneagul ce-ĭ povestise nu-l maĭ deosebea; se ridică în picioare, clătinîndu-se uşor şi se îndreptă spre han. Sfătuia încet: Aicĭ nu-ĭ lucru curat, fireşte că nu-ĭ lucru curat... Boeru' a văzut ziua pe hangiţă şi zice că-ĭ Romincă, iar de cum înserează ese un Ungur hangiŭ în loc de Aniţa ceia, cine-o fi... Eĭ, am să mă duc să spun boeruluĭ că aicĭ nu-ĭ lucru curat... Cum poate să fie aicĭ lucru curat? La un han vechiŭ şi mare cît o cetate, nu-s lucrurile curate nicĭodată... Se vedem ce-are să zică ciocoiul? că eŭ de temut nu mă tem...»

Cum păşi lîngă prag, uşa grea se deschise şi obrazul bărbar al hangiuluĭ i se puse dinaintea ochilor. Auzi glas gros:

«Mă rog, dumneata plecĭ la vreme aşa de tîrzie?

— Plec, zice Petrişor Dămian, mă duc să spun boeruluĭ cum a fost...

— Facĭ răŭ că plecĭ la vreme de noapte...»

Petrişor s'a dus la grajd, şi-a luat calul, l-a închingat fru-

moș, a încălecat ș'a pornit în buestru spre Cornul-Caprei. Intr'o vreme însă s'a răzgîndit. Se poate să fie ș'un hangiŭ, și-o hangiță, a zis el întru sine.—Trebue să văd pe hangiță și să-ĭ spun ce vrea boerul... Zice că-ĭ strașnică muere! Să vedem... De Ungur nu prea am eŭ de ce mă teme.

Și-a întors calul,—a simțit o undă de lumină de pe muncel, de departe,—și a început a face lin drumul îndărăt, pe coama dealuluĭ. Apoĭ, într'un tîrziŭ, luminile dela treĭ geamurĭ, scurt, pieriră;—o perdea de negurĭ grele se întinse peste valea Siretuluĭ. Incet-încet apoĭ negurile se luminară, o lună roșie isvorî din răsărit; ape scînteiaŭ în depărtărĭ, pădurile se lămureaŭ pe zare ca dungĭ de cărbune; și călărețul mergea gînditor, pe murg, spre hanul Aniței, prin visul negureĭ.

Ajunse, la vreme tîrzie. Nu se maĭ simțea nimic în bătătură. Legă calul de veriga de la scară. Apoĭ împinse ușa. Se împiedecă de prag și glasul luĭ Mogoș se auzi din lăuntru:

«Vra să zică te-aĭ întors dumneata...

— M'am întors,» răspunse Petrișor Dămian, și ușa se închise singură, fără zgomot.

Atuncĭ slujitorul dela Cornul-Capreĭ văzu că obloanele odăiĭ aceleia marĭ sînt închise. Focul ardea în vatră, și hangiul sta c'o friptură înnaintea foculuĭ.

«Dacă ți-ĭ foame, iaca, frige-țĭ și tu un puiŭ!...» vorbi Mogoș, fără să-șĭ întoarcă obrazul bărbos.

Petrișor găsi o frigare; un puiŭ sta pe o măsuță în lumină; îl puse în țapă, se apropie liniștit de jar, răzimă țigla de o cărămidă și începu să învîrtă.

«Bine, vorbi Petrișor, da' aicĭ nu este una Anița? Zice că-ĭ strașnică muere!...»

Hangiul nu răspunse... Dar flăcăul simți că fața bărboasă s'a întors. Ridică ochiĭ și văzu pe Ungur cum îl privește neclintit. Nu simți însă spaimă. Ișĭ plecă privirile și văzu o broască mare în țigla hangiuluĭ.

«Aha! vra să zică tu eștĭ frate cu diavolul din poveste....» grăi el, rîzînd, către Mogoș.

Hangiul nu răspunse, dar își ridică țigla și începu a bate cu grăsimea broaștei puiul din frigarea flăcăuluĭ.

«Măĭ Ungurule, caută-țĭ de treabă, zise Petrișor. Eŭ sînt un om care am călcat țară multă... și nu mă tem... Eŭ îs om cu coraj... Pe mine m'a trimes boerul aicĭ tocmaĭ dela Cornul-Ca-

preĭ... Și tu-țĭ facĭ rîs de mine și-mĭ spurcĭ friptura? Ia să-țĭ cauțĭ de treabă, căcĭ nu-s cel cu sfredelul și cu laptele...»

Hangiul bătu iar cu broasca luĭ în friptura flăcăuluĭ.

«De-acuma s'a isprăvit! zise îndîrjit slujitorul boeresc. Deacuma îțĭ crăp ochiĭ, cum țĭ se cuvine!»

Și cum grăi, își încordă brațul și plesni scurt peste ochĭ pe Mogoș. Ticălosul a gemut, a scăpat țigla și și-a pus palmele peste pleoape... Iĭ picura sînge printre degete.

«Apoĭ îțĭ arăt eŭ ție, scrîșni Petrișor Dămian,—cu mine, măĭ, nu merge!... Eŭ acŭ și țigla, dacă vreaŭ, ți-o vîr pe gît... Da' cu tine nu maĭ am ce face... Maĭ bine stăĭ aicĭ liniștit lîngă vatră, că eŭ mă duc să-mĭ împlinesc slujba... Boerul mi-a dat o poruncă și eŭ trebue s'o îndeplinesc...»

Petrișor simți o aburire de vin, o suflare care venea pe gura gîrliciuluĭ. Hangiul sta neclintit la pămînt, rumenit de jarul din vatră. Trecu pe dinaintea gîrliciuluĭ deschis, pe lîngă hangiŭ, și deschise ușa din fund. Ș'acolo eraŭ obloanele puse,— și treĭ luminărĭ de săŭ ardeaŭ într'un sfeșnic cu treĭ crengĭ. Anița hangiuluĭ se ridică încet de pe divan, și Petrișor stătu în loc, privind-o cu luare-aminte.

«Credeam că-ĭ bărbatul... zise ea încet.

— Apoĭ uite cum e, vorbi bucuros Petrișor, îmĭ spune boerul așa: Măĭ Petrișor, zice, eŭ am mare alean la inima mea... Boerul nostru cel mare dela Cornul-Capreĭ... Este acolo, zice, la hanul cel mare o hangiță, măĭ Petrișor... Aș vrea, zice, să poposesc într'o noapte la hanul cela... Da' bagă de seamă la Ungur, zice...»

Hangița zîmbi și Petrișor tăcu uimit:

«Măĭ bădiță Petrișor, zise ea, ce are a face Ungurul?...»

Slujbașul simțea că se dezmeticește. Tăcu un timp apoĭ vorbi,—și despre Ungur nu-șĭ maĭ aducea de loc aminte:

«Apoĭ eŭ să-țĭ spun dumitale. Boerul îmĭ zice: Măĭ Petrișor, tu eștĭ om de ispravă, zice, da' păcat că beĭ... Apoĭ, zic, mie vinul îmĭ dă coraj!... Și-mĭ maĭ zice: Măĭ băete, om urît nu eștĭ și aĭ trecere la femeĭ, da' păcat că beĭ... Apoĭ mie vinul nu-mĭ face răŭ... Se risipește aburul luĭ ca pe Siret, cînd a eșit luna... Da' boerul nu vra să știe, el nu vra să mă îndulcesc....»

Hangița zîmbi și grăi iar:

«Măĭ bădiță Petrișor, ce are a face boerul?...»—

Pe cînd lucea luna pe negurile Siretuluĭ, eŭ vegheam lîngă

virşe, pe malul apeĭ, cu oamenĭ vechĭ. Hanul cel mare de deasupra Siretuluĭ îşĭ zugrăvea risipiturile sus, în pulberea de lumină. Şi mă gîndeam că între zidurile acelea, multe trebue să se fi petrecut odinioară. Aşa am aflat cum a fost unul Petrişor care a trăit bine la hanul Aniţeĭ... Privind la han, am întrebat,— şi oamenil de altădată mi-aŭ povestit acestea, pe cînd tomniţele ţîrîiaŭ dulce în erburile lunciĭ, în jurul nostru, în noaptea de August.

Mihail Sadoveanu

Contele L. N. Tolstoi

(Cu prilejul jubileului)

Serbătorirea jubileului lui Tolstoi a luat, în toată lumea civilizată, caracterul unei adevărate manifestări de solidaritate omenească, într'o mişcare de admiraţie pioasă, atît de vie, atît de unanimă, de care este dat să aibă parte numai puţinii *aleşi*, cu adevărat *oameni mari* sau *eroi*, cum le spune Carlyle.

In aceste împrejurări, datoria noastră faţă de cetitori ne impune o sarcină atît de grea, încît iau condeiul cu multă sfială.

Să vorbesc despre geniul *înfricoşător* al acestui artist,— geniu care îi asigură în istoria literaturii universale locul între cele două trei nume de glorie aproape divină,—Homer, Dante, Shakespeare ?...

Zic—*înfricoşător*, fiindcă puterea aceasta de creaţiune şi sugestie îţi inspiră în adevăr un fel de teroare mistică. George Brandes, mi se pare, spune undeva că, atunci cînd pentru întâia oară a văzut portretul lui Tolstoi, a fost cuprins de un fel de *groază*, atîta putere aproape *elementară* radiază din expresia aspră a acestui chip de prooroc biblic...

Ca un demiurg, din adîncimile sufletului său Tolstoi crează o lume, şi cînd te desparţi de un roman al lui, nu mai eşti în stare să crezi că *n'ai trăit* împreună cu eroii lui, că nu-i cunoşti personal, şi nu te vei mai întîlni din nou cu ei...

Ne impresionează chiar *masa de creaţiune*, dacă mă pot exprima aşa. Tolstoi, nu numai ştie ca nimene să facă să trăiască *mulţimile*, cari formează cadrul viu în care se desfăşoară acţiunea romanului, dar, între eroii lui de avanscenă şi mulţimea anonimă, dar plină de viaţă, din fund, el înşiră întotdeauna un popor întreg de tipuri şi personage, într'o perspectivă ce se pierde în infinit şi se confundă pe nesimţite în masă.

Un neamţ, cu răbdarea caracteristică a neamului, a numărat în „Ana Carenin" peste 900 de tipuri, iar în „Războiu ori pace" sînt desigur mii!... Şi fiecare din aceste mii de tipuri, chiar cînd vă reţine atenţiunea numai un singur moment, e un om viu, cu sufletul lui deosebit, pe care îl simţi şi îl vezi întreg cu toate durerile şi bucuriile lui, cu scăderile şi momentele lui

de înălţare, şi în *mediul lui natural*, care şi el trăeşte: un ţăran pe care îl încrucişezi în drum, un lacheu ce aduce o scrisoare, un ofiţer ce trece pe stradă, trăesc, şi cu ei trăeşte cîmpul pe care se trudeşte ţăranul, trăeşte strada sau toată curtea boerească, din cari pentru o clipă s'a desfăcut figura ofiţerului sau a lacheului.

Prin această *masă de creaţiune*, fiecare roman al „marelui scriitor al pămîntului rus", cum îl numeşte Turghenev pe Tolstoi, e în adevăr parcă o *lume întreagă*, un microcosm, în mijlocul căruia *simte* că trăeşte şi cetitorul însuşi.

Şi impresiunea se întăreşte prin o magică *putere vizionară* a artistului: autorul descrie parcă numai ceea ce *vede*, ceea ce-i stă înaintea ochilor, şi face şi pe cetitor să *vadă* împreună cu el. Şi pentru a provoca această suggestiune, lui Tolstoi i-ajunge adesea un mic detaliu neînsemnat, un gest, pe lîngă care oricine ar trece fără să-l bage în seamă, dar care aici serveşte să evoace deodată, cu o nespusă putere, cu un colorit de viaţă, toate experienţele *trăite*, făcînd să răsară înaintea noastră o scenă, ca şi cum şi noi am vedea-o cu ochii.

Recetiţi, de pildă, în „Ana Carenin", scena în care Stepan Oblonski, în timpul cît îl rade bărbierul, stă de vorbă, însă mai mult prin mimică şi gesturi, *în oglindă*, cu Mateiu feciorul, care îi înţelege starea sufletească, îl compătimeşte, deşi respectul îl opreşte să *vorbească* despre drama ce se petrece între boerul şi doamna.

Aici prin cîteva trăsături, în aparenţă foarte simple, — cîteva mişcări, ca un deget ridicat, sau o clătinare din cap, — ni se redă toată atmosfera morală în care trăeşte familia Oblonski, se caracterizează însuşi Stiva, locul ce ocupă în casă, etc.

Sau aduceţi-vă aminte cum Levin, oprindu-se la un han, în drumu-i spre moşia lui Sviajski, — hangiul, deschizînd poarta, se dă în lături, *răzimindu-se de ea*, cu spatele, spre a lăsa trăsura să treacă. Un gest banal, pe care l'am văzut de o mie de ori, — cum învie deodată toată scena!...

Şi în cadrul acesta, plin de culori şi de viaţă, în care şi animalele trăesc (nimene n'a reuşit ca Tolstoi să ne facă să simţim până şi sufletul dobitoacelor) — se mişcă, cu sutele, cu miile, personajele de avanscenă.

Şi Tolstoi, ceea ce e caracteristic pentru realismul său, în fiece moment ştie să ne arate toată *complexitatea* sufletului omenesc; — eroii lui nu sînt nici-odată numai „răi" sau numai „buni", — ci sufletul lor ni se înfăţişează ca un veşnic joc de lumini şi umbre, cum e şi în realitate sufletul oricărui om viu. Şi fiecare din ei, în coliziunile sale cu semenii, *are* şi *n'are* dreptate, adică nici unul nu are desăvîrşită dreptate, şi cu toţii au mai mult sau puţin dreptate, din punctul lor de vedere, ca şi în viaţă.

Amintiţi-vă, de pildă, scena cînd Vronski şi Levin sînt în faţa tinerei Kiti Şcerbaţki, pentru inima căreia se luptă.

Care romancier ar rezista aici ispitei, să nu ni-l prezinte

într'o lumină mai favorabilă *pe cel ales*, şi să nu-l caricaturizeze cît de puţin pe celălalt?

Tolstoi însă ne face să vedem slăbiciunile şi calităţile fiecăruia. Şi Levin, pentru care are o vădită simpatie, ne pare chiar mai ridicul, iar Vronski, cu toată relativa lui sărăcie sufletească, iese cu mai multă demnitate din această încercare.

La Tolstoi, din acest punct de vedere, se poate spune, că nu există acea linie de demarcaţiune tranşantă între tipurile „pozitive" şi „negative", pe care o veţi găsi, de pildă, la oricare scriitor francez, — şi nu vorbesc de romantici, dar chiar de cei mai naturalişti.

Mulţumită şi acestei însuşiri a talentului său, nu numai fiecare roman al lui Tolstoi e un microcosm, dar şi sufletul fiecărui erou din romanele sale apare ca o lume întreagă, bogată, adîncă, nepătrunsă, infinită, care, în cele mai variate şi complicate manifestări, rămîne veşnic o scînteere divină, o tremurare a aceluiaşi *suflet universal*, din care se desface, ca o individualizare trecătoare, şi în care, la sfîrşit, e menită să se confunde.

Regret, că nu pot reproduce aici conversaţia lui Levin, îndrăgostit de Kiti, cu... un chelner dela otel, Egor, căruia el îi comunică ideile sale asupra amorului şi a căsătoriei!...

Sau scena între această Kiti, *prinţesă* Şcerbaţki, căsătorită cu Levin, şi amanta din mahala a fratelui acestuia Nicolai, o.... „femee pierdută"...

Şi minunat e că Tolstoi reuşeşte să exercite această putere magică asupra noastră, fără să aibă ceea ce se numeşte „stil"!

Cei ce nu-l pot ceti decît în traducere, nu cunosc decît pe un Tolstoi pieptănat şi frizat, fiindcă este cu neputinţă ca un traducător să scrie inadins în acele fraze greoae, încîlcite şi adesea *gramatical necorecte*, în care scrie acest titan al literaturii. Un critic rus (N. C. Mihailovski) povesteşte undeva, cum un profesor de liceu s'a indignat de stilul neîngrijit şi de necunoştinţa limbii a unui elev, care, pentru o „compoziţie", copiase... cîteva pagini din Tolstoi.

În faţa atitor „literaţi", lipsiţi de gîndire şi de orice sinceritate de sentiment, cari s'au urcat pe Parnas numai fiindcă scriu înaintea oglinzii, „cizelînd" cu trudă de ocnaş „perioade frumoase", cari nu numai cîntă, dar şi danseează, se înşiră şi se împletesc într'o iscusită horbotă sonoră, — Tolstoi parcă anume demonstrează că talentul nu constă în această choreografie stilistică, ci în puterea de suggestiune a ideilor şi a imaginilor.

Şi, curios, lipsa de stil *măreşte* parcă aici puterea de suggestiune, fiindcă nu te poate interesa, şi nici nu poţi urmări *cum* scrie Tolstoi, ci numai *ce* scrie el; *autorul dispare*, nu-şi interpune în fiecare moment personalitatea între cetitor şi lumea descrisă, încît cetitorul parcă intră *el însuşi* în această lume ce se desfăşoară înaintea ochilor săi sufleteşti.

Şi totuşi, *în fond*, există un temperant de artist mai *personal*, mai *absorbant*, mai *dominant*?

*

Mă voiu opri puțin asupra acestei insușiri, intrucît nu pot urmări în aceste schițe fugitive analiza complectă a operei lui Tolstoi, din punctul de vedere artistic, pentru care s'ar cere volume și altă competență.

De altfel, Tolstoi-artistul nu mai este discutat, el a știut să se impună și tuturor pontificilor, preoților, diaconilor și chiar psalților din templul „artei pure",—deși nimene nu și-a bătut joc cu atîta cruzime de „arta pentru artă", în teorie, și nimene în practică nu poate ilustra cu mai multă vigoare toată fantasmagoria și lipsa de sinceritate a luptei impotriva „tendințelor în artă".

In adevăr, cu tot realismul său fără păreche în istoria literaturii, Tolstoi, nu numai subliniază la fiecare pas judecata sa morală asupra lucrurilor și oamenilor, nu numai revendică pentru sine ca artist, odată cu oglindirea credincioasă a vieții și a oamenilor, dreptul și datoria de a-i supune unei *aprecieri morale*, dreptul și datoria de a-i judeca și chiar a-i *pedepsi*, ceia ce s'ar putea încă împăca cu „tendenționismul" artistic, ci ajunge adesea chiar la *tezism*, adică încearcă *să dovedească* în opera sa anume *teorii istorice și etice*.

Astfel, în cel mai mare roman al său, „Războiu și pace", Tolstoi, cum o spune el însuși, susține, în ce privește raporturile între *mulțime* și *eroi*, o teză contrară celei de care este legat numele lui Carlyle. In scopul acesta, vedem cum el întrerupe chiar povestirea, intercalînd disertațiuni teoretice în toată regula:

„Mișcarea popoarelor,—cetim în aceste disertațiuni împrăștiate
„în diferite capitole,—nu e un rezultat al puterii, nici al activității
„intelectuale (ale eroilor), cum cred istoricii, ci al activității *tu-*
„*turor* (subliniat de Tolstoi, adică al *mulțimii*) oamenilor, cari participă la ea"...

„Eroul (țarul) e *un rob al istoriei*. Istoria, adică viața in-
„conștientă, obștească a mulțimii omenești, se folosește de fiecare
„clipă din viața eroilor, ca de *o unealtă a scopurilor sale*"...

Eroii *nici nu știu ce fac*. Așa, de pildă în războiul din 1812:

„Dînd și acceptînd lupta de la Borodino, Cutuzov și Na-
„poleon au lucrat *inconștient și stupid*. Iar istoricii, după fapt,
„au inventat în urmă dovezile iscusit combinate ale prevederii
„și genialității comandanților, cari, din toate uneltele inconștiente
„ale evenimentelor istorice, au fost cele mai nevolnice și mai oarbe.
„Anticii ne-au lăsat mustre de poeme eroice, în cari eroii for-
„mează tot interesul istoriei, iar noi tot nu ne putem deprinde că
„pentru vremurile noastre asemenea istorie nu mai are nici un
„sens"...

Războiul din 1812, urmează tot Tolstoi, n'a fost cîștigat de generali, și nici măcar de armata rusă, ci de... „mojicii Carp și Vlas", de masa anonimă a țăranilor ruși, care își ardeau satele și nu voiau să vîndă Francejilor fîn, și duceau războiul de guerilla...

In legătură cu această teză, Tolstoi *judecă* personajele de avanscenă: Napoleon e zugrăvit ca un caraghioz, îngîmfat și sec, pentru care artistul nu cruță măcar epitete ca bandit, inept, ignobil, mișel....

Amintiți-vă, de pildă, ilustrația tolstoiană a scenei dintre Napoleon și „un tînăr cazac", descrisă de Thiers, în care marele artist rus rolul cazacului îl atribue unui lacheu, bețiv, stricat, hoț, care însă, *conștient*, a știut să-și bată joc de marele împărat francez...

Sau ridicula situațiune a lui Napoleon, cînd, înainte de a intra în Moscova, așteaptă în zadar „deputațiunea boerilor" și visează cum, pentru a cîștiga inimile sălbaticilor moscoviți, va scrie pe păreții instituțiunilor de binefacere: „Casa mamei mele"...

Aceiași aversiune, ca și pentru Napoleon, Tolstoi o manifestează și pentru bărbații de stat și generalii ruși, ca Speransky, Rastopcin, Miloradovici, Toll, etc,—acești „compozitori de dispozițiuni", cum se exprimă el.

Și pentruce îi urăște și-i „pedepsește"? Tocmai, fiindcă încearcă, cu „dispozițiunile" lor, *să conducă istoria*, pe cînd, *după teză*, nu pot fi decît jucăria ei:

„Oamenii aceștia, tîriți de patimile lor, au fost *numai* exe-
„cutori orbi ai *celei mai triste* fatalități; ei însă se credeau eroi,
„și își închipuiau că ceea ce făceau e cel mai demn și nobil
„lucru"...

Și pentru cine are simpatie mai mare? Pentru un Bagration sau Dohturov, pe cari ni-i zugrăvește ca niște timpiți, cari nu știu să lege două fraze, dar cari nu fac „dispoziții", nu dau măcar ordine în timpul bătăliei, ci numai dau din cap la orice comunicare a aghiotanților; sau pentru Cutuzov, pe care tot el ni-l descrie ca pe un moșneag decăzut, ce știe numai să plîngă, să olteze și să-și facă cruce,—dar *se supune providenții*, fără a se codi, și deci *execută voința ei*, care coincide cu voința poporului, cu *voința maselor*....

Și Tolstoi *polemizează* cu istoricilor ruși, cari nu vor să recunoască meritele acestor favoriți ai săi:

„Așa e soarta,—spune el,—nu a oamenilor mari, nu a u-
„nui *grand-homme, pe cari nu-i recunoaște geniul rus*, ci soarta
„acelor oameni rari, întotdeauna solitari, cari, *pătrunzînd voința*
„*Providenții*, îi supun voința lor personală... Pentru istoricii
„noștri însă,—e ciudat și groaznic lucru,—un Napoleon, această
„*cea mai nulă unealtă* a istoriei, este un obiect de admirațiune
„și glorificare, el este *grand*. Iar Cutuzov, acel om care prezintă
„pilda neobișnuită în istorie de abnegațiune și de conștiință în
„prezent a rostului viitor al unui eveniment, Cutuzov le pare
„ceva indefinit și nevrednic. Dar e greu să ne închipuim un per-
„sonaj istoric, a cărui activitate să fie mai neclintit mereu îndrep-
„tată spre acelaș scop. Și e greu să ne închipuim un scop mai
„demn și care *să coincidă mai mult cu voința unui popor*
„*întreg*"...

In „Războiu și pace“ această teză joacă un rol atît de mare, încît vestitul strategian rus, defunctul general Dragomirov, s'a și simțit dator să scrie o *critică* a acestui roman din punctul de vedere... al adevăratei științi militare !...

Dar alături de teza de filozofie istorică susținută în „Războiu și pace“, tot în acest roman Tolstoi e însuflețit de un viu sentiment patriotic: el nu-și ascunde tendința de a preamări eroismul și dragostea de țară a poporului rus întreg și vrea să ne arate superioritatea neamului său față de cele „80 de limbi“ ce au năvălit în Rusia. Apostolul creștinismului de astăzi, nu numai *justifică* acolo toate cruzimele războiului de guerilla, dar însoțește descrierea scenelor crunte de răzbunare populară cu o ieșire polemică împotriva celor cari nu recunosc legitimitatea acestor mijloace de luptă (păstrez cît se poate construcția puțin gramaticală a originalului):

„Ferice de poporul, care, nu ca Francejii în 1813, salutînd „după toate regulele artei cu grație și politeță, întorcînd spada „cu minerul înainte, o transmite generosului învingător, ci ferice „de poporul care în clipa încercării, fără să întrebe despre aceea „cum după regule au făptuit alții în asemenea împrejurări, cu „simplicitate și ușor ridică cel dintăiu ciomag ce-i cade în mînă „și trage cu el până ce în sufletul său simțul de obidă și răz„bunare nu va fi înlocuit de dispreț și milă“...

Și Tolstoi chiar afirmă însuși că aceste idei l'au îndemnat și l'au sprijinit în acei șese ani de muncă jertfită pentru „Războiu și pace“.

*

Nu mai pot consacra mult loc celorlalte opere literare ale lui Tolstoi.

În ce privește „Ana Carenin“, atitudinea lui față de despărțirea între soții Carenin, simpatia lui—nu pentru acel tip luminos de „etern feminin“, care este Ana,ci—tocmai pentru o ciupercă de cancelarie, ca bărbatul ei, sînt prea cunoscute, s'a vorbit prea mult despre ele, în legătură cu ideile lui Tolstoi asupra dragostei și a căsătoriei, pentruca să mai insist aici asupra lor.

Un critic rus (d. Șestov), din atitudinea aceasta deduce chiar, că acel *motto* din fruntea romanului: „A mea este răzbunarea și eu voiu răsplăti“, trebue interpretat ca revendicarea artistului *pentru el însuși* a dreptului de a „răzbuna și a răsplăti“ pe eroii săi !...

Dar nici din „Ana Carenin“ nu lipsesc și elemente *teziste*: în acest roman s'a afirmat pentru prima oară acea atitudine negativă față de orice *activitate publică*, care la Tolstoi a evoluat în urmă până la anarhismul lui creștinesc de astăzi.

Vă amintiți ședințile consiliului de miniștri, ale zemstvului, adunările nobilimii, alegerile, sau felul cum e descrisă activitatea lui Coznișev, Sviajski, etc. ? Cum Tolstoi caută să ne *dovedească* sterilitatea și inanitea tuturor sforțărilor în această direcție ? Și cum ne arată, ca o dovadă *ex contrario*, că pentru Levin viața n'a căpătat vr'un „sens,“ decît din momentul cînd s'a hotărît să trăiască „numai pentru sine“ ?

„Inainte,—scrie el, de pildă,—cînd Levin se silea să facă așa „ceva, care să facă bine pentru toți, pentru omenire, pentru „Rusia, pentru satul întreg, el băga de seamă că gîndurile des„pre aceasta erau plăcute, însă activitatea însăși era neorînduită, „și se reducea la nimic; iar acum, cînd el, după căsătorie, a „început tot mai mult și mai mult *să se mărginească la viața „pentru sine*, era încredințat, că ea este cu mult mai cu spor „ca înainte, și ajunge tot mai mare și mai mare, deși nu mai „simte nici o bucurie la gîndul despre activitatea lui“... Și viața lui „nu numai nu mai este lipsită de sens, *ca înainte*, dar are „*un înțeles neîndoelnic de bine*“...

In legătură cu această notă trebue să relevăm aici și *individualismul* lui puternic, care ne va lămuri multe în încercările lui filozofice ulterioare,—individualism, care ajunge chiar, în prima fază, până la preamărirea morală a *egoismului*.

De sigur, țineți minte pe biata Sonia, din „Războiu și pace“ această delicată figură feciorelnică, plină de bunătate și de abnegațiune, cu care soarta a fost atît de nedreaptă: ea e silită să renunțe la căsătoria cu Nicolai Rostov, pe care îl iubește, și duce, la sfîrșitul romanului, o viață obscură și chinuită de „rudă săracă“ în familia logodnicului de altă dată și a prinților Bezuhi.

Prin gura Natașei, Tolstoi o caracterizează astfel:

„Celui ce are, i se va mai da, iar de la cel ce n'are, se „va mai lua, ții minte (din evanghelie) ?—întreabă Natașa pe con„tesa Maria,—Sonia este cel ce nu are... Ea nu are, poate ego„ism, nu știu, însă de la ea se tot ia, și s'a tot luat. Cîteodată „mi-i grozav de milă de ea; înainte eu tare vroiam ca Nicolas „să o ia de nevastă; însă întotdeauna parcă presimțiam, că a„ceasta nu va fi. Ea este o *floare stearpă* (cursivul lui Tolstoi), „ca la căpșuni“...

Cum vedeți, lipsa de egoism e aici pentru Tolstoi un *defect moral*, sau mai bine zis, o slăbiciune morală, o lipsă de putere vitală,—care condamnă la o viață *inutilă* !...

Și acest tip de „floare stearpă“, prin lipsa de egoism, reapare și în „Ana Carenin“ în tipul *Varencii*. Iar Levin, tipul cel mai iubit de Tolstoi (critica demult a stabilit că Levin din „Ana Carenin“ este *Tolstoi însuși* în acea epocă a vieții sale), în discuție cu Coznișev, spre a apăra indiferentismul său pentru interesele publice, afirmă că *el, ca moșier și nobil*, nu are nevoe nici de școli, nici de medici de plasă sau de moașe comunale, nici de judecătorii de pace, etc.—și închee el: „motivul tuturor acțiunilor este interesul personal“—și nu se rușinează să aducă

și argumentul că pentru el, ca moșier, *țăranul care știe carte e mai rău* . . .

Pentru cel ce a urmărit evoluția concepțiunilor lui Tolstoi asupra lumii și vieții, această tendință *individualistă* a marelui artist, din epoca dintăiu, e foarte semnificativă.

Și în micile capodopere din această fază a carierei sale artistice, veți găsi la Tolstoi același puternic tendenționism, care adesea se manifestă chiar exterior, prin *paralele* ce face între viața și moartea la diferite stări sociale, la diferite generații, sau chiar între oameni și animale: „Trei morți", „Doi husari", „Cazacii", „Holstomier", etc.

*

Dar în ce privește faza ulterioară, în cele din urmă două decenii, a creațiunii artistice a lui Tolstoi, nici orbul n'ar mai putea tăgădui tendenționismul ei pronunțat.

Și nu vorbesc de acele scrieri, cari,—ca „Sonata de Kreutzer", de pildă,—sînt tot atîta opere de artă de mare valoare, cît și puternice mijloace de propagandă a credințelor și a teoriilor etice și religioase ale autorului.

Dar luați al treilea mare roman al lui Tolstoi: „Invierea".

Aici artistul nu numai *judecă* pe eroii săi, și-i răsplătește *după merite*, dar ne și arată care este principiul său de clasificare a oamenilor în diferite categorii morale, care este criteriul său de *apreciare morală*.

„Toți oamenii,—scrie el,—trăesc și lucrează în parte după „gîndirea lor proprie, în parte după gîndirea *altora*. In aceea, în „ce măsură oamenii trăesc după ideile lor și în ce măsură după „ideile altora, constă una din deosebirile de căpetenie între oa„meni. Unii, în cele mai multe cazuri, se folosesc de ideile lor „ca de un joc al inteligenții... iar în actele lor se supun ideilor „străine—*obiceiului, tradițiunii, legii*; iar alții, socotind ideile „lor ca factorul principal al întregii lor activități, aproape întot„deauna se supun numai cerințelor rațiunii proprii, și numai din „cînd în cînd, și încă numai după o judecată critică, urmează „hotărîrile altora. Astfel de om era Simonson (un tip „pozitiv"). „El toate le cerceta, le hotăra după rațiunea lui; și cum ho„tăra, așa făcea"...

Un om superior moralminte este acela care nu „trăește după ideile altora", primite de-a gata, ci, „după rațiunea și conștiința lui".

Eroul romanului, Nehludov, a fost odată un om foarte moral, dar în urmă, „se strică".

„Această grozavă schimbare—ne spune autorul,—s'a săvîr„șit în el, fiindcă el a încetat să creadă sieși, și a început să „creadă altora, fiindcă e foarte greu să trăești crezîndu-ți ție; „cînd crezi ție, orice chestie trebue să o hotărăști nu în folosul „*eului* tău animal, ce caută bucurii ușoare, ci aproape întotdeauna „împotriva lui; iar cînd crezi altora, n'ai ce hotărî, totul e ho-

„tărît de mai înainte și întotdeauna e hotărît în folosul *eului* „animal, împotriva celui sufletesc. Mai mult. Cîtă vreme Nehludov „credea sieși, oamenii mereu îl condamnau, iar cînd a început „să creadă altora, era numai lăudat de cei ce-l înconjurau"...

Și a căzut moralminte.

Și Tolstoi îi „pedepsește" pe toți cei ce „cred altora", și pe generalul Kriegsmuth, „plin de decorații", care credea numai în „ordinile superiorilor"; și pe contele Cearsky, „ministru în disponibilitate, și om cu convingeri tari", și anume, că fericirea constă „să vezi cît mai des și să vorbești cu personajele înalte de ambe sexe"; și pe judecătorii și procurorii curții cu juri, cari nu vor să știe decît de formele lor, etc. (Poate fi ceva mai caracteristic, din acest punct de vedere, și mai crud decît descrierea acelei ședinți în care s'a hotărît soarta Catii ?).

*

Tendințele operelor literare ale lui Tolstoi ies și mai mult în relief, cînd aceste opere sînt studiate paralel cu scrierile sale publicistice din epoca corespunzătoare.

Căci Tolstoi nu e publicist numai de cînd îl cunoaște străinătatea ca prooroc al unei religiuni nouă: ci niciodată acest artist-cugetător nu s'a putut mărgini în sfera creațiunii artistice, ci a căutat să-și propage ideile și ca publicist, în sensul strict al cuvîntului (într'o vreme scotea chiar o revistă anume în acest scop, acum mai bine de 40 ani).

Și pentru a urmări evoluțiunea filozofiei sau a religiunii „tolstoiste", cum se spune în Rusia, operele sale de artă au tot atîta importanță, dacă nu și mai mare, ca scrierile pur publicistice, fiindcă însuși Tolstoi parcă se încrede mai mult în acest *mijloc de propagandă*, prin care se coroborează activitatea publicistică propriu zisă.

Și cîtă vreme el susține, de pildă, că „unica misiune a femeii este de a naște, cît se poate mai mulți copii", și că „femeia tînără, care nu naște copii, e ca și un pămînt roditor acoperit de moluz",—eroinele lui sînt Kity, Dolly, sau Natașa, mame ideale. Iar cînd ajunge să creadă că și căsătoria nu poate fi decît „un desfrîu", el scrie „Sonata de Kreutzer", iar eroina din „Invierea", Catia, contractează cu Simonson o căsătorie platonică, „fictivă", pentru „a trăi ca frați"...

Tolstoi astăzi, citeodată, vorbește foarte aspru despre activitatea sa artistică din trecut. Aceasta însă, cum lămurește el însuși, numai fiindcă astăzi nu mai împărtășește *ideile* propagate în ele, căci pentru el arta, prin definiție, trebue să servească scopurilor morale.

In recentul său studiu consacrat teoriei artei, alături de atîtea paradoxe, găsim una din cele mai frumoase definițiuni ale artei.

„A evoca în sine sentimentul ce-l avusese odată și, evocîndu-l în sine cu ajutorul mișcărilor, liniilor, culorilor, sunetelor, imaginilor, exprimate în cuvinte, a reda acest sentiment astfel, ca și alții să fie pătrunși de același sentiment:—intr'aceasta constă activitatea artistului. Arta este activitatea omenească care constă într'aceia că un om în mod conștient, cu ajutorul unor semne exterioare transmite altora sentimentele ce le are, iar alți oameni *se contagiază*, se suggerează de aceste sentimente, și le trăesc ei înșiși.“ Și în artă, adaogă Tolstoi „esențialul nu este plăcerea, ci *este* un mijloc de comunicațiune între oameni, necesar pentru viață și pentru mișcarea *spre binele individului și al omenirii*,—mijloc de comunicațiune care îi unește în aceleași sentimente“.

Tolstoi știe, și spune, că nu orice artă servește „binelui“, de aceia ar fi mai corect să susțină, nu că arta *este*, ci că *trebue* să fie în serviciul „binelui“. In scrierile psihiatrilor și ale medicilor legiști se pot găsi multe dovezi, că operele de artă adesea îndeamnă la săvîrșirea crimelor, și deci „servesc răului“. Precum Werther a provocat o epidemie de sinucideri, o operă *genială* de acest fel ar putea să provoace și o epidemie de crime groaznice.

In al doilea rînd, o operă de artă are o putere de suggestiune, și „servește ca mijloc de comunicațiune între oameni,“ etc., tocmai mulțumită *plăcerii intense* pe care o cășunează, deci opoziția lui Tolstoi nu e exactă nici în această privință.

Cu aceste corectări, prindem toată adîncimea concepțiunii lui Tolstoi, cînd ne vorbește despre *rostul moral* al artei (Tolstoi, bine înțeles spune *„religios“*, fiindcă pentru dînsul orice morală se confundă cu religiunea):

„Intotdeauna și în orice societate omenească există o conștiință religioasă (morală) a binelui și a răului, comună tuturor oamenilor din această societate, și această conștiință și determină *calitatea* sentimentelor exprimate în artă. Și de aceea la toate popoarele, întotdeauna, arta care exprimă sentimentele ce izvorăsc din conștiința religioasă (morală) comună a poporului a fost recunoscută de bună și încurajată; iar arta ce exprimă sentimente nepotrivite cu această conștiință religioasă (morală) a fost recunoscută de rea și tăgăduită, contestată“...

Și, lăsînd la o parte exagerarea religioasă, se deosebește mult, în fond, formula lui Tolstoi de cele spuse în această privință de un „specialist“ ca Hennequin, de pildă?

Oricît ar lipsi, spune acesta, un criteriu sigur de apreciare a operelor de aceiași putere suggestivă, dar —

„Cărțile, statuile, tablourile, compozițiunile muzicale nu există singure într'o lume deșartă. Dacă e adevărat că imaginile și sentimentele suggerate de aceste opere lasă în sufletul omului o urmă, ale căreia însușiri morale nu sînt indiferente pentru semenii săi; dacă e adevărat că aceste imagini și sentimente înrîuresc asupra firii și puterii sufletești: din punctul de vedere social nu se poate admite că toate operele de artă au aceiași însemnătate pentru binele unei societăți, sau mai general al omenirii“. [1])

Și aici Hennequin citează cuvintele celebrului savant german Fechner, care încă acum 35 ani a formulat temeiurile teoretice ale „tendențiónismului“ artistic, și,—față de varietatea de gusturi în diferite epoci, la diferite popoare, sau la diferite clase,—vorbește astfel despre norme de apreciare:

„Unul poate găsi frumos ceea ce altul exclude din sfera frumosului. Insă nu orice ne place, *trebue* să ne placă. Există nu numai legi, cari de fapt guvernează diferitele gusturi, dar și legi în sensul prescripțiunii (Forderungsgesetze), regule ale bunului gust și, în consecință, pentru educațiunea gustului, cari nu sînt în contrazicere cu cele dintăiu, ci numai determină valoarea lor.“ [2])

Cînd este vorba de această normă, e indiferent ce-ți place sau nu-ți place,—simplă chestie de gust,—ci are însemnătate numai dacă e *bine* că un lucru îți place sau nu-ți place, adică dacă acest gust corespunde *binelui, fericirii omenirii*. [3])

Numai din acest punct de vedere putem aprecia, depildă, *valoarea morală* a esteticii Chinejilor, cari schilodesc picioarele femeilor lor, sau a acelor sălbateci ce-și străpung nasul sau buzele, pentru a purta diferite podoabe.

*

Astfel, atît *teoria*, cît și *practica* artistică a contelui Tolstoi, ne îndreptățesc să clasificăm pe acest mare artist, cel mai mare al vremurilor noastre, între campionii cei mai hotărîți și intransigenți ai „tendențiónismului în artă“.

Și cu ce plăcere malițioasă mă gîndesc la tămîia ce au ars în slava lui preoții și psalții templului „artei pure“..... Mai ales psalții, cari, în fudulia lor că pot „ținea isonul“ în strana templului, se cred cu deosebire chemați să apere „adevărurile eterne“ ale esteticii... schopenhaueriene...

* * *

Și totuși....

Oricît de unanimă a fost lumea civilizată în cinstirea genialului artist, care a îmbogățit literatura universală cu nestimate ca „Războiu și pace“ și „Ana Carenin“, totuși s'a auzit și o notă stridentă, și tocmai—în Rusia!

In țara lui, unde sinodul de mult a excomunicat pe *ereticul* Tolstoi, serbările au motivat o nouă manifestațiune dușmănoasă:

1) *Critique scientifique*. p. 207—8.
2) Vorschule der Aesthetik vol. I p. 16.
3) Ibid., vol. I. p. 256.

Sinodul, prin „epistole apostolice", stăruia pe lingă dreptcredincioşi să nu cadă în păcatul de a slăvi pe un „slujitor al Satanei"; autorităţile civile au căutat să reprime cu puterea „braţului secular" toate manifestările de simpatie pentru acest „turburător al ordinei publice" şi pentru ideile sale «subversive»; în Ţariţin, călugărul Iliodor, un fel de Savonarola „adevărat-rus", a vestit poporului adunat în piaţă publică, că autorul „Invierii" e—un antichrist; iar vestitul „făcător de minuni", părintele Ioan din Kronstadt a avut tăria.... creştinească să se roage lui Dumnezeu, în biserică, în mijlocul unui serviciu divin, ca atotputernicul *să scurteze zilele* acestui octogenar, ca să nu mai ducă în ispită sufletele nevinovate... Şi această rugăciune a fost tipărită şi trimisă spre a fi cetită în *toate bisericile Imperiului!*...

Pe de altă parte, toate elementele progresiste din Rusia, împotriva tuturor prigonirilor clericale şi oficiale, au manifestat cu multă căldură şi jertfire de sine pentru „marele scriitor al pămîntului rus"; chiar un organ al socialiştilor-revoluţionari,—extrema stîngă a revoluţiunii ruseşti,—a publicat în onoarea lui Tolstoi un articol entuziast datorit lui Vladimir Corolenco, un literat de frunte al generaţiunii mai tinere.

Astfel, pe neaşteptate, jubileul lui Tolstoi s'a transformat într'o *manifestaţie politică;* şi Rusia de ieri şi Rusia de mîne a ţinut să dea una din luptele lor pătimaşe în jurul numelui pustnicului dela Iasnaia Poliana.

Pentruce?

Il pot revendica revoluţionarii ca pe unul dintre ai lor? Il pot privi „elementele de ordine" ca pe un duşman?

Doar Tolstoi predică numai Evanghelia „adevărată" şi creştinismul „curat" al bisericii primitive!

Ce e drept, autorităţile clericale şi civile pot fi îndreptăţite să privească cu neîncredere predica evangheliei „adevărate" şi a creştinismului primitiv.

Istoria cunoaşte multe cazuri, cînd se ridica steagul revoluţiunii politice şi sociale în numele Evangheliei şi al creştinismului.

In veacul XVI, de pildă, Toma Müntzer în numele Evangheliei adevărate şi a creştinismului primitiv a ridicat pe ţăranii din Turingia şi Franconia, pentru a întemeia o republică democratică şi a împărţi moşiile nobililor.

Şi Revoluţia franceză din veacul XVIII cunoaşte pe abatele Claude Fauchet, care, tot în numele Evangheliei şi al „primului *sans-culotte*", conducea poporul răzvrătit în asaltul Bastiliei şi binecuvînta excesele Teroarei împotriva „aristocraţilor"...

Există vre-o analogie între ei şi contele Leon Tolstoi?

Dar de numele lui pentru toată lumea e legată propaganda „neîmpotrivirii», şi pe nimene Tolstoi n'a atacat cu mai multă violenţă ca pe revoluţionari!

In toiul mişcării revoluţionare, condusă de intelectuali şi de lucrătorii de fabrică, el lansează chiar un apel „*Către revoluţionari*", în care acuză pe aceştia că provoacă un războiu civil,

—„pentrucă un număr mic de indivizi, o infimă parte a poporului „a hotărît că, pentru a organiza mai bine ordinea publică, e ne„voe să continue şedinţele Dumei, sau ca ea să fie înlocuită de „o altă Dumă, aleasă prin sufragiul universal, secret, etc...

„Afirmaţi că lucraţi astfel pentru binele poporului...

„*Dar poporul nu are nici o nevoe de voi;* el totdeauna „v'a judecat, şi vă judecă, încă, ca şi pe ceilalţi *paraziţi*, cari, „într'un fel sau altul, îl lipsesc de rodul muncii sale şi îi sînt o „sarcină grea.

„Priviţi acest popor de ţărani de o sută milioane, care, la „drept vorbind, singur reprezintă corpul Rusiei; daţi-vă seamă „că voi toţi: profesori, *muncitori de fabrică*, ingineri, medici, „ziarişti, studenţi, proprietari, veterinari, comercianţi, advocaţi, „funcţionari şi lucrători ai căilor ferate, voi toţi cari sînteţi atît „de preocupaţi de binele poporului, voi nu sînteţi decît *paraziţi* „*rău-făcători ai acestui corp, că voi sugeţi sîngele său, putre*„*ziţi deasupra lui şi-i transmiteţi putrejunea voastră*" [1])...

Vorbeşte altfel un Stolypin?..

E adevărat, Tostoi atacă şi autocraţia, însă, pentru el, toate formele de guvernămînt sînt *deopotrivă imorale*; ba în monarhie el vede parcă mai puţină imoralitate, fiindcă în ea nu este iremediabil imoral decît unul singur, monarhul, pe cînd în democraţie, cu cît se lărgeşte cercul de guvernanţi, cu atît se întinde fatal şi imoralitatea, fiindcă orice guvernare, *prin firea ei*, este imorală, pe cînd pentru cei guvernaţi formele politice sînt indiferente pentru salvarea sufletului, şi în acelaşi timp nu numai orice împotrivire violentă e necompatibilă cu morala, dar orişice luptă politică activă, şi chiar orice activitate publică, *este un păcat*.

Intr'o epocă revoluţionară poate fi ceva mai comod pentru *guvernanţi* decît o asemenea atitudine?

Cu atît mai mult că Leon Tolstoi n'are stofă de om popular; nu numai că întotdeauna a avut foarte puţini discipoli, care să-i urmeze în toate peripeţiile apostolatului său patetic, dar, prin firea lui, el este foarte puţin „magnetic", cum spun Americanii, şi chiar puţin simpatic în relaţiile personale, încît eventualitatea unui prozelitism mai larg este exclusă şi pentru viitor.

Omul acesta aproape în fiecare an descopere un alt adevăr absolut, şi se căeşte în faţa norodului de rătăcirile de ieri. Cînd spune că „nu poate trăi", cîtă vreme în cartierele populare din Moscva e adunată atîta mizerie, şi predică o cruciată filantropică; cînd „i se lămureşte" că filantropia e neputincioasă de a vindeca mizeriile oraşelor şi că el a găsit soluţiunea „pentru sine", prin „aşezarea pe pămînt", făcînd ciubote sau tăind lemne şi cosind iarbă împreună cu argaţii săi; cînd publică reviste pedagogice, deschide şcoli, în cari el însuşi predă copiilor de ţărani aritmetica şi gramatica; cînd tăgădueşte folosul şcoalelor şi tuturor ştiinţilor; cînd se indignează împotriva femeilor, cari nu fac

1) *La révolution russe* (trad. E. H. Kaminsky). p. 218—219.

destui copii; cînd blastămă orice legătură trupească și predică abstinența absolută... În fiecare moment cu pasiune și cu smerenie își mărturisește rătăcirile și păcatele de ieri, dar în fiecare moment vorbește ca un om căruia i s'a desvălit însfîrșit adevărul întreg și desăvîrșit, și-și bate joc de „toți învățații și filozofii", cari, în „prostia și ignoranța lor", nu sînt în stare să pătrundă acest adevăr,—pe care mine tot el va defaima ca o supremă rătăcire și crasă imoralitate; și totuși „toți filozofii și învățații" rămîn sub stigmatul disprețului său, și el nu poate trata de egali ai săi, decît doar pe Confucius, Buda și Crist...

Și cu toată predica lui înflăcărată, apostolatul noii religiuni, sau al noilor religiuni consecutive, se acomodează ciudat cu exigențile și condițiunile de viață ale unui mare boer: până la vrîsta de 33 ani Tolstoi rămîne *proprietar de robi*, cari se emancipează de guvern odată și în condițiuni tot atît de prielnice ca și la ceilalți boeri; soluțiunea groaznicei probleme sociale și morale, Tolstoi reușește să o găsească fără să renunțe la latifundiile sale, și cînd „se așază pe pămînt", se așază cu multă prudență, rămîne în castelul său strămoșesc, dar poartă, în adevăr, sucman și opinci, și practică sportul foarte igienic al muncii fizice. Evanghelia îl îndeamnă să ajute pe aproapele său, dar el descopere că „banul este ochiul dracului" și, deci, veniturile latifundiilor sale nu sînt primejduite, și colaborarea sa la reviste se plătește cîte o sută de ruble pagina, și din edițiile nouă ale operelor sale, care urmează cu o repegiune vertiginoasă una după alta, nu se poate cumpăra un volum separat (încît un biet intelectual, pentru a avea cîteva coale, ce nu se află în edițiile anterioare, e silit să plătească prețul ediției întregi, și foarte scump....); părinte al unei familii numeroase, la vrîsta de aproape 70 ani poate avea încă odată bucuria de tată, dar cînd Benjaminul său e încă la sînul doicii, el află cu oroare că s'a înșelat în privința sfințeniei căsătoriei și a datoriei „de a avea cît mai mulți copii", și predică abstinența,—cînd ea pentru dînsul nu mai este o virtute...

Ceea ce nu-l împedică, la vestirea fiecărui adevăr nou, să-și desvălească fără cruțare acele porniri egoiste, cari l'au împiedicat să vadă acest adevăr până acum și, în amărăciunea căinții, să găsească noi puteri pentru a lovi în religiunea falșă, în morala falșă, în știința falșă, în arta falșă a.... „tuturor filozofilor și învățaților...."

În nevoia urgentă de a lovi imediat, fără întîrziere, în rătăcirile sale „de până acum", și cari urmează a fi rătăcirile *altora*, nu ține seamă de durerile sau nădejdile concetățenilor săi: în toiul reacțiunii sub Alexandru III, Tolstoi atacă cu violență imorala „împotrivire la rău", și contribue, cel puțin tot atîta cît și ocna și furcile, la înăbușirea, timp de zece ani, a tuturor aspirațiunilor progresiste și la descurajarea ce cuprinsese atunci societatea întreagă; în momentul cînd ministrul Deleanov închidea școlile, îngreuia accesul în licee și universități, desființa aproape toată instrucția pentru fete,—iată că și Tolstoi denunță „știința falșă" și

tăgăduește că femeia ar avea nevoe de altă învățătură decît Evanghelia; cînd Rusia întreagă tremura pentru viața primei Dume, dela care nădăjduia cel puțin începutul unor vremuri mai bune, putința unei desvoltări normale, iar guvernul căuta un pretext pentru a înăduși în fașă aceste speranțe, Tolstoi pecetluia „Duma" ca „ridiculă, odioasă și desgustătoare...."

Și totuși.... progresiștii și revoluționarii îl slăvesc pe Tolstoi, iar sinodul îl afurisește, și guvernul ia măsuri represive împotriva organizatorilor serbărilor jubilare.

E un coșmar?

Nu, și revoluționarii și guvernul au temeiurile lor.

Tolstoi e un moralist pur, pentru care formele exterioare de viață sînt indiferente, și un raționalist rectiliniar, care nu vrea să știe de rezistența ce opun realizării unei idei inconștientul și supraveţuirile istorice, întrupate în instituții tradiționale.

Exclusivismul moralist duce întotdeauna la un fel de daltonism în ce privește însemnătatea, chiar din punctul de vedere moral, a instituțiunilor, a condițiunilor sociale și politice.

Nimic nu e mai ușor astfel, decît a „răsturna filosofia" lui Tolstoi, sau de a releva toate contrazicerile lui,—și de atîta vreme profesorii de filozofie și retorică, sau chiar și de geografie, se îndeletnicesc cu solemnitate să „distrugă" pe Tolstoi,—dar fără rezultate apreciabile.

În cartea despre Revoluțiune, de pildă, Tolstoi, în apelul către țărani, le spune acestora: nu vă răsculați, dar opuneți rezistența pasivă guvernului și legilor sale, *refuzați-i recruții și plata impozitelor*,—și *oricărui* guvern, monarhic, constituțional sau revoluționar. Dar chiar *în aceiaș carte*, în altă parte, după ce-și bate joc de toate proectele de reformă agrară, propovăduește soluțiunea lui Henry George,—*impozitul unic* pe proprietatea funciară, până la absorbirea integrală a rentei.

Pe de o parte, idealul lui Bacunin: o societate *fără legi, fără impozite, fără guvern*, într'un cuvînt *fără stat*, în care Rusia s'ar disolva într'un conglomerat fără coheziune de mari comune țărănești,—pe de altă parte, o reformă agrară, bazată pe o *reformă de impozite*, și care presupune un *stat*, și încă *centralizat*!...

Dacă succesul propagandei anarhistului mistic din Iasnaia Poliana ar fi atîrnat numai de consecventa logică și sistematizarea gîndirii, de mult, desigur, n'am mai [illegible]auzit despre Tolstoi —apostolul creștinismului „primitiv".

Dar nu acolo este izvorul puterii sale. Soluțiile practice ale diferitelor probleme propuse de el interesează foarte puțin lumea admiratorilor săi, și chiar pe Tolstoi însuși, care le schimbă cu o dezinvoltură uimitoare dintr'o zi într'alta.

Sînt indeferente pentru cei dintâiu aceste soluții, fiindcă irealizabilitatea lor și [illegible]potrivirea cu relele ce pretind a vindeca e vădită pentru cel mai mărginit și mai solemn profesor de filozofie sau retorică; sînt indeferente și pentru Tolstoi însuși, fiind-

că, în fond, el nu predică decît *renovarea morală*, ce trebue săvîrșită înainte de toate în sufletul fiecărui om *individual*, și poate fi urmărită *oricare ar fi formele exterioare de viață*; și odată ce *această* renovare e urmărită, ce-i pasă lui de toate soluțiunile, dacă sînt sau nu realizabile, ce-i pasă chiar de viitorul Rusiei, sau chiar al omenirii întregi?

Practica anarhismului creștinesc primejduește existența Rusiei, ca stat?

Dar, spune el țăranilor: „Acest conglomerat numit Rusia, „departe de a fi necesar vouă, muncitori ruși, constitue toc„mai una din cauzele principale ale nenorocirilor voastre"!.....

Prin desființarea căsătoriei, prin abstinența absolută s'ar pune capăt genului omenesc?

Dar „pieirea genului omenesc nu este o idee nouă pentru „lumea de azi, ci pentru oamenii religioși ea este o dogmă a „credinții, iar pentru oamenii de știință—deducțiunea necesară din „toate observațiunile relative la răcirea treptată a soarelui"!...

Pentruce nu?

Viața de Stat?

Dar în ea „moralitatea cade tot mai jos și mai jos, și eroi „ai vremurilor noastre ajung tot cei mai depravați ca diferiții: „Danton, Marat, Napoleon, Talleyrand, Bismark"....

Filozofia și știința?

O aberațiune și pervertire morală, de la Platon, Aristotel până la Kant, Spencer sau Darwin, cu sociologia lor, care nu are altă menire, decît a justifica ticăloșiile vieții, cu „chiurasate, telegrafe, boambe, fotografie, căi ferate și electrice și atîtea alte invențiuni stupide și pernicioase"...

Arta?

Dar numai criticii ignoranți și stricați se pot extazia „de „creațiunile grosolane, barbare și adesea stupide ale anticilor ca „Sofocle, Euripid, Eschile și mai ales Aristofan; sau ale „celor noi—ca Dante, Tasso, Milton, Shakespeare; în pictură de „întreg Rafael, de întreg Michel-Angel cu absurda lui *Judecata din „urmă*; în muzică de tot Bach, de tot Beethoven"...

Aceste violențe ne aduc aminte imprecațiunile superbe ale proorocilor noștri naționali, pe cari cu atîta profuziune îi produce pămîntul țării noastre, dar, lăsînd chiar la o parte toată distanța între vre-un profet de suburbie și o glorie mondială ca a lui Tolstoi, care va trăi și cînd de la toate cele 150 milioane de locuitori ai Rusiei nu va rămînea decît o vagă amintire; lăsînd la o parte că Tolstoi nu se cruță nici pe sine („Sînt cel mai „corupt și mai rătăcit dintre toți"... „Sînt vinovat și mizerabil, și merit disprețul obștesc".....):—în fond, pentru Tolstoi, toate vehemențele acestea nu servesc decît pentru a apela de la toate *autoritățile exterioare* la forul suprem al *rațiunii și conștiinții individuale*.

Vă aduceți aminte: în „Inviere" oamenii morali sînt aceia, cari cred sieși și trăesc după rațiunea și conștiința lor, iar cei imorali „cred altora" și se supun hotărîrilor străine, „obiceiurilor, tradițiunilor, legilor".

Credința în sine, judecata vieții și a acțiunilor omenești nu după „autorități recunoscute", ci după rațiunea și conștiința proprie,—e singura cale de mîntuire.

Tolstoi nu face excepții, în realitate, nici măcar pentru Confucius, Buda sau Crist: deși vorbește cu multă venerațiune despre ei, însă îi tălmăcește și-i cerne, după cum îi dictează conștiința și rațiunea lui.

Aici e taina puterii lui magice asupra sufletelor.

Făcînd apel la conștiința și rațiunea fiecăruia, el supune unei critice acerbe și îndrăznețe toate „autoritățile, obiceiurile, tradițiunile, legile",—și oricît de nesistematică, oricît de puțin consecventă și șovăitoare e gîndirea lui, în construcțiunile lui teoretice *pozitive*, logica lui e de aramă, și implacabilă *în puterea-i destructivă*.

Nici un nihilist, nici cel mai feroce anarhist, un Max Stirner, un Bacunin sau un Kropotkin, în negațiunea lor, nu merg până la consecințile la cari adesea,—*în numele creștinismului!*—ajunge aristocratul și visătorul blajin din Iasnaia Poliana....

Toate temeliile vieții noastre morale și sociale,—statul, biserica, familia, proprietatea,—toate ideile curente de patriotism, de moralitate, de onoare, de justiție; filosofia și știința oficială, arta noastră dominantă:—toate sînt zguduite sub loviturile nemiloase ale analizei sale.

Rupînd fără cruțare vălul convențiunilor și prejudecăților egoiste, în dosul căruia vegetează conștiința adormită a „vieții noastre civilizate" atît de mult urîtă de el, dezgolind toată putrejunea, toată nedreptatea, toată imoralitatea și fățărnicia acestei vieți,—Tolstoi ne aruncă acel strigăt de indignare și durere:

„Așa nu se poate, nu se poate, nu se poate trăi!"...

Dar cum să trăim?

Din nenorocire, răspunsul, sau mai bine zis răspunsurile variate și contrazicătoare ce ni le dă, nu ne pot lumina în această privință...

Rețetele, rînd pe rînd propuse de apostolul Noii Evanghelii, în adevăr, nu pot satisface pe nimene, nu-l satisfac nici pe el însuș, și de aceea, în febrila zvîrcolire a unui cuget neastîmpărat, se aruncă de la un panaceu la altul...

Nici o societate nu poate trăi pe temeliile pe cari voește să o așeze Tolstoi, iar putrejunea celor vechi nu mai este acceptabilă pentru conștiința deșteptată din amorțirea-i egoistă....

In astfel de epoci de tranziție, cînd au murit vechii zei, cînd s'au stins vechile credinți, iar zorile unui nou ideal nu s'au aprins încă,—conștiințile obtuze și voințile timide fac apel la jandarmi...

Dar nu învie morții, nici zeii morți, nici credințile stinse....

Templul părăsit, altarul profanat în jurul căruia închinătorii se adună numai prin puterea „brațului secular",—nu pot servi de temelie vieții morale.

O societate, care ajunge în această stare morală, sau piere, se descompune, sau *caută și găsește* alte temelii pentru viața

ei morală, *pe cari să le poată primi raţiunea şi conştiinţa ei trezită.*

Truda şi lupta unui Iulian Apostatul veşnic vor fi zădarnice...

Morţii să îngroape dar pe morţi...

De aici, puteţi înţelege rolul adevărat al propagandei tolstoiene.

Nimene nu aude chemările lui patetice la „viaţa aşezată pe pămînt", nu-şi însuşeşte „regula de neîmpotrivire", nu-l urmează pe calea ispăşirii prin abstinenţă, nu primeşte formula lui de reformă agrară, nici celelalte îndrumări variate spre rezolvirea crizei actuale.

Dar groaznicile-i asalturi împotriva tuturor „autorităţilor, obiceiurilor, tradiţiunilor, legilor", toată critica-i destructivă, *serveşte numai operei revoluţionare*, şi glasul său profetic pătrunde în sfere, face să se cutremure în mustrarea de cuget inimile, inaccesibile propagandei revoluţionare obişnuite şi... impune revoluţiunea, ca o cerinţă, ca un imperativ categoric al raţiunii şi al conştiinţii morale...

Aşa dar, cu toată lupta-i nepregetată, de lungi decenii, *împotriva revoluţiunii*, Tolstoi, de sigur, contribue şi el, şi în măsură uriaşă, la îngrămădirea acelor forţe destructive, a căror explozîune ameninţă să dărîme în curînd vechiul edificiu al Sfintei Rusii, pravoslavnice, ţariste şi feodale. Dar, tot aşa de sigur, zbuciumata lui căutare a cărărilor nouă nu găseşte răsunet, şi, din tot sistemul anarhismului său creştin şi rural, nici o pietricică nu e menită să servească la reclădirea din dărămături a Rusiei de mîne...

Destinul aruncă astfel o lumină tragică asupra acestui chip aspru şi *înfricoşător* de prooroc biblic.

Şi dînd una din luptele lor pătimaşe în jurul numelui acestui anahoret scîrbit, retras în „pustie" de oroarea războiului civil,—elementele revoluţionare şi autorităţile clericale şi civile ne dau dovada că au putut ceti adevărul în cartea destinului...

* * *

Şi mă gîndesc, iarăşi, *unde* a fost arsă tămiia înaintea acestei icoane titanice de răsvrătit, în numele *raţiunii şi al conştiinţii morale*, împotriva tuturor convenţiunilor şi prejudecăţilor egoiste!...

Ce noroc pentru omenire, că glasul raţiunii şi al conştiinţii nu poate fi înăbuşit nici de stilistica crohmolită a superbelor „autorităţi" de clopotniţă, nici de gîngăvirea nearticulată şi nevolnică a profeţilor de suburbie, nici de... miriiturile de sub porţi...

C. Şărcăleanu

Cronica Artistică

„Invăţămîntul artelor frumoase"

In numărul de Mai al revistei *„Convorbiri Literare"* d. Pangrati se ocupă de noua organizare a învăţămîntului artistic, făcînd unele aprecieri care trebuesc cît mai mult relevate şi discutate, mai cu samă că şi d-sa recunoaşte că discuţiunea „nu trebue să se oprească aci". Observaţiunile d-lui Pangrati sînt întrunite în trei capitole corespunzătoare celor trei principale modificări aduse vechiului regulament al Şcoalelor de Arte Frumoase şi care sînt: a) Despărţirea arhitecturii de şcolile de Arte frumoase, b) Arta decorativă în şcolile de Arte frumoase şi c) Secţiunea normală pentru maeştrii de desemn secundar. Nu credem lipsit de interes de a urmări aici concluziunile la care ajunge d. Pangrati, atunci cînd dezvoltă, cu neobişnuită competenţă, chestiunile enunţate mai sus.

Cu privire la prima chestiune, despărţirea arhitecturii de şcolile de arte frumoase, aceasta rămîne pe planul al doilea, cînd e vorba de rezultatul final la care tinde organizarea învăţămîntului arhitecturii în primul rînd. Ca folos practic, pentru această artă puţin importă dacă Arhitectura e alipită pe lîngă şcoli politehnice sau şcoli de Bele-Arte, dacă „Vederile Universităţilor" au permis alipirea arhitecturii la învăţămîntul universitar, sau însfîrşit dacă şcoala de arhitectură fiinţează cu o organizaţie aparte. Chestiunea cîştigă în importanţă însă atunci, cînd o raportăm la restul învăţămîntului artistic. Ar fi fost bine pentru pictori, sculptori şi decoratori, dacă arhitectura făcea corp cu secţiunile de pictură, sculptură şi artă decorativă. Ar fi să cădem în exclamaţiuni stereotipe apreciind folosul pe care l-ar avea aceste din urmă arte, dacă pe lîngă ele s'ar alipi învăţămîntul arhitecturii. D. Pangrati însuşi mărturiseşte că şcoala de Arte frumoase din Paris e organizată în acest fel tocmai pentru a permite ca elevii pictori şi sculptori să profite de luminile unei arte, care pentru anumite consideraţiuni trebue să fie considerată de interes general. Nu-i locul aci să arătăm care anume sînt aceste consideraţiuni. In treacăt numai voi spune că, atunci cînd în arhitectură so-

cietatea noastră va vedea mai mult decît o meserie sau, sub raportul estetic, încă un prilej de desfătare a ochiului, atunci numai se va fi înţeles rolul arhitecturii.

Să trecem însă la chestiune. Dacă încă soclul statuelor, decoraţiunea din tablouri şi în general aspectul întreg al operelor de pictură şi sculptură care apar la noi sînt incomplecte, false sau banale, e tocmai pentrucă cunoştinţele arhitectonice au rămas departe de cultura artistică a pictorilor şi sculptorilor, care, cînd au de a face cu arhitectura, nu ştiu să o scoată la capăt. Vorbim bine 'nţeles de arhitectura cu rol complimentar. Dar răul e şi mai adînc: De cîte ori nu am văzut artişti de ai noştri că rămîn jenaţi în faţa unei opere de arhitectură, pe care sînt incapabili să o guste; aceasta e şi cauza poate pentru care cei mai mulţi din stipendiştii noştri asimilează atît de puţin în voiajurile ce le fac prin ţări străine.

In ceea ce priveşte folosul ce l'ar trage arhitecţii din această coînvăţare cu pictorii şi sculptorii, aceasta, după cum am mai spus, rămîne pe planul al doilea. Puţină acuarelă, un desen ornamental, un modelaj, acestea sînt prevăzute şi în programa şcoalei de arhitectură; cel mult apropierea pictorului ar putea înrîuri asupra cunoştinţelor arhitectului în sensul unor aprecieri mai juste ce arhitectul le-ar avea de făcut asupra operelor de pictură. Nu odată am văzut arhitecţi, care judecă picturile numai după efectul mai mult sau mai puţin just al perspectivei. Dar aceasta e o chestiune de puţină importanţă. In rezumat chestiunea aceasta s'a rezolvat şi s'a rezolvat în bine datorită d-lui Pangrati, care a propus—şi propunerea a fost admisă—ca pe lîngă şcoilile de Arte frumoase să se prevadă „un curs de elemente de arhitectură pentru pictori şi sculptori".

Inainte de a trece la arta decorativă, să ne oprim puţin la un punct nou în organizarea şcolilor de Arte frumoase, aşa numita *secţiune comună*. Noul program prevede, pentru orice candidat înscris pentru una dintre cele patru sau cinci secţiuni ale şcoalei de Arte frumoase, un curs inferior de doi ani, comun tuturor noilor înscrişi în secţiunile şcoalei, după absolvirea căruia elevul trece în „cursul superior", adecă la specialitatea pentru care e înscris în şcoală. Durata acestui curs obligator pentru cine se devotează învăţămîntului artelor, este, după cum am arătat, de doi ani. Dar ce se învaţă la acest curs? Desigur primele noţiuni de desemn, de geometrie liniară şi în spaţiu precum şi cunoştinţele imediat indispensabile pentru a te îndruma în cariera artelor, care începe de drept în cursul superior. Dar aceste cunoştinţi elevul le-a căpătat deja din liceu, căci altfel nu mai înţelegem rostul acelor maeştri, secundari pe care d. Pangrati îi doreşte şi uneori îi crede atît de bine pregătiţi pentru a preda învăţămîntul desenului în licee şi gimnazii. Insuşi d. Pangrati a cerut ca condiţiunile de înscriere să prevadă diploma de 7 clase secundare pentru candidat. Cu învăţătura şi metoda ce se pregăteşte a

se da unui maestru secundar, pentruca acesta să fie la înălţimea misiunii lui, e de sperat că liceanul venit să se înscrie la şcoala de Arte frumoase, va fi fost deja stăpîn pe cunoştinţele cerute în această secţiune pregătitoare. Atunci pentruce să mai încărcăm cu doi ani, anii de studii ai unui artist, sau, mai bine, care e necesitatea imperioasă a acestui curs inferior? Ori cu acei 7 ani de liceu elevul, care se zice că a învăţat două ore pe săptămînă desenul, nu şi-a putut asimila nimic din învăţătura acestei, să-i zicem *dexterităţi*, şi atunci nici un curs pregătitor, ca cel de care e vorba, nu îl va face apt de a înţelege rostul artei căreia se devotează, ori din contra elevul şi-a însuşit elementele pregătitoare la care a fost bine iniţiat de un maestru admirabil de pregătit pentru această misiune de *Secţiunea Normală pentru maeştrii de desemn secundar* şi atunci ce va mai învăţa în „cursul inferior"? Faţă de propunerea d-lui Pangrati, care pretinde liceul întreg pentru un candidat la înscrierea sa în învăţămîntul artelor frumoase, această chestiune a cursului inferior e o reformă care nu-şi are justificarea. E un curs, despre care, dacă nu se poate zice că e de prisos, nu corespunde însă unei necesităţi. Elevul, care după cele arătate, nu mai e permis a-l crede novice, e drept să urmeze deadreptul unul din cursurile şcoalei, pictură, sculptură, gravură sau arta decorativă. Dar s'a părăsit ideia preconizată de d. Pangrati, de a cere 7 ani de liceu unui elev care voeşte a îmbrăţişa cariera artelor. Studiile candidatului s'au fixat la cele căpătate în cele 4 clase de liceu. Chiar aşa, ţinînd samă—să notăm aceasta—că elevul a fost bine pregătit de un maestru secundar trecut printr'o şcoală specială de profesori de desemn, am putea judeca de suficientă pregătirea elevului pentru învăţămîntul artelor. E acest curs inferior un fel de *stagiu*, care în cazul de faţă îşi are locul mai mult la urma studiilor decît la începutul lor. Numai un singur fapt ar putea justifica acest curs comun: acela că, pe lîngă cei înscrişi în condiţiunile permise, se strecoară şi individualităţi fără de nici o pregătire şcolară, care uneori, fericită şi rară excepţie, dovedesc aptitudini pentru învăţămîntul artelor. Vom mai discuta însă această chestiune, atunci cînd va veni vorba despre maeştrii de desemn.

Acum să trecem la organizaţia secţiunii decorative.

Această secţiune, una din cele patru din cursul superior, e menită să dea bunii decoratori, artişti, care, după cum dă a înţelege proectul, sînt însărcinaţi să întocmească desenuri, compoziţiuni decorative, motive pentru artele industriale. In această privinţă proectul prevede clar că: „lucrările practice, adecă lucrările de artă aplicată, se vor executa în atelierele şcoalelor superioare de arte şi meserii şi ale şcoalelor profesionale". Aceasta e foarte nimerit. Mai tîrziu bine 'nţeles, cînd statul se va gîndi la mari aşezăminte industriale, care vor fi pentru noi ceia ce era sau este un *Etablissement des Gobelins* în Franţa, înfiinţat şi dirijat la

început de pictorul Lebrun [1], lucrările decorative vor fi una cu atelierele unde se vor executa aceste lucrări. Dar aceasta cade într'o ordine de idei, care deşi, în legătură cu chestiunea ce ne preocupă, îşi va avea oportunitatea mai tîrziu. Cu privire la aceasta d. Pangrati crede a vedea o confuzie în proectul întocmit. D-sa, cunoscînd că arta decorativă cuprinde numeroase specialităţi industriale, zice că n'ar putea fi vorba de „a îngloba toate aceste specialităţi în şcolile de Arte frumoase", şi mai departe că „arta decorativă profesională trebue organizată deosebit", deoarece în şcolile de Arte frumoase nu pot intra, decît decoraţiunea picturală şi sculpturală. Bine 'nţeles că da; dar proiectul nici nu pomeneşte de aşa ceva; el zice clar: „lucrările practice ale secţiunii de arte decorative se vor executa în şcolile de meserii etc.". Aceasta poate fi considerat chiar ca un răspuns la întrebarea d-lui Pangrati, care e aceasta: „Atunci ce rămîne de executat în atelierele şcoilor profesionale şi de Meserii?.... Turnătorie, ceramică, ţesătorie, broderie, dantele? E lesne de înţeles, că o secţiune de artă decorativă nu e şi o secţiune artistică-industrială şi că deci cea dintăi e menită să producă numai *compoziţiunile*, motivele decorative, pe care cea de-a doua, indicată aci prin şcolile de Meserii şi cele profesionale, le va executa, le va pune în practică. In felul acesta se şi păstrează caracterul artistic al şcoalei, care trebue să formeze numai artişti decoratori pentru aşezămintele artistico-industriale, ce, să nădăjduim, vor înflori şi la noi. Această deosebire pare că e făcută în actuala secţiune de artă decorativă, de la şcoala de Arte frumoase, unde se găsesc cursuri comune de artă deoparte şi un număr de ateliere de altă parte pentru confecţionarea lucrărilor decorative. D. Pangrati, vorbind de această secţiune, zice că ea „va putea deveni secţia de artă decorativă prevăzută în proect" şi partea a doua să constitue acele ateliere profesionale cu maeştrii pentru lucrările practice, *profesori de desemn, compoziţiune* şi elemente de istoria artelor, cu specială aplicare la artele predate în şcoală. Credem că era deajuns ca aceste ateliere profesionale să rămîe ceia ce trebue să fie: simple fabrici şi eventual simple uzine pentru fabricarea obiectelor *după modele şi indicaţiuni date*. Nu vedem şi aici necesitatea profesorilor de desemn, de compoziţiune şi istoria artelor. Aceste cursuri sînt predate în secţiunea decorativă, *în şcoală*. De aici vor veni *proectele*, motivele sau compoziţiunile pe care maeştrii le vor primi nediscutate spre execuţie. De aceia ne pare şi exagerat dezideratul d-lui Pangrati ca „lucrătorul artist să ştie şi să compună, căci acelaş lucrător—după cum explică d. Pangrati—foarte rar va avea de aplicat desemne concepute de altul, de un artist-pictor"... Dar atunci care e rostul *şcoalei* de Artă decorativă? Ce se va face acolo,

1) **Această instituţie artistico-industrială corespunde exact epocei cînd în Franţa s'a separat arta de industrie, înfiinţîndu-se aparte o *academie regală de pictură şi sculptură*, iar pe de alta stabilimente artistico-industriale.**

dacă nu compoziţiuni şi motive, pe care lucrătorul din atelierele alipite pe lîngă această secţiune sau cei din şcolile de meserii şi profesionale —cum prevede proectul—le vor executa.

Iată acum şi organizaţia *secţiunii normale pentru maeştrii de desemn secundar*.

Pentru recrutarea maeştrilor de desemn şi caligrafie, proectul prevede acelaş *curs comun*, plus unul de pedagogie a desenului. Aşa încît, după cum prea bine observă d. Pangrati, maeştri de desemn se vor recruta dintre absolvenţii a 4 clase secundare, care vor fi trecut pe la aceste cursuri. Cu chipul acesta, ca rezultat al reformei celei nouă, situaţiunea maestrului de desemn în raport cu a celorlalţi profesori secundari nu e mai superioară celei vechi: din contra ea reduce însemnătatea maestrului de desemn şi a cursului său la atît cît titlurile unui asemenea maestru îi dă drept, adecă o situaţiune didactică inferioară, susceptibilă de a nu fi luată în samă. De aceia, pentru a corespunde vederilor din acest articol cît şi pentru a nu regreta cu d. Pangrati pe foştii maeştri, absolvenţi ai şcoalei de Arte frumoase, „adesea artişti de o reală valoare", ar fi fost de dorit ca această secţiune normală a maeştrilor secundari să fie o şcoală completă, unde candidatul să urmeze de la înscrierea lui pentru această carieră şi numai pentru ea. Secţiunea aceasta să fie organizată în măsură egală ca studii şi durată, absolut la fel ca şi celelalte secţiuni, pictură, sculptură şi artă decorativă, şi chiar arhitectură, constituită în şcoală aparte. Aceasta pentru a da o pregătire superioară maestrului de desemn, care să-i dea dreptul la o consideraţiune pentru dînsul şi cursul său, egală cu aceia ce se datoreşte profesorului secundar. Cu modul acesta, avînd a face cu absolvenţii unei secţiuni sau şcoale egale în studii şi durată cu celelalte secţiuni, se îndepărtează răul relevat de d. Pangrati, cînd spune la modificarea făcută în sensul protestării d-sale cu privire la puţina pregătire ce se dă maeştrilor, cînd ei vor fi recrutaţi numai din cursul comun: „Viitorii maeştri —zice d-sa—se vor recruta printre *neisprăviţii* (modificarea prevedea o frecventare de 2 ani a uneia din secţiunile speciale ale şcoalei) secţiunii seperioare etc." Totdeodată ar dispărea şi aliniatul că „numai pentru şcolile profesionale şi de meserii, maeştrii se vor recruta din absolvenţii secţiunii decorative". Adecă pentruce? Elevul licean, chiar dacă el nu e destinat de fapt unei meserii sau profesiuni, nu trebue să fie iniţiat de un profesor, care să fi trecut printr'o secţiune decorativă? Chestiunea aceasta meriă a fi discutată serios, cu atît mai mult cu cît d. Pangrati propune o soluţiune, care nu ni se pare cea mai indicată.

D. Pangrati zice că: „maeştrii de desemn nu trebue să fie artişti pictori, ci *desenatori* înainte de toate", şi mai departe „că maestrul de desemn trebue să fie un desenator aprofundat şi o asemenea pregătire nu şi-o poate căpăta decît în şcolile de arhitectură", părere ce împinge pe autor la concluzia că şcoala normală de desemn şi caligrafie nu trebue alipită

pe lingă şcolile de Arte frumoase, ci pe lingă aceia de arhitectură. Hotărît: convingerea d-lui Pangrati este că „numai *desemnul linear*, desenul ornamental, modelajul, lavicul, desenul de schiţe şi acuarele trebue să formeze pregătirea lor tehnică" etc... (studii ce se fac deja în şcolile de arhitectură). Pentru a ne ralia la această părere, ar trebui ca dintru început să ne restringem vederile la atît cît ele încap în cadrul unor convingeri, unor comentarii cunoscute cu ani mai înainte şi reputate ca singurele folositoare în materie de pedagogie a desenului. E drept că, pentru actuala organizaţie şi chiar cea din noul program, părerile d-lui Pangrati sînt oportune. Dar... pentru motive ce le vom expune aici, găsim că predarea *desenului linear* nu corespunde unui rezultat practic. Pentruce această pierdere de vreme, unită cu această greşală de a pune pe elev să se muncească cu desenuri, din a căror învăţare nu-şi va asimila nimic bun pentru spiritul său, ce trebue să fie ţinut deştept pentru lumea reală, pe care încă de pe băncile şcoalei, într'o combinaţiune de linii să înveţe a o cunoaşte? Sforţările ideilor moderne tind tot mai mult la cunoaşterea celor ce ne înconjoară tocmai pentru a ne facilita existenţa noastră în lumea reală. Nimic mai simptomatic pentru aceasta, şi în legătură cu chestiunea de faţă, decît revoluţiunea ce s'a operat în stilistica decoraţiunii care nu a fost mai *reală*, mai evocatoare a lumei dinafară ca în decoraţiunea modernă. Dela combinaţiuni fantastice de linii, frumoase ce-i drept—din decoraţiunea greacă, nu şi cea egipteană cu motive atît de reale—, dela desfăşurări greoae de frunze în jurul unor cupe sau din trupul unor fiinţi fantastice, sirene, mascaroni, etc., motive caracteristice decoraţiunii stilului Ludovic al XIV, stilistica decoraţiunii a ajuns la realismul din decoraţiunea modernă, unde în fiecare motiv citeşti un obiect din lumea reală. Cu alte cuvinte, potrivit unor idei de progres, stilistica decoraţiunii a evoluat la aceia ce este astăzi: reprezintări de forme exterioare, *reale*, stilizate prin cea mai frumoasă reunire de linii. Unde deci îşi mai are rostul acele combinaţiuni lineare reci, impasibile, care nu spun nimic şi care se fac astăzi în şcolile secundare. Ce va folosi elevul din aceste înlortocheri de linii, din această migăleală a unor suprafeţe inerte, mute?... Dexteritate? Dar aceasta este, poate fi un scop? Şi dacă este, care e insemnatatea lui? Nu am înţeles şi nu voi înţelege niciodată rostul nici unuia din *desenurile lineare* expuse la sfîrşit de an în sala Liceului Lazăr. O muncă inutilă pentru bietul elev, care ca un papagal a spus şi el aceia ce l'a învăţat profesorul, şi din care el nu a profitat nimic. Să învăţăm pe elev altceva: să-l punem în fericita stare de a înţelege lucrurile ce-l înconjoară, un obiect, o fiinţă. Aceasta, dovadă că el, elevul, e în stare să reprezinte un lucru real, care are o justificare în lumea reală, l'ar umplea de bucurie şi i-ar face mai plăcut învăţămîntul desenului, care, cu modul acesta, şi-a ajuns scopul pentru care e instituit, acela *de a forma* firea elevului, a-l aduce în stare să înţeleagă rostul celor ce-l înconjoară,

scop la care tinde absolut şi celelalte materii predate în şcoală: geografia, zoologia, botanica etc. Şi numai astfel desenul îşi justifică importanţa pe care de altfel i-o atribue şi d. Pangrati. In Franţa încă din şcolile primare elevul capătă suficiente noţiuni de desemn *după natură*, tocmai pentrucă s'a găsit că acest desen contribue la formarea copilului. Acolo, *institutorul* e ţinut prin lege să posede complecte cunoştinţi de desemn, să ştie chiar să deseneze el însuşi *corect*. Aceasta e chiar una din condiţiunile prevăzute la examenul de capacitate pentru institutor. Şi—cine ar crede—că la un astfel de examen, *proba de desemn după natură „e eliminatorie"* [1]). Cu alte cuvinte un *institutor*, care nu cunoaşte desenul pentru a învăţa pe elevii cursului primar *desenul după natură*, e considerat ca incapabil de a funcţiona ca institutor. Aspră lege; dar cît de mult corespunde ea unei necesităţi reale. Nu e locul aci să arătăm influenţa ce o are desenul *după natură* asupra spiritului în formaţie a şcolarului. De aceia—pentru a reveni la chestiunea noastră, credem că maestrul de desemn nu trebue să fie aceia ce voeşte d. Pangrati: un *desenator aprofundat*, care să predea *desenul linear*, de ornamente, schiţe, laviul ş. c. l.; şi prin urmare secţiunea normală pentru maeştrii secundari nu trebue organizată pe lingă şcoala de arhitectură. Concluziunea se impune deci: O astfel de şcoală de maeştri trebue să funcţioneze ca o secţiune aparte, după cum am arătat, unde viitorul maestru să înveţe mai puţin decît un pictor şi mai mult *decît un desenator*, aceia ce trebue să ştie pentru a preda desemnul potrivit cu importanţa ce i se atribue. Iată încă odată pentruce ar fi superfluă aşa numita „secţiune comună", înfiinţată se pare mai mult pentru maeştrii de desemn, şi totdeodată cum se înlătură *nonsensul* ca numai maeştrii pentru şcolile de meserii şi şcolile profesionale să fie absolvenţi şi ai secţiunii decorative,—o inegalitate şi un prilej de jignire pentru cea dintâi categorie de maeştri. Ni se va obiecta însă că *„desenul linear"* este de fapt şi o iniţiare în noţiunile generale de arhitectură, noţiuni tehnice sau artistice, şi că aceste noţiuni, pe care un maestru va fi obligat să le predea elevului, pot fi căpătate mai bine şi mai sigur într'o secţiune alăturată la şcoala de arhitectură, după cum a arătat d. Pangrati. Dar, datorită tot d-sale, s'a prevăzut „un curs de arhitectură pe lingă pictori şi sculptori", curs ce s'ar extinde şi asupra secţiunii maeştrilor de desemn, care, cu modul acesta, vor putea şi ei să înveţe pe elevi, simultan cu desenul după natură, ce e un *ordin* de pildă, sau deosebirea dintre un arc ogival şi un arc arab. Aşa încît acest desemn linear, despre a cărui utilitate ne-am pronunţat oarecum, va intra totuşi cu o parte complimentară însă

1) „La connaissance au moins élémentaire du dessin est exigée aujourd'hui de tous les aspirants aux brevets de capacité de *l'enseignement primaire*. Bon gré, mal gré, que ces candidats soient ou ne soient pas doués d'un penchant spécial pour cet art, il leur en faut subir une épreuve, et cette épreuve est **éliminatoire**. *E. Forel. Guide pratique de perspective et de dessin* p. 2, „avertissement".

în studiile maestrului de desemn, care *întâi de toate* trebue să cunoască bine desenul după natură, nu cel liniar. Afară de aceasta, un maestru secundar, care a absolvit cursuriie unei secțiuni complecte, egală în studii și durată cu celelalte secțiuni, nu mai e un *„neisprăvit“*, după cum a arătat d. Pangrati, care să fi trecut *„cursul comun“* plus o frecventare de 2 ani ai uneia din secțiunile superioare. El va fi căpătat, potrivit programului secțiunii sale, cunoștinți suficiente de istoria artelor, de anatomie, perspectivă, artă decorativă, arhitectură, etc., care vor face din el un maestru luminat, bine pregătit pentru misiunea lui.

In privința celor 7 clase de liceu, condițiune preconizată de d. Pangrati pentru a fi înscris în școalele de Arte frumoase, aceasta este o chestiune, care, dacă s'a rezolvat în prevederile vechiului program, nu exclude și eficacitatea propunerii d-lui Pangrati, care e alarmat și d-sa de infima pregătire didactică a maestrului secundar. Vorbim bine 'nțeles de maeștrii de acum, care cei mai mulți nu au nici cele 4 clase secundare. Noi personal am avut prilejul să constatăm cît e de scoborît nivelul cultural al acestor maeștri, tocmai din cauză că nu posedau nici aceste 4 clase secundare. Dar așa, cu respectarea în viitor a acestei condițiuni, e de sperat că maestrul de desemn, mulțumită trecerii sale printr'o secțiune normală *cu o organizație deosebită*, să ajungă a nu mai fi considerat „inferior“ profesorilor secundari. Condițiunea celor 7 clase (adecă 8, fiind vorba de liceul complect), este susceptibilă de următoarea obiecție: O pregătire școlară de 8 ani dă dreptul, cum e și firesc, unui absolvent de liceu să-și caute o carieră cu mult superioară în avantaje morale și materiale carierei de profesor de desemn și *caligrafie*. Altfel propunerea d-lui Pangrati merită destulă considerațiune. Ea are avantajul că ar promova deadreptul stima pentru maeștrii secundari, fără să se aștepte formarea lor într'o școală specială sau pe cale autodidactică. Să nu disconsiderăm însă nici pregătirea de autodidact, care adesea nu numai că egalează pe cea oficială, dar chiar o întrece. Experiențele o dovedesc zilnic; și experiențele dovedesc un lucru și mai caracteristic: anume că această pregătire de autodidact ajunge să întreacă uneori până și pregătirea tehnică a unei profesiuni de resort, lăsînd cu mult mai prejos individualitatea culturală și profesională a celor titrați. Și în această privință sînt și printre cei care corespund condițiunilor dorite de d. Pangrati, sînt chiar arhitecți, care, nu numai că au educație culturală scăzută, dar chiar dau dovadă și de-o ignorare a profesiunii lor. Sînt însă acestea, „pilde excepționale“, care, în raport invers, corespund cu acele pe care d. Pangrati le-a găsit printre artiștii sau maeștrii de desemn neabsolvenți ai liceului, adecă artiștii sau actualii maeștri de desemn și caligrafie. Dar—fiindcă veni iar vorba—să examinăm și chestiunea *caligrafiei*, această dexteritate conexată cu desenul.

Nu odată ne-am gîndit la importanța în școală a acestei pure dexterități, importanță ce departe de a egala pe aceia a desenului, nu e justificată aproape defel. Caligrafie... *scriere frumoasă*, scriere, aptitu-

Monăstirea Probota, vedere generală.

Biserica Monăstirei Probota, dinspre S.V.

După fotografiile d-lui St. Petrescu.

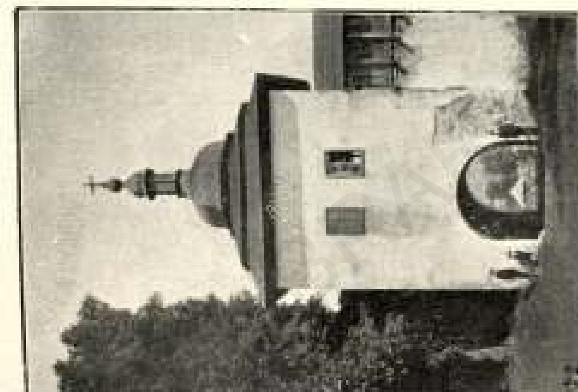

Biserica Mânăstirei Probota, dinspre S.E.

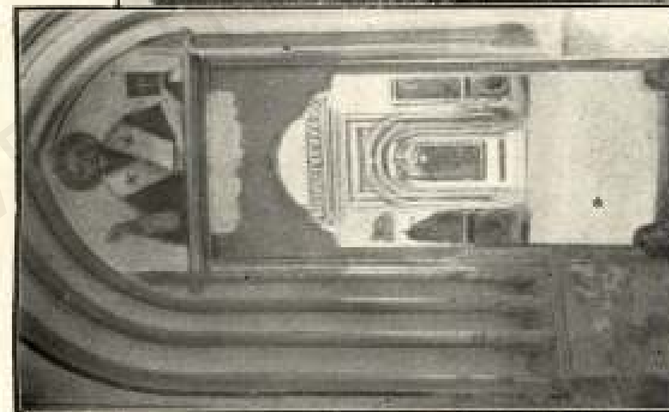

Zidul înconjurător și turnul dinspre N.E.

Mânăstirea Probota.

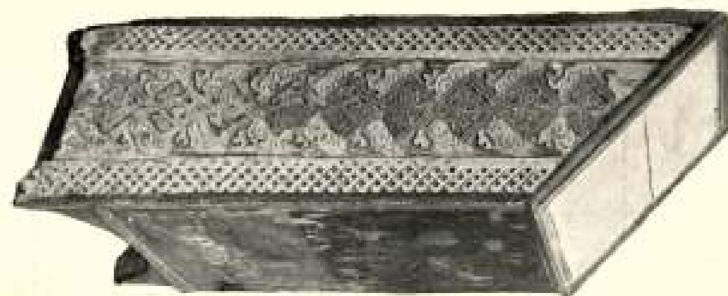
Turnul dela intrare

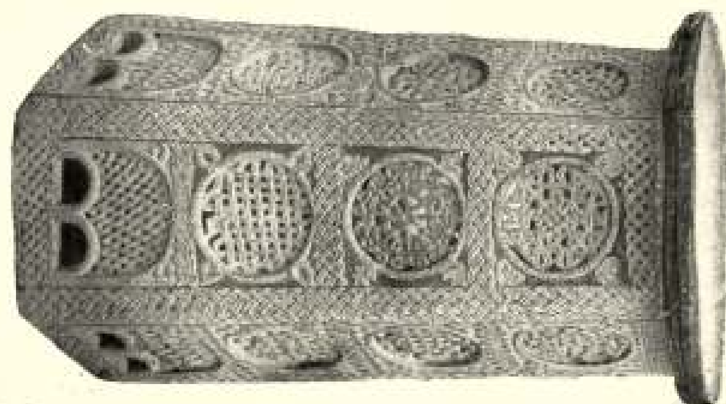

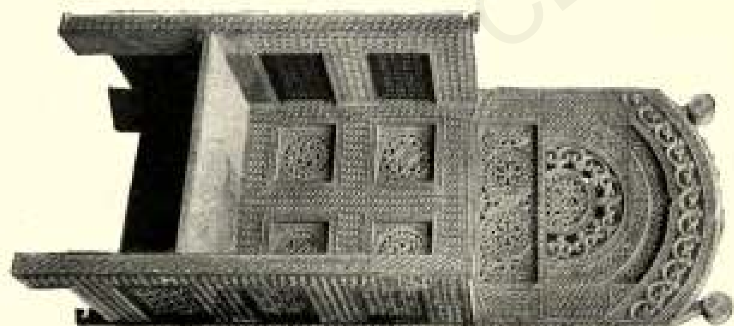
Interiorul bisericei

Clopotnița

Mobile din Monăstirea Probota.

Reproducerea oprită.

dine de a face litere frumoase, aptitudine pe care o posedă orice simplu ins şi pe care acesta, dacă o posedă, nici nu mai are nevoe să o învețe—, tot aşa după cum ea lipseşte unui om cu o altă chemare şi care se poate dispensa prea bine de meşteşugul de a scrie frumos, pe care, dacă nu-l posedă ca un dar natural, nici nu-l poate învăța. Am văzut tineri, care fără de nici o şcoală, oameni care n'au căpătat nici o lecțiune de caligrafie, cum de pildă sergenții de companii, aşa numiții „furieri", care scriu cu o îndemînare şi cu o eleganță în scris uimitoare, pe cită vreme—pentru a lua un exemplu tot din oştire—„marele Napoleon" scria atita de rău, atita de stingaciu, încit scrisul lui—un scris rar şi neregulat—era subiect de observație, pentru grafologi bine 'nțeles. Şi lucru ciudat: oricită osteneală şi-ar da cineva, oricite lecțiuni ar lua, nu ar putea face nici o literă frumoasă, dacă pentru aceasta nu posedă o aptitudine naturală. Zic „curios", deoarece nu tot acelaş lucru se 'ntimplă cu desenul, care se poate învăța de orişicine după oarecare muncă cu metodă. E în firea noastră să ştim a întoarce cu grație un oval sau bucla unei litere, tot aşa după cum avem înclinări spre anumite gesturi sau mişcări de cochetărie, de supleță, sau din contra de rigiditate, de stîngăcie. Avem deci a face cu o chestiune de temperament, nu de talent, şi pentru aceasta nici nu poate fi vorba de o disciplină a temperamentului, cum ar putea fi din contra o disciplină a talentului—în pictură de pildă—care trebue să fie supus la acela ce numim *şcoală*, pentru a putea da roade. Urmează dela sine deci, că a încerca să înveți pe cineva caligrafia e contra naturii. Experiența vine şi aci să-şi spue cuvîntul hotăritor. O împrejurare m'a făcut să cunosc deaproape un caz. Intr'un examen de capacitate pentru caligrafie şi desen, toți candidații care reuşiseră la desen, un număr de 30—40 *absolvenți ai şcoalei de Bele-Arte*, căzuseră la caligrafie unde, ca pentru specialitate secundară, reuşiseră numai 6—7 inşi. Comisiunea, desigur cei mai mari caligrafi ai țării, a găsit că numai 6—7 inşi din cei aproape 40 de candidați, toți absolvenți ai şcoalei de Arte frumoase, ştiau caligrafia! Ce păcat... pentru bieții candidați, care vedeau că le scapă catedrele tocmai din pricina imposibilității fireşti de a trage un oval cu grația şi eleganța cerută de ştiința caligrafiei,—dacă poate fi vreuna. Se ştie că caligrafia constitue, în dispozițiunile examenelor de capacitate, specialitate secundară, conexată la specialitatea principală a desenului. Aşa încit, atiți absolvenți ai şcoalei de Arte frumoase, desenatori încercați, unii din ei chiar artişti de valoare, se vedeau lipsiți de catedre [1]. Deşi—să se noteze, aceşti absolvenți, vrînd nevrînd, şi pentru trebuința cauzei, învățaseră pe de rost regulile şi prescripțiunile din caetele de caligrafie, care însă nu le-a folosit, după cum am văzut, la nimic.

Raportîndu-ne la viața practică, caligrafia îşi pierde şi mai mult din importanță. Invențiunea maşinelor de scris dă şi ea o lovitură scri-

1) In urmă am aflat că examenul acesta s'a casat.

sului cu mîna. E sigur, că atunci cînd aceste mașini se vor perfecționa, cînd vor avea caractere elegante pentru mașini de dimensiuni mai mari, nu va mai fi nevoe de scriere frumoasă. Pentruce dar să silim elevul de liceu să scrie *caligrafie*, și să-l silim, după cum am arătat, în contra firii lui, să cercăm imposibilul, inutilul, cu alte cuvinte? Acele cîteva ore mai bine ar fi date desenului cu mîna liberă, sau chiar într'o măsură mai redusă, desenului linear cu aplicațiuni la viața practică. Deja programa școlilor secundare o elimină din cursul superior, desigur ca inutilă. Așa fiind, ar fi cu cale să se desființeze acest curs dela școala de Arte frumoase, unde să ființeze numai cursurile pur de artă. Caligrafia trebue să rămînă afară de învățămîntul artistic, sau cel mult să formeze un corp aparte, dar iarăși nu aici, cu celelalte „grafii", stenografia, dactilografia, etc. Tot astfel urmează a se lua din spinarea unui candidat la o catedră de desemn această „specialitate secundară". Cu timpul pierdut pentru învățatul caligrafiei s'ar întări metodica sau pedagogia desenului, pe care în Franța îl vedem încă din clasele primare ca fiind considerat de o importanță netăgăduită.

Spiridon Antonescu

— Mănăstirea Probota —

La 31 August trecut a fost serbare mare la M-rea Probota. S'a așezat la loc de cinste, în interiorul bisericei, piatra știrbită și pribeagă de pe mormîntul mamei lui Ștefan cel Mare. Strămutată din vechea bisericuță din vale, această piatră se află până acum aruncată în curtea mănăstirei. Azi o lespede nouă, pe lîngă cea cu slovele învechite, va aminti tuturor cari vor păși în acest locaș pe muma marelui nostru erou. Și cu această faptă pioasă se încheie o ultimă parte a serbărilor in onoarea marelui voevod moldovean.

Cu prilejul acesta s'a mai atras atențiunea asupra M-rei Probota, una din cele foarte interesante și caracteristice ale Moldovei. Din fericire ea este încă bine conservată, și, deși părăsită de călugări, nu are înfățișarea unei ruine. Biserica, mai ales, produce o impresie foarte impunătoare cu împrejmuirea ei de cetate întărită. De departe se distinge pătratul de ziduri mari, cenușii, deasupra căruia răsar turnurile albe, ale bisericei și clopotniței.

Intemeiată e mănăstirea de Petru Rareș la 1530 [1]). Ea a înlocuit o mănăstire mai veche, probabil a lui Alexandru cel bun, ce se numia la început St. Neculai din Poiana Siretului. Mai tîrziu numai i s-a dat numele de Probata, ce însemnează înfrățire, care în urmă s'a prefăcut în Probota, cum i se zice și azi. In locul clădirilor vechi, Petru Rareș a făcut biserica actuală „de iznoavă ca mai ghizdavă și mai împrămșată" după cum spune Mitropolitul Dositei, unul din ctitorii monastirei. Deși atinsă în mai multe rînduri de foc, totuși biserica ne-a rămas păstrată întreagă în forma ei primitivă, afară de mici alterări prin reparațiuni vechi.

1) Istoricul Mănăstirei în Melchisedec: Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova. Buc. 1885; 152. Inscripțiile sînt luate după Iorga: Inscripții din bisericile Romîniei; I. p. 56—62. Vezi de acelaș și: Sate și monastiri din Rominia p. 114 și urm.

Prezintînd tipul clădirilor moldovenești din epoca cea bună, această biserică merită o descriere ceva mai amănunțită din punct de vedere architectural. Spre deosebire de bisericele muntene, la cari se perpetuă influența orientală, cele din Moldova prezintă atît în plan cît și în ornamentație forme deosebite. Aci se resimte influența occidentală. Arta gotică în special a avut o mare înrîurire asupra desvoltărei architecturei moldovenești. Aceste împrumuturi se explică prin apropierea și relațiile strînse ce legau Moldova cu Polonia și Ardealul, unde monumentele gotice se găsesc din belșug. Ele n'au fost însă imitate în mod servil. Meșterii moldoveni au împrumutat diferite elemente din arta apusană, cari s'au transformat însă prin aplicația nouă la templele ortodoxe, la cari predomină influența bizantină. Din amestecul acestor două stiluri cu totul diferite, s'a născut un alt tip deosebit, care constitue stilul moldovenesc, cu caracteristicile sale proprii. Variantele acestui stil sînt numeroase. Bisericile unui veac sau chiar ale unui voevod se deosebesc lesne prin particularități caracteristice unei epoce sau unui anume Domn. Deși redus la regiunea destul de limitată a Bucovinei și Moldovei, acest stil este totuși reprezentat prin o mare mulțime de exemplare, foarte diferite între ele. Evoluția stilistică a fost repede și simțitoare. Intre bisericuța cea simplă a lui Alexandru cel Bun din Rădăuți și splendida biserică Trei-Erarhi a lui Vasile Lupu din Iași, deosebirea este enormă. Planul general este însă acelaș, amplificat și mărit numai și înfrumusețat mai ales prin adaosuri ornamentale de o bogăție din ce în ce mai mare. Tipul intermediar între cele două extreme îl reprezintă și biserica dela Probota, care se aseamănă cu cele peste patruzeci de biserici ale lui Ștefan cel Mare.

Ca proporții, mai toate aceste biserici, cași cea dela Probota, au lungimea egală cu de trei ori lărgimea lor. E influența vădită a templelor gotice; căci forma crucei, caracteristică bisericei orientale, dispare astfel la unele; iar la altele e foarte slab indicată prin sînurile naosului.

Condiționată de forma mai mult lungă decît pătrată a clădirilor, împărțirea interioară se deosebește de asemeni de a bisericilor muntenești. Din acest punct de vedere precum și a altor amănunte, variantele sînt foarte numeroase.

Ne vom opri deocamdată la descrierea bisericei dela Probota, care ocupă aproape locul de mijloc în evoluția acestui stil. Planul ei este a unui dreptunghiu, larg de 10 m. și lung de 30 m., care se lărgește la Răsărit prin cele două abside laterale și se încheie prin absida poligonală a altarului. Atît la cele două unghiuri ale zidului apusean, cît și de

cele două părţi ale absidelor se află cite un contrafort. Un al 7-lea susţine zidul răsăritean al altarului. Acest din urmă contrafort e de proporţie foarte redusă, ridicindu-se numai până la baza ferestrei. Scopul lor organic este de a susţine zidurile contra presiunii prea mari a bolţilor. In acest sens rolul lor este bine înţeles în stilul gotic, de unde s'au împrumutat, şi unde se explică nevoia de sprijin ce au arcurile cu aşa de mari deschideri ale acelui stil. In bisericile moldovene însă, cu ziduri foarte groase—de cele mai multe ori de peste 1 m.—şi cu bolţi în genere cu o deschidere foarte redusă, asemenea întăriri par a fi un element introdus mai mult din punct de vedere decorativ decît constructiv. Contraforţii bisericilor moldoveneşti constitue una din deosebirile caracteristice acestui stil faţă de construcţia muntenească, în care bolţile fiind mult mai mari, ei ar fi mai lesne explicabili.

La bază, întreaga biserică repauzează pe un soclu larg de piatră, care, în cazul nostru, poate servi chiar de bancă. Suprafaţa zidurilor longitudinale până la proeminenţa absidelor este netedă şi a fost probabil acoperită cu picturi. In partea superioară, la oarecare distanţă sub cornişă, se profilează un şir de ocniţe mici. Şirul lor este îndoit la abside şi altar; iar subt acest al doilea rînd se întind până la soclu alte arcade rotunde şi strimte, determinînd feţele poligonale ale proeminenţelor absidelor.

Intrarea în biserică se face acum numai printr'o singură uşă în laturea sudică. Pridvorul avea însă la început cîte o încăpere de fiecare parte; cea dela Nord e acum zidită. Deasemeni au fost astupate cele patru mari ferestre din zidul apusan, ale căror contururi şi stilpi despărţitori se pot încă bine distinge în tencuiala posterioară. Atît arcurile intrării cît şi ale ferestrelor zidite sînt în ogivă.

Pe zidul exterior, la dreapta, deasupra uşii de intrare, e prinsă în zid o lespede de piatră cu o inscripţie în limba slavonă, care—după Iorga—sună astfel:

„Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, iată eu robul stăpînului mieu Isus Hristos Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, fiul lui Ştefan Voevod cel bătrîn, a binevoit Domnia mea cu buna mea voie, în al patrulea an al stăpînirei (mele) împărăteşti (sic), a zidi acest hram întru numele arhierarhului şi făcătorului de minuni Nicolae, fiind egumen chir Grigore, în anul 7038, Oct."

Bolta pridvorului e cilindrică. Din pridvor pătrundem printr'o uşă cu chenar foarte bogat profilat, în stilul gotic, în tindă sau pronaos. Acesta prezintă două bolte semisferice ce se succed în axa longitudinală a bisericei. Calotele sînt mult mai reduse decît prima deschidere sferică mulţumită unui îndoit şir de pendentivi suprapuşi. Această primă încăpere, lungă de 8.40 m, pare împărţită prin pilastrul cel trilobat, care pornind de la o bază de piatră foarte frumos ornată se ridică de-alungul zidului, servind de separaţiune între bolţile tavanului. De

fiecare parte a pronaosului sînt cîte două deschideri mici care înlocuesc ferestrele mari cu ogive ale căror contururi se disting de asemeni. In zidul răsăritean, gros de 1.20 m. se află uşa cu un chenar bogat ce se vede în planul al doilea din fotografia alăturată a interiorului.

Din pronaos trecerea nu se face direct în naos. Intre aceste două e intercalată o nouă despărţire, care servea de tezaur sau, în alte cazuri, de mausoleu al ctitorilor. Asemenea încăperi intermediare deşi nu generale se mai găsesc totuşi la multe alte biserici; una identică e la Solca, în Bucovina. In mausoleul dela Probota se află în dreapta mormîntul ctitorului şi al soţiei sale. Ambele acoperite cu lespezi de marmoră cu chenarul compus din caracterele frumos săpate ale literilor slavoneşti, iar în mijloc arabescuri florate bine combinate. Pietrele cu inscripţii incomplecte par a fi fost pregătite de însuşi ctitorii, după moartea cărora nimeni nu a mai avut grijă să împlinească lipsurile scrierei. Lespedea Voevodului mort la 1546 sună astfel:

[Această groapă e a] iubitoru- lui de Hristos robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod, fiul bătrînului Stefan Voevod, care [s'a strămutat la aceste] lăcaşuri şi la veşnicele lăcaşuri; veşnica lui pomenire".

Cam acelaş e şi textul de pe mormîntul soţiei lui Petru, Elina, fiica Ţarului Despot, moartă în 1552.

Incăperea nu are mai mult de 4.85 m.; bolta ei este joasă şi cilindrică şi deasupra ei trebue să fie ascunzătoarea tezaurului. La zidul dinspre răsărit s'o alipit o parte dintr'o tîmplă, probabil una mai veche a altarului. Prin adaptarea ei la acest loc strimt, tîmpla a fost tare stingherită. Pictura este în această încăpere toată nouă. Cîte o fereastră de fiecare parte luminează această cameră mortuară. O uşă, al cărei chenar săpat nu se vede decît în parte, acoperit fiind de tîmplă, dă acces în naos.

Mijlocul acestuia îl formează un pătrat de 4 m. indicat şi prin podeala de marmură colorată, deasupra căruia se ridică turla bisericii. In dreapta şi stînga sînt sînurile absidelor; înspre răsărit altarul despărţit printr'o tîmplă modernă. In zidul gros dinspre apus o scară, care acum deserveşte amvonul instalat posterior, iar care la origină ducea la tezaurul deasupra boltei încăperii precedente.

Un interes cu totul particular prezintă turla, tipică tuturor bisericilor moldovene. Cele patru arcuri largi ce circumscriu pătratul mijlociu al naosului sînt reunite prin bîrne de lemn, în cazul de faţă foarte frumos ornate cu rozace sculptate şi zugrăvite. In loc însă ca pe aceste arcuri să se ridice prin mijlocirea pendentivilor, tamburul care să se serve de bază turlei, intervine o construcţie cu totul nouă. Şi anume: tamburul pătrat din bisericele muntene e înlocuit printr'o primă bază a turlei care în afară are formă de stea cu 8 sau 12 colţuri. Printr'această întrerupere a laturilor tamburului se dobîndeşte o primă reducere a circonferinţei interioare. Pe aceasta se ridică, prin mijlocirea unor noui arcanuri sau pendentivi, o altă bază a turlei încă şi mai redusă în circonferinţă. Şi această construcţie intermediară are înfăţişarea unei stele

în afară. Printr'acest sistem de arcane suprapuse se obţine o considerabilă reducere a primei baze a turlei. Aceasta are o deschidere mult mai mică şi capătă astfel o proporţie mult mai nemerită cu lărgimea redusă a bisericei. Turlele ridicate pe aceste stele suprapuse prezintă pe dinafară o siluetă foarte elegantă şi particulară numai acestui stil. Şi din interior văzute acele arcane, ce se suprapun mereu îngustîndu-se pentru a ajunge la turla cea mică, au un farmec deosebit. Exteriorul turlei, aci caşi în genere, e poligonal şi reproduce în mic ornamentaţia exterioară a absidelor, până şi a contraforţilor şi a arcadelor oarbe. De proporţia turlei mai ales depinde frumuseţea siluetei bisericelor moldovene. Intr'această privinţă turla Dragomirnei e în deosebi frumoasă şi sveltă.

Altarul Probotei are proscomidia şi diaconiconul foarte pronunţate, formînd cîte o mică despărţire aparte cu ferestruia sa.

Biserica e învălită cu şindrilă şi are acoperişul în două straturi. Ar fi prea lung a discuta aci greaua problemă a felului de învelire a acestor biserici. In privinţa picturei, care în Moldova pare a se fi uzitat mai mult decît în Muntenia şi la exterior, ar fi deasemeni mult de adăogat. Constat că la Probota, prin minune, nu s'a refăcut decît parţial pictura cea veche. Aceasta mai e bine conservată în parte în pridvor şi în pronaos. Incolo peste tot pictura e nouă, până chiar şi a pantocratorului.

Biserica ocupă mijlocul curţei. Inspre N. V. se înalţă clădirea clopotniţei cu turn înalt şi alte încăperi cu două caturi. Clopotniţa e tot în stilul bisericei: contraforţi la unghiuri, ferestre ogivale cu chenare de piatră cioplită, toate masive şi foarte solide.

Un alt turn mare, pătrat, se înalţă deasupra porţei de intrare a mănăstirii dinspre răsărit. Pe faţada exterioară, deasupra bolţii intrării, se văd opt portrete şterse de vreme precum şi o lespede în care e sculptat capul de bour cu grumazul, soarele şi semiluna, iar de jur împrejur următoarea inscripţie slavonească:

Cu vrerea tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţărei Moldovei, văzînd învechite lucrurile mănăstirei, a îngrădit biserica, în anul 7154 (1645—6).

De unde reesă lămurit că îngrădirea actuală, încă aşa de bine conservată, nu e aceia din vremea lui Rareş. Zidul e din bolovani de piatră de rîu şi netencuit. Are 1.10 m. grosime şi înnălţimea a două caturi de chilii, după cum se vede că au şi fost în interior. In partea superioară prezintă meterezuri în blocuri de piatră cioplită. Laturea dinspre Răsărit, de o lungime de 88 m. în interior, are în ambele colţuri cîte un turn pătrat cu crenouri. In afară de această intrare atît de bine păzită nu se mai află decît o portiţă în laturea sudică. Chiliile au ars nu demult, fără să fie rămas nici o urmă.

Cu aceste ziduri straşnice încă destul de bine conservate, această mănăstire ne dă o bună idee de grija cu care îşi întăreau strămoşii noştri locaşurile lor sfinte. Acestea erau pe acele vremuri de veşnică

bejenie nu numai păstrătoarele credinţei străbune, dar şi singurele centre de cultură şi depozitare ale artei acelor timpuri.

Şi Probota cea cu moşii întinse trebue, în special, să fi fost bogată în asemenea tezaure. D. Bianu, care în 1882 a vizitat această biserică [1]), a mai semnalat manuscrise slavone şi tipărituri importante, în afară de cele ce, după cum i s'a spus, se îngropaseră cu vre-o 20 de ani înainte. Dar cîte odoare şi odăjdii scumpe nu se vor fi perdut şi înstrăinat. Azi nu au mai rămas decît pietrele mormîntale, cari nu prezintau nici un interes pentru profani[2]). S'au mai salvat şi cele trei mobile aci reproduse, care azi se află adăpostite în Muzeele din Bucureşti. După sculpturile savante şi foarte îngrijite ale acestor mobile precum şi după frumoasa pictură a crucei dela vechea catapeteasmă, azi rĕzimată în pridvor, ne putem închipui splendoarea de odinioară a acestei mănăstiri.

Prin amintirea mumei celui mai glorios voevod al nostru cît şi prin însemnătatea ei artistică, monăstirea Probota ne este îndoit scumpă.

Fi-vom la înălţimea îndatoririlor ce ne incumbă faţă de asemenea monumente?

Al. Tzigara-Samurcaş

1) Note dintr'o excursiune în Moldova de I. Bianu, în Columna lui Traian, IX, seria noua. Tom. III; p. 115.

2) Transcrierea tuturor acestor documente preţioase la Iorga, op. citat. O piatră de mormînt servă şi acum de chenar la uşa clopotniţei!

Cronica Externă

— Criza Orientală și Romînia —

Nimeni nu poate tăgădui gravitatea crizei orientale. Războiu sau pace e încă o întrebare, la care nu se poate răspunde.

Schimbarea regimului constituțional din Turcia a avut drept urmare punerea tuturor chestiunilor din orient. S'a intimplat acolo ceia ce se intimplă întotdeauna cu chestiunile nelămurite. E destul ca să se mişte ceva, pentruca totul să se răstoarne. Bulgarii au profitat de incidentul Gheşoff şi de chestia căilor ferate, ca să pue chestia independenței şi ca să anexeze şi de drept Rumelia Orientală, Austria s'a grăbit îndată să anexeze Bosnia şi Herzegovina, iar Grecii au anexat insula Cretei.

Dacă războiul a fost înlăturat până acum, e pe de o parte fiindcă oricît de grave ar fi turburările din Orient, ele n'au schimbat întru nimic situațiunea de fapt, au schimbat numai situațiunea de drept, şi pe de altă parte fiindcă marile puteri n'au interes ca focul să se aprindă în Orientul Europei, şi prin urmare ele fac tot ce le stă în putință pentru a împiedeca izbucnirea lui.

Reuşi-va până la urmă?

Ar fi cutezător din partea noastră să ne avîntăm în vre-o proorocire, dar, cu toate că norii continuă a fi întunecoşi, pacea pare a avea mai mulți sorți de biruință decît războiul.

In primul rînd Turcia, principala interesată, pare hotărîtă să nu declare războiul. Tinerii Turci, ca toate partidele într'adevăr democratice, nu umblă după o politică de aventuri. Ei ştiu că imperiul otoman nu poate rîvni serios la redobîndirea teritoriilor, ce de fapt le pierduse de mult, şi ca atare ei nu se gîndesc decît la un lucru: să păstreze ceia ce le a rămas încă şi să muncească din răsputeri pentru a scăpa nişte ţinuturi, care, dacă ar fi continuat să fie administrate aşa precum au fost administrate de Abdul Hamid, ar fi fost cu siguranță pierdute mai curînd sau mai tîrziu. Afară de aceasta, Tinerii Turci îşi dau samă de greutățile fără de sfîrşit ale luptei de regenerare a imperiului otoman şi nu au deloc de gînd să-şi mai îngreueze sarcina prin revendicarea unor lucruri considerate de ei, şi de toată lumea, ca de mult şi irevocabil pierdute.

In fine tinerii Turci se întreabă dacă, menținînd pacea, ei nu pot, în locul unor succese iluzorii sau în orice cas trecătoare, să obție de pe acum foloase reale, foarte mult dorite de ei. Aşa de pildă Tinerii Turci se întreabă dacă nu cumva drept compensațiune nu pot dobîndi întăi foloase băneşti, care să contribue mult la îmbunătățirea finanțelor lor, de a căror ridicare depinde în mare parte reuşita tuturor reformelor ce urmăresc, şi al doilea desființarea regimului capitulațiunilor şi a poştelor străine pe care Tinerii Turci le consideră, şi cu drept cuvînt, ca indispensabile pentru a reuşi în opera lor de regenerare a imperiului otoman. Dacă acesta pare a fi punctul de vedere care triumfă azi în cercurile conducătoare din Constantinopol, cine ar mai avea interes să provoace războiul? Desigur că nici Bulgaria nici Austria. De ce să cîştige prin arme ceea ce au şi dobîndit fără să scoată sabia din teacă. Aşa că pacea n'ar putea fi turburată decît din două părți: sau din acea a Serbiei şi a Muntenegrului, sau de pe urma pretențiunelor marilor puteri. Recunoaştem că din partea Serbiei şi a Muntenegrului există serioase amenințări de războiu. Anexarea de către Austro-Ungaria a Bosniei şi Herțegovinei loveşte în deosebi pe Sîrbi în cele mai vitale ale lor interese, şi nimiceşte, dacă nu pentru totdeauna, în orice caz pentru foarte multă vreme aspirațiunile cele mai scumpe, şi după noi, cele mai legitime, ale poporului sîrbesc. Serbii au frați de ai lor sub dominațiunea Austriei şi sub dominațiunea Imperiului Otoman. Ce poate fi din partea lor mai firesc decît să dorească a-i incorpora la regatul lor. In ce priveşte pe Sîrbii din Austro-Ungaria, ei nu prea aveau speranțe imediate, dar tocmai de aceea îşi concentrează toată nădejdea lor asupra Serbilor din Imperiul Otoman şi anume asupra Serbilor din Bosnia şi Herțegovina, fiindcă prin ei puteau să-şi creeze şi un debuşeu la mare, adică să-şi asigure adevărata lor neatîrnare economică. Dacă această cale li se închide însă, şi mai ales dacă le este închisă de o putere de însemnătatea Austriei, Serbii se află osîndiți la o cumplită inferioritate față de toate statele balcanice, care au fiecare cîte un debuşeu la mare, şi în asemeni condițiuni devine evident că Serbii nu vor mai putea să exercite în peninsula balcanică o influență nici măcar asupra elementului sîrbesc care a rămas sub dominațiunea Turcilor şi că fatal vor ajunge astfel să joace în Orient un rol secundar şi subordonat. La o asemenea perspectivă nici o națiune nu se poate rezemna de bună voe, şi iată de ce nimic nu e mai explicabil decît agitațiunile ce domnesc în tot cuprinsul Serbiei. Pe cît e însă de explicabilă această agitațiune, pe atît este şi posibil ca ea să nu ajungă până la provocarea unui conflict înarmat. Intr'adevăr ce ar putea cîştiga Serbia de pe urma unui războí? La o victorie în potriva Austriei nu se poate gîndi, şi dacă e vorba numai să atragă atenția Europei asupra ei şi asupra legitimității protestațiunilor ei, apoi desigur că agitațiile ei actuale sînt îndestulătoare, cu atît mai îndestulătoare cu cît sînt şi puteri care au azi în Europa interes să asculte cu bunăvoință protestările indignate ale poporului serbesc.

Tot astfel par a sta lucrurile şi cu pericolul de război care ar putea veni din partea marelor puteri. Războiul ar putea izbucni de pe urma marilor puteri numai dacă ele ar voi să hotărască de soarta peninsulei balcanice fără ca să ţie samă de cererile naţiunilor interesate. E greu de crezut însă că marile puteri vor comite o asemenea greşală. Din ceea ce au făcut până azi, rezultă dealtminteri lămurit că marile puteri au grijă să nu nesocotească voinţa naţionalităţilor balcanice. Sir Edward Grey şi d. Iswolsky au luat ca bază pentru conferinţa ce vor să convoace, recunoaşterea faptelor îndeplinite, adică consfinţirea pretenţiilor naţionalităţilor în joc. Pe de altă parte marile puteri au prea mare interes să menţină pacea, pentruca ele să se încăpăţineze asupra unor puncte care ar putea provoca conflicte. Chiar dacă în programul conferinţei internaţionale ce s'a stabilit la Londra între Anglia şi Rusia, şi la care a aderat şi Franţa, se găsesc cîteva puncte asupra cărora naţionalităţile balcanice nu se vor învoi, precum de asemenea nu se va învoi nici Austria, probabil că puterile nu vor insista asupra lor, că din potrivă vor face tot ce trebue ca să găsească cuvenitele terenuri de conciliaţiune. La urma urmei marile puteri, după noi, nici nu vor putea să aibă o altă atitudine, fiindcă, orice s'ar spune, ele au învăţat ceva din ultimele evenimente. Decenii întregi ele şi-au închipuit că chestia Orientului e a lor, nu a naţionalităţilor ce locuesc în peninsula balcanică. Pe temeiul acestei credinţe, în tot decursul secolului al XIX ele au hotărît in areopagul lor de soarta Orientului. Rusia a vrut să-l cucerească, iar Anglia, ajutată de Austria şi de Franţa, a căutat s'o împedece şi să-şi asigure foloase de tot felul în Orient. Desfăşurarea evenimentelor a dat însă tuturora o neincetată desminţire. Nici Austria nici Anglia nici Rusia nu au putut cuceri Constantinopolul. Naţionalităţile au rezolvat ele, nu pe baza arbitrară a hotăririlor de cabinet, dar pe baza reală a principiului naţionalităţilor, problemul balcanic. Acolo unde Ruşii au aspirat să-şi intindă dominaţiunea, s'au trezit din amorţeală popoare, şi s'au creat state de sine stătătoare, care înţeleg să trăiască pentru ele şi să se desvolte după necesităţile lor etnice. La un moment dat, după 1877, puterile au priceput că apucaseră pe o cale greşită şi că chestia Orientului nu poate fi rezolvată de ele, ci numai de naţionalităţile balcanice, şi de fapt s'au obţinut aproape dela orice amestec în Balcani. In anii din urmă însă, din cauza slăbiciunii Sultanului şi a complicaţiunilor din Macedonia, puterile au reînceput să se ocupe îndeaproape cu chestia Orientului şi încetul cu încetul au uitat vechile lor deziluzii şi şi-au închipuit iarăşi că soarta Orientului stă în mînile lor. Evenimentele de astă dată le-au dat o nouă şi decizivă desminţire. Chiar „omul bolnav" s'a vindecat, şi, spre mirarea tuturor, a revendicat el dreptul să regenereze Imperiul otoman, tocmai atunci cînd puterile, în frunte cu Anglia, discutau mai cu aprindere reformele trebuincioase pentru îmbunătăţirea situaţiunii din Macedonia şi hotărau deja în numele Sultanului ce măsuri să edicteze. In asemeni condiţiuni împrejurările, ce au putut să amăgească în alţi ani marile puteri, nu pot să nu le fi arătat acum inanitatea pretenţiilor lor. Orice s'ar spune, oricît de mare ar fi fatuitatea unora sau megalomania altora, ele înţeleg acum că, dacă vor să nu se acopere de ridicol în Balcani, trebue să potrivească acţiunea lor cu situaţia de fapt, să pue cît mai repede capăt conflictului care exista între realitatea lucrurilor şi ficţiunile diplomaţiei internaţionale. Dealminteri puterile par a primi o nouă dovadă că chestia Orientului nu sta în mînile lor. Pe cînd ele se străduesc să stabilească programul unei conferinţe, care să hotărească de soarta peninsulei balcanice, Turcia pare a voi să rezolve direct cu Bulgaria şi cu Austria chestiunile care au făcut obiectul crizei ce agită tot Orientul. Aşa încît poate că conferinţa proiectată să devină absolut inutilă.

Orice s'ar intîmpla, fie că va izbucni vre-un război, fie că se va convoca conferinţa mult trîmbiţată, criza orientală interesează prea de aproape Romînia, pentruca ea să privească evenementele din Balcani numai cu nepăsarea unui simplu spectator, şi Romînia are la îndămînă două politici. Prima politică ar fi politica revendicărilor teritoriale. Mulţi cred că atunci cînd toate statele interesate în Balcani iau cîte ceva, cînd Bulgarii iau Rumelia, cînd Austriacii iau Bosnia şi Herzegovina, cînd Grecii iau Creta, şi cînd Sir Edward Grey, şi d. Iswolsky făgăduesc, prin programul conferinţei ce l'au stabilit la Londra, Serbiei şi Muntenegrului rectificări favorabile de fruntarii în Bosnia şi Herzegovina, Romînia trebue şi ea să ceară compensaţiuni. Netăgăduit că această politică este atrăgătoare. Ce poate fi mai atrăgător decît să-ţi măreşti teritoriul, şi, odată pornit pe această cale, ce poate pentru o imaginaţiune aprinsă să aibă mai mult farmec decît revendicarea cuadrilaterului dela Varna. Dar, oricît de atrăgătoare ar fi o asemenea politică, ea trebue să fie cu hotărîre respinsă, fiindcă nu este o politică sănătoasă, ci o politică de aventuri. Nimănui, nici statelor mari nu le este îngăduit să facă o politică de aventuri. Toată lumea ştie ce a costat pe Napoleon III politica sa de aventuri, precum de asemenea este întipărit în mintea tuturor la ce rezultate dezastroase politica de aventuri a dus în ultimii ani împărăţia moscovită. Dar mai puţin decît oricui ne ar fi permisă nouă o asemenea politică. Intr'adevăr ce teritorii am putea revendica noi în Balcani? Teritorii în Macedonia? E îndestulător să enunţăm această pretenţie, pentruca să înţelegem toată inanitatea ei puerilă. Cuadrilaterul dela Varna? Dar acest cuadrilater e locuit de Bulgari, nu de Romîni. Or, noi trăim într'un secol în care statele mari, care prin vicesitudinile istoriei au încorporat în hotarele lor elemente străine, nu pot să le absoarbe şi nu mai ştiu cum să le împedece de a se desprinde dintr'însele. Cînd Statele mari se zbat cu tendinţa reîntregirii naţionalităţilor şi sînt ameninţate să cadă sub povara puterii inplacabile a principiului naţionalităţilor, cînd Germania nu poate domina chestia poloneză, cînd Austro-Ungaria caută într'o formulă federală o linişte aparentă şi desigur trecătoare, cînd Rusia e ameninţată de mişcarea centrifugă a naţionalităţilor diverse plecate sub sceptrul moscovit, cînd Turcia cade în bucăţi sub

bătaia neertătoare a vîntului naționalităților, cînd pangermaniștii visează cucerirea provinciilor germane din Austria, cînd Italienii își întind ambițiunile asupra Triestului, ce poate fi dobîndirea cuadrilaterului dela Varna decît un vis nesocotit sau decît o vinovată rătăcire. Dar pentru noi Romînii, revendicarea cuadrilaterului dela Varna ar fi ceva mai mult decît o greșală neertată. Noi avem aiurea interese de apărat pe baza principiului naționalităților. Pe acest principiu am clădit statul nostru și pe el putem așeza viitorul nostru. Dacă tot noi am fi aceia care am călca în dauna altora acest principiu, am surpa singuri terenul de sub picioarele noastre. De aceea nu ne rămîne de urmat decît o altă politică, mai puțin atrăgătoare pentru cei ce judecă după superficialitatea aparențelor, dar desigur o politică mai potrivită cu adevăratele interese ale neamului romînesc. Această politică e politica de ratificare a celor întîmplate în Balcani, ratificare conștientă voită și deplină. Nici n'ar fi logic să refuzăm altora ceea ce am dobîndit noi, și ar fi și mai ciudat ca tocmai noi să refuzăm Bulgariei proclamarea formală a unei independențe pentru care am luptat, și pentru care sînge romînesc a stropit cîmpiile bulgare. Nu e vorba, față de Austro-Ungaria n'am avea motive să aprobăm o anexare care calcă pe față principiul naționalităților, dar atunci cînd Europa întreagă consfințește această calcare, nu ne putem opune numai noi, fiindcă avem conștiință și de forțele noastre și de realitatea lucrurilor și fiindcă nu ne lipsește nici simțul ridicolului. De altminteri probabil că greutățile naționale ce se ridică pentru Austria în Bosnia și Herțegovina, înainte chiar de a se fi anexat pe deplin aceste provincii, vor pedepsi monarhia Habsburgilor de calcarea principiului naționalităților și va răzbuna pe cei ce suferă de această calcare. Afară de aceasta, oricît de displăcut ar fi să nu obții nimic, cînd alții obțin ceva, nu trebue să uităm două lucruri. In primul rînd că nimeni nu obține azi lucruri noi în Balcani. Toți obțin de drept ceea ce de fapt stăpînesc de mult. Bulgarii iau formal o Rumelie pe care o aveau dela 1885; Austria ia formal o Bosnie și o Herzegovină pe care o avea dela 1877; și Grecia ia o Cretă, pe care nimeni nu s'a gîndit vreodată să i-o dispute; și în al doilea rînd nu trebue să uităm că alții fac acuma ceea ce noi am făcut deja dela 1877, adică își regulează o situațiune internațională, pe care noi am regulat-o de 30 de ani, nu cum s'ar fi cuvenit după dreptate, dar așa precum împrejurările internaționale ne-au permis-o.

Dacă nu ne putem pune nici pe terenul revendicărilor teritoriale nici pe terenul necunoașterii faptelor îndeplinite în Balcani, nu e mai puțin adevărat că se ridică cu ocazia crizei orientale trei chestiuni, în care, interesele noastre fiind direct în joc, ele nu se pot rezolvi în afară de noi, aceste chestiuni sînt: chestia Dunării, chestia Dardanelelor și chestia Macedoniei. Dunărea este supusă unui regim arbitrar nepotrivit cu principiile dreptului internațional. Viața noastră toată e prea strîns legată de acest fluviu, pentruca noi să putem admite să se aducă vre-o atingere la regimul dunărean de astăzi în alt sens decît în sensul

desființării tuturor abuzurilor săvîrșite în trecut de cei ce s'au bizuit pe forța lor, și decît în sensul intronării regimului de deplină libertate a navigațiunii, cerut deopotrivă și de interesele statului romîn și de principiile legislațiunii moderne.

Tot astfel chestia Dardanelelor a putut fi în trecut obiectul divergințelor dintre Rusia și marele puteri. Astăzi ea nu poate să fie o chestie exclusiv rusească, ea trebue fatal să fie o chestie a tuturor statelor din basinul Mării Negre, și prin urmare orice foloase acordate Rusiei trebue cu necesitate să se întindă deopotrivă asupra tuturor statelor de pe țărmurile Mării Negre. De asemenea Marea Neagră nu poate fi decît o mare liberă deschisă tutulora, și nu rezervată ambițiunilor cîtorva.

Iar în chestia macedoneană, dacă n'avem teritorii de revendicat, avem interese romînești de apărat, și grija noastră neîncetată și stăruitoare trebue să fie îndreptată înspre stabilirea acolo a unui regim care să asigure fraților noștri deplina egalitate cu toate celelalte naționalități, și care să nu împedece prin nimic libera dezvoltare etnică și culturală a unei naționalități, care a fost întotdeauna în peninsula balcanică un element de ordin și un factor de civilizațiune.

Punîndu-ne pe acest teren, singurul solid și singurul serios, putem vorbi și cu tărie și cu demnitate. Necomițînd greșala de a încăleca pe ficțiuni, Europa va avea datoria să ne asculte, și opinia publică a lumii civilizate nu va putea să nu fie de partea noastră.

Dacă se va convoca o conferință, și dacă aceste chestiuni care ne interesează vor fi puse la ordinea zilei, să ne menținem deci pe acest teren, iar dacă mîne poimîne se schimbă orientarea politicei generale a Europei, după cum totul pare a ne-o indica, atunci să dăm și politicei noastre externe directiva ce va fi cerută de schimbările petrecute în echilibrul forțelor internaționale. Până atunci să ne întărim armata, să asigurăm țărănimii noastre o soartă mai bună, să înzestrăm organismul nostru social cu un regim, care, desvoltînd virtuțile civile, să permită guvernarea poporului romîn prin el și pentru el, luat în întregimea lui, nu pentru îngustele sale oligarhii, și să ne ferim de a ne arunca în aventuri care, încă odată, pentru statele mari au cusurul să fie periculoase, dar care pentru statele mici au îndoitul cusur să fie totdeodată și periculoase și ridicole.

Dealminteri politica de aventuri a fost întotdeauna politica regimurilor reacționare. Democrațiile nu pot avea o politică de „panache". Ele nu cunosc decît politica rece a intereselor sociale, cercetate în liniște, hotărîte cu energie și urmărite cu tenacitate. Politica fantaziilor capricioase și a susceptibilităților intempestive nu-și poate avea izvorul în interesele largi și permanente ale națiunilor, ea nu-l poate avea decît în intrigile unor coterii sau în sistemul nervos al personalităților izolate.

I. G. Duca

Cronica Veselă

FARÎMITURI

Pămîntul beat.

Pămîntului i-e sete.
Mereu ploaia'l adapă.
Ptiu, ce desgust, poete,
Pămîntul bea doar apă.

O ploae eu aş cere
Să-i dea 'ntr'o zi Prea Sfîntul
De vin bătrîn sau bere,
S'o soarb'avid Pămîntul.

Să văd cum o să fie
Pămîntul cînd se 'mbată:
E vesel la beţie,
Ori dîrz gîlceavă cată?

Să'l văd cum se 'nvîrteşte
Anapoda 'ntre stele
Ş'un alt drum îşi croeşte
Zănatic printre ele.

In noua sa cărare
Isbindu-se de astre,—
Aceste felinare
A lumilor albastre!

Să'l văd c'abia se ţine
Pămîntul pe picioare,
Şi, c'un sughiţ, în fine,
Căzînd beat mort în Soare!...

Holera.

Holera e lîngă hotare,
Potop veştile rele curg...
O, Doamne sfinte, îndurare!
Holera e la Petersburg...

Destul prilej pentru durere
Sărmana ţară nu avea?
Azi pacostea crudei holere
De ce s'o mai bată şi ea?

In marea spaimă generală,
Doar criticastrul Mihail
Păstrează-o mutră jovială
Şi ţopăe ca un copil.

Căci poate doar cînd o holeră
Va face 'ntre Romîni ravaj,
Revista-i „Convorbiri" mai speră
Să crească bietul ei tiraj!...

De culesul viilor.

Eu pe Columb nu dau nici cinci parale...
Descoperi America. Hei şi?!...
Ce, casierii nu puteau găsi
O altă ţară unde pot fugi?
Slăbeşte-mă cu-America matale!

Pe ăl ce-a inventat praful de puşcă
Parale 'ncalte nu aş da nici trei...
Spre-a se ucide oameni 'ntre ei,
N'aveam noi soacre, doctori şi femei,
N'aveam a pizmei viperă ce muşcă?

Pe Gutenberg ce-a inventat tiparul
Nu dau măcar un ban, un singur ban,
C'a dat prilej oricărui gogoman
Să publice poem, piesă, roman,
Lovind pe cititori în cap cu parul.

Doar un inventator îmi intră 'n voe,
In faţa lui mă plec smerit, umil,

Și oridecîteori beau cîte un „chil"
Regret că n'am al lui Vlăhuță stil
Spre-a-i închina o odă lui: lui Noe!

Știeau anticii ce-i o romaniță,
Ce e un crin, o roză, un bujor....
Dar nu știeau (plîng tristă soarta lor),
Până la marele inventator,
Ce este în botanică o viță!

O, Noe 'n fiecare picătură
A elixirului ce-ai născocit
E-un cîntec, un îndemn către iubit,
Speranța că un chin va fi 'ndulcit,
Mai e... și 'ntreaga mea literatură!

Mașina mea de sburat.

Se laudă unul și altul,
Wright, Lagrange, etcætera,
C'au născocit mașini în 'naltul
Văzduhului spre a zbura.

Pe aripile unei rime
Și cu motorul unui vers,
Naintea lor, în înălțime,
Plutit-am eu prin Univers.

De mult... de mult... eu, scriitorul
Obscur... da, eu, poet golan,
Am fost, vă jur, inventatorul
Intâiului aeroplan.

Nacela fanteziei mele
De mii de ori în zbor m'a dus
Până la nori, până la stele,
Până la zei, și... chiar mai sus!

Tarascon

CALEIDOSCOP

De cînd trăesc la țară, Sacerdote,
M'a convertit ca pe Rousseau, natura.
De-aceea de-astăzi las literatura
Și-azvîrl în foc carnetul meu de note.

De-acum mă pun serios s'adun bancnote,
In pod îmi spînzur lancea și armura,
Și, cum vă spun, am să vă fac figura,
Chiar dac'aș ști că-s Anghel Buonarotte!

Ce-atîta artă, cînd în pruni rodește
Aperitivul zilelor de mîine,
Cînd am hameiul dospitor de pîine,

Și mă 'nveșmîntă cînepa și inul?!
Vezi, Sacerdote, astfel se sfîrșește
Cariera mea. Așa mi-a fost destinul!

A. Mirea

Scrisori din America

I

Stau supt impresia unui cîntec auzit din gramofon. Nu e nici urît, nici frumos. Are părţi care samănă cu doina noastră. E duios şi trăgănat ca un cîntec de îngropare. Iţi aminteşte oaia cînd plînge după mielul ei. L-a cîntat un Indian din neamul Sinxilor, şi de pe glas se cunoaşte că era un Indian bătrîn.

Poate nu m'ar fi impresionat, dacă nu ştiam că e cîntecul unui Indian şi n'aşi fi priceput jalea adîncă a unui neam care moare şi adîncul reproş care tremură în fiecare notă. M'a înfiorat şi m'a răzvrătit.

De-atunci sînt două luni. Dar pare că-mi sună şi acum în urechi,— cum stau la fereastră şi îmi alerg privirea pe întinsul colorat de pe apele lacului Erie.

Soarele se coboară încet în valuri, şi dela el o dungă aurie străbate albastrul apelor, până la mal, în portul oraşului Cleveland, rumenind catargele, ţărmul şi palatul lui Roekefeller, care priveşte prin mii de ferești spre ceaţa dela miază-noapte, în care se învălue întinsele şesuri din Canada.

Dinspre apele Michiganului se arată o dungă neagră de fum, ca lîna scărmănată,— pe urmă apare pe apă un punct alb, cît o gîscă. E un vapor cu pasageri din Chicago şi Detroit pentru Cleveland şi Niagara-fals.

Un alt vapor soseşte depe Ontario. Podul trenului de peste canal se ridică în aer ca un turn uriaş, şi dupăce a intrat vaporul în port, se culcă din nou peste canal,—să treacă peste el şirul lung de trenuri cu vagoane albe, ale trustului de carne dela Chicago.

Fabricile îşi schimbă muncitorii, cari izbucnesc valuri prin porţile mari, răspîndindu-se spre căminuri, plini de scrum şi de sudoare.

Fabricile şi vapoarele bucină,—locomotivele şueră şi sună ca de vecerne din clopotele mari de lîngă horn,—de cum intră în oraş până în gară.

Pretutindeni trenuri, vapoare, tramvae şi un furnicar de oameni grăbiţi. Pretutindeni muncă, mişcare şi un zgomot asurzitor.

Deasupra apelor un cer senin, iar peste oraş un văl negru de fum.

Au trecut abea patru sute de ani de cînd corăbierul sărac din Genua s'a rătăcit în calea lui spre Indii, în lumea asta minunată, şi acest timp a fost deajuns ca peste cuibul vitejilor Sinxi, peste largul bogatelor pajişti să se aştearnă reţeaua de linii ferate, care leagă între ele oraşe de oraşe,—gonind viaţa romantică de odinioară spre adîncul codrilor de veacuri.

S'a stins şi neamul Iuca, s'a îngropat şi fala unui neam cu cel din urmă Mohican, iar cîntecul războinic al Sinxilor de odinioară este azi un cîntec jalnic de îngropare, pe o placă rotundă intr'un gramofon.

O! era, era aici viaţă, fericire şi noroc. Cerîul era senin, codrul umbros, cîmpia verde, izvorul curat,—şi libertatea deplină. Treceau furtunatici călăreţii, pe cai abia îmblînziţi, alungînd cerbii şi bourii.

In corturile „pieilor roşii" era cîntec şi veselie. La miază-zi neamul Iuca avea oraşe frumos zidite şi cultură destul de înaintată. Dar a sosit Ferdinand Cortez. In numele învăţăturii lui Hristos a cerut credinţa lor străbună,—ori viaţa. Iar cel dintăi dar dela Albi, au primit inchiziţia.

Cu gîndul la averile mari ale elitei autohtone, i-a silit să primească botezul ori să moară. Averile lor se luau pe sama lui Hristos. Iar dacă primeau botezul, erau acuzaţi de făţărnicie, zicînd că pe ascuns se închină zeilor păgîni.

— Eşti eretic, trebue să mori! Dar mai ai o scăpare! Să ne spui unde ţi-ai ascuns comoara!

Şi dacă nu spunea, îl torturau. Şi dacă spunea, îl ucideau, fiindcă a rezistat prea mult dorinţii—lui Hristos. Dar Albii le-au mai adus ceva: „băutura de foc"—alcoolul.

Cine-l bea se înveseleşte, se face puternic, viteaz!

Şi s'au făcut şetre mari, unde Albii vindeau pentru aur minunata „băutură de foc".

Tot pentru „băutura de foc" au cîştigat şi stăpînirea asupra ţării. In stare de beţie autohtonii, se învoiau la toate. Dar războinicii dela miază-noapte n'au primit aceste daruri. Ei îşi răzbunau căpeteniile ucise şi băutura de foc nu o cumpărau ci o răpeau.

Prin urmare s'a pornit lupta de extirpare împotriva lor. Au urmat veacuri de sînge, de vînătoare după oameni.

Peste trei sute de ani peile roşii cad cu desăvîrşire, învinşi prin plumb şi „băutura de foc".

Steaua lor apune pentru totdeauna. Stindardul cu stele garantează că steaua lor nu va răsări niciodată.

De aceia, ascultînd cîntecul bătrînului Indian, mă înfiorez. Parecă aşi fi lîngă cadavrul unei rase de oameni, alăturea unui mormînt uriaş.

Marele criminal adună comori şi ascultă nepăsător cîntecul duios de lebădă, în care plînge durerea neamului lipsit de ţara lui, de cuibul lui, pentru care nu i s'a dat decît glonţ, whiskey şi sifilis.

Strînşi în circuri bine păzite, pe locuri sterpe, Indienii pier pe zi

ce merge şi nu peste mult va veni ziua cînd n'o să-i mai vedem nici în circuri.

Se apropie ceasul cînd vom auzi vestea că şi cel din urmă Sinx s'a stins, ca să îngraşe şi el pămîntul patriei sale—pentru alţii.

Şi Albul lacom îşi va vedea atunci opera desăvîrşită. Va sta falnic pe mormîntul unei rase întregi de oameni,—care a trebuit să piară, fiindcă Albul avea trebuinţă de comori... Sub pretextul ca să nu se mai poată războì între ele diferitele seminţii, au fost izolate la depărtări uriaşe. Li s'au dat locuri anumite pentru trai, aşa numitele „teritorii rezervate".

Acel teritor n'au voe să-l părăsească. E păzit de armată. Vînatul e pe isprăvite, dar statul le dă alcool de pomană, cît doresc ei. Dar nu le dă doctori. Ei nu muncesc pămîntul. Trăesc în păduri, prin corturi, ca mai demult, subt căpeteniile lor.

Din cînd în cînd ei se răsvrătesc de foame şi de frig. Atunci năvălesc asupra posturilor de pază şi se încing lupte îngrozitoare, încercînd să spargă inelul ce îi ţine strînşi. Dar armele lor sînt vechi, puterile sleite şi diferitele seminţii sînt izolate una de alta. De obicei se împacă, dacă le aduce statul un nou transport de spirt. Şi statul e foarte darnic în privinţa asta. Pielea roşie a Indienilor s'a roşit şi mai mult de alcool, şi viteazul Sinx de odinioară astăzi este un degenerat, care-ţi stîrneşte mila.

Cînd se îmbată, Indienii se ucid ei între ei. Nime nu le are grija. Dacă se roagă, sînt lăsaţi să intre şi în oraşe, să se „desfăteze". Dar numai unul cîte unul şi fără arme.

Iar birtaşilor li s'a oprit, cu pedeapsă de trei ani robie, ca să le vîndă atunci macar un strop de băutură.

După un păhar de whiskey, se trezeşte în el virtutea străbună, dorul de răzbunare, şi ura lor pentru Albi n'are margini.

In luptele lor cu Albii ei au avut triste experienţe. Ei sînt îngreţoşaţi de egoismul Albilor, care n'au nimic sfînt decît interesul şi aurul. Albii nu-şi ţineau cuvîntul şi jurămîntul. Legau pace cu Indienii, apoi îi atacau mişeleşte, în timpul nopţii. Cruzimile lor n'aveau margini faţă de Indieni. Şi, după fiecare luptă, torturau prizonierii ca să mărturisească unde au ascuns comorile.

Un misionar spune că Indianul bătrîn le vorbeşte copiilor fragezi lucruri şi adevăruri crude despre Albi.

—„Să nu fiţi răi, ca Albii!—le zice. „Albul e lacom, laş şi viclean. El n'are omenie, nici milă. Albul e mincinos şi stricat.—Numai un zeu rău ca şi ei îi poate sprijini să învingă mereu în luptele lor. Cînd îl întîlneşti, să nu priveşti la el, că te murdăreşti.—Ridică-ţi privirea la cer, ori, *dacă poţi—ucide-l!*"

Indienii îşi schimbă mereu şefii. Dacă se isprăveşte alcoolul şi nu soseşte la timp altul, şeful e detronat. Urmează lupte interne, apoi cel învins cere ajutorul Albilor. Aceştia le fac pace, precum ei se pricep şi le dau de băut.

Prea puţini dintre ei s'au resignat, părăsindu-şi porturile şi obiceiurile. Dar nu sînt de trăit. Aceştia sînt osîndiţi la moarte de către semenii lor, ca renegaţi.

La 30 Mai a fost în Cleveland o serbare rară. Implinindu-se o sută de ani dela moartea unui viteaz şef Sinx, viteazul a fost exhumat pe cheltuiala statului şi mutat la alt loc.

La serbarea asta au luat parte mulţi Indieni Sinxi, aduşi anume cu şefii lor, în portul lor original. Dar s'au luat măsuri ca să nu dea ochi cu fraţii lor aplicaţi spre civilizaţie. Ei păşeau sumeţi prin mijlocul mulţimii, parcă s'ar fi jurat să nu privească la Albi decît cu un adînc dispreţ. Şi ţinuta lor nu s'a schimbat în tot cursul serbării.

E dureroasă povestea şefului Indian, mort acum sînt 100 de ani. El purta numele „Săgeata de Fulger". Urmînd în şefia tatălui său ucis de o altă seminţie, avea numai dorul răzbunării. Era abea de 18 ani, dar cel mai viteaz pe acele vremuri. El a pornit împotriva duşmanilor, şi cele două seminţii s'au încăerat. „Săgeata de Fulger" a făcut minuni de vitejie. Au învins, dar cei învinşi n'au uitat. Aliindu-se cu cele două seminţii, au năvălit asupra Sinxilor. Pe cînd „Săgeata de Fulger" împărţea din belşug moartea între duşmani, oamenii lui au fugit cu laşitate. El a scăpat cu fuga, şi, sosind la corturile lui, o femee i-a spus că era un complot împotriva lui. El a pedepsit pe vinovaţi, apoi s'a pregătit din nou de apărare, fiindcă duşmanii soseau. In faţa mulţimii duşmanilor el a pierdut două lupte. Desnădăjduit, viteazul s'a dus la Albi, să ceară ajutor. Dar în zădar. Aceştia nu voiau să-l ajute, avînd interes să nu se amestece în luptele pieilor roşii. El s'a întors cu dor de luptă şi de răzbunare, la poporul său. Dar întors acasă l'a ajuns o nouă deziluzie. Ai lui aveau acum alt şef, şi legaseră pace cu potrivnicii cu condiţie să'l izgonească pe „Săgeata de Fulger".

Plin de amărăciune, a rostit blăstăm asupra tribului său, apoi a venit la Albi, la Cleveland, să trăiască cu ei.

Peste doi ani Sinxii au detronat pe uzurpătorul care se dovedise laş în bătălie. Fiind seminţia în mare primejdie, au venit solii să-l roage pe viteazul exilat, să se întoarcă.

El s'a întors, a învins, dar după învingere n'a voit să rămînă mai mult între ei, cu toată rugămintea poporului său. S'a întors la Cleveland, unde a murit peste zece ani, fiind îngropat de Albi cu multă cinste.

Legendele şi cîntecele Sinxilor sînt pline cu faptele lui „Săgeată de Fulger". Acum, la serbarea centenarului dela moartea lui, au venit vre-o cincizeci de Sinxi, care s'au bocit mult lîngă osămintele eroului lor, şi au dansat jocuri războinice. Pe urmă au fost escortaţi la teritoriul destinat lor. Intorcîndu-se, ei au dus cu dînşii pe lîngă amintirea eroului lor şi o mare amărăciune. In drumul lor au văzut cîmpii bogate şi codri cu tot felul de vînat, care au fost a lor, şi totuşi ei mor de foame, pe un loc sterp.

Prin August au spart cordonul, omorînd patru soldaţi, şi s'au aşezat în alt loc. Dar venind un funcţionar de stat la ei, au fost îmblînziţi cu binele, şi cînd li s'a promis măsură îndoită de alcool, s'au întors la locurile sterpe, jurînd credinţă Statelor-Unite.

Albii nu pot merge la corturile lor, că i-ar ucide. De misionari nu se ating însă, deşi nu-i ascultă. Ei au credinţa că preoţii îi apără pe ei, îmblînzind mînia Albilor. Dar au frică şi de zeul Albilor, care s'a răzbunat adeseori, împuţinînd vînatul, cînd ei au ucis vr'un misionar.

Aşa le spun lor misionarii catolici, din motive bine pricepute.

Ei trăesc ca mai demult, prin corturile lor. Bărbaţii vînează ce mai află, femeile fierb rădăcini şi plante, la uşa cortului. Sara se ospătează, isprăvind de obiceiu mai curînd „băutura de foc" decît cum a fost destinată. Atunci ei cîntă cîntecele lor bocitoare, ca un fel de ponos către zeul lor, care îi face să sufere şi nu îi pustieşte pe albi, să-şi poată lua moşia strămoşească, plină cu belşug, care le-a fost răpită.

Cîntecul lor, deapururi aceleaşi, pătrunde prin codri şi văi până la posturile de pază, focurile licăresc în depărtare, pe cînd luna aşterne un văl auriu peste jalea corturilor afumate, unde trage de moarte mărirea veche a unui neam desmoştenit şi ucis mişeleşte.

Un misionar a reuşit să prindă pe o placă acel cîntec, rugăciunea desnădejdii lor, spunînd că o va duce zeului Albilor, ca să le asculte plîngerea. Abia aşa a reuşit să înduplece seminţia Sinxilor, ca unul din ei să cînte în aparatul miraculos. Ei au ţinut un sfat şi au ales pe unul din cei mai bătrîni, ca să le cînte în gramofon durerea şi ponosul. Şi pe cînd Albii ascultă acest cîntec, cu zîmbetul pe buze, ei nădăjduesc că zeul Albilor îi va pricepe şi le va face dreptate, pedepsind pe Albi. Numai atunci îl vor recunoaşte pe el şi se vor închina lui, cînd va dovedi că e atît de bun şi drept, cum îl laudă misionarii, pedepsind nedreptatea ce le-au făcut-o Albii.

Această placă au vîndut-o misionarul cu 50 de mii de franci, pentruca să fie multiplicată. Avut-a oare Hristos trebuinţă şi de aceşti bani?

Şi jalnica rugăciune a unui neam destinat pentru moarte, ascultată va fi oare de zeul Albilor?

Cu greu cred, că acuma e „prea tîrziu"!

Cleveland, O. la 1 Septembrie 1908.

Vasile E. Moldovan.

Scrisori din Basarabia

VI

Situaţia actuală a lucrurilor.—Materialul pentru o caracterizare a rominilor basarabeni.—Problemele, scopurile, mijloacele practice şi idealurile presei naţionale în Basarabia.—Atitudinea inevitabilă a basarabenilor între Romînia şi Russia.

Cam de mult n'am scris cele de rînd scrisori ale mele despre viaţa curentă a Basarabenilor (Septembrie 1907), şi s'ar putea gîndi, că reîncepînd acuma conspectul meu publicistic, mă întîlnesc cu lucruri noi din vieţuirea Basarabiei, ivite în răstimpul celor 9 luni ale tăcerei mele [1]. Şi iată că mă văd în faţa unei situaţii absolut neschimbate comparativ cu anul trecut. Aceiaşi inerţie tradiţională a moldovanului cel dintre Nistru şi Prut! Mulţi sîntem, dar n'avem limbă pentru a vorbi; ochi avem, dar ne-am făcut orbi; urechi avem, şi nu ni se trezeşte în inimă nici o ambiţie cînd ne ajunge la auz sunetul lămurit al paşilor culturii, făcuţi de cele 100 popoare din Rusia....

In timp ce alţii lucrează necontenit, neuitîndu-se la condiţiunile politice ruseşti, atît de agravante, noi stăm cu mînile în buzunar. In jurul nostru se prelungeşte munca civilizătoare a popoarelor—aici deschisă şi zgomotoasă, colo surdă şi tainică, ascunsă în subterane—chiar tatarii şi chirghijii din Asia centrală se silesc la lucru, noi însă tăcem. Şi pentru

1). Cauzele tăcerii sînt foarte simple pentru ori şi cine, afară de mine însumi: dintâi—apatia, generală deci şi personală—din norocire vremelnică—după ultimii ani de muncă enervantă şi de un palpitant interes obştesc, acei ani neuitaţi pentru Rusia întreagă şi pentru Basarabia, ani cari s'au sfîrşit cu o reacţie nemaivăzută şi cu deraiarea aproape a tuturor speranţelor şi aşteptărilor obşteşti; iar, în conglăsuire cu aceasta, şi nereuşita, morală şi materială a planurilor mele de acţiune locală; apoi în general dificultăţile în sfera lucrurilor mele private; în fine şi arestarea mea la Kiev în calitate de preşedinte al societăţei studenţeşti basarabene de acolo, arestare pentru o bunişoară bucată de vreme, şi care mult mi-a turburat cursul regulat, deşi apatic, al vieţei; o boală, consecinţa acestei „păţanii", etc....

Nota redacţiei.—Sîntem recunoscători autorului pentru hotărîrea de a reîncepe seria de corespondenţe din Basarabia, deşi nu împărtăşim în unele cazuri *pesimismul*, în alte cazuri *optimismul* său: d-sa este prea impresionat,—şi este firesc,—de durerile momentului, legate de împrejurările trecătoare ale Imperiului vecin. Dar socotim, că pentru noi e mai preţios decît orice *glasul sincer* al unui Basarabian, în această căutare a cărărilor drepte.

ce facem toate acestea?— întrebai pe un fruntaș din boerimea băsărăbeană. Cuvîntul era: „Sintem elementul cel mai pacinic din imperiul țarului și ne ferim de mișcări, ca să nu ne compromitem"..... Aferim! mi-am spus în mine. Iată, veșnica muzică din sferele „înalte" ale societății basarabene: „să nu ne compromitem"... Dar, oare de ce astă-zi și tatarii și gruzinii sint așa de înaintați în chestia lor națională, fără ca să fie compromiși, deși nu au fost elemente de ordine, și măcar că au lucrat chiar și cu revolverul și bombele?....

In mijlocul păturilor noastre burgheze și inteligente aproape același lucru; iar viața țăranilor și răzășilor înfățișează ochilor noștri un tablou și mai întunecat. Nu-ți rămîne decît să-ți pleci cu desnădejde capul și să constați. Sînt vremuri, cînd singura mîngîere e aceasta—să faci „constatări, motivații și obiectivații"—ne aflăm într'o perioadă rudimentară a probelor în cea mai mare parte negative și din cleștele lor nu vom putea eși degrabă. Atita.

Deci, toate apelurile, declarațiile, inițiativele etc. din trecutul cel mai apropiat rămîn fără răsunet pentru timpul de față. Din motive deja cunoscute cititorilor nu avem aci o presă națională. Nici un cuvînt viu moldovenesc nu sună în întreaga Basarabie.... căci apariția—aproape—foarte neregulată și uneori întreruptă—a „Moldovanului" și a foaei duhovnicești eparhiale nu pot fi socotite de evenimente îmbucurătoare și nu pot face măcar o iluzie de presă poporal-națională, atît de necesară totuși basarabeanului.

Dela ele nu sîntem în drept să așteptăm un cuvînt măcar despre drepturile, despre idealurile și actualele sărăcii și boale ale acestui neam oropsit de istorie, și care ca un bolnav cronic din zi în zi, din an în an, din decenie în decenie—rămîne tot același, istovit, rob, mărginit, ivit din sombra neexistență, trecînd prin viața inertă ca o fiară și scoborînd ca și un dobitoc mut în vecinica și neagra uitare!.. Dar, destul despre aceasta, căci ași putea vorbi fără sfîrșit—mă doare...

Așa dar, viața curentă a Basarabiei presintă numai liniște de mormînt—spre fericirea tuturor paraziților, ce ne sug. Au dispărut ori și ce începeri culturale, reacționarizmul triumfă pe toată linia, iar dacă cineva ar avea vreo veleitate de liberalizm, naționalizm, sau democratizm la noi, riscă să fie escomunicat sau trătat—în cazul cel mai bun—de naiv. Instrăinarea, în senzul național, al poporului crește pe fiecare zi și ne depărtăm tot mai mult de rostul nostru, încît peste cîțiva ani lucrul va fi aproape sigur, că a venit ajunul vremei cînd chestia renașterei noastre național-culturale, se va șterge dela ordinea zilei.

* * *

Arătasem în corespondențele anterioare, cum, cu toate culorile întunecate, ce ne învăluă perspectiva, avem un singur sanctuar, sfînta sfintelor a noastră, a nădejdelor și așteptărilor. Este însuși poporul, în care dorm, somnul rușinii noastre, atitea posibilități și puteri. Instinctiv păstrînd sufletul național, limba și mîndria (*sînt romîn!*) de popor cu trecutul uitat dar simțit, Basarabeanul e ca și un pămînt bun, dar lăsat în părăsire; totul este ca să se arunce sămînța—și rodul ar fi îmbelșugat și binefăcător pentru toată romînimea. Trebue numai sămănători buni care și-ar lua fără nici o ezitare acea grea misiune față de horopsitul căruia nimeni nu vine să-i lumineze mintea, să-i mîngîe sufletul.

Intr'adevăr, dacă țineți minte, sînt șiruri de fapte și dovezi, prin care încercasem să arăt, cu reproducerea corespondențelor și ecourilor primite la direcțiunea „Vieței Basarabiei", cari sînt simțirile și aspirațiile născute, *sua sponte*, moldovanului. S'a dovedit, prin aceasta, în mod hotărît că moldovenimea basarabeană, ca atare, încă există, și simbolul, elementul principal al acestei existenți naționale, este limba curată și vie care viează în traiul material și spiritual al poporului nostru. Apoi, în fond, mulțămită limbii părintești, rusificarea nu a prins atîtea rădăcini, încît să aducă *în momentul de față* la disperare și la așteptarea pieirii pasive a unei ramuri din neamul romînesc. Din contra. Din toate colțurile Basarabiei sunau protestări lămurite, adresate „limbii domnitoare", iar privirile tuturor celor, cari pot ține condeiul în mînă, erau îndreptate tocmai la „gazeta noastră în limba mamă", care li se părea ca un port-cuvînt și simbol răsunător al tuturor inimilor și spiritelor moldovenești împrăștiate prin colibele și căsuțele uitate ale Basarabiei.

Afară de materialul reprodus deja în „V. R", am la dispoziție o serie întreagă de documente scrise de corespondenții mei, și care ne mărturisesc capacitatea și interesele obștești ale moldovanului. Iată încă cîteva exemple:

Țăranului-moldovan

Nu plînge 'n cîntec, măi romîne,
Printre ogoare boerești,
Parcă viața -ți prohodești!
N'a fi tot rău—a fi și bine,
A răsări și pentru tine
Luceafărul dreptății, și
Nu-i fi tot rob, nu-i năcăji
Trăgind nevoe până la moarte....
Te uită vezi: colo departe
S'arată fața altei soarte—
El vine îmbrăcat cu flori,
Al tău frumosul viitoriu!
Viața nouă 'n fugă vine,
In urmă vechiul tot rămîne:

Tu lasă -ți cîntecul bătrîn,
La alte cînturi te deprinde,
Cu alte gînduri tu te aprinde....
Și cere un traiu de bine plin!...

Gheorghe Tudor.

Naiva versificare? Da, naiva, făcută de un băetan de 16 ani, de un moldovanaș mărginit! Și tot el încă mi-a trimes: „Spovada haidăului", versuri cu vădită imitare de poema lui Lermontov „Mțiri"; iar un articol nepretențios al său „Despre învățătură" ne zugrăvește viața școlară pela sate, ca un proces-verbal exact, fotografic, luat de pe scenele vii de „învățătură străină" în limba de felul „niznai".

Aceleași gînduri, asupra contrazicerii dintre actualitatea rusifăcătoare și aspirațiunile instinctiv-naționale, ne înfățișează încă mulți dintre corespondenți. D. I. Roșca din Vad-Rașcovul (orășel pe malul Nistrului jud. Soroca) scrie o schiță, povestind cum o copilă de răzeș, măritată din calcul material, după un rus, care o duce în satul lui, în Podolia rutenească, și neștiind nici o vorbă „malorusă", maltratată de rudeniile bărbatului, își sfîrșește viața spînzurîndu-se... Naiva povestire și cazul îi rar, necaracteristic, dar în același timp și foarte caracteristic pentru însuși scriitorul care expune, cum poate, grozăvenia înstrăinării... Iar d. Roșca ne povestește încă și despre „școala noastră bisericească", a căreia limbă Rușii o fac și mai absurdă-slavonă. Autorul sfîrșește articolul său prin citarea sentinței vechi: „e păcat mare de a lua pînea de la copii și a o arunca cînilor". Și dacă—spune d. Roșca—școlile rusești ne dau tot atîta lumină cît pot sătura pe copii fărîmăturile rămase de la masa cînilor, apoi școala bisericească cu limba ei slavonă slujește numai interesele cînilor rusificători pentru sălbătăcirea poporului, pentru prostirea și întunecarea minții copiilor moldoveni.

O interesantă și foarte originală examinare a dreptului răzășesc de moștenire și de familie o face un Todor Nastas. Analizînd unele cazuri discutabile din practica satului natal, ce foarte nimerit contestă sentințele judecătorilor locali și chiar ridiculează pe bieții administratori ai justiției rusești cu toate binefacerile acesteia, și cu toate deciziunile lor ța la Solomon, întemeiate pe știința lor obligătoare în „obiceiurile pămîntești" din Basarabia.

Unul ne trimite o scrisoare despre starea lucrurilor în obștia satului și ne roagă să tipărim „în toate gazeturile și degrabă". Altul scrie o poezie:

Printre ramuri bate luna,
Stelele pe cer lucesc,
Vino să te string în brață
Și să-ți spun, că te iubesc... etc.

Al treilea cîntă natura, o cîntă prost, dar întrebuințează și cuvintele ca: planeta, aer, parfum, arbori, și altele—desigur rareori auzite în graiul poporan de lîngă Căușani.

Etc. etc. etc....

* * *

Aci văd, că e necesar să mă reîntorc pentru a sfîrși tema însemnată încă demult (Septembrie 1907): „scopurile, problemele, mijloacele practice și idealurile presei naționale din Basarabia", căci altfel mă zăpăcesc în alt material tot atît de interesant pentru mine... Am vorbit deja atunci despre pricina pentru care nu numai că nu se formează în Basarabia un partid moldovenesc, dar nici măcar un cerc de lucrători culturali pentru organizarea unui organ tipărit, care să provoace și să susțină vre-o mișcare națională. Aici voi încerca a desfășura întregul sistem de muncă necesară în acest sens, căci sînt idei pe care le-am plătit prea scump, cu prețul a 2—3 ani de încercări nereușite, în care am fost atras și eu, împotriva dorinții mele, supunîndu-mă stării lucrurilor din juru-mi. În răstimpul acestori ani am suferit și meditat.

Conducerea unui ziar menit se *creeze* ceva nou e foarte complicată prin mulțimea de chestiuni care se prezintă spre rezolvare: trebue dat publicului anonim și eterogen, dintîi de toate, o gazetă enciclopedică interesantă și ușor cetită, moderată prin vederi politice, cu un bogat și recent material de informații etc; apoi adaose literare cu desemnări, reclame și toate știrile comerciale, articole folositoare diferitelor ramuri ale științii, agriculturii locale, însfîrșit—fiecine să găsească în ziar o secție după interesul lui personal: preotul, moșierul, țăranul, comerciantul etc. Numai astfel ziarul va pătrunde cu încetul pretutindeni unde e viață moldovenească, susținînd toate întreprinderile private folositoare, și va putea înlocui sigur presa rusească ori cea vîndută Rușilor și cea confesional-reacționară—cu o presă adevarat națională și independentă. În sfîrșit este de neaparată trebuință ca ziarul național să apară în tipografia lui proprie.

De o asemenea găzetărie pricepută poate fi legată și editarea cărților populare, lucru, a cărui necesitate se simte foarte mult în Basarabia. Cercul colaboratorilor sub cuvenita conducere poate aduce la realitate crearea și lățirea puterii cuvîntului tipărit, care singurul e menit să dezvolte masele noastre înapoiate. Doară și diferința, de pildă, între Finlandejii și Rominii basarabeni nu este în numărul lor, ci în piața cărților. Să vă spun cîte măsuri largi practice ne trebuesc în acest sens și în alte treburi culturale? Sînt sute și sute. Incepînd cu scoaterea unui calendar pentru popor, avem în prima linie să facem dicționarul limbii romîne complecte, apoi broșurile de istorie, de geografia Basarabiei și a țărilor vecine, hărțile cu ilustrații și vederi, tot felul de scrieri romînești și multe altele. Afară de toate planurile acestea, cu cît tirajul ziaru-

lui național s'ar mări, cu atît s'ar forma în jurul direcțiunii diferite cercuri de studii și propagandă, iar din aceste organizații culturale numaidecît va eși și viitorul partid romînesc din Basarabia. Nu spun prin aceasta că nu-s alte drumuri pentru constituirea unui partid local, ci arăt numai că, mulțumită presei, proectate astfel, drumul constituirii lui din masele de cetitori, alipite la gazetă prin practica ei sănătoasă, asemenea drum e și mai scurt, și se poate realiza cu mai mare succes. Se cere însă muncă încordată de zi și noapte—dacă vom găsi pentru ea executorii buni, e altă vorbă. De altă parte formarea forțelor naționale în modul mai sus aratat nu va întîlni piedici din partea „stăpînilor zilelor noastre", căci un ziar practic, cu scopuri pur culturale, urmărind numai dezvoltarea lui comercială, însfîrșit și înlăturînd orice politică militantă, iar cînd cer împrejurările făcîndu-se „broască pe pămînt" — asemenea ziar... va reuși, va trăi, și va face fără grabă și cu resemnare tot ce i se va cere.

Simt că argumentația mea este încălcită și cam neîndestulătoare... n-am însă încotro, căci și așa am spus prea mult, ceia, ce clima noastră nu tolerează...

* * *

Am venit deci la ideia, ca ziarul național să creeze un partid romîn în Basarabia. In primul rînd trebue socotit, ca bun de atras, elementul moderat, boero-burghez, destul de numeros. Dacă acestora li s'ar deschide o parte însemnată a gazetei, nu ne îndoim că gazeta ar avea într'înșii cei mai buni prietini. Și aceasta e necesar. Este de mare nevoe, ca să meargă mînă în mînă pentru cultură și renaștere, atît inteligența și țărănimea cît și boerimea, așa că toate puterile vii ale Basarabenilor să fie introlucate prin mijlocirea gazetei naționale. In general, gîndurile ziarului să fie pentru toți Romînii localnici, și numai atunci el va fi scump poporului întreg. In ce privește lupta zilnică, ziarul e dator să nu opereze la întuneric în chestia națională—din contra, printr'o clară și sinceră expunere a trebuinților naționale, organul acestor trebuinți, mulțumită glasului său calm și prevăzător, nu va speria cu „mișcarea națională" pe nimeni. Mai ales trebue să dăm atenție importanței relațiunilor noastre cu elementele progresive ale Rușilor din țara aceasta, și pentru asemenea scop ziarul ar fi dator să provoace în Moldoveni un puternic curent în favoarea unor bune și întinse relațiuni cu adevărații și firești aliați ai noștri de aci. In privința aceasta iară se cer nu polemică, și nici certe gazetărești, ci puterea convingătoare, prin care se poate aduce pe toți adversarii la conștiința propriului lor interes, care le poruncește unirea, interesarea și profitarea de toate condițiunile și mijloacele ce pot sluji la desvoltarea noastră națională.

Numai așa, pășind înainte pe calea aceasta, cu timpul vom realiza cea mai deplină armonie posibilă, și vom prepara formarea partidului romîn. Desigur avem în perspectivă o mare distanță dela începutul proectat până la ajungerea ultimului scop. La prima vedere ne stau în drum greutăți neînvinse: poporul de jos apăsat, iar păturile de sus—înstrăinate... Nici o garantare a existenții noastre naționale, nici o rază a stelei de mărire a neamului romînesc!.. Ce să facem?!.. In orice ce caz nu-i timpul a sta cu mînile în buzunar. Sîntem datori a da însfîrșit semne de viață, să facem toate demersurile ce le credem necesare. Cînd îmi închid ochii, ca să nu mă uit înjuru-mi, mi se pare atît de ușor, de simplu, că cel mult 5—6 oameni hotărîți să facă șirul întreg de începeri culturale măcar dintăi în Chișinău. Să nu se creadă, că e cine știe ce greutate a face la noi o întrunire, un curs de lecții, o școală de duminică de cetire și scriere, sau un „jardin pour des enfants moldaves"...

Ei dă, „să nu ne compromitem"! Un club, partid, program, cultura?—Doamne ferește!..

* * *

In timpul ce noi rămînem inerți pe locul nostru, evenimentele fatal ne duc la unele vremuri istorice foarte importante. Se prevede apropiata schimbare a acestei părți din Europa. Austro-Ungaria în ajunul de a deschide chestia balcanică, constituția Rusiei și descentralizarea inevitabilă a o 100 de popoare, conturul viitoarei Rutenie cu 30 milioane populație,—toate acestea ne dau mult de gîndit. Să nu uite nimene situațiunea geografică a Basarabiei: Podolia, Kievul, Poltava și Ecaterinoslavul, devenind autonome sau federate, între Basarabia și Moscova linia de comunicație se va susținea prin păsările călătoare—altmintrelea nu-i chip. Drept că viitorul nu ne este cunoscut așa de exact, dar sînt în prezent anumite tendinți, care ne apropie de el și ne dau posibilitatea de a-l analiza. Ce vom face atuncea aflîndu-ne între 2 culturi, rutenească și romînească, dacă nu vom fi decît rusificați, tunși *à la russe*?.. Slabi și înstrăinați, noi nici o zi nu vom putea rezista năvălirii Rutenilor, și vom fi robiți unui jug nou. Și în loc de a înlesni atunci lupta romînimii cu megieșii slavoni și unguri, noi o vom slăbi prin pasivitatea noastră, o vom trada, poate.

Deci, putem noi sta oare nepăsători acuma, față de un asemenea viitor? Putem oare fi atît de naivi, încît să închidem ochii la aceea ce se pregătește să izbucnească odată?.. Și deoarece răspunsuri la întrebările aceste nimeni nu ne dă, vom spune noi înșine: nu, nici într'un caz! Lupta, lupta ni se impune, nu numai cu rusificația, dar și mai ales cu nepăsarea noastră proprie, cu inerția întregii noastre vieți! Sîntem un popor de viță nobilă, deci datori a ne folosi de trecutul, tradițiunile și limba noastră spre redeșteptarea conștiinții naționale. Idealul nostru să fie: dezvoltarea moldovanului basarabean până atunci cînd el însuși va spune cuvîntul său și va orîndui soarta lui! Și sîntem datori a jertfi totul pentru realizarea acestui ideal înalt.

Firea omului se cunoaşte mai ales în vremea de primejdie, şi, iată-ne, am ajuns la o primejdie şi la răspîntie: sau rusificarea deplină, sau rominizarea şi însuşirea culturii seculare naţionale—alte drumuri nu-s, dacă vroim să nu rămînem fără nici o cultură. Desigur, o asemenea dublă punere a problemei de existenţa noastră este grea de înţeles pentru orişicare romin din regat. Din depărtarea, atît de apropiată, a fraţilor noştri liberi de peste „rîul blăstămat", se vede numai o faptă goală, cum că în Basarabia locuesc aproape 2 milioane de Romini; iar tot restul de informaţii asupra noastră prezintă un material aproape cu totul fantastic. Altădată voi atinge cîndva şi ideia de a eşi din înapoiere prin... rusificaţia, ce este foarte posibilă şi chiar realizabilă, nu numai în senzul teoretic: doară şi în momentul de faţă, ca să spunem, „suprapătura" rusească peste toate părţile vieţii basarabene se simte foarte real deja. Aci nu pot decît să insist pentru drumul cel mai firesc pentru noi—rominizare deplină.

Numai rominizarea activă va avea darul de a anima viaţa noastră socială şi a scoate din inacţiune toate păturile poporului nostru. Condiţiunile-s agravate?—bine! Atunci să nu avem iluzii, să ne înlăturăm orişice dulce naivitate, fie cea revoluţionară fie cea reacţionară, şi să ne înjugăm, să ne punem la un lucru sever, la o muncă pentru viaţa comună, în care să se scufunde viaţa noastră personală!.. Să ne lepădăm şi de îngrozitorul egoism—regele nostru al tuturora,—căci trecutul nostru întemeiat pe deplin pe el, ne arată cît de trist, cît de gol, cît de lipsit este de ideile, care sînt resortul progresului, aşa că aproape am pierdut încredere în viitor... Şi care va fi primul mijloc pentru a îndeplini toate acestea? Cine poate lua sarcina de a convinge opiniunea publică de inutilitatea gălăgiei babilonene ce domneşte acuma în Basarabia? Care poate fi începutul real al activităţii noastre naţional-culturale?.. Răspund, repet—ziarul! Ziarul care să slujească obştiei ca o şcoală de politică, de cultură, de literatură, care să devie adevărata primă instituţiune naţională cu adînci rădăcini în popor.

* * *

Auzim aici uneori nişte glasuri, că în Basarabia n'are rost altă mişcare decît cea revoluţionară sau socialistă. Cu ce consideraţii generale se poate discuta ideea aceasta greşită, am arătat deja de multe ori în scrisorile mele. Cînd ridicăm afirmarea, cum că revoluţia parţială în Basarabia este o utopie, şi ţara noastră în orice caz va primi reforme venite gata din Petersburg, că nu are nici un rost să susţinem aci revoluţia rusească, ci mai bine să ne jertfim puterile noastre moldovanului viu înglodat în înstrăinare şi în beznă,—oare n'am fost eu atuncea obiectul celor mai grave şi mai groaznice acuzări pe tema naţionalismului deşert? Şi iată, a trecut un an şi al doilea, dar unde-s partizanii revoluţiei locale, unde-s rezultatele luptei lor!...

Dar cu totul altminterelea ar sta lucrurile, dacă aceşti ani ar fi fost întrebuinţaţi de „revoluţionarii" noştri pentru o operă culturală treptată. Am fi avut de atunci o serie întreagă de rezultate mulţămitoare... Da, ce să faci?... Poate şi astăzi încă nu-i prea tîrziu să îndrepte tinerimea noastră nerăbdătoare privirile sale spre adevăraţii noştri „cei rămaşi în urmă", care compun marea întreagă moldovenească după barierile Chişinăului? Ii vreme, vreme de făcut aceasta! Nu se poate, ca Basarabia să fie ca şi Sodomul şi Homorra, unde nu se găsesc nici cei doi drepţi.

Oameni de inimă şi de acţiune! A sosit timpul să ridicaţi glasul în numele trebuinţilor drepte ale poporului basarabean! Faceţi răpede apel la toţi Rominii vii, fără distincţiune de vederi, pentruca cu toţii să începem a lucra pentru realizarea scopului naţional! Faceţi toate acestea fără nici o clătinare, căci munca pentru renaşterea poporului este îndreptăţită de toate ideile înalte ale civilizaţiei, ale creştinismului.....

* * *

Situaţia contimporană a Basarabiei între Rominia şi Rusia se prezintă în felul următor.

Provincia, „cucerită" acum o sută de ani aproape, nu ştie absolut despre neînţelegerile naţionale. Haosul ne mai văzut domneşte peste toate: moldovanul se rusifică, rusul se asimilează de cel dintăi, bulgarii şi rutenii sînt ceva desnaţiolizaţi, iar de pe altă parte şi înmărmuriţi în deosebirile lor naţionale. Avînturile reacţionare găsesc solul bun în Basarabia, iar adierile progresului, împiedicate de toţi cei în putere, se simt aci prea puţin. Despre poporul romîn de aci nu se vorbeşte, şi el nu se pune în socoteală nici de un curent politic din Rusia, prezentînd astfel un element necunoscut, une quantité négligeable, asupra căruia se fac orişice probe administrative fără nici o protestare. Presa rusească şi numeroasa inteligenţă nu vorbeşte nicăeri despre Basarabia, ca despre o ţară romînă, ci 99% de „oameni învăţaţi" o socotesc de o gubernie rusă ordinară, căci în cronica bogată a Rusiei niciodată ei nu aud despre mişcarea „Moldovenilor". Limba o socotesc „cea stricată rusă" etc. etc.

Nu-i vorba, e drept că sîntem elementul naţional cel mai paşnic în faţa Ruşilor şi rămînem pe deplin credincioşi ca şi Rominii din Ardeal şi Bucovina... ba nu—aceştia se supun fideli şi leali împăratului şi legilor, pe cînd noi ne supunem ca o turmă de iobagi ori şi cărui ispravnic, sergent, uriadnic, „policeman" rus asupra 5—6 sate—şi nu numai dumnealor, ci şi poftelor tuturor rudeniilor, cunoscuţilor etc. fără sfîrşit. Şi cu toate acestea d-nii Cruşevan şi Menşicov (care joacă rolul lui Cruşevan pentru Rusia întreagă), avînd „ureche fină şi lătratul sonor", au găsit de trebuinţă să prevină pe patrioţii ruşi asupra primejdiei ce îi ameninţă din partea Rominiei şi Basarabiei. Se ştie, cînd moneda patriotismului e prea sbătută, se cere ceva nou şi senzaţional pentru a

ridica autoritatea cugetării patriotice. Primejdia: poloneză, finlandeză, caucazică etc. devenind veche, s'a inventat şi o primejdie romînă. Sper că publicul cetitor a fost la vreme în curent cu „destăinuirile" făcute de Menşicov în ziarul „Nevoe Vremea" din S-t Petersburg asupra d-lui Ghiers, plenipotenţiar rus din Bucureşti, şi d-lui Roseti-Solescu ministru romîn la Petersburg? Mult a fantasat atuncea scriitorul patriot despre „tripla alianţă", planurile Romîniei, situaţia şi atitudinea Basarabiei, etc. şi a sfătuit guvernul rus să ia măsuri draconice pe graniţa romînească, ca nici un curent de simpatie să nu se schimbe între amîndouă malurile Prutului, iar toate aparenţele şi gîndurile naţionalei vieţi a Moldovenilor basarabeni să fie dela început dezrădăcinate.

Un asemenea şir de idei a desfăşurat şi le desfăşură zilnic şi Cuşevan în Chişinău. El spune franc că trebue ţinut samă de viitorul apropiat al vieţii politice din Basarabia. El ştie, vra să zică, că înjurături pornite în Romînia în contra binefăcătoarei sale Rusii trec peste frontieră şi ispitesc pe Basarabeni; că Romînii nu uită cele 3 judeţe luate de la ea de Rusia şi apreciază anii 77 şi 78 secolului trecut cu totul altmintrelea decît Rusia. Deci se cer măsuri întinse de rusificaţie, altfel va fi cîndva tîrziu...

Intreb acuma. Dacă asemenea lătrat are loc, atunci cînd nici o primejdie pentru stăpînirea rusească nu există—ce va fi, cînd vom face macar primul pas în dezvoltarea noastră naţională? De aceea insist aici, şi voi insista toată viaţa mea, asupra tacticei care ni se impune.

Fac ultime consideraţii asupra tacticei noastre, necesară şi pentru viitorul ziar şi pentru păşirea culturală. Desigur, Rusia nu poate să tolereze să i se răpească cîndva printr'o mişcare intinsă un drept şi un teritoriu; nu poate nici din punct de vedere strategic şi economic. Şi Romîniei îi sînt dictate de interese politice unele bune relaţiuni cu Rusia. Marele imperiu îi este amic (o, amiciţia!), şi este un stat creştin cu care Romînia se află în cele mai bune condiţiuni. Astfel în lucrul nostru naţional, inspirat inevitabil din Romînia (căci şi scrierile şi practica pedagogică şi multe altele—toate vom lua gata din experienţa Romînilor din regat), bineînţeles nu vom putea merge cu orbirea atît de departe, încît să combatem tot ce este rus, dar, procedînd ca oamenii leali şi cu resemnare, vom lua cu bucurie totul ce ne va fi de folos din grijele ruseşti asupra noastră (şcoli, cărţile populare ruseşti etc), şi vom respinge totul ce va fi nefolositor nouă. Doară şi limba rusească nu o vom combate mult, căci este folositoare pentru a învinge pe adversarul cu arma lui proprie. Iar pentruca mişcarea spiritelor romîneşti de aci să fie şi mai sigură, şi să fie chiar văzută cu ceva ochi buni de Ruşi, avem datoria să asigurăm necontenit guvernul şi administraţiunea locală de atitudinea noastră absolut paşnică şi strict culturală.

***

Situaţia noastră între Rusia şi Romînia ne face să ne îndreptăm noi privirile mai mult spre aceasta din urmă. Săraci cu duhul, ne vom putea îmbogăţi numaidecît împrumutînd multe lucruri dela fraţii dezvoltaţi şi liberi, până vom putea să ne bizuim pe propriele noastre puteri. Voim, ca un ideal depărtat, să realizăm unitatea cugetării şi a tacticei noastre împreună cu ale tuturor Romînilor aşezaţi în marele triunghiu al Europei, dar în jurul nostru constatăm lucruri foarte triste. 800 chilometre de frontiera Prutului ne prezintă nouă un aspect de zidul chinezesc, care ne ascunde ochilor toate bogăţiile sufletului naţional. Iaşul, cercurile intelectuale, universitatea, literatura şi ştiinţa naţională, parcă nici nu există la o distanţă de mai puţin de 100 chilometri dela Chişinău. Ceva legături sufleteşti cu Romînia se află într'o stare cu totul embrionară, deşi de la deslipirea Basarabiei se împlineşte peste patru ani—un veac întreg, în care populaţiunea moldovenească s'a ridicat de la 100 mii până la 1 milion şi 800 mii de suflete.... Astfel între problemele, ce ne stau înainte, intră şi reconstituirea legăturilor vii între două maluri al Prutului. Trebue să întreţinem „străinătatea" de peste Prut asupra Băsărăbenilor. In această direcţie am făcut ceva, dar puţin, foarte puţin. Nu e destul să ne încălzim şi să ne legănăm faţarnic de cîteva ştiri ce pătrund în presa romînească despre Basarabia, ci să dăm „străinătăţii" atîtea amănunte ale vieţii noastre întinse, dar întunecate, încît să devenim pentru fraţii noştri o realitate interesantă şi scumpă. Cuvîntul nostru să pătrundă la auzul acelora care deţin în mîinele lor soarta patriei—deci şi întregei romînimi—să contribue a-le îndruma cît mai fix atenţiunea acolo la răsăritul neamului romînesc. Ex oriente lux?—nu spun aceasta, dar şi răsăritul acesta are multe puteri şi posibilităţi, importante în viitor pentru romînime. Conaţionalii noştri din regat au datoria să nu lasă să se piardă o ramură mare a neamului, o ţară de 5 milioane hectare suprafaţă, păzită uneori de cetăţile splendide ale lui Ştefan Vodă: Hotin, Soroca, Bender şi Cetatea Albă....

Aci să-mi fie permis, unui profan, să exprim opiniunea generală a puţinilor romîni conştienţi din Basarabia asupra Patriei—Mame în starea ei contimporană. Şi marele public romîn şi cei din capul statului trebue să ştie, că succesul romînizmului în ţările romîneşti înstrăinate se întemeiază în totul pe o încredere şi admirare, ce am putea avea pentru progresele adevărate şi libertăţile Patriei Mame. Ne trebue neaparat o ţară fericită şi dezvoltată, care să ne atragă, să fie întotdeauna gata şi în putere să ne adopteze, şi să ne facă mai fericiţi ca oriunde. Şi cînd vedem politica antinaţională internă din Romînia, cînd ţărănimea de acolo rămîne în sălbatăcie, robită exploataţiunii, cînd nelegiuirile cresc şi numele de „Belgia Orientului" este numai un nume gol—atunci privirile orişicărei suflări romîneşti îndreptate către Patria—Mamă se acopăr cu lacrimile amăgirii, care ne distruge visurile asu-

pra Rominiei celei strălucite și înțelepte.... Mai ales dintr'o parte a depărtării noastre apropiate vedem clar cîte și cîte lipsesc scumpei noastre...

Rominii sînt un popor destul de mare, unic în această parte a Europei după mărimea lui—deci toate țările romînești unite ar prezinta o putere considerabilă, iar între toate popoarele Europei sud-vestice și a peninsulei Balcanice ar putea fi heghemoni. Și ce îi împiedică ?... Mîne, dacă s'ar da regatului mîna Transilvănenilor, Bucovinenilor și Basarabenilor—cu ce drepturi ale omului, și cetățeanului și cu ce perspective de hrănire a trupului și sufletului, am fi noi întimpinați de Rominii liberi ? Și asta ne dă mult de gîndit, și mult jignește sfîntul amor național. Căci dacă visul rominizmului nu este fantastic ci real—să fie Rominia într'adevăr o țară a libertății și egalității ! Să facă multe îmbunătățiri adevărate, căci are nevoe mai presus de toate să existe și să ajute pe toți Rominii, oricărui stat ar aparține, menținîndu-și naționalizmul statornic în sufletele lor ! Atunci și noi, Basarabenii, cu toate că trăind în Rusia, dar spiritul și inima noastră vor fi în Rominia, deși vom lucra în Basarabia, — și toate acestea până ce va sosi momentul cînd istoria ne va da să realizăm toate planurile înalte naționale.

Și de acuma înainte vom tăcea, decît tăcerile acestea vor spune ....multe !

A. Nour

Viața Romînească în Bucovina

Chestiuni politice: Sancționarea reformei comunale. Tratativele de împăcare. Adunările dep. A. Onciul.

Programul partidului democrat, proclamat cu ocazia alegerilor dietale din vara anului 1904, enunța următoarele reforme: reforma legii electorale pentru dietă, reforma legii comunale, banca țării, disrădicarea propinației și salarizarea învățătorimii. Cea dintăi reformă, care s'a realizat, a fost crearea băncii țării; i-a urmat apoi disrădicarea propinației, care aruncă țării un venit de 1.600.600 coroane anual, care până atuncia curgea în buzunarele propinatorilor și trebuia întregit în lada țării din birul țăranilor. Să înțelege că o astfel de reformă a fost combătută cu deosebită îndîrjire din partea celor interesați, cari au provocat astfel, în dauna țării, o întîrziere a activării ei. In ultimele zile s'a mai sancționat una din reformele partidului democrat, una din cele mai de samă, dacă nu chiar cea mai însemnată: *reforma comunală*.

Legea aceasta a ieșit din nevoile reale ale țării ; dispozițiile ei sînt bazate pe experiențe bogate. Ea nu este deloc produsul unui teoretician, ci al unor oameni, cari au scos învățămintele lor din practica vieții. Administrația comunală era un șir de necontenite abuzuri al unor clice înrudite sau legate prin diferite interese, în fața cărora marea majoritate a locuitorilor era neputincioasă. Aceste clici mătrășiau averile comunale fără control, căci controlul comitetului țării s'a arătat insuficient. Mai nu este comună în țară care să aibă o administrație bună. Cei de la putere se bucurau de protecția autorităților, întocmeau listele electorale după placul lor, și nici după lupte de ani de zile nu era nime în stare să-i scoată din mandatele lor, doară dacă abuzurile erau atît de scandaloase, încît trebuia să intervie tribunalul. Vornicii abuzivi erau cei mai de frunte agitatori ai candidaților guvernamentali. Reclamațiunile opoziției nu se considerau deloc, sau numai după ani de zile, și atuncia mai totdeauna în senz negativ. Abia cînd averea comunei era toată vînturată și comuna înglodată în datorii peste puterile ei, se duceau cei dela cîrmă și făceau loc altora. Curțile cu jurați, au avut adese ocasiunea se ocupa cu defraudațiunile și malversațiunile primarilor și comitetelor comunale. Noua reformă e menită să schimbe fața lucrurilor.

Principiile fundamentale ale noei legi sînt următoarele: Reforma comunală are două părţi: legea comunală şi legea electorală pentru consiliile comunale.

Dreptul de alegere îl au după § 1 al legii electorale toţi membrii unei comune, cari au împlinit vîrsta de 24 de ani, fie că plătesc bir sau ba. Reforma prevede trei corpuri electorale. Spre formarea acestor corpuri în vederea alegerilor se face un catastru, în care se introduc toţi cei ce au dreptul de alegere şi anume a) cetăţenii, b) preoţii definitivi, c) funcţionarii, d) ofiţerii trecuţi la pensie, e) funcţionarii militari, f) licenţiaţii cu titlul de doctor şi magistrii, g) directorii, profesorii şi toţi învăţătorii săteşti, h) birnicii după cifra birului şi cei cu bir egal în ordine alfabetică şi i) toţi ceialalţi membri în ordine alfabetică. Pe baza acestui catastin se formează cele trei corpuri electorale, şi anume în lista corpului prim intră cele $^{3}/_{11}$ ale votanţilor după numărul curent al listei, în corpul al doilea cele $^{3}/_{11}$ următoare, iar restul în corpul al treilea. Toţi cei ce nu plătesc nici un bir intră în corpul al treilea. Dacă însă s'ar întîmpla că corpul al treilea ar avea mai mult decît $^{5}/_{11}$ din totalitatea alegătorilor, atunci trebue repartizat planul alegătorilor de sub a) până la h) asupra celoralalte două corpuri, şi anume cele $^{3}/_{5}$ să intre în corpul prim, iar restul în corpul al doilea.

Comitetul comunal se compune, pentru comune cu mai puţin de 500 de locuitori, din 9 membri, în comune cu 500—1000 de locuitori din 12 membri, în comune cu 1000—2000 de locuitori din 15 membri, în cele cu 2000—3000 din 18, în cele cu 3000—4000 din 21, în cele cu 4000—5000 din 24, în cele cu 5000—6000 din 27, în cele cu 6000 din 30 de membri. Numărul membrilor comitetului comunal se repartizează în părţi egale asupra fiecărui colegiu electoral. Dreptul de virilişti îl au acei locuitori ai comunelor şi oraşelor cari plătesc cel puţin a $^{1}/_{6}$ parte din întregul bir prescris pentru comună sau plătesc ca posesori a unei moşii, care mai înainte nu era încorporată comunei, un bir real, fără alte adausuri de cel puţin 200 cor. anual.

Această dispoziţie este o concesiune pentru proprietarii mari, ale căror proprietăţi nu erau după legea veche supuse administraţiei comunale. Reprezentanţii virilişti nu sînt de trecut în numărul fixat mai sus pentru reprezentanţa comunală.

„Consiliul comunal se alege pe şese ani, ajutoarele de primar numai pe trei ani. Primar al unei comune pot fi numai persoane care pot scrie şi citi; de această condiţie poate dispensa, în cazuri rari şi demne de considerat, comitetul ţării în conţelegere cu guvernul ţării. Nu toţi consilierii comunali rămîn şese ani în funcţiune; după trei ani ies prin sorţi jumătate din membrii comitetului şi din supleanţii (tot pentru trei consilieri ai unui colegiu se alege un supleant) fiecărui colegiu electoral. Ajutoarele de primar, cari au eşit după o perioadă de trei ani, nu mai pot fi realese decît abia după alţi trei ani, primarul şi ceilalţi membrii ai consiliului comunal pot fi realeşi. Alegerile suplinitoare trebue efectuate în interval de cel mult o lună, la cas contrar se disolvă consiliul comunal.

Moşiile boereşti (aşa numitele Gutsgebiete), cari aveau până acuma administraţia lor proprie independentă de cea a comunei pe teritoriul căreia se aflau, sînt desfiinţate şi încorporate comunelor.

Alegerea este publică; votarea se face cu ţidule şi este secretă.

Sub dispoziţiile acestei legi cad toate comunele şi oraşele Bucovinei afară de Cernăuţ, care este oraş autonom. „Reforma comunală are o însemnătate întreită: din punct de vedere *social*, *economic* şi *naţional*.

„Acordînd dreptul de alegere activă tuturor locuitorilor, dintr'o comună fără privire la cens, reforma ia din mîna unei minorităţi disparente puterea administrativă şi o dă în mîna totalităţii locuitorilor, ridicînd la un rol important social în viaţa satelor masele poporului, care până acuma erau ţinute la o parte. Deprinzîndu-se încetul cu încetul cu viaţa constituţională a satelor, masele poporului, cari au fost chemate prin sufragiul universal pentru parlament să joace un rol atît de important în viaţa constituţională a statului, vor fi alegători mai conştienţi de drepturile lor.

Noua lege comunală este cea mai progresistă din întreaga monarhie. O sumă de dispoziţii excelente sînt menite să curme abuzurile de până acuma, să înlesnească o administraţie cinstită şi deci o *înflorire economică a satelor*. Până acuma erau apărate în consiliile comunale numai interesele celor puţini, pe cînd dorinţile îndreptăţite ale mulţimii nu erau băgate în samă.

„Dar o însemnătate deosebită are noua reformă comunală pentru noi din punct de vedere naţional. In comunele romîneşti locuesc o mulţime de străini, în cea mai mare parte jidani, cari îmbogăţindu-se în scurt timp, joacă un rol preponderent în administraţia comunală, în dauna comunei, în dauna ţaranilor şi în folosul lor propriu.

O singură comună romînească în toată Bucovina, Horodnicul-de-jos (districtul Rădăuţului) n'are nici un jidan pe teritoriul său, dintre celelalte nu sînt multe cari să nu aibă macar cîţiva jidani în comitetul comunal, ba avem şi sate romîne, mulţămită Domnului, care au primar jidan. Ce influenţă dezastruoasă exercită aceste elemente străine în consiliile comunale, nu e nevoe de arătat.

Cu ajutorul unui primar abusiv şi al unor membri slabi de înger, ei trec orişice propunere favorabilă lor, obţin toate înlesnirile legale şi ilegale, încunjură legea repaosului duminical şi comit adevarate hoţii cu averea sătească. Coloanele ziarelor noastre naţionale au fost totdeauna pline de plîngeri de felul acesta. Noua lege comunală scapă satele noastre de această pacoste; dar nu numai satele ci şi unele oraşe ca Cîmpulung şi Dorna, cari ajunseră deja în puterea jidanilor, pe cînd în altele, ca în Suceava, Rădăuţ şi Storojneţ, Romînii vor avea minorităţi considerabile. Iată două exemple menite să arăte adevărul aserţiunii mele. Luăm de pildă o comună mare romînească, — *Boianul* (districtul

Cernăuţi). Bolanul are 3 363 de bărbaţi, dintre cari cam 60%, deci 2000, ajung vîrsta de 24 de ani, cari vor fi alegători după noua lege electorală. La ultima alegere a avut însă colegiul întăi 39 alegători, dintre care 29 propinatori şi camatari jidani; colegiul al doilea a avut 386 alegători, şi restul în colegiul al treilea. Deci cei 39 alegători ai colegiului prim alegeau tot zece membri în consiliul comunal, caşi cei 1400 de alegători ai corpului al treilea. După noua lege electorală mai intră în colegiul prim, pe lîngă cei 39, încă 461 alegători, aşa încît puterea clicei de camatari şi propinatori este nimicită sau redusă la un minim.

Un alt exemplu. Oraşul Cîmpulung are 4032, bărbaţi dintre care 2419 au vîrsta de 24 ani. La ultimele alegeri au votat în colegiul prim 85 de alegători, în colegiul al doilea 133 şi în al treilea 1750. Se înţelege că colegiul al doilea (în care vota după legea veche neguţătorii) era complect, şi colegiul întîiul în mare parte jidovit.

La alegerile nouă va fi situaţia cu totul alta. Şi deoarece între cei 2419 alegători cam 1400 vor fi Romîni, consiliul comunal de Cîmpulung va avea cu totul altă înfăţişare decît acuma: el va fi expresia fidelă a poporaţiunii muncitoare şi contribuitoare, nu filiala bursei speculanţilor. In colegiul întîiul vor intra cam 604 alegători, deci încă vr'o 520, pe lîngă cei 85 dela ultimele alegeri; în corpul al doilea vr'o 800 şi restul de 1000 şi ceva în corpul al treilea.

O însemnatate semnificativă capătă reforma aceasta şi prin lupta vehementă ce s'a purtat în jurul sancţionării ei. Jidovii, cari au simţit că încontra influenţei lor prea mari se îndreaptă dispoziţiile legii, au pus totul în mişcare spre a împiedeca sancţionarea legii. S'au mobilizat mai întăi primariijidoviţi la un meeting în Cernăuţ, la care s'a făurit un memorand, care a fost predat de o deputăţie condusă de un jurnalist jidan ministrului de interne. Ministrul a dat deputăţiei un răspuns neobişnuit de aspru. După acest eşec opoziţia contra întregului proiect a mai slăbit ceva, şi s'a început o opoziţie şi mai îndirjită pe altă temă. Jidanii văzînd că pierd satele, au dorit să păstreze domnia lor neatinsă cel puţin în oraşe, adevăratele lor domenii, unde dispuneau netulburaţi şi necontrolaţi. Deci deputaţii oraşelor au început a face opoziţie serioasă sancţionării legii, şi se simţeau atît de tari în credinţa lor că oraşele vor fi scoase de sub prevederile legii, încît unul din ei se lăuda cîteva zile înainte de sancţionare în adunări publice că legea nu va fi sancţionată pănăce nu va fi amendată în privinţa oraşelor. Dar a venit altmintrelea, şi democraţii romîni, şi împreună cu ei întreg poporul romîn, au motiv să se bucure de această izbîndă.

* * *

Intre cele două partide romîne din ţară, cel democrat şi cel apărărist, se urmează tratativele de împăcare. Delegaţii ambelor partide s'au întrunit într'o şedinţă comună şi au stabilit următoarele puncte:

1. Amîndouă partidele primesc programul creştin-social. 2. Pînă la crearea unui comitet executiv definitiv, care ar avea să funcţioneze pe baza unui statut, se institue un comitet provizor, compus din cîte 6 delegaţi ai fiecărui partid sub preşidenţia lui dr. Iancu cav. de Flondor. 3. In momentul instituirii comitetului executiv, încetează de a apărea cele 3 ziare: „Apărarea Naţională", „Apărarea Neamului" şi „Voinţa Poporului" şi apare un organ comun sub conducerea comitetului. 4. Mandatele vacante se ocupă paritetic, considerîndu-se posesiunea, dacă partidele nu se vor fi contopit până atuncea în unul singur. 5. Se declară incompatibilitate între mandatul de deputat în parlament cu un mandat în comitetul ţării, consiliul şcolar al ţării şi în consiliul municipal al Cernăuţului, şi între mandatul de president la banca ţării, în cas de stabilisare şi toate celelalte mandate. 6. Să se respingă toate atacurile asupra integrităţii bisericii gr.-or. 7. Să se lucreze pentru întărirea băncilor săteşti. 8. Să se combată orice separatism în mijlocul poporului romîn, şi să se respingă orice atac din afară. 9. Incetarea tuturor proceselor politice dintre cele două partide, căpătînd cei ofensaţi satisfacţia cuvenită.

Se înţelege că nu lipsesc intriganţii şi trădătorii, cari, folosindu-se de jurnalele străine, răspîndesc ştiri false spre a produce încurcală la publicul puţin informat. Ba se vorbeşte chiar de un partid nou, pe care ar avea să'l formeze disidenţii apărărişti şi alţii de sama lor. Se înţelege că vor avea şi un ziar.

* * *

Deputatul *A. Onciul* a ţinut în prima jumătate a lunii acesteia adunări poporale în cercul electoral al Solcii. A fost peste tot locul foarte bine primit, şi s'a observat cu această ocaziune o schimbare radicală în opinia publică a acestui district dela ultima campanie electorală în favorul deputatului.

Şi-a dat samă despre activitatea sa parlamentară şi a supus aprobării alegătorilor alianţa Romînilor cu creştinii-sociali. Peste tot locul i s'au făcut ovaţiuni şi i s'a votat încredere. Către finea lunii acesteia va ţine o serie nouă de adunări poporale, de astădată în cercul electoral al Humorului.

Gt.

Scrisori din Ardeal

— Teatru romin.—Proiectul lui Andrassy.—Voci maghiare. — Lupta naționalităților.

In ultima mea corespondență, aminteam de adunarea generală a fondului de teatru convocată la Orawitza, un centru însemnat în Sudul Banatului. Adunarea a reușit bine, executîndu-se întocmai programul publicat de comitet în toate ziarele. Pe noi ne importă nu serbarea numai, care a atras pe o zi două publicul romîn la Orawitza, ci rămîne să cercetăm dacă această adunare a dus cu vre-un pas înainte cauza teatrului romîn.

Constatăm cu plăcere că s'a luat și executat o hotărîre proprie a da un mare avînt cauzei teatrale la noi. Comitetul a numit, adică, pe d. Bănuț director, și l'a însărcinat cu aranjarea reprezentațiunilor teatrale în toate centrele romînești, punîndu-i pentru acest scop la dispoziție banii necesari.

Nici comitetul, nici marele public romîn nu se pot gîndi la înființarea unui teatru stabil, neavînd noi pentru aceasta nicăiri un centru destul de tare. Tot așa nu ne putem gîndi nici la aceea să instituim o trupă teatrală ambulantă compusă din actori și actrițe, cari să se dedice acestui apostolat. Intăi pentrucă nici nu avem atîția actori, iar a doua pentrucă nici publicul nu i-ar putea susține. S'a căutat deci calea mijlocie, actori cu bune studii cum sînt d-nii Bîrsan, Banuț, Popea și alții, să vină pe la noi și,'împreună cu diletanții ce se pot improviza, să caute să aranjeze reprezentațiuni teatrale în centrele noastre mai mari în cari, cum e la Sibiu, Selişte, Orăștie, Arad, Lugoj, Orawitza și altele, se găsesc și localuri proprii pentru astfel de reprezentațiuni, așa că nu trebue să ne milogim la teatrele unguresti, care de altfel, nici pentru sume fabuloase, nu ni s'ar pune la dispoziţiune.

D. Bănuț a și lansat în privința asta un apel către publicul romînesc, făcîndu-i cunoscută misiunea cu care a fost însărcinat și solicitînd ajutorul și bunavoința tuturor cărturarilor romîni. Apelul a fost primit cu plăcere, și dacă d. Bănuț va avea energiea și spiritul necesar de organizare, munca d-sale va fi încoronată de succes, iar meritul îi va fi cu atît mai mare cu cît va organiza reprezentațiuni numai cu forțele de care dispunem aci acasă, pentrucă, se știe, guvernul nu ne permite să facem apel și la artiștii din Romînia, interzicînd reprezentațiuni date cu artiști „străini".

*

In curînd se va redeschide camera ungară.

După știrile ce avem, chiar în unele din primele ședinți, contele Andrassy va depune proectul privitor la reforma electorală. Din cele ce au transpirat până acum, știm că nu va fi vorba de sufragiu universal așa cum el se făgăduise în mesagiul din 1906, ci Andrassy a întocmit un proect de lege cu drept de vot plural, un fel de monstruozitate care a speriat până și pe unii dintre magnați, astfel contele Hederwary, fost ban al Croației și prim-ministru al Ungariei, într'un interviev recent publicat în „Pester Lloyd" a declarat că acest proect retograd este o rușine a veacului și cu drept cuvînt le va ridica pe naționalități în potriva regimului maghiar, care n'ar fi permis să fie menținut cu asemenea mijloace artificiale detestabile.

Care este, adică, economia acestui proect ?

Este ca alegătorul care știe ungurește să aibă 2 voturi. Dacă are și vre-o diplomă de la vre-o școală ungurească superioară, să aibă 3 voturi, iar anumiți funcționari reprezentanți ai ideii de stat să mai aibă și separat cîte un vot, ne mai vorbind de votul care să fie dat în virtutea averii, a veniturilor ori a dignității. Ceea ce însemnează un regim mai nefast decît este chiar cel actual, în virtutea căruia, pentru Romînii ardeleni, se menține altă lege electorală și alte dispozițiuni decît pentru Unguri. Legea lui Andrassy lovește mai ales în Romîni, căci, dintre toate naționalitățile din Ungaria, între noi se găsesc mai puțini care să știe ungurește, abia 6%, așa încît vre-o sută de Unguri risipiți în vre-un cerc electoral cu majoritate de locuitori romîni ar putea să covîrșască sute de alegători romîni. Iar încît privește împărțirea cercurilor electorale, nu se va dispune prin lege, ci prin ordonanță ministerială, pe cale administrativă. Până și cinicului conte Andrassy îi este rușine să vină în Parlament cu planul ce a născocit: e vorba de o arondare atît de artificială, de tendițioasă și de perversă, încît adusă în publicitatea dietei, i-ar prezinta pe oligarhii noștri într'o lumină nu se poate mai puțin favorabilă.

Cu o singură trăsătură de condeiu, Andrassy vrea să desființeze întregi comitate romînești și să formeze altele în chip meșteșugit, cu

majorități fictive maghiare, așă că în Ardeal, din cele 11 comitate cu majoritate romînească n'or să rămîe decît 5.

Acelaș metod e vorba să fie aplicat și față de cele 3 milioane de Slovaci, cari trăesc compact în comitatele de nord ale țărei.

Planul este atît de grotesc, încît a ridicat în potriva-i până și pe unii Unguri.

Ne mai vorbind de contele Hederwary, care a demascat și condamnat mișelia într'un mare jurnal european, cum e „Pester Lloyd", dar chiar acum a apărut de sub tipar o broșură de 82 pagini intitulată „*Reforma electorală*", scrisă de sociologii maghiari cu bună reputație: Iászi, Oszkár, Rácz, Gyula și Zigány Zoltán.

Cu o sinceritate, pe care rar o întîlnim între Unguri, numiții autori arată că dreptul votului plural ar fi o provocare a naționalităților, care văzîndu-se astfel despuiate, cu drept cuvînt ar trebui să-i urască pe Unguri și să nu aibă nici o credință pentru statul ungar. Scriu apoi că proectul lui Andrassy n'ar avea alt rezultat decît că *ar împărți popoarele în clase*, care veșnic s'ar război între dînsele. De aceia ei pledează pentru acordarea sufragiului universal, în mod cinstit, pentru toate naționalitățile, ca astfel toți cetățenii țării, pe lîngă egale datorii, să aibă și egale drepturi.

* * *

Din parte-le, naționalitățile deja din vară poartă o luptă extra-parlamentară îndirjită în contra contelui de Andrassy. Atît Slovacii cît și Romînii țin mulțime de adunări poporale, din sînul cărora au trimes telegrame de protestare ministrului Andrassy, precum au cerut telegrafic și intervenția coroanei înpotriva atentatului ce prepară Andrassy. Cei mai mulți dintre deputați au cutreerat comunele din cercurile lor și au participat și la alte adunări. Au fost în deosebi în Banat multe adunări participînd mii și mii de alegători țărani.

Până azi nu e confirmat dacă M. Sa a aprobat ori nu în chip prealabil proectul lui Andrassy. Ziarele guvernamentale afirmă însă că, în schimbul unor însemnate contra-servicii, M. Sa se va învoi. Dacă așa va fi, fără îndoială că în spiritul public romînesc se va produce un mare revirimeni, căci văzîndu-se astfel dați pradă oligarhilor maghiari, vrînd nevrînd Romînii se vor simți abandonați și vor perde din încrederea ce au avut o dată în Viena.

* * *

In alianța naționalităților s'a produs de altfel o însemnată schimbare. In urma politicei lor coșutiste, Sîrbii radicali au fost siliți să lasă din clubul naționalităților, ceea ce altfel nu-i nici o perdere, căci chiar dela început radicalii sîrbi erau în balastru în club: pănăce la Budapesta stăteau alăturea cu frații lor liberali, cu Slovacii și cu Romînii, acasă în comitate făceau politică guvernamentală, cînd deghizată, cînd pe față. In luna trecută și-au dat apoi cu desăvîrșire arama pe față, alegînd patriarh pe episcopul din Buda, Bogdanovici, candidat al guvernului. De altminteri între deputații radicali nu era nici unul mai de samă, ci singurul sîrb ce contează e doctor M. Polyt, șeful Sîrbilor liberali, vechiu parlamentar și orator distins, pe care însă radicalii nu-l pot suferi.

In vederea redeschiderii parlamentului, deputații romîni sunt convocați la o conferință prealabilă, în care se va decide linia de conduită în cameră.

Azi am avut prilej să vorbesc cu deputatul aradean V. Goldiș. De o părere cu toată lumea romînească, el a declarat că reușita oligarhului Andrassy ar însemna o slăbiciune atît de vădită a Vienei, încît nu mai știm pentru ce ne-am mai răzima pe un factor care nu poate conta în socotelile noastre.

Arad, 11 | 24 Oct. 1908.

I. Russu-Șirianu.

Miscellanea

DIN BOCOVINA

Insfirşit cele două partide romineşti din Bocovina s'au impăcat: grupările induşmănite s'au contopit intr'un singur „partid naţional-creştin-social romin din Bucovina"; s'a ales un singur comitet diriguitor, in care ambele grupări sint reprezintate deopotrivă, sub preşedenţia d-lui Iancu Flondor; ziarele ce duceau lupta fratricidă („Voinţa poporului," „Apărarea Naţională" şi „Apărarea poporului") au incetat să apară, şi in locul lor a apărut in ziua de 3 Octombre primul No. al organului comun *Rominul*"; cu această ocazie am putut constata chiar şi colaborarea celor *patru* societăţi studenţeşti din Cernăuţi, cari evitau până acum orice contact intre ele...

Cu noroc!...

Nu ne permitem, niciodată nu ne-am permis, să dăm fraţilor noştri de peste hotare „indrumările" noastre. Sintem convinşi că ei inşişi sint mai in măsură de a-şi da samă de nevoile lor, şi de a-şi găsi măsurile potrivite de indreptare.

Dar trimiţindu-le, cu acest prilej, urările noastre de izbindă in noua lor indrumare, nu ne putem opri de a repeta aici o simplă observaţie, ce am avut ocazia de a le-o mai adresa odată.

Admitem că desbinarea de până acum era fatală, dictată de imprejurări, cum ne lămureşte d. Aurel Onciul in primul No. al „Rominului" din Cernăuţi; admitem că ambele lagăre erau convinse de dureroasa necesitate a luptei,—dar nu era mai bine dacă această luptă nu ar fi degenerat intr'o campanie de ponegriri, personalităţi, injurii, vehemenţe inutile de limbaj?...

Oricit de serioasă şi adincă a fost cauza desbinării, *acest* caracter al luptei nu se poate justifica.

Cu atit mai mult că,—fiind dată sinceritatea ambelor părţi,—se putea prevedea inţelegerea sau cel puţin colaborarea intr'un viitor mai mult sau mai puţin apropiat.

Şi cu atit mai mult, cu cit pentru Bucovina divergenţile de păreri, oricit de insemnate, au relativ foarte puţină importanţă faţă de imperioasa datorie de luptă pentru *fiinţa insăşi naţională*, impotriva duşmanului comun.

Putem nădăjdui că experienţa trecutului va servi cel puţin pentru povaţa viitorului, şi... nu numai in Bucovina.

INCHEEREA UNEI POLEMICI

D. Aurel C. Popovici, după ce a incheiat polemica cu noi *in fond*, a ţinut să o inchee şi *in formă*. D-sa se coboară până la *ultima ratio* a polemicii romine: invective şi personalităţi, şi sloboade şi pe subalternii săi să ne injure....

Se vede că nu ajunge să fii un om cetit şi să fi jucat un moment un rol de răspundere in mişcarea naţională, pentru a fi in stare să discuţi, cum discută in ţări civilizate oamenii de o adevărată *cultură sufletească*, oricit de mult i-ar despărţi credinţile şi aspiraţiunile.

Nu-l lasă să doarmă laurii d-lui S. Mehedinţi?

Orişicum, intrucit ne-am trudit in zădar să menţinem această polemică in limitele cuviinţii, şi nu ne putem cobori pe terenul pe care directorul politic al „Sămănătorului" vădit se simte mai la indămină, *cu* d. Popovici am isprăvit orice discuţie.

Bine inţeles, ne vom face datoria faţă de *cetitori* de a le vorbi lor *despre* d. A. C. Popovici ori de cite ori vom crede că-i pot interesa, intr'un sens sau altul, spusele d-sale, dar fără să mai relevăm graţiozităţile... polemice la adresa noastră, cari nu sint interesante pentru nimeni, nici nu pot aduce vre o lumină in discuţia dintre democratism şi „fruntaşii fireşti."

DIN BASARABIA

După oarecari licăriri de nădejde, de scurtă durată, intunericul s'a indesit in Basarabia, cum pot vedea cetitorii noştri şi din corespondenţa din No. de faţă.

E caracteristic că episcopul Vladimir, care a dat sprijinul său moral preoţimii basarabene pentru scoaterea la Chişinău a revistei bisericeşti „Luminătorul" (azi singura publicaţiune periodică in Basarabia), este indepărtat...

Fiind dat rolul pe care il are biserica şi preoţimea in viaţa sufletească a poporului romin din Basarabia, o revistă bisericească rominească oricit de ingustat ar fi, prin forţa lucrurilor, programul ei, are o foarte mare insemnătate.

Va avea de efect indepărtarea episcopului Vladimir şi stingerea „Luminătorului"?...

Pe cine sau ce ar putea primejdui o astfel de publicaţie?

Triste vremuri....

SENTINŢE CRITICE

D. Duiliu Zamfirescu a scris in *Convorbiri Literare* un articol de

două pagini și jumătate, despre Tolstoi.—Evident, în două pagini, d. Duiliu Zamfirescu n'a putut decît să-și arate entuziasmul său, îndreptățit, pentru marele romancier rus.—Dar tot în aceste două pagini, d. Duiliu Zamfirescu a găsit prilejul să caracterizeze și întreaga literatură a veacului al XIX-lea.

„Dela 1840, zice d. Duiliu Zamfirescu, decînd romancierii ruși, cu „Gogol în frunte, au pătruns în viața Europei cititoare, s'a urmat o rec„tificare a conștiinței estetice a lumii.

„După romanticii disperați din începutul veacului al XIX-lea, ve„niseră realiștii ironici, Dickens și Balzac, cari, metodic și crud, ca tot „ce este burghez, readuseseră sufletul omenesc la o platitudine cuviin„cioasă. După dînșii, un soiu de veterinari-psichologi, ca Zola, sau de „erotici, ca Maupassant, sdruncinaseră din nou equilibrul stabil al lite„raturii"....

Articolul d-lui Duiliu Zamfirescu a fost reprodus de „Voința Națională" și de un ziar din Ardeal, așa că a căpătat o întinsă publicitate. Și cum d. Duiliu Zamfirescu este o marcantă personalitate în literatura noastră; și cum cetitorii celor două gazete, ca aproape mai toți cetitorii romîni, sînt, pe deoparte cam neorientați în istoria literaturii europene, iar, pe de alta, impresionabili la sentințele pontificilor noștri literari,—ne simțim datori, ca cronicari, să discutăm puțin *sentințele* d-lui Duiliu Zamfirescu, care ni se par injuste.

D. Duiliu Zamfirescu zice că „romancierii ruși, cu Gogol în frunte, au pătruns în viața Europei, dela 1840".

Dar la 1840, nici unul din marii scriitori ruși, de care vorbește d. Zamfirescu, *nu începuse să scrie.*

Gogol, dacă începe mai înainte cu bucăți mici, își scrie însă *Sufletele moarte* la *1842.*—Turghenef scrie primul său roman la *1852.* Tolstoi începe cu cîteva schițe în 1852, iar operele sale capitale, le scrie foarte tîrziu, *Războiu și pace* în 1869, și *Ana Karenin* în 1876.

Dar dacă acești scriitori încep să scrie cu mult *după* 1840, apoi „pătrunderea în viața Europei", cum zice d. Zamfirescu, se întîmplă și mai tîrziu. *Sufletele moarte* ale lui Gogol se traduc în franțuzește în anul *1858. Povestirile unui vînător* ale lui Turghenef se traduc în franțuzește în *1858. Cazacii* lui Tolstoi în *1886*, *Războiu și pace* în *1884*, *Anna Karenin*, în *1886....*

Așa încît, „rectificarea conștiinței estetice a lumii", cum se exprimă d. Zamfirescu, făcută prin Ruși, se întîmplă, — dacă se întîmplă,— *după 1860*, iar această „rectificare", făcută prin Tolstoi *după 1880......* De fapt, acela care a introdus cultul Rușilor e Voguë, care a scris în anul *1886.*

Și dacă *noua* școală rusească,—Gogol, Turghenef, Dostoievschi, Tolstoi,—e așa de *alta* și de superioară *vechii* școli rusești, apoi aceasta se datorește „rectificării conștiinței estetice" a Rușilor prin influența

acelor „romantici disperați" și a acelor „realiști cruzi și ironici" din Apus,—Tolstoi, de pildă, își datorește măreția,—pe lîngă, de sigur, marelui lui talent și misticismului rasei sale,—*combinației* fericite a romantismului și realismului din Apus, care *fuseseră* înaintea sa.... Ar mai fi, aci, locul de distins între Gogol, Turghenef pe deoparte, și Dostoevschi, Tolstoi pe de alta, care, aceștia din urmă, sînt „ruși".....

„După romanticii disperați din începutul veacului al XIX-lea veniră realiștii ironici, Dickens și Balzac", zice d. Duiliu Zamfirescu....

Mai întâiu, cine oare să fie „romanticii disperați" de dinainte de „realiștii ironici"?—Probabil că scriitorii dela „începutul veacului", pe care d. Duiliu Zamfirescu nu-i numește, probabil că: Chateaubriand, Stendhal, Georges Sand, Mérimée, Benjamin Constant, Manzoni, Goethe, etc....

Dar Sendhal, Benjamin Constant, Mérimée și Goethe nu sînt „romantici". Dar Chateaubriand, Georges Sand—la bonne femme Georges,—Manzoni nu sînt „disperați", cu toate că sînt „romantici".

Apoi, fără de aceasta, „realiștii ironici, Balzac și Dickens", au venit *după* romantici? Dar Balzac și Dickens sînt contemporani cu romanticii.

„Dela *1840....* s'a urmat o rectificare a conștiinței estetice a lumii", zice d. Zamfirescu. Prin Ruși, zice d-sa.—Dar am văzut că Rușii nici nu scriseseră atunci operele lor, necum să fie traduse în Europa și deci să „rectifice" ceva.

Și ce „rectificare" să fie aceia de care vorbește d. Zamfirescu? Innainte de 1840 a existat literatura lui Homer și Aeschyle, a lui Racine și Shakespeare. Dar chiar la începutul veacului a existat Goethe și Shakespeare ajuns la modă! Oare acești doi (acești doi *măcar*, ca să nu vorbim de Byron, Shelley, Hugo, Musset, Lamartine, Heine, Schiller, Leopardi, etc. pe care d. Zamfirescu îi recuzează ca „desperați"),—oare acești doi, Goethe și Shakespeare, să nu fi fost deajuns pentru „rectificarea conștiinței estetice"? Și să fi fost nevoe „la 1840" de Gogol și Tolstoi,—care *nau fost* la 1840?!

Intre „romanticii disperați" și între cei noi, Zola și Maupassant, d. Duiliu Zamfirescu pune pe Balzac și pe Dickens... Dar cînd faci o serie: Balzac, Dickens—Zola, Maupassant, fără a pune pe Flaubert și pe George Eliot, faci istoria literaturii?

„Realiștii ironici, Dickens și Balzac, cari, metodic și crud ca tot „ce este burghez, readuseseră sufletul omenesc la o platitudine cuviin„cioasă", zice d. Zamfirescu.

Dickens, sentimentalul Dickens, care isprăvește vecnic cu triumful binelui, un realist crud? Balzac, *necuviinciosul* zugrăvitor al tuturor

claselor şi temperamentelor, Balzac celebru prin a sa *haine ău bourgeois*, inspirator de platitudine cuviincioasă ?

Ah, sentinţele, sentinţele !

„Un soiu de veterinari-psicologi ca Zola". De sigur, fără a fi un veterinar, Zola nu e un psicolog. — Dar acel mare *poet epic* ce a fost în Zola nu există pentru d. Duiliu Zamfirescu ?

„Un soiu de erotici ca Maupassant".....

Aci ne vom opri mai mult. Mai mult, pentrucă sentinţa aceasta, scurtă şi *nemotivată* (dealtmintrelea ca şi toate celelalte) este, erte-ni-se expresia, revoltătoare, prin nedreptatea ei, prin uşurinţa de inimă cu care d. Zamfirescu o aruncă din balconul *Convorbirilor literare !*...

Maupassant e un scriitor foarte cetit la noi, s'a şi tradus mult din el, şi ar fi păcat ca cetitorii „Voinţei Naţionale" şi ai gazetei din Ardeal să cunoască numai sentinţa d-lui Zamfirescu.

Noi nu vom răspunde aducînd o *sentinţă* contrară. Ce valoare pot avea sentinţile noastre, ăstora dela gurile Dunării ? *Ne* ar trebui să *motivăm* sentinţa noastră, adică să facem un studiu critic, pentru care n'avem aici nici locul, nici vremea, nici competenţa.

Ne vom mulţumi să aducem, în faţa sentinţei d-lui Zamfirescu, sentinţele unor specialişti, tot atît, cel puţin, de competenţi ca d. Duiliu Zamfirescu,—sentinţe care au, însă, un mic avantaj : că sînt motivate în lungi studii.

Noi ne mărginim a reproduce concluziile acelor lungi studii.

Mai întâiu despre *talentul artistic* al lui Maupassant :

„In nuvelă Maupassant e absolut superior şi desfide orice rivali-
„tate".—„Aproape dedesubtul oricării nuvele a lui Maupassant, ar trebui
„scris : „Aceasta e însăşi perfecţiunea".—„El a dat o traducere a vieţii şi
„o expresie a artei care, cu toate deosebirile adînci datorite vremii, se
„duc, peste veacuri, să se confunde cu realismul meştrilor clasici"
(*René Doumic*, Ecrivains d'Aujourd'hui).

„Critica a fost unanimă să recunoască ce pierdere au suferit Lite-
„rele franceze prin această grabnică dispariţie a celui mai complect, a
„celui mai puternic dintre artiştii generaţiei venită în lume după ultimul
„războiu".—Indărătnicia aceasta nedesminţită... a acestui artist cu pasi-
„une îndrăgostit de perfecţiune va face pentru totdeauna amintirea lui
„scumpă amanţilor Muzei" (*P. Bourget*, Sociologie et Littérature).

„Veşnic aceiaşi luciditate infailibilă, aceiaşi prodigioasă facultate
„de a prinde din realitate trăsăturile semnificative, de nu prinde decît
„pe acestea şi de a le reda fără sforţare. Acest spirit e o oglindă ire-
„proşabilă, care reflectează lucrurile fără a le diforma, dar simplificîn-

„du-le, clasificîndu-le totodată şi făcînd poate să reiasă, mai ales,
„legăturile de *necesitate* care există între ele"... — „Acest creer, în care
„realitatea a reflectat imagini atît de *nete*, care a ştiut să interpreteze,
„să îngrămădească, să coordoneze aceste imagini cu o vigoare şi în
„direcţiuni atît de hotărîte, şi să ni le retrimită, mai bogate de înţe-
„les, cu ajutorul unor semne atît de puternic urzite..." (*J. Lemaitre*, Contemporains, V, VI).

„Am pierdut în Guy de Maupassant pe cel mai mare romancier
„realist al veacului nostru, sau, dacă acest cuvînt miră puţin, pe roman-
„cierul realist prin excelenţa".—„Cetitorul nu ştie... cînd ceteşte pe Mau-
„passant, dacă simte plăcere pentru arta lui Maupassant sau numai pen-
„tru adevărul zugrăvit".—„Maupassant a fost un foarte mare scriitor...
„A fost romancierul realist cel mai *net*, cel mai limpede, cel mai concis
„şi unitar, cel mai vînjos, cel mai puternic şi mai adevărat, şi scriitorul
„cel mai viguros cu linişte şi sobrietate, adevărat clasic prin simpla pro-
„prietate a termenilor şi prin dispreţul pentru ornamentul frivol, pe care
„l'am avut dela Mérimée încoace" (*E. Faguet*, Propos Littéraires, III).

Nu mai citez din Brandes, pentrucă studiul lui despre Maupassant e tradus în romîneşte (Biblioteca Samitca) şi-l ştie toată lumea.

Taine n'a scris despre scriitorii noi şi deci nici despre Maupassant. Dar iată ce cetim într'o biografie a lui Maupassant :

„Maupassant îi ceti (lui Taine) cîteva din operele sale, ne publi-
„cate încă, şi mai cu samă nuvela sa *Le champ d'oliviers*, care provocă,
„se zice, din partea lui Taine această exclamaţie entuziastă : „Cela, c'est
„de l'Eschyle !..." Taine gusta mult operele aceluia, pe care-l numea fa-
„miliar un *taureau triste*"... (*E. Maynial*, La Vie et l'Oeuvre de Guy de Maupassant).

Dar iată,—ca să-i facem plăcere şi d-lui Zamfirescu, care e atît de iubitor de Ruşi,—părerea lui Turghenef :

„Turghenef considera pe Maupassant ca povestitorul cel mai bine
„înzestrat pe care l'a cunoscut dela Tolstoi încoace. L'am auzit susţinînd
„această părere la masă la Taine, mult mai înnainte de a fi publicat
„Maupassant *Une vie*" (*P. Bourget*, Sociologie et Littérature. Lucrul acesta se coroborează prin mărturisirea lui Tolstoi, care spune că în 1881, deci la începuturile lui Maupassant, înnainte de *Une vie*, Turghenef i-a dat primul volum de nuvele al lui Maupassant).

Dar e interesant să vedem ce spune un critic moralist, un critic foarte pretenţios şi care s'a făcut celebru prin lupta împotriva realismului, pe care l'a combătut toată viaţa :

„Mă cam tem să nu se pară o intenţie de a contraria sau de a
„brava opinia, în ceia ce aşi voi să spun despre un romancier... care nu

„e Rus, ci Francez din cap până'n picioare, chiar *Gaulois* la ocazie, și poate, „în genul său, tot așa de filozof ca Tolstoi și Dostoievschi... Mi-ar plă- „cea... să se recunoască că mai sînt romane și romancieri și aiurea decît „la St. Petersburg". (Aici Brunetière ironizează *septentriomania* ce a domnit un moment în Franța, pe care o importează abia acuma d. Zamfirescu la noi).—„Iată unul cei puțin, care știe ce vrea să spună, care o „spune fără înconjur, obscuritate ori ceață, prea liber ori prea crud, con- „vin, dar pe care-l înțelegi și care se înțelege întotdeauna pe sine. Rușii „voștri mă obosesc; ei abuzează de dreptul de a fi lungi. Puțini ro- „mancieri au avut în același grad ca dînsul arta de a face să treacă în „cuvintele cele mai simple ale trebuințiior comune sentimentele, intona- „țiile, atitudinile și, cum s'ar zice, figura întreagă a personajelor lor".— „Toate aceste calități, cași unele din defectele sale, n'am putea sfîrși „fără a face să se observe în ce grad sînt „de rasă",—înțeleg aci fran- „ceze și clasice".—„Această știință și această artă a compoziției, puțini „romancieri le posedă.... Nuvelele lui Maupassant se încadrează, ca să „zicem astfel, ca niște tablouri în ramele lor, și ne dau acea senzație de „definitiv și de isprăvit, care este triumful artei de a compune" (Și ne gîndim aici: D. Zamfirescu, scriitor de talent, care și-a complectat studiile, în privința *fondului*, la înnalta școală a lui Tolstoi, ce bine ar fi făcut, dacă și le-ar fi complectat, în privința *formei*, la înnalta școală a lui Maupassant,—în loc să-l.... disprețuiască ca pe „un soiu de erotic!").— „Un naturalist, un adevărat naturalist... dar și un clasic deasemenea" (*F. Brunetière*, Le Roman Naturaliste).

Și acum, avem să-i facem o surpriză d-lui Zamfirescu. Iată-l și pe acela, pe care îl venerează atîta d. Zamfirescu, căruia îi jertfește *toată* literatura universală pentru a-l mări și mai mult, iată-l și pe Tolstoi, pe moralistul Tolstoi, pe cîntărețul castității,—iată-l preamărind, mai mult decît toți cei citați până aici, pe acel „soiu de erotic" al d-lui Zamfirescu.

E vorba de primul roman al lui Maupassant, *Une vie*:

„Forma, frumoasă deja în prima povestire (volumul dat lui Tolstoi „de Turghenef), e dusă aci la un grad de perfecțiune așa de înnalt, pe „care, după părerea mea, nici un prozator francez încă nu l'a atins.— „Nuvelele sale constituesc meritul său principal și reala sa glorie".— (*Leon Tolstoi*, Zola, Dumas, Guy de Maupassant).

Nu mai continuăm cu Tolstoi, căci în curînd vom avea de citat pagini din el....

Aceste sentințe ale atîtor oameni mari le opunem sentinței d-lui Zamfirescu, întrucît prin acea sentință (—mititică!—erte-ni-se expresia) d. Zamfirescu înjosea *talentul artistic* al lui Maupassant.

Întrucît prin sentința d-lui Zamfirescu se înjosește și *concepția vieții* pe care a avut'o Maupassant, vom aduce, iarăși, sentințe contrare sentinței d-lui Zamfirescu...

Și să ne lămurim: Nu aducem aceste contra-sentințe, pentrucă am crede orbește în cuvintele oamenilor mari. Deși *unanimitatea* sentințelor ar fi o dovadă de talentul lui Maupassant, totuși credem că oricine are dreptul să guste sau să nu guste pe un scriitor. Dar.... e un dar.... cînd vrei să terfelești pe un Maupassant, nu ajunge o sentință: Trebue un studiu.

Tolstoi, cît e el de Tolstoi, și a scris *o carte*, cînd a fost vorba de Shakespeare.

Dacă părerile în privința lui Maupassant ar fi variate, dacă ar fi *două lagăre* între critici, atunci d. Zamfirescu ar putea să se mărginească la o sentință:—căci aceasta ar însemna că se alipește la un lagăr și că-i împrumută și *motivarea* sentinței. Dar cînd *toți* admiră pe Maupassant, dacă ai dreptul să nu-l admiri, ai datoria să arăți pentruce,—fie acela, care se ridică *împotriva tuturora*, chiar un Lessing, un Sainte-Beuve sau un Taine!

Așa dar, aducem contra-sentințe, pentru a arăta că lucrul e mai serios decît crede d. Zamfirescu.—Cînd *toată critica*, și tot *publicul european*, admiră, dacă vrei să răstorni, nu ajunge o sentință (—mititică—) scrisă pe prima pagină a revistei d-lui S. Mehedinți.

Va să zică începem cu contra-sentințele la sentința d-lui Zamfirescu,—din punct de vedere al *concepției vieții*...

Convenim că plictisim pe cetitori,—dar n'avem ce face. Convenim că facem ceia ce se chiamă „enfoncer des portes ouvertes",—dar aceasta numai pentru oamenii culți. Vedeți însă că mai sînt și cetitorii „Voinței Naționale" și ai gazetei din Ardeal.. și „duduca din Vasluiu".

D. Zamfirescu zice despre Maupassant „un soiu de erotic".

Să vedem:

Dar nu! Nu vom mai cita sentințele lui René Doumic, Jules Lemaître, Bourget și Faguet... Aceștia sînt spirite libere (d. Zamfirescu junimist, ar putea să-i recuze ca Francezi=oameni pierduți), aceștia sînt, poate, „erotici" (bietul Faguet erotic!).—Vom cita numai pe Brunetière, care, oricît de Francez, dar a făcut atîta morală, atîta creștinism, atîta faliment al științii, încît cred că și junimiștii l'au absolvit de originea sa franceză.—Și vom cita, în sfîrșit, pe Tolstoi al d-lui Zamfirescu.

Începem cu Brunetière:

„Cînd l'ai cetit întreg, dar mai cu samă cînd l'ai recetit [recetește-l, „domnule Zamfirescu!], bagi de samă că, amuzîndu-ne, el știe să ne facă „să gîndim, tot atîta, sau mai mult decît un Rus".—„Studiind, de mai „aproape, personaje mai diverse și mai complexe, sau interesîndu-se „de chestii de o ordine mai generală, el își lărgea concepția asupra „vieții".—„Unele sentimente, de o natură mai delicată și mai subtilă, „în exprimarea cărora, cu excepția lui Daudet, cea mai mare parte „dintre naturaliștii noștri n'au reușit,—Maupassant a dovedit că natu- „ralismul poate să le traducă, dacă cineva are talent".—„Pesimismul „său... în primele nuvele, destul de asămănător cu al lui Flaubert, nu

„izvora decît dintr'un superb dispreţ de artist pentru întreagă această „omenire, care n'are grija literaturii... *Dar* Maupassant a trăit de atunci, „a văzut multe, a cugetat mult: pesimismul său şi-a schimbat natura; „şi, bazat cum e azi pe experienţă şi pe meditare, el dă naturalismului său multă adîncime".—„Inutilitatea trudei obşteşti a omenirii, de „atîtea mii de ani de cînd se sbate ea; neputinţa ei de a se desface „ori de a se elibera de natura sa animală; o cantitate de prostie şi „de viţiu veşnic egală cu ea însăşi, sau poate crescîndă; veşnica reîncepere a lucrurilor asemenea cu mişcarea unui cal într'un circ; imposibilitatea gîndirii de a păşi peste marginile lumii; şi căderea, în „sfîrşit, cu atît mai ridiculă şi mai greoae, cu cît avîntul a fost mai îndrăzneţ,—acestea sînt cauzele pesimismului acestui romancier" (*Brunetière*, Op. cit.)

Ce departe sîntem de acel „un soiu de erotic", scris de d. Zamfirescu şi zeţuit la Tipografia Göbl!

Dar iată ce zice şi Tolstoi, care a început să-l cetească nu pe cînd era şi el un „artist" (cînd Maupassant nu începuse a scrie), ci din 1881 de cînd, zice Tolstoi: „Eram în toiul muncii de transformare a concepţiei mele asupra lumii", de cînd adică nu putea fi cu nici un preţ captivat de „un soiu de erotic". Şi Tolstoi a fost aşa de captivat, încît dela cetirea primului roman al lui Maupassant, *Une vie*, a „cetit cu interes tot ce purta iscalitura sa", cum zice el.

Şi articolul din care citez şi voiu cita e scris în 1894, după moartea lui Maupassant, în vremea celui mai fervent moralism al lui Tolstoi, dupăce scrisese *Sonata de Kreuzer*.

„Maupassant a fost un scriitor de talent, adică a văzut lucrurile „în esenţa lor şi, *prin urmare*, a descoperit adevărul fără voia lui". (Acest „prin urmare" e plin de înţeles: Un *mare* scriitor, prin faptul că e un *mare* talent, *trebue* să aibă o profundă concepţie asupra vieţii şi să nu fie „un soiu de erotic"!).

„Poate n'a existat scriitor care să fi fost atît de sincer convins ca „Maupassant, că toată fericirea, că înţelesul însuşi al vieţii stă în femee, „în iubire, şi care să fi descris, cu o egală putere de pasiune, femeia „şi iubirea sa sub toate feţele. Şi poate n'a existat niciodată scriitor care „să fi arătat, cu o claritate şi cu o preciziune incomparabilă, toate părţile grozave ale acestui fenomen care i se părea că este mijlocul cel „mai înnalt de a căpăta cea mai mare fericire posibilă a vieţii. Cu cît se adîncea în studiul lui, cu atîta acest fenomen se desvăluia mai clar în ochii săi, şi nu mai rămînea din el decît urmările grozave."

„Cetiţi povestirea sa a fiului idiot, noaptea petrecută cu femeia „pierdută (*L'Ermite*), matelotul şi sora sa (*Le Port*), *Le Champ d'Oliviers*, *La Petite Roque*, *Miss Harriet*, Englezoaica, *Monsieur Parent*, „*L'Armoire* (o fată adormită într'un dulap), căsătoria din *Sur l'eau* şi, „expresie supremă a tuturora, *Un cas de divorce*".

„Ceia ce spunea Marc-Aureliu, care căuta mijlocul de a distruge „seducţiunea prin zugrăvirea păcatelor ei, Maupassant o reprezintă în „tablouri artistice şi strălucitoare, care zgudue sufletul. El a voit să exalte iubirea, dar cu cît a cunoscut'o mai mult, cu atîta a blăstămat'o. „El o blastămă, şi din cauza sfăşierilor şi suferinţelor ce poartă cu „dînsa, şi din cauza desamăgirilor ce-i urmează, şi mai cu samă din „cauza acelui ceva din ea, care e o contrafacere a adevăratei iubiri şi „o înşelăciune, pricină de suferinţi cu atîta mai dureroase pentru om, „cu cît acesta s'a lăsat tîrît de iubire cu mai multă încredere".

„Puternica dezvoltare morală a autorului, în cursul carierii sale literare, e marcată prin trăsături neşterse în delicioasele sale povestiri şi „în cartea sa cea mai bună, *Sur l'eau*".

„Şi această dezvoltare nu se vădeşte numai în această detronare, „cu atît mai reală cu cît nu e anume voită, a iubirii fizice,—ea apare în „toate cerinţile morale din ce în ce mai înalte, a căror realizare o „cere vieţii."

„Nu numai în iubirea fizică vede el contradicţia internă între cerinţile naturii animale a omului şi cele ale raţiunii sale, el o vede în „întreaga organizare a lumii".

„El vede că lumea, lumea materială aşa cum e, nu numai nu e „cea mai bună din lumile posibile, ci, dimpotrivă, că ea ar putea fi cu „totul altfel decît este,—gîndire exprimată într'un mod frapant în *Horla*, „—şi că nu satisface cerinţilor raţiunii şi iubirii; el vede că există o „altă lume, sau că, cel puţin, sufletul omului doreşte venirea acestei „altei lumi".

„El nu e chinuit numai de lipsa bunului simţ şi a frumuseţei din „lumea materială, el sufere şi de spiritul de neunire şi duşmănie din această lume. Nu cunosc un strigăt de dezesperare mai sfăşietor,—strigăt al omului rătăcit care-şi simte singurătatea,—decît expresia dată acestei idei în una din cele mai bune ale sale povestiri, „*Solitude*". (A cetit'o d. Zamfirescu? E „un soiu de erotism" în ea?)

„Unul din fenomenele care au turmentat mai mult pe Maupassant, „şi la studiul căruia a revenit el de multe ori, e starea dureroasă de „singurătate, în care se află sufletul; e existenţa acestei bariere care se „ridică între om şi semenii săi, barieră, cum zice el însuşi, cu atîta mai „simţită cu cît apropierea fizică este mai mare".

„Ce-l chinueşte dară? şi ce voia el? Ce poate răsturna această „barieră? ce poate face să înceteze această singurătate? Iubirea. Nu iubirea femeii, această iubire de care e obosit,—ci iubirea pură, spirituală şi divină. Şi această iubire o caută Maupassant; cătră aceasta, „cătră această liberatoare a vieţii de multă vreme vederată tuturora, se „aruncă el cu o sforţare dureroasă, smulgîndu-şi lanţurile cu care se „simte legat." etc.

Acestea toate la d. Duiliu Zamfirescu sînt pur şi simplu: „Un

soiu de erotic" (Vedeți, nu „erotic" pur și simplu, ci și mai disprețuitor: „*un soiu* de erotic". Grozav disprețuește autorul lui *Tănase Scatiul* pe autorul lui *Fort comme la Mort!*)

Vă aduceți aminte de *teoria* lui Anatole France, din *Le Lys Rouge*, că fiecare cetitor *traduce*, în felul său, ceiace cetește... Și cum a „tradus" d. Zamfirescu pe Maupassant!

Dar iată și pe d. Mehedinți cum „traduce", conform spiritului său, întreaga literatură europeană:

Acum cîțiva ani, în ilustra sa *Primăvară literară*, a decretat, și d-sa, că:

„Literatura modernă—și în deosebi cea franceză—trăia în bună parte din adulter, după cum trăește vermele din cadavru".

Această idee îi place mult lui d. Mehedinți. Acum, în același număr din „C. L." în care d. Zamfirescu vorbește de acel „soiu de erotic", d. Mehedinți se exprimă așa:

„In cutare provincie literară a Europei, romanul s'a hrănit și se „hrănește de zeci de ani din adulter și sensualitate, întocmai ca vermele „din cadavru."

Și o s'o mai spue, fiți siguri, căci e foarte inventiv d. Mehedinți.

Știți istoria *tamburinarului* lui Daudet, căruia „i-a venit într'o noapte" celebra-i melodie pe care o repetă necontenit.

„Ça m'est venu une nuit!..."

Și lui d. Mehedinți i-a venit, într'o noapte de profundă cugetare și îngrijorare de soarta Literelor europene, acea admirabilă comparație cu „vermele din cadavru",—și n'o mai poate uita... Ça lui est venu une nuit.....

*

Și poate nici n'am fi scris această lungă, prea lungă... notiță, dacă n'am fi voit să relevăm, cu acest prilej, unul din păcatele cele mari ale culturii noastre, unul din semnele cele mai caracteristice ale inferiorității acestei culturi. Vorbim de *sentințe*.—Toată lumea dă sentințe, fără a simți obligația de a le motiva.—Și cu ce aere superbe, și cu ce aere profetice!

Singura grijă a acestor personaje sentențioase, e de a-și cizela două luni o sentință.—Acesta e „talentul" lor... „de l'écriture artiste"...

Și n'ar fi oare mai bine, pentru respectul de sine, de adevăr și de public, ca, în loc să-și tot cizeleze sentințele,—să le motiveze prin fapte, prin argumente, prin... intrarea în chestie?

INVITA MINERVA...

O dovadă vie și îmbucurătoare, de pătrunderea gustului cetirii în păturile până acum mai puțin accesibile culturii, este fără îndoială înmulțirea recentă a așaziselor *Biblioteci populare*. După „Biblioteca

pentru toți" și „Minerva", iată acum casa editoare Socec și C-nia venind să dispute antemergătoarelor sale concursul scriitorilor și traducătorilor romîni. Concurența aceasta trebue să ne bucure: *Cu vremea*, ea va folosi deopotrivă și păturilor populare și literaturii țării și scriitorilor noștri...

Deocamdată, însă, pomenita concurență se manifestă numai în forma, foarte puțin interesantă, a unor foi volante, care, plecînd din București, se răspîndesc în toată țara. Și, iată cam ce se poate ceti într'una din ele, ce ni se trimite cu invitarea „rugăm inserați":

„Institutul „Minerva" a început publicarea unei biblioteci populare... Au apărut pînă acum trei numere cari nu ne arată însă utilitatea ei, pentrucă nu dă nimic deosebit de ce s'a dat pînă acum. In primul număr d. Sadoveanu vine să ne vorbească de *Duduia Margareta*—vedem și aici încă odată, și cu părere de rău, cum d. Sadoveanu și-a comercializat manuscrisul; d-sa scrie... scrie mereu, și dacă te întrebi de ce, răspunsul trebue să-l cauți la casierul tipografiei..."

De sub mantaua acestui critic inciziv, cetitorul inteligent va zări numaidecît apărînd urechile casierului-tipograf... Oricît de interesant însă, în sine, nu acest spectacol ne-a îndemnat să facem citatul de mai jos. Atențiunea ne-a atras-o mai ales următoarea notiță însoțitoare: *Extras din „Viața Nouă", 1 Sept.*

Așa dar, pecînd esteticul director, d. O. Densușianu, este pe deplin mulțumit de proza casierului-tipograf, pe care o inserează fără nici o rezervă, acesta nu pare deloc mulțumit de publicitatea pe care i-o asigură menționata revistă, de vreme ce recurge și la foi volante.....

„COMETA"

Spirituala comedie de salon a mult talentaților noștri poeți, d-nii D. Anghel și St. O. Iosif, a apărut în editura Socec. (Prețul 1 leu).

P. Nicanor & Comp.

Recenzii

Em. Grigorovitza. *Schitul Cerebucului*. Edit. Librăriei Naţionale. Bucureşti.

Povestirea d-lui Em. Grigorovitza trezeşte, chiar din primele rînduri, în sufletul celor ce au avut norocul să urce Ceahlăul, viziunea unică a priveliştii, ce se desfăşoară ochiului dela poalele Panaghiei: „splendorile eterne" scrise în valurile încremenite pe vecie ale unei mări nesfîrşite, stînci măreţe, ce se 'nalţă trufaşe sau strînse în grămezi rotunde, ca nişte fiare uriaşe la marginea prăpastiei, larg deschise, în fundul căreia se 'nalţă alte stînci, se revarsă alte mări cu valuri încremenite, privelişti în care fiinţa omului se pierde, în perspective nesfîrşite, umilă, măruntă, neînsemnată. Ce sînt luptele şi frămîntările acestei mulţimi mărunte, ce e un schit dărîmat, măturat de pe faţa pămîntului de o frîntură de stîncă desprinsă de pe fruntea vreunuia din aceşti uriaşi, încremeniţi de veacuri în aceiaşi atitudine trufaşă şi neclintită?... Ce e viaţa noastră de-o clipă în faţa veşniciei exprimată în graiul măreţ al acestor privelişti?... Cu ce imagini trebuesc zugrăvite scenele, luptele, chipurile şi sufletele, pentru ca să trezească interesul nostru în decorul acesta măreţ!... Istoria însăşi e o artă, „o poveste frumoasă", cum zice Anatole France. Dar dacă istoricului îi trebue atîta talent ca să redea în întîmplările unei epoci, în frămîntările unui neam, adevărul spiritual şi ideal, pe care-l cerem pentru ca istoria să ne intereseze, cum trebue să fie scrisă o povestire cu subiect istoric, pentru ca să ne concretizeze acest adevăr în cîteva tipuri şi scene numai?!...

Eu una aş fi preferat să-mi fi povestit d. Grigorovitza legenda schitului, să mă fi făcut să trăesc viaţa pusnicilor mărginită la micile preocupări zilnice ale cultului, cheltuită în patimi mărunte, mărginită la interesul momentului, în care ar fi trecut din cînd în cînd suflările aspre ale vieţii lor din trecut; iar în mijlocul traiului banal, obişnuit, în care până într'atît s'ar fi tocit simţul tainei şi al miraculosului lumii şi al vieţii, încît n'ar fi ştiut să-l înţeleagă din graiul măreţ al lucrurilor din jurul lor, ar fi izbucnit catastrofa teribilă şi neaşteptată a surpării Detunatei. Dar toate acele lupte, în care chipurile nu se întrezăresc în învălmăşeală, ce nu redau priveliştea groaznică, dar măreaţă, a războiului, ce nu sînt prilej pentru deslușirea caracterelor, din care nu se desfac patimile în puterea lor fatală şi neînfrînată?... Le citim cu greu, cu oboseală, şi gîndul mereu fuge la priveliştele acele unice ale decorului, evocat de autor, pentru a se odihni.

I. S.

* * *

Ioan Adam. *Constanţa Pitorească cu împrejurimile ei*.—Un volum de 316 pg., Bucureşti, 1908. Editura „Minerva". Preţul 2 lei.

In 300 pagini, cuprinzînd peste patruzeci capitole, cunoscutul povestitor d. I. Adam ne dă de astădată o „călăuză descriptivă" a primului nostru port maritim şi a împrejurimilor lui. Peisajele zugrăvite cu un oarecare avînt, dar nu totdeauna lipsite de mo-

notonie, sînt presărate ici şi colo cu excursiuni atrăgătoare şi în alte domenii: cităm legenda băilor *Mamaia*, povestea lacului Tekir-Ghiol, schiţă asupra vieţii şi activităţii poetului Ovidiu, şi altele.

Deşi destinată mai ales marelui public, pentru care numeroasele şi reuşitele ilustraţiuni ce împodobesc volumul vor fi negreşit o atracţie deosebită, opera d-lui Adam cuprinde şi pagini de un interes mai substanţial, cum sînt de pildă acelea privitoare la populaţiunea Dobrogei, din care pagini extragem următoarele:

„In Dobrogea se poate vedea ca într'o carte deschisă, cum se poate regenera un neam, prin traiu bun şi independenţă sufletească. Acelaşi ţăran romîn, plecat din mijlocul celorlalţi tovarăşi din ţară, cu tot ponosul de leneş şi beţiv şi trăind din învoeli şi tainul dela curte, — trecut peste Dunăre şi devenind stăpîn pe pămîntul şi munca lui, ajunge de necunoscut.

„Oamenii şi-au primenit sănătatea prin muncă liberă şi traiu rînduit. Feţele tuturor s'au luminat de bucuria vieţii şi încrederea ei. E o generaţiune refăcută şi întărită, care te pune pe gînduri"...

Constatările autorului, care vin să confirme aceea ce s'a afirmat de nenumărate ori în această revistă, au cu atît mai mare greutate, cu cît el trăeşte în contact nemijlocit cu realitatea faptelor, ocupînd de mai mult timp o situaţiune oficială în mijlocul populaţiunilor pe care le descrie, şi acesta este un cuvînt mai mult pentru a recomanda cetitorilor cartea d-lui Ioan Adam.

G. K.

* * *

Const. Giurescu. *Noi contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene. Letopiseţul lui Eustratie Logofătul şi Letopiseţul Latinesc, Cronicile lui Grigore Urechi, Simion Dascalul şi Misail Călugărul*. Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1908, 1 vol. 8° de 96 p., preţul 4 lei.

In această nouă lucrare, d. G. ajunge la concluzia că cronica lui Grigore Urechi nu numai că s'a pierdut, dar a fost necunoscută chiar cărturarilor din sec. XVII şi XVIII, care aŭ luat drept cronica lui Urechi mai ales cronica lui Simion Dascalul.—Simion Dascalul fiind singurul care într'adevăr a cunoscut pe Urechi: „în afară de Simion Dascalul, niciunul dintre cronicarii următori n-a interpolat şi nici macar n-a cunoscut cronica lui Urechi. Incepînd cu anul 1670, data copieĭ celeĭ maĭ vechĭ despre care se face menţiune, aceĭa a comisuluĭ Ioniţă Racoviţă, copiată de stolnicul Constantin Cantacuzino, cronica cunoscută sub numele luĭ Urechi era la început aceĭa a luĭ Simion Dascalul, fie în forma eĭ primitivă, saŭ cu adausele luĭ Misail Călugărul, iar maĭ tîrziŭ, în sec. XVIII, o prescurtare a letopiseţuluĭ luĭ Neculaĭ Costin" (p. 54).

Cronica luĭ Simion Dascalul este o compilaţie după cronica luĭ Urechi, letopiseţul latinesc (un letopiseţ intern scris în latineşte pentru străinĭ, numit şi leşesc, ca fiind greşit atribuit unuĭ Leah, Leşiĭ fiind cunoscuţĭ ca autorĭ de cronicĭ în latineşte), letopiseţul moldovenesc (al luĭ Eustratie Logofătul), letopiseţul unguresc (o traducere ungurească a uneĭ cronicĭ moldoveneştĭ, scrisă desigur în slavoneşte), apoĭ după scriitoriĭ polonĭ Bielski şi Paszkowski.

Atît letopiseţul moldovenesc cît şi letopiseţul latinesc, scrise înainte de Urechi, aŭ fost fireşte folosite de acest din urmă. Letopiseţul moldovenesc există însă în două redacţiunĭ: „una maĭ sumară, cuprinzînd istoria Moldoveĭ numaĭ pân la Petru Şchiopul, pe care a întrebuinţat-o Urechi, şi aceĭa avută de Simion Dascalul, care era maĭ completă şi mergea

pănă la Vasile Lupu. Tradițiile alcătuiaŭ un element comun în amîndouă. Înlăturate de Urechi, care le considera ca niște simple basme fără nici-un interes istoric, ele aŭ fost reproduse de Simion Dascalul, împreună cu arătarea izvorului unde le aflase... Partea comună a celor două letopisețe reprezintă fondul primitiv, provenit fără îndoială dintr-un letopiseț slavon, într'o variantă mai dezvoltată și mai completă decît cele cunoscute pănă acum. Acel letopiseț slavon fusese redactat pe timpul lui Petru Șchiopul. Pe baza acestui letopiseț slavon a fost apoi alcătuit, probabil tot în timpul lui Petru Șchiopul, letopisețul latinesc, iar mai tirziŭ, la o dată care nu se poate hotărî, cel moldovenesc, în redacțiunea lui Urechi" (p. 80—81).

În astfel de împrejurări, ce ne-a rămas din Urechi: predoslovia, reprodusă de Simion Dascalul, precum și patru pasaje din cronica acestuĭ din urmă în care „se găsesc unele reflecțiuni și aprecieri, care denotă că autorul lor era un boer mare".

D. G. închee: „[Cronica lui Urechi] nu mai există! Cronica, care dela Miron Costin și stolnicul Const. Cantacuzino pănă acuma, s'a considerat ca fiind a lui Urechi, este în realitate cronica lui Simion Dascalul. Urechi a fost numaĭ unul din izvoarele sale interne, alături de letopisețul moldovenesc, de cel latinesc și de cel unguresc, astăzi toate pierdute. Compilația mai dezvoltată, la a căreĭ alcătuire contribuise, le-a scos din uz și le-a făcut să dispară".

Cași în lucrările sale anterioare, și în această lucrare d. G. dovedește o stăpînire desăvîrșită a materialului, o metodă ireproșabilă de cercetare și ingeniozitate în ipotezele pe care le emite, ceia ce ne îndrituește a privi pe acest istoric drept cel maĭ de frunte din tînăra generație de istorici.

G. P.

Em. Panaitescu. *Cronicarul Radul Popescu și „Istoriile Domnilor Țării Rominești"*. București, Carol Göbl 1908, 31 pg.

D. C. Giurescu în „Contribuții la studiul Cronicelor Muntene", București, 1906, a susținut ca autor al „Istoriilor Domnilor Țării Rominești" pe Radul Popescu, fiul lui Hriza Vistierul. D. Em. P. în broșura de față, analizînd cu amănunțime pasajul din cronică, în care se povestește uciderea lui Hriza Vistierul de către Șerban Cantacuzino și comparînd amănuntele date cu știrile pozitive din documente, pe care le avem asupra lui Hriza, constată „nepotriviri, cărora nu li s'ar putea găsi nici o explicare, dacă se admite că Radul Popescu, fiul lui Hriza, este autorul cronicei". Toate amănuntele cele mai însemnate, precum data închiderii, timpul dintre prima și a doua arestare, fuga și trecerea peste Dunărea a nevestei și copiilor rămași, sint cu totul neexact povestite, ceea ce face foarte greu de primit ipoteza că Radul, pe atunci în vristă de 25—30 ani, ar putea fi autorul. Broșura d-lui Em. P., deși e numai o lucrare de seminar (Seminarul d-lui Onciu), e totuș o lucrare serioasă și conștiincios făcută.

A. B.

* * *

Al. Gh. Dimitrescu. *Din Germania: Între școala primară și serviciul militar. Două rapoarte.* 1 vol. 95 p., București, 1908, Institutul de Arte grafice și Editură „Minerva".

Pentru imensa majoritate a societății, școala primară este singurul institut de cultură; din nefericire cursurile predate acolo, terminîndu-se într'o vristă prea fragedă, cunoștințile căpătate ori nu pot fi apreciate în justa lor valoare, ori sint falș înțelese, ori sint uitate. Dar fiindcă valoarea unui individ în lupta pentru existență depinde de puterea de viață și de pregătirea profesională ce o are, și fiind-că puterea de viață a unei societăți depinde de suma energiilor individuale, iar succesul ei în lupta de concurență cu celelalte societăți e condiționat de această energie socială, s'a impus nevoia de a se căuta cum să se sporească puterea de viață a individului. Această complexă problemă, ce frămîntă lumea germană, precum și soluțiile practice, ce i s'au dat, au provocat cele două interesante rapoarte pe care d. D. le publică cu subtitlul sugestiv: *Între școala primară și serviciul militar*. E vorba, restringîndu-se problema, cum să se continue și să se complecteze învățămîntul primar spre a nu lăsa fără sprijin și fără un fir conducător în haosul luptei pentru viață, în care e silit să intre copilul, ce se oprește aici în pregătirea lui culturală.

Din cauză că școlile de adulți, deși organizate prin lege încă din 1763, nefiind însă obligatoare, n'au dat un rezultat apreciabil, s'a ajuns la ideia unei transformări a școalei așa că ea să se pună în serviciul lucrătorului, dîndu-i cunoștințile tehnice necesare profesiunii sale, și în acelaș timp, prin o potrivită cultură generală, să-l ridice în ochii săi proprii, făcîndu-l să simtă importanța socială a muncii sale. Pe baza acestor principii, și condiționate de împrejurările locale, s'au născut deosebitele școli de adulți, ajutate așa de mult în extinderea și înflorirea lor de numeroasele societăți pentru cultura poporului, încît rolul statului e mărginit la reglementarea foarte generală, pentru înlesnirea funcționării lor. Iar pentruca atîtea sforțări să nu rămînă zadarnice, și pentru ca poporul să poată trage toate foloasele cu putință, societățile mai întăi și-au mărginit și precizat atribuțiile și sfera lor de activitate; apoi necesitatea, ca aceste cursuri de adulți să fie obligatoare, s'a impus. Obligativitatea, cu îndărătnicie combătută o vreme, azi e admisă, și toți tinerii, pănă la 17 ani, sint obligați a urma una din școlile de adulți recunoscută de comună. D. D. ne arată apoi diferitele specii de școli, scopurile urmărite, programul și orariul detailat, ce ne face să vedem cum s'a căutat să nu se vatăme interesele lucrătorului, luînd ca tip cîteva școli din Berlin și una din München.

În rezumat autorul ne-a făcut un adevărat serviciu dînd la iveală volumul său, unde a concentrat fapte și idei așa de interesante, punînd astfel în discuție și la noi arzătoarea chestie a organizării școlilor de adulți.

*

Anuarul XI al societății pentru fond de teatru romîn, *pe anul 1906—1907*. Brașov, 1908, Tipografia A. Mureșeanu, prețul 2 cor.

E un elegant volum, care cuprinde, pe lîngă discursurile ținute în cinstea lui Iosif Vulcan, mort anul trecut, vre-o două conferinți bine studiate asupra teatrului și importanții lui, dările de samă asupra mersului societăței, și lista tuturor membrilor societății.

M. J.

* * *

Constantin George Mano. *Documente din secolele al XVI-lea—XIX-lea privitoare la familia Mano*, 662 pp. și 10 tabele genealogice, F. Göbl-fii, București 1907.

Trecutul familiilor noastre boerești nu e cunoscut decît în linii generale; puține sint care au avut norocul de urmași, care să-și îndeplinească măcar această pioasă datorie de a cerceta și de a arăta cine au fost străbunii. De la unul din acești urmași avem bogata colecție de documente asupra familiei Mano (Manu). Notița istorică cu care să deschide volumul e frumos îngrijită, poate prea îngrijită, de a căuta originile în tradiția familiară despre un *Mano* din Italia.

Volumul mai prezintă un deosebit interes și prin numeroasele reproduceri de documente, peceți și mai ales portrete.

Cu deosebită atenție se vor citi paginile scrise—nu se dă numele autorului—pentru marele vornic Iancu Manu, „un mare caracter" din începutul vieții noastre contemporane, mare agă al Poliției pe timpul mișcării de la 1848 și caimacan la 1858; o biografie scrisă cu multă căldură și simpatie.

M. T.

* * *

T. A. Bădărău. *Organizarea și viața animalelor descrise pe înțelesul tuturor.* Iași 1908, Editura Librăriei Iliescu, Grossu & Comp. Prețul 7 lei.

E o adevărată îndrăzneală atît din partea autorului cît și a editorilor de a da la lumină o carte cu conținut științific, scrisă în romînește și destinată altui public cititor decît școlarii. Cărțile de acest fel sînt rari. De obiceiu publicul care se interesează de problema științifică, se adresează cărților străine, așa încît un public cetitor pentru cărțile romînești nu există. Cîte neajunsuri decurg din această situație ne putem ușor închipui. Unii profesori universitari, de exemplu, au căutat să-și tipărească cursul; pentru a-i asigura o disfacere mai întinsă ei au adaogat pe copertă: „pentru studenții universitari și cursul superior de liceu." Din condescență pentru colegi ori amici comisiunile pentru aprobarea de cărți didactice le-au admis în învățămînt, și poate că nici trebue căutată explicarea fenomenului că, cu toate reducerile făcute în programa școalelor secundare, publicul strigă că programele sînt încarcate.

Cartea d-lui T. A. Bădărău cuprinde 520 pagini text și la urmă pe 20 pagini un index alfabetic; planul urmat e metodic ca pentru școlari. Dl. Bădărău caută în primul rînd să dee cetitorilor cunoștinți zoologice, descriind organizarea și vieața animalelor, și complectează cu modul acesta lipsurile din învățămînt; în al doilea loc d-sa caută să ușureze orientarea în chestiunile biologice, și fiecare capitol arată cetitorului însemnătatea uriașă a genialei concepții a lui Darwin; spre sfîrșit întîlnim chiar descrierea pe scurt a teoriei transformiste. Grație numeroaselor figuri, împrăștiete, am putea zice, cu oarecare lux în toată cuprinderea cărții, înțălegerea structurii animalelor și a funcționării organelor e foarte ușoară. Cartea e menită să aducă reale servicii celor care ar consulta-o, și trebue felicitați atît autorul cît și editorii pentru sacrificiile ce le-au făcut cu darea ei la lumină.

Dr. P. B.

* * *

A. Müller-Guttenbrunn. *Götterdämmerung.* Ein Kulturbild aus dem heutigen Ungarn. Dritte Auflage, Wien-Leipzig, 1908.

Succesul acestui roman, a căruia a treia ediție apare abia trei luni după cea dintăi, nu se datorește însușirilor sale estetice. Autorul nici nu urmărește scopuri estetice, ci, în formă de roman, ne dă o istorie politică și culturală a Ungariei din ultimii ani. Forma de roman îi dă numai putința de a fi mai franc în aprecierea caracterelor și acteior diferitelor personaje politice ale Ungariei de azi, care se ascund sub pseudonime străvezii.

Și aceste personaje sînt: Feyérvary, Kristöfy, Apponyi, Polonyi, Fr. Kossuth (Kömöry, Dr. Desrőh, Dr. Boldog, etc.)...

Autorul, d. A Müller-Guttenbrunn, este un german din Ungaria, care însă demult locuește în Viena. Pătruns de mîndrie națională germană, indignat de lașitatea Nemților din Ungaria, cari—membri ai unui corp național de *100 milioane* de suflete—afectează un patriotism *maghiar* și își trădează

limba și tradițiile culturale în favoarea unui mic popor de 7 milioane,—autorul îndeamnă pe conaționalii săi la luptă împotriva șovinismului maghiar, în unire cu celelalte naționalități din acest stat poliglot, și mai ales *în unire cu Romînii.*

Fabula romanului este foarte simplă.

Eroul romanului, un *șvab* din Banat, Georg Trautmann, care de tînăr a fost silit să plece din țară, și face o strălucită carieră de inginer în Anglia și America.

Crescut astfel în afară de atmosfera „idolatriei" naționale, Georg Trautmann se întoarce în patrie, ca om matur, se entuziasmiază de ideia de a-și servi țara prin vaste lucrări de canalizare a Dunării,—*dar nu poate face nimic util,* nu poate măcar duce o viață compatibilă cu demnitatea lui de om,—numai fiindcă e neamț, și vrea să rămînă neamț.

În acest cadru ni se desfășoară viața socială, pe toate treptele ei, peripețiile luptelor politice din ultimii ani, condițiunile intolerabile de viață pentru naționalitățile Ungariei, și nu numai pentru ele, dacă ele sînt oprimate politicește,—țărănimea maghiară însăși e aruncată în mizerie neagră, în ignoranță și robie.

Opresiune, sărăcie, lipsă de cultură, corupțiunea unei clase dominante de „gentri", lipsită de temelie morală și de reală forță socială,—această tristă realitate se ascunde în dosul fațadei înșelătoare de zgomotos patriotism oficial.

Autorul are multă simpatie pentru Romîni, și îi dă ca exemplu Nemților.

Dupăce descrie un sat romînesc, el spune de pildă:

„Cine nu este orbit de prejudecată, „trebue să vadă chiar în mărturiile „acestea ale unei culturi romanice (ar„hitectura caselor țărănești) dovada, „că acest popor face parte din sfără„măturile Daciei lui Traian, că el este „*poporul primordial* (Urvolk) *al a„cestei țări.* El a fost sărac și robit, „dar cu încetul s'a deșteptat din som„nu-i bimilenar.... El rezistă calăului „statului Ungar mai bine decît Șva„bii".... (p. 32).

E o carte, care trebuește cetită de toți cari vor să cunoască adevărul asupra Ungariei de astăzi. E bine să o cetească la noi și aceia, care confundă simțul național cu *xenofagia.* Poate își vor da seamă, *unde* aceasta poate duce, chiar din punctul de vedere al culturii naționale.

C. Șr.

* * *

Jean-Paul Nayrac. *La Fontaine.* Paris, 1908. Henri Paulin et Co. Prix 5 francs.

Un nou volum asupra marelui fabulist francez, după studiile lui Taine, Sainte-Beuve, Brunetière, Faguet, Lanson, Paul Mesnard și alții, ca să nu amintim decît pe cei mai mari,—e cam greu să nu-l ei în mînă cu oarecare neîncredere... Ce se mai poate spune nou despre La Fontaine, după ce au cugetat asupra lui și au scris criticii cei mai de frunte ai Franței?...

Dar cînd ai închis volumul, vezi că nu l-ai cetit degeaba, că, cu toate micile nemulțumiri pe care le ai pe ici pe colea, o nouă figură a lui La Fontaine, mai bine accentuată, mai complectă, a răsărit cu încetul din paginile cînd greoae și sterpe, cînd bogate și interesante ale lui J. P. Nayrac.

Și tocmai aceasta a urmărit autorul.

Din citirea operelor și scrisorilor lui La Fontaine, din studiul vieții și sufletului lui, autorul și-a format despre caracterul și firea marelui „Bonhomme" o părere întrucîtva diferită de a predecesorilor săi,—și această fizionomie nouă a fabulistului voește să ne-o dee în studiul său.

Ceia ce aduce nou în lucrarea sa J. P. Nayrac, pe lîngă metoda riguroasă psihologică de cercetare, este

că, pentru a aprofundà până în cele mai întunecoase adincimi sufletul marelui artist, autorul nu se bazează numai pe operele cele mai însemnate ale lui La Fontaine, ci dă un loc mult mai larg, în cercetările sale, corespondenței particulare, poeziilor ușoare, ocazionale, baladelor, „epistolelor", epigramelor și celorlalte manifestări mărunte și zilnice ale sufletului fabulistului. Căci, după cum cu dreptate spune autorul, dacă operele mari ne arată unitatea conștiinții unui scriitor, ne dezvălue tendințile tari și durabile ale sale, apoi operele spontanee, acele care nu au fost cizelate și muncite mult, ne dau mai bine omul, întrucît ele sint lipsite de orice calcul și de orice ipocrizie interesată. Surprindem oarecum în operele spontane manifestările adevărate ale personalității, tot ce omul are mai personal și mai original.

Asta nu însamnă că J. P. Nayrac nu se folosește deloc de operele „de longue haleine" ale fabulistului francez; el le utilizează, dar numai în al doilea rind și numai ca izvoare de informații pentru cunoașterea sufletului scriitorului.

Cit despre opera în sine și pentru sine a lui La Fontaine, ea nu-l interesază pe Nayrac: el face psihologie, nu critică literară. Așa că valoarea artistică a scrierilor lui La Fontaine, autorul o ea ca stabilită, nu caută s'o scoată el în relief, și nici nu analizează opera marelui fabulist.

Pentru studiul său, foarte sistematic de altfel, J. P. Nayrac își fixează dinainte cadrele în care se va mișca: ele sint titluri generale din orice tratat de psihologie; găsim astfel capitole ca: „Memoria lui La Fontaine", „Imaginația lui", „Sensibilitatea", Voința, „Caracterul", etc...

Acest sistem, care desigur are avantajele sale, prezintă și oarecare inconveniente: pe lingă aerul de aceia ce s'a obișnuit a se numi în stilistică „meditațiune artificială", pe care-l dă întregului studiu, apoi mai silește pe autor să ne dea unele capitole în care să se dovedească lucruri așa de elementare, cum e acela din capitolul despre „Memoria lui La Fontaine", în care autorul, pe baza a o mulțime de exemple și citații, dovedește că La Fontaine are memorie pentru tot ce-l interesează și nu are pentru tot ce nu intră în preocupările lui!...

Dar, să urmărim în linii mari studiul îngrijit și conștiincios al lui J. P. Nayrac.

Dupăce arată factorii ereditații lui La Fontaine, Nayrac se ocupă cu evoluția fizică și psihică a fabulistului: el ne desvălue aplecările marelui „bonhomme" către viața ușoară și fără griji, plăcerile cetirii, în special a povestirilor de amor, lipsa de sentimente pentru soția și copilul său; apoi greutățile materiale prin care trece și luptele începuturilor ca scriitor până la vrista de 44 de ani, cind apar primele *povestiri*, urmate după trei ani de primele *fabule*, cind caracterul lui La Fontaine e format și geniul lui desăvirșit.

Dela familia mamei sale La Fontainne a moștenit mai ales însușiri: în familia acesteia erau în general oameni deștepți, vii și cunoscuți prin longevitate; despre tatăl său a moștenit oarecare defecte: lenea, prolixitatea și risipa. Ca om era stingaciu, naiv și foarte distrat; greoiu în mișcări, dar viu ca inteligență. Încă de tinăr s'a arătat iubitor de mincare, de băutură și de femei. Cu toate acestea, foarte mult iubea și admira antichitatea, și la vrista de 20 de ani era erudit. Dintre francejii admira și citea mai ales pe Malherbe, Voiture, Marot și Rabelais.

Dintre facultățile sufletești, imaginația e foarte bogată la el; imaginația lui La Fontaine se caracterizază prin tendința de a concretiza; el excelează la punerea în scenă; nu poate însă utiliza imaginația pentru scene mari, de aceia poate și-a ales mai cu samă fabula, în care excelează. El are multă finețǎ și vede răpede comicul, mai ales comicul situațiilor; tipurile lui sint psihice, nu fizice, ceia ce denotă o mare putere de a pătrunde în suflete. Sensibilitatea lui La Fontaine e foarte delicată: totul îl impresionează și îl pasionează; e un afectiv, dar de o afectivitate trecătoare, puțin durabilă. Voință nu prea are; e ușuratic și nestatornic.

În concepția asupra vieții La Fontaine e optimist: uneori apare ca un fatalist. Ca psiholog e un fin analist și auto-analist. În opera lui se găsesc presurate foarte interesante observații asupra simțurilor, pasiunilor, voinții, asupra timidității, a geloziei, etc.

Ca om în societate e greoi, distrat și adesea ridicol; dar îndată ce-l interesează ceva, se înflăcărează, și atunci e foarte interesant. Ca suflet, e un egoist, care uită repede binele ce i se face,—dar tot așa de repede și răul. Lenea, slăbăciunea și indolența sint cele trei defecte obișnuite ale lui.

Luat în totul La Fontaine e un caracter multiplu și foarte variat. Astfel autorul, pentru a caracteriza acest suflet, ni-l prezintă ca: a) un sensual, b) vizual-motor, c) egoist, d) meditativ, e) inconsecvent și f) impulziv. Cu aceste variate fețe ale caracterului său, La Fontaine e „reprezentantul cel mai pur al spiritului francez",—și poate tocmai de aceia unul din cei mai mari scriitori ai Franței.

*

Jean de Gourmont. *Henri de Régnier et son oeuvre*. Paris, 1908. Société du Mercure de France. Prix 0.75.

E unul din cele mai interesante volume din biblioteca „Les hommes et les idées" pe care o editează marea revistă franceză „Mercure de France". Cunoscutul literat și critic Jean de Gourmont ne dă un studiu asupra fruntașului poeziei simboliste franceze, Henri de Régnier.

Autorul nu intră în analiza amănunțită a sufletului și operelor poetului. Nici nu se poate face în șeptezeci de pagini un studiu complect asupra unui scriitor atit de fecund și de variat, cum e Henri de Régnier. Totuși în această privire repede, J. de Gourmont îmbrățișază toate manifestările activității literare a lui H. de Régnier și ne dă și oarecare date asupra vieții poetului, fixind în linii mari și evoluția sufletului său, cum ea transpiră din volumele ce apar aproape în fiecare an, până la deplina lui maturitate.

Henri de Régnier, care în curind împlinește 44 de ani, a colaborat la primele reviste în care curentul simbolist a început a se afirma, ca un fel de „dizidență" a parnasianismului, evoluind din acesta supt influența ideilor filosofice ale lui Kant, Hegel, Schopenhauer și Hartmann. A fost timp de zece ani admiratorul lui Mallarmé și frecventatorul cel mai asiduu al reuniunilor ce se făceau Marți sara la el, a cunoscut pe Sully Prudhomme și pe Leconte de Lisle, și a fost prietin cu Hérédia, pe a căruia una din fiice —poetă și ea—a luat-o în căsătorie.

În primele timpuri, H. de Régnier a fost influențat de poeții de pe atunci și mai ales de Mallarmé, dar mai apoi s'a liberat de orice influență cu apariția volumului „Poèmes Anciens et Romanesques" (1890) personalitatea sa e pe deplin formată. Începînd dela această dată mai ales, Jean de Gourmont caracterizază în scurt volumele de versuri ale lui H. de Régnier, analizind mai amănunțit citeva poezii care i se par mai caracteristice.

Poezia lui H. de Régnier este, după expresia lui Jean de Gourmont, „glasul unei rase": în ea găsim toate du-

rerile și bucuriile mute de veacuri ale unui neam; ea ne emoționează nu numai prin emoția proprie a poetului, ci și prin reflexul obscur și indepărtat al suvenirelor atavice. H. de Régnier e un om de gîndire și totodată un poet cu o viziune foarte precisă, care se tradează prin imagini reale și de o mare minuțiozitate. Poezia lui e o muzică precisă și vagă totodată, un fel de radiare care te cuprinde și te învălue pe nesimțite; ea se caracterizază printr'o mare putere de sugestiune și printr'un fel de intuiție misterioasă, ce nu se poate defini, dar pe care o simți din fiecare pagină.

Limba lui H. de Régnier e bogată și armonioasă, compoziția metodică, poetica foarte simplă. Cu mijloace simple el redă cu aceiași tărie realitățile cele mai concrete și gîndirile cele mai abstracte.

Ca povestitor și romancier H. de Régnier ne apare ca un stilist neîntrecut, foarte minuțios în analiza sufletului omenesc și în notarea tuturor nuanțelor și finețelor, știind totodată să conducă cu îndemânare și intriga, care la el e de obiceiu dublă și prin urmare mai apropiată de viața reală.

H. d Régnier a scris și critică, fiind mai mulți ani redactor la partea literară de la „Mercure de France", unde scrie și azi. Studiile lui asupra lui Michelet, Vigny, Hugo, Mallarmé și alții sînt foarte interesante prin observațiile juste și prin înțelegerea adîncă a operelor și a sufletelor scriitorilor. A ținut în America mai multe conferinți literare—asupra lui Vigny, Verlaine, asupra simbolismului, a parnasianismului, etc.—, care toate au fost foarte apreciate.

Astfel opera lui H. de Régnier e foarte bogată și variată, una din cele mai importante printre acele ale scriitorilor generației lui.

Volumul are și o fotografie a poetului și un drăgălaș autograf, pe care ne facem plăcerea de a-l transcrie:

Le vrai Sage est celui qui fonde sur le sable
Sachant que tout est vain dans le temps éternel
Et que même l'amour n'est guère plus durable
Que le souffle du vent ou la couleur du ciel.

M. C.

* * *

Michel Bakounine. *Oeuvres. Les ours de Berne et l'ours de Saint-Petersbourg (1870) Tome II.—Lettres à un Français (1870).—L'empire Knouto-Germanique 1870—1871.* P. V. Stock, Paris. 1907. Bibliothèque sociologique.

Ar fi zădarnică o expunere completă a ideilor ce formează sistemul lui Bakounine, deoarece chiar baza lor e defectuoasă.

Bakounine s'ar putea caracteriza ca un spirit romantic, atît în activitatea sa teoretică, cît și în aceea de luptător în mișcarea proletariatului. E un spirit romantic în senzul că nicări în dînsul nu se găsesc urmele vreunei manifestări de realism. W. Sombart are o observație adînc cugetată: Anarhismul, ca concepție ideologică, e expresia unei țări, unde domnește proprietatea țărănească, și nici nu poate prinde oarecare rădăcini decît într'aceste condiții. Bakounine poate servi ca o ilustrație a acestei afirmări, căci sub aparența sa socialistă, el e un individualist. Chiar profesiunea sa de credință socialistă se îndepărtează de ceea ce însemnează în mod obișnuit cuvîntul *socialism*, prin care de obiceiu înțelegem marxismul.

Prin socialism, Bakounine înțelege acele concepții și mișcări sociale, care au ca țintă nimicirea exploatării, ori de ce natură ar fi exploatarea și ori prin ce mijloc s'ar ajunge la acest rezultat. El vorbește de socialismul tinzînd la întărirea proprietății țărănești individuale, deoarece țăranul urăște

orice măsură care îi ia o parte din produsul muncii lui, după cum vorbește de socialismul izvorît din idealul proletar.

Bakounine nu numai legitimează proprietatea țărănească, dar se arată partizanul perpetuării ei și, conform concepției lui, denumește de socialiste mișcările țărănești, care au fost îndreptate în contra asupritorilor lor, în diferitele perioade istorice.

Intreaga activitate a lui Bakounine se razimă pe idealul său: *libertatea*. Această libertate, crede el, va fi cîștigată de muncitorii proletari, prin realizarea programului comunist, iar de către clasa țărănească va fi cîștigată prin alte măsuri, păstrîndu-se proprietatea individuală. „De unde le-a venit lucrătorilor această pretenție pe cît de ridiculă, pe atît de arogantă, tot atît de nedreaptă, pe cît de funestă, de a impune idealul lor politic și social celor zece milioane de țărani (Francejii), care nu-l voesc" (pag. 240).

Dar nu trebue să credem, că Bakounine se afundă în cercetarea tendințelor, care cîrmuesc producția agricolă, și care fac cu putință menținerea proprietății țărănești.... El nu se prea încurcă cu mult balast economic!

Deși el invoacă necesitatea unor programe deosebite, pentruca aceste două categorii economice muncitoare, proletarii și țăranii, să ajungă la dobîndirea libertății depline, zdrobind formele de exploatare, e departe de a fi pus chestia cu claritatea necesară importanței ei. Mai mult încă, el se contrazice de la o scriere la alta. Pe deoparte crede că va triumfa idealul socialist al proletarilor și că întemeetorul organizației socialiste va fi proletariatul revoluționar, care va fi nevoit să învingă celelalte clase sociale, și pe de altă parte e adversarul ireductibil al oricărei măsuri impuse, fie chiar și de proletariatul muncitor, celorlalte clase, care nu pot fi socialiste. E vrăjmaș neîmpăcat al oricărei organizații, care izvorăște din principiul de autoritate.

Intregul sistem al cugetării lui Bakounine pornește dela *două greșeli* mari, din care cauză întreaga lui activitate a trebuit în mod necesar să fie sterilă: 1) *O concepția fantastică a revoluției* și 2) *Nepriceperea acțiunii legalitare*, a luptei legale. Ca rezultat al acestor erori e anarhismul.

1) Credința sa e că revoluția e un panaceu universal, și pentru transformarea societății, organizată în clase antagoniste, e de ajuns propaganda revoluționară-anarhistă. Iluzia sa se raportă atît asupra eficacității, cît și asupra originii revoluțiilor. După interpretarea economică a istoriei, revoluția nu-i decît ultimul termen al unei serii de transformări economice, cînd vechile raporturi juridico-politice și instituțiile, care le garantează, intră în conflict cu noile puteri producătoare, care s'au dezvoltat în sînul vechii societăți, și aceasta a devenit prea îngustă pentru ele.

Cîtă vreme clasele, în care e împărțită societatea, nu au variat în raporturile lor reciproce, atîta timp orice încercare revoluționară nu va putea transforma organizația existentă, căci nu s'a produs dezechilibrul între starea de fapt și ordinea de drept.

Anarhismul presupune că revoluțiile pot fi produse printr'un plan combinat în mintea cuiva și apoi răspîndit prin propagandă, pe cînd ele, în realitate, sînt niște rezultate ale unei situații date, născîndu-se din cauze obiective. *Concepția nerealistă a revoluției* se transformă la Bakounine în „putschismul" revoluționar.

2) El e adversarul votului universal și al organizării muncitorilor ca partid politic, căci aceste măsuri de luptă legală slăbesc sentimentul revoluționar. El disconsideră acțiunea

legalitară a proletariatului german, căci trece de orizontul gîndirii lui.

Dar tocmai mişcarea pur revoluţionară a muncitorimii a fost prima ei formă de manifestare şi constitue mai mult un simptom al lipsei de maturitate, şi revoluţionarizmul dispare în măsura în care experienţa proletariatului creşte.

Activitatea lui Bakounine, privită din aceste puncte de vedere, justifică aprecierea unuia din fundatorii marxismului, care spunea că anarhismul lui, în loc de a folosi proletariatului, face jocul reacţiunii. Direcţia „Bakouninistă" ar însemna un adevărat regres, traducîndu-se printr'o risipă de puteri şi de timp.

*

Jean Cruet. *La Vie du droit et l'impuissance des lois.*—Bibliothèque de philosophie scientifique, Paris. Ernest Flammarion, 1908.

Cu trecerea vremii, idei, odinioară îndrăzneţe, se răspîndesc în conştiinţa publică, pentru care ele devin drepturi cîştigate.

Această reflecţie ne-o sugerează cartea lui J. Cruet, în care acesta respinge concepţia raţionalistă în drept, după care mintea, prin dogmatismul sistemelor, transformă după voe viaţa socială,—şi admite că desvoltarea istorică se face din cauze obiective. Deşi nu e un materialist, totuşi i se pare evident, că mersul istoriei se impune conştiinţilor individuale.

J. Cruet e un partizan al părerii, după care societatea e un izvor spontan de drept, şi socoteşte că dezacordul între legea scrisă şi viaţa zilnică este perpetuu şi inevitabil. Legea, fiind o manifestare a unui anume echilibru social, cu trecerea vremii în mod fatal ajunge să fie incongruentă cu viaţa zilnică, care scapă de sub reţeaua generalităţilor sale.

Exprimînd anumite trebuinţi, legislaţia unei epoci devine nepotrivită pentru interesele, care n-au putut fi prevăzute în momentul alcătuirii ei.

Pe lîngă legea scrisă, societatea creează un drept uzual, care se menţine lăturalnic şi chiar de multe ori împotriva textelor. Din trebuinţile neprevăzute de legiuitor, din obiceiuri, din curente, care circulă în jurul literii legii, cu vremea se formează norme, ce se întăresc în conştiinţa poporului şi, impunîndu-se, ajung să se prefacă în texte scrise.

Se poate astfel spune că viaţa socială experimentează dreptul, mai înainte ca acesta se se prefacă în lege scrisă. „Legea e pentru naţiune un mijloc comod de a lua conştiinţă de cutumele sale".

Puterea neistovită a energiilor individuale nu trebue stingherită, căci din desvoltarea şi cooperarea lor rezultă o putere uriaşă şi această viaţă socială în practica ei e conţinutul puternic al formelor de drept.

Arătîndu-şi părerile sale în ce priveşte ideia de suveranitate, J. Cruet arată importanţa sindicatelor, organizaţii economice ale muncitorimii, în transformarea înţelesului acestei naţiuni: „Arbitrajul obligator are de efect transformarea contractului de muncă într'o regulamentare hotărîtă de o autoritate superioară părţilor, după cum autoritatea politică este superioară cetăţenilor.

„Dintr'o convenţie liber făcută între două părţi, noi vedem astfel, că în mod progresiv *contractul de muncă devine o lege votată* de o majoritate, dacă nu impusă de o minoritate activă unei majorităţi pasive".

Raporturile juridice, continuă Cruet, sînt o funcţie a realităţii sociale, în care s'au produs. Indivizii şi clasele sociale caută justificarea acţiunilor lor în teorii juridice, morale, etc., care iau aparenţa unor adevăruri aprioristice. Activitatea practică, reflectîndu-se în raţiune, determină alcătuirea unor concepţii, care s'o justifice, şi aceste sisteme ideale, prin care omul vrea să-şi dee samă de activitatea sa, iau forma unor adevăruri absolute.

Astfel judecata omenească crează nişte iluzii, în care diferitele generaţii cred. In loc ca aceste concepţii să fie considerate ca produsul unor împrejurări determinate, dinpotrivă lor li se atribue puterea magică de a cîrmui realitatea obiectivă.

J. Cruet însă nu-i complect. Iluzia, ce o sufere mintea omenească, crezînd că concepţiile astfel formate exprimă raporturile obiective dintre lucruri ridicîndu-le la rangul unor principii absolute, — nu poate dura infinit de mult. Cu trecerea vremii omul începe să cerceteze şi propriile lui iluzii, şi inteligenţa lui analizează la rîndul lor aceste concepţii justificative, căutînd producerea lor în legătură cu împrejurările ambiante.

Judecata omenească dezabuzată se emancipează privind lucrurile cu ochii criticii şi, reflectîndu-se asupra sa însăşi, analizînd propriile produse ale spiritului omenesc, judecata ajunge să conceapă raporturile reale între lucruri. De-acum mintea, ştiinţificeşte disciplinată, nu mai alcătueşte justificări, în care apoi să creadă singură... Ea îşi distruge idolii, pe care-i crease.

Intr'un alt capitol, J. Cruet arată că legea este expresia diferitelor interese în luptă. Un text de lege nu are valoare în sine; el nu o capătă decît dacă este cineva în dosul lui, care prin propria-i energie să-l valorifice, insuflîndu-i viaţa. Conţinutul legilor nu-l formează legiuitorul, ci energiile sociale, care se servesc de dînsele în anumite scopuri.

Modul cum concepe el transformările revoluţionare aminteşte concepţia materialistică a istoriei, întru cît ele le consideră ca izvorînd din motive obiective. Totuşi J. Cruet nu e un materialist. Pe cînd, după concepţia materialistă, modificările întîmplate în infrastructura societăţii, adică modificările ce le sufere echilibrul între clasele existente,—clase considerate ca diferenţieri economice,—atrag cu dînsele revoluţionarea întregii suprastructuri, în care se reflectează trebuinţile ideale ale claselor ce compun infrastructura economică; J. Cruet deşi crede că într'o transformare revoluţionară o anumită stare de fapt se traduce într'o stare de drept, însă el nu arată dacă priveşte aceste elemente active, ce reformează societatea, ca alcătuind ceia ce se denumeşte infrastructura economică. El nu lămureşte dacă în dosul fiecărei clase revoluţionare se arată un element economic.

Astfel, acest scriitor nu caută puterea mişcătoare a istoriei, în sistemele prin care oamenii vreau să-şi explice lucrurile, ci dă înfăţişate tainicei vieţi zilnice. Iată însă cum apreciază J. Cruet materialismul istoric:

„...Dar la adepţii materialismului istoric se găseşte adesea această parte de idealism, care consistă în a socoti ca adevăr demonstrat o ipoteză numai plauzibilă.

„Este într'însul, cum a spus Tarde, o travestire pozitivistă a spiritului de himeră".

Vorbind despre codul Napoleon, explică răspîndirea lui fără samăn, din cauză că în ţările unde a fost introdus, existau tendinţi, ce-şi găseau expresia în această codificare, însă Cruet nu arată precis natura acelor tendinţi, care găseau gata „formula unui drept elaborat în mod obscur" în sînul acelor naţiuni. Acest lucru se explică mai limpede, arătîndu-se că răspîndirea acestui cod a fost urmarea răspîndirii mondiale a civilizaţiei capitaliste.

I. N.

Revista Revistelor

Luceafărul (Septembrie și Octombrie).—Frumoase poezii de Octavian Goga: *Coșașul*, *Prima lux*, *Răsună toaca*,—toate „din volumul ce se va pune sub tipar“, cum spune autorul intr'o notiță,—volum pe care il așteptăm cu plăcere și, impreună cu noi, credem că tot publicul romin.

Sămănătorul.—Septembrie.

Cetitorii iși aduc aminte, că in discuția asupra democratismului, d. A. C. Popovici mereu invoca dreptul „fruntașilor firești“ de a conduce poporul—și pentru *acest motiv* combăteau mai ales *democrația*.

La intrebarea ce, vădit, i s'a părut indiscretă, dar *cine* sint acești „fruntași“, in numele cărora se războește, d. A. C. Popovici aduce un răspuns, pe care sintem datori să'l semnalăm cetitorilor—anume d-sa spune *că nu a pus incă* această chestie „specială“, și urmează... profeția: „Cind o voiu „pune *eu*, tot *eu* o voiu lămuri. Iar de „pus, o voiu pune, cind voiu crede *eu* „că-i este timpul“ (Toate cursivurile acestui majestos „eu“ aparțin d-lui Popovici).... (No. 38).

Așa dar cetitorii, sperăm sint lămuriți:

La intrebarea,—dacă „democrația“ pe care d-sa o combate, nu este aceea pe care o ințeleg toți democrații și „oamenii serioși“ (Elveția etc), pentru ce se războește impotriva lor, iar dacă acceptă *concepțiunea lor*, pentru ce tăgăduește existența democrației,—d. A. Popovici răspunde prin personalități și injurii.

Iar in ce privește pe „fruntașii firești“, pe cari ii opune „guvernării poporului, d-sa ne spune că este o taină, pe care, după zece luni de discuție, nu crede insă util să o desvălue cetitorilor, sau nu-i crede incă pe aceștia demni de.... impărtășenie....

Pentru cei deprinși să judece și să discute după regulele logicii vulgare, aici e nodul chestiunii intregi, fără deslegarea căreia toată contraversa n'are nici un rost, oricită varietate de caractere tipografice s'ar intrebuința pentru a culege odată pe săptămină cite 15 ori in fiecare articol cuvintele mistice, de „fruntași firești“.

Dar pentru *revelațiuni* profetice logica nu există, se cere numai „credința și simplicitatea de inimă“...

Asistăm pur și simplu la un fel de ritual misterios, unde nici o discuție profană nu incape. Și deci, in adevăr, am greșit, intrucit dela inceput nu aveam ce căuta acolo. Trebuia numai să semnalăm faptul, cu reverența impusă oricărui om civilizat față de un rit străin, și să trecem.

Ceea ce facem acum, și vom face și de acum inainte.

De altfel *trece* și viața insăși: pe cind d. Popovici oficiază, revelează și profetizează impotriva „democrației“, in Ardeal deputații romini convoacă adunări populare, cari votează moțiuni pentru „frăție, egalitate și libertate“, pentru sufragiul universal și.... pentru alianța cu socialiștii....

Studii filosofice. (Volumul II, Fascicula 4).

D. C. Antoniade incepe un studiu asupra *Filosofiei lui Bergson*, tratind in această fasciculă, cu pătrunderea și claritatea sa obișnuită, despre metoda filosofului francez și despre ideile acestuia asupra intensității și duratei idei cuprinse in prima sa operă „Les données imédiates de la conscience.“

D. Draghicesco, intr'un articol scurt despre „Determinizmul social și procesul istoric“, arată coincidența dintre concluziile sociologice ale filosofiei lui Bergson și ideile susținute de d-sa in operele sale anterioare „Problème du determinisme social“ (1903) și „Du rôle de l'individu dans le déterminisme social“. (1904).

D. G. Antonescu, intr'un articol, destul de greoi, asupra *importanței pedagogice a individualității*, schițează evoluția istorică a problemei, analizează noțiunea individualității servindu-se de cercetările recente ale lui Neumann și susține importanța practică pe care o au pentru cunoașterea individualității elevilor, caracteristicele școlare făcute asupra lor de profesori sau de diriginți, cași conferințele profesorilor aceleiași clase.

Mai remarcăm un minuscul articol al *d-lui Eugen Porn* asupra *criticei estetice*; o comunicare cu un lux de detalii inutile de *d. Ilie Ghibănescu* asupra *institutului de sociologie Solvay* din Bruxelles, și o recenzie a *d-lui Rădulescu Motru* asupra interesantei opere a lui Heinrich Maier „*Psychologie des emotionalen Denkens*“.

Noua Revistă Romină (No. 1). A reapărut ca revistă săptăminală.—Consacrată mai mult discuțiilor,—pe cind cele mai multe dintre reviste fac *prea* multă literatură,—indoelnică,—această revistă socotim că e binevenită, mai ales că d. Motru se pare că a cam părăsit atitudinea dușmănos-neștiințifică din *Cultura romînă și politicianismul*, devenind mai obiectiv și mai comprehensiv.

La Nouvelle Revue (Septembre 1908).

Intr'un articol interesant și bine informat, L. de Saint-Fégor se ocupă de **problema aviațiunii**, arătind principiile pe care se bazază incercările făcute de oameni pentru a cuceri domnia vazduhului, starea actuală a acestei chestiuni și rezultatele probabile ale sforțărilor aviatorilor de toate neamurile. Ideia de a zbura a venit oamenilor din observarea zborului păsărilor in aer. Aerul, acest fluid compresibil, care e de 800 de ori mai ușor decit apa și decit corpul omului, opune o oarecare rezistență oricărei sforțări violente făcute pe o suprafață plană ori concavă. Această rezistență o utilizază păsările; ar putea-o utiliza și omul, dar, păstrind proporțiile, el nu are in brațe puterea pe care o au păsările in aripi: dacă o pasăre cheltuește, ca să zboare, 4 kilogrammetri pe secundă la fiecare kilogram, apoi un om, care cu haine și cu oarecare mașinării ajutătoare ar cintări 150 kilograme, ar avea nevoe de o sforțare de 600 kilogram-metri ca să zboare, pe cind el nu poate da decit 4 ori 5. De aceia omul a recurs la mijloace mecanice. Mai intăi s'a incercat cu *zborul ramat* (vislit) ca al păsărilor cind dau din aripi, dar nu s'a ajuns la nimic, și după ce s'a studiat mai bine zborul păsărilor (mai ales prin fotografia instantanee) s'a văzut că niciodată omul nu are să poată realiza mecanic niște aparate așa de volubile și de perfecte ca aripele. Atunci s'a recurs la *zborul planat*, acel pe care-l observăm mai ales la păsările mari, cind inaintează, in virtutea iuțelei date, fără să mai bată din aripi.

Plutirea se face atunci din cauză că aerul de dedesubt, din cauza iuțelei cu care e apăsat, opune rezistență corpului ce vrea să cadă. Pe acest principiu se bazează *aeroplanele*: e vorba să avem o suprafață fixă, un propulsor și organe de orientare. Dar aice se ivește o altă greutate: ne trebue să avem o mare desfășurare de energie cu niște aparate cît se poate mai mici și mai ușoare. De aceia până la mijlocul secolului trecut nu s'a ajuns la nici un rezultat practic: orice cal-vapor cerea 80 kilograme de greutate. Către 1880 deabia s'a ajuns, cu electricitatea, la 25 kilo de fiecare cal-vapor; iar acum în urmă, cu motoarele cu esență, dau un cal-vapor la 2 kilograme de greutate. Aceasta a făcut ca încercările de azi să dea rezultate așa de încurajătoare. Dar mai rămîn alte greutăți: chestiunea motoarelor, care ar trebui să fie perfecte, dar care azi lasă încă mult de dorit, și mai ales chestiunea stabilității suprafeței plane în aer. De stabilitatea suprafeței plane atîrnă putința zborului, —dar această stabilitate nu o avem încă. Aeroplanul are nevoe de două feluri de echilibru, longitudinal și lateral. Primul e dat de inclinarea pe care aeroplanul trebue să o aibă în sensul direcției ce o ia în mers, pentru ca aerul trecînd pe sub el să-l menție în aer: trebue ca unghiul făcut în această inclinație să nu fie prea mare, nici prea mic, căci în aceste cazuri aparatul cade, ne mai fiind susținut de rezistența aerului de sub el. Al doilea echilibru, cel lateral, cere ca suprafața plană să nu se încline de loc mai mult într'o parte decît în cealaltă, căci atunci aparatul se răstoarnă ca o barcă ce s'ar apleca prea mult într'o parte. Ambele aceste două feluri de echilibru sînt foarte grele de obținut, mai ales că aviatorul are a se ocupa, în timpul zborului, de prea multe lucruri de odată. De aceea aviatorii de azi, Wright, Farman, Delagrange, etc., nu pot sta în aer atît cît le-ar permite funcționarea motorului și proviziunea lor de esență; sînt nevoiți să se coboare îndată ce pierd ceva din stabilitate. Și superioritatea unui Wright, de pildă, e datorită nu numai mașinei sale, ci mai ales sîngelui rece, iscusinții sale. (De altfel, după cum știm, pentru premiul cel mare de aviațiune, s'a pus condiția ca aviatorul să învețe alte cîteva persoane să conducă mașina). In fine, afară de aceste greutăți, mai sînt și acele a ridicării și a coborîrii; în stadiul de azi a aeroplanelor, experiențele se fac pe șesuri întinse, deoarece mașinile au nevoe să alerge cîtva timp pe pămînt pentru a se putea ridica și tot așa pentru a se cobori și opri din mers. Idealul ar fi ca ridicarea și coborîrea să se facă pe loc. La aceasta se va ajunge poate prin helicoptere, aparate cu helice (ca la vapoare), mai ales dacă se va face o combinație între aeroplan și helice.

Diplomatul Ragueni ne dă cîteva date interesante asupra vieții și activității **Marchizului di Rudini**, ministrul de curînd mort al Italiei, care a avut un mare rol în apropierea ce s'a făcut în ultimul timp între Franța și Italia.

George Sand la Nohant este titlul unui articol, în care Paul-Louis Hervieu ne dă informațiile ce le-a cules la fața locului (de la un preot de acolo și dela locuitori) asupra vieții simple, liniștite, așezate, caritabile a romancierei la Nohant. Bine înțeles, e vorba de viața ei de după cincizeci de ani.

Mercure de France. (Septembrie, 1908).

Cu prilejul apariției volumelor: „*Le Pacifisme*" de Faguet și „*Le Désarmement ou l'Alliance anglaise*" de A. Naquet, sociologul rus I. Novicow discută **raportul dintre patrii și chestiunea socială.** Invățatul rus combate părerile amînduror acestor scriitori francezi, păreri care se pot rezuma în următoarele: criticul Faguet crede că e *cu neputință să se păstreze patriile, dacă se suprimă răsboaele*, iar socialistul Naquet se silește să dovedească că e *cu neputință să se rezolve chestiunea socială cît timp există patrii.* Față de aceste două păreri, învățatul dela Odessa susține că *nu-i deloc nevoe de răsboae eterne pentru a păstra patriile, și nu-i nevoe de suprimat patriile pentru a putea rezolvi chestiunea socială.* El dovedește cu multă ușurință că atît Faguet cît și Naquet fac erori mari și arată, în lucrările lor, multă necunoștință a fenomenelor sociale,—ceia ce nu-i de mirare, cel puțin pentru Faguet, care în sociologie e un simplu diletant. Mai curios e că Novicov, polemizînd cu Faguet întrebuințază față de el termeni nu tocmai reverențioși,—ceia ce nu se cade față de un Faguet, chiar cînd, ca diletant, scrie lucruri hazardate ori chiar eronate... Greșala fundamentală a lui Faguet e că el confundă patria cu statul, și că nu știe că asociațiile superioare în complexitate nu distrug pe cele inferioare, ci le înglobează și le întăresc (dovadă: statul nu distruge familia, ci o protejă, etc). Din această cauză el crede că o minune a statelor Europei ar suprima patriile, naționalitățile,—pe cînd în realitate, spune Novicov, ea le-ar întări, întrucît națiunile s'ar îmbogăți ne mai răpindu-li-se brațe și bani pentru războae, și astfel naționalitățile—acele asociații care satisfac trebuințile noastre intelectuale și morale —s'ar afirma mai tare prin intrarea în viața conștientă națională a cît mai mulți indivizi din fiecare naționalitate, mulțumită răspîndirii culturii. Aceiași greșală fundamentală de a confunda patria cu statul o face și Naquet; dar pe el, ca socialist, greșala îl duce la altă concluzie: el crede că trebue să distrugem patriile pentru a rezolvi chestiunea socială. Dar mai întîiu patriile nu se pot distruge, pentrucă ele sînt naționalitățile, sînt limba, obiceiurile, tradițiile și tot ce strămoșii ne-au lăsat caracteristic și distinct față de alte națiuni. Și Novicov arată că, din contra, soluțiunea chestiunei sociale—îmbunătățirea soartei muncitorilor—va întări naționalitățile, căci azi au conștiința națională dezvoltată numai un mic număr de cetățeni, iar atunci vor ave-o mai mulți. Astfel pentru a rezolvi chestiunea socială —închee Novicov— trebue să punem ordinea internațională în locul dezordinei de azi, să stabilim raporturi juridice între popoare în loc de raporturi anarhice. Iar această stabilire de raporturi juridice între popoare, aceasta e pacifismul. Să adăugăm amănuntul interesant că Novicow vorbește și de noi, Rominii, atunci cînd vrea să arăte că în anarhia de azi statele sînt silite să caute a fi cît mai puternice; el spune că Basarabia, provincie locuită de Romini, s'ar cuveni să fie dată Rominiei; dar Rusia nu o poate de azi, pentrucă să nu devie prea puternică Rominia. Numai în epoca pacifismului, cînd nu ar mai fi frica de războae, s'ar putea face ca granițele statelor să corespundă cu granițele naționalităților.

Mai este posibilă o filosofie? se întreabă Jules de Gaultier după cetirea cărții lui Rageot „*Les Savants et la philosophie*", ale cărei concluziuni și judecăți asupra sistemelor filosofice tradează credința autorului în fragilitatea filosofiei însăși și în neputința ei de a răspunde chestiunilor pe care obiectul ei i le pune. Și răspunde Jules de Gaultier că o filosofie există, e cu putință, dar așa cum trebue înțeleasă filosofia. După cum Brunetière a proclamat falimentul științii, pentrucă știința nu deslega probleme pe care

nici nu şi le poopunea să le deslege, —tot aşa scepticii in filosofie proclamă falimentul filosofiei, fiindcă îi cer ceia ce ea nu caută să ne dee. Vinovaţi insă sint şi constructorii de sisteme filosofice, pentrucă in entusiasmul lor pentru sistemul ce l-au creat, au pretins că prin el au deslegat totul. Numai Kant a primit metafizica aşa cum trebue: filosofia lui critică a răspuns cu un nu hotărit grijelor moralităţii umane, care se intreabă dacă existenţa comportă o finalitate, dacă-i un mijloc faţă de un scop, şi dacă in acest sens ea are vre-o valoare etică. Acest răspuns ne arată că o filosofie există şi-şi indeplineşte rolul. Numai dacă privim filosofia ca determinată şi condiţionată de contradicţia intimă dintre cerinţile sensibilităţii şi exiginţele logicii, o filosofie nu-i cu putinţă, pentru că aceşti termeni sint ireconciliabili. De aceia autorul crede, după cum a mai arătat şi in volumul său *„Les Raisons de l'Idéalisme“* că numai substituind sensibilităţii etice de azi sensibilitatea estetică spiritul omenesc poate avea o filosofie care să-l mulţumească.

Mai remarcăm in No. de pe Septembrie un mare şi frumos studiu al lui Edmond Barthelemy asupra lui Saint-Simon, şi continuarea interesantelor informaţiuni pe care Albert de Bersancourt mi le dă asupra pamfletelor contra lui Victor Hugo.

Revue de métaphysique et de morale. (Septembrie). *I. Benrubi. „Mişcarea filosofică contempotonă in Germania“* tratează despre invăţămintul filosofic in universităţile germane şi despre curentele filosofice actuale. Cursurile cari ocupă primul loc in invăţămintul filozofic sint acele de istoria filosofiei, apoi vine logica şi teoria cunoştinţei. In urma acestora psihologia, mai ales cea fiziologică, şi mai in urmă etica şi ... ...ca. Chestiile centrale de metafizică sint abordat., numai in anii din urmă. Studentul in filosofie frecventează in Germania puţine cursuri, dar consacră cea mai mare parte din timpul său muncii personale. De o mare importanţă pentru el sint seminariile şi exerciţiile filosofice. In privinţa curentelor filosofice contemporane, autorul articolului deosebeşte trei direcţii acea filosofico-ştiinţifică sau naturalistă, acea Kantiană dominantă azi in universităţi şi o a treia, care se ocupă mai ales de chestiile centrale ale vieţii.

Reprezentanţii mişcării filosofico ştiinţifice au mai mult curaj decit filosofii adevăraţi in construirea sistemelor. Cel mai tipic din ei e Haeckel cu monizmul său plin de omnipotenţa legii substanţei, ceilalţi sint: Ostwald cu energetizmul său dominat de sentimentul unităţii naturii, Mach cu pragmatizmul său biologic şi profesorul Ebbinghaus din Halle cu monizmul său psihologic.

Reprezentanţii numeroşi ai kantizmului sint ostili acestor sisteme moniste. Atitudinea lor e mai mult defensivă, grija lor cea mare e de a combate adversarul, nu de a construi o lume nouă. Puntea de trecere intre monizmul savanţilor şi antipozitivizmul filosofilor e reprezentată de criticizmul lui Riehl, celebrul profesor din Berlin. Herman Cohen şi Natorp, profesori din Marburg, continuă direcţia criticizmului idealist al lui Fr. A. Lange. O atitudine mai combativă faţă de naturalizm o au: poetul filosof din Iena, Otto Liebmann şi renumitul istoric al filosofiei din Heildeberg, Windelband. Acesta a aplicat idealizmul său critic mai ales in istorie, arătind diferenţa profundă dintre ea şi ştiinţile naturii şi a format o adevărată şcoală, care numără ca reprezentanţi pe pr...sorul Rickert din Friburg, cel mai remarcabil dintre continuatorii s.. şi pe profesorii Bauch şi Cohn cari, in operele lor combat naturalizmul, psihologismul şi sociologizmul, primul in etică, al doilea in estetică. In legătură cu această şcoală sint şi lucrările de estetică ale profesorului Volkelt din Leipzig. Ca continuatori ai kantizmului, mai ales pe terenul social, pot fi priviţi profesorii din Berlin: Simmel, care combate naturalizmul istoric şi Dilthey, adversar al pozitivizmului şi al metafizicei. Singurul reprezentant al kantizmului, care crede in legitimitatea metafizicei ca ştiinţă, e ilustrul filosof din Leipzig, Wilhelm Wundt. O mare analogie cu filosofia acestuia are acea a lui Paulsen. Ambele filosofii luptă pentru o filosofie ştiinţifică şi o metodă voluntaristă, şi susţin paralelizmul psihofizic.

Dar toţi aceşti filosofi nu fac din chestiile centrale ale vieţii obiectul principal al studiilor lor. Singura excepţie in această privinţă e profesorul Rudolph Eucken din Iena. Deşi inspirindu-se din operile lui Platon, Plotin şi St Augustin, el e in primul rind un discipol al lui Fichte, care nu se mulţumeşte numai a combate naturalizmul, nici a face un compromis intre ştiinţa pozitivă şi filosofie, construind o filosofie ştiinţifică, ci inlătură orice filosofie, care nu-i autonomă, sau care se incearcă să construiască o concepţie a lumei şi a vieţii cu materialurile şi procedeele ştiinţelor pozitive. Eucken are meritul de a pune pe filosofii contemporani in faţa unei mari alternative: sau filosofia trebue să aducă ceva cu totul nou, sau nu are raţiune de a fi. Sau e un apendice accesor al ştiinţelor particulare, sau are un principiu şi un fel de a proceda sui generis, care-i permite să dea o nouă concepţie a realităţii. Convingerea lui fundamentală e că ştiinţa, arta, religia, morala, viaţa politică şi socială nu sint decit evoluţia, sau realizarea spontană a unei vieţi, a spiritului, care-şi are fundamentul in ea insăşi şi absolut de scopurile sale proprii. Spiritualitatea istorică socială nu e decit evoluţia unei vieţi a spiritului, superioară tuturor intereselor pur omeneşti. Omul nu produce viaţa spiritului, dar participă la ea ca colaborator liber şi activ. Această filosofie cu caracter mistic, numită de autorul ei activizm, conţine vederi profunde şi constitue o adevărată renaştere a filosofiei autonome.

Nuova Antologia. (Septembrie 1908) *Alessandro Chiappelli.* **Sfirşitul unui mare filosof.**

E vorba despre E. Zeller, a cărui operă intelectuală, aşa cum reesă din complexul ideilor veacului XIX, caută s'o pună in evidenţă Chiappelli.

Istoria filosofiei grece, in trăsăturile ei generale, e, fără indoială, născută sub influenţa filosofiei hegeliane. Prima educaţie intelectuală insă a lui Zeller a fost teologică. El face parte din grupa marilor teologi, liberali şi independeţi, cu un inalt spirit speculativ şi cu o solidă cultură istorică; F. Schleiermacher, Strauss, Baur, sub a căror influenţă s'a şi desvoltat. Continuator al metodei lor critico-istorice, in interpretarea vechilor texte el se alimează la glorioasa şcoală din Tübingen şi in „Teologische Iahrbücher“ publică numeroase scrieri. Ca să'şi dea samă, intru cit doctrinele păgine au influenţat originele creştinizmului, se indreaptă spre studiul filosofiei greceşti, de unde se naşte monumentala sa operă. Concepţia sa critică asupra istoriei filosofiei a fost dialectică hegeliană şi desemnul operei sale e format de metoda constructivă a lui Hegel, care incadrează istoria filosofiei in filosofia insăşi. Totuşi in succesivele ediţii se indepărtează de la această concepţie, până o condamnă prin o justă critică. Au rămas insă liniile grandioase ale edificiului şi acea abilitate de a practica mişcarea gindirei filosofice pe fondul culturii elene.

Dacă insă sistemele şi doctrinele re-

flecteaza în ele cerințele permanente și universale ale spiritului omenesc, dacă o Istorie a filosofiei trebue să fie și o educătoare a gîndirii și să măsoare valoarea doctrinelor expuse, atunci Z. prezintă un defect prin prea marea sa obiectivitate științifică. Griechische Denker a lui Gomperz îi e superioară în acest punct. Z. a fost apoi unul din premergătorii contingentismului francez de azi, reprezentat prin Boutroux și Bergson, îndepărtîndu-se dela determinismul lui Hegel și Schleiermacher și căutînd să concilieze existența și eficiența acțiunii personale cu prezența legilor universale și constante în omenire.

El e între cei dintăi, ce predică o întoarcere spre criticismul Kantian și proclamă necesitatea unei severe reviziuni a elementelor cunoștinței și a unei reluări a punctelor esențiale ale criticii filozofice, îmbogățită de experiențele științifice ale timpului nostru. N'a creat un sistem filosofic propriu, e drept; dar a avut o atitudine critică rodnică în fața creării de sisteme, arătînd liniile directive cerute de mișcarea eternă a spiritului; a întrevăzut că mișcarea filozofică se îndreaptă spre o metafizică inductivă, critică.

Cezare Lombroso. **Fericirea la nebuni și genii.** Dacă fericirea e rară și de scurtă durată, o întrerupere numai a lanțului de durere, aproape neexistentă la oamenii normali, ea se găsește poate, durabilă și complectă numai într'o casă de nebuni, la cei cuprinși de paralizia progresivă. Ei își închipue că sunt bogați, puternici, frumoși, cu toate calitățile; în ochii și în atitudinea lor se citește o adîncă mulțumire sufletească. Căci ruina enormă a întregului țesut nervos, provocată de procesele toxice și infective, ce lovesc simultan toate organele, e precedată de o iperactivitate circulatorie la periferia corpului și mai ales a crierului. Și tocmai acestei exagerate activități a circulației se datorește faptul că bolnavul se simte bine, vesel și fantazia sa aprinsă construește castele în Spania, căci dezorganizarea celorlalte țesuturi nervoase îi ia posibilitatea de control asupra sa. Acest proces e ritmic: o excesivă activitate circulatorie paralel cu o excesivă veselie și o scădere în circulație paralel cu deprimarea morală, până cînd organizmul se distruge cu totul.

La alții nebunia începe a se manifesta prin o mare activitate intelectuală timp de luni întregi pentru a fi urmată de o bruscă întrerupere, refuzînd până și mîncarea. La aceștia însă, creerul fiind mai puțin lovit, exagerațiile delirante sînt mai mici deci și bucuria. Aceasta e așa numita *nebunie circulară*, căreia sînt supuși geniile literare și artistice. Conștienți de ea se simt așa de bine încît deplora vindecarea transitorie, cum e de pildă Gerard de Nerval.

Megalomania procură și ea celor atinși clipe de fericire; cum însă ambițioșii sfîrșesc cu mania persecuției, fericirea dispare. Geniul e aproape totdeauna megaloman nu însă și fericit; pe lîngă vermele persecuției, și o puternică tendință spre melancolie, sub care cade învins, îl stăpînește. În clipele inspirației se bucură însă de o scurtă dar supraumană fericire. „Adesea simt că nu e decît un pas între intensa concentrare mintală și nebunie" scrie Beaconsfield; mărturisiri analoage găsim în Sf. Paul, Nietzsche, Dostojewschi.

Deci fericirea nu se găsește decît la cele două extremități ale geniului omenesc și încă și aici e plătită cu lacrimi amare.

Revista d'Italia (August 1908). *G. Marpillero.* **Evoluția în practica binefacerii.**

Binefacerea, un gest spontan născut din generozitatea inimii, a devenit, grație complexității raporturilor so-

ciale, o știință și o artă foarte grea, care, neexercitîndu-se după norme sigure, ajunge tocmai la contrariul urmărit de ea. Pentru o mai mare eficacitate a evoluat încă din antichitate spre o formă asociativă, pe care creștinizmul a dezvoltat-o și consacrat-o; iar acum Statul a început să se substitue în distribuirea ei, creînd diferite instituții. Este un bine? Binefacerea particulară, pe lîngă multe și mari calități, are, însă, serioase inconveniente, mai ales din cauza caracterului ei capricios și neregulat. Statul o înlocuește cu succes tocmai unde ea prezintă dificultăți, păcătuește, însă, prin oficialitatea sa rece și înceată.— Căci, dacă binefacerea în sens larg are menirea de a stabili raporturi omenești, de a crea cunoașterea reciprocă între oameni, atunci asistența biurocratică e neaptă și păgubitoare, cheltuelile de administrație absorbind mare parte din capitalul destinat săracilor, în timp ce toate obiecțiile formulate de Spencer se adeveresc.

Pe de altă parte, statul nu se poate sustrage de la această sarcină, căci binefacerea, care la început nu era decît o obligațiune morală pentru puțini, acum s'a transformat, pe baza ideii de reciprocă dependență dintre conservarea individului și a speciei, într'o obligație legală. De aici s'a născut ideia unei concilieri între cele două feluri de asistențe, privată și publică, conciliare care, înlăturînd dezavantagiile, să prezinte toate foloasele. Sistemul *Elberfeld*, care constă în ajutarea celor lipsiți la domiciliu de către societăți anume instituite și patronate de autorități, pretutindeni, unde a fost primit, a dat rezultate minunate. Aplicat întăiu la îngrijirea copiilor găsiți, s'a extins și la ajutorarea bătrînilor și infirmilor. El prezintă avantajul că e continuu, unitar, imparțial, competent, simpatetic, grabnic, economic. Acum se agită ideia ca înșiși bolnavii să fie îngrijiți, nu la spital, ci acasă la ei, de medici și infirmieri.

Sozialistische Monatshefte. (Septembrie 1908). *Wilhelm Schröder.* **Pentru congresul social-democrat din Nürenberg.** Chestiunea dacă socialiștii germani trebue sau nu să voteze budgetul a stîrnit o adîncă turburare în rîndurile lor; și pe cînd sudul, abătîndu-se de la principiile radicale, s'a hotărît pentru votare, nordul șovăește și se divizează. Chestiunea aceasta a ortodoxiei socialiste e veche, născută odată cu însăși doctrina; ba chiar tocmai luptelor dintre radicalii socialiști și revizioniști, posibiliști etc... se datorește faptul că socialismul nu a fost redus la o simplă sectă. Căci, pe cînd radicalii, ocupînd extrema stîngă, nu vor să știe de existența statului burghez, în care nici odată ideea socialistă nu se va realiza, zic ei, revizionismul, plutind în apele burgheze spre dreapta, caută, cu prețul călcării principiilor, să cunoască pas cu pas lumea burgheză, democratizînd-o și substituindu-se ei în conducerea statului. În articolul de față, Schröder vrea să dovedească că toate avantajele, de orice natură, obținute pentru muncitorime au fost cîștigate grație tacticei de concesii a revizionismului, avantaje însușite apoi și de radicali. Ba încă această evoluare treptată a socialismului a fost primită cu vremea și de cei mai intransigenți radicali, ca Liebknecht, care în 1888 declară că acel, ce nu știe să se schimbe odată cu lumea, nu este vinovat de inventarea prafului de pușcă.—Ori de cîteori s'a ivit o problemă, care părea că interesează deaproape principiul, socialiștii s'au împărțit în două tabere, din care în definitiv învingător a eșit revizionismul.—Așa a fost cu ocazia chestiei de trebue sau nu să participe socialiștii la viața parlamentară, așa cînd s'a ridicat chestia politicii comunale, etc. etc.

Pe cînd radicalii, cu un caracter conservativ, să mulțumesc „să „are în pace ogorul cucerit", revizioniștii tind să cucerească noi terenuri din societatea burgheză, sau, prin o nouă tactică, să amelioreze situația partidului. *Bernstein* nu se sfiește chiar să declare că, în anumite împrejurari și chestii, socialiștii trebue să lupte alături de liberali. Iar dacă lucrul e așa, atunci aprobarea budgetului de întreg sudul socialist nu trebue privită și condemnată ca o călcare a disciplinii, ca o erezie față de principii, ci explicată și înțeleasă. Nedreptatea în lumea de azi e ceva mai mult decît o ocasie de a rosti discursuri frumoase, esențialul este să faci ceva. Ar fi prea regretabil ca pe această chestiunea să se provoace o ruptură în partid.

Deutsche Rundschau. (Septembrie 1908) *Günther Jacoby.* **Kant între clasicii din Weimar.** Dacă Schiller a fost profund influențat de criticismul Kantian, Goethe a fost însă cu desăvîrșire refractar acestui sistem, pe care-l privea cu indiferență și a cărui morală inspira chiar oroare poetului pătruns de concepția naturalistă a grecilor. A citit totuși pe Kant și în a sa „Influență a filosofiei mai noui" ne spune că a luat parte la diferite discuții asupra criticii rațiunii pure, pe care însă, cum reesă din scrisorile sale, n'a putut-o înțelege nici odată. În ce privește critica rațiunii practice și religia lui Kant, a luat o poziție hotarît contrara, căci avea concepția sa proprie, calogatia, acțiunea armonică, liberă de orice discordanță internă, unită cu cele mai nobile porniri ale omului, conform căreia moralul nu e „un produs al reflexiunei omenești, ci natura frumoasă din născare"—Nici la bătrînețe n'a putut înțelege Goethe imperativul categoric, cum observă Paulsen, în sensul sistemului filosofic, ci numai în sensul moralii practice: de a avea stăpînire asupră'și.—Critica judecății în adevăr a studiat-o, dar, în deosebi de Schiller, s'a oprit numai la teoria critică a scopurilor finale, unde îl interesează expunerea metodelor. Aici însă fascinat de propriile'i teorii, înțelege altceva, decît ce voia Kant. De fapt Goethe a fost totdeauna un adept a lui Spinozza, a conceput natura ca un organism plin de viață, care cuprinde în sine ca element inseparabil conștiința omenească,—și aici se întîlnește cu Herder. Acesta considera conștiința omenească ca o parte și o treaptă a naturii organice și această concepție a putut fi de un infinit folos autorului lui Faust și Werther, dar cu desăvîrșire nekantiană. Hegel a fost un adversar al speculației raționaliste și a criticismului kantian, iar pe terenul ideilor, a dus toată viața luptă împotriva lor. Moralei unei legi a rațiunii, separată de influențele vieții empirice, i s'a făcut totdeauna o născocire filosofică, fără consistență. În estetică, pe cînd Kant mărginea principiul frumuseții la forma pură externă, Hegel recunoștea forma ca purtătoarea unei expresii interioare.

O relevare deosebită merită apoi studiul lui *Mathias Grünewald asupra luminii în pictură*, și scrisorile lui Heine și Laube, editate de *Ernst Elster*.

Deutsche Revue (Septembrie 1908) **Intrigele germane în contra Angliei în timpul răsboiului cu Burii**, de *către unul ce știe.*

Autorul anonim caută să înlăture insinuările unui articol de *Andrée Mevil*, apărut în „National Review", insinuări, ce vor să acrediteze legenda că pe timpul răsboiului sud-african Germania tindea să silească pe Anglia să încheie o pace nefavorabilă, voind să formeze o înțelegere ruso-franco-germană cu ajutorul lui Muraview, pe atunci ministru de externe al Rusiei. Propunerile repetate ale Germaniei au căzut, însă, căci Delcassé a respins orice proect de acțiune care ar fi jignit Anglia. Bazindu-se pe afirmările presei franco-ruse din vremea aceia, demonstrează, că dacă a fost vorba de o pornire intervenționistă, intervenirea nu putea veni decît din partea Franciei și Rusiei, în timp ce Germania era ferm hotărîtă de a nu se amesteca într'un război străin, lucru ce reesă din toată atitudinea ei. Și aceasta era și natural căci în Franța era recentă amintirea Fașodei iar Rusia căută o slăbire a Angliei și Muraviev visa o coaliție a Europei, coaliție imposibilă de altfel, date fiind raporturile încordate din acel timp între Francia și Germania și prietenia dintre aceste din urmă și Marea Britanie. Mai presus de toate e însuși mărturia prințului de Wales făcută în fața parlamentului englez: Germaniei se datorește mulțumire dacă, în vremea războiului dușmani n'au intervenit împotriva Angliei.

Revista conține apoi între altele un articol de *L. von Przibram*. Amintiri despre Böcklin, unde avem interesante date despre celebrul pictor, precum și un articol despre Istoria Culturii în Palestina cu privire la antichitățile din Karmel de von Mülinen.

Literarisches Zentralblatt (1908, No. 25).

În acest Nr. se găsește o recenzie iscălită de Brockelmann asupra cărții d-lui Iorga, Geschichte des Osmanischen Reiches. Recenzentul, recunoscînd d-lui Iorga, stăpînirea deplină a izvoarelor bizantine și slave, deplînge neutilizarea izvoarelor turcești. Acest defect, spune recenzentul, se simte mai cu samă în ce privește originile istoriei Turcilor. Deasemenea relevează cu mirare că autorul n'a întrebuințat unele din cele mai principale izvoare, precum inscripțiile vechi turcești, descifrate de Thomson și cercetările geniale ale lui Marquart, precum și opera lui Houtsma. Consultarea lor l'ar fi scutit de o samă de erori, între care recenzentul enumeră vreo cîteva. Mai departe spune că d. Iorga ar fi trebuit să cunoască mai bine instituțiile Islamului, de oarece comite numeroase greșeli „care n'ar fi fost de iertat nici pe timpul lui Hammer". Recenzentul crede c'ar fi trebuit să stea puțin la îndoială înainte de a începe o istorie a Turcilor fără cunoștința limbilor orientale.

The Contemporary Review. (Septembrie, 908, London).—D. *Edwin Pears*, un adînc cunoscător al istoriei Turciei contemporane, face o descriere amănunțită a recentei „Revoluții Turcești". Guvernul absolut și arbitrar al lui Abdul Hamid, început din Februarie 1878, a încetat, poate pentru totdeauna, pe la mijlocul lui Iulie trecut. Abdul Hamid și-a sprijinit regimul lui arbitrar pe sistemul spionajului, care costa anual 85,000,000 lei: erau spioni plătiți cu salar regulat de 2200 lei pe lună. Fiecare spion era spionat de un altul, care la rîndul său avea spionul său: Sultanul, care conducea singur mecanizmul acesta complicatal spionajului, lua toate măsurile ca spionii să nu-l tradeze. Această adevărată armată de spioni nu-și putea legitima necesitatea decît făcînd mii și mii de victime. Toți cei indicați de spioni ca nepartizani ai sistemului lui Abdul Hamid trebuiau, în cazul cînd nu erau uciși ori închiși, să fie exilați în provincie. Dar această pedeapsă—exilul în provincie—a fost în realitate cea mai serioasă cauză a succesului revoluției turcești. Abdul Hamid, fără să-și dea samă, recruta un stat major de nemulțumiți în toate provinciile imperiului și făcea parcă înadins selecția revoluționară pentru provincii. Prin numărul și superioritatea lor, acești exilați exercitau o mult mai mare influență asupra populației din provincii decît guvernatorii oficiali. Sistemul spionajului era practicat și în armată: ceea ce a distrus spiritul

ei de corp. E de remarcat, spune autorul, că în pregatirea revoluției, femeile au jucat un rol însemnat. Revoluția a fost condusă de „Comitetul Uniunii și Progresului" din Paris, societate compusa din Turci, Arabi, Albaneji, Bulgari, Armeni și alte naționalități. Tactul politic, pe care l-au dovedit revoluționarii nu poate fi egalat decit de rezignarea sinceră a lui Abdul Hamid. Primejdia nu mai poate veni din partea lui Abdul Hamid, care a dat dovadă că știe să se supue necesitaților istorice. Succesul definitiv și durabil al revoluției atirnă numai de comunul acord între „*Comitet*" și armată. Acum „*Tinerii Turci*" ordonă în Turcia și armata ascultă. Va dura această stare de lucruri? Va accepta oare armata subordonarea ei față de „*Comitet*"? Istoria trecută a Turciei se confundă cu istoria armatei ei, și e greu să credem că deacum înainte lucrurile se vor schimba deodată. Apoi egalitatea tuturor naționalităților cu musulmanii, caracteristică esențială a spiritului acestei revoluții, e deasemenea neconformă cu tradiția istorică. Și, cu toate aceste, autorul crede, că efectele revoluției nu vor fi durabile, dacă nu se va acorda de musulmani o reală egalitate supușilor creștini.

The North American Review (Septembrie, 1908. New-York).— Problema Imigrației, care în Statele-Unite se desbate dela darea Constituției, e discutată în acest număr al revistei de d. *William S. Rossiter.* „*Restricționiștii*" obiectează „*Antirestricționiștilor*" că continuarea imigrației ar amenința fizionomia etnică a Statelor-Unite. Până la 1870 imigranții erau de aceeași rasă cu băștinașii: Engleji, Scoțieni, Irlandeji, Germani; acum abia un sfert din numărul total al imigranților e de origină germană, iar marea majoritate e compusă de Slavi și popoare mediteraniene. Apoi, acești imigranți—care în 1907 au ajuns la 100000, după fiscul acelui an—sint în general de calitate inferioară, din toate punctele de vedere, și se îndeasă numai în orașele deja prea locuite, congestionîndu-le. New-York, Boston, Philadelphia, Chicago se resimt cel mai mult de asemenea congestiuni, pe cînd regiunile agricole sint sistematic ocolite de imigranți. „*Antirestricționiștii*" resping obiecțiile adversarilor ca nefundate. Ei recunosc faptul că acum numărul imigranților e format în mare majoritate din popoare de rasă latină, semită și slavă, dar aceasta nu face imposibilă putința de asimilare și nu îndreptățește dar, din punctul de vedere naționalist, părăsirea politicei tradiționale în ce privește încurajarea imigrației. Din faptul că marea majoritate a imigranților îmbrățișează categoriile inferioare de muncă nu urmează inferioritatea însușirilor lor; din întâia generație chiar ei încep să sară din clasa lucrătorilor inferiori și se disting prin hărnicie și frugalitate. Schimbarea politicei tradiționale, cu privire la marea chestiune a imigrației, nu poate fi decît dăunătoare Statelor-Unite. Numai prin această politică înțeleaptă a putut această țară să ajungă la o prosperitate necunoscută încă în istoria lumii.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE PEDAGOGIE.

Auguste Comte. *Cours de philosophie positive.* Tome III. Schleicher frères, Paris, 2 francs.

Ediția populară a operei marelui cugetător și constructor al sistemului positivist. In acest al treilea volum se tratează chestiunile filosofice relative la chimia minerală și organică, și la biologie.

Baron Dr. Carl du Prel. *La Magie science naturelle.* Liège, H. Vaillant—Carmanne, 2 volume în 8°.

Traducerea franceză a unei colecții de studii, prin care dr Prell caută să arate că magia e o știință naturală, care intră în domeniul știinților.

G. Compayré. *L'Education intellectuelle et morale.* Paris, Delaplane, 4 fr.

Cercetări, opiniuni și soluțiuni în chestiunea educației intelectuale și morale, bazate pe psihologia și fiziologia copilului.

ISTORIE

G. Lenotre. *Le Tribunal Révolutionnaire,* 1793—1795. Perrin, Paris, 3.50.

Istoricul viu și pitoresc, bazat pe documentele timpului, al tribunalului revoluționar dela 1793. Autorul caută să facă să retrăiască scenele și personajele acelei grozave drame.

Albert Savine. *La Cour galante de Charles II.* Paris, Louis Michaud, 1.50.

Contrar titlului, lucrarea aceasta nu e numai o colecție de biografii de ale curtezanelor regale, ci e, în parte, și o istorie a domniei lui Carol al II-lea, mai ales a începutului acestei domnii.

René Bittard des Portes. *Les Emigrés à Cocarde noire.* Paris, Emile-Paul, 7.50.

Studii asupra vieții emigranților de după 1793 și în special a acelora ziși „à cocarde noire", cei mai mulți ofițeri, cari s'au stabilit în Anglia.

Pietro Vigo. *Storia degli ultimi trent'anni del Secolo XIX.* Freves.

Al doilea volum din analele Italiei cuprinzind partea cea mai interesantă dintre 1875—1878 plină de evenimente importante.

ȘTIINȚI

L. de Launay *La Conquête minérale.* Paris, Flammarion, 3.50.

Un studiu asupra mineralelor, a extragerii lor, cum și asupra rolului lor economic, social și politic în viața omenirii.

Paul Harlot. *Les Urédinées (Rouilles des plantes).* O. Doni, Paris, 5 fr.

Expunerea stării actuale a cercetărilor făcute asupra ruginei la plante, precedată de un istoric scurt asupra chestiunii.

E. Coustet. *Le Procédé Ozobrome.* Paris, Charles Mendel, 0.60.

O broșură, în care se expune în detaliu procedarea ozobromă pentru fotegrafie. procedare, care oferă multe avantaje estetice și materiale asupra celorlalte sisteme obicinuite.

POLITICĂ.

Albert Maybon. *La politique chinoise.* Editeurs V. Giard et E. Brière, Paris.

Un serios studiu, bazat pe traducerea inedită a multor documente, asupra diferitelor partide ce și-au discutat puterea între 1898—1908. Partidele Curții, acel al Conservatorilor, reformiștilor etc... sint examinate în adevărata lor esență, explicînd cum se desfășură lupta caracteristică de azi între Curte și marele partid revoluționar.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE. DREPT.

Jean Cruet: *La vie du droit et l'impuissance des lois.* Paris, Flammarion, 3.50.

Autorul arată cît de mult sint în-

grădite legile de jurisprudenţă şi de obiceiuri, ceiace le limitează puterea.

Lily Braun. *Le problème de la femme, sont évolution historique, son rôle économique.* Paris, Cornelly; 3.50.

Primul volum, în traducere franceză, din cercetările autoarei asupra problemei femeeşti; aici chestia e privită mai ales din punct de vedere economic.

Thomas *L'Éducation dans la famille, les péchés des parents.* Paris, F. Alcan, 3.50.

Studii asupra rolului însemnat pe care părinţii îl au în formarea generaţiilor nouă şi indicaţiuni asupra felului cui trebue să fie crescuţi copiii în familie.

CRITICA LITERARA ŞI ARTISTICĂ

Maurice Masson. *Alfred de Vigny.* Paris, Blond et C-ie, 1 fr.

Autorul se foloseşte de cîteva scrisori inedite ale lui Vigny, din care personalitatea poetului ne apare mai limpede şi ne face să înţelegem mai bine unele din trăsăturile operei sale.

L. M. de Thurly. *Ceux que j'aime* Paris Floury.

Notiţe portretistice asupra unora din scriitorii şi artiştii cei mai de frunte ai Franţei, cum sînt Paul Adam, Anatole France, Octave Mirbeau, Rodin şi alţii,—întovărăşind portretele lor, luxos reproduse după pictori mari.

Maurice Gauchez. *Emile Verhaeren. Monographie critique.* „Editions de Thyrse", Paris, 2 fr.

Un studiu critic asupra celui mai mare poet liric belgian, cum îl numeşte autorul. Cercetări amănunţite asupra ritmului poeziilor sale.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

J. Chantavoine. *Munich.* Collection des Villes d'art célèbres. Paris, Laurens, 4 fr.

Descrierea pitorească a acestui oraş aşa de bogat în opere de artă de toate felurile.

P. Lancrenon. *De la Mer Bleue au Mont-Blanc.* Paris, Plon, 10 fr.

Autorul fiind militar, cartea e interesantă mai ales din acest punct de vedere; sînt descrieri ale unor excursiuni militare, inspecţii de ale porturilor militare, din Alpi.

H. de Bruchard. *La France au soleil.* Paris, Sansot 3 fr.

Descrierea primblărilor autorului prin Maroc. Interesante date asupra vieţii şi obiceiurilor locului.

G. Migeon. *Au Japon.* Paris, Hachette, 4 fr.

Incă unul din acei pe care faima Japoniei l-a atras. Autorul se ocupă mai ales de manifestările artistice ale Japonejilor.

LITERATURĂ

F. T. Marinetti. *La Ville sensuelle.* Paris, E. Sansot, 3.50.

Un nou poem al cunoscutului autor al poemului „La Conquête des étoiles.

Jean de Gourmont. *La Toison d'or.* Paris, Mercure de France, 3.50.

Povestire de amor.

Lucien Alphonse Daudet. *Le Chemin mort.* Paris, Flammariom, 3.50.

Istoria unei prietenii curioase dintre doi oameni din clase sociale diferite, şi care sfîrşeşte tragic prin uciderea unuia de către celalt.

Abel Hermant. *Les Affranchis.* Paris, Lemerre, 3.50.

Autorul, pe broderia unei intrigi de roman, ne arată diferite categorii de oameni liberaţi de prejudecăţile sociale cari înţeleg să-şi trăiască viaţa aşa cum le place.

Teodoro Longo. *Luigi Uhland.* Succesori B. Seeber.

Deşi Uhland a fost de multe ori tradus în italieneşte, acum pe baza unor isvoare o nouă traducere publică Longo într'un volum cuprinzînd studiile sale filologice şi dramele, baladele, cîntecele şi portretele, iar în ultima parte influenţa lui asupra poeziei italiene.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

George Stan. *Cine mina trenul.* 1907, Bacău. Preţul 1 leu.

Ioan I. Lepădatu. *In chestiunea băncii culturale.* Orăştie. 1908.

Vasile Alexandri. *Poezii alese.* Bucureşti, Socec & Co. preţul 95 b.

Th. Cornel. *Mentalia 1900—1908.* Bucureşti 1908, 1 vol. 255 pag. preţul 3 lei.

Virgil Caraivan. *Poveşti.* Bucureşti, Alcalay, 30 b.

D. Vasiliu-Bacău. *Conştiinţa Naţională.* Preţul 10 bani.

Petre Danilescu. *In Drumul Păcatelor*, povestiri populare. Craiova, Fulgerul, 1908, 1 broş. mică de 48 p., preţul 25 b.

Theodor Capidan. *Die Nominalen Suffixe im Aromunischen.* Leipzig, Barth, 1908 1 vol. în 8° de 88 p., fără preţ.

Horia Petra-Petrescu. *Probleme Teatrale.* Braşov, Mureşianu, 1908, 1 broş. de 30 p., fără preţ.

Pr. Simeon Popescu. *Septuaginta şi Textul evreesc al Testamentului vechiu* în biserica ortodoxă. Bucureşti, editura librăriei Naţionale, Calea Victoriei 47, preţul 60 bani.

Em. Grigorovitza. *Schitul Cerebucului.* Editura librăriei Naţionale, Bucureşti calea Victoriei. Preţul 1 leu.

Florian I. Becescu. *Domnişoara Secession*, Tipografia „Ovidiu," Constanţa. Preţul 1 leu.

Constantin Stan şi Ion Ciorănescu. *Abecedar* pentru divizia I rurala. Bucureşti, 1908. Preţul 75 bani.

N. Nicolaescu şi Grig. Teodosiu. *Abecedar* pentru clasa I urbană; Bucureşti 1908, Preţul 75 bani.

Al. Gh. Dulmaru. *Aventurile unui volum de poezii* (Schiţe). Editura librăriei Leon Alcalay. Bucureşti. Preţul 30 bani.

Take Policrat. *Legislaţiunea muncii.* Bucureşti, Aurora, 1908. 1 broş. de 48 p. fără preţ.

Petre S. Răduiescu. *Raport general relativ la mersul Invăţămîntului primar din jud. Ialomiţa.* Calaraşi 1908.

I. G. Munteanu. Anuarul şcoalei comerciale din Galaţi pe 1907—1908, Galaţi 1908.

Al. Gh. Dimitrescu. *Din Germania. Intre şcoala primară şi ser-*

viciul militar. Două rapoarte. Bucureşti. Editura „Minerva" 1908, fără preţ.

Tolstoi. *Sonata Kreutzer.* Traducere de Math. Gheorghiu Biblioteca p. toţi Alcalay. Preţul 30 bani.

C. Cr. Stoianovici. *O contribuţiune la problema îmbunătăţirei agriculturei noastre.* Agricultura în armată, Bucureşti. 1908.

Constantin C. Diculescu. *Episcopul Melchisedec.* Studiu asupra vieţii şi activităţii lui, cu un portret şi excerpte din corespondenţă. Bucureşti, Tipografia cărţilor bisericeşti, 1908, 1 vol. de 188 p., preţul 3 lei.

Dr. D. Paşcanu. *Niculiţelul (Dobrogea) pitoresc şi sanitar.* Buzău, Georgescu. 1908, 1 broş. 24 p., fără preţ.

Dimitrie Onciul. *Din Istoria Romîniei.* Bucureşti, Alcalay, Biblioteca p. Toţi, 60 bani.

M. Codreanu. *Din cînd în cînd.* Versuri 1901 — 1903, Iaşi, 1908 Progresul.

Const. Giurescu. *Noi Contribuţiuni la studiul Cronicilor moldovene.* Bucureşti, Göbl-Basidescu, 1908, 1 vol. 8° de 100 p., preţul 4 lei.

Palmarini. *Prăvălia morţii.* Traducere de N. Ţinc. Bucureşti, Alcalay. Bibl. p. toţi, 30 b.

Ed. Ghica. *Se poate aplica noua lege a tocmelilor agricole?* Raport către d. Ministru de Interne. Vaslui, Tipografia Modernă, 1908, 1 broş. de 33 p. şi Anexă, fără preţ.

C. Filipescu. *Păşunatul şi hrana vitelor. La ce nevoi răspunde legea învoielilor agricole cu privire la formarea islazurilor comunale.* Bucureşti, 1908, 1 vol. 8° de 110 p., fără preţ.

I. I. Grecescu. *Religia în faţa Ştiinţei experimentale.* Caracal, Tipografia Iorgu Petrescu, 36 p. preţul 1,25.

Preotul Ioan Antonovici. *Fraţii Gheorghie şi Neculai Roşca Codreanu, fundatorii liceului şi şcoalei secundare-profesionale de fete.* Bîrlad, Tipografia G. V. Munteanu, 1908, 1 vol. 8° de 122 p. fără preţ.

TABLA DE MATERII

a

Volumului X

(ANUL III, NUMERELE 7, 8 şi 9).

I. Literatură.

	Pag.
I. Agîrbiceanu.—Fefeleaga	165
I. Al. Brătescu-Voineşt.—Călătorului îi şade bine cu drumul	5
N. D. Cocea.—Pînea albă	25
M. Codreanu.—(Versuri) Corbii	171
" " Amon, Sturzul	172
" " Somnul rozelor, Călăreţul	173
E. Lovinescu.—Homer Travestit	48, 201
Constanţa Marino.—Nataliţa	351
Ion Minulescu.—Nocturnă	209
Gh. din Moldova.—Scrisorile iubitei, Polemica	12
D. D. Patraşcanu.—Invingătorul lui Napoleon	71
Matilda Poni.—Resignare (Poezie)	378
George Ranetti.—Ca şi odinioară	226
" Triptic marin	227
M. Sadoveanu.—O zi, ca altele	214
" Povestea cu Petrişor	379
H. Th. Ştefănescu.—(Versuri) Bătrîna	198
" " Rondele	198
" " Arpegii	352
" " Cantilenă	352
" " Madrigal	353

II. Studii. Articole. Scrisori din ţările romîne.

A. Baltazar.—Patru cruci	41
Dr. P. Cazacu.—Holera	354
Ion Gramadă.—Cum era pe vremuri la noi în Bucovina	60
G. Ibrăileanu.—„Postumele" lui Eminescu	228

	Pag.
Octav Gh. Lecca.—Asupra originei și istoriei Țiganilor	175
Vasile E. Moldovanu.—Scrisori din America	428
A. Nour.—Scrisori din Basarabia	433
Gh. Pascu.—Vorbe explicate	211
H. Sanielevici.—De ce cîntă păsările?	13
C. Șărcăleanu.—Contele L. N. Tolstoi (Cu prilejul jubileului)	385
I. Russu-Șirianu.—Scrisori din Ardeal (Partidul moderat. Legea lui Appony. Mișcări culturale)	128
" Scrisori din Ardeal. (Moartea episcopului Popea. „Asociația" la Șimleu. Adunarea de la Ileanda și alianța cu socialiștii)	289
" Scrisori din Ardeal (Teatru Romîn—Proectul lui Andrassy—Voci maghiare—Lupta Naționalităților)	450
E. Tofan.—Viața romînească în Bucovina. (Doi compozitori; Ciprian Porumbescu și Tudor Cav. de Flondor)	125
" Viața Romînească în Bucovina	445

III. Cronici.

Spiridon Antonescu.—Cronica artistică (O tîmplă de biserică de A. Clavel. „Darul Romei", etc.)	100
" Cronica Artistică („Invățămîntul artelor frumoase")	403
I. G. Duca.—Cronica externă. (Situația în Austria)	92
" Cronica externă. (Revoluția turcească)	277
" Cronica externă. (Criza orientală și Romînia)	418
Ar. Grădinescu.—Cronica științifică. (Circulația materiei în natură)	96
D. D. Gheorghiu.—Cronica financiară. (Situația tezaurului public în anul financiar 1907/908	105
A. Mirea.—Cronica Veselă. (Caleidoscop)	120
" " Caleidoscop	284
" " Caleidoscop	427
Const. C. Moteanu.—Cronica economică (Economia națională și utilizarea creditului public)	246
Ionescu-Sisești.—Cronica economică. (Mișcarea pentru reforma financiară în Germania)	82
Al. Tzigara-Samurcaș.—Cronica artistică. (Muzeul Aman	423
" Cronica artistică („Mănăstirea Probota)	403
C. Stere.—Cronica internă. (Pentru ce s-au răsculat țăranii?)	254
Tarascon.—Cronica veselă (Fărîmituri)	123, 287, 424

IV. Miscellanea.

	Pag.
C. S.—Rezultatele unei polemici	134
„Viitorul social".—O lămurire pentru D. I. Scurtu.—Iar incidentul dela serbările „Junimei	293
Din Bucovina—Incheerea unei polemici—Din Basarabia —Sentințe Critice—Invita Minerva...—„Cometa"	454

V. Recenzii.

Ioan Adam.—Constanța pitorească cu împrejurimile (G. K.)	466
V. Alexandri.—Despot Vodă (C. B.)	143
Anuarul XI al Societății pentru fond de teatru romîn (M. J.)	469
T. A. Bădărău.—Organizarea și viața animalelor (Dr. P. B.)	470
Michel Bakounine.—Oeuvres tome II (I. N.)	474
Camille Bos.—Pessimisme, Féminisme, Moralisme, Bib. phil. cont. (I. S.)	299
Jacques Bardoux.—Essai d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine (J. N.)	150
Dr. Gustave le Bon.—La Naissance et l'Evolution de la matière (H. L.)	152
Cridim.—Epigrame (M. C.)	304
Jean Cruet.—La vie du Droit et l'impuissance des lois (I. N.)	476
Ludovic Dauș.—Iluzii (I. S.)	298
Al. Gh. Dimitrescu. Din Germania: Intre școala primară și serviciul militar. Două rapoarte (M. J.)	468
Bucura Dumbravă.—Haiducul (I. S.)	297
Al. G. Florescu.—Sanda (I. S.)	296
Jules de Gaultier.—Dépendance de la morale et l'Indépendance des moeurs (I. S.)	144
Const. Giurescu.—Noi contribuțiuni la Studiul Cronicelor Moldovene (G. P.)	467
Jean de Gourmont.—Henri de Regnier et son œuvre (M. C.)	473
Em. Grigorovitza.—Schitul Cerebucului (I. S.)	466
Dr. A. D. Lascu.—Privire asupra situației generale a Romînilor din țările coroanei Sf. Stefan (M. C.)	303
Const. George Mano.—Documente din Secolele XVI—XIX privitoare la familia Mano. (M. T.)	469
A. Mirea.—Caleidoscopul publicat de D. Anghel și St. Iosif (I. S.)	295
Corneliu Moldovanu.—Cîntarea cîntărilor (G. I.)	142

Pag.

A. Müller-Guttenbrunn.—Götzendämmerung (C. Şr.). . . . 470
Jean Paul Nayrác.—La Fontaine (M. C.). . . . 471
Raymund Netzhammer.—Axiopolis und Troesmis (M. J.) . . . 142
C. Negruzzi.—Poezii (C. B.) 143
Adina Gr. Olănescu.—Cugetări (G. I.) . . . 140
Tudor Pamfile.—Jocuri de copii, adunate din satul Ţepu (G. P.) 302
Em. Panaitescu.—Cronicaru Radul Popescu şi „Istoriile Domnilor ţării romineşti" (A. B.) . . 468
Andrei Rădulescu.—Luptele lui Stefan cel Mare cu Turcii (M. T.) 153
Al. Tzigara Samurcaş.—Catalogul muzeului Aman (M. C.) 304

VI. Revista Revistelor.

Arhiva (Dr. Cosmovici şi aprecierea contemporanilor) 154
Barzellotti .—AugustoConti şi Carlo Cantoni . . 159
Brockelmann.—N. Iorga, Geschichte des omanischen Reiches 487
Berleblot.—Asupra fragmatismului lui Nietzsche . 313
Blacq.—Politica engleză in Orient . . . 309
Benrubi.—Mişcarea filosofică contemporană în Germania 482
D-na Benoîst.—Incompatibilitatea sexurilor . . 310
Buletinul Comisiunei monumentelor Istorice . . 156
(Ion) Creangă 309
Convorbiri 154
Convorbiri Literare 306
Carito.—Neurastenia 160
Conway.—Idealul artei egiptene 316
Chiappelli.—Sfirşitul unui mare filosof . . . 483
Collas.—Ripirile de odinioară 310
(Josephe) Deschamps.—Les opérations mathématiques 311
Deutsche Revue (Intrigile germane in contra Angliei in războiul Burii). 486
. . . . 315
(Charles) Duguet.—Les idées de H. G. Wells sur l'Humanité future 312
Faguet.—Emerson 159
Fégor.—Problema aviaţiunii 479
(Pierre) Giteau.—La flotte allemande . . . 155
Garofolo.—Dezbaterile curţilor cu juraţi din Italia . 314
Gaultier.—Nietzche contra supra omului . . . 311
„ Mai e posibil o filosofie? . . . 481
Hervieu.—Georges Sand la Nohaut . . . 480
Hubert.—Noile principii in colonizare . . . 315

Pag.

Hardic.—Atitudinea socialiştilor englejí in chestia dreptului de vot al femeilor 315
Indrumarea 154
„ 307
Iacoby.—Influenţa filosofiei Kautiene asupra lui Schiller şi Goethe 314
„ Kant între clasicii din Weimar . . 481
Junimea literară 154
(Raul) Louis.—La politique des classes imoyennes en France 157
Luceafărul 307
Leneru.—Cazul Missei Helen Keller 311
Lombroso.—Fericirea la nebuni şi genii . . . 484
Marpillero.—Evoluţia in practica binefacerii . . 484
Neamul Rominesc (Dl. Iorga şi cursurile de vară) 155
(Complicitatea D-lui Haret) . . . 307
(Francisc G.) Newlauds.—Desvoltarea căilor de comunicaţie pe apă ale Americii . . . 160
Noua Revistă Romină 479
Novicov.—Paportul dintre patrie şi chestia socială . 481
(Jean) Pérès.—Le mysticisme de la volanté chez H. de Balzac 158
Pears.—Revoluţia Turceasca 487
Pézard.—Modernismul la Evrei 311
Revue de méthaphisique et de morale . . . 313
(Bertrand) Russell.—Liberalismul şi sufragiul femeilor 161
Rossiter.—Imigraţia 488
Raqueni.—Generalul Türr 310
„ Marchizul Rudini 480
Sămănătorul 154, 307
Studii Filosofice 479
Schröder.—Pentru congresul social-democrat din Nürenberg 485
Vialleton.—Legea biogenetică a lui Haeckel . . 314
Wallace (Alfred R).—Actuala stare a Derwinismului 317

VII. Varietăţi.

Pneumonia şi şoarecii. Toxicitatea tutunului. Cit radiu posedă omenirea. Problema „chômage" —in Australia. Vindecarea „boalei de mare". Preferinţile muzicale ale Germanilor. Aureolele sfinţilor 318

VIII. Mişcarea intelectuală în străinătate 162, 320, 489

IX. Bibliografie 144, 322, 491

